ORIGEN
SCRIERI ALESE

COLECȚIA

«PĂRINȚI ȘI SCRIITORI BISERICEȘTI»

APARE

DIN INIȚIATIVA ȘI SUB ÎNDRUMAREA

PREA FERICITULUI PĂRINTE

IUSTIN

PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

COMISIA DE EDITARE:

Arhim. BARTOLOMEU V. ANANIA (președinte), Pr. Prof. TEODOR BODOGAE, Pr. Prof. ENE BRANIȘTE, Prof. NICOLAE CHIȚESCU, Pr. Prof. IOAN G. COMAN, Prof. ALEXANDRU ELIAN, Pr. Prof. DUMITRU FECIORU, Prof. IORGU IVAN, Pr. Prof. GRIGORIE T. MARCU, Pr. Prof. IOAN RĂMUREANU, Pr. Prof. DUMITRU STĂNILOAE, Prof. ADRIAN POPESCU (secretar).

PĂRINŢI ŞI SCRIITORI BISERICEŞTI

7

ORIGEN
SCRIERI ALESE

PARTEA A DOUA

EXEGEZE LA NOUL TESTAMENT. DESPRE RUGĂCIUNE. FILOCALIA

CARTE TIPĂRITĂ CU BINECUVÎNTAREA
PREA FERICITULUI PĂRINTE

IUSTIN

PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

TRADUCERE DE PR. PROF. **T. BODOGAE,**
PR. PROF. **NICOLAE NEAGA** ŞI **ZORICA LAŢCU**

STUDIU INTRODUCTIV ŞI NOTE DE
PR. PROF. TEODOR BODOGAE

EDITURA INSTITUTULUI BIBLIC ŞI DE MISIUNE
AL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE
BUCUREŞTI — 1982

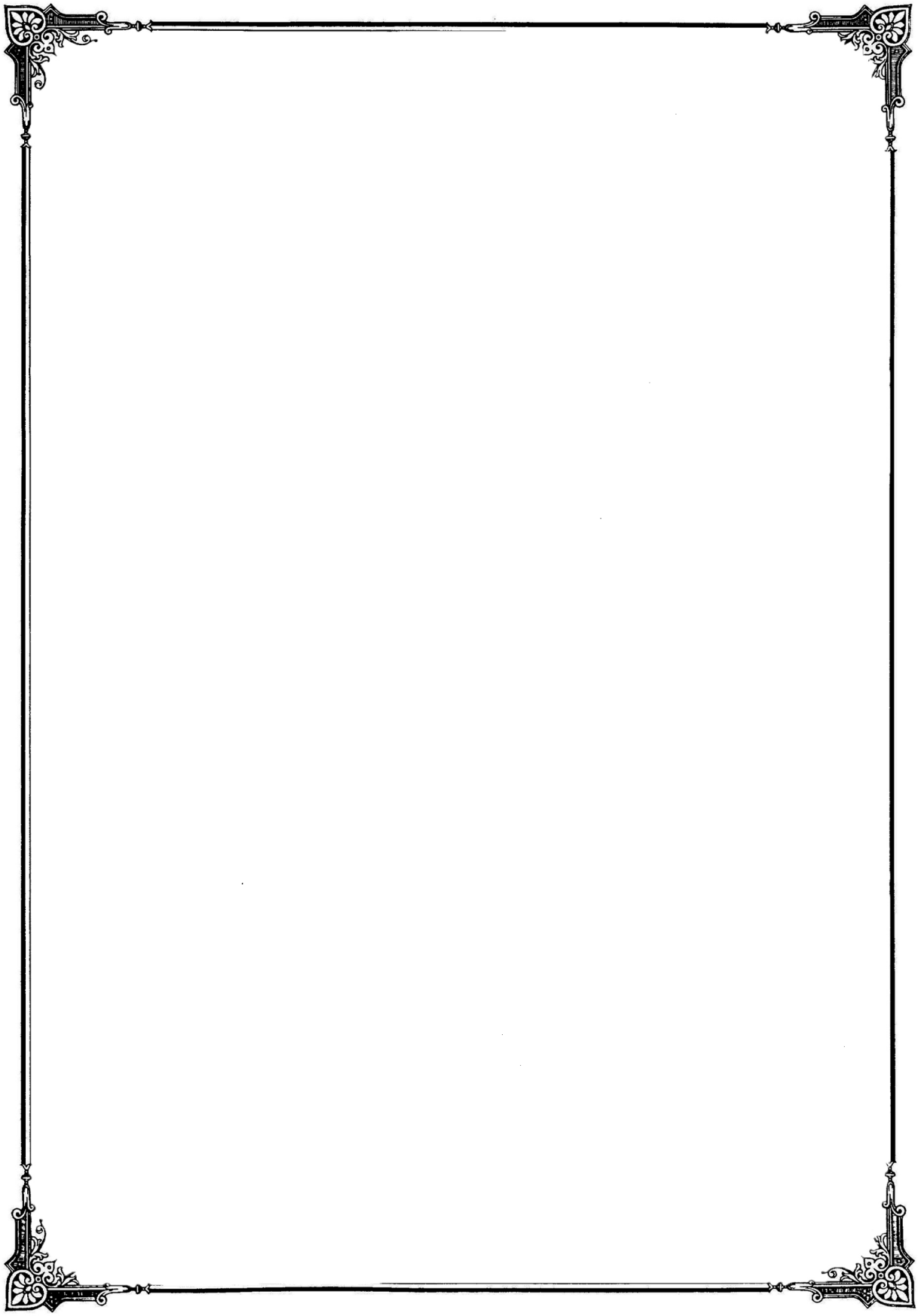

ÎN LOC DE PREFAȚĂ

În acest al doilea volum de opere ale lui Origen, prezentăm, în traducere, o parte din lucrările lui cu profil neotestamentar și anume: «Comentarii» la Evangheliile după Matei și după Ioan precum și cîteva din «Omiliile» la Evanghelia după Luca, după care anexăm în întregime tratatul «Despre rugăciune» și în sfîrșit «Filocalia», care cuprinde, după cum se știe, selecțiuni din scrierile marelui învățat alexandrin făcute de Sfinții Vasile cel Mare și Grigorie Teologul. Repetînd o afirmație făcută de Origen (*Filoc.* XVIII, 6, în acest volum), în care declara că, deși a închinat atîția zeci de ani cunoașterii adevărului, totuși el nu poate afirma că a pătruns totul și că ar cunoaște toate, la fel am putea spune și noi că sîntem departe de a fi putut prezenta tot ce-i esențial din opera imensă a acestui mare comentator și evlavios creștin atît de febril studiat și adîncit de cercetătorii cei mai diverși ai ultimilor cincizeci de ani. Nădăjduim totuși că, așa cum spunea el (în Selecțiuni la Ps. 150), cititorii își vor putea da seama, parcurgînd aceste fragmente, că face și el parte din «orga sufletelor active și contemplative, care intonează armonic laude la adresa Celui Atotputernic».

N-am mai socotit necesar să redăm aici, într-o înșiruire deosebită, o listă bibliografică a edițiilor de texte, a comentariilor și studiilor speciale dedicate operei imense a lui Origen. Afară de lista «selectivă» de la începutul volumului întîi, cititorul va putea afla, credem, în «studiile introductive» și în «notele» de la sfîrșitul fiecăreia din cele cinci scrieri cuprinse în acest volum, datele mai importante. Nu mai e nevoie, desigur, să spunem că au trecut 1740 de ani, de cînd Origen a scris aceste opere și că miezul multiplelor probleme atinse de el în toate aceste

cinci scrieri s-ar putea traduce prin dorul sufletului după o cunoaştere cît mai deplină a adevărului creştin. Or, pentru aceasta, se cere şi din partea cititorului de azi să se apropie de adevăr cu răbdarea, cu evlavia şi în credinţa cu care au fost ele scrise. Nu este mai puţin adevărat că nici redarea în româneşte a stilului nuanţat al observaţiilor lui Origen nu-i prea uşoară. Pe de altă parte, nu toate pasajele au înţelesul aşteptat. Dar chiar şi aşa, fragmentare, comentariile lui Origen sînt calde, sînt profunde şi umane.

Pr. TEODOR BODOGAE

COMENTARII
ŞI OMILII
LA EVANGHELII

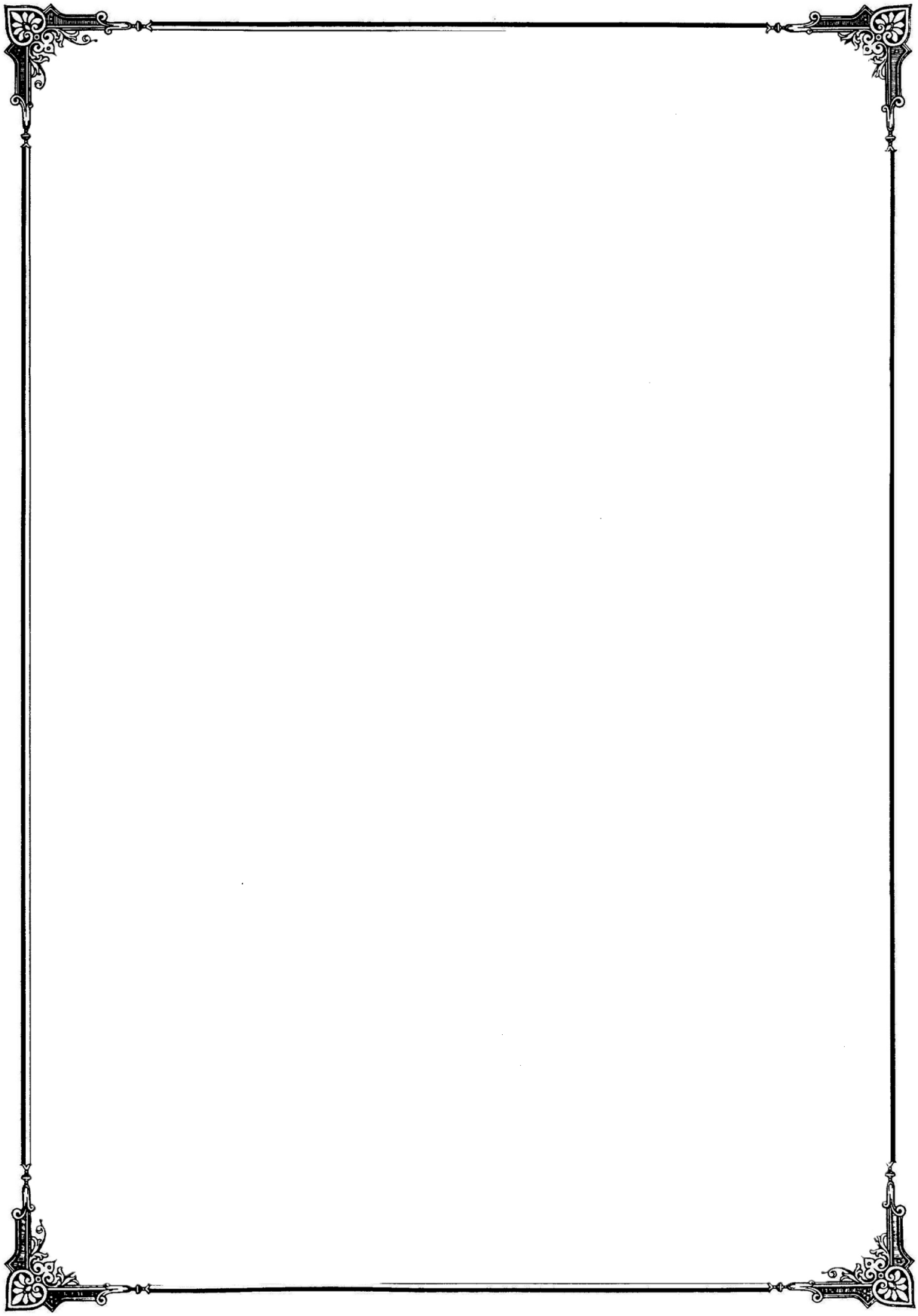

DIN COMENTARUL LA EVANGHELIA DUPĂ MATEI

STUDIU INTRODUCTIV

«După cum am prins din tradiția privitoare la cele patru Evanghelii, care sînt și singurele recunoscute în Biserica lui Dumnezeu cîtă se află sub cer, mai întîi a fost scrisă cea după Matei, cel care fusese înainte vameș, iar după aceea a devenit apostol al lui Iisus Hristos, și pe care a redactat-o pentru credincioșii proveniți din iudaism, compunînd-o în limba ebraică».

Așa se exprimă Origen într-un fragment[1] *din Comentarul la Evanghelia după Matei, fragment pe care ni l-a păstrat Eusebiu de Cezareea și pe care-l reproducem și noi în cele ce urmează*[2].

Este o mare pierdere faptul că, alături de multe alte lucrări ale lui Origen, mare parte din Comentarul de la Matei *nu ni s-a păstrat. Totuși, avem de la el 8 cărți sau «tomuri» în grecește, apoi o parte și mai extinsă, păstrată într-o veche traducere latinească și, în sfîrșit, o serie de fragmente grecești în afară de cele din* Filocalia — *în* Catene. *Să le luăm pe rînd.*

Forma în care s-au păstrat. *1) Eusebiu de Cezareea precizează, în* Istoria sa[3], *că Origen a compus un Comentar la Matei în 25 de tomuri. Fericitul Ieronim declară și el în acest sens: «Mărturisesc că din opera lui Origen am citit, înainte cu mulți ani, un comentar în 25 de volume»*[4]. *Cifra de 26 sau chiar 36, care apare în două variante manuscrise ale prefeței lui Ieronim la traducerea latină a omiliilor lui Origen la Evanghelia după Luca*[5], *trebuie să fie o greșeală a unor copiști, după cum a observat însuși Rufin*[6] *în* Apologia contra lui Ieronim, *restabilind numărul la 25.*

---

1. Migne, *P.G.*, 13, 824.
2. sub «A».
3. Eusebiu, *Istoria bisericească*, VI, 36, 2, ed. Schwartz, kleine Ausgabe, vierte Auflage, Leipzig, 1932, p. 252.
4. Fericitul Ieronim: *Prologus in Commentarium în Mathaeum*, Migne, *P.L.* 26, 20.
5. Origenes, *Homilien zu Lukas in der Übersetzung des Hieronymus*, hrg. M. Rauer, corpul berlinez, 1930, 1.
6. Rufin, *Apologia contra lui Ieronim*, II, 25—26.

Aşadar avem în greceşte cărţile X—XVII care cuprind[7] *tălmăcirea textelor de la capitolele 13, 36 pînă la 22, 33 şi anume tomul X : 13, 36 — 14, 14 ; tomul XI : 14, 15 — 15, 36 ; XII : 16, 1 — 17, 9 ; XIII : 17, 10 — 18, 18 ; XIV : 18, 19—29, 11 ; XV : 19, 12 — 20, 16 ; XVI : 20, 17 — 21, 23 ; XVII : 21, 23 — 22, 33.*

2) Traducerea latinească[8]*, supranumită «Commentariorum in Mathaeum series», a fost făcută, pe cît se pare, de un ucenic al lui Cassiodor, cu numele Bellator*[9]*. Textul ei cuprinde 145 de paragrafe referitoare la pasajele din Evanghelia după Matei, capitolele 16, 13—27, 63, cu alte cuvinte explică aproape jumătate din lungimea primei Evangheliii. Valoarea acestei traduceri latineşti a fost apreciată în chip deosebit de creştinătatea din apusul Europei*[10]*.*

Pentru partea unde coincid cele două variante (grecească şi latinească), adică de la cartea XII—XVII, se observă destulă independenţă între ele, de aceea unii scriitori ca Harnack[11] *şi Zahn*[12] *au formulat părerea că încă de la origine ar fi existat două ediţii redactate de Origen, în vreme ce alţii, ca E. Klostermann*[13]*, cred că a existat o singură ediţie, dar că în cursul timpului ea s-a scindat în două variante diferite*[14]*.*

3) Fragmentele păstrate, din care unele au mai fost îmbogăţite în ultimele decenii[15]*, oferă unele îmbunătăţiri la interpretarea textului.*

Data redactării *este pusă de cei mai mulţi dintre cercetători între ultimele lucrări ale lui Origen. Ca şi pentru alte lucrări se pleacă şi aici de la* Istoria *lui Eusebiu, care afirmă*[16] *că Origen a scris* Comentarul la Matei *pe vremea lui Filip Arabul (244—249), cînd autorul trecuse de 60 de ani. Ştiind că naşterea lui Origen va fi avut loc prin anul 185, însemnează că am avea ca dată a compunerii lucrării anii 245—246. Pe de altă parte, se ştie*[17] *că tot în perioada aceasta Origen lucra şi la* Κατὰ Κέλσου, la Comentarul epistolei către Romani şi Cei 12

7. Migne, *P.G.* 13, 835—1600 ; ediţia berlineză, vol. 40, editată de Klostermann şi Benz, Leipzig, 1935.
8. Migne, *P.G.* 13, 993—1800 ; ediţia berlineză, vol. 38, Leipzig, 1933.
9. Bardenhewer, *Geschichte der altkirchlicher Literatur*, II Band, Freiburg i. Br., 1914, p. 131 ; 146.
10. Henri de Lubac, *Histoire et Esprit, l'intelligence de l'Ecriture d'après Origène*, Paris, 1950, p. 40—42. Mai nou : Girod, *La traduction latine du Commentaire sur Mattheiu*, în «Origeniana» (Quaderni de *Vetera christianorum*, 12), Bari, 1975, p. 125-138.
11. Ad. Harnack, *Die Chronologie der altchristlichen Literatur*, II Band, Leipzig, 1904, p. 35.
12. Th. Zahn, *Brüder und Vettern Jesu*, Leipzig, 1900.
13. Origenes, *Matthäuserklärung*, p. VIII.
14. R. Girod, *Origène, Commentaire sur l'Évangile selon Matthieu*, tome I, Paris, 1970, p. 19—20.
15. *Fragmente und Indices*, I—II, 1941, 1955.
16. Eusebiu, *Istoria bisericească*, VI, 34 ; VI, 36, 1, *ed. cit.*, p. 251—252.
17. Eusebiu, *Istoria bisericească*, VI, 36, 2, p. 252.

proroci mici, *acesta din urmă pierdut complet. În lucrarea* Κατὰ Κέλσου *autorul se referă de două ori la* Comentarul la Romani, *pe care-l recomandă*[18] *ascultătorilor săi, ceea ce înseamnează că acel comentar fusese anterior polemicii.*

Se ştie, pe de altă parte, că acea lucrare polemică a fost legată de anul 248, cînd într-o perioadă de pace, «persecuţii n-au mai fost de mult»[19]*, se exprima teama revenirii lor din pricina «răscoalei care a izbucnit acum». Or, răscoala aceasta de la Dunăre din 1 aprilie 248 a fost urmată în acelaşi an de alte două răscoale, una în Capadochia, alta în Siria*[20]*. Tot în* Κατὰ Κέλσου *se spune*[21] *că: «despre înmormîntarea Domnului vom vorbi mai pe larg în alt loc» şi aceasta o va şi face în* Commentariorum Series[22] *capitolul 143, ceea ce dovedeşte că, dacă opera* Κατὰ Κέλσου *fusese scrisă în anul 248, atunci* Comentarul la Matei *va data din anul 249.*

Are dreptate un cercetător contemporan[23] *atunci cînd afirmă că apariţia atît de tîrzie a* Comentarului la Matei *a fost justificată de faptul că, trebuind să răspundă nenumăratelor atacuri ale gnosticilor iudaizanţi, care «persecută pe Iisus pînă în zilele de astăzi»*[24]*, autorul se cădea să prezinte ca un fel de «testament» al lui, un «Origen veritabil», pentru care i-a trebuit experienţa îndelungată a întregii vieţi.*

Importanţa lucrării. *Dacă am sublinia chiar şi numai faptul că pînă şi Celsus a citat din Matei de 2 ori mai mult decît din Luca şi din Ioan, sau dacă, de pildă, numai în omiliile la cartea Iosua referirile la Evanghelia după Matei au trecut de 76, pe cînd Ioan a fost citat doar de 39 de ori, iar Luca de 30 de ori, importanţa Comentarului tot ar fi pe deplin evidenţiată. Se ştie că înainte de Origen lucrurile erau şi mai concludente; îndeosebi apărarea unităţii celor două Testamente este cel mai bine susţinută tocmai în acest* Comentar, *mai mult chiar decît în cel de la Ioan*[25]*. În orice caz, după Sfîntul Pavel nici un alt apostol n-a fost mai utilizat ca Matei pe care, referindu-se la frecvenţa citatelor în literatura creştină a primelor secole, cu bună dreptate îl numeşte un exeget «evanghelistul prin excelenţă»*[26]*.*

---

18. Migne, *P.G.*, 11, 1258; 1613.
19. Origen, Κατὰ Κέλσου III, 15, Migne, *P.G.*, 11, 957.
20. P. Nautin, *Origène*, p. 376.
21. II, 69, Migne, *P.G.*, 11, 901.
22. Migne, *P.G.*, 13, 1796—1797.
23. R. Girod, *op. cit.*, p. 10—13.
24. Referinţele la R. Girod, *op. cit.*, p. 11—12.
25. Numai în cărţile X şi XI avem 3 pasaje clare: X, 15; XI, 14; XI, 18.
26. E. Massaux, *Influence de l'Evangile de Saint Matthieu sur la littérature chrétienne avant Irénée*, Louvain, 1950, p. 645.

Destinatarii și mesajul vestit lor. *Comentînd începutul predicii de pe munte «văzînd mulțimile, Iisus S-a suit în munte, a șezut...», Origen zice la un moment dat: «Se poate spune că spre acest munte, unde a șezut Iisus, nu urcă numai cei sănătoși, ci și cei suferinzi. Și poate că acest munte, unde a șezut Iisus, poate fi numit mai curînd Biserica ce fusese ridicată de Cuvîntul cel dumnezeiesc în înălțimi, deasupra lumii și a celor ce o locuiesc. Într-adevăr, aici pot fi văzute urcînd mulțimi care ajunseseră să surzească înainte de a se fi propovăduit vestea cea bună, precum și alții care nu mai sînt în stare să vadă unde poate fi «lumina cea adevărată», în sfîrșit, schiopi care nu mai umblă potrivit cerințelor minții și schilozi care nu mai sînt în stare să facă binele. Pe toți care urcă «la picioarele Lui», Domnul îi vindecă»* [27].

Domnul se adresează tuturora cu dragoste, coboară la ei, coboară să Se unească cu Biserica, afirmă Origen adeseori [28]. *Condescendența Sa, potrivit iconomiei divine* [29], *amintește tuturora că: «cuvîntul Evangheliei nu-i atît de ușor cum cred unii, ci celor simpli li s-a arătat simplu, pe cînd celor mai pătrunzători li se descoperă comorile pline de taină ale Cuvîntului divin»* [30]. *Capacitatea fiecăruia de a cuprinde adîncurile acestei «pedagogii divine»* [31] *este una din ideile cele mai des întrebuințate de Origen în* Comentarul *său. Pe toți ar vrea «să-i urce», să-i înalțe, pentru toți se pune problema progresului moral prin tălmăcirea cît mai duhovnicească și mai profundă a mesajului evanghelic. Vom asista deci, în pasajele traduse de noi, la o interpretare mai ales metaforică și duhovnicească a textului evanghelic. În general se poate spune, așa cum o face și G. Rauschen* [32], *că întreaga carte a X-a și destule alte pasaje sînt destinate celor simpli, în general tuturor creștinilor. Căci, în fond, respectînd și istoria după cum o cer evenimentele descrise, tîlcuirea e chemată, zice el* [33], *să caute sensuri mai adînci, mai ascunse.*

S-ar părea că mulțimile și apostolii sînt numai aparent opuși unii altora. Pentru Origen superioritatea unora nu-i un privilegiu, ci o misiune [34]. *Sămînța semănată în ogor de Logosul divin a fost bună și*

27. *Comm. Math.* XI, 18; Migne, P.G., 13, 965.
28. *Comm. Math.* XIV, 17.
29. *Comm. Math.* XVII, 19.
30. X, 1 (tradus de noi în acest volum).
31. Așa a intitulat R. Girod capitolul cel mai mare (p. 28—88) din studiul său asupra exegezei lui Origen la *Comentar.*
32. G. Rauschen, *Eucharistie und Bussakrament in den ersten sechs Jahrhunderten der Kirche*, Bonn, 1980, p. 52 ș.u.
33. X, 14 (tradus de noi aici).
34. Girod, *op. cit.*, 71.

încă pentru lumea întreagă. La rîndul ei, criteriul bunătății fiecărui om este, după Origen, intenția lui, libertatea lui.

Din pasajele traduse de noi aici reiese adeseori ideea unui «învățămînt bisericesc al lui Iisus Hristos». Explicînd cuvîntul Cincizecimii, Origen afirmă că proorocia lui Ioil «s-a împlinit în Bisericile ieșite din păgîni, după venirea Mîntuitorului» [35]. «Biserica e persecutată și azi, spune el, cum a fost și pe vremea proorocilor» [36]. Nu ne mirăm deci că după ce combate atîți eretici și necredincioși, ca unul care a văzut în studierea Scripturii idealul vieții lui, Origen nu uită totuși că «Scriptura nu poate fi citită corect decît în Biserică» [37]. De aceea, dincolo de influențele lui Filon, poate și a Sfîntului Iustin Martirul, a lui Iosif Flaviu și a unor scriitori profani indicați de noi în notele explicative, scrisul lui Origen are pagini pline de elocință, de căldură, de poezie, de strălucire [38].

Circulația cărții. Textul Comentarului s-a păstrat în două manuscrise independente unul de altul: primul e Monacensis graecus 191 din sec. XIII, după care Academia din Berlin a editat și Comentarul la Ioan; al doilea e Cantabrigensis 194-13-8-10 din sec. XIV, identic cu cel după care s-a tipărit prima oară în 1668 de episcopul D'Avranches. În 1759 Charles Delarue îl publică în seria celor 4 volume de opere ale lui Origen, cu care ocazie s-a folosit și un alt codice, Marcianus 43 (din Veneția) datînd din 1374, care era de fapt o copie al lui Monacensis graecus 191.

Cînd s-a tipărit textul traducerii latine, reproduse la Migne sub titlul Vetus interpretatio sau Commentariorum in Matthaeum series, s-a dovedit că textul celor două variante poate fi, pe această cale, apreciabil îmbunătățit.

Între 1933—1955 au fost tipărite la Academia de științe din Berlin atît textul grec și traducerea latină, cît și o serie de fragmente din Catene.

Dintre traducerile în limbi moderne, amintim pe cea engleză tipărită în 1897 în colecția Ante-Nicene Christian Library de J. Patrick și pe cea franceză publicată în 1970 în seria Sources chrétiennes, Nr. 162 de Robert Girod.

Noi am selectat doar cîteva pasaje din Comentar, păstrînd, în parte, împărțirea în paragrafe așa cum le-am găsit în colecția berlineză, în cea a lui J. P. Migne și în cea îngrijită de R. Girod.

35. X, 18.
36. XI, 18.
37. *Despre rugăciune*, XXIX, 10 (tradusă de noi în acest volum).
38. F. Prat, Origène, le théologien et l'exégète, Paris, 1907, p. 165.

DOUĂ FRAGMENTE DIN CARTEA I [1]

I

După cum am prins din tradiție, în legătură cu cele patru Evanghelii, care sînt și singurele recunoscute în Biserica lui Dumnezeu cîtă se află sub cer, mai întîi a fost scrisă cea după Matei, cel care fusese înainte vameș, iar apoi a devenit apostol al lui Iisus Hristos, și pe care a redactat-o pentru credincioșii proveniți din iudaism, compunînd-o în limba ebraică.

A doua Evanghelie este cea după Marcu, care a compus-o după îndrumările pe care i le-a dat Petru, care dealtfel îl și numește «fiul» său în prima sa epistolă sobornicească, unde zice: «Biserica cea aleasă din Babilon și Marcu, fiul meu, vă îmbrățișează» [2].

A treia este Evanghelia după Luca, cel care a fost lăudat de Pavel [3], și a fost compusă pentru creștinii proveniți dintre păgîni.

Ultima dintre toate e Evanghelia după Ioan.

II [4]

Hristos Iisus, despre Care ne spune Scriptura că «chipul lui Dumnezeu fiind, n-a socotit o răpire a fi El întocmai cu Dumnezeu, ci S-a deșertat pe Sine, chip de rob luînd, făcîndu-Se asemenea oamenilor și la înfățișare aflîndu-Se ca om, S-a smerit pe Sine, ascultător făcîndu-Se pînă la moarte și încă moarte de cruce» [5], n-a avut parte nici de o naștere la fel cu cea pe care au avut-o cei care un timp nu existaseră și care abia de la un timp au început să existe, cum s-a întîmplat cu nașterea celorlalți oameni, El care existase și înainte și anume avînd în-

1. Păstrat de Eusebiu de Cezareea în *Istoria bisericească*, VI, 25 (ed. E. Schwartz, Leipzig, 1932, p. 245—246).
2. I *Pt.* 5, 13.
3. II *Tim.* 4, 11.
4. Păstrat în *Apologia pentru Origen* (cap. 8) scrisă de Pamfil de Cezareea, Migne, *P.G.* 17, 537.
5. *Fil.* 2, 6—8.

făţişare de Dumnezeu, a venit (în lume) ca să ia şi chip de rob. Şi scris este că, întrucît S-a născut în trup, trup a rămas, adică S-a născut din cea care a zis: «iată roaba Domnului, fie mie după cuvîntul tău» [6]. Acesta e chipul robului, care este trup şi El, şi care ascultă cuvîntul Său. Pentru că, dacă unul singur păcătuieşte, se multiplică, rupîndu-se de Dumnezeu şi căzînd din unitate. Dar cei mulţi, care urmează poruncile lui Dumnezeu, sînt una. Aşa zice şi Apostolul: «Că sîntem o pîine şi un trup». Şi iarăşi: «Un Dumnezeu şi un Hristos, o credinţă şi un botez». Iar în alt loc: «Căci noi toţi una sîntem, în Hristos Iisus». Şi iarăşi: «Căci v-am logodit pe voi pe toţi unui singur bărbat, ca să vă înfăţişaţi lui Hristos fecioară neprihănită». Căci cei ce sînt pe placul lui Dumnezeu sînt una, lucru pe care îl putem vedea şi din rugăciunea pe care a rostit-o Mîntuitorul către Tatăl pentru ucenicii Săi, cînd zice: «Părinte Sfinte, fă ca, precum Eu şi cu Tine sîntem una, aşa şi aceştia să fie una cu Noi». Cînd sfinţii zic că îşi sînt unii altora mădulare, oare nu însemnează că ei toţi sînt un trup? Şi în pildele cu Păstorul şi cu zidirea turnului, care, clădit fiind din multe pietre, pare a fi construit dintr-o singură piatră, ce altceva a vrut să înţeleagă Scriptura dacă nu acordul şi unitatea formată din mai mulţi?

UN FRAGMENT DIN CARTEA A II-A [7]

I

Sub ambele aspecte, de care am vorbit în legătură cu «fericiţi făcătorii de pace», putem spune că în cuvintele dumnezeieşti nu este «nimic sucit şi fără rost» [8], lucru limpede pentru oricine judecă. Şi întrucît pentru făcătorul de pace «nimic nu este sucit şi fără rost», el vede în întreaga Scriptură «noian adînc de pace» [9], aceasta chiar şi în pasajele care par a conţine contraziceri şi nepotriviri între ele.

Dar mai există şi un al treilea fel de făcători de pace, cel care dovedeşte că, ceea ce altora li se pare contradictoriu, în realitate nu

6. *Lc.* 1, 38.

7. Păstrat în *Filocalia*, cap. VI, ed. A. Robinson, Cambridge, 1893, p. 49—50. Se vede că, înainte de a ajunge la acest fragment, Origen tîlcuise fericirile. Tema tratată în acest fragment e armonia Vechiului cu Noul Testament, pe care n-o acceptau marcioniţii şi valentinienii.

8. *Pilde* 8, 8.

9. *Ps.* 71, 6.

este așa, ci dimpotrivă există un acord și o potrivire între texte, adică între Vechiul Testament și Noul Testament, între Lege și Prooroci, între o Evanghelie și alta, între Evanghelii și textele apostolice, și în sfîrșit între un text apostolic și altul tot apostolic. Căci toate textele Scripturii sînt, după cum zice Eclesiastul : «cuvintele celor înțelepți sînt ca *boldurile de îmboldit dobitoacele*» și «ca niște cuie înfipte și ascuțite și sînt date de un Păstor» [10], și nici un cuvînt din ele nu este de prisos. În schimb, Unul este Păstorul oilor celor cuvîntătoare, Cuvîntul cel dumnezeiesc a cărui slavă este că nu-i de acord cu cei ce nu «au urechi de auzit», dar în schimb este de acord cu adevărul.

II

Căci, precum diferitele strune ale psaltirii și ale orgii scot cîte un sunet propriu fiecărei corzi, dar care nu seamănă cu sunetul altora, iar unui om nemuzical și necunoscător în ale muzicii i se va părea că prin varietatea sunetelor s-ar primejdui frumusețea armoniei, tot așa, cei ce nu știu să asculte armonia lui Dumnezeu din Sfintele Scripturi socotesc că ele s-ar contrazice întreolaltă. Ei zic că sînt nepotriviri între Vechiul Testament și Noul Testament, între Lege și Prooroci, între cele patru Evanghelii, pe de o parte, și între Evanghelii și Apostoli pe de altă parte, ba chiar între Apostol și Apostol. Dacă însă avem de a face cu un bun cunoscător în ale muzicii lui Dumnezeu, care pe deasupra mai e și înțelept în fapte și în vorbe, acela va face ca David, căci numele David se tîlcuiește «îndemînatic la degete». Fiind bun cunoscător în ale muzicii, acela va scoate sunete de muzică dumnezeiască, intonînd o dată strunele Legii, altă dată pe cele ale Evangheliilor, iar altă dată pe ale Proorocilor pe cît de potrivit se va arăta acest lucru, lovind rînd pe rînd, dar în armonie, cînd strunele Apostolilor, cînd ale Proorocilor, precum tot în armonie sînt și strunele apostolice și cele evanghelice. Căci întreaga Scriptură este un singur instrument desăvîrșit și armonizat al lui Dumnezeu, care emite în diferite sunete o singură melodie izbăvitoare pentru cei ce vor să o învețe, melodie care împiedică și oprește toată lucrarea duhului celui viclean, așa cum și cîntarea din harfă a lui David făcea să înceteze lucrarea duhului viclean, care era în Saul, și îl îmblînzea. Așadar, vezi bine că este de trei ori făcător de pace cel ce urmează Scriptura și care contemplă pacea din ea și o dă celor care caută dreptatea și vor să afle binele.

10. *Ecl.* 12, 11.

DIN CARTEA A X-A

A. PILDE DESPRE ÎMPĂRĂȚIA LUI DUMNEZEU

1. PILDA NEGHINELOR

I

«După aceea, lăsînd Iisus mulțimile, a venit în casă, iar ucenicii Lui s-au apropiat de El zicînd: lămurește-ne nouă pilda neghinei din țarină» [11].

Cînd Îl caută mulțimile, Iisus nu mai stă în casă [12] pentru că știe că mulțimile stau afară. Lucrarea pe care Domnul o face din iubire față de oameni se vede de acolo că El părăsește casa și Se duce El însuși la cei care nu pot să se apropie de El [13]. Pe urmă, după ce a vorbit destul mulțimilor, în pilde, El le lasă și intră în casa Sa, unde-L așteaptă ucenicii, care nu rămăseseră cu mulțimile. Și toți cei ce se doresc să fie mai aproape de Iisus, nu se mulțumesc numai cu aceea că-L ascultă, ci doresc și să știe unde locuiește, și «s-au dus — zice Evanghelia — și au văzut unde locuia, și au rămas la El în ziua aceea» [14], ba poate că unii vor fi rămas chiar mai multe zile. Așa se poate înțelege din cele spuse în Evanghelia după Ioan, unde zice: «A doua zi iarăși stătea Ioan și doi din ucenicii lui» [15]. Mai mult, ca să arate că printre cei cărora le-a îngăduit să vină la El și să-L vadă unde locuiește e și un om deosebit, care va deveni unul din apostolii Săi, evanghelia istorisește mai departe, zicînd: «Unul din cei doi, care auziseră de la Ioan și veniseră după Iisus, era Andrei, fratele lui Simon Petru» [16].

Așadar, și noi, dacă nu ne mulțumim numai cu faptul că ascultăm cuvîntul Domnului, cum au făcut mulțimile pe care El le-a părăsit atunci

11. *Mt.* 13, 36.

12. Potrivit unei tradiții rabinice, pe care a menținut-o, Origen caută să acorde fiecărui cuvînt biblic pe lîngă sensul lui literal obișnuit și unul ascuns, mai duhovnicesc. Expresia «a intra în casă» ori «a fi în casă» e folosită de el și în *Convorbirea cu Heraclid* în sens tainic (mistic), pentru că, zice el, «lăuntricul și exteriorul sînt expresii care trebuie tălmăcite duhovnicește». *Entretien d'Origène avec Héraclide*, introduction, texte, traduction et notes de Jean Scherer în «Sources Chrétiennes», Nr. 67, Paris, 1960, p. 86.

13. Una din ideile cele mai des întîlnite în scrisul lui Origen este pogorămîntul (συγκατάβασις), condescendența (συμπεριφορά), iconomia sau pedagogia divină, cum numește unul dintre comentatorii mai noi (Robert Girod) coborîrea plină de înțelegere a lui Dumnezeu la om ca să-l cheme la «Întoarcere» (ἐπιστροφή), cf. P. Aubin, *Le problème de la conversion*, Paris, 1963, p. 156 ș.u.

14. *In.* 1, 38—39.

15. *In.* 1, 35.

16. E vorba de «mărturia» dată de Ioan despre Mîntuitorul: «Iată Mielul lui Dumnezeu» (*Ioan* 1, 36). A se vedea mai pe larg, în acest volum, *Comentar la Evanghelia după Sfîntul Ioan*, II, 216.

cînd a intrat în casă, ar trebui să facem ceva mai mult decît au făcut mulţimile, adică să ajungem un fel de casnici ai lui Iisus [17], asemănîndu-ne şi noi ucenicilor Săi, pentru ca atunci cînd intrăm în casă cu El să ne învrednicim a ne apropia de El şi să-L rugăm să ne lămurească şi nouă pilda neghinelor din ţarină, sau oricare altă taină. Dar pentru ca să se priceapă mai limpede ce fel de înţeles are casa unde a intrat Iisus, să adunăm la un loc [18] tot ce s-a vorbit în Evanghelii despre această «casă», ce anume s-a spus despre ea şi ce s-a săvîrşit în ea, pentru că cele spuse despre ea ne vor da să înţelegem că cine se apropie de aceste citiri, acela nu va găsi în textele evanghelice numai lucruri simple, cum cred unii, istorisite de dragul istorisirii, ci pentru cei mai de rînd [19], ele au fost istorisite intenţionat [20] mai simplu, dar pentru cei ce doresc să le înţeleagă mai adînc şi care într-adevăr sînt în stare de aşa ceva, pentru aceia Evanghelia ascunde adevăruri pline de înţelepciune şi vrednice de Cuvîntul Domnului.

II

«După aceea El răspunzînd le-a zis: Cel ce seamănă sămînţa cea bună este Fiul Omului» [21].

Cu toate că despre aceste lucruri am vorbit mai pe larg în paginile premergătoare [22], totuşi vom adăuga, pe cît posibil, şi acum cîteva explicaţii potrivite, chiar dacă ele ar părea diferite faţă de cele spuse înainte. Căci trebuie să fii atent dacă poţi înţelege şi în alt chip cele spuse mai înainte. Prin cuvintele: «sămînţa cea bună sînt fiii împărăţiei» [23], se poate înţelege că tot ce izvorăşte bun în sufletul omenesc e semănat

17. *Ef.* 2, 19.

18. Aceste «colecţii» sau «adunări la un loc» (ἐπισυναχθέντα πάντα) de care vorbeşte aici Origen sînt mărturii foarte numeroase. Numai la cele 8 cărţi din *Comentarul de la Matei*, cîte s-au păstrat, sînt citate 560 pasaje scripturistice (cf. ediţia berlineză, la fine) nu numai de locuri paralele, de aluzii diferite sau de pasaje contrare, ci de tot felul de informaţii în stare să «explice Scriptura prin ea însăşi», care e cea mai sănătoasă metodă exegetică. A se vedea H. Rovenţa, *Interpretarea Scripturii după Origen*.

19. E cunoscuta deosebire între cei «simpli» (οἱ ἁπλοῖ) şi desăvîrşiţi (οἱ τέλιοι) în sensul paulin al cuvîntului (I *Cor.* 2, 6; *Fil.* 3, 15 etc.) dar mai ales în sensul interpretării tipice a lui Origen, pentru care cei ce au «duhul lui Hristos» uşor descoperă, în Hristos, pe Logosul divin (cum spune chiar în *Com. Mat.* X, 6). Dar nu trebuie să se creadă că ar cunoaşte în mod simplist şi sectar doar două categorii (de simpli şi perfecţi), ci chiar dacă unii nu au «acuitate sufletească» mai deosebită, dorinţa vieţii lui întregi a fost să antreneze pe toţi spre o cunoaştere cît mai deplină.

20. Κατ' οἰκονομίαν căci «o hrană prea uşoară ar putea ucide» (pe cei prea plăpînzi), *Com. Mat.* X, 25.

21. *Mt.* 13, 37.

22. Se ştie că din păcate «paginile premergătoare» s-au pierdut. Din context reiese, însă, că el relatase anterior despre parabola neghinei, pe care o explicase, iar acum venea să prezinte o adîncire şi o tîlcuire nouă.

23. *Mt.* 13, 38.

de Cuvîntul lui Dumnezeu, care «era la început la Dumnezeu» [24], acestea fiind darurile produse de împărăţia lui Dumnezeu, după cum tot fii ai împărăţiei sînt şi toate învăţăturile sănătoase ale credinţei. Dar, pe cînd dorm cei ce nu împlinesc porunca Mîntuitorului, care a zis: «priveghiaţi şi vă rugaţi ca să nu cădeţi în ispită» [25], diavolul, care «umblă răcnind» [26], seamănă aşa numita neghină, adică învăţături răutăcioase peste aşa-numitele cugetări ale firii şi peste seminţele cele bune venite de la Cuvîntul Sfînt [27]. Potrivit celor spuse, prin «ţarină» ar trebui să înţelegem lumea întreagă [28], nu numai Biserica lui Dumnezeu, căci în toată lumea a semănat Fiul Omului sămînţa bună, iar duhul rău (neghina), prin care trebuie să înţelegem învăţăturile răutăcioase, care sînt numite «fiice ale celui rău» [29] din pricina răutăţii lor.

Dar, va trebui să urmeze şi un seceriş, atunci cînd va veni aşa-zisul «sfîrşit al lumii», cînd îngerii lui Dumnezeu rînduiţi în acest scop vor strînge aceste învăţături rele crescute în suflete şi le vor da spre nimicire în aşa-numitul «foc mistuitor», să fie arse. Şi, astfel, îngerii, aceşti slujitori ai Cuvîntului, vor culege din sufletele oamenilor toate seminţele din împărăţia lui Hristos şi toate gîndurile urîte, care duc la fărădelegi, şi le vor nimici aruncîndu-le în văpaia focului celui mistuitor.

În acelaşi timp, cei care îşi vor da seama că din pricina somnului lor s-au strîns în ei atîtea seminţe ale răului, vor izbucni în plîns şi, ca să zicem aşa, se vor mistui în mînia lor. Căci acest lucru vor să-l spună cuvintele «scrîşnirea dinţilor» [30], pentru că şi în Psalmi se spune că «scrîşneau cu dinţii asupra mea» [31]. Iar «drepţii vor străluci» cel puţin atît cît străluceau la început [32], dar atunci toţi vor străluci «ca soarele în împărăţia Tatălui lor» [33]. Căci se vede că Mîntuitorul fie că dezvăluie o taină deosebită, fie că explică întreagă această pildă, fie că subliniază

24. *In.* 1, 2.

25. *Mt.* 26, 41 ; *Lc.* 22, 40.

26. I *Pt.* 5, 8.

27. Prin μοχθηρὰ δόγματα (= învăţături ticăloase), par a fi vizate gîndurile spontane ale stoicilor (Aetius, *Placita*, IV, 11), dar credem că Origen a fost departe de a fi susţinut «concupiscentia» augustiniană. R. Girod, *op. cit.*, p. 146, nota 1.

28. Idee remarcabilă a marelui alexandrin, prin care se angajează, înainte de a fi fost vorba de un sinod ecumenic, perspectiva mîntuirii universale, cu toate că unii văd în această idee doar un vis (P. Nemeshegyi, *La paternité de Dieu chez Origène*, Paris, 1960, p. 206).

29. *Mt.* 13, 38.

30. *Mt.* 13, 42.

31. *Ps.* 36, 12.

32. Adică pe cît fuseseră de luminaţi în starea paradisiacă, dar potrivit concepţiei lui Origen despre «restabilirea tuturor» (apocatastaza) toţi (şi buni şi răi) vor fi purificaţi. A se vedea notele lui Huetius, în Migne, *P.G.* 14, 840. A se sublinia că «scrîşnirea dinţilor» e simultană cu «strălucirea drepţilor» (şi nu numai a lor), aşa cum vorbea şi Sfîntul Iustin în *Apologia primă* (XVI, 12).

33. *Mt.* 13, 43.

că «drepții vor străluci ca soarele în împărăția Tatălui lor», totuși atrage atenția : «cel ce are urechi de auzit să audă» [34], pentru a le da de înțeles celor vizați că, prin felul cum s-a formulat pilda, cu toate că s-a spus limpede tot ce era de spus, încît ar putea-o înțelege și cei mai simpli, totuși cuvintele folosite în această pildă mai au nevoie de anumite explicații.

III

Întrucît am spus mai înainte că «drepții vor străluci atunci ca soarele» și nu cu o strălucire oarecare, cum a fost cazul altădată, ci că toți vor fi ca soarele, va trebui să explic ce anume mi se pare semnificativ în legătură cu acest pasaj. Se pare că și Daniel a înțeles că aici e vorba de «lumina lumii» [35], adică de cei înțelepți și de mulțimea dreptților ajunși la mărire deosebită, după cum zice acea proorocie : «și cei înțelepți vor lumina dincolo ca strălucirea cerului și cei care vor fi îndrumat pe mulți pe calea dreptății vor fi ca stelele în vecii vecilor» [36]. Și Apostolul credem că tot la acest lucru s-a gîndit cînd a scris : «alta este strălucirea soarelui și alta strălucirea lunii și alta strălucirea stelelor. După cum stea de stea se deosebește în strălucire, tot așa e și la învierea morților» [37]. Se vede că și Pavel a moștenit ceva din același duh de proorocie ca și Daniel.

Dar s-ar putea întreba cineva : pentru ce spun unii că nu toți drepții se vor bucura de același grad de strălucire, cîtă vreme Mîntuitorul spune dimpotrivă că «toți vor străluci ca luminați de un singur soare» ? [38]. Eu bănuiesc că aflîndu-se încă la începutul fericirii de care au parte cei ce se mîntuiesc, atîta vreme cît încă n-au fost deplin curățiți, între cei care mai au nevoie de curățire [39] și între cei mîntuiți, îndată se observă deosebire de lumină ; în schimb, cînd, după cum am subliniat, «îngerii vor fi cules din întreaga împărăție a lui Hristos toate smintelile și cugetele rele care duc la fărădelegi și le vor arunca în văpaia focului» [40], atunci și răul va fi nimicit. În timp ce vor avea loc toate acestea, cei ce au primit în cugetele lor pe «fiicele acelor răutăți» își vor da seama că au greșit. Atunci, fiind toți prinși în lumina unui sin-

34. *Mt.* 13, 43.
35. De care va vorbi Domnul Iisus în predica de pe munte, *Mt.* 5, 14.
36. *Dan.* 12, 3.
37. I *Cor.* 15, 41—42.
38. A se nota că atît la *Dan.* 12, 3 cît și la *I Cor.* 15, 41 se vorbește de «stele» (la plural), pe cînd aici soarele e la singular.
39. Din nou aluzie la apocatastază, *De principiis*, I, 6, 1.
40. *Mt.* 13, 41—42.

gur soare, «drepții vor străluci ca soarele în împărăția Tatălui lor» [41]. Și oare înaintea cui vor străluci dacă nu înaintea celor mai mici, care vor gusta din lumina lor așa cum se împărtășesc locuitorii de acum ai pămîntului de lumina soarelui? Căci ei nu vor străluci doar pentru că așa le-ar face lor plăcere, ci, poate că, după cum zice porunca: «Așa să strălucească lumina voastră înaintea oamenilor» [42], pentru ca să se poată pune la inimă în mod întreit [43] ceea ce spusese și înțeleptul Solomon. Tot așa și lumina apostolilor lui Iisus va străluci încă de acum înaintea oamenilor; ba, va străluci poate și mai mult după moartea lor așteptînd învierea, iar după înviere, pînă ce toți [44] vor ajunge «la statura bărbatului desăvîrșit» [45], devenind toți un singur soare, și «toți vor străluci ca soarele în împărăția Tatălui lor» [46].

2. PILDA COMORII

IV

«Asemenea este împărăția cerurilor cu o comoară ascunsă în țarină, pe care aflîndu-o un om a tăinuit-o» [47].

Pildele de pînă acum le-a spus (Mîntuitorul) mulțimilor de afară; dimpotrivă, pe aceasta și altele două care urmează (de fapt ele nu-s pilde, ci doar asemănări despre împărăția lui Dumnezeu) se pare că le-a spus ucenicilor după ce a intrat în casă. Dar, despre această pildă și despre următoarele două, cititorul se cade să se întrebe dacă peste tot cele două «pilde» sînt sau nu pilde? Dacă despre cele dintîi Scriptura nu a ezitat să le numească pilde, despre celelalte n-a mai făcut la fel și bine a procedat. Căci dacă de două ori a vorbit noroadelor în pilde și dacă tot ce a vorbit mulțimilor a făcut-o în pilde și fără pilde nu le grăia

41. Unii văd în această imagine unitatea tuturor creștinilor în Hristos cel euharistic. Henri de Lubac, *Histoire et Esprit, l'intelligence de l'Ecriture d'après Origène*, Paris, 1950, p. 214.

42. *Mt.* 5, 16.

43. Expresia «a scrie pe tablele inimii» (ἐγχαράσσειν ἐπὶ πλακὸς τῆς καρδίας) e întîlnită adeseori în Scriptură (ἐν πλαξὶ καρδίας) la *II Cor.* 3, 6, probabil ca loc paralel pentru *Pilde* 3, 3. În schimb, în loc de «table ale inimii», întîlnim în multe variante manuscrise, cît și tipărite, «lărgimea inimii» (πλάτος τῆς καρδίας), expresie folosită și în literatura profană (Eschil, Pindar etc.) cît și în *Biblie*. Interesant că numeralul «de trei ori» pentru *Pilde* 22, 20—21, pe care le citează și Origen aici, nu-l întîlnim decît în versiunea Septuagintei; în textul ebraic el lipsește. Origen îl folosește atît în *De principiis*, IV, 2, 4 cît și aici, în *Comentarul la Matei*. A se vedea pe lîngă notele lui R. Girod, observațiile din Migne, *P.G.* 13, 841—842.

44. Πάντες, imagine a mîntuirii universale, pe care am întîlnit-o și mai înainte.

45. *Ef.* 4, 13.

46. *Mt.* 13, 43.

47. *Mt.* 13, 44.

nimic» [48], odată intrînd în casă nu a mai vorbit mulţimilor, ci ucenicilor care veniseră pînă aici să-L caute. Aşa stînd lucrurile, era firesc ca ceea ce îi învăţa în casă să nu le vorbească în pilde. Căci de fapt în pilde vorbea «celor de afară» şi celor «cărora nu li s-a dat să cunoască tainele împărăţiei cerurilor» [49].

Dar, se va spune, dacă nu-i vorba de pilde, atunci cum să le numim ? Cred că este mai bine să ne luăm după graiul Scripturii şi să zicem că-s nişte asemănări. Or, se ştie că asemănarea diferă de parabolă după cum spune evanghelistul Marcu : «Cu ce să asemănăm împărăţia lui Dumnezeu sau cu ce pildă o vom înfăţişa ?» [50]. Se vede, aşadar, de aici că una e pilda sau parabola şi altceva e asemănarea. Mai bine spus, cred că asemănarea este ceva general, iar pilda ceva special [51]. Se mai poate ca făcînd parte din acelaşi gen de care ţine şi parabola, asemănarea poate să apară cînd ca parabolă, cînd ca asemănare, întrucît poartă nume generic comun. Tot aşa s-au petrecut lucrurile şi în alte cazuri, după cum au sesizat cei cunoscători [52] în legătură cu formarea multor termeni. Aşa spun că «ormi» (sau impulsul) e genul care îmbrăţişează mai multe feluri de acţiuni, cum sînt «impuls» (ormi) şi prilej (aformi), declarînd că «ormi» e întrebuinţat în sensul său specific într-o formă omonimă a termenului generic pentru ca să-l opunem termenului «aformi» [52 bis].

V

Trebuie mai întîi să avem în vedere că, pe de o parte, e vorba de «ţarină», iar pe de alta, că în ea e ascunsă o «comoară», pentru ca să înţelegem cum se face că «după ce a aflat de comoara ascunsă în ţarină, de bucuria ei omul s-a dus şi şi-a vîndut tot ce avea ca să cumpere ţarina». Trebuie să aflăm ce anume vinde omul respectiv ? După părerea mea, pe linia celor amintite, «ţarina» e Scriptura răsă-

48. *Mt.* 13, 34.
49. *Mt.* 4, 11 ; 13, 11.
50. *Mc.* 4, 30.
51. S-a afirmat (R. Cadiou, *La jeunesse d'Origène, Histoire de l'école d'Alexandrie au début du III-e siècle*, Paris, 1935, p. 73) că şi aici şi în alte pasaje, Origen face exerciţii de retor. Se resimt în acest pasaj sublinierile lui Aristotel (*Retorica* II, 20, 1393) despre parabolă şi fabulă. Despre «general» şi «special» a se vedea *Topicele* lui Aristotel I, 5, p. 7.

Nu trebuie uitat că în greceşte expresia ὁμοίωσις sau ὁμοιότης e folosită de Origen ca metaforă spre a sublinia procesul de înduhovnicire al creştinului.

52. Termeni ca «cei cunoscători» sau «specialişti» (οἱ ἔμπειροι) sînt adeseori folosiţi de Origen, fie în legătură cu filosofia, fie cu retorica, fie cu filologia. Aceasta e pasiunea unui savant ca el. A se vedea R. Girod, *op. cit.*, p. 118 ş.u.

52 bis. Ambele cuvinte (ὁρμὴ şi ἀφορμὴ) sînt des folosite de stoici atît în legătură cu parabolele, cît şi cu asemănările. În plus, în greceşte ele au farmecul de a fi şi un joc de cuvinte deosebit.

dită [53] cu tot felul de mărturii scrise ale cărţilor istorice, ale Legii, ale proorocilor şi ale celorlalte învăţături [54]. Căci, într-adevăr, îmbelşugate şi variate sînt mărturiile întregii Scripturi Sfinte — iar «comoara» ascunsă în ţarină sînt gîndurile tainice şi îngropate sub ceea ce se vede şi care vine din «înţelepciunea cea ascunsă» în Hristos [55], întru Care «sînt ascunse toate vistieriile înţelepciunii şi ale cunoştinţei» [56]. S-ar putea spune totodată că adevărata ţarină, pe care a binecuvîntat-o Domnul [57] şi a copleşit-o cu toate bunătăţile, e tocmai «Hristosul lui Dumnezeu» [58] şi că vistieria ascunsă în El e cea despre care vorbeşte Sfîntul Pavel că a fost ascunsă în Hristos, în Care sînt «toate vistieriile înţelepciunii şi ale cunoştinţei» [59]. Aşadar, fericirea cerească şi împărăţia cerurilor au fost descrise ca într-un tablou de către Sfintele Scripturi care sînt şi ele o «împărăţie a cerurilor» sau Hristos însuşi sau împăratul veacurilor, împărăţie asemănată cu o comoară ascunsă într-o ţarină.

VI

Odată ajuns pînă aici, va trebui să te întrebi dacă împărăţia cerurilor a fost asemănată oare numai cu o comoară ascunsă într-o ţarină [60], ori a lăsat impresia că ţarina e altceva decît comoara, ori, în sfîrşit, că ea e asemănată în acelaşi timp atît cu ţarina, cît şi cu comoara ascunsă în ea, încît — potrivit acestei asemănări — împărăţia cerurilor ar fi în acelaşi timp şi ţarină şi comoară ascunsă în ţarină? Omul care intră în ţarină (fie că ne gîndim la Scripturi, fie la Hristos cel real ori la cel ascuns) află ascunsă comoara înţelepciunii fie în Hristos, fie în Scripturi şi, căutînd să înţeleagă [61] pe Hristos, află comoara (ascunsă) în El. Iar după ce a aflat-o, o ascunde, negîndindu-se la primejdia că învăţăturile ascunse ale Scripturilor sau vistieriile înţelepciunii şi ale cunoştinţei cuprinse în Hristos pot cădea în mîna primilor veniţi [62]. Ascunzîndu-o se va duce să facă rost de bani ca să cumpere ţarina, adică Scripturile,

53. Verbul a sădi, a răsădi (φυτεύω, καταφυτεύω) e o expresie obişnuită în Sfînta Scriptură. În sens larg, Origen are în vedere aici acţiuni privind lucrarea de conducere a lumii, a iconomiei dumnezeieşti.

54. Adeseori înşiră Origen în două (Legea şi proorocii) sau în trei grupe (istorice, Legea şi proorocii, ca aici) cărţile Sfintei Scripturi, iar întrucît aici vorbeşte de ale întregii Scripturi (τῆς ὅλης Γραφῆς) credem că le include şi pe cele din Noul Testament.

55. *I Cor.* 2, 7.

56. *Col.* 2, 3.

57. *Fac.* 27, 27.

58. *Lc.* 9, 20.

59. *Col.* 2, 3.

60. *Mt.* 13, 14.

61. ἐρευνῶν τὰς Γραφὰς după *Ioan* 5, 39.

62. ἐκφαίνειν τοῖς τυχοῦσι, probabil e o aluzie la «disciplina arcană», care obliga pe creştinii primelor veacuri să asigure păstrarea tainelor credinţei în faţa celor nepregătiţi.

pe care să şi le improprieze, căci a primit de sus «cuvintele dumnezeieşti» care fuseseră încredinţate mai întîi iudeilor [63]. Şi după ce ucenicul lui Hristos a cumpărat ţarina, s-a luat de la iudei împărăţia lui Dumnezeu care, după o altă pildă, e asemănată cu o vie, şi a fost dată «unui neam de oameni care vor da roada lor» [64], adică celui care prin credinţă a cumpărat ţarina, după ce şi-a vîndut toate averile [65] şi s-a lipsit de tot ce cîştigase pînă atunci, adică de răul la care se făcuse părtaş. Tot la acelaşi rezultat vom ajunge dacă prin ţarina în care e ascunsă comoara înţelegem pe Hristos, căci cei despre care «au lăsat toate şi au mers după El» [66] se poate spune că şi-au vîndut toate averile pentru ca, eliberîndu-se de ele şi renunţînd — cu ajutor de sus — la o alegere norocoasă [67], să cumpere, pe preţ mare, la valoarea ei reală, ţarina cu comoara cea ascunsă.

3. PILDA MĂRGĂRITARULUI

VII

«Iarăşi este asemenea împărăţia cerurilor cu un neguţător care caută mărgăritare bune» [68]. Într-adevăr împărăţia cerurilor a ajuns să fie comparată cu ceva de mare preţ, atunci cînd mulţi negustori se oferă să dea pe ea oricît de mult şi cînd iată unul din aceştia, care umbla după mărgăritare rare, a găsit la un moment dat un mărgăritar de o valoare egală cu tot ce avea el acasă, atunci n-a mai stat la îndoială, ci îndată a vîndut tot ce avea şi l-a cumpărat. Or pentru a înţelege această pildă e bine să cercetăm în ce a constat valoarea acestui mărgăritar? Să băgăm mai întîi de seamă că nu se spune în pilda aceasta că negustorul şi-a vîndut toate mărgăritarele sale, ci se spune că de dragul de a ajunge la mărgăritare bune, el şi-a vîndut nu numai celelalte mărgăritare pe care le avea, ci şi restul de avere numai ca s-ajungă să-l cumpere pe cel bun. Or, întrebînd pe cei ce se pricep la valoarea pietrelor de preţ [69] iată ce am aflat de la ei : unele din aceste pietre provin

63. *Rom.* 3, 2.
64. *Mt.* 21, 41.
65. *Mt.* 19, 21.
66. *Mt.* 19, 27.
67. În alt loc (*Contra Cels.* VII, 33, corp berlinez II, pag. 184) Origen spune că pentru a ne mîntui nu-i de ajuns a renunţa la tot ce-i pămîntesc şi să căutăm liber pe Dumnezeu, ci avem nevoie şi de ajutorul lui Dumnezeu, fără de care nu putem realiza nimic.
68. *Mt.* 13, 45.
69. Mai întîi o confuzie : Ca şi ceilalţi antici, Origen n-a vrut să descrie modul cum se produc mărgăritarele sau perlele cunoscute azi ca pietre preţioase, care erau de două feluri : de uscat şi maritime. Pietrele acestea, fiind transparente şi de calitate superioară, erau foarte căutate. Dintre cei pricepuţi în cunoaşterea acestor pietre

de pe pămînt, altele din mare. Cele din pămînt nu se află decît la indieni şi sînt bune pentru peceţi, inele şi coliere. Cît despre mărgăritarul din mare, cele mai preţioase s-au descoperit tot la indieni, dar cele mai bune sînt produse mai ales de Marea Roşie. Pe locul doi urmează, între mărgăritare, cele culese în oceanul din vecinătatea Bretaniei, iar în al treilea rînd şi la valori exact egale între cele dintîi şi cele din urmă, sînt cele din regiunea Bosforului, de pe coastele Sciţiei.

Din cele ce s-au spus despre mărgăritarele indiene deducem că ele s-au format în nişte scoici care se aseamănă în conformaţia lor cu nişte vîrtejuri de mare. Cunoscătorii povestesc că aceste scoici plutesc pe valuri în grupuri, parcă ar fi legate laolaltă şi conduse de un căpitan al lor, care de regulă are o culoare şi o formă deosebită de celelalte, încît îţi vine să o compari cu o matcă printre albine. Se mai relatează şi despre felul cum se culeg cele mai frumoase mărgăritare, adică cele indiene: localnicii le încercuiesc cu năvoadele lor, formînd un mare cerc, începînd de la ţărm şi scufundîndu-se. Ei nu urmăresc să prindă orice mărgăritar, ci numai pe cel mai mare, căci după ce s-a prins acesta se spune că prinderea întregii turme nu mai prezintă importanţă, căci toate rămîn în plasa năvodului de parcă ar fi fost legate de şeful lor, deoarece celelalte îţi cad acum şi ele în mînă.

S-a mai zis că formarea mărgăritarelor indiene se face încet, căci animalul respectiv trece prin diferite transformări pînă ajunge la desăvîrşire. Totodată s-a mai spus că scoica acestei vietăţi în care se află mărgăritarul se deschide căscîndu-se şi primind în ea roua cerului şi, odată umplută cu rouă curată şi limpede, începe să lucească din toate părţile, scoţînd în felul acesta un ou mare şi bine structurat. Dar dacă din întîmplare, din cauza unei furtuni, scoica a primit în ea rouă tulbure şi de calitate slabă, atunci mărgăritarul pe care-l fabrică e palid şi pătat. Şi am mai descoperit că dacă «chinurile facerii» acestor scoici sînt surprinse de cîte un fulger, atunci scoica se strînge zdrobindu-şi parcă de frică fătul şi preschimbîndu-l într-un lichid sfîrîitor. Se întîmplă că aceste vietăţi nasc într-o perioadă cînd au o conformaţie redusă, ca şi cum naşterea le-ar veni înainte de termen şi oarecum forţat, ceea ce nu le împiedică să fie zvelte. Iată încă o însuşire a mărgăritarului indian : el are o culoare albă, ca un argint curat, luceşte în verde deschis şi are în genere o formă rotundă, are dealtfel şi o nuanţă fină şi

(οἱ περὶ λίθων πραγματευσάμενοι) pe care i-a putut studia Origen, pare a fi Aristotel cu *Istoria animalelor*, dar nu direct din ea, ci din lucrări de popularizare de genul lui Antigon de Carystos ori Alex. de Myndos din sec. I şi II î.Hr., de unde ştirile au trecut la Plutarh, la Elian şi la Pliniu cel Bătrîn *(Istoria naturală)*. A se vedea informaţii la R. Girod, *op. cit.*, p. 119 ş.u.

foarte palidă pentru o piatră. Totodată are un aspect foarte plăcut, încît frumusețea lui pare o adevărată minune, cum zice acest autor specialist în pietrografie [70]. Se mai poate spune că un mărgăritar deosebit l-ai recunoaște ușor prin aceea că-i perfect rotund, că are o culoare foarte albă, foarte strălucitoare și o mărime ieșită din comun. Acestea sînt însușirile mărgăritarelor indiene.

Mărgăritarele pescuite în apropierea Bretaniei se spune că au o nuanță aurie mată, lipsită de joc. Mărgăritarul din strîmtoarea Bosforului e de culoare mai închisă decît cel din Bretania, palidă și cu totul spălăcită, dar altfel e plăcut și are format mare. Mărgăritarul din Bosfor nu se formează în scoica obișnuită, ci într-o pastă propriu-zisă aflată în scoică. Astfel, mărgăritarele de Bosfor plutesc prin regiuni mai stătute și mlăștinoase.

S-a spus chiar că ar exista și un al patrulea soi de mărgăritare pe lîngă țărmurile Acarnaniei, care plutesc în scoici, dar ele nu prea sînt căutate din pricină că nu au format plăcut, iar culoarea e murdară de la scoică, lucru care nu mai poate fi îndreptat. Mai sînt și altele în ținuturile Acarnaniei, dar ele sînt de-a dreptul disprețuite de toți.

VIII

Semnificația mărgăritarelor

Iată ce învățăminte am tras din cărțile care vorbesc despre mărgăritare. Eu sînt de părere că Mîntuitorul știa că există multe feluri de mărgăritare, unele frumoase, altele urîte de felul lor, și de aceea a zis: 1. «asemenea este împărăția cerurilor cu un negustor care caută mărgăritare bune» [71]. 2. Căci într-adevăr dacă n-ar exista printre mărgăritare și unele urîte, El n-ar fi vorbit de negustorul «care caută mărgăritare bune». Se vede că ele trebuie căutate în cuvintele felurite ale Scripturii care vestesc adevărul și care conțin mărgăritare, iar scoicile, sau învelișul acestor cuvinte, fiind umflate ca și cum ar fi însărcinate de roua cerului și aducînd pe lume, cu ajutorul Celui de sus, cuvîntul adevărului, trebuie să fie niște prooroci. Acestea sînt mărgăritarele bune, pe care umblă să le adune negustorul de care a fost vorba mai sus. Căpitanul turmelor de mărgăritare, după a cărui descoperire se regăsesc și celelalte, e mărgăritarul de mult preț, Hristosul Domnului, Cuvîntul mai prețios decît oricare alte cuvinte și alte învățături ale Legii și ale proorocilor, după descoperirea căruia se

70. A se vedea la R. Girod, *op. cit.*, p. 162—169 informațiile cu texte asemănătoare celor citate de Origen după Pliniu, Elian etc. Multe din ele se pot vedea și în bogatele referințe din Migne, P.G. 13, 847—854.

71. Mt. 13, 45.

poate ajunge uşor la toate [72]. Cuvîntul Mîntuitorului se adresează tuturor ucenicilor şi tuturor celor ce pot face negustorie, care nu numai că umblă după mărgăritare bune, ci le-au şi găsit şi cumpărat, după cum spune în Evanghelie : «Nu aruncaţi mărgăritarele voastre înaintea porcilor» [73]. Iar că aceste cuvinte au fost adresate ucenicilor, deducem din începutul pasajului, care spune : «Văzînd mulţimile, Iisus S-a suit în munte, a şezut şi ucenicii Lui au venit la El», spunîndu-le mai departe: «Nu daţi cele sfinte cîinilor, nici nu aruncaţi mărgăritarele înaintea porcilor» [74].

Aşadar, s-ar putea spune că cel care nu are mărgăritare de mare preţ acela nu-i ucenicul Mîntuitorului, Care ne învaţă să căutăm mărgăritare bune, iar nu din cele a căror culoare e întunecată, corcită — cum sînt învăţăturile eterodocşilor —, căci ele nu se produc în părţile Răsăritului, ci în părţile Apusului sau spre Miazănoapte'[75], pentru a folosi nişte detalii care explică diversitatea diferitelor mărgăritare din fiecare loc în parte. Poate că învăţăturile întinate şi ereziile deghizate [76] în lucrări ale cărnii sînt şi ele nişte mărgăritare întunecoase zămislite în apele stătătoare şi de aceea lipsite de orice frumuseţe.

IX

Mărgăritarele bune duc la mărgăritarul de mare preţ

Să punem laolaltă pasajele : «care caută mărgăritare bune» [77] şi «căutaţi şi veţi afla» [78], ori «cine caută află»'[79]. De ce credeţi oare că s-a spus «căutaţi» şi «cine caută află» ? Îndrăznind, aş spune că e vorba de «mărgăritare» şi de mărgăritarul pe care-l cumpără cel ce şi-a vîndut tot ce avea şi pentru care a preferat să piardă totul, acela despre care a spus Sfîntul Pavel : «pentru care m-am păgubit de toate pentru ca să dobîndesc pe Hristos» [80]. Iar cînd a zis «toate» a înţeles «ca să dobîndesc pe Hristos», căci numai El este mărgăritarul cel de mare preţ.

---

72. Despre aceste «pietre galbene şi verzi» şi despre «mărgăritarul cel mare care e Cuvîntul lui Dumnezeu» vorbeşte frumos dascălul lui Origen, Clement Alexandrinul, în *Pedagogul*, cartea II, 12 în traducerea lui N. Ştefănescu, Bucureşti, 1939, pag. 244—246.

73. *Mt.* 7, 6.

74. *Mt.* 5, 1 ; 7, 6.

75. Simbolismul punctelor cardinale e de provenienţă precreştină. Apusul şi nordul sînt simbolul morţii. A se vedea şi lucrarea lui Fr. Dölger : *Sol salutis*, Münster i.W. 1925, passim.

76. Se cunoaşte declaraţia de conştientă apartenenţă faţă de ortodoxie a lui Origen. Afară de multele pasaje întîlnite pînă acum (şi în acest volum) a se vedea special în *De principiis*, introducerea.

77. *Mt.* 13, 45.

78. *Mt.* 7, 7.

79. *Mt.* 7, 8.

80. *Fil.* 3, 8.

Acesta e lumina care strălucește celor din întuneric [81] și de care avea nevoie luceafărul care aștepta răsăritul soarelui, prețios ca și mărirea de care strălucea fața lui Moise [82] ca și a altor prooroci, după părerea mea, o frumoasă privelişte care ne dă putința să vedem mărirea lui Hristos, despre Care Tatăl aduce următoarea mărturie: «Acesta este Fiul Meu cel iubit, întru Care bine am voit» [83].

Dar, se spune mai departe'[84], nici măcar n-a fost slăvit ceea ce era slăvit în această privință, față de slava cea covîrșitoare și iată că vom ajunge cu vremea ca «ceea ce a fost lipsit de slavă cu atît mai vîrtos ce e netrecător să se bucure de slavă» [85], după cum și noi ducem lipsă acum de o cunoaștere «în parte» pentru ca aceasta «să se desființeze cînd va veni ceea ce este desăvîrșit» [86].

În chipul acesta tot sufletul care păşeşte în prima tinerețe și care «se ridică spre tot ce e desăvîrșit» [87] are nevoie de așezarea în el a «plinirii vremii» [88], a unui pedagog, a unui epitrop sau îngrijitor [89], pentru ca după toate acestea cel ce mai înainte «nu se deosebea întru nimic de rob», deși era stăpîn peste toate [90], să primească, odată eliberat din mîna pedagogului, a epitropului sau a îngrijitorului, moștenirea pe potriva mărgăritarului celui de mare preț și a celui desăvîrșit care vine și «desființează ceea ce era în parte» în clipa în care va fi în stare să urce la înălțimea cunoașterii lui Hristos [91], desigur după ce se va fi străduit în cunoștințe, care — ca să le zicem așa — sînt întrecute doar de cunoașterea lui Hristos.

Dar cei mulți, care n-au înțeles frumusețea numeroaselor mărgăritare ale Legii vechi, nici cunoașterea, măcar «în parte» [92], a tuturor proorocirilor, își închipuie că, chiar dacă nu o înțeleg și nu o pricep deplin, vor putea afla și ei singurul mărgăritar de mare preț și să contemple «înălțimea cunoașterii lui Hristos Iisus», față de care tot ceea ce a fost înainte de această cunoaștere atît de înaltă și de desăvîrșită, chiar dacă prin firea ei nu-i spunem «gunoi» [93], totuși ni se înfățișează în

81. *Lc.* 1, 79.
82. *II Cor.* 3, 7.
83. *Mt.* 3, 17.
84. *II Cor.* 3, 10.
85. *II Cor.* 3, 11.
86. *I Cor.* 13, 10.
87. *Evr.* 6, 1.
88. *Gal.* 4, 4.
89. *Gal.* 4, 2.
90. *Gal.* 4, 1.
91. *Fil.* 3, 8.
92. *I Cor.* 13, 9.
93. *Fil.* 3, 8.

această formă, căci poate fi asemănată cu gunoiul, pe care vierul îl pune la rădăcina smochinului [94] ca să-l facă să rodească.

X

Aşadar, «pentru orice lucru este o clipă prielnică şi vreme pentru orice îndeletnicire de sub cer» [95] şi «vreme este» să strîngi pietre — adică mărgăritare — şi după ce le-a strîns, acela la care se va afla singurul mărgăritar de mare preţ se va duce, cînd va crede de cuviinţă, să-şi vîndă tot ce are, ca să-l cumpere. Căci după cum orice om, care vrea să se înţelepţească în cunoaşterea adevărului, va trebui mai întîi să înveţe să cunoască primele ei elemente [96], iar după aceea să înainteze bine în cunoaşterea lor, să pună mult preţ pe ele, fără să rămînă la aceste elemente, pentru simplul motiv că aşa le-a apucat, ci să înainteze «spre ceea ce este desăvîrşit» [97], mărturisind recunoştinţă acestei pregătiri, căci de ea este nevoie într-o primă etapă în ce priveşte pasajele din Lege, cît şi cele din prooroci, ştiind bine că ele sînt temeiurile care duc la cunoaşterea desăvîrşită a Evangheliei şi la înţelegerea deplină a faptelor şi a cuvintelor lui Iisus Hristos.

4. PILDA NĂVODULUI

XI

Cum trebuie tălmăcite pildele ?

«Asemenea este iarăşi împărăţia cerurilor cu un năvod aruncat în mare» [98].

După cum atunci cînd e vorba de icoane şi statui, asemănările nu sînt totale faţă de originalele care le-au servit de model, ca de pildă o icoană pictată pe ceară aplicată pe lemn dă un fel de asemănare privind suprafaţa şi culoarea fără să prezinte adînciturі sau ieşituri în afară, ci numai singură înfăţişarea lor, şi în schimb altfel de asemănare prezintă de pildă o statuie, unde se caută menţinerea asemănării şi la îndoituri şi zbîrcituri, minus pe cea a culorilor şi, în sfîrşit, dacă-i vorba de o copie în ceară, unde se caută să se păstreze şi una şi cealaltă, adică aceeaşi culoare şi aceleaşi adînciturі şi ieşituri fără ca prin aceasta să

94. *Lc.* 13, 7—8.
95. *Ecl.* 3, 1.
96. δεήσει στοιχειωθῆναι πρότερον — are nevoie, mai întîi, de cunoaşterea alfabetului, a primelor stihii, ca în *Evr.* 5, 12.
97. *Evr.* 6, 1.
98. *Mt.* 13, 47.

prezinte imaginea a ceea ce e în interiorul corpului [99], — tot aşa să te gîndeşti şi la faptul că în asemănările din Evanghelie împărăţia cerurilor comparată cu vreun obiect oarecare nu poate cuprinde toate însuşirile obiectului respectiv, ci doar cîteva socotite necesare ilustrării adevărului enunţat [100].

Aşa se face că în acest pasaj, unde se spune «asemenea este împărăţia cerurilor cu un năvod aruncat în mare», lucrurile nu trebuie luate în înţelesul pe care-l cred unii [101], care pretind a descoperi sub aceste cuvinte existenţa unor caractere diferite de răi şi buni prinşi în năvod, încît să crezi că din pricina acestui pescuit «care adună tot felul de peşti» există firi diferite şi anume, de o parte, de oameni buni, iar de altă parte de oameni răi, — căci o astfel de tălmăcire e contrazisă de toate Scripturile care ne pun în faţă liberul arbitru al omului [102], osîndind pe păcătoşi şi aprobînd pe cei care umblă drept în viaţă. Ar fi nedrept ca osînda să-i însoţească pe unii numai din pricina firii rele cu care s-au născut, sau lauda să-i însoţească pe ceilalţi din pricina firii bune cu care au venit pe lume. Căci dacă există peşti răi şi peşti buni, cauza nu trebuie pusă în «sufletele» peştilor, ci în faptul că-şi dau seama de Cuvîntul care spune : «şi a făcut Dumnezeu animalele cele mari din ape şi toate fiinţele vii care mişună în ape, unde ele se prăsesc după felul lor» [103]. Aşadar, atunci, la început pe toate animalele cele mari «apele le-au făcut pe fiecare după felul lor» [104], fără ca sufletul lor să fi contribuit cu ceva la acest lucru. Astăzi, dimpotrivă, numai de noi înşine depinde să facem parte dintr-un soi de peşti buni şi să fim vrednici să intrăm în plasele de care vorbeşte textul, ori să fim peşti răi, pe care trebuie să-i arunce afară. Căci nu firea din noi e cauza răului, ci libera noastră voinţă este aceea care săvîrşeşte răul fără să o silească nimeni. Tot aşa nici firea noastră nu poate fi pricina dreptăţii noastre ca şi cum ea n-ar putea păcătui, ci felul cum am primit în noi cuvîntul cel bun este temeiul care face pe cineva drept. Şi într-adevăr, cînd e vorba de soiuri

99. Pictorii în ceară se numeau kirografi (χηρόγραφοι), sculptorii, andrianoplaşti (ἀνδριανόπλαστοι), iar cei care scoteau copii în ceară, kiroplaşti (χηρόπλασται), Migne, *P.G.* 13, 858.

100. Pe bună dreptate, observă Girod, *op. cit.*, p. 178, că aici Origen dă dovadă de realism, înfrîngînd tendinţa sa alegorizantă.

101. Aici sînt vizaţi îndeosebi ereticii din şcoala lui Marcion şi Valentin, care vedeau contradicţie primordială nu numai între Vechiul şi Noul Testament, ci şi între oameni, negînd liberul arbitru al omului. Despre ei mai pe larg în *De principiis*, II, 5 etc.

102. Se ştie că Origen a fost, ca şi Sfîntul Iustin şi Sfîntul Irineu, mare apărător al libertăţii omului, făcînd din acest caz al lui temei pentru întreaga lui antropologie. A se vedea mai ales *De principiis*, III, 3,

103. *Fac.* 1, 20.

104. *Fac.* 1, 21.

de vietăţi de mare nu-i cu putinţă să spunem că ele ar trece dintr-un soi de peşti răi într-unul de peşti buni şi nici dintr-un soi de peşti buni să se schimbe în soiuri rele, iar cînd e vorba de oameni, în toată vremea putem vedea pe cei drepţi ori pe cei nedrepţi zbătîndu-se să se facă din răi în mai buni sau invers, lăsîndu-se de bună voie să alunece din drumul binelui înspre rău [105].

Întoarcerea spre bine ori spre rău

Din pricina aceasta, atunci cînd în cartea proorocului Iezechiel e vorba de întoarcerea de la fărădelegi spre împlinirea poruncilor dumnezeieşti, se spune: «Dacă cel rău se întoarce de la nelegiuirile sale pe care le-a făcut» [106] şi, mai departe, «acela să se întoarcă din căile pierzaniei şi să fie viu» [107], iar despre cel care se lasă de bună voie să alunece din calea binelui spre rele este scris: «Dar şi dreptul dacă se va abate de la dreptatea sa şi se va purta cu nedreptate... unul ca acesta va fi dat morţii pentru păcatele sale, pe care le-a săvîrşit» [108]. Aşadar, cei care scot din pilda năvodului temei de a afirma că firea sufletului ar purta vina la toate, pe cînd Scriptura spune clar că cel rău se întoarce în mod liber de la nelegiuirile pe care le-a făcut şi caută apoi să împlinească poruncile dumnezeieşti făcînd dreptate şi milostenie, să ne spună, dar, care era firea lui atunci cînd era rău? Desigur, că nu una de laudă. Dar dacă atunci nu era de osîndit, ce fire ne-ar spune mintea că i-am da atunci cînd se întoarce de la toate nelegiuirile pe care le-a făcut? Căci dacă firea lui era rea încă de la început, cum a ajuns ea să se poată îndrepta? Iar dacă de la început firea lui a fost bună, dată fiind purtarea lui ulterioară, cum a fost cu putinţă ca acea fire bună de la început să se facă apoi rea?

În aceeaşi încurcătură te afli în legătură cu «dreptul care se va abate de la calea lui» şi care «se va purta cu nedreptate şi va face toate ticăloşiile...». Căci înainte de a se abate de pe calea dreptăţii, pe cînd mai săvîrşea încă fapte bune, el n-avea o fire rea, pentru că o astfel de fire rea n-ar trăi în dreptate, ştiind bine că «un pom rău nu poate produce poame bune» [109], adică păcatul să producă virtutea. În schimb, dacă firea ar fi bună şi neschimbătoare, nu s-ar fi întors de pe calea binelui

105. A se vedea în această privinţă *Omilia IV la Ieremia* tradusă de noi în Origen, *Opere*, vol. I, în această colecţie. La fel *Contra Cels.*, IV, 17 etc.
106. *Iez.* 18, 21.
107. *Iez.* 18, 23.
108. *Iez.* 18, 24.
109. *Mt.* 7, 18.

unde multă vreme s-a purtat bine şi să o vedem acum «ocolind dreptatea ca să facă toate acele ticăloşii, pe care le face oricare nelegiuit» [110].

XII

Acestea fiind zise, trebuie să ne gîndim că împărăţia lui Dumnezeu e asemănată cu un năvod «aruncat în mare, care adună tot felul de peşti» [111], tocmai ca să arate diversitatea liberului arbitru la oameni, căci ei se comportă foarte diferit unii de alţii, în aşa fel încît se împlinesc cuvintele care spun că «adună (oameni) de tot felul» atît din cei ce trebuie lăudaţi, cît şi din cei care trebuie osîndiţi, după cum înclină spre săvîrşirea de fapte bune ori spre fărădelegi [112].

Năvodul e Scriptura

Împărăţia cerurilor mai e asemănată şi cu felul diferit în care se împletesc năvodurile, pentru că Scripturile sînt întreţesute cu gînduri diferite şi deosebite, cu idei vechi şi noi. După cum peştii prinşi în năvod sînt descoperiţi o dată într-un colţ al năvodului, altă dată în altul, fiecare pe lîngă ochiul pe unde a intrat, tot aşa vei descoperi, în legătură cu cei prinşi în năvoadele Scripturilor, că unii au fost cuprinşi de împletirea profetică de pildă a lui Isaia într-unul sau într-altul din textele sale, ori a lui Ieremia sau Daniel, pe cînd alţii s-au lăsat cuceriţi de cuvintele Legii, alţii de ale Evangheliei şi, în sfîrşit, alţii de scrierile apostolilor [113]. Într-adevăr, la început, cînd cineva e atras de Cuvînt ori se pare a fi, el dă impresia că-i atras numai de o parte a năvodului. Dar nu-i ceva ieşit din comun să ne închipuim că unii din peştii prinşi sînt prizonierii împletirii întregului năvod al Scripturilor şi că fiind atraşi şi prinşi din toate părţile nu mai reuşesc să scape, ci, ca să zicem aşa, rămîn de acum robiţi din toate părţile ca şi cum n-ar mai fi în stare să mai scape. Acest năvod a fost aruncat în mare, adică în viaţa oamenilor lumii întregi frămîntată de valuri, izbiţi de ele într-o parte şi în alta, plutind printre realităţile sălcii ale vieţii acesteia [114]. Dar acest năvod nu era împletit complet înainte de venirea în trup a Mîntuitorului Iisus,

110. *Iez.* 18, 24.
111. *Mt.* 13, 47.
112. După cum exprimă cuvîntul grec προαίρεσις, se cere hotărîrea de bunăvoie a omului, aşa cum o afirmă Origen şi în tratatul *Despre rugăciune*, XXIX, 15, unde spune că «Dumnezeu nu vrea ca binele să se săvîrşească cu necesitate, ci de bună voie».
113. Despre puterea cuvîntului cu care Scripturile «vechi şi noi» prind sufletele credincioşilor vorbea Origen şi în *Omilia XIV, 1 la Ieremia* (a se vedea în această colecţie Origen, *Opere*, volumul prim).
114. Splendidă imagine a Bisericii ecumenice (cu acest atribut) în luptele ei cu loviturile vremii, imagine adeseori prelucrată în imnele creştine.

căci îi lipsea împletirea laolaltă a Legii şi a proorocilor, cum s-a spus : «Să nu socotiţi că am venit să stric Legea sau proorocii ; n-am venit să stric, ci să plinesc» [115]. Iar împletirea năvodului a fost încheiată prin Evanghelii şi prin învăţăturile lui Hristos transmise apostolilor. Iată, dar, de ce «se aseamănă împărăţia cerurilor cu un năvod aruncat în mare şi care prinde tot felul de peşti» [116].

Judecata din urmă

Dar pe lîngă cele ce am spus, cuvintele «care strîng tot felul de peşti» mai pot însemna chemarea popoarelor de orice neam. Între cei care sînt în slujba «năvodului aruncat în mare» e întîi Domnul năvodului Iisus Hristos şi apoi îngerii care «vin lîngă El să-L slujească» [117] şi care nu scot năvodul din mare, tîrîndu-l departe de ea, pe ţărmul realităţilor străine de viaţa aceasta, dacă năvodul nu-i plin, adică dacă n-a intrat în ochiurile lui «numărul întreg al păgînilor» [118]. Dar cînd vor fi intrat, atunci îl trag departe de realităţile pămînteşti, ducîndu-l spre ceea ce vrea să însemneze «ţărmurile», acolo unde se vor pune la lucru toţi cei ce au tras de năvod şi care, aşezîndu-se pe ţărmul unde se vor opri, vor pune deoparte toţi peştii buni prinşi în năvod şi îi vor strînge în coşuri, pe cînd pe cei care nu-s buni îi vor arunca afară. Acest «afară» e cuptorul de foc, despre care tălmăcirea Scripturii spune : «aşa va fi şi la sfîrşitul veacului : vor ieşi îngerii şi vor despărţi pe cei răi din mijlocul celor drepţi şi-i vor arunca în cuptorul cel de foc» [119]. Dealtfel trebuie să observăm că deja prin pilda neghinelor şi în cea de adineaori învăţăm că îngerii vor primi misiunea de a sorta şi a muta pe cei răi de lîngă cei buni, căci s-a spus adineaori că «Fiul Omului va trimite pe îngeri, care vor strînge din împărăţie toate smintelile păcătoase şi pe cei ce au făcut nelegiuiri ca să-i arunce în cuptorul cu foc, unde va fi plîns şi scrîşnire de dinţi». Aici s-a spus aşadar că «vor ieşi îngerii care vor despărţi pe cei răi din mijlocul celor drepţi şi-i vor arunca în cuptorul cel cu foc».

XIII

Sfinţii îngeri sînt mai mari ca oamenii

La acestea nu consimt cei ce spun că îngerii, oricît ar fi de sfinţi, sînt mai mici decît oamenii mîntuiţi în Hristos. Dar cum am putea com-

115. *Mt.* 5, 17.
116. *Mt.* 13, 47.
117. *Mt.* 4, 11.
118. *Rom.* 11, 25.
119. *Mt.* 13, 49—50.

para pe cei aruncaţi de sfinţii îngeri în coşuri cu cei care-i aruncă din clipa în care aceia sînt puşi acum sub ascultarea lor? Dealtfel şi noi spunem, fără să ignorăm, că unii îngeri cărora li s-a încredinţat o astfel de misiune (aşadar nu toţi) sînt inferiori oamenilor mîntuiţi întru Hristos, căci şi noi am citit textul că «spre aceste lucruri şi îngerii doresc să privească» [120], dar nu spune că toţi îngerii ar dori-o. Şi tot aşa mai citim că «noi vom judeca şi pe îngeri», dar nu-i scris că «pe toţi îngerii» [121].

Dar există şi din cei răi prinşi în năvod

După ce am vorbit despre năvod şi despre cei ce se află în el, oricine ar spune că «înainte de sfîrşitul lumii» —, fără să aştepte ca «îngerii să vină să aleagă pe cei răi din mijlocul celor buni», în năvod nu s-ar mai afla din cei «răi de toate felurile», unii ca aceia dau dovadă că n-au înţeles Scripturile şi doresc un lucru care nu poate fi cu putinţă [122]. Să nu ne mai mirăm, deci, dacă, înainte de «alegerea celor răi din mijlocul celor buni» de îngerii însărcinaţi cu această misiune, vedem şi pe cei răi prezenţi în număr mare în adunările noastre [123]. Dar, s-ar putea să nu fie mai mulţi decît dreptii cei ce vor fi aruncaţi «în cuptorul cel de foc».

E bine să fii prins în năvod

Dealtfel, pentru că am zis la început [124] că tălmăcirea parabolelor şi asemănărilor nu e valabilă chiar în toate amănuntele lor, ci numai la cîteva din ele, va trebui să arătăm, totodată, că în urma celor spuse despre peşti şi în ceea ce priveşte viaţa lor, e o nenorocire cînd se întîmplă să fie prinşi de năvod, căci vor fi lipsiţi de însăşi viaţa pe care le-a dat-o firea, cînd sînt puşi în coşuri ori sînt aruncaţi afară, ceea ce are drept urmare că pentru ei n-ar exista o soartă mai grea decît să-şi piardă viaţa lor de peşte. Dimpotrivă, după tălmăcirea pildei, nenorocirea e şi mai mare dacă rămîi în mare şi nu intri în năvod ca să fii prins şi pus în coşuri împreună cu cei buni [125]. Tot aşa şi peştii cei răi

120. *I Pt.* 1, 12.

121. *I Cor.* 6, 3. A se observa cele spuse de R. Girod *(op. cit.,* p. 190—191) despre puterea oamenilor mai mare decît a îngerilor, mai ales în legătură cu *I Cor.,* 6, 3. Altfel, doctrina lui Origen despre îngeri e destul de prevăută. Aici el combate pe unii eretici.

122. Tot aşa de greşită e şi părerea (exprimată şi în parabola neghinelor) că, în Biserica «istorică», n-ar mai exista oameni răi, ci doar numai cei buni. Se cunosc rănile grele lăsate de «lapsi» în Biserică. Aici avem o aluzie la fenomenul de acest soi, un fel de premergători ai donatismului.

123. ἀθροίσματα, reuniuni, un alt sinonim pentru Ἐκκλησία.

124. Mai sus, X, 11.

125. Explicaţia o dă tot Origen în *Omilia XIV, 7 la Ieremia* (tradusă tot în colecţia noastră): «cel prins în năvod moare păcatului şi primeşte viaţa lui Dumnezeu».

sînt scoşi şi aruncaţi la o parte, dar cei răi, de care vorbeşte asemănarea, «sînt aruncaţi în cuptorul cel de foc», pentru ca să li se întîmple şi lor ceea ce a scris proorocul Iezechiel despre cuptor : «Şi a fost cuvîntul Domnului către mine zicînd : Fiul Omului, casa lui Israel Mi s-a făcut zgură, toţi sînt plumb şi fier...» [126], «şi să ştiţi că Eu, Domnul, am vărsat asupra voastră urgia Mea» [127].

5. CONCLUZII ASUPRA PILDELOR DESPRE ÎMPĂRĂŢIE

XIV

De ce întreabă Iisus ?

«Înţeles-aţi toate acestea ? — Zis-au Lui : Da, Doamne» [128]. După învăţătura pe care ne-a lăsat-o, în această privinţă, Sfîntul Ioan, în Evanghelia sa [129], Hristos Iisus, ca Unul care ştie ce este în inima omului, nu întreabă ca şi cum n-ar cunoaşte acest lucru, ci pentru că a ales odată pentru totodeauna firea omenească, se foloseşte de ea în tot ce îi este propriu omului, inclusiv şi în întrebare. Nu este de mirare, deci, că Mîntuitorul face acest lucru, pentru că şi Dumnezeu, Cel care poartă de grijă de toate obiceiurile oamenilor «aşa cum poartă un părinte de fiul său» [130], pune astfel de întrebări ca aceea cînd zice : «Adame, unde eşti ?» [131] sau «Unde e Abel, fratele tău ?» [132]. Şi am forţa textul dacă am susţine că nu sub forma interogativă, ci afirmativă a spus : «Înţeles-aţi toate acestea ?» şi să pretindem că numai pentru a sprijini răspunsul afirmativ ar fi zis ei : «Da, Doamne». Dealtfel, ori întrebînd, ori afirmînd, va fi nevoie să spui nu numai cutare sau cutare lucru, care-i ceva demonstrativ, nici să spui doar în mod general «totul», ci să spui «toate acelea».

Sînt oare ucenicii cărturari ?

S-ar crede că am face din ucenici nişte cărturari pentru împărăţia lui Dumnezeu. Şi totuşi, împotriva acestei afirmaţii, se va opune ceea ce se spune în Faptele Apostolilor : «şi văzînd ei îndrăzneala lui Petru şi a lui Ioan, ştiind că sînt oameni fără carte şi simpli, se mirau şi îi cunoşteau că fuseseră împreună cu Iisus» [133]. În legătură cu problema

126. *Iez.* 22, 17.
127. *Iez.* 22, 22.
128. *Mt.* 13, 51.
129. *In.* 2, 24—25.
130. *Deut.* 1, 31.
131. *Fac.* 3, 9.
132. *Fac.* 4, 7.
133. *Fapte* 4, 13.

aceasta s-ar putea pune, deci, întrebarea : dacă apostolii au fost cărturari, atunci de ce este scris în Fapte că erau «oameni fără cultură» şi «simpli» ?, iar dacă erau «oameni fără cultură şi simpli», atunci cum se face că Mîntuitorul îi categoriseşte cu titlul de «cărturari» ? S-ar putea răspunde la această întrebare spunînd că nu toţi apostolii, ci doar cei numiţi în Fapte, adică Petru şi Ioan, ar fi «oameni fără cultură şi simpli», ori că erau şi alţi apostoli cărora li se poate aplica acest atribut pentru că se potriveau, după cum spune Scriptura, cu cele spuse acolo despre «orice cărturar cu învăţătură despre împărăţia lui Dumnezeu» [134], ori, în fine, că poate fi numit cărturar orice om educat în cunoaşterea textelor Legii, chiar dacă aceştia sînt «fără cultură şi simpli». Căci dacă sînt iniţiaţi în litera Legii, este un motiv destul de serios să-i socotim, într-un fel, cărturari. Mai ales pentru faptul că sînt unii ignoranţi care nu cunosc tălmăcirea alegorică [135] şi nu pricep nimic din înţelesul duhovnicesc al Scripturilor, ci se încred doar în litera ei, astfel de oameni se dau drept cărturari.

Cărturarul şi împărăţia cerurilor

Apostrofările «vai vouă, cărturarilor şi fariseilor făţarnici», ar trebui să le înţelegem ca adresîndu-se tuturor celor care nu ştiu nimic în afară de buchea Legii. În acest sens vei întreba dacă aceşti cărturari ai Legii servesc de model cărturarului din Evanghelie şi dacă, după pilda învăţătorului de Lege, care înţelege şi arată că «ceea ce e scris are altă însemnare» [136], cel din Evanghelie ştie, păstrînd istoria bazată pe evenimente, să urce fără ezitare pînă la realităţile duhovniceşti, în aşa fel încît să dobîndească nu cunoştinţe ale «duhurilor răutăţii», ci din cele opuse lor, adică cunoştinţe ale duhului binelui. Dar într-un înţeles mai simplu, se poate ghici că un «cărturar cu învăţătură despre împărăţia cerurilor», odată ieşit din iudaism, adună învăţătura bisericească a lui Iisus Hristos ; [137] în schimb, într-un înţeles

134. *Mt.* 13, 52. Dincolo de jocul de cuvinte γραμματεῖς şi ἀγράμματοι, care în greacă îşi are farmecul ei, Origen dă încă o dată dovadă de sufletul deschis spre cultură al creştinilor din veacul său atunci cînd abordează astfel de probleme. Desigur, însă, că el nu s-a gîndit la partida «cărturarilor» atît de geloşi pentru Legea iudaică, ci la ceea ce şi în limba română înţelegem prin grămătici şi «literaţi», cum se spunea în veacul trecut intelectualilor. În privinţa aceasta «paideia» era idealul prim al oricărui grec. Dar mai presus decît aceasta el are în vedere pe cei care au sau nu au «cugetul lui Iisus», sînt sau nu sînt sensibili la înduhovnicire.

135. τροπολογεῖν, ἀλληγορία, ἀναγωγή, ἀνάβασις şi alte expresii similare se întîlnesc în toate scrierile lui Origen, ca unul care era pasionat pentru aflarea sensurilor mai adînci şi mai înalte. Indicii ediţiei berlineze oferă bogate informaţii în acest sens. A se vedea şi indicele real.

136. *Gal.* 4, 24.

137. În text ἐκκλησιαστικὴ διδασκαλία, ceea ce vrea să spună că Biserica avea conştiinţa răspunderii unui magisteriu organizat în vremea lui Origen.

mai adînc, după ce a învăţat lucrurile elementare, cu ajutorul buchilor Scripturii, el se va ridica pînă la realităţile duhovniceşti numite «împărăţia cerurilor». Şi întîlnirea cu oricare cugetare mai înaltă, dacă-i confruntată cu altele şi e pusă în lumină, poate fi înţeleasă ca împărăţie a cerurilor, încît cel ce a dobîndit din belşug o astfel de cunoaştere neînşelătoare se află deja în împărăţia numeroaselor ceruri, ca să le zicem aşa. Tot aşa îţi vei putea explica într-un alt sens, mai înalt, şi cuvintele : «Pocăiţi-vă că s-a apropiat împărăţia cerurilor» [138] ca o poruncă dată cărturarilor, adică celor care se ţin numai de litera goală, să-şi schimbe felul de a înţelege lucrurile şi să dobîndească învăţătura duhovnicească transmisă de Iisus Hristos, «Cuvîntul» viu, învăţătura numită împărăţia cerurilor. Iată, dar, pentru ce atîta vreme cît Iisus Hristos «Cuvîntul care era Dumnezeu şi care era de la început la Dumnezeu» [139], nu vine să Se sălăşluiască într-un suflet, împărăţia cerurilor nu se află în el ; în schimb, cînd cineva e gata să poată primi pe Cuvîntul, de acela s-a apropiat împărăţia cerurilor.

Iar dacă există identitate de fapte sau chiar şi de cuvinte între împărăţia cerurilor şi împărăţia lui Dumnezeu, atunci e adevărat că cei cărora li s-a spus : împărăţia lui Dumnezeu este în lăuntrul vostru [140], acelora li s-ar putea spune şi cuvintele «Împărăţia cerurilor este în lăuntrul vostru», îndeosebi cînd e vorba de o convertire de la literă la duh, căci «cînd se vor întoarce către Dumnezeu, atunci se va ridica şi vălul» [141] care este deasupra literelor, întrucît Domnul este Duh. Cît despre adevăratul stăpîn al casei, el e în acelaşi timp şi liber şi bogat. E bogat pentru că, începînd de la cunoştinţele sale literale, a fost lămurit despre împărăţia cerurilor «în tot cuvîntul» scos din Vechiul Testament şi «în toată cunoştinţa» privitoare la învăţătura nouă a lui Hristos Iisus şi închizînd această bogăţie în vistieria sa, strînge în cer «învăţătură despre împărăţia cerurilor», acolo unde molia nu o mănîncă, unde hoţii nu o sapă, nici nu o fură. Este adevărat şi poate fi sigur în legătură cu explicaţia precedentă că «celui ce strînge comori în ceruri nici o molie a patimilor nu poate să-i primejduiască bunurile duhovniceşti şi cereşti». Am zis de «molia patimilor» pentru că mă bazez pe cele afirmate în cartea Pildelor, unde se spune : «Ca atunci cînd dezbraci haina pe vreme friguroasă sau torni oţet pe silitră, tot aşa înrîureşte cîntarea pentru o inimă întristată» [142] ; de fapt oţetul şi molia sînt ca tristeţea care

138. *Mt.* 4, 17. Porunca trebuie înţeleasă în sens alegoric (προπολογεῖν).
139. *In.* 1, 2.
140. *Lc.* 17, 21.
141. *II Cor.* 3, 16.
142. *Pilde* 25, 20.

roade inima celui care nu-şi pune comorile în ceruri, printre bunurile cele duhovniceşti. Or, dacă cineva îşi strînge acolo bogăţiile sale, căci «unde este comoara ta acolo va fi şi inima ta» [143], inima este cea pe care şi-o pune în ceruri, căci despre inimă se spune : «de s-ar rîndui împotriva mea oştire, nu se va înfricoşa inima mea» [144]. Nici măcar hoţii, de care vorbeşte Mîntuitorul atunci cînd zice : «toţi cîţi au venit înainte de Mine au fost furi şi tîlhari» [145], nu pot sparge zidurile ca să răpească ce a fost strîns în ceruri, ca să nu mai vorbim de inima care se află aici şi care pentru acelaşi motiv strigă : «împreună cu El ne-a sculat şi împreună ne-a aşezat întru cele cereşti în Hristos Iisus» [146], căci în ce ne priveşte pe noi «cetatea noastră este în ceruri» [147].

XV

Lucruri vechi şi noi

Dar, întrucît «orice cărturar cu învăţătură despre împărăţia cerurilor este asemenea unui gospodar care scoate din vistieria sa noi şi vechi» [148], e limpede, totodată, că făcînd ceea ce se numeşte o inversare a frazei [149], orice om care nu scoate din vistieria sa noi şi vechi nu-i cu adevărat un cărturar cu învăţătură despre împărăţia cerurilor. Trebuie, dar, să încercăm prin toate mijloacele să strîngem [150] în inimă, «luînd aminte la citit, la îndemn şi la învăţătură» [151], «cugetînd la legea Domnului, ziua şi noaptea» [152], nu numai la poruncile noi ale Evangheliei [153], ale scrierilor apostolice şi ale Apocalipsei, ci şi la poruncile vechi, ale Legii, care «are umbra bunurilor viitoare» [154] şi ale proorocilor, care au propovăduit în deplin acord cu ei. Şi le vom strînge, dacă «vom citi şi vom cunoaşte» [155], şi păstrînd amintirea acestor lecturi vom «explica lucruri duhovniceşti oamenilor duhovniceşti» [156] la momentul oportun,

143. *Mt.* 6, 21.
144. *Ps.* 26, 5.
145. *In.* 10, 8.
146. Pentru creştinul convertit cunoaşterea adevărului implică învierea, cum spune Origen şi în «Περὶ εὐχῆς», XXV, 6, tradusă în acest volum.
147. *Fil.* 3, 20.
148. *Mt.* 13, 52.
149. În original : τῆς προτάσεως ἀντιστροφήν.
150. **Strîngerea în inimă** συνάγειν ἐν τῇ καρδία înseamnează reculegerea, cunoaşterea tuturor temeiurilor pentru convertire (mai sus, nota 18).
151. *I Tim.* 4, 13.
152. *Ps.* 1, 2.
153. Despre aceste «porunci noi ale Evangheliei» (*In.* 13, 34), un adevărat program de reînviere spirituală a omenirii, au scris frumoase pagini în comentarul acestui pasaj de la Matei mai mulţi părinţi bisericeşti (Sfîntul Ioan Hrisostom, Fericitul Augustin, Sfîntul Ciril Alexandrinul etc.). Cf. Migne, *P.G.* 13, 871.
154. *Evr.* 10, 1.
155. *II Cor.* 3, 2.
156. *I Cor.* 2, 13.

dar nu lucruri ce laolaltă n-au nici o legătură, ci lucruri care se pot compara şi care au o oarecare asemănare, textul avînd aceeaşi semnificaţie fie că este vorba de idei, fie de porunci, pentru ca prin gura a două sau trei mărturii, sau chiar mai multe, luate din Scriptură, să stabilim şi garantăm «tot cuvîntul lui Dumnezeu» [157]. Făcînd aceste cercetări, va trebui să umilim pe cei care, în măsura în care pot, împart divinitatea [158] şi despart vechiul de nou, depărtîndu-se în mare măsură de asemănarea cu «gospodarul care scoate din vistieria sa noi şi vechi».

Asemănarea cu Iisus, adevăratul stăpîn al casei

Şi cu toate că două fiinţe pe care le comparăm nu sînt la fel, în speţă «cărturarul cu învăţătură despre împărăţia cerurilor», care se compară cu «stăpînul casei care scoate din vistieria sa noi şi vechi», cu toate acestea omul cu care-i comparat vrea să-i semene şi să acţioneze la fel. Să nu fie oare acel «stăpîn al casei» Iisus însuşi ? Căci se spune despre El că scoate din vistieria Lui, după necesităţile învăţăturii Sale, lucruri noi, adică adevăruri duhovniceşti, reînnoite fără încetare în «omul cel dinlăuntru» al drepţilor, cel care «se reînnoieşte din zi în zi» [159], dar şi lucruri vechi, care «au fost săpate în litere, pe piatră» [160], în inima de piatră a «omului vechi» [161], pentru ca, în urma acestei apropieri dintre literă şi punerea în lumină a duhului, să îmbogăţească pe «cărturarul cu învăţătură despre împărăţia cerurilor» [162] şi să-l facă asemenea Lui, încît «ucenicul să fie la fel cu învăţătorul» [163], imitînd mai întîi pe imitatorul lui Hristos [164] şi prin el, pe Hristos însuşi, cum zice Sfîntul Pavel : «să-mi fiţi mie următori după cum şi eu sînt lui Hristos» [165]. Cu toate acestea, într-un înţeles mai simplu, Iisus, stăpînul casei, poate scoate şi El «din vistieria Sa» lucruri noi : compararea textelor luate din Lege şi din prooroci [166], a căror confirmare o aflăm uşor în

157. *II Cor.* 13, 1.

158. Expresia ἐφ ἑαυτοῖς τὴν θεότητα διαιροῦντες (împart divinitatea) vizează, desigur, pe Marcion şi ideile lui dualiste. Origen apără însă ferm unitatea Scripturii.

159. *II Cor.* 4, 16.

160. *II Cor.* 3, 7.

161. *Ef.* 4, 22.

162. *Mt.* 13, 52.

163. *Mt.* 10, 25.

164. «Sfinţii sînt icoana icoanei lui Dumnezeu» spune Origen (în «Περὶ εὐχῆς», XXII, 4), aşa cum şi sfîntul Pavel cerea : «să-mi fiţi mie următori precum şi eu sînt lui Hristos». Aşadar, «cărturarul împărăţiei» e un imitator al lui Hristos, care e şi El icoana Dumnezeirii (*Col.* 1, 15 ; *Evr.* 1, 3 etc.). Desigur, icoana unui pictor nu poate reda fiinţa modelului după care lucrează (cum spune Origen în *Com. in In.* II, 6, 52), pe cînd Logosul divin e singurul chip real şi adevărat al Tatălui.

165. *I Cor.* 11, 1.

166. Apropierea sau compararea (σύγκρισιν) textelor din Vechiul cu cele din Noul Testament a făcut-o cel mai bine însuşi evanghelistul Matei, care se adresa în acest sens evreilor.

Evanghelie. Iar, cît despre «vechi» şi «noi», trebuie să ascultăm şi de legea duhovnicească, potrivit căreia ni se spune în Levitic : «Veţi mînca roadele vechi din anii trecuţi şi veţi da la o parte pe cele vechi pentru a face loc celor noi» [167] ; şi apoi «voi aşeza locaşul Meu în mijlocul vostru» [168].

De fapt, în Euharistie [169], noi mîncăm din cele vechi : cuvintele proorocilor ; cele vechi ale celor vechi : Legea, iar cînd vin cele noi, ale Evangheliei, cînd trăim în duhul evanghelic, vom face să dispară «vechimea slovei» [170] în faţa noului şi Dumnezeu Îşi va aşeza sălaşul în mijlocul nostru împlinind proorocia Sa : «voi locui în ei şi voi umbla în mijlocul lor» [171].

B. IISUS ÎN PATRIA SA

XVI

Parabole sau asemănări

«Iar după ce Iisus a sfîrşit aceste pilde, a trecut de acolo şi a venit în patria Sa...» [172].

Întrucît am spus, mai sus, că atunci cînd vorbea mulţimilor Hristos se folosea de pilde, iar cînd vorbea ucenicilor folosea asemănările şi întrucît toate observaţiile pe care le-am făcut în legătură cu această problemă cred că nu se cade să fie trecute cu vederea, trebuie să recunoaştem că o oarecare contradicţie tot mai poate exista în cuvintele cu care se desemnează ele, adică «parabolele» şi «asemănările», mai ales în legătură cu citatul «iar după ce Iisus a sfîrşit aceste pilde, a trecut de acolo». De aceea, ne întrebăm : ar trebui oare să înlăturăm, ca nepotrivite, toate aceste cuvinte, sau să deosebim două feluri de pilde : unele adresîndu-se mulţimilor, iar celelalte rezervate apostolilor, sau chiar să socotim termenele «pildă» şi «asemănare» ca omonime ? ori chiar să nu punem în legătură cu această temă pasajul «iar după ce Iisus a sfîrşit aceste pilde» decît cu pildele care precedă asemănările ? Căci din cauza cuvintelor «vouă vă este dat să cunoaşteţi tainele împărăţiei lui Dumnezeu, iar celorlalţi (le vorbesc doar) în pilde» [173], nu putem spune că s-ar fi referit la ucenici, căci ei sînt «oameni din afară», cum

167. *Lev.* 26, 10—11. De subliniat şi aici «legea duhovnicească».
168. Septuaginta are în loc de «cort» (σκηνή) «legămîntul».
169. În original ἐν εὐλογίᾳ. Se ştie că la Origen pîinea învăţăturii şi pîinea euharistică sînt noţiuni strîns înrudite, uneori aproape sinonime.
170. *Rom.* 7, 6.
171. *II Cor.* 6, 16.
172. *Mt.* 13, 53—54.
173. *Lc.* 8, 10.

sînt cei cărora s-a adresat Mîntuitorul în pilde. Urmează, dar, de aici că pasajul «iar după ce Iisus a sfîrşit aceste pilde, a trecut de acolo», ori că este în legătură cu pasajele dinainte, ori că expresiile «pildă» şi «asemănare» ar fi omonime, sau că sînt două feluri de pilde sau că, în sfîrşit, peste tot, ceea ce noi am numit «asemănări» nu sînt «pilde» [174].

Patria lui Iisus

Să luăm aminte că Iisus se exprimă în pilde numai cînd se află în locuri străine, căci numai «după ce a sfîrşit aceste pilde, a trecut de acolo şi, venind în patria Sa, îi învăţa pe ei în sinagoga lor» [175]. La rîndul său, evanghelistul Marcu zice: «Şi a venit în patria Sa, iar ucenicii au mers după El» [176]. E cazul, deci, să ne întrebăm, în legătură cu acest text, dacă el designează ca patrie a Sa Nazaretul ori Vitleemul? Nazaret, pentru că «Nazarinean se va chema» [177], ori Vitleem, pentru că acolo s-a născut? Dar ne-am mai putea întreba şi dacă nu cumva atunci cînd evanghelistii au spus că Iisus s-a dus la Vitleem ori a venit în Nazaret, ceea ce ei n-au făcut-o, că au pomenit doar de «patria Sa», ca să dea un înţeles duhovnicesc acestui pasaj privitor la patria Sa, adică la Iudeea întreagă, unde El a fost batjocorit, potrivit cuvîntului: «nu este prooroc dispreţuit decît în patria sa» [178]. Şi dacă luăm aminte că Iisus Hristos este «sminteală pentru iudei» [179], unde pînă azi «e prigonit» [180], deşi «S-a propovăduit între neamuri şi a fost crezut în lume» [181], căci «vestirea cuvintelor Lui a ajuns pînă la marginea lumii» [182], se va vedea că în patria Sa, Iisus nu era cinstit, ci va fi cinstit la neamuri, la «cei străini de aşezămintele făgăduinţei» [183]. Ce fel de învăţături le propovăduia în sinagogi, evanghelistii nu ne-au lăsat în scris, totuşi, spun că erau atît de pline de măreţie şi frumuseţe încît «toţi erau uimiţi» [184], şi poate va fi fost şi mai mult decît au scris ei. Cu toate acestea, în sinagogă El învăţa pentru că nu se despărţise de ea şi nici n-a desfiinţat-o.

174. Discuţie oţioasă, destul de puţin convingătoare.
175. *Mt.* 13, 53.
176. *Mc.* 6, 1.
177. *Mt.* 2, 23.
178. *Mt.* 13, 57.
179. *I Cor.* 1, 23.
180. *Fapte* 9, 5.
181. *I Tim.* 3, 16.
182. *Ps.* 18, 4; *Rom.* 10, 18; *II Tes.* 3, 1.
183. *Ef.* 2, 12.
184. *Mt.* 13, 54. Sublinierea lui Origen ţinteşte mereu la apărarea unităţii celor două Testamente. Acest înţeles îl aveau cuvintele: «n-am venit să stric Legea, ci să împlinesc» (*Mt.* 5, 17).

XVII

Familia lui Iisus

Mirarea iudeilor, «de unde are El înţelepciunea aceasta ?» [185], arată clar înţelepciunea înaltă şi deosebită a cuvintelor lui Iisus, pentru care, pe drept cuvînt, s-a putut spune: «Iată aici e mai mult decît Solomon !» [186] «Şi minunile pe care le-a săvîrşit Iisus erau mai mari decît cele ale lui Ilie şi ale lui Elisei», mai mari, chiar, decît cele de demult, ale lui Moisi şi ale lui Isus Navi. Oamenii, care se mirau de ele, mărturiseau acest lucru pentru că ei nu ştiau că se născuse dintr-o fecioară şi n-ar fi crezut acest lucru chiar dacă li s-ar fi spus, ci bănuiau că e fiul lui Iosif teslarul, cum este scris : «au nu este Acesta fiul teslarului ?» [187]. Şi întrebau plini de dispreţ pentru tot ce părea a fi cea mai apropiată rudenie a Lui : «au nu se numeşte mama Lui Maria şi fraţii lui Iacob şi Iosif şi Simon şi Iuda ? Şi surorile Lui nu sînt toate la noi ?» [188]. Îl luau, deci, drept fiul lui Iosif şi al Mariei.

Cît despre «fraţii lui Iisus», unii pretind, sprijinindu-se pe evanghelia zisă «a lui Petru» sau pe cartea lui Iacob [189], că ei ar fi fiii lui Iosif născuţi cu prima lui soţie, pe care o avusese înainte de a fi cu Maria. Partizanii acestei păreri vor să salveze credinţa în fecioria neîntreruptă a Mariei, nevrînd să accepte că trupul ei vrednic de a fi în slujba celor proorocite [190], anume că vorbele «Duhul Sfînt se va pogorî peste tine şi puterea Celui Preaînalt te va umbri», ar îngădui împreunare bărbătească după ce primise pe «Duhul cel Sfînt şi puterea Celui Preaînalt o umbrise de sus» [191]. Or, după părerea mea, cred că trebuie să vedem în Iisus împlinindu-se primul exemplar bărbătesc de trai în curăţenie şi nevi-

185. *Mt.* 13, 54.
186. *Mt.* 12, 42.
187. *Mt.* 13, 55.
188. *Mt.* 13, 55—56.
189. Origen spune, în mai multe locuri (cum am văzut şi în fragmentul A păstrat de Eusebiu), că Biserica creştină nu cunoaşte decît patru Evanghelii canonice. Din cele două evanghelii apocrife mai cunoscută este cea a lui Iacob, supranumită «*Protoevanghelia lui Iacob*, în care se afirmă (cap. IX) că Iosif a avut copii şi din prima lui căsătorie, deci «fraţii Domnului» ar fi veri, după trup, ai Domnului (ed. Tischendorf, p. 18 Hennecke-Schneemelcher).
Din «evanghelia» atribuită lui Petru ne-a păstrat Eusebiu (IV, 12) un fragment provenit din sursă dochetă.
A se vedea şi A. Harghel, *Fraţii Domnului*, Bucureşti, 1930. Despre părerile lui Origen în legătură cu apocrifele, J. Rüwet, *Les Apocryphes dans l'oeuvre d'Origène*, în rev. «Biblica» Roma, 1944.
190. *Lc.* 1, 35.
191. *Lc.* 1, 35.

novăţie, iar în Maria pe cel de feciorie între femei [192]. Şi, într-adevăr, ar fi un lucru nelegiuit să atribui altcuiva această întîietate.

Iacob este cel despre care a zis Pavel, în epistola către Galateni, că s-a dus să-l viziteze : «iar pe altul dintre apostoli n-am văzut decît numai pe Iacob, fratele Domnului» [193]. Aşa de mare era faima în care strălucea Iacob prin sfinţenia sa în sînul poporenilor [194], încît Iosif Flaviu, cel care a scris *Antichităţile iudaice* în douăzeci de cărţi, vrînd să arate pricina pătimirilor pe care le îndura poporul iudeu şi care duseseră la dărîmarea templului, zicea că toate acestea li s-au întîmplat pentru că, în mînia Sa, Dumnezeu i-a pedepsit din pricina suferinţelor la care l-au supus pe Iacob, fratele lui Iisus, care se numeşte Hristos. Şi ceea ce este «mai minunat» e faptul că chiar neadmiţînd că Iisus este Hristos, totuşi acest lucru a constituit o mărturie şi mai mare a sfinţeniei atît de deosebite a lui Iacob. Tot el mai spune că poporul credea că a îndurat aceste suferinţe din cauza lui Iacob [195].

Despre Iuda se ştie că a scris o epistolă care nu cuprinde decît cîteva versete, dar care e plină de cuvinte lucrătoare, venite prin har ceresc. La început se spune : «Iuda, slujitor al lui Iisus Hristos şi fratele lui Iacob» [196].

În schimb, despre Iosif şi Simon eu nu am aflat de la nimeni nimic.

Iisus este o fiinţă deosebită

Cuvintele «şi surorile Lui au nu sînt toate la noi ?» [197] cred că vor să spună cam aşa : înţelepciunea lor e a noastră, iar nu a lui Iisus, în ele nu este nimic străin de noi, înţelegerea lor nu prezintă greutăţi ca persoana lui Iisus. Se poate ca prin cuvintele de mai sus să se exprime o îndoială în legătură cu fiinţa Lui, care n-ar fi numai om, ci o fiinţă dumnezeiască, pentru că, chiar dacă ar fi, cum spuneau unii, fiu al lui Iosif şi al Mariei şi avînd patru fraţi şi tot cam atîtea surori, El nu se aseamănă cu nici una dintre rudenii şi fără să fi făcut şcoală, fără să fi avut dascăli, totuşi a atins un grad de înţelepciune şi de putere foarte mare. Căci şi mărturisesc într-un loc : «Cum ştie Acesta carte fără să fi învă-

192. Origen a fost între cei dintîi scriitori care au apărat fecioria Maicii Domnului în multe din scrierile sale (H. Crouzel, *Virginité et mariage selon Origène*, Paris-Bruges, 1962, p. 84). A se vedea tot în acest volum *Omilii la Luca.*

193. *Gal.* 1, 19.

194. Aceasta în ciuda faptului că Epistola care-i poartă numele nu era înşirată între cărţile canonice (Eusebiu, *op. cit.*, p. II, 23, 25). Origen o citează însă (după cum am văzut în alt loc) în *Omilia VII la Iosua* (a se vedea în vol. I).

195. R. Girod, *op. cit.*, p. 113—115, socoate că Iosif Flaviu ar fi făcut confuzie între faima lui Iacob şi cea a lui Ioan Botezătorul, cel ucis de Irod.

196. *In.* 1, 1.

197. *Mt.* 13, 56.

ţat ?» [198]. Cam acest lucru vor să spună cele afirmate aici. Cu toate acestea, cei ce vorbeau aşa, plini de atîta îndoială şi de atîta uimire, fiind foarte departe de a crede, «s-au smintit» [199] în legătură cu persoana Lui, ca şi cum «ochii minţii lor ar fi fost ţinuţi să nu-L cunoască» [200] de către puterile asupra cărora «va birui prin cruce» [201] în timpul patimilor.

XVIII

Proorocul alungat din patria sa

«Iar Iisus le-a zis : «Nu este prooroc dispreţuit decît în patria lui» [202].

Trebuie să cercetăm cît de răspîndit este acest cuvînt şi dacă se potriveşte oricărui prooroc, ca şi cum fiecare din ei n-ar fi fost dispreţuiţi decît în patria lor, iar nu că fiecare din cei dispreţuiţi au de suferit şi în patria lor sau, în sfîrşit, dacă aceste cuvinte au fost spuse numai în legătură cu o anumită persoană, atunci ele n-ar privi decît pe un singur prooroc. Or, dacă aceste cuvinte nu se aplică decît unei singure persoane, cele spuse mai înainte sînt suficiente, pentru că noi am aplicat acest text la Mîntuitorul. Dar, dacă referatul respectiv are caracter universal, atunci istorisirea prezintă greutăţi, întrucît nici Ilie n-a fost dispreţuit în Tesba Galaadului [203], nici Elisei în Abel-Mehola [204], nici Samuil în Ramataim (Tofim) [205] ori Ieremia în Anatot [206].

Totuşi, aceste cuvinte rămîn întru totul adevărate şi au un înţeles mai înalt. Trebuie, într-adevăr, să înţelegem prin patria lor Iudeea [207], prin rudele lor poporul lui Israel, iar prin casa lor, poate, trupul lor în general, căci toţi au fost dispreţuiţi în Iudeea de către «Israel cel după trup» [208] pe timpul cînd se aflau încă în viaţa lor trupească, după cum scrie în Faptele Apostolilor, sub formă de cercetare, la adresa poporului : «Pe care din proroci nu l-au prigonit părinţii voştri ? Ei au ucis pe cei ce au vestit mai dinainte sosirea Celui Drept» [209]. Iar, în prima epistolă către Tesaloniceni, Sfîntul Pavel zice : «Voi, fraţilor, v-aţi făcut următori ai Bisericilor lui Dumnezeu, care sînt în Iudeea, întru Hris-

198. *In.* 7, 15.
199. *Mt.* 13, 57.
200. *Lc.* 24, 16.
201. *Col.* 2, 15.
202. *Mt.* 13, 57.
203. *III Regi*, 17, 1.
204. *III Regi*, 19, 16.
205. *I Regi* 1, 1.
206. *Ier.* 1, 1.
207. A se vedea mai sus, X, 16.
208. *I Cor.* 10, 18.
209. *Fapte* 7, 52.

tos Iisus, pentru că aţi suferit şi voi aceleaşi, de la cei de un neam cu voi, după cum şi ele de la Iudei, care şi pe Domnul Iisus L-au omorît ca şi pe prooroci ; şi pe noi ne-au prigonit şi sînt neplăcuţi lui Dumnezeu şi tuturor oamenilor sînt potrivnici» [210].

Aşadar, proorocul nu-i dispreţuit printre neamuri, într-adevăr, fie că ele nu vor să ştie de el, fie că recunoscîndu-l şi primindu-l, îl cinstesc. Acelaşi lucru se întîmplă şi azi cu proorocii Bisericii. Şi ei sînt dispreţuiţi. Au fost prigoniţi mai întîi de popor, în înţelesul istoric al cuvîntului, iar, în al doilea rînd, proorociile lor n-au aflat nici o crezare în popor. Căci dacă ar fi crezut în Moisi şi în prooroci, ar fi crezut şi în Hristos, Care a arătat că este firesc ca cel ce crede în Moisi şi în prooroci să creadă şi în Hristos [211], iar cine nu crede în Hristos să nu creadă nici în Moisi. Dealtfel, aşa cum s-a spus că «prin călcarea Legii păcătosul necinsteşte pe Dumnezeu» [212], tot aşa dacă nu vrei să crezi în Cel propovăduit de prooroc, dispreţuieşti pe propovăduitor prin faptul că nu dai crezare proorociilor lui.

Suferinţele proorocilor

Dar, ne-ar fi de folos dacă ne-am refugia şi în istorie, unde vom putea citi suferinţele îndurate de proorocul Ieremia în sînul poporului său şi despre care s-a spus: «Nu voi mai pomeni de El şi nu voi mai grăi în numele Domnului», iar mai departe: «Doamne, în toate zilele sînt batjocorit şi fiecare îşi bate joc de mine» [213]. Iar cele ce l-au făcut să sufere regele care domnea atunci [214] în Israel sînt descrise toate în cartea proorociei lui.

Dar şi despre Moisi e scris că de mai multe ori oamenii din neamul său au venit să-l ucidă cu pietre şi nu era atît de pietroasă ţara lui, pe cît erau cei care-l urmaseră prin pustie, poporul, în faţa căruia nici Moisi nu prea era cinstit.

La rîndul său, Isaia, a fost tăiat în două cu fierăstrăul de către conaţionalii săi, după cum spune istoria. Iar dacă nu ne vine să credem acestei istorii, pentru că se bazează pe un Isaia apocrif [215], să credem

210. *I Tes.* 2, 14—15.

211. «Au pe Moisi şi pe prooroci»... *Lc.* 16, 29 ; *In.* 5, 46. A se vedea mai departe, *Com. in Math.* X, 22.

212. *Rom.* 2, 23.

213. *Ier.* 20, 7 ; 9. A se vedea în volumul I din operele lui Origen (în Colecţia de faţă) *Omilia I, 13 la Ieremia,* unde încă se citează pasajul din Fapte 7, 52 (dealtfel ca şi în *Com. in In.* XIII, 55 ; *Hom. in Luc.* XXXIII).

214. Desigur e vorba de regele Ioachim, de la care a pătimit multe. A se vedea A. Condamin, *Le livre de Jérémie,* Paris, 1936.

215. E. Tisserant, *Ascension d'Isaie,* traduction de la version éthiopienne..., Paris 1909, p. 128. Faptul s-a petrecut pe vremea lui Manasse. Cf. R. Girod, *op. cit.,* p. 225—226.

măcar ceea ce scrie în Epistola către Evrei [216], unde se spune : «Au fost uciși cu pietre, au fost puși la cazne, au fost tăiați cu fierăstrăul». Într-adevăr, cuvintele «au fost tăiați cu fierăstrăul» se referă la proorocul Isaia, după cum pasajul «au murit uciși cu sabia» se potrivește la Zaharia, care «a fost ucis între templu și altar», cum ne-a învățat Mîntuitorul sprijinind cu autoritatea Sa, pe cît cred, o Scriptură care nu face parte din cărțile recunoscute de toți și care, probabil, e apocrifă [217].

Ei au fost «disprețuiți» și «în patria lor», între iudei, cînd «au pribegit în piei de oaie și în piei de capră, lipsiți, strîmtorați, rău primiți» [218] și așa mai departe. Căci «toți care voiesc să trăiască cucernic în Hristos Iisus prigoniți vor fi» [219]. Fără îndoială că Pavel știa că pe un «prooroc» nu-l așteaptă cinste «în patria lui proprie», el care a propovăduit Logosul aproape în toată lumea, dar nu l-a propovăduit în Tars. Iar apostolii, pentru același motiv, au ocolit poporul israelitean împlinind porunca Mîntuitorului : «învățați toate neamurile» [220] «și-Mi veți fi Mie martori în Ierusalim și în toată Iudeea și în Samaria și pînă la marginile pămîntului» [221]. Desigur că apostolii au împlinit această poruncă în Iudeea și în Ierusalim, dar, pentru că un prooroc nu-i cinstit în patria lui și întrucît iudeii n-au vrut să primească cuvîntul, ei «s-au întors către neamuri» [222]. Observă, dacă poți pricepe, că din pricina celor spuse în predica de la Rusalii «Voi turna din Duhul Meu peste tot trupul și vor prooroci» [223], s-au împlinit toate după venirea Mîntuitorului în Bisericile ieșite din păgînism, și atunci vei putea spune că cei care erau mai înainte «în lume» și care, pentru că au crezut că «de acum nu mai sînt din lume» [224], trăind «în patria lor», adică în lume, și care, după ce au primit pe Duhul Sfînt, au proorocit fără să se bucure de cinste, au ajuns disprețuiți. Iată de ce sînt ei atît de fericiți, pentru că au îndurat aceleași suferințe ca și proorocii, după cum le-a spus Mîntuitorul : «pentru că tot așa au făcut și părinții voștri cu proorocii» [225].

216. *Evr.* 11, 27.

217. Zaharia, cel ucis «între templu și altar» (*Mt.* 23, 35), despre care se crede că se relatează în *II Cronici* 24, 20—22, e confundat de Origen cu tatăl lui Ioan Botezătorul (Migne, *P.G.*, 13, 1505). Să fie la mijloc o interpolare a unui copist ulterior, ori să fi citit Origen știrea în *Protoevanghelia lui Iacob* (cap. XXIII), care încă relatează faptul ?

218. *Evr.* 11, 37.

219. *II Tim.* 3, 12.

220. *Mt.* 28, 19.

221. *Fapte* 1, 8.

222. *Fapte* 13, 46.

223. *Ioil* 2, 28.

224. *In.* 17, 11.

225. *Lc.* 6, 23.

Dacă cineva acordă atenţia cuvenită acestor cuvinte şi dacă s-ar întîmpla ca, pentru că trăieşte cinstit şi ceartă pe păcătoşi, să ajungă să fie urît şi să se unelteaască împotriva lui, ştiindu-se prigonit şi ponegrit «pentru dreptate», unul ca acesta nu numai că nu va manifesta nici o tristeţe, ci «se va bucura şi se va veseli» [226], fiind convins că în schimb are «mare plată în ceruri», iar în acelaşi timp se gîndeşte că face parte din ceata proorocilor, căci şi aceia au pătimit aceleaşi chinuri. Aşadar, cine vrea să urmeze viaţa proorocilor şi cine a pufut sădi în el din duhul acelora, acela va trebui să îndure dispreţul lumii şi al păcătoşilor pe care-i tulbură viaţa lui cinstită şi dreaptă.

XIX

Credinţa şi minunea

A venit vremea să lămurim şi ce se spune în pasajul : «Şi n-a făcut acolo minuni din pricina necredinţei lor» [227]. Cuvintele acestea ne spun că minunile aveau loc în mijlocul credincioşilor, căci «celui ce are i se va da şi va prisosi» [228], în timp ce printre cei necredincioşi minunile nu numai că nu se săvîrşeau, ci, după cum scrie evanghelistul Marcu, nici măcar nu le putea săvîrşi. Să fim numai atenţi cum grăieşte : «n-a putut să facă acolo nici o minune» [229]. Cu alte cuvinte, nu scrie că «n-a vrut», ci că «n-a putut», pentru că în timpul minunii care se săvîrşeşte intervine o acţiune de colaborare izvorîtă din credinţa celui asupra căruia se săvîrşeşte minunea şi atunci necredinţa împiedică această lucrare. Priveşte şi spre cei care au întrebat : «De ce noi n-am putut să scoatem demonul ?» Iată răspunsul : «Pentru puţina voastră credinţă» [230], iar lui Petru, care a început să se scufunde, i-a zis «puţin credinciosule, pentru ce te-ai îndoit ?» [231].

Dimpotrivă, femeia cu curgere de sînge [232], fără să fi cerut cu gura ei vindecarea, şi-a zis doar : «De mă voi atinge măcar de haina Lui, mă

226. *Mt.* 5, 12. Ideea aceasta o întîlnim — desigur într-o expunere mai largă — în *Îndemn la martiriu*, cap. I—II, Migne, *P.G.*, 11, 564—565.
227. *Mt.* 13, 58.
228. *Mt.* 25, 29.
229. *Mc.* 6, 5.
230. *Mt.* 17, 19—20.
231. *Mt.* 14, 31.
232. Îndrăzneala acestei femei (αἱμορροοῦσα), de a se apropia de Domnul şi de a pipăi măcar hainele Sale, a ajuns model pentru toţi cîţi caută cu simţurile lor (văzut, auzit, gustat, mirosit şi pipăit) să cunoască şi să trăiască experimental prezenţa şi ajutorul dumnezeiesc. Aşa s-a născut învăţătura despre cele cinci simţuri, potrivit căreia creştinul care crede cu adevărat caută să şi simtă, să vadă, să audă mesajul divin. Aproape întreagă literatura *Filocaliei*, pe care o publicăm în acest volum, atinge mai mult sau mai puţin această teologie care va fi dezvoltată mai tîrziu (plecînd de la Origen), de un Diadoh al Foticeii, de un Evagrie Ponticul, de Grigorie de Nyssa,

voi vindeca» [233], şi ştim că s-a vindecat pe loc. Iar Mîntuitorul recunoaşte acest mod de vindecare atunci cînd zice : «Cine s-a atins de hainele Mele ? căci am simţit o putere care a ieşit din Mine» [234]. După cum, dar, cînd e vorba de trupuri, unele exercită o atracţie firească asupra altora, cum este piatra magnetică asupra fierului, şi ceea ce numim nafta, asupra focului [235], s-ar putea ca tot aşa şi credinţa puternică să atragă minunea dumnezeiască. De aceea s-a zis : «dacă veţi avea credinţă cît un grăunte de muştar, veţi zice muntelui acestuia : mută-te de aici dincolo şi se va muta» [236]. Dar Matei şi Marcu ni se pare că au vrut să arate mai clar superioritatea puterii dumnezeieşti, care poate să acţioneze şi într-un mediu de necredinţă, fără ca pentru aceasta să aibă aceeaşi putere ca şi în faţa celor care beneficiază de minune, cînd cel dintîi (Matei) a zis nu că «n-au făcut minuni din cauza necredinţei», ci că «acolo nu a făcut multe minuni», în timp ce Marcu a zis : «El nu a putut face acolo nici o minune», însă nu a rămas numai cu atîta, ci a adăugat că «punîndu-şi mîinile peste cîţiva bolnavi, i-a vindecat» [237], pentru că puterea care era în El biruia necredinţa chiar şi în astfel de condiţii.

După părerea mea, chiar şi cînd e vorba de bunuri materiale, munca agricolă nu poate fi suficientă la pregătirea recoltei dacă nu conlucrează şi grăunţele care se seamănă, iar ceea ce e mai important este felul în care se fac pregătirile solului, după voinţa celui care rînduieşte şi duce la îndeplinire toate cum se cer, ca să nu mai vorbim că nici pămîntul în care se însămînţează nu ar fi de ajuns lucrat dacă mai întîi Providenţa dumnezeiască n-ar fi făcut să încolţească şi să crească plantele din pămînt chiar şi atunci cînd nici nu fusese lucrat, ceea ce s-a întîmplat însă numai o singură dată, atunci cînd a spus : «să dea pămîntul din sine verdeaţă, iarba cu sămînţă într-însa după felul şi asemănarea ei» [238] ; tot aşa, fără credinţa bolnavului nici «lucrarea facerii de minuni» [239] nu-şi arată roadele sale în vederea vindecării, ba nici credinţa, oricît de mare ar fi ea, nu dă rezultate dacă nu intervine şi ajutorul puterii dumnezeieşti. Ceea ce este scris despre înţelepciune aplică la credinţă şi

Maxim Mărturisitorul, iar mai tîrziu de isihaşti, fiecare din ei aducînd puncte de vedere specifice. A se vedea K. Rahner, *Le début d'une doctrine des cinq sens spirituels chez Origène*, în «Revue d'ascetique et de mystique», 13 (1932).

233. *Mc.* 5, 28.

234. *Lc.* 8, 46.

235. Încă Pliniu cel Bătrîn *(Ist. nat.* XXXVI, 25, 129) admira puterea de atracţie a magnetului asupra fierului precum şi a naftei (sau petrolului) asupra focului. Probabil că de la el (sau din repertoare contemporane de popularizare) s-a informat şi Origen.

236. *Mt.* 17, 20.

237. *Mc.* 6, 5.

238. *Fac.* 1, 11.

239. *I Cor.* 12, 10—11.

la diferitele virtuţi, întorcînd textul în felul următor : «Căci chiar cînd ar fi cineva desăvîrşit între fiii oamenilor, de-i va lipsi înţelepciunea cea de la Tine, va fi socotit ca nimica toată» [240], sau s-o formulăm altfel : «oricît ar fi de desăvîrşit omul în înţelepciune, printre fiii oamenilor, dacă-i va lipsi înţelepciunea care vine de la Tine, el tot va fi socotit drept o nimica toată» [241], sau încă o formulare : «Şi dacă omul ar fi desăvîrşit în dreptate şi în alte virtuţi, — dacă-i lipsesc dreptatea şi celelalte virtuţi care vin de la Tine, el va fi socotit o nimica toată». Aşadar, «înţeleptul să nu se mîndrească cu înţelepciunea sa, nici cel puternic cu tăria sa» [242], căci ceea ce este vrednic de laudă nu este al nostru, ci e «un dar de la Dumnezeu» [243] ; aşa e şi cu înţelepciunea care vine de la El şi puterea care vine de la El şi tot aşa şi cu toate celelalte virtuţi.

C.

A REÎNVIAT OARE IOAN ÎN PERSOANA LUI IISUS?

XX

«În vremea aceea a auzit tetrarhul Irod despre faima lui Iisus şi a zis slujitorilor săi : «Acesta este Ioan Botezătorul» [244] (acelaşi lucru este şi la Marcu 6, 14 şi Luca 9, 7).

Ce înseamnă afirmaţia lui Irod şi a cîtorva iudei ?

Numeroase erau, între iudei, deosebirile de credinţă : unele erau greşite, de pildă cele mărturisite de saduchei [245] în legătură cu învierea morţilor (care după părerea lor nu mai învie), apoi în legătură cu îngerii, a căror existenţă o tăgăduiau, dar mai cu seamă tălmăceau, în chip alegoric, numai acele Scripturi care le favorizau părerile şi despre care susţineau că nu conţin nici un adevăr istoric ; altele erau juste, de pildă învăţăturile profesate de farisei în legătură cu învierea morţilor, căci ei susţineau că într-adevăr morţii vor învia.

Ceea ce vrem să arătăm aici, în legătură cu această problemă, este să ştim dacă tot o părere greşită susţineau, în legătură cu sufletul omenesc, Irod precum şi unii din popor, despre care ziceau : acest Ioan (Bo-

240. Harul, credinţa şi faptele bune sînt factorii care contribuie la mîntuirea omului. Origen dă fiecăruia din ei ponderea cuvenită, mai ales că subliniază în mod deosebit libertatea voii omeneşti. A se vedea şi *De principiis* III, 1, 19 etc.

241. *Înţ. Sol.* 9, 6.

242. *Ier.* 9, 22.

243. *Ef.* 2, 8.

244. *Mt.* 14, 1—2 ; *Mc.* 6, 14 ; *Lc.* 9, 7.

245. Despre saduchei se spune în Faptele Apostolilor 23, 8 «saducheii zic că nu este înviere, nici înger, nici duh (adică suflet), iar fariseii mărturisesc şi una şi alta». Unii spun că saducheii n-ar admite cărţile biblice, decît Pentateuhul, ceea ce e, desigur, exagerat. A se vedea Migne, *P.G.*, 13, 885 şi R. Girod, *op. cit.*, p. 236.

tezătorul), pe care nu demult îl omorîsem, să fi înviat oare din morţi după ce i s-a tăiat capul, să-şi fi luat acum un nume nou, cel de Iisus, şi să aibă în el puteri atît de mari cum se arătaseră mai înainte lucrătoare în Ioan ? Cum ar putea fi cu putinţă ca «un om» atît de cunoscut de toată lumea şi vestit în toată Iudeea, despre care se spunea că este «fiul teslarului» şi al «Mariei», avînd pe cutare şi pe cutare de fraţi şi de surori, să nu fie altul decît Ioan, al cărui tată fusese Zaharia, iar mamă Elisabeta, care nici ei nu fuseseră nişte necunoscuţi în popor ? Se poate ca oamenii de jos, care credeau despre Ioan că «el era cu adevărat proorocul» [246], şi care erau atît de numeroşi încît fariseii se îngroziseră, căci ei nu lăsau să se înţeleagă că ar spune vreun cuvînt care n-ar fi pe placul poporului, trebuind să răspundă la întrebarea : «botezul lui Ioan a fost din cer sau de la oameni ?» [247] probabil ştiau că el ar fi fost fiul lui Zaharia. Poate că unii auziseră şi de arătarea din templu, cînd arhanghelul Gavriil se înfăţişase lui Zaharia. Cum ar fi deci cu putinţă, fie că ar fi fost vorba de Irod sau de unii oameni din popor, să se vehiculeze părerea greşită că Ioan şi Iisus nu ar fi două persoane deosebite, ci ar fi vorba numai de Ioan, care ar fi înviat din morţi după ce i s-a tăiat capul, şi şi-ar fi luat numele Iisus ?

Poate se va spune că greşeala schimbării numelui [248] ar fi fost cea care a făcut pe Irod şi pe unii din popor să creadă că cel care, prin naşterea sa, fusese înainte Ioan, s-a sculat din morţi şi ar trăi în persoana lui Iisus. Dar, o astfel de greşeală n-are nici un temei să fie crezută, dacă ne gîndim la diferenţa de şase luni dintre naşterea lui Ioan şi cea a lui Iisus. Părerea lui Irod se baza, mai curînd, pe altceva : «Minunile care se făceau, înainte, de Ioan» [249] ar fi trecut acum în Iisus şi aşa s-ar explica de ce poporul credea că, în realitate, în persoana lui Iisus s-ar ascunde tot Ioan Botezătorul. Şi s-ar putea formula următorul raţionament : după cum «cu duhul şi cu puterile lui Ilie» [250] iar nu pentru persoana lui proprie s-a spus : «acest om este Ilie, cel ce va să vină» [251] (căci duhul şi puterea lui trecuseră în persoana lui Ioan), tot aşa credea şi Irod

246. *Mc.* 11, 32.
247. *Mt.* 21, 25.
248. In text ψευδοδοξία τῆς μετενσωματώσεως, termeni de la care Fericitul Ieronim şi împăratul Iustinian au pornit acuzînd pe Origen că ar fi susţinut metempsihoza, adică credinţa în trecerea succesivă a sufletelor prin reîncarnări în plante, animale şi oameni, pentru a se purifica. Or, Origen e departe de aşa ceva, cum putem constata şi în prologul *Comentarului la Ioan* (în acest volum), în *Com. in Rom.* V, 1 Migne, *P.G.*, 14, 1015—1016 ; VI, 9 ; Migne, *P.G.*, 14, 1686—1687, apoi în *Contra Celsus* IV, 17, dar mai ales în *Comentarul la Evanghelia după Ioan* unde revine adeseori combătînd pe Platon, pe Vasilide, pe unii iudei etc.
249. *Mt.* 14, 2.
250. *Lc.* 1, 17 : δύναμις, în sens de putere sau lucrare miraculoasă.
251. *Mt.* 11, 14.

că puterile miraculoase, care lucraseră în Ioan şi care se făcuseră prezente la Botez şi în învăţătura lui — căci de fapt «Ioan n-a făcut nici o minune» [252] — s-au arătat acum prezente în Iisus prin minunile Sale uimitoare. Se va mai spune că au formulat o astfel de presupunere şi cei care au spus că în Iisus s-a arătat un nou Ilie «sau altul dintre proorocii» [253], sau chiar că «un prooroc din cei vechi a înviat» [254].

În schimb, nu merită nici o atenţie părerea celor care au spus că Iisus «este prooroc ca unul din proorocii» [255]. Tot aşa de greşit este şi cuvîntul scris în legătură cu Iisus, fie că ar fi fost pronunţat de Irod, fie de altcineva. Dimpotrivă, eu cred mai apropiată de adevăr părerea că Ioan a venit «cu duhul şi cu puterea lui Ilie», aşa cum s-a spus de către unii în legătură cu Ioan şi cu Iisus.

Moartea celui din urmă dintre proorocii

Dar, întrucît am învăţat mai întîi că după ispitire «Iisus auzind că Ioan a fost întemniţat, a plecat în Galileea» [256], iar în al doilea rînd, că Ioan, care pe atunci era în temniţă, fiind informat despre activitatea lui Iisus, a trimis pe doi din ucenicii săi să-L întrebe : «Tu eşti Cel ce vine, sau să aşteptăm pe altul ?» [257] şi, în sfîrşit, în al treilea rînd, că Irod spusese despre Iisus : «Acesta este Ioan Botezătorul ; el s-a sculat din morţi» [258] şi cum, pe de altă parte, nu ni s-a dat nici o indicaţie prin care să cunoaştem felul în care murise Ioan Botezătorul, Matei a fost dator să istorisească şi el, acum, ca şi Marcu, a cărui istorisire e aproape aceeaşi. Cît despre Luca, el a trecut sub tăcere cea mai mare parte din amănuntele care privesc acest eveniment.

XXI

Iată cuvintele evanghelistului Matei : «Căci Irod prinzînd pe Ioan, l-a legat şi l-a pus în temniţă» [259].

În legătură cu această problemă mi se pare că, după cum «toţi proorocii şi Legea au proorocit pînă la Ioan» [260], şi că după el s-a sfîrşit harul profetic în sînul Iudeilor, tot aşa şi puterea celor care domniseră peste popor şi care aveau drept chiar să osîndească la moarte, a durat

252. *In.* 10, 41.
253. *Mt.* 16, 14.
254. *Lc.* 9, 8.
255. *Mc.* 6, 15.
256. *Mt.* 4, 12.
257. *Mt.* 11, 3.
258. *Mt.* 12, 2.
259. Mt. 14, 3. În original ἀπέθετο — l-a depus, l-a aruncat în temniţă, l-a pus la arest.
260. *Mt.* 11, 13.

pînă la Ioan şi după nedreapta ucidere a celui din urmă dintre prooroci de către Irod, regelui Iudeilor i s-a luat dreptul de a mai putea osîndi la moarte. Căci, dacă Irod n-ar fi fost lipsit de acest drept, nu Pilat ar fi fost cel care ar fi pronunţat sentinţa de moarte împotriva lui Iisus, ci Irod împreună cu «arhiereii şi cu bătrînii poporului» ar fi putut da singuri sentinţa după judecată [261]. Cred că atunci s-a împlinit cuvîntul lui Iacob către Iuda : «Nu va lipsi sceptru din Iuda, nici toiag de cîrmuitor din coapsele sale, pînă ce va veni Împăciuitorul, Căruia se vor supune popoarele» [262]. Şi poate că această putere a fost luată de la Iudei atunci cînd Providenţa dumnezeiască a dat prin învăţătura lui Iisus păşune poporului său pentru ca, chiar dacă Iudeii i s-ar fi opus, puterea lor să nu meargă pînă acolo încît să dea morţii pe credincioşi, sub pretext că aşa prevedea Legea.

Aşadar, «Irod prinzînd pe Ioan, l-a legat şi l-a pus în temniţă» [263] ducînd la îndeplinire un gest care însemna, pe măsura puterii lui şi a răutăţii poporului, înlănţuirea şi oprirea cuvîntului proorocului, pe care îl oprea să mai fie «vestitor al adevărului», cum fusese înainte. Toate acestea le săvîrşea Irod «pentru Irodiada, femeia lui Filip, fratele său, căci Ioan îi zisese : Nu ţi se cuvine s-o ai de soţie» [264]. Acest Filip era «tetrarh al Itureei şi al ţinutului Trahonitidei» [265]. Or, unii socot că Filip murise nelăsînd decît o fiică, iar Irod luase în căsătorie pe «Irodiada, soţia fratelui său», într-o vreme cînd legea îngăduia o astfel de unire, în cazul cînd nu exista urmaş de gen bărbătesc. Dar, fiindcă lipsesc orice mărturii în legătură cu moartea lui Filip, sîntem de părere că gestul lui Irod a însemnat o fărădelege mai mare şi mai potrivnică Legii, căci el şi-a luat de soţie pe femeia unui frate aflat încă în viaţă [266].

XXII

De ce a fost omorît Ioan ?

Investit cu libertatea de propovăduire profetică şi fără să se fi lăsat îngrozit de faptul că Irod era rege, Ioan n-a vrut să dea înapoi nici

261. *Mt.* 27, 1. A se vedea şi comentarul din Migne, *P.G., 13,* 888—889 şi R. Girod, *op. cit.,* p. 244—245 în legătură cu această problemă. Origen îşi expune părerea sa, în legătură cu pierderea puterii de către Irod, şi în *Epistola către Iuliu Africanul,* cf. Migne, *P.G.,* 13, 890.

262. *Fac.* 49, 10. Citaţia prezintă deosebiri între originalul ebraic şi Septuaginta. Migne, *P.G.,* 13, 891.

263. *Mt.* 14, 3.

264. *Mt.* 14, 3—4.

265. *Lc.* 3, 1. Informaţie greşită. Nu Filip era tetrah, ci un alt fiu al lui Irod cel Mare, cum zice Iosif Flaviu, *Ant. Iud.* XVIII, 5, 1 (citat după R. Girod, *op. cit.,* p. 246).

266. Dacă Filip mai era sau nu în viaţă e greu de spus, zice însuşi Origen. Oricum, teologii şi juriştii acuză de crimă pe Irod pentru călcarea legii. A se vedea notele din Migne *(ibid.).* R. Girod, *ibid.*

cînd a fost amenințat cu moartea, neputînd să tacă în fața unei fărădelegi atît de mari, ci, deplin convins că vorbește în numele lui Dumnezeu, a zis lui Irod : «nu ți se cuvine să ții pe femeia fratelui tău, de aceea nu poți s-o iei de soție» [267]. Atunci «Irod prinzînd pe Ioan, l-a legat și l-a pus în temniță», dar n-a îndrăznit să oprească cu totul «cuvîntul proorocesc» [268], nici să-l facă să dispară din mijlocul poporului. Dar femeia regelui Trahonitidei, care e o întrupare a învățăturii celei rele și pătimașe, s-a folosit de jocul unei fiice care purta același nume cu ea [269], iar mișcările ei grațioase au încîntat pe Irod, care iubea întorsăturile pătimașe ale trupului, așa încît din pricina ei s-a ajuns la înlăturarea din sînul poporului a acelui cap proorocesc.

Pînă aici mișcările poporului evreu par în conformitate cu Legea și erau aceleași ca și ale fiicei Irodiadei. Cu toate acestea dansul ei era cu totul potrivnic dansului sfînt, pe care nu l-ai putea refuza fără să auzi apoi mustrarea : «V-am cîntat din fluier și n-ați jucat» [270]. Ei dansează pentru o zi a nașterii, într-o vreme cînd stăpînește peste ei o învățătură destrăbălată și pentru ca mișcările lor să încînte o astfel de învățătură. Or, unul din înaintașii noștri [271], cercetînd în cartea Facerii istorisirea privitoare la ziua nașterii lui Faraon, a ajuns la concluzia că numai cel păcătos face astfel de serbări, căci numai el iubește astfel de mișcări pătimașe ale trupului. În ce mă privește, îndemnat de notița acestui scriitor, nu am descoperit, în cercetările mele, nici un drept care să-și fi serbat ziua nașterii. Iar Irod e și mai nedrept decît Faraon : într-adevăr, dacă din prilejul sărbătoririi zilei sale de naștere, Faraon a dat morții pe mai marele pitar [272], Irod ucide pe Ioan, cu toate că «nu s-a ridicat între cei născuți din femei nici unul mai mare decît Ioan Botezătorul» [273], iar Mîntuitorul vorbește despre el așa : «ce-ați ieșit să vedeți ? să vedeți un prooroc ? Da, zic vouă, și mai mult decît un prooroc» [274]. Cu toate acestea trebuie să mulțumim lui Dumnezeu căci, cu toată dispariția darului proorocesc din mijlocul poporului, un har mai înalt decît toate cele ale proorocilor s-a răspîndit peste popoare prin mijlocirea lui Iisus, Mîntuitorul nostru «ajungînd între cei morți slobod» [275]. Pentru

267. *Mt.* 14, 4 ; Mc. 6, 18.
268. *II Pt.* 1, 19.
269. Ios. Flaviu spune (*Ant. Iud.* XVIII, 5, 4) că ea se numea Salomea.
270. *Lc.* 7, 32.
271. E vorba de Filon din Alexandria (*De ebrietate* 209, 389 M), despre ale cărui tendințe moralizante am mai vorbit și în alt loc (vol. I). Filon este cel dintîi care face apropierea între Faraon și Irod.
272. *Fac.* 40, 22.
273. *Mt.* 11, 11.
274. *Mt.* 11, 9.
275. *Ps.* 87, 4.

că, «deşi a fost răstignit din slăbiciune, prin puterea lui Dumnezeu este încă viu» [276].

Judecă ce fel de popor este acesta care examinează felul mîncărurilor curate şi necurate, dar în schimb disprețuieşte proorocia pusă pe tipsie drept hrană! Iudeii nu mai au de acum pe «căpetenia tuturor proorocilor» [277], căci ei sînt împotriva vestirii fundamentale a oricărei proorocii, care este Hristos Iisus. Iar tăierea capului proorocului mai e prilejuită şi de un jurămînt, pe care mai bine ar fi fost să-l fi jurat fals decît să-l fi respectat. Într-adevăr, nu se poate compara greşeala de a face un jurămînt uşuratic şi a călca acest jurămînt pe motiv de uşurătate, cu greşeala de a ucide un prooroc pe motivul că-ți ții jurămîntul!

Dealtfel nu-i singurul motiv al tăierii capului, ci pentru că erau de față şi oaspeți care, desigur, preferau moartea proorocului decît rămînerea lui în viață. Stînd la masa ospățului ei se hrăneau, totodată, din aceeaşi învățătură ticăloasă, care stăpîneşte peste iudei şi care tresaltă de bucurie la serbarea naşterii ei. Poate că, într-o zi, vei folosi acest text împotriva celor care fac astfel de jurămînt uşuratic, pe care, totuşi, vor să-l respecte, deşi e plin de fărădelege, spunîndu-le că nici un jurămînt nu-i bine să-l ținem aşa cum l-a ținut Irod. Dar, să bagi, totodată, de seamă că Irod îl dă morții pe Ioan nu la lumina zilei, după o judecată curată, ci în adîncul unei temnițe. Tot aşa şi azi nu la lumina zilei tăgăduieşte poporul iudeu proorociile, ci o face, pe cît posibil, în taină, iar necredința lor e dovedită. Căci, dacă ar fi crezut în Moise, ei ar fi crezut şi în Iisus [278], şi dacă ar fi crezut în prooroci, ar fi urmat şi pe Cel pe care aceia L-au proorocit. Dar, fiindcă nu au vrut să creadă în El, înseamnă că nici în ei nu vor să creadă, retezînd, după întemnițare, «cuvîntul proorocesc» şi nemaipăstrînd decît un cuvînt mort, care nu mai are nimic «sănătos şi fără prihană» [279], căci nu-l mai înțeleg [280]. În schimb, noi creştinii avem pe Iisus întreg, căci s-a împlinit proorocia care zicea despre El: «nu I se va zdrobi nici un os» [281].

XXIII

Iisus fuge de prigoană

«Şi venind ucenicii» lui Ioan să-i înmormînteze rămăşițele «s-au dus să dea de ştire lui Iisus. Şi Iisus S-a dus de acolo într-un loc singuratic» [282],

276. *II Cor.* 13, 4.
277. În original.
278. A se vedea mai sus, X, 18.
279. *Tit* 2, 8.
280. Semnificativă juxtapunere între «cuvîntul proorocesc» creştin şi «credința moartă a iudaismului».
281. *In.* 19, 36.
282. *Mt.* 14, 12—13.

la neamuri, iar după dispariţia proorocilor mulţimile Îl însoţiră, venind după El, pe jos, din cetăţi, de pretutindeni. La vederea mulţimilor «I s-a făcut milă de ei şi a vindecat pe bolnavii lor» [283], după care a hrănit din cîteva pîini binecuvîntate şi înmulţite pe cei ce-L urmaseră.

«Iar Iisus auzind S-a dus de acolo, cu corabia, în loc singuratic, ferit» [284]. Textul acesta ne învaţă că trebuie, pe cît se poate, să ne ferim din calea prigonitorilor şi «din toată aşteptarea poporului» [285], care din pricina Logosului s-a îndreptat împotriva noastră. Aceasta ar fi, într-adevăr, atitudinea cea mai cuminte, iar atunci cînd putem sta departe de primejdii ar fi lucru necugetat şi forţat din partea noastră să mergem să le căutăm [286]. Dealtfel, cine s-ar îndoi ca să se ferească de astfel de primejdii, cîtă vreme însuşi Iisus nu numai că S-a retras în urma celor întîmplate lui Ioan, ci ne dă şi nouă această învăţătură: «cînd vă urmăresc pe voi în cetatea aceasta, fugiţi în cealaltă» [287]? Aşadar, dacă fără vina noastră ne apare vreun necaz, trebuie să-l înfruntăm cu mult curaj şi încredere; cu toate acestea, dacă este cu putinţă să-l ocolim, ar fi o îndrăzneală prea mare dacă n-am face-o. Dar întrucît, în urma celor spuse, trebuie să cercetăm textul şi într-un înţeles mai înalt, zicem că proorocia fiind prigonită şi nimicită la iudei, din cauză că la ei erau în mare cinste cele legate de naşterea trupească şi ca să răsplătească gesticulările deşarte, care, dacă le judecăm după adevăr, sînt lipsite de farmec şi sînt exagerate, cu toate că după părerea căpeteniilor răutăţii şi a oaspeţilor lor ele ar fi fermecătoare şi plăcute, — Iisus se retrage din ţara în care proorocia a fost prigonită şi osîndită. El s-a dus «în loc singuratic», care era lipsit de temple ale lui Dumnezeu, la neamuri, pentru că Cuvîntul lui Dumnezeu, după ce s-a luat o dată domnia de la aceşti oameni şi a fost «dată neamului care va face roadele ei» [288], se află în mijlocul acestor «neamuri» şi datorită Lui să fie «mai mulţi fiii... celei fără de bărbat» [289], aceea care nu avusese parte nici de învăţătura Legii şi nici a proorocilor, decît ai «femeii care are bărbat», adică Legea.

283. *Mt.* 14, 14.

284. *Mt.* 14, 13. Pe bună dreptate, retragerea (ἀναχώρησις) de care vorbeşte textul lui Origen aici (şi în multe alte locuri ale operelor lui) poate fi socotită ca etapă primă a vieţii monahale, H. Crouzel, *Origène précurseur du monachisme*, în «Théologie et la vie monastique», Paris, 1962.

285. *Fapte* 12, 11.

286. Se ştie că Celsus acuza pe creştini de laşitate (I, 65), dar, cu toate că a scris *Îndemn la martiriu*, Origen recomanda prudenţă şi evitarea măsurilor hazardate, de aceea nu-i de mirare că în *Apologia despre fugă* (trad. St. Bezdechi, Cluj, 1925, p. 79 ş.u.) Sf. Atanasie pare a se fi inspirat din aceste rînduri.

287. *Mt.* 10, 23.

288. *Mt.* 21, 43.

289. *Is.* 54, 1. Poate tot de dragul de a tălmăci în sens alegoric şi moral acest pasaj, şi altele de felul lui, s-a obişnuit Origen să asemene Biserica cu o «văduvă» (ca în *II Ioan* 1, 1), pe cînd sinagoga o aseamănă cu «femeia care are bărbat (= legea)».

Dumnezeu-Cuvîntul printre neamuri

Dar, înainte, cînd Logosul era printre Iudei, nu se afla în aceleaşi condiţii ca între neamuri. S-a mai spus că într-o corabie, adică în trupul Său, «s-a dus de acolo în loc singuratic» după ce a auzit de uciderea proorocului. Sosit în acest loc, Iisus era «în loc singuratic» pentru că cuvîntul Său era retras, iar învăţătura Sa căuta să întîlnească obiceiurile şi ideile primite printre aceste neamuri [290]. Atunci mulţimile acelor neamuri crezînd că (Dumnezeu)-Cuvîntul a venit să locuiască în pustia lor, care era «în loc singuratic», după cum am amintit mai înainte, au venit după El, lăsîndu-şi cetăţile lor proprii, fiecare părăsindu-şi tradiţiile superstiţioase ale patriei lor şi îmbrăţişînd legea lui Hristos. Dar ei Îl urmau pe jos, nu «cu corabia», căci nu cu trupul, ci cu sufletul lor gol şi cu libera lor voinţă, îndemnaţi de Cuvîntul, au pornit pe urma «chipului lui Dumnezeu» [291]. Şi iată că Iisus le iese în întîmpinare, căci ei nu sînt încă în stare să vină la El, pentru ca, amestecaţi cu «cei din afară», să-i introducă înlăuntru şi pe ei . Şi sînt numeroase mulţimile «din afară» în întîmpinarea cărora a ieşit însuşi Cuvîntul lui Dumnezeu. Răspîndind asupra lor lumina sălăşluirii Sale, El îi vede şi, cu cît îi vede mai mult, cu atît îi par mai vrednici de milă, şi pentru că acum se află în mijlocul acestui fel de oameni, El, de care nu se poate lega suferinţa, suferă [292] acum din pricina iubirii Sale de oameni, emoţia punînd stăpînire pe inima Lui, încît nu numai că I-a fost milă, ci «le-a şi vindecat pe bolnavi» [293] de diferitele şi variatele boli izvorîte din răutate.

XXIV

Bolile sufletului

Dacă ai vrea să vezi de cîte feluri sînt bolile sufleteşti, atunci te rog să iei seama la zgîrciţi, la îngîmfaţi, la pederaşti ca şi la cei robiţi

290. La interpretarea figurată a lui Origen, înălţimile munţilor simbolizează înălţimile morale ale cunoaşterii, ale iubirii, pe cînd regiunile joase sînt platitudinile vieţii, gustul pentru viaţa de plăceri. A se vedea în volumul prim *Omilia II la Cîntarea Cîntărilor*, apoi *Omilia XI la Ieremia* etc. Într-un fel, aşa interpretează Origen şi «trecerea la neamuri», acolo în «locuri retrase», mergînd «pe jos», iar nu în corabie.

291. *II Cor.* 4, 4.

292. A se reţine jocul de cuvinte πέπονθεν ὁ ἀπαθὴς (= suferă Cel nepătimitor). Se ştie ce va însemna în literatura filocalică virtutea nepătimirii (ἀπάθεια) .M. Viller u. K. Rahner, *Aszese u. Mystik in der Väterzeit*, Freiburg i. Br., 1939, p. 77 etc. W. Völker, *Das Vollkommenheitsideal bei Origenes*, Tübingen, 1931, p. 153.

293. *Mt.* 14, 14.

de pofta femeiască [294], pentru că după ce i-a văzut pe aceşti oameni printre mulţimi, L-a prins mila de ei şi i-a vindecat de boli. Cu toate acestea nu trebuie să credem că orice păcat e o boală, ci boală e numai aceea în care sufletul întreg e copleşit de patimă. Aşa putem vedea cazul zgîrciţilor, care sînt stăpîniţi cu totul de pofta banului, care caută numai să păstreze şi să adune ; tot aşa cei îngîmfaţi şi dornici de mărire, care stau cu gura căscată aşteptînd lauda mulţimii şi a celor simpli. Tot aşa să gîndeşti şi despre celelalte boli de care am amintit şi altele încă din categoria lor.

Întrucît, explicînd textul : «a vindecat pe bolnavii lor», am spus că nu orice păcat e boală, se cuvine să căutăm în Scriptură temeiuri şi pentru această deosebire. Şi într-adevăr, adresîndu-se corintenilor vinovaţi de mai multe păcate, Pavel scrie : «De aceea, mulţi dintre voi sînt neputincioşi şi bolnavi şi mulţi au murit» [295]. Aşadar, ia seama că în acest text conjuncţia «şi» care uneşte şi amestecă pe unele cu alte diferite păcate, numind pe unii neputincioşi, pe alţii bolnavi (ceea ce însemnează că aceştia sînt mai mult decît neputincioşi), pe cînd alţii — deosebiţi de ambele categorii de mai înainte — sînt morţi. Căci, cei care, din pricina neputinţei lor sufleteşti, se lasă să alunece spre o oarecare patimă, fără să fie cu totul robiţi de un anumit păcat, cum sînt cei bolnavi, aceia nu suferă decît de slăbiciune.

În schimb, cei care în loc să iubească pe Dumnezeu «cu toată inima, cu tot sufletul şi cu tot cugetul» iubesc banul, mărirea deşartă, patimile trupeşti cu femei ori cu băieţi desfrînaţi, aceia sînt atinşi de un rău mai mare decît o simplă slăbiciune şi sînt, într-adevăr, bolnavi. Şi sînt cu totul morţi cei care, atunci cînd ar trebui să fie atenţi şi să privegheze duhovniceşte, nu sînt aşa, ci în urma ticăloşiei lor îşi adorm liberul arbitru şi aţipesc în gîndurile lor, — aceştia sînt cei care «visînd, îşi pîngăresc trupul, leapădă stăpînirea şi hulesc măririle cereşti» [296]. Întrucît dorm letargic, aceştia rămîn în mijlocul realităţilor, pradă vederilor deşarte şi visează parcă cu ochii deschişi, ferindu-se de adevărata stare de veghe şi lăsîndu-se înşelaţi de visări deşarte. Tot despre ei e vorba şi într-un loc din Cartea proorocului Isaia : «După cum cel flămînd visează că mănîncă şi se trezeşte tot cu stomacul gol şi după cum cel însetat visează că bea şi se trezeşte istovit şi însetat, tot aşa se va întîmpla cu mulţimea de popoare care vor merge să atace Ierusalimul» [297]. Chiar dacă ai socoti drept abatere explicarea noastră la diferen-

294. Pentru concepţia morală a lui Origen a se vedea mai ales H. Crouzel, *Virginité et mariage selon Origène*, Paris-Bruges, 1962, p. 122.
295. *I Cor.* 11, 30.
296. *Iuda* 8.
297. *Is.* 29, 8.

ţele dintre neputincioşi, bolnavi şi morţi, aşa cum reiese ea din textul paulin al Epistolei către Corinteni [298], pe care am citat-o, noi am făcut această digresiune pentru că am vrut să arătăm ce însemnătate duhovnicească se poate da cuvintelor «şi a vindecat pe bolnavii lor».

XXV

Nu poţi mînca pîine decît după ce te-ai vindecat

Mai departe cuvîntul Evangheliei spune : «Iar cînd s-a făcut seară, ucenicii au venit la El şi I-au zis : locul este pustiu şi vremea iată a trecut ; deci, dă drumul mulţimilor ca să se ducă în sate, să-şi cumpere mîncare» [299].

Să băgăm de seamă, mai întîi, că avînd de gînd să dea ucenicilor «pîinile binecuvîntării» [300], pentru ca să le împartă mulţimilor, El «a vindecat bolnavii lor» [301], pentru ca odată însănătoşiţi să se poată împărtăşi din aceste pîini ale binecuvîntării, căci, cei care sînt încă bolnavi nu sînt în stare să primească pîinile binecuvîntării lui Iisus. Dar, în afară de aceasta, dacă cineva, în loc să asculte de cuvîntul : «Să se cerceteze fiecare pe sine însuşi şi aşa să mănînce din pîine» [302], trece cu vederea această observaţie şi se împărtăşeşte la întîmplare «din pîinea şi din potirul Domnului», unul ca acela fie că slăbeşte, se îmbolnăveşte sau, ca să zicem aşa, năucit de puterea acestei pîini, poate chiar muri.

DIN CARTEA A XI-A

4. PRIMA ÎNMULŢIRE A PÎINILOR

I

Ucenicii vor ca Iisus să dea drumul mulţimii

«Iar cînd s-a făcut seară, ucenicii au venit la Domnul», adică la sfîrşitul veacului, atunci cînd se poate spune că «este ceasul cel de pe urmă» [303], de care se vorbeşte în epistola Sfîntului Ioan. Neînţelegînd

298. Aluzie la hrana vîrtoasă şi la laptele duhovnicesc *(I Cor. 5, 7)*, dar mai ales la «mintea lui Hristos» (2, 16), tot atîtea temeiuri la înduhovnicire.

299. *Mt.* 14, 15.

300. *I Cor.* 10, 16 ἄρτος, ποτήριον τῆς εὐλογίας, termen special pentru Euharistie. A se vedea mai încolo : XI, 14.

301. *Mt.* 14, 14.

302. *I Cor.* 11, 29.

303. *I In.* 2, 19.

ce avea să facă Cuvîntul, ei «I-au zis că locul este pustiu», căci băgaseră de seamă că lipsește Legea și cuvîntul sfînt în mulțimi. Ba încă mai adaugă : «Și vremea iată a trecut» [304], ca și cum ar fi trecut deja timpul potrivit Legii și proorocilor. Poate că ei vorbeau așa pentru că se refereau, în limbaj duhovnicesc, la Ioan că a fost ucis, la Lege și la prooroci, care duraseră pînă la el și care acum încetaseră. Vremea a trecut, spun ei, și pe aici nu găsim de mîncare pentru că nu-i vreme potrivită pentru ea, care să fi făcut ca cei ce L-au urmat în pustiu să fie puși sub ascultarea Legii și a proorocilor. Și ucenicii continuă : «Dă drumul mulțimilor» pentru că dacă nu pot să-și mai cumpere de mîncare în cetăți, să-și cumpere măcar de prin sate, care erau locuri mai disprețuite.

Ucenicii vorbeau așa întrucît nu-și închipuiau că după încetarea literală a Legii și a proorocilor, mulțimile vor descoperi o hrană excepțională și nouă. Cît despre Iisus, bagă de seamă că El răspunde ucenicilor aproape strigînd și într-un grai limpede : Credeți voi că dacă mulțimea aceasta numeroasă, care are nevoie de hrană, se îndepărtează de Mine, o va găsi prin sate mai ușor decît la Mine ? ori în întîlnirile cu mai mulți, nu numai de la orașe, ci și de la sate, o vor afla ei mai curînd decît dacă vor rămîne lîngă Mine ? Iată, v-o spun, că pentru ceea ce credeți că le lipsește, nu trebuie să plece, pentru că de Mine, despre care voi credeți că nu sînt în stare să-i hrănesc, tocmai de Mine au ei trebuință, și aceasta împotriva a tot ceea ce v-ați așteptat voi. Căci, întrucît, prin învățătura Mea v-am dat puterea să împărtășiți hrană duhovnicească celor ce duc lipsă de ea, să știți că de acum vouă vi se cade să dați mîncare mulțimilor care Mă însoțesc. Doar voi aveți, întrucît ați primit-o de la Mine, puterea de a sătura mulțimile și dacă v-ați fi dat seama ați fi înțeles că Eu sînt în stare să le satur și mai bine, așa încît nu Mi-ați fi spus : «dă drumul mulțimilor ca să se ducă să-și cumpere mîncare».

II

Cele cinci pîini și doi pești

Fiindcă Iisus dăduse ucenicilor puterea de a sătura și pe alții, le-a zis : «Dați-le voi să mănînce» [305]. La rîndul lor, ucenicii, fără să tăgăduiască puterea ce li s-a dat de a împărtăși și altora pîine, se simt totuși prea lipsiți și neputincioși să hrănească pe cei ce însoțiseră pe Iisus, căci ei nu văd că, luînd fiecare pîine și fiecare cuvînt, Iisus le

304. *Mt.* 14, 15.
305. *Mt.* 14, 16.

face să crească atîta cît voia, încît dă din destul celor pe care vrea să-i hrănească. Ceea ce obiectează ei este: «Nu avem aici decît cinci pîini şi doi peşti» [306]. S-a folosit numărul cinci pentru că probabil în grai ascuns [307] cele cinci pîini sînt simţurile «duhovniceşti» ale Scripturii, care din pricina aceasta sînt în număr de cinci ca şi cum ar fi cinci simţuri ale omului [308], iar cît despre cei doi peşti, ei arată să fie cele două înţelesuri, cel grăit şi cel lăuntric [309], după cum tot aşa de bine ar fi vorba despre hrana gustată de simţuri în Scripturi, ori poate chiar de cuvîntul ajuns pînă la ei în legătură cu Tatăl şi cu Fiul. De aceea a şi «mîncat dintr-un peşte fript», după înviere [310], primind o bucată din mîna apostolilor şi luînd din ceea ce puteau anunţa «în parte» din învăţătura privitoare la Tatăl. Iată dar ce am putut descoperi în legătură cu semnificaţia celor cinci pîini şi doi peşti, dar poate că cei ce ar putea tălmăci mai bine decît mine cele cinci pîini şi cei doi peşti vor ajunge în această privinţă la o explicare mai deplină şi mai potrivită [311].

Cu toate acestea trebuie să notez că apostolii Matei, Marcu şi Luca spun că au cinci pîini şi doi peşti, fără să specifice dacă-i vorba de pîini de grîu ori de orz. Singur Ioan vorbeşte de pîini de orz, şi poate că aceasta e pricina pentru care apostolii nu spun că au deja pîinile, ci, potrivit acestui evanghelist, spun că «este aici un băiat care are cinci pîini de orz şi doi peştişori mici» [312]. Or, cîtă vreme ucenicii nu aduseseră la Iisus cele cinci pîini şi cei doi peşti, ei nu crezuseră şi nici ele nu se înmulţiseră şi nu putuseră sătura o mulţime atît de mare de oameni. Dar, după ce Mîntuitorul «le-a luat», a ridicat mai întîi ochii spre cer, făcînd parcă prin agerimea privirii să coboare de sus o putere care avea să pătrundă pîinile şi peştii destinaţi să sature pe cei 5000 de oameni, după care a binecuvîntat cele cinci pîini şi cei doi peşti, făcîndu-le să crească şi să se înmulţească prin cuvînt şi binecuvîntare, iar în al treilea rînd le-a frînt împărtăşindu-le şi dîndu-le ucenicilor, pentru

306. *Mt.* 14, 17.

307. Grăirea enigmatică (αἰνισσόμενοι, αἴνιγμα) o pasiune cunoscută a lui Origen, după cum se poate convinge oricine din indicii greceşti ai ediţiei berlineze a operelor lui Origen.

308. Altă pasiune a ermineuticii lui Origen: simbolismul numerelor, a se vedea J. Daniélou, *Origène*, Paris, 1948, p. 187.

309. Expresiile προφορικὸν şi ἐνδιάθετον erau frecvente la stoici (Plutarh, Filon etc.) Cf. R. Girod, *op. cit.*, p. 270.

310. *Lc.* 24, 42.

311. Modest, ca de cele mai multe ori, Origen afirmă că unii mai capabili (μᾶλλον δυνάμενοι) pot explica mai deplin semnificaţia pîinii şi a peştilor. Se ştie că în sec. III, în catacombe, cele două alimente erau simbolul Euharistiei, H. Marucchi, *Éléments d'archéologie chrétienne : Itinéraire des catacombes*, Paris-Rome II, (1903), p. 156.

312. *In.* 6, 9.

ca aceştia să le dea mulţimilor. Şi atunci pîinile şi peştii i-au săturat în aşa fel încît au mîncat cu toţii, ba nici n-au reuşit să mănînce toate pîinile care fuseseră binecuvîntate [313]. Căci ceea ce rămăsese, după ce s-au săturat mulţimile, n-a fost numai ceea ce le-a fost pus la dispoziţie, ci şi ceea ce era în mîna apostolilor, care au ajuns să şi strîngă fărîmiturile rămase pentru ca să le pună în coşurile pline cu resturi, al căror număr era tot atît de mare cîte erau şi neamurile lui Israel. Doar aşa e scris în legătură cu Iosif în Cartea Psalmilor «mîinile lui au robit la coşuri» [314], iar în legătură cu ucenicii lui Iisus: «au strîns rămăşiţele de fărîmituri în douăsprezece coşuri», umplîndu-le, după cîte cred, nu pe jumătate, ci pînă la vîrf.

Pînă acum (şi cred că şi pînă la sfîrşitul veacului) cele douăsprezece coşuri pline de fărîmituri din «pîinea cea vie» [315], pe care mulţimile nu sînt în stare să le consume, rămîn la îndemîna ucenicilor, spre a le pune înaintea mulţimilor. Cei ce mîncaseră din cele cinci pîini, înainte de a se fi umplut cele douăsprezece coşuri cu resturi, aveau un număr comun cu cifra cinci [316], căci ei au fost cei dintîi care ajunseseră la săturarea cea simţitoare şi de aceea ei au împlinit numărul de cinci mii, sau chiar oaspeţii se bucuraseră de această mîncare simţitoare pentru că şi ei o primiseră de la Cel ce-şi înălţase privirea spre cer, Care le-a binecuvîntat şi care le-a frînt; şi aceştia nu erau nici copii, nici femei, ci numai bărbaţi. Căci, cred că există deosebiri şi între mîncărurile cele simţitoare, şi anume multe au în vedere pe cei ce «au lepădat cele ale copilului», în vreme ce altele, pe cei care sînt încă «prunci trupeşti» în Hristos.

III

Bărbaţi, copii şi femei

Iată ce aş fi vrut să vă spun în legătură cu cuvintele: «Cei ce mîncaseră erau ca la cinci mii de bărbaţi, afară de femei şi de copii» [317], pasaj care poate avea un înţeles îndoit: ori că cei care au mîncat erau bărbaţi ca la cinci mii, şi în acest caz nu vor fi fost printre participanţi nici un copil şi nici o femeie, ori că bărbaţii erau ei singuri cinci mii,

313. Ca de atîtea ori, Origen afirmă şi aici eficacitatea sfinţitoare şi puterea copleşitoare a Harului, încît mulţimile n-au ajuns să mănînce toate pîinile (μὴ χωροῦσα) φαγεῖν).

314. *Ps.* 80, 5.

315. *In.* 6, 35.

316. Şi aici şi în alte părţi (*Hom. in Lev.* III, 7) Origen susţine doctrina celor cinci simţuri

317. *Mt.* 14, 21.

iar femeile şi copiii vor fi fost pe deasupra. Aşadar, unii au înţeles ceea ce am zis noi în primul caz, că nici copiii şi nici femeile nu vor fi avut acces la ceea ce crescuse şi se înmulţise începînd de la cinci pîini şi de la doi peşti. Dar, s-ar putea obiecta că mulţi fuseseră cei care mîncaseră şi se împărtăşiseră din «pîinile binecuvîntării», pe măsura vredniciei şi a capacităţii lor [318], cei care se învredniciseră să fie număraţi după exemplul Israeliţilor la vîrsta de 20 de ani, cum spune Cartea Numerilor, şi aceştia erau bărbaţi ; iar cei care nu era socotiţi în felul acesta să fie recenzaţi şi să socotească că în rîndul lor erau copiii şi femeile. Dar te rog să înţelegi în chip alegoric [319] cuvîntul «copil», pornind de la citatul din I Corinteni 3: «n-am putut să vă vorbesc ca unor fiinţe duhovniceşti, ci ca unora trupeşti, ca unor prunci în Hristos» [320], iar cuvîntul «femei» ca în textul: «V-am logodit unui singur bărbat, ca să vă înfăţişez lui Hristos, fecioară neprihănită» [321], combinat cu ceea ce e scris şi în alt loc : «Cînd m-am făcut bărbat am lepădat cele ale copilului» [322].

IV

Locul oaspeţilor de la înmulţirea pîinilor

Dar să nu lăsăm neexplicat citatul : «Şi poruncind să se aşeze mulţimea pe iarbă şi luînd cele cinci pîini şi cei doi peşti, şi privind la cer, a binecuvîntat şi, frîngînd, a dat ucenicilor pîinile, iar ucenicii, mulţimilor. Şi au mîncat toţi» [323]. Ce pot însemna cuvintele «şi a poruncit tuturor acestor mulţimi să se aşeze pe iarbă» şi ce învăţătură vrednică de porunca lui Iisus am putea scoate din acest pasaj ? Eu cred că atunci cînd «a poruncit mulţimilor să se aşeze pe iarbă» a putut afirma, în înţelesul cuvîntului lui Isaia : «Tot trupul este ca iarba» [324], că trebuie să supunem trupul şi să stăpînim «dorinţa cărnii» [325] pentru ca în felul acesta să se împărtăşească din pîinile binecuvîntate de Iisus.

Există, apoi, mai multe feluri de oameni dornici de hrana împărtăşită de Iisus, căci nu toţi au căutat să guste din aceleaşi învăţături şi cred

318. κατ'ἀξίαν καί δύναμιν, condiţia umană la primirea darurilor, idee scumpă lui Origen ca şi ideologiei isihaste de mai tîrziu : «arătîndu-le lor mărirea Ta pe cît li se putea» (troparul Schimbării la faţă).

319. În original τροπολόγει, expresie obişnuită în scrisul lui Origen, după cum am văzut şi în alte locuri. A se vedea studiile introductive şi indicele volumelor. A se vedea şi indicele Migne, *P.G.* 14 sub «allegoria».

320. *I Cor.* 3, 1.

321. *II Cor.* 11, 2.

322. *I Cor.* 13, 11.

323. *Mt.* 14, 19—20.

324. *Rom.* 8, 6.

325. *Is.* 40, 6.

că aceasta e pricina pentru care a scris evanghelistul Marcu : «Şi Domnul le-a poruncit să-i aşeze pe toţi cete, cete, pe iarbă verde. Şi au şezut cete, cete, cîte o sută şi cîte cincizeci» [326], iar evanghelistul Luca zice : «Iar Domnul a zis către ucenicii Săi : Aşezaţi-i jos, în cete de cîte cincizeci» [327]. Căci trebuia ca cei ce aveau să-şi afle odihna în mîncarea dată de Iisus să fie grupaţi ori în unităţi de cîte o sută, număr sfînt şi rezervat lui Dumnezeu [328] din pricina monadei, fie de cîte cincizeci, număr care presupune iertare după taina anului Jubileu, care avea loc tot la cincizeci de ani, şi a Cincizecimii. Iar după părerea mea, cele douăsprezece coşuri se aflau acolo după numărul ucenicilor, cărora li se spusese : «Voi veţi şedea pe douăsprezece tronuri, judecînd cele douăsprezece seminţii ale lui Israel» [329]. Şi tot aşa s-ar putea spune că e o taină ca tronul celui care judecă seminţia lui Ruben, sau ca tronul celui ce judecă seminţia lui Iuda şi aşa mai departe să fie în acelaşi timp drept coş de hrană a lui Ruben, a lui Simeon, a lui Levi. Dar descrierea nu ne îngăduie, acum, să ieşim din subiectul nostru ca să urmărim ceea ce se leagă de cele douăsprezece seminţii, şi fiecare din ele în chip deosebit, şi să spunem ce reprezintă fiecare seminţie a lui Israel.

V

Iisus satură mulţimea înainte de a-i da drumul

Ceea ce ne-a silit să facem acest ocol e pasajul citat mai înainte, în care se spune că a despărţit pe ucenici de mulţime «silindu-i să intre în corabie şi să treacă înaintea Lui pe ţărmul celălalt, pînă se va da drumul mulţimilor» [330], căci mulţimile nu puteau pleca pe ţărmul din faţă, întrucît, din motive duhovniceşti, oamenii aceştia nu erau evrei, ceea ce înseamnă «locuitori de pe alt tărîm» [331]. Lucrul acesta fusese rezervat ucenicilor lui Iisus, care trebuiau să treacă pe ţărmul din faţă, depăşind «ceea ce se vede» şi ceea ce e trupesc, căci sînt «trecători», şi să ajungă

326. *Mc.* 6, 39—40.
327. *Lc.* 9, 14.
328. În legătură cu «sfinţenia» unor numere începînd cu monada (prin care se exprimă unitatea din Treime) şi continuînd cu decada, ecatontada (= 100) revine Origen în multe din scrierile sale, căci el caută semnificaţii şi simbol în toate. Aşa în *De principiis* I, 6 (ed. Koetschau, p. 21), *Com. in Math.* XIV, 5 (Migne, *P.G.*, 13, 1195) etc. A se vedea şi Migne, *P.G.*, 13, 918—919 etc.
329. *Mt.* 19, 28.
330. *Mt.* 14, 22.
331. În original Ἑβραίοι οἵτινες ἑρμηνεύονται περατικοί, ceea ce după acelaşi Origen s-a tălmăcit : «iste ergo populus etiam Hebraeus dicitur, quia transiit de Aegypto ad terram repromissionis», Migne, *P.G.*, 13, 914. Desigur, el folosea exprimarea filologică pentru a afirma una duhovnicească : «depăşind ceea ce se vede şi ceea ce-i trupesc... spre a ajunge la ceea ce-i netrecător, de pe celălalt tărîm».

ei cei dintîi la «ceea ce-i nevăzut» şi «netrecător» [332]. Aşadar, pentru mulţimi a fost destulă binefacerea pe care o primiseră de la Iisus, întrucît ele fiind atît de numeroase, n-au putut fi trecute pe partea cealaltă, ci a trebuit să fie slobozite de către Iisus. Această «slobozire», nimeni n-are puterea s-o dea decît singur Hristos, întrucît nu este cu putinţă să fie cineva slobozit pînă nu a gustat din pîinile binecuvîntate de Iisus, după cum tot cu neputinţă este ca cineva să guste din acele pîini fără ca Iisus să le fi poruncit s-o facă şi «să se aşeze pe iarbă», cum am văzut mai înainte. Dar nici n-ar fi cu putinţă aşa ceva dacă mulţimile n-ar fi însoţit pe Iisus, părăsindu-şi cetăţile, cînd s-a retras El «în loc singuratic». Şi cu toate că ucenicii Îl rugaseră să dea drumul mulţimilor, El n-a făcut-o înainte de a-i sătura din pîinile binecuvîntării, însă le dă drumul, dar numai după ce «a silit ucenicii să intre în corabie» şi le-a dat drumul atunci cînd ele se aflau jos, căci acest ţinut era şes, în schimb El s-a urcat pe munte ca să se roage.

VI

Viaţa creştină seamănă cu o trecere pe mare

Dacă vreunul din cei mai simpli vrea să se mulţumească cu simpla istorisire a trecerii Mîntuitorului cu corabia pe mare, n-are decît s-o facă [333]. Dar noi, dacă se va întîmpla să fim prinşi vreodată de necazuri neaşteptate, să ne aducem aminte că Iisus ne-a silit să urcăm în corabie şi că doreşte să trecem, înaintea Lui, pe ţărmul din faţă. Căci e cu neputinţă, pentru cine n-a învăţat să înfrunte loviturile valurilor şi ale vîntului potrivnic, să ajungă pînă la ţărmul din faţă. Dar, după ce ne vom vedea înconjuraţi de greutăţi numeroase şi copleşitoare, obosiţi de a putea naviga cu mijloace prea slabe, să nu uităm că ne aflăm ca pe o corabie în mijlocul mării, zguduiţi de valurile care ar vrea să ne vadă alunecînd de la dreapta credinţă sau de la alte virtuţi. De aceea, dacă vom vedea din vreo parte furtuna relelor dezlănţuindu-se împotriva noastră, să ne gîndim atunci că poate şi nouă «vîntul ne este împotrivă» [334]. Dar, dacă vom şti să trecem trei străji de izbelişti ale nopţii întunecate care stăruie în vremuri de încercări [335], nevoindu-ne cît

332. *II Cor.* 4, 18.

333. Are dreptate R. Girod *(op. cit.,* p. 296) cînd afirmă că Origen are multe pagini unde interpretarea lui se opreşte la sensul literal al cuvintelor. «Cine vrea să rămînă numai la atîta, n-are decît s-o facă!», spune el aici. Dar şi cînd continuă, trecînd la «adîncire», graiul lui moralizant — atunci cînd nu forţează nota — este foarte apropiat de om.

334. *Mt.* 14, 24.

335. Termenul πειρασμοὶ («tentationes») revine foarte des în limbajul unui «luptător» ca Origen, J. Daniélou, *Origène,* p. 292 ş.urm.

putem mai bine şi priveghind ca să ocolim «căderea de la credinţă» sau de la altă virtute, prima strajă reprezentînd pe «stăpînitorul întunericului» [336] şi al păcatului, cea de a doua pe fiul lor «potrivnicul, care se înalţă mai presus decît tot ce se numeşte Dumnezeu» [337], iar cea de-a treia duhul de vrăjmăşie împotriva Duhului Sfînt [338], atunci să fim siguri că în clipa cînd va veni straja cea de a patra, cînd «noaptea va fi pe sfîrşite şi ziua pe aproape» [339], va veni alături de noi şi Fiul lui Dumnezeu ca să potolească marea, păşind pe valurile ei. Şi, cînd vom vedea pe Dumnezeu-Cuvîntul apropiindu-se, vom fi încă spăimîntaţi pînă cînd vom înţelege clar că este Mîntuitorul, Care plecase în surghiun printre noi, şi crezînd că vedem o fantomă, vom striga cuprinşi de teamă, dar El ne va vorbi îndată : «Îndrăzniţi ! Eu sînt ; nu vă temeţi !» [340]

La aceste cuvinte, de asigurare, poate se va mai afla printre noi vreun Petru însufleţit de o mai mare dragoste, în drum «spre ceea ce este desăvîrşit», dar departe încă de a fi ajuns acolo, care va coborî din corabie, ştiindu-se scăpat de primejdiile care-l zguduiseră. Şi, de la bun început, în dorinţa de a porni în întîmpinarea lui Iisus, o va porni pe apă, dar credinţa lui fiind încă plăpîndă, iar el stăpînit încă de ezitare cînd vede «puterea vîntului», îl va cuprinde groaza şi va începe să se scufunde. Totuşi, se va izbăvi şi el din primejdie pentru că va striga cu glas tare către Iisus : Doamne, scapă-mă ! [341] Şi abia îşi va fi sfîrşit graiul şi strigătul : Doamne, scapă-mă ! că Dumnezeu-Cuvîntul îi va şi întinde mîna, venindu-i într-ajutor şi apucîndu-l în clipa în care va începe să se scufunde, nu fără a-l mustra pentru puţina lui credinţă şi pentru îndoielile lui. Dar să iei aminte că Mîntuitorul nu-i va zice : «necredinciosule», ci «puţin credinciosule, pentru ce te-ai îndoit ?» şi aceasta pentru că avea o oarecare credinţă, dar a frînt-o în înţeles opus ei.

Şi, după aceea, Iisus şi Petru vor urca din nou în corabie, vîntul se va potoli, iar însoţitorii, înţelegînd din ce primejdii au scăpat, I se vor închina nu numai zicînd : «Tu eşti Fiul lui Dumnezeu» [342], cum au

336. *Ef.* 6, 12.
337. *II Tes.* 2, 4.
338. Are dreptate comentatorul ediţiei Migne (*P.G.*, 13, 920—924) că triada duhurilor rele, de la cele trei străji, e văzută de Origen aici (şi în alte locuri) ca tot atîţia duşmani ai persoanelor Sfintei Treimi, un tată, un fiu şi un duh al răutăţii, care la Pavel se numeşte Antihrist.
339 *Rom.* 13, 12.
340. *Mt.* 14, 27.
341. *Mt.* 14, 30.
342. *Mt.* 8, 29.

zis cei doi îndrăciţi, ci «cu adevărat Tu eşti Fiul lui Dumnezeu» [343], aşa cum spuseseră tocmai ucenicii urcaţi în corabie, pentru că eu nu cred s-o fi spus alţii decît ucenicii.

DUMNEZEUL EVANGHELIEI E ALTUL DECÎT CEL AL LEGII?

Nu este lipsit de interes să cercetăm textul folosit, în chip greşit, de cei ce pretind că Dumnezeul Legii nu-i acelaşi cu Cel al lui Iisus Hristos din Evanghelie [344]. Aceştia spun că Tatăl din cer al lui Iisus Hristos nu-i luptătorul [345] celor care cred că pot cinsti pe Dumnezeu după Legea lui Moisi. Iisus însuşi a zis că fariseii, care cinsteau în Dumnezeu pe Creatorul lumii şi al Legii [346], erau «un răsad pe care nu l-a sădit Tatăl cel din ceruri» şi care, pentru acest motiv, «va fi smuls din rădăcină» [347]. Ei ar mai putea adăuga că, dacă ar fi Tatăl lui Iisus Cel care a condus şi care a înrădăcinat poporul iudeu «pe muntele moştenirii sale, în locul pe care l-a făcut sălăşluire» [348], Iisus n-ar fi zis despre farisei că orice «răsad pe care nu l-a sădit Tatăl, cel din ceruri, va fi smuls din rădăcină».

La acestea răspundem şi noi că toţi cei care în urma tîlcuirii greşite a ceea ce este în legătură cu Legea n-au fost «răsad al Tatălui ceresc» pentru că şi-au orbit mintea prin aceea că n-au crezut în adevăr, şi au dat ascultare răutăţii, lăsîndu-se înrîuriţi de cel care s-a făcut «stăpînitorul acestei lumi», care s-a proclamat Dumnezeu şi care din această pricină e numit, cum spune Sfîntul Pavel: «stăpînitorul acestei lumi» [349]. Dar să nu-ţi închipui cumva că Sfîntul Pavel ar spune că acela ar fi cu adevărat Dumnezeul nostru: căci, după cum nu poate fi pîntecele dumnezeul celor care din dragostea pentru plăceri se închină pîntecelui mai mult decît lui Dumnezeu, chiar dacă Sfîntul Pavel îl numeşte «dumnezeul lor» [350], tot aşa, fără să fie Dumnezeu, «stăpînitorul acestei lumi», despre care Mîntuitorul zice «acum stăpînul acestei lumi a fost judecat» [351], e numit dumnezeul celor care n-au primit «duhul înfierii» [352], care ar face din ei «fii ai veacului de dincolo şi ai învierii

343. *Mt.* 14, 33—34.
344. Origen are în vedere aici pe gnostici, mai ales pe Marcion, despre care am mai vorbit adesea. A se vedea şi aici, mai sus, la X, 12.
345. *Mt.* 21, 40; *In.* 15, 1.
346. Demiurgul.
347. *Mt.* 15, 13.
348. *Ieş.* 15, 17.
349. *II Cor.* 4, 4.
350. *Fil.* 3, 19.
351. *In.* 16, 11.
352. *Rom.* 8, 15.

din morţi» [353], ci au rămas tot fii ai veacului de acum. Tot aşa sînt, chiar dacă am spune-o pe ocolite, şi lămuririle pe care le-am crezut de trebuinţă în legătură cu cuvintele: «ei sînt orbi care vor să călăuzească pe orbi» [354]. Căci, ce credeţi, la cine s-a referit cu aceste cuvinte? Desigur că la farisei, pentru că «dumnezeul acestei lumi a orbit mintea lor» [355] pentru faptul că sînt fără credinţă, nevrînd să creadă în Iisus Hristos, fapt care i-a orbit în aşa fel, încît «nu mai strălucea în ochii şi în inimile lor lumina Evangheliei măririi dumnezeieşti de pe faţa lui Hristos» [356]. Şi nu numai că trebuie să ne ferim a ne lăsa îndrumaţi de oameni care, ştiindu-se orbiţi, îşi dau seama că au nevoie de cineva să-i îndrume pentru că încă n-au ajuns să poată zări cu ochii, ci, mai ales atunci cînd e vorba de oameni care vor să îndrume pe alţii în credinţa cea sănătoasă, trebuie să fim atenţi la cine plecăm urechea cîntărind cu grijă cuvintele lor, de frica de a nu ne lăsa conduşi după pofta întunecată a unor orbi, care nu sînt în stare să înţeleagă temeiurile adevăratei credinţe, încît să nu ajungem şi noi înşine nişte orbi prin neputinţa noastră de a pricepe adevăratul sens al Scripturilor, şi amîndoi, conducător şi condus, să cădem în groapă.

ŞI ÎN BISERICĂ SE SĂVÎRŞESC VINDECĂRI

Şi cînd îi vezi în adunarea a ceea ce numim mai îndeobşte Biserică, aruncaţi parcă în spatele ultimilor credincioşi ai ei, ca şi cum ar sta la picioarele trupului lui Iisus [357], catehumenii care apar fiecare cu surzenia lui, dar care cu vremea sînt vindecaţi potrivit cuvîntului lui Iisus, atunci nu vei greşi dacă vei spune că astfel de oameni, după ce au urcat pe munte cu mulţimile Bisericii, acolo unde se afla Iisus, au fost puşi la picioarele Lui şi au fost îngrijiţi de El atît de bine, încît mulţimea din Biserică se mira de binefacerile care se făceau celor cuprinşi de aşa mari neputinţe, încît puteau spune «cei care mai înainte erau şchiopi umblă, iar surzii şi muţii grăiesc măririle lui Dumnezeu» [358].

353. *Lc.* 20, 35.
354. *Mt.* 15, 14.
355. *II Cor.* 4, 4.
356. *II Cor.* 4, 6.
357. După cum am văzut mai sus (X, 19) unde este vorba de «atingerea» fizică a Logosului, aici e vorba de «trupul lui Iisus». Desigur lucrurile trebuie înţelese în chip taimic. H. de Lubac, *Histoire et Esprit*, p. 214 ş.u. Mereu aceeaşi temă a celor cinci simţuri, prin care «se percep» realităţile Duhului.
358. *Mt.* 11, 5.

Şi schimbările acestea în bine nu se întîmplau numai în trupuri, ci şi în cele sufleteşti, cum spune proorocia lui Isaia, care zice : «Atunci va sări şchiopul ca cerbul şi limpede va fi limba gîngavilor» [359]. Şi nu sînt întîmplătoare cuvintele din acest text «şchiopul ca cerbul va sări», ci vom zice că nu este fără folos comparaţia dintre cerb, animalul curat şi duşmanul şerpilor al căror venin nu-l poate suporta, şi dintre cei care au fost mai înainte şchiopi şi care, datorită lui Iisus, saltă acum ca cerbii. Cuvîntul se va împlini în măsura în care vedem cum vorbesc surzii şi muţii, cum spune Scriptura : «şi limpede va fi limba gîngavilor» sau mai bine acolo unde se scrie «voi surzilor, de acum să auziţi, iar voi orbilor, priviţi şi vedeţi !» [360]. Şi au ce vedea, acum, orbii cînd «din mărimea şi frumuseţea făpturilor poţi să cunoşti, bine socotindu-te, pe Cel care le-a zidit» [361] şi cînd «cele nevăzute ale Lui se văd de la facerea lumii, înţelegîndu-se din făpturi» [362], ceea ce vrea să spună că datorită lor ei văd şi înţeleg, acum, totul limpede.

359. *Is.* 35, 6.
360. *Is.* 42, 18.
361. *Înţ. Sol.* 13, 15.
362. *Rom.* 1, 20.

DIN OMILIILE LA EVANGHELIA DUPĂ LUCA

STUDIU INTRODUCTIV

Se ştie că, pentru a lămuri opinia publică a primelor două veacuri cum că creştinismul nu-i o sectă iudaică, textul Evangheliei după Matei a fost citat mai des decît al tuturor celorlalte trei la un loc [1]. *Tot aşa de cunoscut este şi faptul că, pentru a interpreta corect învăţătura biblică despre divinitatea Logosului întrupat, pe care o denaturau docheţii şi tot felul de gnostici iudaizanţi şi păgîni, Evanghelia după Ioan a jucat un rol din cele mai importante. Origen era conştient de aceste lucruri şi, chiar dacă nu ni s-au păstrat integral* Comentariile *la textele acestor doi evanghelişti, el a confirmat totuşi adevărul afirmaţiei de mai sus. Nu ştim să fi scris în vreun fel oarecare omilii sau comentarii speciale la Evanghelia după Marcu. În schimb — lucru din cele mai interesante — omiliile şi fragmentele ce formaseră opera de exegeză a lui Origen la Evanghelia după Luca vor exercita cea mai puternică influenţă a marelui dascăl alexandrin asupra spiritualităţii creştine, îndeosebi apusene* [2]. *Poate că acest fapt se datoreşte şi limbii deosebit de literare a fericitului Ieronim, formă în care s-a păstrat cea mai mare parte din această lucrare. Această operă a circulat foarte de timpuriu în Apus, influenţînd şi cugetarea marelui teolog scolastic Bernard de Clairvaux, iar prin tipar s-a răspîndit începînd încă din 1512. Acum cîteva decenii (în 1941) s-au descoperit noi fragmente greceşti* [3] *din forma originală a lucrării lui Origen şi anume din* Omilia a XXXV-a, *şi de atunci încoace, şi altele.*

M o t i v u l ş i d e s t i n a t a r i i s c r i e r i i. *În mai multe locuri se adresează Origen catehumenilor cu vorbe ca acestea : «Cine v-a adunat*

---

1. E. Massaux, *Influence de l'Evangile de saint Mathieu sur la littérature chrétienne avant Irénée*, Louvain, 1950, p. 616.

2. F. Fournier, în *Origène : Homélies sur Luc*, în coll. «Sources chrétiennes», No. 87, Paris, 1962, p. 91.

3. M. Rauer, *Origines Lukashomilien, griechische Fragmente und lat. hieronimische Übersetzung*, în «Griechische christliche Schriftsteller» 35 (Berlin, 1941). Lucrarea a apărut şi în ediţia a II-a în 1959.

pe voi în Biserică pentru învățătură? Ce imbold v-a îndemnat să vă lăsați casele ca să veniți la această adunare? Căci desigur, nu noi sîntem cei care am parcurs, una după alta, străzile către casele voastre, ci Tatăl cel Atotputernic, Care, prin puterea Sa cea nevăzută, a insuflat în inimile voastre, pe care le crede vrednice, această dorință (poate chiar fără să vă dați seama de ea, sau fără să vreți) de a veni la credință, ca unii care sînteți la începuturile vieții creștinești, cînd primiți credința mîntuirii cu frică și cu cutremur. Vă conjur, drept aceea, catehumenilor, să pășiți fără frică pe urmele lui Hristos» [4]. Sau în alt loc: «Vă conjur, catehumenilor, cînd veniți la Botez să nu vă apropiați nepregătiți, ci să faceți roade vrednice de pocăință» [5]. «Și voua, catehumeni și catehumene, care vreți să vă apropiați de Botez, vi se adresează aceleași cuvinte pe care le-a adresat Ioan Botezătorul celor de la Iordan» [6].

Din aceste chemări se deduce ușor că motivul redactării lor stă în legătură cu pregătirea creștinilor în vederea intrării în credință, pentru care primirea Botezului era condiția și examenul cel mai serios.

Desigur, însă, că această pregătire nu avea în vedere numai primirea Botezului, cum ar reieși din cele trei omilii citate. O serie întreagă de alte probleme sînt dezbătute în celelalte omilii. În Omilia XXXII, 6, sînt amintiți «credincioși, femei, bărbați, copii», cu un cuvînt, tot felul de membri ai Bisericii. Și se știe, de pildă, din lucrarea lui Ipolit intitulată Tradiția apostolică, cum că instruirea catehumenilor dura cam 3 ani și că în acest scop se citau exemple moralizatoare din cărțile Estera, Tobit, Iudita și mai ales din Înțelepciunea lui Solomon [7]. După încheierea stagiului catehumenatului se făcea examinarea atît morală, cît și intelectuală a candidaților. Se vede că tocmai la această etapă se referă și aceste omilii ale lui Origen. Din lucrările clasice — e drept, din veacul al patrulea — ale lui Chiril de Ierusalim, Ambrozie de Milan și Niceta de Remesiana, ca și din alte surse, știm că pregătirea catehumenilor se încheia cu primirea Botezului și a celorlalte Sfinte Taine, primire care se făcea în chip festiv de regulă la Paști.

După cum vom vedea mai departe, există și un motiv extern care a prilejuit popularizarea — de astădată în traducere latină — a omiliilor după Luca: apariția în anul 388 a traducerii operei lui Origen de către sfîntul Ambrozie al Milanului, traducere cu care fericitul Ieronim s-a declarat nemulțumit, cum se spune în prefață.

4. Omilia VII, 8 (în acest volum).
5. Omilia XXI, 4 (în acest volum).
6. Omilia XXII, 6 (în acest volum).
7. Hippolyte de Rome, *La Tradition Apostolique*, Paris, 1946, p. 46.

Despre timpul redactării omiliilor după Luca istoricul Adolf Harnack spunea că ele «sînt cele mai vechi omilii din cîte a comentat Origen» [8]. Lucrurile nu par însă tocmai atît de simple. E drept că în prologul acestei lucrări fericitul Ieronim mărturisește la un moment dat, pentru a preveni «croncănitul unui corb de rău augur» (sfîntul Ambrozie, care încă a tradus și prelucrat din greceşte parte din omiliile la Evanghelia după Luca), că în omiliile sale Origen e «ca un copil care se joacă cu zarurile», pe cînd în «lucrările de maturitate și de bătrînețe, el se prezintă mai serios» [9], ceea ce pe bună dreptate n-ar putea da temei cercetătorilor să susțină că Origen ar fi început redactarea acestor omilii încă de pe vremea cînd era copil [10]. Eusebiu [11] ne dă să înțelegem că Origen avea cel puțin 30 de ani pe vremea cînd i s-a îngăduit să predice în adunările bisericești. Probabil Ieronim va fi vrut să spună că, în tinerețele lui, Origen jongla mai ușor cu textele biblice [12], pe cînd mai tîrziu, cînd va scrie opere mai compacte și mai profunde (Περὶ ἀρχῶν, Κατὰ Κέλσου, Περὶ εὐχῆς etc.) el a fost mult mai matur.

Mai curînd credem că s-ar putea stabili cronologia omiliilor de la Luca, luînd de bază alte criterii. Se știe [13], din Κατὰ Κέλσου [14] și din Istoria lui Eusebiu [15], că după plecarea lui Origen din Alexandria au fost situații cînd oamenii treceau cu îndrăzneală și în număr mare la creștinism, căci «Providența a făcut ca numărul lor să crească acum în liniște după ce pînă atunci se folosiseră toate mijloacele pentru a opri răspîndirea lor». Or, o astfel de epocă istoricii n-o pot afla decît în timpul domniei lui Filip Arabul (între anii 244—249). Origen afirmă [16] că de acum «persecuțiile aparțin timpurilor îndepărtate», dar că «din cauza unei răscoale recente», mulți se tem că vremurile grele ar putea reveni din nou. Răscoala despre care e vorba a fost identificată cu cea a generalului Pacatianus, care a fost proclamat împărat la 1 aprilie 248, de legiunile de la Dunăre și, cu toate că mișcarea lui a fost înăbușită în cîteva luni, i-au urmat altele, una în Capadocia și alta la Emesa, în Siria [17]. Deducem de

8. Ad. Harnack, *Die Chronologie...*, II, 2, p. 45.
9. *Prologus in homelias Origenis super Lucam evangelistam*, ed. M. Rauer, *op. cit.*, p. 2.
10. Th. Zahn, *Die Predigten des Origenes über das Evangelium des Lukas*, în «Neue Kirchliche Zitschrift» XXII (1911), p. 255. Dealtfel aluzia de «copilăresc» s-ar referi mai mult la Ambrozie.
11. Eusebiu, *Istoria bisericească*, VI, 19, 16, ed. cit., p. 241.
12. *Homélies sur Luc.*, p. 79.
13. P. Nautin, *Origène, Sa vie et son oeuvre*, Paris, 1977, p. 61, 92.
14. VII, 26, p. 177 (ed. berlineză).
15. VI, 36, 1, p. 251—252.
16. Κατὰ Κέλσου III, 15, p. 214.
17. M. Besnier, *L'Empire romain de l'avènement des Sévères au concile de Nicée*, Paris, 1937, p. 154 (citat după P. Nautin, *op. cit.*, p. 372).

aici că opera Κατὰ Κέλσου aparține acestor vremi : anul 248. În legătură cu înmormîntarea Mîntuitorului, Origen spune (tot în Κατὰ Κέλσου [18]) : «vom trata despre ea în alte cărți, unde se va potrivi mai bine», lucru pe care-l și face în Comentarul la Matei [19]. Ceea ce trebuie să mai reținem este însă faptul că, explicînd, după Matei, patimile Domnului, Origen citează foarte general și pe Marcu și pe Luca, pe cînd în omiliile la Luca, propriu-zis, sînt tratate numai pasaje specifice acestuia, fapt pentru care el n-a dedicat lui Luca decît «5 tomuri», pe cînd lui Matei, 25 de tomuri. S-ar putea deduce deci că cele trei lucrări : Κατὰ Κέλσου, Comentarul la Matei și Omiliile la Luca să fi fost și ultimele lucrări ale lui Origen, datînd [20], cam în ordinea în care le-am amintit, din anul 249.

Desigur că atunci va fi fost etapa de încheiere a ciclului, pentru că încă în Comentarul la Ioan [21] el spunea : «în omiliile de la Luca am comparat între ele parabolele biblice și am cercetat ce însemnează «prînz și ce însemnează cină». Or, se știe că și despre omiliile la Luca ar trebui spus, dacă nu ceva similar, măcar ceva legat de predicile ținute de Origen în Palestina.

Numărul și cuprinsul omiliilor la Luca. Fericitul Ieronim ne-a tradus 39 omilii, dar sigur că ele au fost mai numeroase, după cum arată diferite alte citate făcute atît de Origen, cît și de sfîntul Ambrozie, care, și el, l-a tradus în latinește, mai bine-zis l-a prelucrat într-un mod propriu. Din cele 39 de omilii primele 33 cuprind o explicare, cuvînt cu cuvînt, a pasajelor din Evanghelia după Luca, de la început pînă la capitolul 4, versetul 27. Ar fi inexplicabil însă ca Origen să fi omis, între omiliile VI și VII, comentarea Bunăvestirii (Lc. 1, 32—38), asupra căreia sfîntul Ambrozie (care îl urmează pînă la acest loc destul de strict pe Origen) vorbește chiar pe larg [22]. Tot așa lipsesc comentarii, între omiliile XI și XII, pentru pericopa Lc. 2, 3—7 și între omiliile XIII și XIV, pentru textul de la Luca 2, 17—20. Să se fi pierdut vreme de aproape 150 de ani (între 250—390) omiliile respective ori să nu se fi compus ele ? Greu de crezut. Fericitul Ieronim nu ne spune. In schimb, sfîntul Ambrozie e sigur că s-a inspirat după originalul grecesc. Să fi fost cumva și acest original diferit de textul tradus de fericitul Ieronim, cum arată unele studii [23], nu putem spune precis.

18. II, 69, p. 190.
19. *In Matthaeum Commentariorum series*, No. 143, Migne, P.G., 13, 1797.
20. Nautin, *op. cit.*, p. 376 și 411.
21. XXXII, 2, Migne, P. G., 14, 741.
22. Ambrosius, *Expositio in Lucam*, II, 14—18, Migne, P.L.
23. M. Rauer, *Die lateinische Form der Homilien und ihre Vorlage*, în «Texte und Untersuchungen», Leipzig, 1932, p. 34—39.

Pe de altă parte, ultimele 6 omilii (XXXIV—XXXIX) abordează probleme din cele mai diferite, fiind fără legătură cu cele dinaintea lor, dar și cu întreruperi între ele. Așa, Omilia XXXIV comentează textul de la Lc. 10, 25—37 ; Omilia XXXV pe cel de la Lc. 12, 58—59 ; Omilia XXXVI pe cel de la Lc. 17, 33 și 20—21 ; Omilia XXXVII pe cel de la Lc. 19, 29—40 ; Omilia XXXVIII textul Lc. 19, 41—45, iar Omilia XXXIX textele de la Lc. 20, 27—40 și 21—26. Cum să se explice lipsurile ? Să fi ales Origen însuși numai pasajele respective ? să fi folosit Ieronim un alt original grecesc după care să fi rezumat textul ? Greu de răspuns. Însuși Ieronim mărturisește că Origen a redactat peste 1000 de omilii din cele pe care le-a ținut ca predici în Cezareea Palestinei [24]. În Apologia despre Origen, Pamfil afirmase că Origen «ținea predici aproape în fiecare zi, iar tahigrafii le înregistrau ca să transmită posterității învățătura lor» [25]. O altă mărturie este cea a istoricului Socrate, care consemnează tradiția Bisericii din Alexandria, conform căreia «miercurea și vinerea se citește din Scripturi, predicatorii le explică și se săvîrșește tot ceea ce ține de adunarea bisericească, inclusiv celebrarea tainelor. Se pare că în astfel de zile, de fiecare dată Origen predica» [26]. După cum se cunoaște din Didahia celor 12 Apostoli [27], din Tradiția Apostolică a lui Ipolit [28] și chiar din scrierile lui Origen [29], Biserica creștină a cunoscut pînă la anii 200 obiceiul adunărilor duminicale, dar deja din sec. III s-a introdus tradiția de a se ține slujbe în fiecare zi, desigur, cu explicarea cuvîntului divin, iar miercurea și vinerea slujbele se încheiau, ca și Duminica, cu liturghia euharistică. Mai mult, Duminica se țineau 3 omilii : la utrenie, la liturghie și la vecernie [30].

Revenind acum la omiliile lui Origen la Evanghelia de la Luca și făcînd o medie generală privind lungimea celor 39 omilii, aflăm că, una cu alta, ele ar cuprinde cam 8 versete fiecare (primele 33 omilii ar da o medie de 6 versete, restul de 6 omilii, cîte 10 versete). Or, ca să poată ajunge să se citească și să se explice la rînd textul tuturor celor patru Evan-

24. *Epistola 84*, 8, Migne, *P.L.*
25. Migne, *P. G.* 17, 545.
26. Socrate, *Istoria bisericească*, V, 22, Migne, *P.G.*, 67, 636.
27. Cap. 14, în «Părinți și scriitori bisericești», vol. I, București, 1979, p. 31.
28. Cap. 65 în colecția «Părinți și scriitori bisericești», vol. II, București, 1980, p. 70.
29. Cap. 39, în colecția «Sources Chrétiennes», vol. 11, Paris, 1946, p. 123. Aici se subliniază că la adunările de Duminica se ținea o predică după citirile biblice.
30. *Hom. Gen.* X, 3 ed. berlineză, p. 96, 15 : «Dacă nu veniți zilnic la izvor, dacă nu scoateți apă în fiecare zi, atunci departe de a putea adăpa și pe alții, dar voi înșivă veți pătimi de «setea cuvîntului lui Dumnezeu». În *Omilia IV*, 1 la Iosua (a se vedea locul respectiv în volumul prim din colecția noastră) se spune : «cînd ai fost primit în numărul catehumenilor și ai început să asculți de poruncile Bisericii, tu ai străbătut Marea Roșie, obligîndu-te în fiecare zi, ca și la asprimile din pustie, să asculți Legile Domnului».

ghelii (care cuprind 3773 versete) ar trebui să presupunem 471 de predici, ceea ce ar satisface o repartizare pe 9 ani dacă predicile s-ar fi ţinut numai Duminica, iar dacă ele s-ar repartiza şi pe miercuri şi vineri (deci 156 predici pe an), am avea un răstimp de 3 ani. Ştim că omiliile lui Origen la Vechiul Testament sînt mult mai lungi (cîte 14 capitole una). După cum am observat din textele traduse în volumul prim, reiese că omiliile la Vechiul Testament se ţineau în fiecare zi cîte una, astfel că întreg Vechiul Testament se termina într-un ciclu de 3 ani. Tot aşa se pare a fi fost cazul şi cu predicile «Apostolului», adică la scrierile pauline. În schimb, explicările la Evanghelii (şi aici omiliile de la Luca sînt dătătoare de ton prin scurtimea lor) veneau la rînd de 3 ori pe săptămînă, mai ales în săptămînile postului[31]. *Dacă locurile din tomurile XXXII, 2 de la Ioan şi XIII, 29 de la Matei, unde au fost citate omiliile de la Luca, nu spun nimic în privinţa repartizării, întrucît ambele scrieri datează de la sfîrşitul vieţii lui Origen, în schimb omilia XVII, 11 de la Luca*[32] *ne spune: «îmi amintesc că am spus cînd explicam cuvintele de la* I Cor. *1, 2, că e mare deosebire între Biserică şi cei care cheamă numele Domnului».*

Din citatul acesta deducem că omiliile se ţineau pe cicluri.

În orice caz, activitatea predicatorială a lui Origen e impresionantă. Am spus-o şi în volumul prim că omiliile asupra Vechiului Testament au fost ţinute înainte de cele asupra Noului Testament. Editorul berlinez a încercat să caute o legătură între cele 142 fragmente greceşti, pe care le-a publicat la sfîrşitul textului[33], *şi traducerile (respectiv adaptările) sfîntului Ambrozie şi ale fericitului Ieronim. Se pare că el a înclinat să recunoască în prea multe din aceste fragmente paternitatea lui Origen*[34]. *În ediţia din 1959 el a fost mai puţin generos. Oricum, acolo unde ideile şi forma de exprimare a acestor fragmente se întîlnesc atît la sfîntul Ambrozie, cît şi la fericitul Ieronim, paternitatea acestor fragmente e un mijloc sigur de control. Mai grea e situaţia fragmentelor greceşti rămase netraduse nici de unul nici de altul*[35]. *Cercetările ulterioare credem că vor putea aduce mai multe precizări*[36].

Traducerea fericitului Ieronim *s-a făcut după cum se pare*[37] *între anul 388, cînd a fost redactată traducerea sfîntului Ambrozie,*

31. Calculul acesta a fost făcut de P. Nautin, *op. cit.*, p. 399 ş.u.
32. Ediţia berlineză a lui M. Rauer, p. 110.
33. Ediţia berlineză, p. 232—284.
34. R. Devreesse, *Sur Origène*, în «Revue biblique», Paris, 1953, p. 145 citat după Crouzel—Fournier—Perichon, *Origène, Homèlies sur S. Luc*, p. 89.
35. Ediţia din «Sources Chrétiennes» publică în anexe şi textul grec însoţit de traducerea franceză a 91 de fragmente, p. 464—547.
36. *Homelien zu Lukas*, ed. M. Rauer, Leipzig, 1930, p. 1.
37. M. Rauer, *op. cit.*, p. XIX.

și 392, anul cînd fericitul Ieronim înșiră în epistolele sale lista operelor lui Origen, inclusiv omiliile la Luca. După cum reiese din prefața lucrării, fericitul Ieronim ironizează în stilul lui retoric și destul de brutal pe sfîntul Ambrozie (poate și ca să răspundă «muncii copilărești» făcute de sfîntul Ambrozie atunci cînd a tradus pe Origen a acceptat fericitul Ieronim să traducă pentru distinsele doamne din protipendada Romei, Paula și fiica ei Eustochia, aceste omilii). De aceea el a luat în derîdere și «compilația Exaimeronului, imitînd pe Origen, ca să reiasă și mai mult cum a căutat să păsească pe urmele lui Ipolit și ale lui Vasile cel Mare» [38]. *Pentru vanitosul polihistor care a fost Ieronim, pînă și pentru omiliile lui Origen, pe care-l admira încă, el nu găsește altă caracterizare decît «in verbis luderet, in sententiis dormitaret». Cum să explicăm ieșirea contra sfîntului Ambrozie? Poate să fi provenit ieșirile pătimașe din invidia și răceala dintre saloanele pioase ale Marcelei și Marcelinei* [39] *(aceasta din urmă soră a episcopului din Milan) într-o vreme cînd atît Ieronim cît și Ambrozie (382—384) se aflau la Roma. Ambii căutau să arate în haină latină frumusețile adîncii cugetări creștine grecești; dar pe cînd Ieronim era mai șlefuit, Ambrozie era un «autodidact improvizat», dar plin de temperament și de căldură, încît predica lui va cîștiga și pe fericitul Augustin. Oricum, dacă s-ar face comparație între felul cum au înțeles amîndoi cugetarea lui Origen, desigur că asprimea lui Ieronim ar părea cel puțin excesivă, comentarul episcopului de Milan nefiind numai un simplu plagiat după Origen* [40].

Dar Ieronim? Chiar dacă abundă în libertăți de exprimare, care nu se puteau întîlni în textul lui Origen [41], *totuși stilul traducerii lui Ieronim este clar, fidel și viguros. Aceasta, chiar împotriva acuzelor care i s-au adus de rivalul său, presbiterul Rufin de Aquileia* [42].

Importanța omiliilor după Luca este deosebită. Mai întîi pentru că sînt singurele care s-au păstrat și care au circulat în cîteva zeci de variante, începînd din secolul VI și pînă în secolul XV, fie în haina greacă, fie latină [43].

---

38. *Epistola 84, 7.*
39. Ch. Duchesne: *Histoire ancienne de l'Église, II* (Paris, 1911), p. 564—565.
40. Fournier, *op. cit.*, p. 73.
41. De pildă, expresiile ca verbul «latră» din omilia XVI, 4 sau formularea retorică din omilia II (ed. Rauer p. 16 și urm.) etc.
42. A se vedea Fournier, *op. cit.*, p. 85—87.
43. M. Rauer *(op. cit.*, p. XX—LIII) prezintă expunerea privind tradiția manuscrisă a operei. Cele mai bune și mai multe manuscrise conțin 39 omilii, dar există și o grupă de manuscrise care conțin numai 36 de omilii. Rauer descrie 11 variante de manuscrise, din care 6 sînt mai importante. Ele sînt codici miscelanei ori fragmente în Catene.

O importanță deosebită o constituie faptul că, începînd din sec. X—XI, omiliile au intrat în lecționarele Bisericii apusene, exercitînd influență mai mare decît oricare alte omilii ale lui Origen asupra teologiei și cugetării creștine apusene. Omiliile XIV, XXI, XXII, XXIV și XXXII tratează în special despre rolul Botezului în viața creștină. În chip deosebit se resimte în aceste omilii evlavia cu care știa Origen să vorbească despre Domnul Hristos. Dar tot atît de mult impresionează și descrierea luptei duhovnicești împotriva satanei și, în general, a păcatelor (omiliile XXX, XXXI). Despre frumusețea idealului de perfecțiune ni se vorbește în omiliile VIII, XXXIX.

S-a spus, pe bună dreptate [44], că, și dacă a făcut teologie adîncă, sufletul acestui «generos», care a fost Origen, a ilustrat una din cele mai «populare» cariere de dascăl creștin, în orice caz, dintre cele mai înduhovnicite. Credem că și omiliile pe care le prezentăm aici în traducere românească ne vor convinge de acest adevăr.

Ediția «Omiliilor». Multă vreme omiliile lui Origen au fost singurele în Evul Mediu tîrziu. Încă în 1512, Iacob Merlin scoate două ediții tipărite la Paris, iar de atunci, atît în colecția operelor lui Origen, cît și ale lui Ieronim, «Omiliile la Luca» erau nelipsite. Cel mai des întrebuințată a fost ediția lui Charles De la Rue, apărută în Paris la 1740, care publică la urmă și fragmentele grecești. Textul ei a fost reprodus și în colecția Migne (Patrologia graeca, Paris, 1862), cărora s-au adăugat în 1901—1910 și fragmentele grecești. Cea mai bună ediție a operelor fericitului Ieronim este cea scoasă de Dominic Valarsi, vol. VII, 1 Veneția 1769 ed. II. Cea mai modernă ediție a veacului XIX e cea scoasă în Berlin, la 1835, de C.H.E. Lommatsch, a cărei paginatură se reproduce și în cea mai critică ediție, cea berlineză (Origenes Werke, neunter Band : Die Homilien zu Lukas in der Übersetzung des Hieronymus und die griechischen Reste der Homilien und des Lukas — Kommentars, ediție îngrijită de Dr. Max Rauer, Leipzig, 1930, ediția a II-a 1959.

În 1962, colecția «Sources Chrétiennes» scoate, la numărul 87, ultima ediție a traducerii latine, și paralel a celei franceze, la urmă avînd și 91 de fragmente grecești traduse și ele în franțuzește.

În traducerea noastră am ales 16 din cele 39 omilii. Am luat de bază ediția berlineză, cea a lui J. P. Migne, precum și cea din «Sources Chrétiennes».

---

44. G. Bardy, *Un prédicateur populaire au III-e siècle*, în «Revue apologétique» 45/1927, p. 513—526, 679—698. Lucrarea a fost amplificată în a II-a ediție în 1931 și publicată în colecția «Les moralistes chrétiens».

PREFAȚA FERICITULUI IERONIM

ÎNCEPUTUL PROLOGULUI PREA CUVIOSULUI PRESBITER IERONIM LA OMILIILE EVANGHELIEI DUPĂ LUCA EXPLICATE DE ORIGEN

IERONIM CĂTRE PAULA ȘI EUSTOCHIA

Mi-ați spus acum cîteva zile că v-au căzut în mînă niște comentarii la Evanghelia după Matei și după Luca : cea dintîi e lipsită de nerv și de stil, în a doua se jonglează cu cuvintele în timp ce ideile sînt somnolente. În ciuda unor astfel de fleacuri, totuși mi-ați cerut să vă traduc din grecește măcar cele 39 omilii de la Luca, așa cum se află în textul original al scumpului nostru Adamantius (Origen). Îmi cereți un lucru neplăcut și asemănător chinului de a scrie cum îi place altuia, iar nu cum îi-ar plăcea ție, după cum spunea Cicero [1]*. Cu toate acestea am să mă apuc de lucru cît mai curînd întrucît nu-mi cereți ceva care ar întrece puterile mele, mai ales că într-o vreme sfînta noastră prietenă Blesila îmi ceruse și ea nici mai mult, nici mai puțin decît să traduc din Origen în limba noastră latinească cele 25 tomuri la Matei, cele 5 de la Luca și cele 32 de la Ioan ! Or, știți bine că o astfel de lucrare întrece atît puterile mele cît și timpul ce-mi stă la dispoziție și mijloacele mele de lucru. Iată însă că trecerea pe care o aveți în fața mea și dorința voastră e mai puternică, pentru că astfel mi-am întrerupt studiile privitoare la* Antichitățile evreiești *ca să pot dicta traducerea lucrării pe care mi-o cereți, întrucît o socotiți că v-ar fi de folos cu toate că ea provine de la altul, iar nu de la mine, și mai ales că aud și despre croncănitul unui corb de rău augur, care-și bate joc de coloritul penelor tuturor celorlalte păsări, deși ale lui sînt cu totul întunecate ! Dealtfel, drept răspuns la criticile acestuia mărturisesc că în omiliile sale Origen e ca un copil care jonglează cu zarurile, pe cînd în operele sale de maturitate și de bătrînețe e mai serios.*

Dacă voi găsi de bine, dacă voi fi în stare și dacă Dumnezeu îmi va ajuta să traduc în latinește și aceste ultime lucrări, desigur după ce voi termina lucrarea mea întreruptă, atunci veți putea vedea, mai bine zis, prin voi, limba latină va putea lua la cunoștință, cît de mari sînt bogă-

1. Probabil din scrierea *Ad familiares* VIII, 1, citat după M. Rauer, *op. cit.*, p. 1.

ţiile pe care ea nu le-a cunoscut pînă acum şi cît de mari sînt comorile pe care începe de acum să le cunoască. Mai mult, am dispus ca peste cîteva zile să vi se trimită şi nişte comentarii la Matei, unul redactat de Ilarie, scriitor foarte strălucit, iar al doilea, de fericitul martir Victorin; e drept, deosebite unul de celălalt, dar amîndouă scrise sub inspiraţia Duhului Sfînt. Vă veţi da seama astfel cîtă pasiune puneau şi ai noştri în cunoaşterea Sfintei Scripturi.

SFÎRŞITUL PROLOGULUI

Începutul omiliilor lui Origen, la Evanghelia după Luca, în număr de 39, traduse de Eusebiu Ieronim, omilii pe care Origen le ţinea în duminicile de peste an.

Începutul primei omilii.

OMILIA I
De la începutul Evangheliei până la cuvintele **«...am găsit şi eu cu cale, prea puternice Teofil»** [2]

I

În sînul poporului evreu au existat pe vremuri mulţi bărbaţi care făceau proorocii. Dintre aceştia, unii erau prooroci mincinoşi, aşa cum era Anania, fiul lui Azor [3]. Alţii, dimpotrivă, erau prooroci adevăraţi. Şi exista în popor un dar de a deosebi duhurile [4] în aşa fel încît prin mijlocirea acestor «prea destoinici chivernisitori» [5] unii erau primiţi în rîndul proorocilor, pe cînd alţii erau înlăturaţi.

---

2. *Lc.* 1, 1—4. De notat că în unele manuscrise îndată după expresia «Teofile» urmează cuvintele: «dictae omiliae in diebus dominicis», adică «omilii rostite în zilele de Duminică». A se vedea cele spuse în studiul nostru introductiv, cf. M. Rauer, *op. cit.*, p. 3.

Ier. 28, 1—17. Trebuie subliniat că şi sfîntul Ambrozie îşi începe traducerea tot în felul acesta (*Expositio in Lucam*, I, 1, 2, Migne P. L. 15).

3. *Ier.* 28, 1—17.

4. Darul de «a deosebi duhurile» (διακρισις πνευμάτων, *I Cor.* 12, 4) sau de a deosebi binele de rău (*Evr. 5, 14*) sînt expresii adeseori întrebuinţate de Origen (*Omil.* 3, 8, la Levit., *Omil.* 11, 2, la Iezechiel etc.).

5. Expresia (δόκιμοι τραπεζίται) = «chivernisitori iscusiţi» este un agrafon pe care nu-l întîlnim în Sfînta Scriptură, A. Resch, *Ausserkanonische Schriftfragmente*, în «Texte und Untersuchungen», Neue Folge XV, 3/4 (Leipzig, 1906, ed. II, p. 112), în schimb este foarte răspîndită în epoca post-apostolică (*Constit. Apost.* II, 36, 9 ed. Funk, Freiburg i. Br., 1902, II, p. 123) la Clement Alexandrinul (*Strom.* I, 28, 177, 2 Migne, *P.G.* 8, 924), dar mai ales la Origen (*Comm. Math.* XVII, 31 Migne, *P.G.* 13, 1573

Tot așa au existat și în vremea Noului Testament, cînd mulți «au încercat» a scrie evanghelii, dar nu toți au fost primiți. Și știți că nu s-au scris numai patru evanghelii, ci un număr mult mai mare, printre care au fost alese și predate bisericilor cele patru pe care le avem, după cum vă înștiințează începutul Evangheliei după Luca, al cărui text spune așa : «deoarece mulți au încercat să alcătuiască o istorisire...». Cuvintele «au încercat» conțin o acuză tainică împotriva acelora, care, fără harul Duhului Sfînt, au îndrăznit să alcătuiască și ei evanghelii. Cît despre Matei, Marcu, Ioan și Luca, ei nu numai că au încercat» să scrie, ci au și scris Evangheliile, fiind plini de Duhul Sfînt [6].

Așadar, mulți «au încercat să alcătuiască o istorisire despre faptele adeverite între noi» [7].

II

În timp ce Biserica are (în folosință) patru Evanghelii, ereticii [8] au un număr foarte mare, din care una se intitulează «Evanghelia după egipteni» [9], o alta «după cei 12 apostoli». Ba și Vasilide [10] însuși a avut îndrăzneala să scrie o Evanghelie și să-i dea ca titlu numele său propriu. Astfel, mulți «au îndrăznit» să scrie, dar numai patru Evanghelii au fost recunoscute canonic. Din acestea din urmă trebuie scoasă învățătura, pe temeiul căreia trebuie fixat crezul despre persoana Domnului și Mîntuitorului nostru. Eu știu că mai există încă o Evanghelie numită :

și în alte locuri), iar prin Ioan Cassian s-a popularizat în literatura duhovnicească a Evului Mediu. A se vedea mai pe larg la H. Crouzel, *Origène et la «connaissance mystique»*, în colecția «Museum Lesseanum», Paris-Bruges, 1961.

6. În unele variante grecești păstrate în catene, din veacul XI, pasajul acesta e formulat în modul următor : «Din Duh a scris (Evanghelia) mai întîi Matei, după care la fel au făcut-o Marcu și Ioan, iar la urmă și Luca» (M. Rauer, în ediția berlineză, p. 4 în notă). În schimb în comentarea lor de către Origen s-a urmat o altă cronologie, după cum am putut constata în studiul introductiv (A se vedea P. Nautin, *Origène*, p. 412).

7. *Lc.* 1, 1.

8. Pentru Origen, «eretici» sînt mai ales aderenții falsei gnoze, Valentin, Vasilide și grupul lor, dar mai ales Marcion și Heracleon, după cum se poate vedea mai ales din textele comentarului la Ioan. A se vedea și la indice.

9. «Evanghelia după egipteni», o scriere plină de trăsături gnostice, nu poate fi mai veche de sfîrșitul secolului II. A. Puech, *Histoire de la littérature grecque chrétienne*, vol. I (Paris, 1928), p. 164—165. Ea e diferită de lucrările apocrife descoperite la Nag-Hammadi, despre care s-a făcut multă vîlvă în ultimii 20 de ani. A se vedea informații la St. Papadopol : Πατρολογία, I Atena, 1977, p. 206—216, iar textul în ediția Hennecke-Schneemelcher, *Neutestamentliche Apokryphen*, I : *Evangelien*, Tübingen, 1959. Din «Evanghelia celor 12 Apostoli» s-au păstrat foarte puține fragmente. Unii o identifică cu «Evanghelia ebioniților».

10. Despre el și alți gnostici a se vedea W. Foerster, *Die Gnosis, I. Zeugnisse der Kirchenväter*, Zürich-Stuttgart, 1969.

«Evanghelia după Toma», o alta «după Matei» şi mai citim şi despre altele, pentru a nu se crede că sîntem neştiutori, în privinţa acelora care îşi închipuie că ştiu ceva nou cunoscînd acele texte. Dar, în toate acestea, noi nu primim decît ceea ce acceptă Biserica şi anume că trebuie recunoscute numai patru Evanghelii [11].

Iată ce s-ar putea spune despre felul cum începe această Evanghelie, cînd zice : «mulţi au încercat să alcătuiască o istorisire despre faptele deplin adeverite între noi», anume că au fost ispitiţi şi au încercat [12] să «alcătuiască o istorisire a unor întîmplări pe care noi le considerăm ca absolut cu totul adevărate» [13].

III

Atunci cînd scrie, Luca îşi dezvăluie simţămintele prin cuvintele «istorisirea despre faptele deplin adeverite între noi» sau după cuvîntul grec πεπληροφορημένων, pe care limba latină nu-l poate traduce printr-un singur cuvînt, dar faptele le-a cunoscut prin siguranţa pe care ţi-o dau credinţa şi raţiunea [14] şi nu se îndoia deloc (de faptul) că ştie dacă lucrurile s-au întîmplat într-un fel sau altul decît aşa cum s-au întîmplat. Acest lucru se întîmplă numai celor care au crezut cu toată tăria şi care de aceea s-au şi împărtăşit de ceea ce proorocul cere stăruitor prin cuvintele «întăreşte-mă Doamne, întru cuvintele Tale» [15]. De aceea şi zice Apostolul despre cei care au fost tari şi statornici : «Să fiţi înrădăcinaţi şi întemeiaţi în credinţă» [16]. Şi într-adevăr, pentru cel înrădăcinat şi temeinic în credinţă, se pot ridica furtuni, poate sufla vîntul şi cădea ploaia cu găleata, nimic nu-l va clătina şi nu-l va face să se prăbuşească, deoarece casa a fost aşezată «pe stîncă» [17], pe o temelie tare.

11. Se ştie că prin mulţimea ştirilor, pe care şi le-a păstrat în scrierile sale, Origen este unul din stîlpii tradiţiei bisericeşti. El îşi dădea seama ce este ἐκκλησιαστικὴ κήρυγμα, cum se exprimă în cartea a III-a a operei «Περὶ ἀρχῶν», III, 1, 1 ed. berlineză, p. 195. După cele spuse mai sus, inspiraţia divină şi acum recunoaşterea Bisericii formează criteriile unei evanghelii canonice. Aşa a dedus şi Eusebiu de Cezareea atunci cînd va aminti — după ce înşiră cele patru evanghelii recunoscute — şi pe cele contestate (τὰ ἀντιλεγόμενα) *(Istoria,* III, 25, 6—7, ed. cit., p. 104).

12. Ca să scoată şi mai mult în evidenţă caracterul inspirat al Evangheliilor canonice spre deosebire de cele necanonice, care sînt simple elucubraţii omeneşti, Origen insistă în chip deosebit asupra verbului 'πεχείρησαν, faţă de care o variantă din catene foloseşte drept explicare termenul «punere în scenă» (ἐδραματούργησεν). A se vedea H. Crouzel-Fournier-Périchon, *Origène, Homélies sur Luc,* Anexe, p. 464.

13. *Lc.* 1, 1.

14. Despre felul în care Origen vede posibilă cunoaşterea omului, a se vedea H. Crouzel, *Origène et la «connaissance mystique»,* Paris-Bruges, 1961, sau şi M. Harl, *Origène et la fonction révélatrice du Verbe incarné,* Paris, 1958, p. 86 ş.u.

15. *Ps.* 118, 28.

16. *Ef.* 3, 17 ; *Col.* 2, 7 ; 1, 23.

17. *Mt.* 7, 24—28. «Piatra» de aici e Hristos *(I Cor.* 10, 4), iar casa zidită pe piatră e Biserica.

Să nu socotim aşadar că la tăria credinţei am ajunge prin ochii noştri trupeşti drept rod al minţii şi al judecăţii [18].

Să lăsăm pe necredincioşi să creadă că se pot realiza semne şi minuni [19] printr-o aruncare de privire omenească, iar credinciosul priceput şi sigur va urma judecata minţii, singura prin care va şti să deosebească apoi adevărul de minciună.

Evanghelistul spune în ce chip îşi vede planul de lucru :

IV

«*Aşa cum ni le-au lăsat cei ce le-au văzut de la început şi au fost slujitori ai Cuvîntului*» [20]. În cartea Ieşirii este scris : «Şi tot poporul a auzit glasul Domnului» [21]. Fără îndoială că mai curînd se poate auzi glasul cuiva decît să-i vezi privirea, dar de aceea s-a scris aşa, ca să ni se arate că «a vedea glasul lui Dumnezeu» însemnează să ai alţi ochi, cu care pot privi cei ce sînt vrednici să vadă. În schimb, în Evanghelie nu glasul se vede, ci Cuvîntul, o realitate mai înaltă decît glasul [22]. De aceea s-a şi zis acum aici : «aşa cum ni le-au lăsat cei ce le-au văzut de la început şi au fost slujitori ai Cuvîntului». Apostolii vedeau cu ochii pe Dumnezeu-Cuvîntul şi aceasta nu pentru că vedeau trupul Domnului şi Mîntuitorului, ci pentru că într-adevăr ei văzuseră pe Cuvîntul. Prin urmare, dacă a vedea pe Iisus după trup însemnează a fi văzut pe Cuvîntul lui Dumnezeu, în acest caz şi Pilat, care a osîndit pe Iisus, a văzut pe Cuvîntul, întocmai cum trădătorul Iuda şi toţi cei care strigaseră : «Răstigneşte-L, ia-L de pe pămînt» [23], au văzut şi ei Cuvîntul. Dar departe de mine gîndul că orice necredincios va putea vedea pe Dumnezeu-Cuvîntul ! A vedea pe Cuvîntul lui Dumnezeu se tîlcuieşte după înţelesul în care Mîntuitorul a zis El însuşi : «Cel ce M-a văzut pe Mine a văzut pe Tatăl care M-a trimis» [24].

18. În original va fi νοῦς şi λόγος (adică mens et ratio), două din elementele de bază ale antropologiei lui Origen, care propriu-zis se resimte de trihotomismul platonic, πνεῦμα, ψυχή şi σῶμα. Πνεῦμα e elementul divin din om, ψυχή e partea superioară a lui ψυχή cel căzut şi în acelaşi timp şi sediu al icoanei lui Dumnezeu în om. În fine λόγος e puterea de participare a omului la Logosul divin. La Origen predomină credinţa că factorul conducător în om este acel simţ divin θεία αἴσθησις sau ἡγεμονικόν care ne ajută să percepem realităţile supranaturale. Aşadar nu cu ochii trupeşti putem vedea realităţile duhovniceşti.

19. *Fapte* 2, 22. Pentru Origen «Semnele şi minunile» sînt caracteristice unei credinţe nedepline. Cf. Crouzel-Fournier-Périchon, *Lc.*, p. 105.

20. *Ieş.* 20, 18.

21. Am regăsit în *Comm. Ioan* VI, 9, Migne, *P.G.* 14, 229 aceeaşi deosebire între glas şi cuvînt φωνή şi λόγος, cel dintîi ca simbol al Vechiului Testament, al doilea, al Noului. De fapt, în originalul grecesc de la Ieş. 20, 18 scrie că «toţi vedeau glasul...». E vorba de o vedere directă θεωρία, contemplarea Cuvîntului prin care vedem pe Hristos.

22. Cu alte cuvinte, prin «comunitatea Cuvîntului» credem pe Hristos.

23. Un nou agrafon, Resch, *Ausserkanonische...*, p. 710.

24. *In.* 14, 9.

V

Tot astfel, cuvîntul lui Luca : *«așa cum ni le-au lăsat cei ce le-au văzut de la început și au fost slujitori ai Cuvîntului»* ne învață în mod nemijlocit că rostul unei cunoașteri poate fi cunoașterea însăși, dar ne învață totodată că mai există o cunoaștere de altă natură, al cărei scop este punerea în aplicare a celor pe care le conține [25]. Astfel, scopul geometriei este să fie o știință numai teoretică. Cu totul altceva este știința al cărei scop pretinde ceva practic, medicina, de pildă. În cazul acesta, trebuie cunoscute metoda și principiile medicinei nu numai pentru a ști ce este de făcut, ci și cum trebuie să procedezi, adică, să știi opera o plagă, să fixezi un regim potrivit și precis, să simți focul febrei luînd pulsul, să usuci rănile deschise prin tratament continuu, să le calmezi și să le stîrpești [26].

A te mulțumi cu cunoașterea acestor tratamente fără să le știi aplica este o cunoaștere fără de folos. Există o asemănare între știința și practica medicală, pe de o parte, și cunoașterea și slujirea Cuvîntului, pe de altă parte. Bine scrie evanghelistul Luca : «Așa cum ni le-au lăsat cei ce le-au văzut de la început și au fost slujitori ai Cuvîntului». Prin cuvintele «cei ce le-au văzut», adică prin martorii oculari, se arată cunoașterea teoretică, pe cînd prin cuvîntul «slujitori» înțelegem înfăptuirile [27].

VI

Și zice mai departe evanghelistul : *«De aceea am găsit și eu cu cale, după ce am urmărit toate, cu de-amănuntul, de la început...»* [28].

Luca stăruie și repetă ceea ce va scrie, el nu rămîne numai la ceea ce s-a mai spus, ci s-a informat personal despre felul cum s-au început toate. De aceea, pe bună dreptate, Apostolul îl apreciază cu următoarele cuvinte : «Luca a cărui laudă, întru Evanghelie, este în toate Bisericile». De fapt, acolo nu se indică nici un nume, dar se dă să se înțeleagă că se adresează unui oarecare Teofil [29]. «Am găsit și eu cu cale, prea puternice Teofile, după ce am urmărit toate cu de-amănuntul de la început, să le scriu pe rînd».

---

25. Comparînd traducerea latină a lui Ieronim cu originalul grecesc, vedem din nou puse în paralelă θεωρία și Πράξις, așa cum am mai întîlnit și în alte locuri. A se vedea și în indicele ediției Rauer la «fragmente» 238, XIII, 8 ; 251 XXXIX, 1 ; 252 XXXIX, 4 etc. Mai pe larg în Lemaître-Roques Viller : *Contemplation*, în «Dictionnaire de spiritualité», III, Paris, 1953, col. 1769 ș.u.

26. Imagini din medicină întîlnim adeseori în Opera lui Origen. A se vedea indicele volumului.

27. Cele două aspecte se condiționează reciproc, cu toate că grecește θεωρία și Πράξις privesc alt gen de realități. W. Völker, *Das Vollkommenheitsideal...*, p. 199 ș.u.

28. *Lc.* 1, 3.

29. *II Cor.* 8, 18.

S-ar putea crede că Luca a scris Evanghelia sa pentru o anumită persoană cu numele Teofil. Dar şi voi toţi care ne ascultaţi vorbind, dacă sînteţi cu adevărat iubitori de Dumnezeu (căci aceasta înseamnă cuvîntul «Teofil»), ei bine şi voi de asemenea sînteţi nişte «Teofili» şi atunci înseamnă că şi pentru voi s-a scris Evanghelia [30]. Iar dacă este cineva «Theofil», acela este totodată «foarte bun» şi «foarte puternic», cum o spune în modul cel mai limpede cuvîntul grecesc κράτιστος. Şi atunci nici un «iubitor de Dumnezeu» nu e slab, precum este scris despre poporul lui Israel la ieşirea din Egipt: «căci frica pe ei îi cuprinsese» [31]; de aceea şi eu aş cuteza să zic: «tot omul care este un «Teofil» este puternic; el îşi trage puterea şi vigoarea sa de la Dumnezeu şi, din cuvîntul Său, el poate astfel cunoaşte «adevărul cuvintelor întru care a fost învăţat», înţelegînd cuvîntul Evangheliei în Hristos, a «Căruia este slava şi puterea în vecii vecilor». Amin [32].

OMILIA A II-A

«Şi erau amîndoi drepţi înaintea lui Dumnezeu, umblînd fără prihană în toate poruncile şi rînduielile Domnului» [33]

I

Cei care vor să invoce o scuză a păcatelor lor afirmă că nimeni nu-i fără păcat şi în acest scop se referă la o mărturie aflătoare în cartea Iov: «Nimeni nu este lipsit de păcat, chiar dacă viaţa lui ar fi fost de o singură zi pe pămînt, deoarece zilele lui sînt numărate şi se ştie socoteala anilor lui» [34]. Însă din această mărturie ei scot numai înţelesul formal; din înţelesul ei moral n-au prins nimic. Acelora noi le răspundem scurt că «a fi fără de păcat» se poate înţelege, în Sfînta Scriptură, în două feluri: sau «a nu fi păcătuit niciodată» sau «a fi încetat a mai păcătui».

Dacă ei afirmă, deci, că nu poate fi socotit fără de păcat decît acela care n-a păcătuit niciodată, cu aceasta şi noi sîntem de acord, zicînd că nimeni nu-i fără de păcat pentru că noi toţi sîntem oameni şi am păcă-

30. Din felul alegorizant în care se exprimă Origen nu pare a fi sigur de existenţa istorică a lui Teofil.
31. *Ps.* 103, 37. Ambrozie, *In Lucam*, I, 12, Migne, *P.L.* 15, 1618.
32. *I Pt.* 4, 11.
33. *Lc.* 1, 6.
34. *Iov* 14, 4—5. Citatul redactat în felul acesta nu se află în textul Bibliei din 1975, în schimb se găseşte în ediţia sinodală din 1914.

tuit fie într-o zi, fie în alta, chiar dacă după aceea vom fi putut urma calea virtuţii.

Dacă, însă, cuvintele «a fi fără de păcat» vor să afirme că după ce o dată am căzut în greşeli, ar fi cu neputinţă să urmăm iarăşi calea virtuţii şi apoi să nu mai greşim niciodată, o astfel de părere e falsă [35]. E adevărat că se poate întîmpla ca cineva care a greşit înainte, acum, după ce a încetat a mai păcătui, să fie declarat «fără de păcat».

II

Aşa trebuie înţelese cuvintele Domnului nostru Iisus Hristos în legătură cu Biserica despre care spune Apostolul: «ca s-o înfăţişeze Sieşi Biserică slăvită, neavînd pată» [36], nu în înţelesul că omul din Biserică [37] n-ar fi avut niciodată «pată», ci în înţelesul că de acum înainte el nu va mai avea nici «zbîrcitură»; şi nu în înţelesul că nici o zbîrcitură a «omului vechi» nu-i va brăzda faţa, ci în înţelesul că de acum a încetat de a mai purta astfel de semne ale păcatului. În felul acesta trebuie să înţelegem şi cele ce urmează: «ca ea (Biserica) să fie sfîntă şi fără de prihană» şi aceasta, nu fiindcă la început sufletul a fost «fără de prihană», căci într-adevăr nu ne putem închipui ca să fi existat vreun suflet care să nu fi fost întinat de păcat, ci pentru că se consideră curat şi neatins de păcat sufletul a cărui necurăţie a încetat să mai existe.

Toate acestea le arătăm ca să se înţeleagă că omul care a încetat o dată să mai păcătuiască poate fi numit «fără de păcat» şi «fără de prihană», după cum este scris foarte limpede despre Zaharia şi Elisaveta: «Erau amîndoi drepţi înaintea lui Dumnezeu, umblînd fără prihană în toate poruncile şi rînduielile Domnului».

III

Să privim acum mai de aproape laudele aduse lui Zaharia şi Elisavetei, pe care sfîntul Luca le înfăţişează în istoria sa, nu numai pentru a afla că ei erau vrednici de laudă, ci pentru ca, însuşindu-ne oarecum rîvna lor sfîntă, să ajungem şi noi înşine a fi vrednici de laudă. Luca ar fi putut să scrie mai simplu că «amîndoi erau drepţi, ţinînd toate poruncile», dar el a socotit folositor să adauge: «Erau amîndoi drepţi înaintea lui Dumnezeu», căci s-ar putea ca cineva să fie drept înaintea

35. A se vedea aceeaşi problemă atinsă şi în omilia X, 1 în volumul prim al colecţiei noastre.

36. *Ef.* 5, 27.

37. «Ecclesiasticus vir» (om al Bisericii, spre deosebire de eretici), iată o imagine importantă a cugetării patristice, pe care a formulat-o mai ales Origen *(In Lucam* XVI, 6 Migne, *P.G.* 13, 1841; *Com. Rom.* III, 1, Migne, *P.G.* 14, 927). Henri de Lubac, *Histoire et Esprit, l'intelligence de l'Ecriture*, Paris, 1959, p. 209 ş.u.

oamenilor, fără a fi și înaintea lui Dumnezeu. Să luăm o pildă : Un om nu află nici un temei să vorbească rău despre mine [38], căci oricît a cercetat în toate privințele n-a descoperit nimic cu ce să mă învinuiască, dovadă că sînt drept înaintea oamenilor și dacă toți oamenii au aceeași părere despre mine, dacă cercetînd să afle vreo pricină de critică ei nu pot afla nimic decît că toată suflarea mă laudă, însemnează că eu sînt drept înaintea celor mai mulți dintre oameni. Or, în realitate, judecata oamenilor nu-i sigură, ei nu au de unde ști dacă nu cumva am păcătuit cîndva în adîncul inimii mele, dacă nu cumva m-am uitat la o femeie, poftind-o și săvîrșind cu ea adulter în inima mea [39].

IV

Cînd mă văd oamenii că fac milostenie după puterile mele, nu au de unde ști dacă eu fac acest lucru ca să împlinesc o poruncă a lui Dumnezeu sau ca să caut lauda sau mărirea oamenilor [40]. Este însă foarte greu să fii drept «înaintea lui Dumnezeu», nefăcînd binele pentru altă pricină decît de dragul binelui însuși și de dragul de a căuta numai pe Dumnezeu, ca răsplătitor al faptelor bune. Cam la așa ceva se va fi gîndit Apostolul cînd vorbește despre cei «a căror laudă nu vine de la oameni, ci de la Dumnezeu» [41]. Ferice de cel care «înaintea lui Dumnezeu» este drept și vrednic de laudă, căci în zadar caută oamenii să-și facă o părere sigură, ei nu pot judeca cu toată limpezimea. Și, de fapt, uneori ei ajung în situația să laude pe cel care nu este vrednic de laude și să defăimeze pe cel care nu se cade, nicidecum să fie defăimat. Cînd e vorba de laudă ori de osîndă, numai Dumnezeu este un judecător drept.

V

De aceea, este firesc ca în stihul nostru să vorbim cu laudă despre acești sfinți, spunînd că «amîndoi erau drepți înaintea lui Dumnezeu». Și Solomon ne trimite la o atitudine asemănătoare atunci cînd spune în cartea Pildelor : «Caută binele înaintea lui Dumnezeu și a oamenilor» [42].

Zaharia și Elisaveta se învrednicesc și de altă laudă : «umblînd fără prihană în toate poruncile și rînduielile oamenilor».

Cînd judecățile noastre sînt adevărate și drepte, putem spune că umblăm «după rînduielile» Domnului, iar cînd săvîrșim una sau alta,

38. Ambrozie, *In Lucam* I, 18—19, Migne, *P.L.* 1620—1621.
39. *Mt.* 5, 28.
40. *Mt.* 6, 20.
41. *Rom.* 2, 29.
42. *Pilde* 3, 4.

umblăm «după poruncile Sale». De aceea, după părerea noastră, sfîntul Luca, vrînd să-i facă pe ei vrednici de o laudă desăvîrşită, adaugă: «Erau amîndoi drepţi, în toate poruncile şi rînduielile Domnului» [43].

VI

Poate că mi se va răspunde: dacă această laudă este desăvîrşită, ce însemnare au cuvintele: «fără prihană»? Ar fi fost destul să se spună: «umblînd în toate poruncile şi rînduielile Domnului», pentru ca să nu mai trebuiască să umble în toate poruncile şi rînduielile lui Dumnezeu şi să fie astfel «fără prihană». Căci cum ar putea fi bănuit de reproşuri un om care umblă în toate rînduielile şi poruncile[44] lui Dumnezeu? La această întrebare voi răspunde scurt: dacă aşa ceva nu ar fi posibil, noi n-am fi cunoscut niciodată acest text, raportat într-o altă pericopă: «Caută dreptate şi iarăşi dreptate!». Dacă n-ai putinţa de a împlini o faptă dreaptă după dreptate, ar fi de prisos să ni se ceară a urma după dreptate ceea ce este drept [45].

VII

Într-adevăr, cînd spunem că împlinim porunca dumnezeiască, dar în cugetul nostru ne mînjim doar cu pata slavei deşarte ca să căutăm doar să plăcem oamenilor, sau cînd la începuturile faptelor noastre se iveşte oricare alt motiv care nu place lui Dumnezeu, atunci în zadar spunem că împlinim porunca lui Dumnezeu, căci şi în cazul acesta noi nu împlinim fără reproş şi nici fără dreptate ceea ce e drept.

E greu, deci, să «umbli fără prihană în toate poruncile şi rînduielile Domnului», după toată mărturia şi lauda lui Dumnezeu, cea întru Iisus Hristos: această laudă va fi arătată în ziua judecăţii de Cel înaintea Căruia «toţi trebuie să ne înfăţişăm înaintea judecăţii lui Hristos ca să ia fiecare după cele ce a făcut prin trup, ori bine ori rău» [46]. Căci, într-adevăr, «toţi ne vom înfăţişa înaintea judecăţii lui Dumnezeu» [47], pentru a primi ceea ce ni se cuvine în Iisus Hristos, «a Căruia este slava şi puterea în vecii vecilor, Amin».

---

43. δικαιώματα = justificationes = îndreptări, rînduieli, orînduiri, în înţelesul celor prevăzute la Evr. 9, 1.

44. Origen dezvoltă mai pe larg această idee în *Comm. In.* XVIII, 12, Migne, *P.G.* 14, 708. Tot aşa şi sfîntul Ambrozie, *In Lucam* 1, 18, Migne, *P.L.* 15, 1621.

45. Textul grec e mai clar şi mai succint formulat: nici «chiar binele nu-i cu adevărat bine dacă nu-i săvîrşit cu bunătate», adică cu intenţie bună.

46. *II Cor.* 5, 10.

47. *Rom.* 14, 10.

OMILIA A VII-A [48]

La cuvintele:
«Şi în aceste zile, sculîndu-se Maria,
s-a dus în grabă în ţinutul muntos»
pînă la
«se vor împlini cele spuse ei
de la Domnul» [49]

I

Cei mai buni caută din cînd în cînd pe cei mai puţin buni pentru ca să le aducă prin venirea lor o oarecare bucurie. Aşa a coborît Iisus la Ioan ca să consfinţească Botezul. Iar de cînd Maria a auzit, după vestea primită de la înger, mesajul că ea trebuie să nască pe Mîntuitorul şi că şi verişoara ei, Elisaveta, era însărcinată, «ea s-a dus în grabă în ţinutul muntos şi a intrat în casa Elisavetei». Pe cînd se afla încă în sînul Fecioarei, Iisus S-a grăbit să sfinţească pe Ioan Botezătorul [50]. Dar înainte de a sosi Maria şi de a fi salutat pe Elisaveta «a săltat pruncul în pîntecele mamei Sale», însă îndată ce Maria a rostit cuvîntul, pe care Fiul lui Dumnezeu i l-a sugerat din pîntecele ei «a săltat pruncul de bucurie», şi de atunci Iisus a făcut din Înaintemergătorul Său un prooroc [51].

II

După ce a primit vestea de la înger, cea care s-a arătat cea mai vrednică a fi maica Fiului lui Dumnezeu se cădea să urce şi la munte şi să rămînă acolo pe înălţime. De aceea este scris: «În zilele acelea, Maria s-a sculat şi s-a dus în ţinutul muntos». Iar pentru că era cu băgare de seamă şi stăruitoare, Maria trebuia să se zorească cu însufleţire şi, plină de Duh Sfînt, să fie condusă spre înălţimi [52], ocrotită

48. *I Pt.* 4, 11.
49. *Lc.* 1, 39—45.
50. O analiză amănunţită asupra acestei pericope ne-a dat Th. Zahn, *Die Predigten des Origenes über das Evangelium des Lukas*, în «Neue Kirchliche Zeitschrift», 1911, p. 258—267. Sfîntul Ambrozie urmează acelaşi mers al ideilor, *In Lucam* II, 22. Trebuie subliniat că iniţiativa acestei întîlniri n-o are omul, ci Dumnezeu. Aşa ne spune Origen mai ales în *Comm. In.* VI, 30, Migne, *P.G.* 14, 285. De aceea întîlnim la el atît de des cuvîntul συγκατάβασις, pogorîrea lui Dumnezeu în om. A se vedea la indicii ediţiei berlineze sub acest titlu. Tot aşa şi în indicele volumelor noastre sub «coborîre», «sfinţire», «chenoză».
51. Textul grec e mai expresiv aici: «atunci a auzit Înaintemergătorul, fiind mînat de Duhul Sfînt», ed. berlineză (M. Rauer), p. 45.
52. Urcuşul spre înălţimi, urcuşul duhovnicesc (ἀνάβασις) şi petrecerea în sfere înalte e una din ideile centrale ale cugetării pnevmatologice a lui Origen. În fond ea se confundă cu contemplarea Logosului. Ideea am întîlnit-o şi în omiliile la Ieremia

de puterea lui Dumnezeu, a Cărui umbră a acoperit-o. Ea a venit, aşadar, «într-o cetate a seminţiei lui Iuda, a intrat în casa lui Zaharia şi a salutat pe Elisaveta». Şi în vreme ce Elisaveta asculta salutarea Mariei, pruncul care era în pîntecele ei a săltat şi Elisaveta s-a umplut de Duh Sfînt» [53].

III

Fără îndoială că, dacă Elisaveta s-a umplut atunci de Duh Sfînt, acest lucru s-a făcut din pricina pruncului Mariei. Dar nu mama este întîia care s-a învrednicit de Duhul Sfînt, ci Ioan ; cînd era încă închis în pîntecele mamei lui, el a fost cel care a primit pe Duhul Sfînt, iar la rîndul ei şi Elisaveta, după sfinţirea fiului ei, «s-a umplut şi ea de Duhul Sfînt». Veţi putea crede, dacă ştiţi, că ceva asemănător s-a petrecut şi cu Mîntuitorul. Se poate citi, după cum am găsit într-un mare număr de exemplare, că şi fericita Fecioară a proorocit. Dar tot aşa ştim, după alte manuscrise, că şi Elisaveta a fost aceea care încă a rostit proorociile ei [54]. Maria se umpluse de Duhul Sfînt din ceasul în care ea purta într-însa pe Mîntuitorul. De cînd a primit pe Duhul Sfînt, urzitorul trupului Mîntuitorului, şi din clipa în care Fiul lui Dumnezeu a început să prindă viaţă într-însa, Maria s-a umplut şi ea de Duhul Sfînt.

IV

Pruncul sălta în pîntecele Elisavetei, care s-a umplut de Duh Sfînt şi a strigat cu glas puternic : «Binecuvîntată eşti tu între femei» [55]. În acest loc, pentru ca oamenii simpli să nu fie duşi în eroare [56], trebuie să combatem obiecţiile obişnuite ale ereticilor. De fapt, nu ştiu cine s-a putut lăsa dus de o aşa nebunie încît să afirme că Maria ar fi fost alungată de Mîntuitorul pe motivul că, după ce L-a născut, ea s-ar fi împreunat cu Iosif, cuvinte de care nici cel care le-a grăit nu poate da socoteală [57]. Dacă ereticii vă mai spun şi altă dată astfel de lucruri,

(vol. I) şi o vom regăsi şi în omilia XXII, 1 la Luca. Dar «conscendere ad superiora» (*De princ.* II, 1, 1, ed. berlineză, p. 152) e o metaforă din cele mai des întrebuinţate de el. A se vedea W. Völker, *Das Vollkommenheitsideal*, p. 192 ş.u. ; A. Lieske, *Die Theologie der Logosmystik bei Origenes*, Münster, 1938.

53. *Lc.* 1, 35.

54. Th. Zahn (*op. cit.*, p. 745) şi M. Rauer (*op. cit.*, p. 47) cred că pasajul care începe cu «se poate citi...» pînă la «a rostit proorociile ei» ar fi adause de fericitul Ieronim, probabil pentru că în textul grec nu se găseşte. Totuşi Origen avea obiceiul adeseori să se refere la variante manuscrise, încît nu înţelegem de ce i s-ar nega paternitatea asupra acestor afirmaţii. Cf. Crouzel, *Evangile sur Saint Luc*, p. 156—157.

55. *Lc.* 1, 42.

56. Altă preocupare obişnuită a lui Origen : grija de «cei simpli». A se vedea indicele volumelor I—II.

57. Origen nu dă numele ereticului care susţinea o astfel de blasfemie. Zahn (*op. cit.*, p. 313) afirmă că n-ar putea fi vorba de Marcion, cu toate că nu aduce nici un argument în acest sens. Tertullian învinuia pe Maria nu pentru că ar mai fi avut

răspundeți-le cam așa : Elisaveta era plină de Duhul cînd a rostit cuvintele : «Binecuvîntată ești tu între femei». Or, de vreme ce Maria a fost binecuvîntată de Duhul Sfînt, cum putea să n-o mai primească Mîntuitorul ? Cît despre cei care afirmă că ea a încheiat o căsătorie după nașterea sa feciorelnică, ei n-au cu ce face dovada, căci copiii atribuiți lui Iosif nu sînt născuți din Maria și nici un loc al Sfintei Scripturi nu menționează acest fapt [58].

V

«Binecuvîntată ești tu între femei și binecuvîntat este rodul pîntecelui tău. Și de unde mie aceasta, ca să vină la mine Maica Domnului meu ?» [59]. Aceste cuvinte : «De unde mie aceasta ?» nu sînt un semn de ignoranță ca și cum Elisaveta cea plină de Duhul Sfînt n-ar ști că Maica Domnului a venit la dînsa tocmai cu voia lui Dumnezeu. Căci iată înțelesul cuvintelor : «De unde mie aceasta, ca să vină la mine Maica Domnului meu ?» Sînt eu o sfîntă ? Ce desăvîrșire, ce taină lăuntrică mă fac vrednică de această cinste : să mă viziteze însăși Maica Domnului ? «Căci iată, cum veni la urechile mele glasul salutării tale, pruncul a săltat în pîntecele meu» [60]. Sufletul fericitului Ioan era sfînt : încă de pe cînd se afla în pîntecele maicii sale și încă înainte de a fi sosit vremea ca să vie el pe lume, sufletul lui Ioan știa ceea ce nu știa întregul Israel ; de aceea «a săltat» el și încă nu numai în mod obișnuit, ci «a săltat de bucurie». Acest suflet a simțit că Mîntuitorul a venit chiar înainte de a se fi născut el (Ioan) tocmai ca să sfințească pe slujitorul Său.

Lasă să mă socotească necredincioșii nebun, pentru că eu cred cu putere în aceste taine ! Faptele însele și adevărul au arătat limpede că eu nu am crezut într-o nebunie, ci în înțelepciune, pentru că ceea ce socot ei a fi nebunie aceea este pentru mine prilej de mîntuire.

VI

Dacă nașterea Domnului n-ar fi fost cu totul cerească și fericită, dacă ea n-ar avea nimic dumnezeiesc și mai presus de firea omenească, atunci nicidecum n-ar fi ajuns să se răspîndească învățătura Sa peste

și alți copii, ci pentru că n-ar fi avut credință cînd i s-a adus «vestea cea bună». În fine, în sec. IV se știe despre ereticii Helviciu și Vigilantiu, care contestau pururea-fecioria Maicii Domnului, afirmînd că ea ar fi avut și alți copii, motiv pentru care fericitul Ieronim i-a combătut în scris.

58. Cf. A. Harghel, *Frații Domnului*, București, 1930.

59. *Lc.* 1, 42—43.

60. *Lc.* 1, 44.

întreg pămîntul [61]. Şi dacă în pîntecele Fecioarei Maria ar fi fost numai un om, iar nu Fiul lui Dumnezeu, atunci cum ar fi putut fi vindecate, începînd de pe vremea lui Hristos şi pînă în zilele noastre, atîtea feluri de boli trupeşti şi duhovniceşti? Să fi fost oare nişte nebuni toţi cei care prin mila lui Dumnezeu avem azi înţelegerea şi cunoaşterea lui Dumnezeu? Că ne-a lipsit oare credinţa şi dreptatea tocmai nouă, celor care prin darul lui Hristos am dobîndit dreptatea şi urmăm ei? Dar cine dintre noi n-a petrecut în greşeli şi în rătăciri, noi cei care, prin venirea lui Hristos, astăzi nu mai cunoaştem îndoială nici tulburare, ci ne găsim pe drumul lui Hristos, Care a zis: «Eu sînt calea» [62]?

VII

Privind toate cele raportate despre El, vedem că tot ce s-a scris despre persoana Lui este considerat sfînt şi vrednic de laudă: naşterea Sa, creşterea, puterea Sa, patimile şi învierea Sa, nu numai că s-au petrecut într-un anumit timp, ci lucrează în noi încă şi azi [63]. Chiar şi pe voi, catehumenilor, cine v-a adunat în Biserică pentru învăţătură? Ce imbold v-a îndemnat să vă lăsaţi casele ca să veniţi la această adunare? Căci nu noi sîntem cei care am parcurs, una după alta, străzile către casele voastre, ci Tatăl cel Atotputernic, Care prin puterea Sa cea nevăzută v-a insuflat în inimile voastre, pe care le credea vrednice, această dorinţă de a veni la credinţă, voi care cu voie sau fără voie, ca unii ce sînteţi la începuturile vieţii creştineşti şi de aceea neîncrezători şi cu teamă, primiţi credinţa în mîntuire cum s-ar zice, cu frică şi cu cutremur [64].

VIII

Pe voi vă rog, deci, catehumenilor, să nu rămîneţi nepăsători, ca nici unul dintre voi să nu se dea înapoi nici de frică nici de groază, ci să călcaţi pe urmele lui Iisus, Care păşeşte înaintea voastră. Căci El este cel care v-a chemat spre mîntuire şi care şi azi vă adună în Biserica pămîntească deocamdată, dar Care, dacă veţi face fapte vrednice, vă va aduna şi în «Biserica celor întîi născuţi, care sînt scrişi în ceruri» [65].

Fericit este acela şi aceea care au crezut că se va împlini ceea ce li s-a spus din partea Mîntuitorului. În acest înţeles a zis Maria: «Mă-

61. Argumentare istorică pentru dovedirea existenţei lui Dumnezeu.
62. *In*, 14, 6.
63. Întreagă argumentarea celei mai extinse lucrări a lui Origen Κατὰ Κέλσου, se bazează tocmai pe argumentul eficacităţii neîntrerupte a lucrării lui Dumnezeu în viaţa lumii şi a oamenilor.
64. Despre catehumeni a se vedea cele spuse în studiul introductiv.
65. *Evr.* 12, 23.

reşte suflete al meu pe Domnul Iisus» [66]. Căci într-adevăr sufletul ei măreşte pe Domnul, duhul ei preaslăveşte pe Dumnezeu.

Ce înţeles trebuie dat acestor cuvinte? Dacă Dumnezeu ne îngăduie, cu prilejul celei mai apropiate întîlniri din această biserică, cînd veţi veni veseli în casa Domnului pentru a asculta cuvîntul Său, ne vom sili şi vom cerceta şi vă vom vorbi despre Hristos Iisus «Căruia Îi este slava şi stăpînirea în vecii vecilor». Amin [67].

OMILIA A VIII-A

La cuvintele:
«Măreşte suflete al meu pe Domnul»
până la
«făcut-a tărie cu braţul Său Domnul»

I

Înainte ca Ioan să fi proorocit, a proorocit Elisaveta, iar înainte de naşterea Domnului şi Mîntuitorului nostru, a proorocit Maria. De asemenea, după cum păcatul a început prin greşeala femeii, dar el s-a întins apoi şi asupra bărbatului, tot aşa şi mîntuirea şi-a făcut intrarea în lume prin mijlocirea femeilor pentru ca toate urmaşele lor, depăşind slăbiciunea sexului lor, să urmeze viaţa şi purtarea sfintelor, mai ales a acelora pe care ni le descrie Evanghelia acum. Să cercetăm, deci, proorocia Fecioarei: «Măreşte sufletul meu pe Domnul, zice ea, şi s-a bucurat duhul meu de Dumnezeu, Mîntuitorul meu» [68]. Două principii, «sufletul» şi «duhul», duc la o îndoită slavă [69]. Sufletul «măreşte» pe Domnul, duhul «măreşte» pe Dumnezeu, dar nu ca şi cum slăvirea Domnului ar fi deosebită de cea a lui Dumnezeu, ci pentru că Dumnezeu este şi Domn, iar Domnul este şi Dumnezeu.

II

Se poate pune întrebarea: Cum măreşte sufletul pe Domnul? Căci într-adevăr dacă la Domnul nu se poate vorbi nici de creştere, nici de scădere, întrucît El este Cel ce este, atunci oare în ce înţeles poate spune, acum, Maria: «Măreşte sufletul meu pe Domnul»...? Dacă iau în conside-

66. *Lc.* 1, 46. A se vedea cele spuse în studiul introductiv despre «citirile» ἀνάγνωσμα (lectiones) dinainte de predică.
67. *I Pt.* 4, 11.
68. *Lc.* 1, 46—51. A se vedea Ambrozie, *In Lucam*, II, 28.
69. Omul nostru lăuntric constă din suflet şi duh. *Omilia 1, 11 la Facere*, în volumul prim al colecţiei noastre.

rare că Domnul, Mîntuitorul nostru, este «chipul lui Dumnezeu cel nevăzut» [70] şi dacă îmi dau seama că sufletul meu a fost zidit după «chipul Celui ce l-a făcut pe el» [71], pentru ca să fie chip al chipului [72], atunci propriu-zis sufletul meu nu este întru toate chipul lui Dumnezeu, ci el a fost creat după asemănarea celui dintîi chip. Şi voi înţelege lucrul acesta în modul următor : după obiceiul acelora al căror meşteşug este să picteze imagini şi să-şi întrebuinţeze arta pentru a reproduce un model unic, de pildă chipul unui rege [73], tot aşa şi noi, fiecare, ne schimbăm sufletul după chipul lui Hristos, reproducînd după El o imagine mai mult sau mai puţin mare [74], cînd palidă sau spălăcită, cînd strălucitoare, cînd clară şi luminoasă, în comparaţie cu originalul. Cînd, deci, voi face să se mărească chipul chipului, cu alte cuvinte sufletul meu, şi cînd îl voi «mări» prin faptele mele, prin cugetele şi vorbele mele, atunci chipul lui Dumnezeu se va fi mărit şi el şi, deodată cu el, şi Domnul, al Cărui chip este sufletul nostru, care va fi şi el «mărit». Întocmai cum creşte Domnul în acest «chip» al Lui, care este în noi, tot aşa dacă sîntem păcătoşi, el scade şi descreşte.

III

Mai precis, Domnul nici nu Se micşorează şi nici nu descreşte, ci noi înşine, dacă în loc de chipul Domnului îmbrăcăm alte chipuri : în loc de chipul Cuvîntului, al Înţelepciunii, al dreptăţii şi al tuturor celorlalte virtuţi [75], noi luăm chipul diavolului, încît despre noi s-ar putea zice : «şerpi, pui de vipere» [76]. Da, noi îmbrăcăm chipul leului, al balaurului ori al vulpii, cînd sîntem veninoşi, cruzi, furioşi, sau chipul ţapului, cînd sîntem prea stăpîniţi de depravare [77]. Îmi aduc aminte că am tîlcuit

70. *Col.* 1, 15.
71. *Fac.* 1, 27.
72. Se cuprinde în aceste cîteva cuvinte întreaga concepţie antropologică a lui Origen. «Omul e chip al chipului», zice el în Κατά Κέλσου, VI, 63, ed. berlineză, p. 133. A se vedea mai pe larg în volumele III şi IV H. Crouzel, *Théologie de l'image de Dieu chez Origène*, Paris, 1956, p. 157: «Ceea ce determinăm prin expresia «după chip» se localizează în suflet, şi anume în *psyhi*, cînd acesta a fost înduhovnicit». «Cînd păcătuim nu mai urmăm chipul Domnului, ci al diavolului» (p. 189). A se vedea şi în volumul I al colecţiei de faţă *Omilia XIII la Ieşire*, despre «fîntîni». Vom reveni mai departe asupra acestei probleme şi în *Omiliile* XXVII şi XXXIX, 5 la Luca.
73. A se vedea H. Crouzel, Fournier-Périchon, *Luc.* p. 167, nota 1. Minunat va adînci această problemă sfîntul Grigorie de Nyssa, *Ce înseamnează numele şi vieţuirea de creştin ?* trad. T. Bodogae în «Mitropolia Banatului», 1963.
74. Sau, cum zice originalul grecesc, «întipărim în noi chipul lui Hristos imitînd în noi pe Cel întîi Născut, Fiul lui Dumnezeu», ed. Rauer, 56.
75. A se vedea traducerea noastră din cartea I a *Comentarului la Ioan* (în acest volum).
76. *Mt.* 23, 33.
77. Spre ilustrare a se vedea mai jos *Omilia XXXVII.*

într-o zi aliniatul din Deuteronom, unde este scris : «Să nu vă faceţi închipuiri ale vreunui idol, care să înfăţişeze bărbat sau femeie, sau închipuirea vreunui dobitoc» [78]. Spuneam atunci că de vreme ce «Legea trebuie înţeleasă duhovniceşte» [79] fiecare să bage seamă ce fac atunci cînd unii iau chip de bărbat, alţii, chip de femeie, un altul şi-a luat înfăţişare de pasăre, iar un altul de tîrîtoare sau de şerpi, şi în sfîrşit un altul îşi realizează asemănarea cu Dumnezeu. Va înţelege tîlcul acestor cuvinte cine va citi cele scrise acolo.

IV

«Sufletul» Mariei măreşte, aşadar, pe Domnul, iar «duhul ei» tresaltă apoi în Dumnezeu. Într-adevăr, dacă nu ne-am înălţat mai întîi, însemnează că nu putem tresălta. «Pentru că», zice ea, «a căutat spre smerenia roabei Sale». Dar unde este această smerenie pe care Domnul a văzut-o la Maria ? Ce avea, adică, din smerenie şi din răutate maica Mîntuitorului, care a purtat pe Fiul lui Dumnezeu în pîntecele ei ? Aceste cuvinte : «A căutat spre smerenia roabei Sale» vor să spună că Domnul a îndreptat privirea spre dreptatea roabei Sale, «a îndreptat privirea» spre cumpătarea ei, El a îndreptat privirea spre puterea şi înţelepciunea ei. Într-adevăr, este firesc ca Dumnezeu să caute spre virtuţi şi poate mi se va spune : înţeleg bine că Dumnezeu priveşte spre dreptatea şi înţelepciunea roabei Sale, dar nu înţeleg prea bine cum poate acorda atenţie smereniei [80] ei ? Cel care caută lămurirea acestei dificultăţi va trebui să bage de seamă că în Sfînta Scriptură tocmai smerenia este considerată ca una dintre virtuţi.

V

Căci într-adevăr Mîntuitorul zice : «Învăţaţi-vă de la Mine, că sînt blînd şi smerit cu inima şi veţi găsi odihnă sufletelor voastre» [81]. Dacă vrei să cunoşti numele acestei virtuţi şi să ştii cum o numesc filosofii, ţine minte că virtutea smereniei pe care o consideră ca atare Dumnezeu, este aceea pe care înţelepţii o numesc ἀτυφία sau μετριότης (adică

78. *Deut.* 4, 16—17. Ieronim ne spune în epistola 33, 4, că Origen a compus 13 omilii la Deuteronom, dar din ele nu ni s-au păstrat decît cîteva fragmente, Migne, *P.G.*, 12, 805—818 şi *P.G.*, 17, 23—36.

79. *Rom.* 7, 14.

80. În lumea antică, smerenia era privită ca slăbiciune, nu ca virtute.

81. *Mt.* 11, 29.

«lipsă de îngîmfare» sau «smerenie», modestie). Dar noi o putem defini printr-o perifrază : ea este starea în care omul nu se mîndreşte, ci se micşorează pe sine însuşi. A se umfla de mîndrie însemnează, după sfîntul apostol, «a cădea în osînda diavolului», care desigur a început prin umflarea de mîndrie şi de îngîmfare. Iată textul : «ca nu cumva, trufindu-se, să cadă în osînda diavolului» [82].

«A căutat spre smerenia roabei Sale». Dumnezeu a căutat spre mine, a zis Maria, pentru că eu sînt smerită şi caut dulceaţa virtuţii.

VI

«Că iată, de acum mă vor ferici toate neamurile». Dacă înţeleg expresia «toate neamurile», atunci după cel mai simplu înţeles, aceştia sînt credincioşii. Dacă însă pătrund mai adînc acest verset, consider că ar fi preferabil a întregi (cu vorbele) : «că mi-a făcut mie mărire Cel Puternic» [83]. Iar întrucît «oricine se smereşte pe sine se va înălţa» [84], Dumnezeu a îndreptat privirea spre smerenia fericitei Maria tocmai pentru că le-a putut spune : «mi-a făcut mărire Cel Puternic şi sfînt este numele Lui». «Şi mila Lui, din neam în neam» [85]. Nu numai peste una, două, trei, nici numai peste cinci neamuri se întinde «mila Domnului», ci în veci «din neam în neam». Pentru cei ce se tem de El, Domnul îşi desfăşoară puterea braţului Său. Cu toată slăbiciunea ta, dacă te apropii de Hristos cu credinţă, vei putea auzi făgăduinţa Sa ca răspuns la credinţa ta.

VII

Care este, prin urmare, această făgăduinţă a Domnului ? «El Se face puterea celor care cred», zice Maria. Puterea şi tăria sînt un atribut regal. De fapt cuvîntul κράτος, pe care îl putem traduce cu «putere», se referă la cel care conduce sau la cel care deţine toată puterea. Deci, dacă crezi în Dumnezeu, El îţi împărtăşeşte din tăria şi puterea Sa, îţi dă împărăţia Sa, pentru ca supus «Împăratului împăraţilor»[86] să moşteneşti «Împărăţia cerurilor» [87], întru Iisus Hristos, Căruia Îi este slava şi stăpînirea în vecii vecilor. Amin.

82. *I Tim.* 3, 6.
83. *Lc.* 1, 49.
84. *Lc.* 14, 11.
85. *Lc.* 1, 50.
86. *Apoc.* 19, 16.
87. *I Pt.* 4, 11.

OMILIA A X-A

La cuvintele:
«S-a umplut de Duhul Sfînt şi a proorocit»
până la
«vei merge înaintea feţei Domnului,
ca să găteşti căile Lui» [88]

I

Plin de Duhul Sfînt, Zaharia a făcut două proorocii destul de generale, una despre Hristos, alta despre Ioan Botezătorul. Aceasta reiese limpede din cuvintele sale, căci el vorbeşte mai întîi despre Mîntuitorul ca despre o persoană deja de faţă, trăind în lume, după aceea despre Ioan (Botezătorul). «Şi Zaharia s-a umplut de Duh Sfînt şi a proorocit zicînd : Binecuvîntat este Dumnezeul lui Israel, că a cercetat şi a făcut răscumpărare poporului Său». În acest timp, «a rămas Maria împreună cu Elisaveta ca la trei luni» [89] după vestirea îngerului, pentru ca printr-o putere negrăită Mîntuitorul, de acum prezent, să pregătească nu numai pe Ioan, precum am spus-o ultima dată, ci chiar şi pe Zaharia, după cum ne-o arată Evanghelia de astăzi.

II

De fapt şi acesta propăşise puţin cîte puţin în decursul celor trei luni, sub înrîurirea Duhului Sfînt, încît fără s-o ştie a fost îndrumat de Dumnezeu şi a făcut această proorocie privitoare la Hristos, «Care a cercetat şi a făcut răscumpărare poporului Său şi ne-a ridicat corn de mîntuire în casa lui David», pentru că «din sămînţa lui David, după trup» [90], S-a născut Hristos.

Cu adevărat El Se făcu «putere de mîntuire în casa lui David», pentru că proorocul s-a făcut ecoul acestui text : «o vie pe o coastă mănoasă» [91]. Pe ce coastă ? Pe Iisus Hristos, pe Acela care este descris acum : «El a ridicat putere de mîntuire în casa lui David, robul Său, precum a grăit prin gura sfinţilor Săi prooroci».

III

În legătură cu cuvintele «ca să ne scape de vrăjmaşii noştri», nu e vorba despre vrăjmaşi în înţelesul trupesc, ci despre vrăjmaşi duhovni-

88. *Lc.* 1, 67—76.
89. *Lc.* 1, 56.
90. *Rom.* 1, 3.
91. *Is.* 5, 1.

ceşti. Domnul Iisus a venit «ca un puternic în război» [92] ca să nimicească pe toţi vrăjmaşii, să ne elibereze de cursele lor şi să ne slobozească din mîna tuturor vrăjmaşilor noştri şi de toţi cei care ne urăsc pe noi. Şi astfel «să facă milă cu părinţii noştri».

Eu cred că la venirea Domnului Mîntuitor, atît Avraam, cît şi Isaac şi Iacov s-au bucurat de mila lui Dumnezeu. Nu se poate crede că acei oameni, care au prevăzut această zi şi care s-au bucurat de ea, să nu fi dobîndit nimic din venirea Domnului la ziua naşterii Sale feciorelnice. Ce să mai zicem despre patriarhi ? Ascultător faţă de autoritatea Sfintei Scripturi, îmi voi lua îndrăzneala să urc şi mai sus şi să spun că prezenţa Domnului Iisus şi întruparea Lui n-au adus bucurie numai pămîntului, ci şi cerului. Astfel vorbeşte sfîntul Pavel : «Prin sîngele crucii Sale toate să le împace, fie cele de pe pămînt, fie cele din ceruri» [93]. Dacă, deci, prezenţa Domnului a fost folositoare pămîntului şi cerului, de ce să ne fie teamă a spune că venirea Sa a fost folositoare şi patriarhilor [94], mai ales ca să se împlinească cuvîntul : «Să facă milă cu părinţii noştri, aducîndu-şi aminte de legămîntul Său cel sfînt, de jurămîntul cu care S-a jurat către Avraam, părintele nostru [95], ca fiind izbăviţi din mîna vrăjmaşilor să ne dea nouă fără frică să-I slujim...».

IV

De obicei oamenii sînt scoşi din mîna vrăjmaşilor lor, dar nu fără să fi simţit frica [96]. După ce te-ai îngrozit într-o situaţie grea şi apoi eşti eliberat de vrăjmaşi, eşti frumos şi bine eliberat, nu însă fără să fi gustat teama. Venirea Mîntuitorului Iisus, însă, ne-a slobozit «din mîna vrăjmaşilor noştri fără frică». Dealtfel, noi nu am cunoscut pe vrăjmaşii noştri şi nu i-am văzut atacîndu-ne, însă, fără a şti, deodată, noi am fost smulşi din cursele lor şi din laţurile lor. Într-o clipită «ne-a învrednicit pe noi să luăm parte la moştenirea sfinţilor» [97], fiind scoşi din mîna vrăjmaşilor noştri fără a simţi frică, pentru a sluji lui Dumnezeu în sfinţenie şi în dreptate, în toate zilele vieţii noastre [98].

92. *Ps.* 23, 8.
93. *Col.* 1, 20.
94. Textul grecesc formulează şi mai îndrăzneţ această idee spunînd : «cercetarea părinţilor s-a făcut prin venirea lui Hristos la noi şi coborîrea Lui pînă la iad». În acelaşi timp, un comentator bizantin din sec. XIV, Macarie Hrysokefalul, ţine să sublinieze că eliberarea noastră de teamă s-a făcut «pentru toate zilele vieţii noastre», adică pentru veşnicie. Migne, *P.G.*, 13, 1821—1822.
95. *Lc.* 1, 73 ; *Evr.* 6, 17.
96. *Lc.* 1, 74.
97. *Col.* 1, 13.
98. *Lc.* 1, 75.

V

«Iar tu, pruncule, prooroc al Celui Preaînalt te vei chema» [99]. Mă întreb, oare de ce nu proorocește Zaharia ca și cînd ar vorbi despre Ioan, ci i se adresează chiar lui Ioan zicînd : «Iar tu, pruncule, tu vei fi numit prooroc al Celui Preaînalt»... și cele următoare ? Ar părea fără rost să te adresezi unuia care nu înțelege, să vorbești unui prunc care e încă la sînul mamei. Cred totuși că am aflat motivul : Ioan a avut o naștere minunată, el vine pe lume vestit de un înger, a fost adus în lume după o ședere de trei luni a Mariei la Elisaveta, așa încît tot ceea ce s-a scris în privința aceasta constituie fapte ieșite din comun. Dacă se pune la îndoială că încă de la naștere s-ar fi putut înțelege cuvintele părintelui său și să se prindă sensul «iar tu, pruncule, prooroc al Celui Preaînalt te vei chema», atunci va trebui luat în considerare că faptele premergătoare sînt încă și mai minunate : «Căci iată, cum veni la urechile mele glasul salutării tale, pruncul a săltat de bucurie în pîntecele meu».

VI

Și dacă, încă din pîntecele mamei sale Ioan a auzit pe Iisus și dacă la glasul lui Iisus el a săltat de bucurie, de ce să refuzi să crezi că după nașterea sa el a putut auzi proorocia părintelui său și să înțeleagă cuvintele lui : «Iar tu, pruncule, prooroc al Celui Preaînalt te vei chema, căci vei merge înaintea feței Domnului, ca să gătești căile Lui» ? Cred, deci, că Zaharia s-a grăbit să se adreseze pruncului pentru că el știa că în curînd Ioan va merge să viețuiască în pustie și că el nu se va mai bucura de prezența lui. De fapt, pruncul «a fost în pustie pînă în ziua arătării lui către Israel» [100].

VII

Moise încă a rămas în pustie, însă numai după ce a ieșit din Egipt, după patruzeci de ani împliniți, și în decurs de patruzeci de ani, el a păzit încă turmele lui Ietro. Ioan, dimpotrivă, de la naștere a petrecut în pustie, el a fost «cel mai mare din cei născuți din femeie» [101], încît s-a dovedit vrednic de o creștere mult mai ridicată. Despre el grăiește proorocul : «Iată eu trimit înaintea ta pe îngerul Meu» [102]. E cu dreptate a numi «înger» pe acela care, trimis înaintea Domnului [103], a ascultat și

99. *Lc.* 1, 76.
100. *Lc.* 1, 80.
101. *Mt.* 11, 11.
102. *Ieș.* 23,20.
103. Să nu se uite că în grecește ἄγγελος înseamnă «trimis», «vestitor».

a înțeles proorocia părintelui său încă de la nașterea sa. De aceea, noi ceilalți, care avem credința în atîtea realități minunate, credem în aceeași măsură și în înviere, dar credem de asemenea și în proorociile care trebuie să se împlinească privind împărăția cerurilor, făgăduințe pe care le întărește Duhul Sfînt în fiecare zi. Toată Scriptura este încă și mai minunată, încît noi nici nu o putem pricepe, dar o vom înțelege în Hristos Iisus, Căruia Îi este slava și stăpînirea în vecii vecilor. Amin [104].

OMILIA A XI-A

La cuvintele:
«iar copilul creștea și se întărea cu duhul»
până la
«această înscriere s-a făcut mai întîi pe cînd Quirinius cîrmuia Siria» [105]

I

După Sfînta Scriptură cunoaștem două feluri de creșteri: creșterea trupească, unde voința omenească nu intervine, și creșterea duhovnicească asigurată prin efortul omenesc [106]. Creșterea a doua, cea duhovnicească, este cea pe care o amintește acum evanghelistul: «Copilul creștea și se întărea cu duhul» [107]. Iar duhul din el nu mai rămînea la vechea statură, ci creștea fără încetare. Și în același timp se dezvolta și sufletul, dar nu numai el, ci și mintea și înțelegerea creșteau și ele ca și duhul [108]. Este tocmai ce el afirmă: «El creștea cu duhul». E ceea ce a poruncit Dumnezeu: «Creșteți și vă înmulțiți» [109]. Nu știu cum pot explica acest fapt cei care înțeleg lucrurile în mod trupesc și după literă. Să admitem că expresia «vă înmulțiți» se referă la număr și astfel, dacă e vorba de creștere numerică, atunci ar fi loc pentru o înmulțire. Dar a continua în felul acesta porunca dată «creșteți» nu mai stă în puterea noastră.

---

104. *I Pt.* 4, 11.
105. *Lc.* 1, 80—82.
106. Se cunoaște concepția sinergistă a lui Origen, de aceea el dedică în lucrarea sa «Περὶ ἀρχῶν» un capitol întreg (III) libertății voii omenești. Cf. *Comm. in Math. XII*, 20, Migne, *P.G.* 13, 1029. La fel «συνεργεῖν», indice la Περὶ ἀρχῶν.
107. *Lc.* 1, 80.
108. *Fac.* 1, 22.
109. Bine observă H. Crouzel (*Luc.* p. 188—189 nota 2) că în acest pasaj sînt amintite toate elementele de bază ale antropologiei lui Origen, pentru care viața creștină e concepută ca un proces dinamic de dezvoltare neîncetată.

II

Care este, oare, omul care n-ar dori să adauge staturii sale măcar un «cot» [110], pentru a deveni mai mare ? Se vede că toate poruncile pot fi împlinite, căci o poruncă imposibil de îndeplinit n-are nici un înțeles, or dacă ni se poruncește să creștem, desigur că avem posibilitatea de a împlini această poruncă. Vreți să știți cum trebuie înțeleasă porunca «creșteți» ? Ascultați ceea ce a făcut Isaac despre care este scris : «Și s-a înălțat omul și mergînd înainte mai mare se făcea, pînă ce s-a făcut mare foarte» [111]. Fără îndoială, voința sa țintea spre tot mai mult, făcea progrese neîncetate în contemplarea unor realități tot mai dumnezeiești, deprinzîndu-se să se rupă cît mai mult de bogățiile pămîntești și lăsîndu-se răpit de comoara planurilor sale, pe care se silea să le păstreze cît mai curate. Astfel, numai cel care a cultivat toate virtuțile în cîmpul sufletului său, numai acela împlinește și această poruncă : «creșteți».

III

De aceea s-a zis și despre Ioan că încă prunc mic fiind, «creștea și se înmulțea». Și totuși e un lucru foarte greu să spui despre un prunc că creștea în chip duhovnicesc pentru că așa ceva este un lucru foarte rar între muritori. Dar, totuși «pruncul creștea și se întărea cu duhul». Este o deosebire între «a crește» și «a se întări». Firea omenească este slabă, iar ca să devină mai tare ea are trebuință de ajutor dumnezeiesc. Citim în Scriptură : «trupul e neputincios» [112]. Ce trebuie să vină în ajutorul lui ca să se întărească ? Fără nici o îndoială, duhul, «căci duhul este osîrduitor, dar trupul, neputincios». Cel care vrea să devină mai puternic nu trebuie să se bizuie decît pe duh, pentru a se întări. Mulți se întăresc numai trupește, trupul lor prinde puteri ; însă un ostaș al lui Dumnezeu [113] trebuie să ia și puteri duhovnicești și, odată ce este întărit, el va strivi sub picioarele lui înțelepciunea cărnii. Căci pe măsură ce se înduhovnicește, el va supune trupul sub stăpînirea duhului. Să nu credem cumva că aceste cuvinte : «creștea și se întărea cu duhul» conțin numai o simplă istorisire despre Ioan, istorie care nu ne privește deloc ; nu, aceasta este o istorie pusă nouă ca model pentru ca întărindu-ne, din punct de vedere duhovnicesc, în înțelesul pe care l-am arătat, să realizăm și noi progrese !

110. *Mt.* 6, 27.
111. *Fac.* 26, 13. A se vedea Origen, *Gen. Hom.* XII, 5, p. 111, ediția berlineză.
112. *Mt.* 26, 41.
113. În înțelesul de la *II Tim.* 2, 3—5.

IV

«Şi a fost în pustie pînă în ziua arătării lui către Israel». Am arătat ultima dată cît de ieşită din comun a fost naşterea lui Ioan, căci cîtă vreme «pruncul sălta cu bucurie în pîntecele mamei» [114] şi chiar înainte de a se fi născut, el a cunoscut deja pe Domnul. Am arătat, de asemenea, minunea nu mai puţin mică a naşterii sale, cînd Zaharia îi adresează pruncului cuvîntul, precum l-a auzit acesta: «Iar tu, zice el, pruncule, proorocal Celui Preaînalt te vei chema» [115]. După o astfel de zămislire şi după o astfel de naştere, era firesc ca Ioan să nu aştepte să fie crescut de către tatăl său şi de către mama sa pînă «în ziua arătării lui către Israel», ci s-a retras [116], fugind de zgomotul oraşelor, de asaltarea mulţimilor şi de păcatele oraşelor ca să se ducă în pustie, unde aerul e mai proaspăt, cerul mai deschis şi Dumnezeu mult mai aproape şi acolo, cîtă vreme nici taina Botezului [117] nu era încă descoperită, nici epoca predicării sosită, să se îndeletnicească cu rugăciunea şi să trăiască cu îngerii [118], pentru ca să cheme pe Domnul şi să-L audă răspunzînd: «Iată-Mă» [119]. După cum altă dată «Moise striga şi Domnul îi răspundea» [120], cred că tot aşa şi Ioan a putut vorbi în pustie şi Domnul îi va fi răspuns.

V

Această cugetare scoasă din Sfînta Scriptură îmi aduce aminte de un temei hotărîtor şi anume: dacă «între cei născuţi din femei, nimeni nu este mai mare decît Ioan Botezătorul» [121] şi dacă Dumnezeu i-a răspuns lui Moise, atunci desigur că a răspuns şi lui Ioan care a fost mult mai mare decît Moise, ca unul care s-a hrănit în pustie şi a cărui naştere a fost vestită de un arhanghel, acelaşi arhanghel care a vestit pe cea a Mîntuitorului, şi al cărui tată a ajuns mut întrucît nu a crezut în naşterea lui. Ioan se afla deci «în pustie» şi se hrănea într-un chip nou şi neobişnuit pentru un om, precum ne aminteşte evanghelistul Matei: «hrana

114. *Lc.* 1, 44.
115. *Lc.* 1, 76.
116. Ἀναχώρησις, retragerea în pustie, nu pare a avea la Origen înţelesul de mediu salvator, pe care-l va avea la monahii sec. IV. A se vedea şi indicele la Filocalie. Totuşi el vedea deja în această retragere o terapie sufletească (Filoc. 100, 12, ed. Robinson în acest volum, citat după Κατὰ Κέλσου, I, 5).
117. A se reţine termenul «sacramentum Baptismi» (μυστήριον τοῦ βαπτίσματος) care mai e pomenit în felul acesta şi în omiliile XIV, 6 şi XXXIII, 5. Cf. H. Crouzel, *Luc.* p. 193.
118. Poate o prefigurare a «vieţii îngereşti», descrise mai tîrziu de sfîntul Grigorie de Nyssa în scrierile sale dedicate fecioriei.
119. *Ieş.* 3, 4.
120. *Ieş.* 19, 19.
121. *Lc.* 7, 28.

lui era din lăcuste şi miere sălbatică» [122]. Întrucît Ioan a fost slujitorul celei dintîi veniri a Mîntuitorului şi întrucît numai el a grăit despre iconomia întrupării Aceluia despre care proorociile prăznuiau pe Cel care S-a născut dintr-o fecioară, Ioan n-a mai primit o miere care provenea de la albine şi care era curăţită prin purtarea de grijă a omului, ci miere sălbatică [123]. Cît despre zburătoarele care alcătuiau hrana sa, acestea n-au fost vreo pasăre măiastră, care se înalţă măreţ în văzduh, ci o mică insectă care se ridică cu greu deasupra pămîntului şi care mai mult sare decît zboară. Ce aş putea spune mai mult? E foarte limpede: lăcustele, vietăţile mici şi curate, au fost hrana sa [124]. Înţelegeţi, prea iubiţii mei fraţi, că un nou fel de a se naşte are parte de un nou mod de a se hrăni.

VI

După acestea Scriptura continuă: «În zilele acelea a ieşit poruncă de la Cezarul să se înscrie toată lumea... Această înscriere s-a făcut întîi pe cînd Quirinius ocîrmuia Siria» [125]. Ar putea fi întrebat evanghelistul: ce rost are acest aliniat care relatează în acelaşi timp despre «întîia scriere» a toată lumea în timpul împăratului Cezar August, apoi despre călătoria lui «Iosif, însoţit de Maria, cea logodită cu el, care era însărcinată», mergînd în mulţimea aceea de lume, ca să se înscrie şi el în lista de dare la venirea în lume a lui Iisus, înainte de a se încheia înscrierea? Pentru cine priveşte lucrurile mai de aproape, întîmplările acestea sînt semnul unei taine: trebuia ca şi Hristos să fie numărat în acest recensămînt al lumii, pentru că şi El voia să fie înscris la un loc cu toţi ceilalţi, pentru ca să sfinţească pe toţi oamenii şi să fie pomenit în registre împreună cu toată lumea, pentru a oferi lumii trăirea în comuniune cu El [126]. Iar după această numărătoare Iisus voia să numere împreună cu El pe toţi oamenii, înscriind în «cartea vieţii» [127] pe toţi cei care au crezut în El, înscriindu-i în ceruri [128], împreună cu sfinţii Aceluia, «Căruia Îi este slava şi stăpînirea în vecii vecilor. Amin» [129].

122. *Mt.* 3, 4.
123. Diferenţa între cele două soiuri de miere pare a avea la Origen înţelesul deosebirii între Vechiul Testament şi Noul Testament.
124. Lăcustele sînt comestibile. Li se înlăturau picioarele şi aripile şi se consumau fierte sau fripte pe jar.
125. *Lc.* 2, 1—2.
126. Deci pentru confirmarea în timp a realizării iconomiei divine.
127. *Apoc.* 20, 15.
128. *Lc.* 10, 20.
129. *I Pt.* 4, 11.

OMILIA A XIV-A

La cuvintele:
«Şi cînd s-au împlinit opt zile ca să-L taie împrejur»
până la
«o pereche de turturele şi doi pui de porumbei» [130]

I

Prin moartea Sa, «Hristos a murit păcatului» [131], nu fiindcă ar fi păcătuit, căci «n-a săvîrşit nici un păcat, nici nu s-a aflat vicleşug în gura Lui» [132], ci El a murit pentru ca datorită morţii Sale pentru păcate, noi care eram morţi să nu mai vieţuim niciodată în păcat şi în fărădelegi, căci scris este : «dacă am murit împreună cu Hristos, credem că vom şi vieţui împreună cu El» [133]. Or, dacă «am murit împreună cu El» în ziua morţii Sale şi dacă am înviat împreună cu El în ziua învierii Sale, tot astfel, fiind tăiaţi împrejur împreună cu El, am fost şi curăţiţi printr-o curăţire sărbătorească în urma tăierii Lui împrejur. În sfîrşit, ca să ştiţi că din pricina noastră S-a tăiat Domnul împrejur, ascultaţi ceea ce spune Pavel în chipul cel mai limpede : «Căci întru El locuieşte, trupeşte, toată plinătatea Dumnezeirii şi sînteţi deplini întru El, Care este cap a toată domnia şi stăpînirea. Tot în El aţi fost tăiaţi împrejur, cu tăiere împrejur nefăcută de mînă, prin dezbrăcarea de trupul păcatului, întru tăierea împrejur a lui Hristos. Îngropaţi fiind împreună cu El prin Botez, cu El aţi şi înviat prin credinţă în puterea lui Dumnezeu, Cel care L-a înviat pe El din morţi» [134]. Aşadar, atît moartea şi învierea, cît şi tăierea Sa împrejur, s-au făcut pentru noi oamenii.

II

«Şi, zice Scriptura, cînd s-au împlinit opt zile ca să-L taie împrejur, I-au pus numele Iisus, cum a fost numit de înger, mai înainte de a se zămisli în pîntece» [135]. Iisus, acest nume glorios şi înalt, cu totul vrednic a primi toată cinstirea închinării şi a măririi, «acest nume care este mai presus de orice nume», nu s-ar fi cuvenit să fie pomenit în primul loc de către oameni, nici să fie introdus de ei în lume, ci se cădea să se înfăptuiască (aceasta) de către o putere mult mai înaltă şi mai desăvîr-

130. *Lc.* 2, 21—24.
131. *Rom.* 6, 10.
132. *I Pt.* 2, 22.
133. *Rom.* 6, 8.
134. *Col.* 2, 9—12.
135. *Lc.* 2, 21.

șită [136]. Evanghelistul adaugă, zicînd : «I-au pus numele Iisus, cum a fost numit de înger mai înainte de a se zămisli în pîntece» [137].

III

Apoi spune : «Și cînd s-au împlinit zilele curățirii lor, după Legea lui Moise, l-au adus pe Prunc la Ierusalim» [138]. Pomenește de «zilele curățirii lor». Cine sînt acești «lor» ? Dacă s-ar fi scris : din pricina «curățirii ei», adică cea a Mariei, care născuse, atunci nu s-ar fi ivit nici o nedumerire și am fi zis cu oarecare îndrăzneală : «Maria, care este dintre oameni și care avea trebuință să fie curățită» [139], după naștere. Însă cîtă vreme s-a spus : «zilele curățirii lor», poate nu este vorba de o singură persoană, ci de două sau chiar de mai multe altele. Avut-a, oare, și Iisus trebuință să fie curățit și a fost El oare necurat sau întinat de vreo prihană oarecare ? S-ar putea să pară că eu vorbesc într-un mod temerar, însă eu sînt susținut de autoritatea Sfintei Scripturi. Vezi ceea ce este scris în Iov : «Nimeni nu este curat, măcar o zi de va fi viața lui pe pămînt» [140]. El n-a zis : «Nimeni nu-i lipsit de păcat», ci «nimeni nu este curat». Pentru că necurăția nu este sinonimă cu «păcatul», și pentru ca să știți că «necurăția» însemnează un lucru și «păcatul» altul, Isaia o spune foarte clar cînd zice : «Cînd Domnul va fi spălat necurăția fiicelor Sionului și va fi șters fărădelegile din mijlocul lui prin duhul dreptății și al nimicirii» [141].

IV

Orice suflet îmbrăcat într-un trup omenesc își are necurățiile sale. Trebuie să știți că și Iisus a avut necurățiile Lui din propria Sa voință pentru că a luat trup omenesc pentru mîntuirea noastră.

Ascultați numai cu luare aminte ce spune proorocul Zaharia : «Și era Iisus îmbrăcat în veșminte murdare» [142]. Aceste cuvinte sînt îndreptate

136. Nu se poate să nu te impresioneze evlavia cu care vorbește Origen despre numele și persoana Domnului Hristos. A făcut-o și cînd explica aluziile făcute de proorocii Vechiului Testament în legătură cu venirea Mîntuitorului. A se vedea în volumul prim al operelor lui Origen traduse de noi omiliile I la Iosua, dar mai ales omilia I la Cîntarea Cîntărilor.

137. *Lc.* 2, 21.

138. *Lc.* 2, 22.

139. Deci Origen nu cunoaște credința într-o concepere imaculată a Maicii Domnului. Nici chiar în *Omil. VIII la Levitic* (corpul berlinez vol. 6, 384—396), în care se credea că s-ar afla un sprijin pentru imaculata concepere nu se spune altceva decît că Maria n-a născut din împreunare omenească. A se vedea și glosa editorului din Migne, *P.G.*, 13, 1833.

140. *Iov* 14, 4 (după ediția sinodală din 1914).

141. *Is.* 4, 4. Origen susține că Însuși Iisus a fost supus necurăției. A se vedea și comentarul din Migne, *P.G.* 13, 1833—1834.

142. *Zah.* 3, 3. S-a discutat mult despre interpretarea hristologică a acestui verset unde e vorba de Iisus fiul ui Iosedec. A se vedea H. Crouzel, *Luc.* p. 220—221.

împotriva acelora care susţin că trupul Domnului nostru n-a fost un trup omenesc, ci el a fost alcătuit din elemente cereşti şi duhovniceşti [143]. Dacă, însă, trupul său a fost alcătuit din elemente cereşti şi, după partizanii acestei afirmări greşite, din materie astrală şi de o altă natură mult mai măreaţă şi mai duhovnicească, atunci ei trebuie să ne răspundă de ce a putut fi întinat un trup duhovnicesc şi în ce fel tîlcuiesc ei ceea ce am spus mai înainte : «Iisus era îmbrăcat în haine murdare» ? Or, dacă sînt siliţi să accepte «trup duhovnicesc» în înţeles de «veşmînt murdar», căci făgăduinţa trebuie să se împlinească şi între altele şi aceasta : «se seamănă trup întru stricăciune şi înviază întru nestricăciune» [144], atunci trebuie să concludă că noi trebuie să înviem murdari şi necuraţi. Judecata aceasta este nedreaptă, cîtă vreme ştiu că este scris : «Se seamănă întru necinste, înviază întru slavă ; se seamănă întru slăbiciune, înviază întru putere ; se seamănă trup firesc, înviază trup duhovnicesc» [145]. A trebuit, deci, ca Domnul şi Mîntuitorul nostru, Care îmbrăcase «veşminte murdare» şi luase trup pămîntesc să ne ofere ceea ce, după lege şi obicei, curăţă necurăţiile.

V

Profit de prilejul care mi se dă ca să tratez din nou o chestiune despre care adesea se întreabă fraţii noştri... (cum că) copiii sînt botezaţi [146] pentru iertarea păcatelor [147]. Despre ce păcate este vorba ? Cînd au putut ei păcătui ? Cum s-ar putea reţine un astfel de motiv, socotit temeinic pentru botezul copiilor, dacă nu se admite tîlcuirea pe care noi am dat-o : «Nimeni nu este curat, măcar o zi de va fi viaţa lui pe pămînt»? Tocmai pentru că necurăţiile din naştere sînt şterse prin taina Botezului, de aceea se botează copiii, căci (cum scrie la Scriptură), «de nu se va naşte cineva din apă şi din duh, nu va putea să intre în împărăţia lui Dumnezeu» [148].

VI

Zice evanghelistul : «Cînd s-au împlinit zilele curăţirii lor». Împlinirea zilelor are şi ea o însemnare duhovnicească. Începînd de la naştere sufletul, într-adevăr, nu este curat, ba nici chiar în ziua naşterii el

143. Marcion susţinea că trupul lui Iisus era numai aparent, iar ucenicul său Apelle admitea un corp astral, din eter, dintr-o a 5-a esenţă («guinta essentia»), de care vorbea Aristotel în lucrarea sa, *Despre filozofie*.

144. *I Cor.* 15, 44.

145. *I Cor.* 15, 42—44.

146. În timpul lui Origen se confirmă că se practica botezarea copiilor. În afară de acest loc a se vedea *Com. Rom.* V, 9, Migne, *P.G.*, 14, 1047 etc.

147. *Fapte* 2, 38.

148. *In* 3, 5.

nu poate fi socotit curat cu desăvîrşire, căci precum este scris în Lege : «Dacă femeia va naşte prunc de parte bărbătească, necurată va fi şapte zile şi treizeci de zile să se cureţe de sîngele său» [149]. Astfel, deoarece «legea e duhovnicească» [150] şi «umbră a bunurilor viitoare» [151], noi putem înţelege că adevărata noastră curăţire are loc după un timp oarecare. Iată care e părerea mea : chiar şi după învierea morţilor noi tot vom avea nevoie de o taină ca să ne spălăm şi să ne curăţim. Nimeni, prin urmare, nu va putea învia fără prihană şi nu ar putea găsi nici un suflet care să fie curăţat îndată de orice cusur. Deodată cu înnoirea primită prin Botez se împlineşte o taină : precum prin iconomia întrupării Iisus a fost curăţit printr-o jertfă, tot aşa şi noi trebuie să ne curăţim printr-o înnoire duhovnicească.

VII

Şi evanghelistul continuă : «Şi L-au adus pe Prunc la Ierusalim, după legea lui Moise, ca să-L pună înaintea Domnului» [152].

Unde sînt cei care nu recunosc pe Dumnezeul Legii şi care afirmă că nu El, ci altul este Dumnezeul cel propovăduit de Hristos în Evanghelie ? [153]. Or, Apostolul spune : «Dumnezeu a trimis pe Fiul Său, născut din femeie, născut sub lege» [154]. Să fim nevoiţi, dar, să credem că bunul Dumnezeu ar fi pus pe Fiul Său sub ascultare de legea Creatorului şi sub stăpînirea unui vrăjmaş, unei puteri cu care El însuşi nu S-ar fi învoit ? Ziceţi mai curînd că El a fost pus sub Lege «ca să răscumpere pe cei de sub Lege» [155], pentru a-i supune unei alte legi, care a fost pomenită la citirea textului : «Luaţi aminte, poporul Meu, la legea Mea» [156], şi apoi : «L-au adus pe Prunc ca să-L pună înaintea Domnului». În ce pasaj al Sfintei Scripturi se află învăţătura pe care o susţin ? Desigur e vorba despre acesta : «Scris este, în Legea lui Moise : «Să-Mi sfinţeşti pe tot întîiul născut» [157], iar în alt loc : «De trei ori pe an să se înfăţişeze înaintea Domnului Dumnezeu toţi cei de parte bărbătească» [158].

Copiii închinaţi, fiindcă erau întîi născuţi, erau aduşi înaintea altarului Domnului. «Tot cel de parte bărbătească, zice Scriptura, care des-

149. *Lev.* 12, 2—4.
150. *Rom.* 7, 14.
151. *Evr.* 10, 1.
152. *Lc.* 2, 22.
153. Sînt vizaţi desigur gnosticii marcioniţi şi ceilalţi, care afirmau că sînt doi Dumnezei : cel după Lege, al Vechiului şi Cel al iubirii, Dumnezeul adevărat din Noul Testament.
154. *Gal.* 4, 4.
155. *Gal.* 4, 5.
156. *Ps.* 77, 1.
157. *Ieş.* 13, 3.
158. *Ieş.* 34, 23.

chide pîntecele maicii sale». Acest stih are un înțeles duhovnicesc, căci altfel s-ar fi zis : Tot cel de parte bărbătească ieșit din pîntecele maicii sale, și nu : «care deschide pîntecele mamei», cum a făcut-o Domnul Iisus ; căci pentru orice femeie, nu nașterea pruncului e cea care deschide pîntecele ei, ci împreunarea cu bărbatul ei.

VIII

Pentru Maica Domnului pîntecele s-a deschis în momentul zămislirii, deci înainte de nașterea lui Hristos [159]. Nici un bărbat nu s-a apropiat de acest pîntec sfințit și demn de cea mai mare cinste. Îmi îngădui să vorbesc despre această temă deoarece se spune : «Duhul lui Dumnezeu se va pogorî peste tine și puterea Celui Preaînalt te va umbri» [160]. Aceasta este originea zămislirii ; pruncul s-a dezvoltat în pîntecele Mariei, care nu fusese deschis. Prin aceasta se explică și vorbele Mîntuitorului : «Iar eu sînt vierme și nu om, ocara oamenilor și defăimarea poporului» [161].

În pîntecele mamei El vedea necurăția trupurilor și, învăluit de pîntecul maicii sale, El îndura cu greu apăsarea noroiului pămîntesc. De aceea se aseamănă el cu un vierme al pămîntului : «Eu sînt vierme, zice El, și nu om». Făptura omenească se naște, pe cale firească, din împreunarea bărbatului cu femeia, însă Eu nu M-am născut dintr-o astfel de împreunare după legea firii umane, Eu sînt născut ca un vierme care nu-și are originea într-o sămînță străină, ci în chiar trupul unde se dezvoltă [162].

IX

Pentru că «orice întîi născut de parte bărbătească va fi închinat Domnului» a fost adus și Iisus «la Ierusalim», «să-L pună înaintea Domnului» ca să «dea jertfă precum s-a zis în Lege, o pereche de turturele sau doi pui de porumbel» [163]. Vedem dar aducîndu-se o pereche de turturele și doi pui de porumbel pentru Mîntuitorul. Din partea mea, socotesc că sînt plăcute acele păsări aduse jertfă pentru nașterea Domnului ; și, dacă admir asina lui Valaam, încît o consider o culme a fericirii, că ea a fost vrednică nu numai să vadă pe îngerul Domnului, ci și să poată deschide gura pentru a se exprima în grai omenesc [164], tot așa cinstesc

159. Ca să combată pe docheți și pe Marcion, Tertullian a susținut că nașterea Domnului s-a petrecut ca și a altor muritori (*Adv. Marc.* 3, 11).

160. *Lc.* 1, 35.

161. *Ps.* 21, 6.

162. Despre originea viermilor sau a șerpilor într-un corp străin au vorbit și Ovidiu (*Metamorfoze* 15, 389—390), Pliniu (*Ist. Nat.* 10, 66) etc. Cf. H. Crouzel, *Luc.*, p. 228.

163. *Lc.* 2, 24.

164. Comparația între măgărița lui Valaam (*Num.*, 22, 25 ș.urm.) și porumbei ne aduce aminte de superioritatea Noului Testament față de Vechiul Testament, cu atît mai mult cu cît și Duhul Sfînt a luat chip de porumb.

încă mai mult și respect aceste păsărele care au fost jertfite pe altar pentru Domnul și Mîntuitorul nostru : «o pereche de turturele sau doi pui de porumbel».

X

Tîlcuirea mea s-ar putea să introducă oarecare noutate fără relație cu măreția subiectului. Însă dacă nașterea Mîntuitorului a fost o noutate, pentru că El nu S-a născut prin împerecherea dintre un bărbat și o femeie, ci numai dintr-o fecioară, tot asemenea perechea de turturele și a celor doi pui de porumbel nu erau dintre aceia pe care noi îi vedem cu ochii noștri trupești, (ci) înfățișează pe Duhul Sfînt, Care «S-a pogorît în chipul unui porumbel» [165] și a venit deasupra Mîntuitorului, în ziua Botezului Său în Iordan. Tot așa stau lucrurile și cu perechea de turturele : aceste păsărele nu erau din cele care zboară prin văzduh, ci sub chipul porumbelului și al turturelei apărea ceva dumnezeiesc și de o majestate mai presus de cugetarea omenească ; tot așa aveau să se petreacă lucrurile și cu Cel care avea să Se nască și să pătimească pentru lumea întreagă. El nu putea fi curățit, în ochii Domnului, cu niște jertfe simple ca ceilalți oameni, ci deoarece iconomia dumnezeiască reînnoia totul, se cuvenea să fie și victime noi, după voia lui Dumnezeu, celui atotputernic, prin Hristos Iisus, «Căruia Îi este slava și stăpînirea în vecii vecilor. Amin» [166].

OMILIA A XXI-A

A s u p r a t e x t u l u i :
«În al cincisprezecelea an al domniei Cezarului Tiberiu»
p î n ă l a
«drepte faceți cărările Lui» [167]

I

Pe vremea cînd proorocii nu se adresau decît iudeilor, numai regii din Iuda erau pomeniți în adresele lor, de pildă : «Vedenia lui Isaia, fiul lui Amos, pe care a văzut-o despre Iuda și Ierusalim, în vremea lui Ozia, Iotam, Ahaz și Iezechia...» [168].

În afară de regii Iudeii nu văd pe nimeni altul menționat în timpul lui Isaia. La unii proroci citim și numele regilor lui Israel, precum este

165. *Lc.* 3, 21—22.
166. *I Pt.* 4, 11.
167. *Lc.* 3, 1—4.
168. *Is.* 1, 1.

cazul în pasajul următor: «în vremea lui Ieroboam, fiul lui Ioaș, regele lui Israel» [169].

Dar cînd este vorba de a se da în vileag tainele Evangheliei [170] și a răspîndi, pe întreg pămîntul, vestea cea bună, al cărei înaintemergător a fost mai întîi Ioan, în pustie, pe vremea cînd împărăția lui Tiberiu stăpînea lumea «în al cincisprezecelea an al domniei lui Tiberiu, zice Scriptura, a fost cuvîntul Domnului către Ioan» [171]. Și dacă mîntuirea trebuia să fie vestită în toată lumea păgînă, care îmbrățișase credința, și dacă Israel a trebuit să fie cu desăvîrșire dat la o parte, ar fi fost destul să spună: «În al cincisprezecelea an al domniei Cezarului Tiberiu, pe cînd Ponțiu Pilat era procuratorul Iudeii».

II

Însă, fiindcă mulți credincioși trebuiau să vină din Iudeea și din Galileea, trebuiau pomenite și aceste împărății: «Irod fiind tetrarh al Galileii — Filip, fratele său, era tetrarh al Itureii și al ținutului Trahonitidei, iar Lisanias era tetrarh al Abileniei — în zilele arhiereilor Ana și Caiafa a fost cuvîntul lui Dumnezeu către Ioan, fiul lui Zaharia, în pustie» [172]. Altă dată «Cuvîntul lui Dumnezeu s-a făcut auzit lui Ieremia, fiul lui Hilchia, dintre preoți» [173], pe vremea cutărui și cutărui rege din Iuda, acum a fost cuvîntul lui Dumnezeu «către Ioan, fiul lui Zaharia». Or, niciodată un astfel de cuvînt nu s-a îndreptat către proorocii «din pustie». Însă «copiii femeii părăsite» au alergat la îmbrățișarea credinței în mai mare număr decît cei «ai femeii cu bărbat» [174]. Acesta este temeiul pentru care a fost «cuvîntul lui Dumnezeu către Ioan, fiul lui Zaharia, în pustie».

III

Să nu uităm, în același timp, că înțelesul este mai bogat dacă se tîlcuiește «pustiu» în înțeles duhovnicesc pur și simplu[175], după literă, căci cel care predică «în pustie» își folosește graiul în zadar, pentru că acolo

169. *Amos* 1, 1.

170. A se reține cele spuse în Comentarul la Ioan I, 8 despre «transpunerea Evangheliei sensibile în Evanghelie duhovnicească». De fapt, pentru Origen întreaga Scriptură se pretează la interpretare tainică.

171. *Lc.* 3, 2.

172. *Lc.* 3, 1.

173. *Ier.* 1, 1.

174. *Is.* 54, 1; *Gal.* 4, 27.

175. Are dreptate Crouzel (*Saint Luc.* p. 292) să constate că aici textul grec e mai semnificativ redactat: «Niciodată un astfel de cuvînt n-a fost îndreptat către vreunul din prooroci în pustie, cum s-a făcut acum în sens mistic. Pustia e femeia fără bărbat, adică Biserica neamurilor, care va avea mai mulți fii decît cea cu bărbat, adică decît sinagoga iudeilor».

nu-i nimeni ca să-l asculte vorbind. Înaintemergătorul lui Hristos, «glasul celui ce strigă în pustie», predică în pustiul sufletului lipsit de pace. Astăzi, ca şi odinioară, este «o făclie care arde şi luminează» [176], care vine mai întîi şi «predică botezul pocăinţei pentru iertarea păcatelor». «Lumina cea adevărată» [177] vine îndată ce «făclia» însăşi grăieşte: «Acela trebuie să crească, iar eu să mă micşorez» [178].

Cuvîntul lui Dumnezeu este vestit «în pustie», adică în toată împrejurimea Iordanului. Ce locuri trebuia să străbată Botezătorul, dacă nu împrejurimea Iordanului? şi astfel toţi cei care voiau să se pocăiască erau de faţă pentru a primi curăţirea apei.

IV

Numele Iordan înseamnă «coborîre» [179]. Rîul lui Dumnezeu, «care coboară» cu puterea unui şuvoi larg, este Domnul şi Mîntuitorul nostru, întru Care sîntem botezaţi în apa adevărului, în apa mîntuirii [180]. În scopul «iertării păcatelor» predică el Botezul: veniţi catehumenilor, faceţi fapte de pocăinţă ca să primiţi Botezul pentru iertarea păcatelor. El primeşte Botezul [181] «pentru iertarea păcatelor» celui care încetează a păcătui. Însă la baia Botezului vin şi unii împietriţi în păcat; pentru aceştia nu există iertare a păcatelor. Pentru aceea eu vă atrag atenţia, luaţi aminte, să nu vă apropiaţi de Botez fără o grijă şi fără pregătire amănunţită, ci arătaţi mai întîi «fapte vrednice de pocăinţă». Să aveţi o vreme oarecare o purtare cinstită, păstraţi-vă curaţi de orice întînăciune şi de orice păcat. Iertarea păcatelor vi se va dărui cînd şi voi veţi fi în situaţia de a avea părerea de rău pentru păcatele proprii. «Şi ne iartă nouă păcatele noastre, căci şi noi înşine iertăm tuturor celor ce ne greşesc nouă» [182].

V

Pasajul din Vechiul Testament pe care l-am citat acum, îl citim la proorocul Isaia: «Glasul celui ce strigă în pustie: gătiţi calea Domnului, drepte faceţi cărările Lui» [183]. Dumnezeu vrea să găsească în voi o

176. *In.* 5, 35.
177. *In,* 1, 9.
178. *In,* 3, 30.
179. Aici Origen e influenţat de Filon din Alexandria. A se vedea despre «coborîre» (κατάβχαις) în pasajele traduse din Com. In. Se ştie cît de mult e tributar Origen interpretării morale şi moralizante a acestuia. A se vedea J. Daniélou, *Origène,* Paris, 1948, p. 179 ş.u.
180. Despre apelul la convertire a se vedea Hans Urs von Balthasar, *Origenes. Geist und Feuer,* Regensburg, 1939, p. 57.
181. *Lc.* 3, 8.
182. *Lc.* 11, 4.
183. *Is.* 40, 3.

cale pentru a putea intra în sufletele voastre [184] și a rămîne acolo; pregătiți-I o cărare, precum este scris: «Drepte faceți cărările Lui». «Glasul celui ce strigă în pustie». Un glas strigă: «Gătiți calea». Glasul începe și ajunge la urechi, apoi, după glas sau mai bine-zis deodată cu el, cuvîntul intră în auz. În acest înțeles a propovăduit Ioan pe Hristos. Să vedem, acum, ce anunță glasul despre Cuvînt: «Pregătiți, zice glasul, calea Domnului». Ce fel de cale trebuie să pregătim noi Domnului? Este vorba despre o cale trupească? Cuvîntul Domnului poate, oare, străbate o atare cale? Sau trebuie pregătită Domnului o cale lăuntrică și rînduită, în inima noastră, ca pe niște piste drepte legate între ele? Aceasta este calea pe care a intrat Cuvîntul lui Dumnezeu, Care se așează în inima omenească, în stare să o cucerească.

VI

Mare este inima omului și cuprinzătoare! [185] Cîtă putere cuprinde ea cînd este curată! Vrei să cunoști mărimea și lărgimea ei? Ia aminte la îndrumarea dumnezeiască care învață, căci El este cel care zice: «El mi-a dat cunoștința cea adevărată despre cele ce sînt, ca să știu întocmirea lumii și lucrarea stihiilor. Începutul și sfîrșitul și mijlocul vremurilor, întoarcerile anotimpurilor și prefacerile văzduhului, cursurile anilor și rînduiala stelelor, firea dobitoacelor și apucăturile fiarelor, puterea duhurilor și gîndurile oamenilor, feluritele neamuri ale plantelor și însușirile rădăcinilor» [186]. Vezi, așadar, că nu este mică inima omului care îmbrățișează atîtea lucruri. Dar să nu înțelegi această mărime în mod trupesc, ci s-o înțelegi ca pe o putere a Lui în stare să pătrundă în cunoașterea atîtor și atîtor adevăruri.

VII

Iar ca să facem pe toți oamenii de rînd să înțeleagă măreția inimii lor, să dăm cîteva pilde luate din viața de toate zilele. Toate orașele pe care le-am străbătut [187] le păstrez în amintirea minții: caracteristicile lor, așezarea lor, zidurile, clădirile, toate acestea mi-au rămas în inimă. Drumul pe care l-am străbătut mi-a rămas întipărit și imprimat în memorie, marea pe care am navigat am întipărit-o discret în cugetul meu liniștit.

Precum am spus, inima omului nu e mică. Ea poate cuprinde atîtea și atîtea lucruri. Și dacă nu este mică, pentru că ea îmbrățișează atîtea lu-

184. Despre drumul lui Iisus spre sufletele noastre a vorbit Origen adeseori. Crouzel, *Théologie de l'Image de Dieu chez Origène*, p. 229.

185. Homo capax Dei (Περὶ ἀρχῶν, III, 6, 9, ed. berlineză, p. 290), iată o sentință adeseori întîlnită în scrisul lui Origen. Desigur că această «capacitate» presupune înrudirea noastră cu Dumnezeu. A se vedea și indicele de la Filocalia.

186. *Înț. Sol.* 7, 17—20.

187. Se știe că Origen a străbătut multe orașe din întreg bazinul Mediteranei.

cruri, atunci se poate pregăti, prin ea, şi calea spre Domnul, trasînd o linie dreaptă, pentru ca Cuvîntul Înţelepciunii lui Dumnezeu [188] să păşească pe ea. Gătiţi Domnului drum prin purtare cinstită şi prin fapte bune, «drepte faceţi-I cărările», pentru ca Cuvîntul Domnului să umble prin voi nestingherit şi să vă dea cunoştinţa tainelor Lui şi a venirii Lui, a Aceluia, «Căruia este slava şi stăpînirea în vecii vecilor. Amin» [189].

OMILIA A XXII-A

La cuvintele:
«Orice vale se va umple...»
până la
«Dumnezeu poate şi din pietrele acestea să ridice fii lui Avraam» [190]

I

Să vedem acum ce s-a propovăduit la venirea lui Hristos. Pentru a explica, între altele, despre rostul predicii lui Ioan, să plecăm de la ceea ce este scris: «Glasul celui ce strigă în pustie: gătiţi calea Domnului, drepte faceţi cărările Lui» [191]. Ceea ce urmează priveşte numai pe Domnul, Mîntuitorul nostru. Căci nu Ioan este cel care «a umplut toată valea», ci Domnul, Mîntuitorul nostru. Să ia în considerare fiecare ce era în el înainte de a avea credinţa şi atunci va constata că era un fel de vale adîncă, o vale prăpăstioasă, ducînd spre adîncuri. Însă Domnul Iisus a venit, iar după aceea a trimis [192] pe Duhul Sfînt în locul Său; şi astfel atunci «toată valea s-a umplut». Ea a fost umplută cu fapte bune şi cu roadele Duhului Sfînt. Dragostea nu lasă să dăinuiască în voi o vale şi dacă stăpîniţi pacea, răbdarea şi bunătatea, nu numai că veţi înceta de a fi «o vale», ci veţi începe să deveniţi un munte al lui Dumnezeu [193].

II

Constatăm că aceste cuvinte: «Orice vale se va umple» se realizează şi se împlinesc atît pentru neamuri, cît şi pentru Israelul cel căzut

---

188. Imagine care evocă pasajul din *Pilde* 8, 22, adeseori citat în controversele teologice din sec. IV: «Domnul m-a zidit la începutul lucrurilor Lui», unde Înţelepciunea şi Logosul sînt aceeaşi persoană.

189. *I Pt.* 4, 11.

190. *Lc.* 3, 5—8.

191. *Lc.* 3, 4.

192. În text vicarius suus, adică Duhul Sfînt era trimisul Domnului.

193. Dincolo de exprimarea metaforică, Origen vede prin «văi» şi «munţi» realităţi spirituale legate de urcuşul duhovnicesc sau de progresul moral al sufletului uman, care urcă sau coboară pe scara vredniciilor. A se vedea în volumul prim omiliile la Ieremia, apoi indicele lui H. Crouzel (*Luc.* p. 561).

din mărirea lui : «Orice munte şi orice deal se va pleca». Acest popor era odinioară un «munte» şi un «deal», dar a fost doborît şi dărîmat. Însă «prin căderea lor, neamurilor le-a venit mîntuirea» ca Israel să-şi întărîte rîvna faţă de ele [194]. Dealtfel, dacă cineva voieşte, în aceşti munţi şi aceste dealuri doborîte se pot vedea negreşit şi puterile vrăjmaşe care se porniseră împotriva oamenilor. Aşadar, pentru ca aceste văi să poată fi umplute, trebuiau zdrobiţi înainte munţii şi dealurile, adică puterile vrăjmaşului.

III

Dar să vedem dacă proorocia următoare, privind venirea lui Hristos, s-a împlinit. Se spune doar : «Şi cele strîmbe se vor face drepte». Fiecare din noi a fost strîmb, numai de n-ar mai fi rămas şi azi ! Şi venirea lui Hristos care s-a împlinit în sufletele noastre a îndreptat tot ce a fost strîmb. Dar ţie ce-ţi poate folosi faptul că Hristos a venit în trup, dacă n-a venit şi în sufletul tău ? Să-L rugăm ca în fiecare zi să se împlinească şi în noi venirea Lui, ca să putem spune : «Nu eu mai trăiesc, ci Hristos trăieşte în mine» [195]. Căci dacă Hristos trăieşte (numai) în Pavel şi nu trăieşte şi în mine, ce cîştig este pentru mine ? Dar cîtă vreme El a venit şi pentru mine şi eu mă bucur întocmai ca şi Pavel, voi putea spune întocmai ca şi Pavel : «Nu mai trăiesc, ci Hristos trăieşte în mine».

IV

Să privim şi alte lucruri care vestesc venirea lui Hristos. Nimeni n-a fost mai aspru ca voi : priviţi-vă patimile de altădată, purtarea şi celelalte păcate ale voastre şi dacă au încetat şi veţi înţelege că nimeni n-a fost mai rău ca voi, ca să vorbesc mai răspicat că nimic n-a fost mai necioplit: purtarea voastră a fost îndoielnică, cuvintele şi faptele voastre au fost nesimţite. Dar a venit Domnul meu Iisus. El a netezit asperităţile voastre. El a îndrumat spre căi unice toate aceste necuviinţe pentru a croi în voi un drum neted, bine pregătit şi foarte potrivit, pentru ca Dumnezeu Tatăl să poată intra în voi şi ca Hristos Domnul să-Şi statornicească în voi sălaşul Său şi să zică : «Tatăl Meu şi cu Mine vom veni la el şi vom face lăcaş la el» [196].

V

Urmează apoi cuvintele : «Şi toată făptura va vedea mîntuirea lui Dumnezeu» [197]. Pînă nu de mult erai doar trup şi ca să nu spun o minune prea mare, cîtă vreme eşti încă în trup ai ajuns acum să vezi

194. *Rom.* 11, 11.
195. *Gal.* 2, 20.
196. *In,* 14, 23.
197. *Lc.* 3, 6.

«mîntuirea lui Dumnezeu». În ce privește înțelesul cuvintelor : «toată făptura», în sensul că nimeni nu pierde dreptul de a vedea «mîntuirea lui Dumnezeu», eu o las la interpretarea acelora care știu cerceta tainele și sufletul Scripturii. Trebuie totuși reținut că Ioan vorbește «mulțimilor care veneau să se boteze» [198].

Dacă vrea cineva să se boteze, acela trebuia să «iasă» [199]. Cîtă vreme rămîne în starea lui de la început, el este lipsit cu totul de starea liniștită (necesară) pentru a se apropia de Botez. Ca să înțelegeți ce vrea să zică prin cuvintele «a ieși să se boteze» trebuie să fiți atenți la mărturia adusă lui Avraam de cuvintele lui Dumnezeu : «Ieși din țara ta» [200].

VI

Cuvintele următoare le adresează Ioan mulțimilor pe cale de a ieși, nu celor care deja ieșiseră, ca unii care aveau să iasă în curînd, în vederea curățirii prin Botez, căci dacă ele ar fi ieșit, El niciodată nu le-ar fi zis : «Pui de viperă» [201]. Tot ceea ce le spune v-o spune și vouă catehumenilor, vouă care vă pregătiți să vă apropiați de Botez. Să fiți atenți dacă nu cumva ar fi putut să vă spună și vouă «pui de viperă». Căci dacă voi aveți o oarecare asemănare cu viperele care cad sub simțurile noastre sau cu șerpii cei nevăzuți, atunci voi veți auzi adresîndu-vi-se și vouă cuvintele : «pui de vipere» ; și dacă nu îndepărtați din inimile voastre răul și veninul șerpilor, atunci și cuvintele următoare tot vouă vi se vor fi adresat : «Cine v-a spus să fugiți de mînia ce va să vie ?».

VII

O mare primejdie amenință veacul nostru : lumea întreagă va trebui să sufere mînia lui Dumnezeu. Mărirea fără sfîrșit a cerurilor, întinderea pămîntului, mulțimea stelelor, strălucirea soarelui și nopțile liniștite cu lună, totul va fi răsturnat de mînia lui Dumnezeu. Acestea toate se vor întîmpla din pricina păcatelor oamenilor [202]. Altădată mînia lui Dumnezeu se revărsa numai asupra pămîntului, «căci tot trupul se abătuse de la calea sa pe pămînt» [203], dar acum mînia lui Dumnezeu se va

198. *Lc.* 3, 7.

199. Ieșirea din țara ta, ca Avraam (*Fac.* 12, 1), sau ieșirea din Egiptul fărădelegilor, este pentru Origen imaginea părăsirii păcatului și a începutului convertirii. Așa am văzut că a înțeles lucrurile în *Omilia I, 1*, la Cartea Ieșirii (tradusă de noi în volumul prim). A se vedea și J. Daniélou, *Sacramentum futuri*, Paris, 1950, p. 152 și următoarele.

200. *Fac.* 12, 1.

201 *Lc.* 3, 7.

202. Față de scepticismul contemporanilor și fața de rătăcirile religiilor păgîne Origen cere catehumenilor să-și precizeze crezul, să-și schimbe viața, să aducă o atmosferă de înaltă moralitate. Aceasta e și una din ideile de bază ale operei sale «Περὶ ἀρχῶν».

203. *Fac.* 6, 12. E de reținut perspectiva sumbră care amenință omenirea în caz că nu va accepta lumina lui Hristos.

abate atît împotriva cerului, cît şi împotriva pămîntului. «Cerurile vor trece, iar Tu vei rămîne şi toţi se vor învechi ca o haină» [204].

Gîndiţi-vă şi măsuraţi mînia care va nimici lumea întreagă, ca să pedepsească pe cei care trebuie să aibă parte de osînda pe care o merită. Prin faptele noastre, fiecare din noi am adunat noian de mînie, căci în Epistola către Romani se spune : «După învîrtoşarea ta şi după inima ta nepocăită, îţi aduni mînie în ziua mîniei şi a arătării dreptei judecăţi a lui Dumnezeu» [205].

VIII

Urmează apoi cuvintele acestea : «Cine v-a arătat să fugiţi de mînia ce va să vină ? Faceţi, dar, roade vrednice de pocăinţă». Şi către voi, cei care vă apropiaţi de Botez, se îndreaptă cuvintele acestea : «Faceţi roade vrednice de pocăinţă». Vreţi cumva să ştiţi care sînt roadele vrednice de pocăinţă ? «Milostenia, este un rod al Duhului, bucuria este un rod al Duhului, ca şi pacea, îndurarea, îndelunga răbdare, bunătatea, credincioşia, facerea de bine, înfrînarea şi celelalte» [206]. Dacă avem toate aceste virtuţi, atunci am făcut «roade vrednice de pocăinţă». Celor care veneau să afle pe Ioan ca să se boteze li se mai zicea : «Să nu începeţi să ziceţi : avem tată pe Avraam, căci vă spun că Dumnezeu poate şi din pietrele acestea să ridice fii lui Avraam» [207].

Ioan, cel din urmă dintre prooroci, prooroceşte aici lepădarea celui dintîi popor şi chemarea neamurilor, căci iudeilor care se mîndreau cu Avraam li se adresează cu cuvintele : «Nu începeţi a zice în voi înşivă : «Avem tată pe Avraam». Şi despre neamuri vorbeşte cînd spune : «Eu vă spun că Dumnezeu poate şi din pietrele acestea să ridice fii lui Avraam».

IX

Despre ce fel de pietre voia să vorbească ? Desigur nu despre pietre materiale şi fără de viaţă, pe care le închipuie oamenii nesimţitori şi aspri, care, pentru că s-au închinat pietrelor şi lemnelor, au văzut împlinindu-se ceea ce se cîntă în psalmi cu privire la aceşti închinători : «Asemenea lor să fie cei ce fac idoli şi toţi cei ce se încred în ei» [208]. Cei care se încred în idoli sînt, într-adevăr, asemenea zeilor lor, fără înţelepciune şi fără de minte, ei s-au schimbat parcă în piatră şi lemn. Degeaba au mai văzut ei atîta frumuseţe în creaţie, atîta rînduială, atîta armonie şi ordine, atîta frumuseţe în lume, căci tot nu vor să vadă pe Creator din făpturi ; ei nu vor să înţeleagă că o rînduială atît de desă-

204. *Ps.* 101, 27.
205. *Rom.* 2, 5.
206. *Gal.* 5, 22—23.
207. *Lc.* 3, 8.
208. *Ps.* 113, 16.

vîrşită este lucrarea providenţei care orînduieşte totul, ei sînt orbi şi nu văd lumea decît cu ochi de animale fără judecată, cu ochi de dobitoace [209].

XI

Ei nu simt prezenţa unei înţelepciuni într-o lume în care se vedea atît de clar îndrumarea Înţelepciunii. Iată interpretarea noastră la cuvintele lui Ioan : «Dumnezeu poate şi din pietrele acestea să ridice fii lui Avraam».

Să rugăm, dar, pe Dumnezeu, ca dacă vreodată am fost de piatră să devenim «fii ai lui Avraam», în locul altor fii lepădaţi, care prin greşeala lor au pierdut făgăduinţa înfierii. Şi voi mai aduce o mărturie în legătură cu pietrele, căci în Cîntarea din Cartea Ieşirii este scris : «Ca pietrele vor încremeni, pînă va trece poporul tău, Doamne, pînă va trece poporul tău acesta, pe care l-ai cîştigat Tu» [210]. E invocat Dumnezeu ca păgînii să fie pentru un timp schimbaţi în pietre, căci acesta este înţelesul apriat al cuvîntului grecesc «ἀπολοοντωσαν» — pînă ce va trece poporul evreu. Fără îndoială că, după trecerea evreilor, «neamurile» vor înceta să mai fie «de piatră» şi, în locul inimilor lor aspre, ele vor primi o fire cu adevărat umană şi îndreptată întru Hristos, «Căruia Îi este slava şi stăpînirea în vecii vecilor. Amin» [211].

OMILIA A XXIV-A

La cuvintele: «eu vă botez cu apă» până la «El vă va boteza cu Duh Sfînt» [212]

I

Poporul a primit pe Ioan, care era mai mic decît Hristos, cugetînd şi închipuindu-şi că el «ar putea cumva să fie Hristos». Însă, pe Cel care a venit, mai mare decît Ioan, el nu L-a primit. Vreţi să ştiţi de ce ? Aflaţi. Se putea vedea botezul lui Ioan, însă botezul lui Hristos era nevăzut [213], «Căci eu, zicea Ioan, vă botez cu apă, dar vine Cel care este mai mare decît mine, El vă va boteza cu Duh Sfînt şi cu foc» [214]. Dar cînd botează

209. A se vedea şi Ambrozie, *In Lucam* II, 75, Migne, *P.L.*, 15, 1661. Desigur că în primul rînd sînt vizaţi aici epicureii şi scepticii, contra cărora se adresează Origen cu critici necruţătoare în Κατὰ Κέλσου.
210. *Ieş.* 15, 16.
211. *I Pt.* 4, 11.
212. *Lc.* 3, 16.
213. Pentru că era plin de taină.
214. *Fapte* 1, 5.

Iisus «cu Duh Sfînt» şi, pe de altă parte, cînd botează «cu foc» ? Oare în una şi aceeaşi clipă botează şi cu Duh Sfînt şi cu foc sau în două momente deosebite şi diferite ? «Iar voi, a zis el, veţi fi botezaţi cu Duhul Sfînt, nu mult după aceste zile». Apostolii au fost botezaţi şi «cu Duh Sfînt», după suirea Lui la cer [215], dar că ar fi fost botezaţi şi «cu foc» Scriptura nu pomeneşte.

II

Dar după cum acelaşi Ioan aştepta la rîul Iordan pe cei care veneau să se boteze, ameninţînd pe unii cu aceste cuvinte : «Pui de năpîrci» în timp ce primea pe cei care-şi mărturiseau greşelile şi păcatele, tot aşa stătea şi Domnul lîngă un rîu de foc, aproape de flacăra vîlvîitoare [216]. În acelaşi fel, pe oricine îşi doreşte ca la ieşirea din această viaţă, să meargă în Rai şi care are nevoie să se mai curăţească [217], Domnul îl botează în rîul acesta şi îl face să ajungă în locul dorinţei sale, pe cînd pe cel care nu poartă pecetea botezurilor de mai înainte, El nu-l va boteza în baia focului. Căci trebuie să fii mai întîi botezat «în apă şi Duh» [218], pentru ca să poţi ajunge la rîul de foc, să faci dovada că te-ai curăţit prin «apă şi Duh» pentru ca să fii vrednic să primeşti botezul focului întru Hristos Iisus, «Căruia îi este slava şi stăpînirea în vecii vecilor. Amin» [219].

OMILIA A XXVI-A

La textul
«lopata e în mîna Lui,
ca să cureţe aria
şi să adune grîul în jitniţa Sa» [220]

I

«Duh este Dumnezeu şi cei care I se închină trebuie să I se închine în duh şi în adevăr» [221]. Dumnezeul nostru este şi un «foc mistuitor» [222].

215. Adică la Cincizecime.

216. *Fac.* 3, 24. Ca şi alţii din vremea veche, Origen îşi închipuia raiul înconjurat de un fluviu de foc, în care se curăţesc sufletele. Deşi Origen vorbeşte de 3 botezuri : 1) al lui Ioan, cu apă ; 2) al lui Iisus, cu Duh Sfînt şi 3) cu foc, întru mărire, totuşi, mai curînd credem că este vorba de un singur botez, cele trei fiind mai curînd 3 momente ale lui.

217. Comentatorul ediţiei Migne (*P.G.* 13, 1864—1865) crede că Origen ar da aici un temei sigur pentru credinţa în purgator. Desigur, greşit. A se vedea nota anterioară.

218. *In,* 3, 5.

219. *I Pt.* 4, 11.

220. *Lc.* 3, 17.

221. *In,* 4, 24.

222. Deut. 4, 24.

Lui Dumnezeu îi dăm aşadar două nume : «duh» şi «foc» ; duh pentru drepţi, foc pentru păcătoşi. Dar şi îngerii sînt numiţi «duh» şi «foc», după cum citim : «Cel ce face pe îngerii Săi duhuri şi pe slugile Sale pară de foc» [223]. Ingerii sînt «duh» pentru toţi sfinţii, însă, pe cei care merită să fie chinuiţi, ei îi supun focului şi arderii. În acest înţeles Domnul şi Mîntuitorul nostru, cu toate că este «duh», a «venit să arunce foc pe pămînt» [224]. El este «duh», după cum spune Scriptura «cînd se vor întoarce către Domnul, vălul se va ridica» [225] şi în alt loc «Duh este Dumnezeu» [226].

II

Pe de altă parte, El a venit «să arunce foc» nu în cer, ci «pe pămînt», precum Însuşi o mărturiseşte zicînd : «Foc am venit să arunc pe pămînt şi cît aş vrea să fie acum aprins» [227]. Căci dacă tu te întorci la credinţa în Domnul, Care este «duh» pentru tine, înseamnă că pentru tine El n-a venit «să arunce foc pe pămînt». Dacă, însă, dimpotrivă, tu refuzi să te întorci la El şi dacă tu te ţii doar de pămînt şi de roadele lui [228], atunci El «a venit să arunce foc pe pămînt», adică în tine. Despre Dumnezeu Scriptura zice în termeni asemănători : «Că foc s-a aprins din pricina mîniei Mele» dar nu pînă la cer, ci «pînă în fundul locuinţei morţilor» şi va arde nu numai cerul, ci «şi pămîntul şi roadele lui» [229].

III

Vă întrebaţi : cu ce rost am amintit toate acestea ? Pentru că botezul lui Iisus este şi el un botez «în Duhul Sfînt, dar şi în foc». Îmi aduc aminte de ce am spus mai înainte [230] şi n-am pierdut din vedere tîlcuirea dată mai înainte, ci vreau doar să mai adaug încă o tîlcuire. Dacă tu eşti sfînt, vei fi botezat întru Duhul Sfînt ; dacă tu eşti păcătos, vei fi aruncat în foc. Acelaşi botez va fi pedeapsă şi foc pentru păcătoşii nevrednici. Însă sfinţii, care se întorc la Domnul cu toată credinţa, vor primi harul Duhului Sfînt şi mîntuirea. «Cel care botează cu Duh Sfînt şi cu foc», cum se zice, «are lopata în mîna Lui, ca să curăţe aria şi să adune grîul în jitniţa Sa, iar pleava o va arde cu foc nestins» [231]. Aş vrea să descopăr ce temei are Mîntuitorul nostru să ţină în mînă «lopata»

223. *Ps.* 103, 5 ; *Evr.* 1, 7.
224. *Lc.* 12, 49.
225. *II Cor.* 3, 16.
226. *In,* 4, 24 ; *II Cor.* 3, 17.
227. *Lc.* 12, 44.
228. Adică eşti om legat doar de cele pămînteşti.
229. *Deut.* 32, 22.
230. În omilia XXIV, 1.
231. *Lc.* 3, 16.

și prin ce vînt va muta pleava de aici, colo, cîtă vreme grîul cade tot în același loc, căci dacă nu-i vînt nu se poate alege grîul din pleavă.

IV

Cred că aici vîntul indică ispitele [232], care descoperă din marea grămadă a credincioșilor că unii sînt pleavă, iar alții grîu. Căci, cîtă vreme sufletul vostru este lăsat să fie stăpînit de vreo ispită, nu ispita este cea care se schimbă în grîu, ci pentru că voi erați din pleavă, adică ușuratici și fără credință, ispita este cea care a descoperit firea voastră cea ascunsă. Dimpotrivă, cînd înfruntați curajos ispita, nu ea este cea care vă face evlavioși și răbdători, ci ea va fi cea care descoperă în ziua cea mare virtuțile răbdării și ale puterii, care de fapt existau în voi, dar într-un mod ascuns. Căci, zice Domnul, crezi tu că «strici judecata Mea, și Mă faci pe Mine vinovat, ca să te arăt pe tine drept ?» [233] Și apoi : «Eu te-am smerit și te-am pedepsit ca să știi în inima ta că Dumnezeul tău te învață» [234]. Tot așa, furtuna nu lasă să stea în picioare casa zidită pe nisip, dar ea lasă în picioare una care-i zidită «pe stîncă» [235]. Furtuna, odată ce-i pornită, nu va putea răsturna o casă zidită pe stîncă, dar ea face să se prăbușească la pămînt temelia îndoielnică a casei zidite «pe nisip».

V

Tot așa, înainte de a începe furtuna și de a se dezlănțui ploile și să curgă revărsările, cîtă vreme totul rămîne încă în liniște, depunem toată grija pentru temeliile clădirii, zidind casa pe temelie tare și deosebită, care sînt poruncile lui Dumnezeu, iar cînd persecuția va bîntui, cînd năpraznice calamități se vor dezlănțui împotriva creștinilor [236], vom putea arăta că zidirea noastră e întemeiată «pe stîncă» [237], adică pe Iisus Hristos. Dacă, însă, cineva se leapădă de El — Doamne ferește ! — unul ca acela știe bine că lepădarea de Hristos nu se face evidentă tocmai în momentul tăgăduirii, ci poartă în sine semințe și rădăcini de tăgăduire mai vechi, că ce era în el ascuns acum s-a dat pe față și a ieșit la lu-

232. Puterea probatoare a biruirii ispitelor este iubirea : «Domnul vă ispitește ca să afle dacă iubiți pe Domnul Dumnezeul vostru din toată inima voastră și din tot sufletul vostru». De aici, rolul pedagogic al ispitelor. A. Koch, *Pronoia und Paideusis*, Berlin-Leipzig, 1932.

233. *Iov* 40, 8.

234. *Deut.* 8, 3—5.

235. *Mt.* 7, 24—25.

236. Se pare că această omilie va fi fost rostită cu puțin înainte de persecuția contra creștinilor, din anul 235, dezlănțuită pe vremea lui Maximilian Tracul, în care a murit sfîntul Ambrozie și marele prieten al lui Origen. În acest sens a scris el și frumoasa lucrare *Îndemn la martiriu*.

237. *I Cor.* 10, 4.

mină. Să rugăm, dar, pe Domnul ca să fim o clădire tare pentru ca nici o furtună să n-o poată răsturna, fiind temeinicită pe piatră, adică pe Domnul nostru Iisus Hristos, Căruia Îi este slava și stăpînirea în vecii vecilor. Amin [238].

OMILIA A XXVII-A

La cuvintele:
«Încă și alte multe îndemnînd»
pînă la
«și S-a coborît Duhul Sfînt peste El» [239]

I

A vesti Evanghelia nu înseamnă a anunța un singur lucru, ci mai multe. Acesta este și înțelesul adevărat al acestei pericope a Scripturii: «Încă și alte multe îndemnînd, Ioan propovăduia poporului vestea cea bună» [240]. Cu alte cuvinte, Ioan propovăduia poporului și alte adevăruri, care nu au ajuns să fie scrise [241]. Cît despre cele scrise, iată care este însemnătatea lor. Ioan a vestit pe Hristos, L-a arătat cu degetul, a predicat botezul Sfîntului Duh, a învățat pe vameși cum se pot mîntui, iar ostașilor le-a împărțit sfaturi cum să se poarte între oameni. El a spus cum trebuie curățată aria și cum se pot tăia pomii, fără să mai vorbim de cealaltă învățătură a sa, cuprinsă în Evanghelie.

Dar în afară de ceea ce este scris, el a mai vestit și alte învățături, care nu sînt scrise, după cum se face dovada din aceste cuvinte: «Încă și alte multe îndemnînd, propovăduia poporului».

II

După cum mărturisește Evanghelia după Ioan, Hristos a spus multe alte lucruri, care «nu sînt cuprinse în cartea aceasta» [242], încît «dacă s-ar fi scris cu de-amănuntul, cred că lumea aceasta n-ar cuprinde cărțile ce s-ar fi scris» [243]. Asemenea, în ce privește pericopa noastră, căci Ioan Botezătorul a vestit unele adevăruri prea înalte ca să poată fi scrise, e de înțeles că Luca însuși a fost nevoit să renunțe la înșirarea lor amănunțită, mulțumindu-se doar să menționeze numai pe cele spuse și să zică: «Încă și multe altele îndemnînd, propovăduia poporului». Mai admirăm

238. *I Pt.* 4, 11.
239. *Lc.* 3, 18—22.
240. *Lc.* 3, 18.
241. Ca și în multe alte locuri, Origen face și aici deosebire clară între Scriptură și Tradiție ca izvoare ale învățăturii creștine. El rămîne, dincolo de unele formulări greșite, unul din puternicii sprijinitori ai tradiției creștine din primele veacuri.
242. *In*, 20, 30.
243. *In*, 21, 25.

pe Ioan, între altele, şi pentru următoarea mărturisire : «Între cei născuţi din femei, nimeni nu este mai mare decît Ioan Botezătorul» [244] şi, într-adevăr, că el merită să fie ridicat la o aşa cinstire a virtuţii, încît mulţi din popor credeau că el era Hristos.

III

Dar iată lucruri şi mai măreţe : Irod Tetrarhul se bucura de o putere regală şi era în stare a-l da morţii cînd ar fi voit. Dar el săvîrşise o faptă nedreaptă şi potrivnică legii lui Moise luînd pe soţia fratelui său, care avea o fiică de la primul ei bărbat. Fără să se teamă de el şi fără să ţină seama de persoana lui, fără a-i păsa, precum am spus, de puterea regală, fără a se teme de moarte, căci ştia, chiar fără a fi prooroc, că odată îndîrjit, regele era în stare să dea morţii, fără cruţare, pe toţi cei primejdioşi, Ioan a mustrat pe Irod cu o îndrăzneală proprie doar proorocilor [245] şi-i reproşează căsătoria incestuoasă. Deşi aruncat în închisoare pentru această îndrăzneală, el nu s-a temut nici de moarte, nici de judecată cu sfîrşit nesigur, ci, în preocupările sale, îşi îndreaptă gîndurile la Hristos, pe Care Îl vestise. Neputînd merge ca să-L afle în persoană, el trimisese pe unii din ucenicii săi pentru a se informa : «Tu eşti Cel ce vine, sau să aşteptăm pe altul ?» [246].

IV

Să nu se uite că şi în temniţă Ioan propovăduia mai departe. Căci altfel n-am înţelege cum de avea chiar şi în acest loc ucenici, şi pentru care pricină vor fi rămas ei aci, doar pentru faptul că, chiar şi în temniţă Ioan îşi desfăşura lucrarea de învăţător şi-i instruia, prin convorbiri, despre Dumnezeu ? În aceste împrejurări problema lui Iisus era la ordinea zilei, de aceea Ioan a trimis cîţiva ucenici pentru ca să întrebe pe Iisus : «Tu eşti Cel ce vine, sau să aşteptăm pe altul ?» Ucenicii se întorc şi informează pe învăţătorul lor că Mîntuitorul i-a îndatorat să-L anunţe. Vorbele Lui au fost pentru Ioan o armă pentru a înfrunta lupta. El a murit cu sufletul liniştit şi era cu inima împăcată cînd i s-a tăiat capul, încredinţat, prin cuvîntul Domnului, că Cel în care a crezut a fost într-adevăr Fiul lui Dumnezeu. Aceasta a fost libertatea lui Ioan Botezătorul şi nebunia lui Irod, care, la numeroasele sale crime, a mai adăugat mai întîi întemniţarea şi apoi tăierea capului lui Ioan.

244. *Lc.* 7, 28.

245. Îndrăzneala proorocilor (παῤῥησία) era vecină cu a mucenicilor. Cu ocazia omorîrii sfîntului Ioan Botezătorul, Origen îl califică «împodobit cu îndrăzneală profetică» (*Com. Mat.* X, 22, Migne, *P.G.*, 13, 897).

246. *Mt.* 11, 3.

V

Cînd Domnul a primit botezul, atunci s-au deschis cerurile, «Duhul Sfînt S-a coborît peste El» şi un glas venit din cer, ca un tunet, zise: «Tu eşti Fiul Meu cel iubit, întru Tine am binevoit» [247].

Trebuie spus că mulţumită Botezului lui Iisus s-a deschis cerul pentru a mijloci iertarea păcatelor — nu ale Celui care «n-a săvîrşit nici un păcat, nici s-a aflat vicleşug în gura Lui» [248], ci ale lumii întregi. Cerurile s-au deschis şi Duhul Sfînt a coborît pentru ca «suindu-Se la înălţime, să robească robime şi să dea daruri oamenilor» [249], ne-a trimis pe Duhul care a venit peste El şi, de fapt, El îndată ce a înviat, ni le-a dat rostind acestea: «Luaţi Duh Sfînt, cărora veţi ierta păcatele, le vor fi iertate şi cărora le veţi ţine, vor fi ţinute» [250]. Duhul Sfînt a coborît asupra Mîntuitorului în chip de porumbel, pasărea dulce, chipul nevinovăţiei şi al simplităţii. Astfel şi nouă ne este rînduit a urma nevinovăţia porumbeilor. Aşa este Duhul Sfînt, curat, înaripat, înălţîndu-Se la ceruri.

VI

Iată de ce rostim noi această rugăciune: «Cine-mi va da mie aripi ca de porumbel, ca să zbor şi să mă odihnesc?» [251] adică: «cine-mi va da mie aripile Duhului Sfînt?» Iar în alt aliniat, o proorocie conţine această făgăduinţă: «Dacă veţi adormi în mijlocul moştenirilor voastre, aripile voastre argintate vor fi ca ale porumbiţei şi spatele vostru va străluci ca aurul» [252]. Într-adevăr, dacă «vom adormi în mijlocul moştenirilor» Vechiului şi Noului Testament, noi primim «aripi argintii ca ale porumbiţei», adică Cuvîntul lui Dumnezeu şi «penele spatelui strălucitor ca aurul» [253].

Cugetarea noastră îşi găseşte, astfel, plinirea în cugetul Duhului Sfînt, graiul nostru şi înţelepciunea noastră îşi află împlinirea în venirea Sa. Noi nu grăim şi nu cugetăm nimic ce nu ne-a sugerat El, ci toată sfinţenia, cea a inimii şi cea a vorbelor şi a faptelor noastre, vor veni de la Duhul Sfînt în Hristos-Iisus «Căruia Îi este slava şi stăpînirea în vecii vecilor». Amin [254].

247. *Lc.* 3, 22.
248. *I Pt.* 2, 22.
249. *Ps.* 67, 19.
250. *In.* 21, 22—23.
251. *Ps.* 54, 6.
252. *Ps.* 67, 14.
253. Semnificaţia simbolică a aurului pentru Logos, iar a argintului pentru legea iudaică.
254. *I Pt.* 4, 11.

OMILIA A XXX-A

Despre a doua ispitire a Mîntuitorului [255]

I

Atît Fiul lui Dumnezeu, cît şi antihrist [256], tind şi unul şi altul să stăpînească. Însă antihrist rîvneşte să domnească pentru a ucide pe cei stăpîniţi de el, pe cînd Hristos stăpîneşte ca să-i mîntuiască. Peste fiecare din noi, dacă sîntem credincioşi, e stăpîn Hristos şi Cuvîntul şi Înţelepciunea şi Dreptatea şi Adevărul [257]. Dacă însă iubim mai mult plăcerile decît pe Dumnezeu, asupra noastră va domni păcatul, despre care Apostolul spune : «Să nu împărăţească păcatul în trupul vostru cel muritor» [258]. Doi regi se înfruntă, cu rîvnă pentru a domni : regele păcatului, sau diavolul, peste păcătoşi ; şi regele dreptăţii, sau Hristos, peste cei drepţi [259].

Diavolul ştia că Hristos venise ca să-i răpească împărăţia şi să înceapă a supune puterii Sale dumnezeieşti pe cei care au fost înainte sub ascultarea celui rău ; de aceea «el I-a arătat într-o clipă toate împărăţiile lumii» [260] şi pe oamenii acestei lumi. I-a mai arătat şi cum pe unii îi stăpîneşte îmbuibarea, pe alţii zgîrcenia, cum s-au lăsat duşi unii de strălucirea măririi, alţii sînt robiţi de ispitele frumuseţii.

II

Însă nu trebuie să se creadă că arătîndu-I împărăţiile lumii, diavolul L-a făcut pe Iisus să vadă împărăţia perşilor, de pildă, sau pe cea a inzilor. Nu, «el I-a arătat toate împărăţiile lumii», adică împărăţia lui, pentru ca să stăpînească lumea, pentru a-L face să împlinească voia sa şi să înceapă astfel să supună ascultării sale pe Hristos. Vrei să stăpîneşti, Îi zice, peste toate aceste fiinţe ? Şi I-a arătat marele număr de oameni pe care-i ţinea în puterea sa.

Într-adevăr, dacă vrem să recunoaştem toate amănuntele mizeriei şi nenorocirii noastre, diavolul este stăpîn peste aproape întreaga lume.

---

255. *Lc.* 4, 5—8.

256. Despre antihrist, aşa cum îl descrie Origen, a se vedea H. Crouzel, *Théologie de l'Image...*, p. 189 ş.u.

257. Ca şi la *Com. In.* tomul prim (tradus de noi în acest volum) Iisus este în acelaşi timp şi înţelepciune şi dreptate şi adevăr.

258. *Rom.* 6, 12.

259. Origen este cel dintîi dintre scriitori, care descrie amănuntele războiului celui nevăzut : «Botezul e începutul luptei celei duhovniceşti». A se vedea Daniélou, *Le combat spirituel chez Origène*, în «Dictionnaire de spiritualité» : «Demon», col. 182—185.

260. *Lc.* 4, 5.

Mîntuitorul chiar îl numeşte, de obicei, «stăpînul lumii acesteia». Cînd, însă, diavolul Îi spune lui Iisus : «Iată, toţi aceşti oameni, supuşi puterii mele», el «i-a arătat (pe aceia) într-o clipă», adică în decursul actual al vremii, care în raport cu veşnicia nu este decît o clipă.

III

Mîntuitorul nu avea nevoie să I se arate mai pe larg aceste lumi. Abia şi-a întors acela privirea spre spectacol, că şi vede în împărăţia păcatului pe toţi cei robiţi de patimi, iar «stăpînul acestei lumi» [261], care e diavolul însuşi, se mîndreşte şi se bucură, spre paguba lui, că are atîta lume sub stăpînirea sa. Apoi diavolul zice Domnului : «De aceea ai venit ca să lupţi împotriva mea, pentru a cuceri de sub puterea mea pe toţi cei care sînt acum supuşii mei ? Nu, nu căuta acest lucru, nu încerca să te măsori cu mine, nu, nu te lăsa stăpînit de acest viciu, nu te expune greutăţilor războirii, un singur lucru Îţi cer : închină-Te înaintea mea şi adoră-mă şi toată împărăţia mea va fi a Ta».

Fără îndoială Domnul şi Mîntuitorul nostru a venit pentru a fi împărat şi a supune toate popoarele, pentru a sluji dreptăţii, adevărului şi celorlalte virtuţi, însă El voia să domnească după dreptate, fără păcat, ca nici un rău să nu se facă, El nu consimte să Se supună diavolului, să fie încoronat de el, nici să domnească peste alţii, supunîndu-Se El însuşi diavolului.

IV

De aceea El îi răspunde : «Scris este : Domnului Dumnezeului tău să te închini şi numai Lui, Unuia, să- slujeşti» [262]. Aceasta este voia Mea ca toţi oamenii să fie slujitorii Mei pentru a se închina Domnului Dumnezeu şi să-I slujească Lui. Aceasta este rîvna împărăţiei Mele. Tu, însă, vrei ca prin Mine să înceapă păcatul, pe care tocmai am venit să-l stric, cîtă vreme Eu voiesc să mîntuiesc pe toţi oamenii ! Învaţă, diavole, şi ia aminte : Eu voi face ceea ce am spus, ca oamenii numai Domnului Dumnezeu singur să se închine, şi ca toţi oamenii să fie supuşi puterii Mele, în împărăţia Mea. Iar noi să ne bucurăm a fi supuşii Săi şi să-L rugăm pe Dumnezeu să ne ajute «să nu împărăţească păcatul în trupul nostru» [263], pentru ca numai Hristos să stăpînească întru noi, «Căruia Îi este slava şi stăpînirea în vecii vecilor. Amin» [264].

261. *In.* 12, 31.
262. *Deut.* 6, 13.
263. *Rom.* 6, 12.
264. *I Pt.* 4, 12.

OMILIA A XXXIV-A

La cuvintele:
«Învățătorule, ce să fac ca să moștenesc viața de veci ?»
până la
«du-te și fă și tu asemenea» [265]

I

Sînt multe învățături în Lege, dar în Evanghelie, Mîntuitorul a introdus, în rezumat, numai pe acelea a căror împlinire duce la viață veșnică [266]. La aceasta se referă și întrebarea unui învățător de Lege, pusă lui Iisus : «Învățătorule, ce să fac ca să moștenesc viața de veci ?» (Căci astăzi tocmai din textul de la Luca vi s-a citit) [267]. Iar Iisus a zis către el : «Ce este scris în Lege ? Cum citești ? Să iubești pe Domnul Dumnezeul tău din toată inima ta și din tot sufletul tău și din toată puterea ta și din tot cugetul tău, iar pe aproapele, ca pe tine însuți» [268].

Iar El a zis : «Drept ai răspuns ; fă aceasta și vei trăi» [269] (viața veșnică, fără îndoială). Aceasta a fost întrebarea învățătorului de lege și răspunsul Mîntuitorului privind viața de veci. Această poruncă a Legii ne învață limpede să iubim pe Dumnezeu [270]. În Deuteronom (se zice) : «Ascultă, Israel, Domnul Dumnezeul nostru este singurul Domn. Să iubești pe Domnul Dumnezeul tău, din toată inima» și următoarele, «și pe aproapele, ca pe tine însuți» [271]. Iar Mîntuitorul a dat mărturie despre aceasta zicînd : «În aceste două porunci se cuprind toată Legea și proorocii» [272].

II

Însă învățătorul de Lege, «voind să se îndrepteze pe sine» și să arate că nimeni nu este aproapele său a zis : «Și cine este aproapele meu ?» Domnul rostește atunci parabola al cărui început este următorul : «Un om cobora de la Ierusalim la Ierihon», și următoarele. El învață că acest

265. *Lc.* 10, 25—37.

266. «Aceasta este viața cea veșnică : să Te cunoască pe Tine, singurul Dumnezeu adevărat și pe Iisus Hristos, pe Care L-ai trimis» (*In.* 17, 3).

267. Încă o dovadă că paragrafele sau pericopele biblice se citeau pe rînd și se explicau în fața credincioșilor. A se vedea și studiul introductiv.

268. *Deut.* 6, 5.

269. *Lev.* 18, 5.

270. În variantele manuscrise C și D ale textului latin (amîndouă din secolul XII), ediția berlineză a completat formularea adăugînd și cuvintele «haud dubium quin sempiterna est vita» (fără îndoială că viața e veșnică). Se pare că adaosul aparține lui Ieronim, căci în textul grecesc paralel lipsește.

271. *Deut.* 6, 4—5.

272. *Mt.* 22, 40. Aceleași explicări le dă și sfîntul Ambrozie, *In Lucam VII*, 73—81 ; Migne, *P.L.* 15, 1805—1807.

om «care cobora» [273] n-a fost aproapele nimănui, decît al aceluia care ar voi «să păzească poruncile» şi să se pregătească să devină aproapele oricui ar avea nevoie de ajutor. E ceea ce se adevereşte la sfîrşitul pildei : «Care dintre aceşti trei ţi se pare că a fost aproapele celui căzut între tîlhari ?» Nici preotul, nici levitul n-au fost aproapele aceluia, ci, după însuşi răspunsul învăţătorului de Lege : «Cel care a făcut milă cu el», acela a fost aproapele său, de aceea Mîntuitorul a zis : «Mergi şi fă şi tu asemenea».

III

Un bătrîn oarecare [274] voind a interpreta pilda cu omul care cobora din Ierusalim spunea că acesta ar fi Adam, Ierusalimul raiul, Ierihonul lumea, tîlharii puterile vrăjmaşe, preotul Legea, levitul proorocii, iar samarineanul Hristos. Rănile ar fi neascultarea, dobitocul trupul lui Hristos, casa de oaspeţi, adică hanul cel deschis tuturor celor care vor să intre, imaginează Biserica. În plus, cei doi dinari reprezintă pe Tatăl şi pe Fiul, gazda pe mai marele Bisericii încredinţat cu îndrumarea, iar făgăduinţa samariteanului de a reveni ar imagina a doua venire a Mîntuitorului.

IV

Această interpretare, oricît de duhovnicească şi de ispititoare ar fi, totuşi nu se poate aplica la fiecare om. Nu orice om a coborît de bună voie din Ierusalim la Ierihon şi nu pentru acest motiv trăiesc toţi oamenii care sînt încă în viaţă astăzi, ci pentru că «Hristos a fost trimis şi a venit la oile cele pierdute ale casei lui Israel» [275].

Omul care «coboară de la Ierusalim la Ierihon ajunge să cadă între tîlhari», de bună seamă pentru că a voit să coboare [276]. Tîlharii nu sînt alţii decît aceia despre care Mîntuitorul spune : «Toţi cîţi au venit înainte de Mine sînt furi şi tîlhari» [277]. Omul nu cade în mîna hoţilor, ci în cea a tîlharilor, în multe privinţe mai îngrozitori decît hoţii de rînd, pentru că ei l-au jefuit şi l-au lăsat plin de răni pe cel care «a coborît din

273. Am mai întîlnit ideea aceasta şi în alte locuri, în scrisul lui Origen. Aşa, în prologul la *Cîntarea Cîntărilor* (a se vedea în volumul prim), apoi în *Com. Matei XVI, 9*, Migne, *P.G.* 13, 1400—1401 etc. În înţeles simbolic prin «coborîrea la Ierihon» interpretarea lui Origen vede alungarea lui Adam din rai.

274. Origen a mai amintit şi în unele omilii la Vechiul Testament despre «un bătrîn oarecare», care l-a iniţiat în unele tălmăciri ; a se vedea nota H. Crouzel, *op. cit.*, p. 402—403.

275. *Mt.* 15, 24.

276. Formulată în felul acesta, fraza vrea să sublinieze libertatea voii omeneşti, despre care Origen vorbeşte adeseori nu numai în cartea a III-a a lucrării *De principiis*.

277. *In*, 10, 8.

Ierusalim» și care a căzut în mîinile lor. Vreți să știți și care sînt rănile sau plăgile cu care a fost lovit omul? Desigur păcatele și fărădelegile.

V

Apoi tîlharii, «după ce l-au dezbrăcat și l-au rănit», nu i-au mai avut grija în goliciunea sa, ci, după ce l-au torturat încă o dată în bătăi, l-au părăsit. Iată de ce spune Sfînta Scriptură: «după ce l-au dezbrăcat și l-au rănit, au plecat, lăsîndu-l aproape mort». Dar iată că din întîmplare «un preot» cobora pe calea aceea și apoi «un levit», care poate vor fi făcut bine altor persoane, dar nu celui «care a coborît de la Ierusalim la Ierihon».

Preotul, care după părerea mea, este chipul Legii, îl vede și el; chiar și levitul, care, după mine reprezintă pe prooroci, îl vede și el. Amîndoi l-au văzut, dar amîndoi au trecut și l-au lăsat acolo. Providența, însă, a lăsat pe acest om, «aproape mort» în grija Celui care a fost mai tare decît Legea și Proorocii, adică în a Samarineanului, al Cărui nume înseamnă «îngrijitor». Acesta este Cel care «nu va adormi nici nu va dormita păzind pe Israel» [278]. Ca să ajute pe omul «aproape mort» a pornit la drum Samarineanul. El n-a coborît «din Ierusalim la Ierihon», ca preotul, ci dacă a coborît, El a coborît pentru a mîntui pe cel «aproape mort» și a veghea asupra lui.

Iudeii I-au zis: «Tu ești samarinean și ai demon» [279]. După ce a tăgăduit că are demon, Iisus n-a voit să nege cum că era «samarinean», căci El știa că este păzitor.

VI

Apoi cînd a venit la cel «aproape mort» și l-a văzut scăldat în sîngele său, I s-a făcut milă, s-a apropiat de el pentru a deveni aproapele său «și apropiindu-se i-a legat rănile, turnînd pe ele untdelemn și vin și n-a spus ceea ce se citește la profetul: «Nu este a pune leacuri, nici untdelemn, nici legături» [280].

Acesta este Samarineanul, ale Cărui griji și ajutoare sînt de mare folos tuturor celor bolnavi și care în special au nevoie de ajutorul acestui Samarinean, omul care, «coborînd din Ierusalim, era căzut în mîinile tîlharilor, care l-au rănit și l-au lăsat aproape mort». Dar să știți că pronia dumnezeiască este cea care a îndrumat pe acest samarinean, care a coborît anume să poarte grijă de omul «căzut în mîinile tîlharilor», și se scrie că avea cu dînsul față, untdelemn și vin. După părerea mea aceste lucruri nu le avea Samarineanul cu El numai pentru un singur

278. *Ps.* 120, 4.
279. *In,* 8, 48.
280. *Is.* 1, 6 (după traducerea sinodală din 1914).

muritor, ci şi pentru alţi răniţi în diferite chipuri, care de asemenea aveau trebuinţă de faşă, de untdelemn şi de vin.

VII

El avea untdelemn căci Sfînta Scriptură spune : «ca să veselească faţa cu untdelemn» [281], fără îndoială faţa celui care fusese lecuit. Pentru a domoli umflăturile, El le unge cu untdelemn şi cu vin amestecat cu nu ştiu ce produs amar. Apoi El «va aşeza pe cel rănit pe dobitocul său», adică pe trupul său propriu : El a binevoit să ia asupra Sa grija întregii omeniri, vina omului [282]. Acest Samarinean «poartă păcatele noastre şi pentru noi rabdă dureri» [283], poartă în spate pe cel «aproape mort» şi-l duce într-un han, adică în aşezămîntul Bisericii, care cuprinde pe toţi oamenii, nu respinge ajutorul Său nimănui, căci pe toţi îi cheamă Iisus zicînd : «Veniţi la Mine toţi cei osteniţi şi împovăraţi şi Eu vă voi odihni pe voi» [284].

VIII

Şi după ce l-a condus la adăpost nu-l părăseşte îndată, ci rămîne cu el toată vremea pentru a-i tămădui rănile, nu numai o zi, ci şi peste noapte, arătîndu-i toată solicitudinea slujirii Sale. Cînd, dimineaţa, se pregătea de plecare, el a luat o sumă din banii săi, ai săi personali, «doi dinari», bani buni, şi cinsteşte pe hangiu, care fără îndoială e îngerul Bisericii, prescriindu-i să vegheze cu grijă şi să asiste pînă la tămăduire pe acest om pe care el însuşi l-a îngrijit pentru timp mai scurt. Cei doi dinari daţi îngerului ca plată pentru a îngriji pe omul care i s-a încredinţat închipuie, mi se pare, cunoaşterea Părintelui şi a Fiului şi cunoaşterea acestei taine : Tatăl este în Fiul şi Fiul este în Tatăl.

El făgăduieşte, totodată, hangiului că-i va plăti toate cheltuielile necesare tămăduirii celui «aproape mort».

IX

Acest păzitor al sufletelor este, într-adevăr, mult mai apropiat de oameni decît Legea şi Proorocii, «arătînd îndurare faţă de cel care a căzut în mîinile tîlharilor». El s-a arătat a fi aproapele lui nu numai prin vorbe, ci prin fapte. Putem, dar, zice şi noi : «Vă rog să-mi fiţi mie următori, precum şi ei (sînt), lui Hristos» [285], ca să urmăm pe Hristos şi să avem milă de oamenii «căzuţi în mîinile tîlharilor», să mergem la ei, să

281. *Ps.* 103, 15.
282. Assumptus homo, în *Omilia XXXIX, 4.*
283. *Is.* 53, 4 ; *Mt.* 8, 17.
284. *Mt.* 11, 28.
285. *I Cor.* 4, 16.

le legăm rănile, să turnăm peste ele untdelemn şi vin, să-i aşezăm pe dobitocul (purtătorul) nostru şi să purtăm sarcina lor, luînd aminte că Fiul lui Dumnezeu nu Se îndreaptă numai către învăţătorii de Lege, ci către noi toţi, zicîndu-ne : «mergi şi fă şi tu asemenea». Dacă lucrăm în chipul acesta vom dobîndi viaţa veşnică în Hristos Iisus, «Căruia Îi este slava şi puterea în vecii vecilor. Amin» [286].

OMILIA A XXXVI-A

La cuvintele:
«Cine va căuta să scape viaţa sa»
pînă la
«Împărăţia lui Dumnezeu este în lăuntrul vostru» [287]

I

«Cine va căuta să-şi scape sufletul îl va pierde ; iar cine îl va pierde, acela îl va dobîndi». Martirii caută să-şi «scape sufletul lor» ; ei îl pierd pentru a-l mîntui [288]. Însă cei care voiesc să-şi «scape sufletul» fără să-l piardă, aceia pot «şi sufletul şi trupul să le piardă în gheenă» [289]. «Nu vă temeţi (zice Domnul) de cei ce ucid trupul, iar sufletul nu pot să-l ucidă ; temeţi-vă, mai curînd, de acela care poate şi sufletul şi trupul să le piardă în gheenă».

Să spunem în legătură cu această problemă cîteva cuvinte asupra puterii duhului nostru. «Omul firesc nu primeşte cele ale Duhului» [290] şi, prin urmare, el nu poate fi mîntuit. «Se seamănă trup firesc, înviază trup duhovnicesc» [291]. Deci, «cel ce se alipeşte de Domnul este un duh cu El» [292].

Or, dacă «cineva se alipeşte de Domnul» atunci din om firesc ce era, prin această alipire, el se schimbă în om duhovnicesc şi «este un singur duh» cu Domnul, şi ceea ce ne dă să înţelegem să ne pierdem şi noi sufletul pentru a ne alipi de Domnul şi a ne schimba într-un singur Duh cu El.

II

Fiind Mîntuitorul întrebat de farisei cînd va veni împărăţia lui Dumnezeu, El a răspuns : «Împărăţia lui Dumnezeu nu va veni în chip văzut.

286. *I Pt.* 4, 11.
287. *Lc.* 17, 33, 20—21.
288. Idee reluată şi în *Com. Mat. XVI, 4,* Migne, *P.G.* 13, 1572—1573 şi în *Îndemn la martiriu,* cap. 34, Migne, *P.G.* 11, 608—609.
289. *Mt.* 10, 28.
290. *I Cor.* 2, 14.
291. *I Cor.* 15, 44.
292. *I Cor.* 6, 17.

Şi nici nu vor zice : Iată e aici sau acolo. Căci, iată, împărăţia lui Dumnezeu este în lăuntrul vostru» [293]. Doar Mîntuitorul nu spune tuturor : «Împărăţia lui Dumnezeu este în lăuntrul vostru», căci păcătoşii trăiesc în împărăţia păcatului şi ei nu sînt în mijlocul ei ; inimile noastre aparţin ori împărăţiei lui Dumnezeu, ori împărăţiei păcatului. Dacă sîntem atenţi la faptele noastre, la vorbele noastre, sau la cugetele noastre, vom înţelege dacă este în noi împărăţia lui Dumnezeu sau împărăţia păcatelor. Cunoscînd această deosebire, Apostolul dă unora acest avertisment : «Să nu împărăţească păcatul în trupul vostru cel muritor» [294].

III

Dacă rîvneşte cineva împărăţia lui Dumnezeu, acela şi face parte din ea, pe cînd dacă eşti îmbătat de focul zgîrceniei înseamnă că faci parte din lumea zgîrceniei. Cel drept are de stăpîn dreptatea, cel stăpînit de căutarea măririi deşarte este sub rîvna acestei celebrităţi. Întristarea, teama, iubirea, pofta, fiecare din aceste patimi îl stăpînesc pe cel care le rîvneşte. Dacă ştim toate acestea şi dacă cunoaştem cît de numeroase sînt diferitele feluri de împărăţii, să ne ridicăm şi să-L rugăm pe Dumnezeu să ne scoată din împărăţia vrăjmaşului pentru a ne putea statornici în împărăţia lui Dumnezeu Cel atotputernic, împărăţia Înţelepciunii, a Păcii, a Dreptăţii, a atîtor virtuţi cuprinse în unicul Fiu al lui Dumnezeu, «a Căruia este slava şi puterea în vecii vecilor. Amin» [295].

OMILIA A XXXIX-A

Despre ispitirea saducheilor care nu credeau în înviere [296]

I

Este o sectă iudaică numită a saducheilor. Ei tăgăduiesc «învierea morţilor» şi cred că sufletul moare deodată cu trupul şi că după moarte facultăţile duhovniceşti se pierd [297]. Ei au pus Mîntuitorului o în-

293. *Lc.* 17, 20—21.
294. *Rom.* 6, 12.
295. *I Pt.*, 4, 11.
296. *Lc.* 20, 27—40 ; 20, 21—26.
297. Origen a mai dezbătut această problemă în *Com. Mat.* XVII, 31—32, Migne, *P. G.* 13, 1579—1585. Ca şi samarinenii, saducheii nu primeau din Biblie decît Pentateuhul. De aici, rătăcirile lor doctrinale. Mai trebuie observat că în această omilie se dezbat două probleme : a învierii morţilor (cum reiese din combaterea saducheilor) şi a banului de dajdie. Probabil copiştii vor fi inversat textele, punînd pe cea contra saducheilor înaintea celeilalte, deşi pericopa banului de dajdie e cuprinsă în text înainte, şi anume, la Luca 20, 21—26, pe cînd cea contra saducheilor e la Luca 20, 27—40.

trebare născocind istoria femeii care a avut şapte bărbaţi. După moartea primului, pentru ca să-i dea un moştenitor, ea s-a recăsătorit cu al doilea. După moartea acestuia ea s-a căsătorit din nou cu al treilea, apoi cu al patrulea şi aşa mai departe pînă la al şaptelea. Întrebarea care se pune este : «La învierea morţilor, care dintre cei şapte va pretinde-o de soţie ?». Pentru ca să ia în rîs învăţătura Mîntuitorului, saducheii au pus această întrebare într-o vreme cînd învăţa pe ucenici despre înviere.

II

Mîntuitorul le răspunde zicînd : «Vă rătăciţi neştiind Scripturile, nici puterea lui Dumnezeu. Căci la înviere nici nu se însoară, nici nu se mărită, ci sînt ca îngerii lui Dumnezeu în cer» [298]. Cei care vor fi ca îngerii vor fi, desigur, îngeri. Căci trebuie ştiut că îngerii nu se căsătoresc. Aici, unde este moarte, căsătoriile şi copiii sînt o trebuinţă, însă dincolo, unde stăpîneşte nemurirea, nu sînt necesare nici căsătoria, nici copiii. Voi pune o întrebare destul de spinoasă, care nu e uşor de rezolvat : e vorba despre cei care, deşi versaţi în studiul Sfintei Scripturi «şi la Legea Domnului cugetă ziua şi noaptea» [299]. Unde este scris, spun aceia, că «nu se însoară, nici nu se mărită» ? Reconsiderînd, după memorie, atît gîndirea Vechiului Testament, cît şi pe cea a Noului Testament, nu-mi aduc aminte să se găsească undeva un asemenea aliniat. Dacă poate nu-mi amintesc, m-ar putea lămuri cineva mai bine informat, (căci) eu primesc bucuros ceea ce nu ştiu, dar după ştirea mea nu se află aşa ceva nici în Vechiul nici în Noul Testament.

III

Toată greşeala saducheilor vine de acolo că ei nu înţeleg spusele proorocilor, ceea ce citesc la Isaia : «...nu vor naşte copii pentru moarte» [300] şi în Deuteronom : «Binecuvîntat să fie rodul pîntecelui tău» [301]. Şi cred că aceasta se va împlini «la înviere», fără a înţelege că aici este vorba de proorociri privitoare la binecuvîntările spirituale. Pavel, «vasul cel ales» [302], care ştie că toate binecuvîntările menţionate în Lege n-au a se înţelege în chip trupesc, le interpretează în mod duhovnicesc şi zice efesenilor : «Binecuvîntat fie Dumnezeu şi Tatăl Domnului nostru Iisus Hristos, Cel ce ne-a binecuvîntat pe noi, cu toată binecuvîntarea duhovnicească» [303]. Acestea vor fi toate binecuvîntări duhovniceşti, cînd, la învierea morţilor, noi ne vom învrednici de fericirea

298. *Mt.* 22, 29—30.
299. *Ps.* 1, 2.
300. *Is.* 65, 23.
301. *Deut.* 7, 13.
302. *Fapte* 9, 15.
303. *Ef.* 1, 3.

veşnică. Aflînd un text asemănător în psalmi, saducheii cad în aceeaşi greşeală zicînd : «Femeia ta e ca o vie roditoare, în laturile casei tale, fiii tăi ca nişte vlăstare tinere de măslin, împrejurul mesei tale», pînă la aliniatul : «Te va binecuvînta Domnul din Sion şi vei vedea bunătăţile Ierusalimului» [304]. Cînd Ierusalimul va fi clădit şi refăcut în starea lui veche, atunci cel sfînt va vedea bunurile pe care le pomeneşte Scriptura.

IV

Cei care înţeleg un Ierusalim duhovnicesc şi ştiu că el este ceresc, că el este «cel de sus, care este mama noastră» [305], vor vedea aceste bunuri, despre care adesea am vorbit şi împlinirea acestui pasaj al psalmului, pe care l-am pomenit : «Femeia ta e ca o vie roditoare în laturile casei tale, fiii tăi, ca nişte vlăstare tinere de măslin împrejurul mesei tale». Saducheilor, o frîntură a poporului iudeu, care înţelegeau totul «după trup», li se adresează Mîntuitorul zicînd : «Vă rătăciţi, neştiind Scripturile, nici puterea lui Dumnezeu» [306].

La întrebarea pe care saducheii au pus-o Domnului, trebuiau spuse aceste cîteva cuvinte.

Pe de altă parte, întrucît se mai vorbeşte despre «chipul cezarului», trebuie să spunem ceva şi despre aceasta. După unii, cuvintele Mîntuitorului n-au decît un înţeles literal pur şi simplu : «Daţi cezarului ce este al cezarului», cu alte cuvinte : plătiţi dările pe care le datoraţi. Dar este cineva între noi, care să aducă vreo obiecţie împotriva achitării dărilor datorate cezarului ? De aceea acest pasaj are un înţeles tainic şi ascuns.

V

În om sînt două chipuri : unul pe care l-a primit de la Dumnezeu, precum spune Facerea : «După chipul şi după asemănarea lui Dumnezeu» [307], altul, chipul omului «pămîntesc», pe care l-a dobîndit din pricina neascultării şi a păcatului său, cînd a fost alungat din rai, fiind ispitit de farmecele «stăpînitorului acestei lumi» [308]. Întocmai precum un dinar poartă chipul împăraţilor lumii, aşa şi cel care face lucrul «stăpînitorului întunericului» [309] poartă chipul acestui stăpîn. Iisus porunceşte, aici, să înapoiem acest chip smulgîndu-l de pe faţa noastră, pentru ca să luăm pe cel după care am fost creaţi, după asemănarea lui Dumnezeu.

304. *Ps.* 127, 3—5.
305. *Gal.* 4, 26.
306. *Mt.* 20, 29.
307. *Fac.* 1, 27. A se vedea şi *Com. la Cînt. Cînt.* (în vol. I al operelor lui Origen).
308. *In,* 12, 31.
309. *Ef.* 6, 12. Omul pămîntesc e legat de trup şi de aceea e omul păcatului, pe cînd omul ceresc este cel după chipul lui Dumnezeu şi care nu se lasă stăpînit de poftele cărnii. A se vedea *Omilia I la Ieşire* (în volumul prim).

Aşa se înţelege să dăm noi «cezarului cele ce sînt ale cezarului şi lui Dumnezeu cele ce sînt ale lui Dumnezeu». Arătaţi-mi, zice, «banul de dajdie», sau «dinarul», cum scrie Matei. Luîndu-l Iisus l-a întrebat: «Al cui este chipul acesta şi inscripţia de pe el?» Răspuns-au ei: «Ale cezarului». Atunci a zis lor: «Daţi, deci, cezarului cele ce sînt ale cezarului şi lui Dumnezeu cele ce sînt ale lui Dumnezeu».

VI

În acelaşi înţeles a vorbit şi Pavel: «După cum am purtat chipul celui pămîntesc, să purtăm şi chipul Celui ceresc» [310]. Cînd zice: «Daţi cezarului cele ce sînt ale cezarului», atunci spune: părăsiţi «chipul omului lumesc», lepădaţi chipul pămîntesc [311] pentru a lua asemănarea «omului ceresc» şi a da lui Dumnezeu cele ce sînt ale lui Dumnezeu».

Dumnezeu ne pune o întrebare. Ce ne întreabă? Citiţi la Moise: «Aşadar, ce cere de la tine Domnul Dumnezeu?»[312]. Dumnezeu ne pune o întrebare şi ne cere, nu pentru că El ar avea nevoie de noi, ci pentru a-I da ceea ce trebuie să-I dăm pentru mîntuirea noastră. Pentru ca să fie limpede voi pomeni pilda minelor sau a talanţilor [313]. Un om a primit o singură mină şi a cîştigat cu ea alte zece mine, de aceea a înapoiat această sumă stăpînului care-i încredinţase prima mină, în locul căreia a primit acum una nouă pe care n-o avusese. În schimb, Domnul cere şi porunceşte să ia înapoi de la cel care o primise fără să aducă cu ea nici o dobîndă şi i-o dă celui care cîştigase altele: «Luaţi de la el mina şi daţi-o celui ce are zece mine». Tot aşa stau lucrurile şi cu noi: ceea ce vom fi dat lui Dumnezeu ne va fi dat înapoi, ba încă ne va mai da pe deasupra şi ceva ce n-avusesem înainte.

Doar aşa se cere, şi Dumnezeu ne pretinde doar ca să aibă prilejul să ne dăruiască şi să ne împartă daruri. Mulţumită Lui s-au înmulţit minele şi cei care sînt vrednici dobîndesc mai mult decît nădăjduiau. Aşa să ne ridicăm şi noi şi să rugăm pe Dumnezeu să ne învrednicească a-I aduce darurile pe care apoi ni le va înapoia; în locul bunurilor pămînteşti El ne va dărui pe cele cereşti, întru Hristos Domnul, «Căruia Îi este slava şi stăpînirea în vecii vecilor. Amin» [314].

---

310. *I Cor.* 15, 49.

311. La Origen «chipul împăratului acestui veac» e tot una cu chipul diavolului (*Com. Mat.* XVII, 25, *P. G.* 13, 1549—1552). A se vedea mai pe larg, H. Crouzel, *Théologie de l'Image de Dieu chez Origène*, p. 193 ş.u.

312. *Deut.* 10, 12.

313. *Lc.* 19, 11—27. Cu toate că mai tîrziu fericitul Ieronim îl va acuza pe Origen de pelagianism sau măcar semipelagianism, totuşi pentru că a susţinut rolul voinţei omeneşti în opera de mîntuire, nu credem că i s-ar putea aduce această acuză.

314. *I Pt.* 4, 11.

DIN COMENTARUL LA EVANGHELIA DUPĂ IOAN

STUDIU INTRODUCTIV

Dacă în scrierile lor evanghelîştii sinoptici se disting mai ales prin relatări simple, uşor accesibile mulţimilor, în schimb sfîntul Ioan prezintă în Evanghelia sa o expunere precumpănitor dogmatică şi mistică, la care era firesc să se simtă nevoia unor interpretări mai adînci şi mai savante. Aşa ne explicăm de ce taina veşniciei Logosului celui întrupat şi a «funcţiei Lui revelatoare» [1] *au format pentru Origen partea cea mai pasionantă dintre preocupările vieţii sale întregi. Poate în chipul în care descrie şi el* [2] *momentul cînd sfîntul Ioan şi-a aplecat fruntea pe pieptul lui Iisus* [3], *ca un semn simbolic al iubirii deosebite ce purtau unul altuia, tot aşa a făcut şi Origen din această lucrare un fel de cotitură, de capodoperă a vieţii sale, la care încontinuu a revenit, fără să fi reuşit totuşi s-o termine.*

T e x t u l. Comentarul la Evanghelia după Ioan *face parte dintre operele care ni s-au păstrat în limba greacă, însă e departe de a fi întreg. Eusebiu* [4] *ştia că lucrarea ar fi avut «numai 22 de tomuri». Într-un astfel de «tom» se cuprindeau cam 50—60 de pagini din formatul actual al corpului berlinez. Fericitul Ieronim afirmă însă clar că numărul comentariilor ioaneice este de 32, fapt confirmat şi de starea manuscriselor (cel mai vechi din sec. XII—XIII)* [5], *aşa cum au fost ele luate în considerare de editorul corpului berlinez, E. Preuschen* [6], *şi cum se reproduce şi în colecţia Migne* [7].

---

1. Marguerite Harl: *Origène et la fonction révélatrice du Verbe incarné*, Paris, 1958.

2. Origen, *Commentaria in Evangelium Ioannis*, XXXII, 13, Migne, *P.G.* 14, 800.

3. In 13, 23.

4. Eusebiu, *Istoria bisericească* VI, 24, 1 ed. Ed. Schwartz, Kleine Ausgabe, Vierte Auflage, Leipzig, 1932, p. 242.

5. Ieronim, *Prologus in Omelias Origenis super Lucam*, în ediţia berlineză, vol. IX (M. Rauer), Berlin, 1930, p. 1. Idem. Rufin, *Apol.* 2, 2.

6. E. Preuschen, *Johanneskommentar, Origenes Werke 4*, Berlin, 1903, prefaţa IX ş.u.

7. *P. G.* 14, 21—830.

În total s-au păstrat 8 tomuri și jumătate, și anume I, II, VI, X, XIII, XIX (incomplet), XX, XXVIII și XXXII. În afară de acestea ni s-au mai păstrat mai multe fragmente în Catene [8], *precum și cîteva la Pamfil (în* Apologia pentru Origen), *la Eusebiu (în* Istoria *sa), la Eustație de Antiohia și două fragmente din cărțile a patra și a cincea în* Filocalie. *Din toate acestea reproducem cîteva și în volumul de față.*

Tomul XXXII se întrerupe la tălmăcirea textului din In, 13, 33, dar se știe sigur că Origen a dus lucrarea și mai departe, întrucît în Comentarul său la Matei se citează [9] *și istoria celor 2 tîlhari cu care a fost răstignit Hristos, despre care se relatează în In. 19.*

Data scrierii. *După cum relatează Eusebiu* [10], *ale cărui știri au fost cel mai adeseori luate în considerare în legătură cu fixarea datelor cronologice din viața lui Origen, între primele lucrări pe care a început să le redacteze marele alexandrin a fost Comentarul la Evanghelia după Ioan «din care primele cinci cărți au fost compuse încă înainte de a pleca din Alexandria», fapt care a avut loc prin anul 231. Unii* [11] *merg cu gîndul că acest «început» s-ar putea urca mult mai devreme, chiar între anii 214—218. Preuschen credea* [12] *că afirmația lui Origen din prefața primului tom, unde spune : «n-ar trebui oare să fie pîrga muncii mele, după ce m-am reîntors în Alexandria, tocmai pîrga Sfintelor Scripturi ?»* [13] *(așa socotea el* Comentarul la Ioan) *ar fi însemnat petrecerea lui îndelungată în Palestina, care ar fi dus la o ruptură între el și Ambrozie. Prefața la tomul VI ne dă altă explicație : «cu toate că furtuna iscată la Alexandria părea că-mi stă împotrivă, totuși eu am dictat (tahigrafilor) textul lucrării pînă la tomul al V-lea, pe care, fiindcă Domnul certase vînturile și valurile, ți l-am și trimis. Tocmai cînd începusem cartea a VI-a, iată că am fost scos din pămîntul Egiptului»* [14] *(excomunicat).*

În urma celor de mai sus, după cea mai recentă cronologie [15], *deducem că redactarea primelor 5 tomuri s-a făcut la Alexandria înainte de anul 231, cînd a intervenit ruptura definitivă între episcopul Demetriu și Origen. De fapt «furtuna alexandrină» se iscase, dar «a molcomit-o Dumnezeu», ceea ce vrea să spună că după izbucnirea tensiunii dintre*

8. Ediția berlineză îngrijită de E. Preuschen a reconstituit (pag. 481—574) în total 140 fragmente.
9. *Commentarium in Mattheum* ser. 133, Migne, *P. G.* 13, 1781.
10. Eusebiu, *Istoria bisericească*, VI, 24, 1 ediția citată, pag. 242.
11. Ad. Harnack : *Die Chronologie der altchristl. Literatur bis Eusebius*, II, Leipzig, 1904, p. 41.
12. R. Cadiou : *La jeunesse d'Origène*, Paris, 1936, p. 88—89. A se vedea și Migne, *P.G.* 14, 13.
13. Preuschen, *op. cit.*, pag. LXXIX.
14. *Com. In.* VI, 2 § 8.
15. P. Nautin, *Origène. Sa vie et son oeuvre*, Paris, 1977, p. 367—8, 371.

Demetriu și Origen (din pricina angajării lui ca predicator în Palestina), acesta din urmă nu prea voia să se reîntoarcă la Alexandria după cele două călătorii în Palestina și Antiohia [16], *dar în urma soliei unor diaconi, prin care a fost rechemat, el s-a reîntors într-o vreme de «nouă acalmie», reluînd lucrul. Continuarea lucrării era cerută cu stăruință de adevărat «contra-maistru» sau vătaf* (ἐργοδιώκτης) *de către mecenatele său Ambrozie, care îi trimite un mesager în iarna lui 231—232 (deci tocmai în răstimpul cînd Origen fusese chemat de împărăteasa Iulia Mammea, la Antiohia), cerîndu-i să-și împlinească obligațiile «contractuale», stabilite între ei. Origen scrie în fragmentul la tomul V : «se vede că nu te mulțumești cu slujba de contra-maistru al lui Dumnezeu, ci-mi ceri, chiar și cînd sînt departe, să-ți dedic ție tot timpul...»* [17].

Între timp, Origen pleacă într-o misiune în Grecia, iar la întoarcere este hirotonit de episcopii din Palestina, ceea ce provoacă scandalul. Redactarea tomului al VI-lea al lucrării fusese începută încă în Alexandria, dar deodată cu plecarea lui din Egipt, textul pe care apucase să-l dicteze tahigrafilor n-a mai putut fi găsit («nu știu de ce», zice Origen) [18]. *El făgăduia însă lui Ambrozie că își va da silința să recupereze acest început al tomului VI* [19].

Se cunosc evenimentele care au intervenit după excomunicarea lui Origen de către episcopul Demetriu. El a fost primit bine de episcopii palestinieni, așa încît la Cezareea Palestinei și-a putut desfășura cu și mai mare folos activitatea. Răspunzînd insistentului său binefăcător Ambrozie, care-i trimite și mai mulți tahigrafi pentru continuarea lucrului, Origen scrie în aceeași prefață a tomului VI : «acum, cînd cu ajutorul lui Dumnezeu multele vrăjmășii pornite împotriva mea s-au mai domolit și cînd sufletul meu s-a obișnuit cu tot ceea ce mi s-ar putea întîmpla pentru cauza Cuvîntului ceresc, mă simt hotărît să nu mai amîn dictarea restului lucrării. O ! de mi-ar auzi Dumnezeu rugăciunea, ca să pot încheia această lucrare și să n-o mai las să se întrerupă !». Și mai departe : «Cu mult zel am refăcut din nou al doilea început al tomului VI, nemaiașteptînd să văd dacă va fi regăsită vechea schiță dictată înainte» [20]. *Cercetătorii socotesc terminată redactarea tomului VI pe la anul 235, dată cînd pare a se fi încheiat și tratatul* Despre rugăciune [21].

În tomul al XXXII se vorbește într-un loc de niște «răsturnări ale ordinii publice» [22], *evenimente pe care unii* [23] *le pun în legătură cu per-*

16. Eusebiu, *Istoria bisericească VI*, 19, 15—16, *ed. cit.*, pag. 240—241.
17. In *In.*, V, 1, păstrat în «Filocalia», în acest volum.
18. *In In*, VI 2/1/ 11, reprodus în acest volum.
19. Nautin : *Origène*, p. 368, 371.
20. *In In., VI*, 2/1/, 8—10, 11.
21. *De oratione* XV, 1, în acest volum. Cf. Nautin, *Origène*, p. 378.
22. Migne, P. G. 14, 748 B.
23. E. Preuschen, *Origenes Werke*, B. X, LXXX.

secuția lui Maximin Tracul, de care vorbește și Eusebiu [24]. *Faptul acesta dovedește că redactarea acestui tom s-a făcut după anul 238.*

Oricum, «capodopera vieții lui» [25], *cum numește Eug. de Faye acest comentar, a fost asemănată de Origen cu călătoria evreilor prin pustie, unde un stîlp de foc îi conducea continuu, arătîndu-le drumul atît la pornire, cît și la oprire* [26]. *Autorul declară însă că după atîtea peripeții e hotărît să meargă pînă la capăt, cu toată oboseala, numai de nu l-ar opri moartea, dar și în acest caz el «va continua calea acestei Evanghelii, în cer».*

Origen a comentat întreaga Evanghelie după Ioan înainte de a fi început pe cea după Matei, după cum ne-a dat Eusebiu să înțelegem [27]. Or, Comentarul la Matei *se știe* [28] *c-a fost redactat între 248—249 într-o vreme de prosperitate pentru creștinism. Felul cum se exprimă despre Comentarul la Evanghelia după Ioan (la aorist,* ἐξηγτάσαμεν) *dovedește că el putea fi terminat în preajma anilor 247—248. Pentru această dată pledează și epistola scrisă de Origen către papa Fabian (236—250), atunci cînd îi descrie modul în care Ambrozie îl «exploata» fără milă, pe temeiul rîvnei lui deosebite pentru științele sacre : «nu-mi pot îngădui nici să mănînc decît colecționînd texte, iar după mîncare nu mă pot nici plimba, nici odihni ! Chiar și atunci mă absorb munca filologică și corectarea copiilor. Nu mă pot odihni nici noaptea pentru că munca de filosofie se prelungește pînă noaptea tîrziu, iar de cînd se face ziuă și pînă seara la nouă-zece nu sînt liber, fiind reținut de continue explicări»* [29].

Așa s-a desfășurat în decurs de cîteva zeci de ani această profundă lucrare a marelui învățat din Alexandria, care, oricît de multe pasaje discutabile ar avea, este totuși una din cele mai remarcabile lucrări ale antichității creștine.

Motivul scrierii. *Într-unul din fragmentele acestui* Comentar, *Origen spune : «Sub pretextul științei, eterodocșii se revoltă împotriva Sfintei Biserici a lui Dumnezeu, își înmulțesc cărțile lor de explicare, pretinzînd că ei sînt cei care explică cel mai corect poruncile Evangheliilor și ale apostolilor. Dacă tăcem și nu le punem în față dogma mîntuitoare și adevărurile ei, se vor face stăpîni pe sufletele înfometate după hrana mîntuitoare și vor arunca oamenilor hrană străină și strică-*

24. Eusebiu, *Istoria bisericească* VI, 28, *ed. cit.*, p. 248.
25. Eugène de Faye : *Origène. Sa vie, son oeuvre, sa pensée.* vol. I, Paris, 1923, p. 73.
26. Migne, *P. G.*, 14, 740.
27. *Comm. Mat.* XVI, *19*, la Migne, *P. G.* 13, 1441.
28. Migne, *P. G.* 13, 1441. A se vedea și *C. Cels. VII*, 26, p. 177.
29. Păstrată de Suidas și Cedren. Textul ei în traducere la Nautin, *Origène*, p. 58.

toare de suflet. Iată de ce socotesc necesar că, cel ce crede că o poate face să ia apărarea învățăturii bisericești, dar să n-o falsifice cu nimic biruind pe acești oameni care se pretind învățători adevărați și, dînd pe față minciunile lor, să le opună sublimul credinței evanghelice și armonia neîntrecută a dogmelor Vechiului și Noului Testament» [30].

Am reprodus acest citat mai lung pentru a sublinia (în legătură cu ultimele cuvinte ale lui) că ceea ce a îndemnat pe Origen să scrie această lucrare densă, plină de multe mărturii scripturistice și filosofice, în sprijinul învățăturii despre Cuvîntul lui Dumnezeu Cel întrupat, a fost faptul că, la răscruce de vremi, tradițiile iudaismului elenizant, ale lui Filon din Alexandria pe de o parte și curentele școlilor filosofice pe de alta, căutau fiecare să-și afirme superioritatea. În planul de mîntuire a omului și a lumii, Origen a căutat să restabilească valoarea cuvenită iudaismului, valoare pe care o respingeau în întregime sau o denaturau gnostici de felul lui Valentin și Vasilide, dar mai ales Marcion și Heracleon, citat adeseori de Origen în acest Comentar. *Heracleon scrisese o carte întreagă* (Ὑπομνημονεύματα) *susținînd o contradicție ireductibilă între Dumnezeul Vechiului și Noului Testament* [31]. *Mai mult, însuși bogatul său sprijinitor, Ambrozie, care a inițiat și a finanțat cele mai multe din scrierile lui Origen, fusese în tinerețe adept al sectei valentiniene. De aici, silința lui Origen atît pe tărîm exegetic, cît și pe cel apologetic-dogmatic, de a apăra puritatea crezului creștin.*

Într-unul din pasajele pe care le traducem aici, Origen spune : «printre eretici, unii, cu toate că se pretind ucenici ai lui Hristos, își plăsmuiesc alt Dumnezeu cu totul deosebit de Cel care a creat lumea, de aceea se silesc să combată mărturiile aduse lui Hristos de către prooroci socotind că venirea Domnului în lume ar fi fost firesc să nu fi fost vestită de prooroci, Fiul lui Dumnezeu neavînd nevoie de astfel de martori» [32].

În felul acesta actele din istoria mîntuirii erau reduse la simple simboluri ale unei istorii cerești. Din pliroma primordială, unde trona, transcendent, Tatăl cel veșnic, au emanat, zic acești gnostici, o serie de eoni intermediari între cer și pămînt, din care unul (demiurgul) a creat lumea văzută, inclusiv pe om, dar și materia și răul, cărora li s-au infuzat germeni spirituali deosebiți, care vor ajunge să domine apoi, în grade di-

30. *Comm. in In, II,* Migne, *P. G.* 14, 196.

31. În privința exegezei gnostice a Noului Testament există o literatură impresionantă. Vom reveni mai pe larg asupra ei cînd vom prezenta celelalte două opere ale lui Origen, Περὶ ἀρχῶν și Κατὰ Κέλσου. Amintim aici îndeosebi două studii : C. Barth : *Die Interpretation des Neuen Testaments in der valentinianischen Gnosis,* Leipzig, 1911, iar mai nou R. Gögler : *Origenes, das Evangelium nach Johannies,* Zürich, 1959, (deși ultima nu mi-a fost accesibilă), dar mai ales *Origeniana. Premier et deuxième colloque international des études origéniennes,* Bari, 1975, 1977.

32. *Comm. in. In,* II, 199 (în acest volum).

ferite, tendinţe pur materiale (hilice), psihice şi spirituale sau pnevmatice ale oamenilor. Aşa se explică de ce gnosticii credeau că, deşi omul a fost la început întuneric şi materie, totuşi poate ajunge cu vremea luminos, înduhovnicit [33].

În legătură cu structura şi cu metoda de interpretare internă a lucrării trebuie spus că, chiar dacă ele nu-s total diferite de ale lucrărilor exegetice moderne (cum susţinea acum 50 de ani Eug. de Faye) [34], totuşi trebuie recunoscut că pe urma combaterii lui Heracleon o serie de influenţe ale exegezei gnostice se resimt şi la Origen mai ales în ce priveşte alegorizarea, adeseori forţată, a multor pasaje, dar şi în felul în care caută să «înduhovnicească Vechiul Testament» [35]. Totuşi lucrurile nu trebuie exagerate.

Mai întîi trebuie recunoscut că, aşa cum sublinia un teolog grec, Origen a fost aproape în toate domeniile studiilor teologice «părintele teologiei creştine» [36]. În primul rînd, el este întemeietorul criticii biblice prin faptul că e cel dintîi care a căutat să restabilească textul corect al Scripturii nu numai prin uriaşa lucrare a Hexaplei, ci prin tot atîtea glose şi observaţii faţă de text, pe care le întîlnim în aproape toate lucrările sale. Cîteva exemple sînt grăitoare.

În Comentarul său la Matei XV, 14 subliniază faptul că, acolo unde apare discrepanţa [37] între textul ebraic şi traducerea grecească, el a recomandat să se aducă cea mai firească îmbunătăţire, acceptînd, în caz de îndoială, cea mai bună traducere.

Despre cazurile variantelor dintre Matei şi Luca, în legătură cu textul rugăciunii «Tatăl nostru», pe care le analizează în tratatul Despre rugăciune [38], putem să ne facem o părere asupra excepţionalei pregătiri exegetice a lui Origen, citind tot în acest volum pasajele respective.

Mai mult, Origen nu caută să ascundă variantele biblice, ci dimpotrivă, insistă asupra lor [39]. Cititorul a putut observa destule astfel de note critice şi în lucrările citate în primul nostru volum. Origen discută adeseori probleme de filologie, de astronomie, de medicină, de cronologie (uneori de zi cu zi), alteori de geografie istorică. E clasic paragraful al 24-lea din tomul al VI-lea, în care Origen afirmă: «M-am convins în-

33. *Comm. in In*, II, 134—135.
34. *Op. cit.*, vol. I, p. 74.
35. J. Daniélou, *Origène*, p. 190.
36. A. Geromichalis: ωριγένης ὁ πατηρ τῆς θεολογίας, Atena, 1951.
37. Migne, *P. G.*, 13, 1393. Era vorba de deosebirea dintre Marcu 10, 20 şi Matei 19, 21.
38. A se vedea mai ales capitolul XXII, dar şi cele subliniate de noi în studiul introductiv la respectiva lucrare.
39. A. Puech, *Histoire*, II, 381.

sumi că nu-i vorba de Betania, ci de Betabara atunci cînd m-am dus să cercetez la faţa locului urmele pe unde au umblat Iisus, ucenicii şi proorocii» [40]. *Tot în acel loc face el deosebire, din punct de vedere geografic, între Gherasa, Gherghesa şi Gadara. În alt loc* [41] *el pune alături, faţă în faţă, pe evangheliştii Matei, Marcu şi Luca în legătură cu semnele venirii a doua a Mîntuitorului.*

E drept, trebuie să recunoaştem, că multe din glosele lui nu erau complete, adeseori erau şi eronate ; totuşi teologia lui Origen pleacă de la Biblie, despre care declară cu cea mai simţită bunăcredinţă că este inspirată de Dumnezeu, al Cărui glas şi iubire le-a resimţit pretutindenea prezente. Biblia era pentru el nu numai cartea care păstrează amintirea unor fapte istorice, ci convingerea nestrămutată că ea ascunde învăţătura necesară mîntuirii noastre. Şi aci trebuie să facem o remarcă fundamentală : oricît de savantă este explicarea pe care Origen o dă cuvintelor din Evanghelia a patra — n-o numeşte el oare Evanghelia spiritului sau cea veşnică [42], *Evanghelia prin excelenţă* [43], *tocmai pentru că încercase cele mai îndrăzneţe formulări ale celor mai adînci taine creştine ? — totuşi el ţine mereu contactul şi cu «cei simpli», cum bine a observat cineva* [44].

Şi încă ceva. Aşa voalat şi plin de sensuri (pe care de multe ori le caută, dincolo de cît spun cuvintele), comentarul lui Origen este unul din cele mai apropiate de om, din cele mai deschise spre incertitudinile lui, din cele mai umanizante. Iată cum se exprima el în tomul al X-lea : «După cum printr-un om a venit moartea, tot printr-un om a venit şi mîntuirea, izvorul vieţii noastre ; fără acest om noi nu ne-am fi putut face vrednici de binefacerile Cuvîntului» [45] *«şi dacă El ar fi rămas aşa cum fusese din veci, pe lîngă Tatăl şi n-ar fi luat asupră-Şi pe om, pe cel dintîi dintre oameni, pe cel mai vrednic dintre toţi, atunci mîntuirea n-ar fi fost cu putinţă. În urma Lui vom ajunge şi noi să ne facem vrednici să-L primim în mărirea Sa şi anume, fiecare în felul său şi pe măsura în care îi vom face loc în sufletul nostru»* [46].

Chiar lui Celsus îi va repeta Origen adeseori că întruparea şi moartea lui Iisus pentru noi s-au dovedit «utile» şi «necesare» [47].

În fond, Hristos nu S-a făcut numai «începătură» celor adormiţi (I Cor. 15, 20), ci a întregii făpturi, căci, cum spune Apostolul, «Dumnezeu

40. Migne, P. G., 14, 269.
41. *In Matthaeum Commentariorum series 36*, la Migne, P. G., 13, 1649.
42. *In In.*, I, 7, 40 (în acest volum).
43. *In In*, I, 22—23 / în acest volum /.
44. M. Harl, *op. cit.*, p. 354.
45. In *In*, X, 6, 26, Migne, P.G., 14, 316.
46. Presimţi parcă un fel de argumentare existenţialistă.
47. *C. Cels II*, 169 / Migne, P. G., 11, 905 / .

L-a rînduit jertfă de ispăşire» (Rom. 3, 25) pentru întreaga făptură, care, începînd de atunci, de la El, aşteaptă izbăvirea [48]. *Nu trebuie să mai repetăm că «începutul acestei înnoiri nu se dă celor ce nu întreprind de la ei nimic, ci la desăvîrşirea vieţii se ajunge numai prin desăvîrşirea virtuţilor noastre»* [49].

Pentru Origen, magisteriul cuvîntului echivalează cu o prezenţă reală a lui Hristos în Biserică, singura în stare să alunge răutatea din lume [50]. *El e şi cuvîntul Scripturii, dar şi Cuvîntul care dă viaţă Bisericii, întrucît cel care primeşte învăţătura Fiului acela primeşte şi înfierea de către Tatăl* [51], *înfiere adusă lumii de Fiul Tatălui.*

Cu un cuvînt, Origen s-a socotit toată viaţa un slujitor al cuvîntului (διάκονος του λόγου) *niciodată nu s-a gîndit să se rupă de comunitatea Bisericii, chiar dacă în exprimările lui sînt multe pasaje discutabile. Iată cîteva cazuri.*

În legătură cu episodul de după nunta din Cana Galileii, unde vorbeşte despre «coborîrea lui Iisus şi a ucenicilor la Capernaum» (In. 2, 12), unde L-au căutat ucenicii şi fraţii Lui, dar unde El «n-a rămas decît puţină vreme», Origen scrie : «Heracleon afirmă că nu degeaba s-a folosit verbul «a coborît» prin aceste ţinuturi de la marginea lumii, ci voia să indice nişte realităţi materiale cu care Iisus n-ar fi vrut să aibă nimic a face, de aceea nici n-a prêdicat şi nici n-a făcut nici o minune acolo !» Origen încearcă să-l combată, dar, căutînd o interpretare spirituală se leagă şi el de lucruri neesenţiale. «Trebuie cercetat de ce nu intră şi nu urcă acolo fraţii Domnului, ci «coboară» [52]. *Prin fraţii lui Iisus, zice Origen, trebuie înţelese puteri inferioare apostolilor, de aceea ele n-au fost vrednice să fie chemate la nuntă, ci sînt folosite la lucruri mai de jos. Cei numiţi «Capernaum» (= locul consolării) sînt cei care nu se învrednicesc de o petrecere mai îndelungată a lui Iisus la ei, adică de o iluminare cu «învăţături mai înalte». Cu alte cuvinte «urcarea» şi «coborîrea» trebuie înţelese spiritual ! Origen nu se mulţumeşte cu atît. Coborîrea* (συγκατάβασις) *e o imagine a întrupării, iar fraţii Domnului care însoţesc pe Iisus ar fi îngerii. Astfel, dintr-o scenă evanghelică, el face una cerească. Dacă la Heracleon «coborîrea» ne ducea la emanarea din «Pliroma», la Origen locul ei îl joacă, tot în sens gnostic, întruparea* [53].

48. In *In*, *I*, 5, Migne, *P.G.*, 14, 29.
49. *Fragm.* In *In.* 7 / la *In.*, 1, 12 /.
50. In *In.* tom. XIII, 59 (Migne, *P.G.*, 14, 513—516).
51. In *In.* tom. XXXII, 17 (Migne, *P.G.* 14, 815).
52. In *In.* X, 9 (Migne, *P.G.*, 14, 324).
53. J. Daniélou : *Origène*, p. 191—192.

În alte locuri, chipul Mariei Magdalena la picioarele Mîntuitorului simbolizează pe creştinii începători, pe cînd culcarea sfîntului Ioan pe pieptul Lui preînchipuie pe cei desăvîrşiţi !

În vindecarea fiului slujitorului împărătesc din Capernaum Heracleon vede iarăşi o degradare a eonilor, între care vede şi pe demiurg, creatorul lumii ! La rîndul lui, Origen vede în acel slujitor un «stăpînitor al veacului acestuia», dar pe care, atunci cînd a venit Iisus între ei, oraşe întregi L-au primit mai bucuros decît mulţi alţii [54].

Aici stă şi greşeala marelui învăţat creştin din Alexandria. Pentru a combate pe eretici el credea că folosirea alegoriei morale sau teologic-mistice e singura scăpare [55]. *Ereticii, cum am văzut, ori reprezentau pe Dumnezeu în chip antropomorf* [56], *atribuindu-I însuşiri barbare, ori înlăturau citirea unor pasaje socotite «scandaloase», pe care niciodată nu căutaseră să le explice prin consideraţii istorice, fireşti. Aşa se face că, influenţat şi el de gnostici, în loc să caute să înţeleagă ce a voit să spună evanghelistul, Origen pleacă de la principii false. E atît de stăpînit de credinţa în inspiraţia Scripturii încît pretutindenea vede, dincolo de adevărul firesc, natural, neapărat şi unul ascuns, transcendental. În loc să caute adevărata semnificaţie a cuvintelor evanghelice, el caută să întemeieze, pe baza textelor încărcate de idei mistice, noi alegorii adeseori arbitrare. De aceea, oricîtă evlavie şi oricît interes teologic prezintă, exegeza lui pare stranie cugetării calculate a omului modern.*

Şi totuşi poate că intenţia lui Origen aceasta a fost : să ne facă să medităm, să ne îmbogăţim mereu sufleteşte, să căutăm cît mai des ceea ce el numea «înţelesul duhovnicesc». «Nu trebuie să mîncăm carnea crudă a mielului» [57], *spune el într-un loc. «Cine ia carnea crudă a Scripturii ca s-o fiarbă trebuie să aibă grijă să nu transforme textul ei în ceva mai mult sau mai puţin apos şi molatic, ci cu Duhul arzînd şi cu cuvintele înfierbîntate de Dumnezeu, aşa cum spunea El proorocului Ieremia* [58] *«voi face cuvintele Mele foc în gura ta» ; aşa să rumenim şi noi carnea Mielului, pentru ca să putem spune şi noi, ca ucenicii aflaţi în drum spre Emaus : «oare nu ardea în noi inima cînd ne vorbea pe cale şi cînd*

54. In *In.* XIII, 59, Migne, *P.G.*, 14, 516.
55. Puech, op. cit., 383.
56. A se vedea de pildă, în *In., XIII, 21* («că Dumnezeu ar avea un corp material ori unul eterat sau dincolo de orice esenţă»).
57. In *In.* X, *18*, Migne, *P.G.*, 14, 336—337.
58. *Ier.* 5, 14.

ne tîlcuia Scripturile?» [59]. *Aceasta crede el că trebuie să fie pregătirea în vederea urcării spre Ierusalimul împărăţiei: «cu suflet înălţat şi cu înţelegerea pătrunzătoare»* [60].

Cuprinsul «Comentarului». Cu toate că, după cum am amintit, Origen şi-a propus să termine explicarea Evangheliei după Ioan, totuşi lucrarea lui se înrerupe la capitolul 13,33. ên cele 8 tomuri şi jumătate, păstrate, repartizarea textului evanghelic pe care l-a comentat cuvînt cu cuvînt este următoarea:

În tomul I dezbate doar un singur verset: Ioan 1, 1: «La început era Cuvîntul». Noi am tradus doar introducerea la această carte.

Tomul al doilea explică următoarele 6 versete: Ioan 1, 2—7, din care am tradus numai explicarea versetului din Ioan 1, 6.

Tomul al şaselea continuă explicarea versetelor din Ioan 1, 19—29, din care am tradus 2 fragmente, cel dintîi privind întreruperea lucrării şi apoi reluarea ei, iar al doilea, privitor la explicarea versetului 23.

Din tomul al zecelea, care cuprinde comentarea versetelor de la Ioan 2, 12—25, am tradus explicarea versetelor 21—22.

Tomul al treisprezecelea se referă la Ioan 4, 13—44.

Tomul al nouăsprezecelea (incomplet) tratează despre textul de la Ioan 8, 19—24.

Tomul al douăzecilea tratează textul de la Ioan 8, 37—52.

Tomul al douăzecişioptulea conţine comentarul la Ioan 11, 39—57.

În sfîrşit, tomul al treizecişidoilea conţine textul, comentat, al lui Ioan 13, 2—33.

Am mai tradus totodată şi cele două fragmente din tomurile IV şi V, păstrate în Filocalia.

După cum se poate observa, chiar numai din pasajele traduse, Origen lasă spaţiu larg criticii şi polemicii, dat fiind că întregul său Comentar a fost prilejuit de primejdia diversiunii eretice. Dar în afară de eretici Origen are foarte des în vedere şi pe credincioşii din interiorul Bisericii, de la cei mai «simpli» pînă la cei mai «desăvîrşiţi», clerici şi laici deopotrivă, cu care vrea să facă un adevărat program de «învăţămînt bisericesc, ortodox» [61].

59. *Lc.*, 24, 32.
60. In *In.* X, *16*, Migne, *P.G.*, 14, 348.
61. M. Harl, *op. cit.*, p. 355—356.

Traducerea de față *a avut la bază atît textul ediției din Berlin, cît și pe cel din colecția Migne. La traducere m-am folosit adeseori de cele trei volume publicate în seria «Sources chrétiennes» de Cécile Blanc. Nu mi-a fost accesibilă traducerea lui R. Gögler, Zürich-Köln, 1959.*

Pentru iconomia lucrării de față am socotit necesar să mă mărginesc doar la fragmentele amintite din Comentarul la Evanghelia după Ioan. Sper că și din ele cititorul va putea să-și facă o imagine cît de cît reală despre scrisul lui Origen. Îmi dau seama că, așa cum spunea un cercetător, oricît de mult ai stărui asupra scrisului lui Origen niciodată nu poți avea pretenția de a fi spus totul[62]. *Pe lîngă cele spuse în volumul prim și în cele care vor urma, sper totuși să fi sesizat liniile principale ale gîndirii acestui scriitor atît de complex.*

62. M. Harl, *op. cit.*, p. 375.

DIN CARTEA I

A. INTRODUCERE. POPORUL LUI DUMNEZEU

I

1. Cred că, după cum poporul numit altădată [1] «poporul lui Dumnezeu» se împărţea în 12 seminţii, la care se mai adăuga şi corpul leviţilor, care era superior celorlalte seminţii (leviţii fiind ei înşişi împărţiţi ca să slujească lui Dumnezeu în mai multe grupări de preoţi şi de leviţi), tot aşa gîndesc că întreg poporul lui Hristos înfăţişează «după omul cel tainic al inimii» [2] şi într-un chip neînţeles, însuşirile celor 12 seminţii pentru că este numit «iudeul cel întru ascuns» [3] şi pentru că tăierea lui împrejur trebuie înţeleasă în duh. Mai limpede putem vedea acest lucru în Apocalipsa lui Ioan, dar pentru cei ce au ureche ageră au destule de spus şi ceilalţi proroci.

2. Iată cum grăieşte Ioan: «Am văzut apoi alt înger, care se ridica de la răsăritul soarelui şi avea pecetea Viului Dumnezeu. Îngerul a strigat cu glas puternic către cei patru îngeri, cărora li s-a dat să vatăme pămîntul şi marea, zicînd: nu vătămaţi pămîntul, nici marea, nici copacii, pînă ce nu vom pecetlui, pe frunte, pe robii Dumnezeului nostru. Şi am auzit numărul celor pecetluiţi: o sută patruzeci şi patru de mii de pecetluiţi, din toate seminţiile fiilor lui Israel. Din seminţia lui Iuda, douăsprezece mii de pecetluiţi; din seminţia lui Ruben, douăsprezece mii...» [4].

3. Apoi, după ce a numărat şi celelalte seminţii, una după alta, afară de cea a lui Dan, continuă cu alte informaţii: «Şi m-am uitat şi iată, Mielul stătea pe muntele Sionului şi cu El o sută patruzeci şi patru de mii, care aveau numele Lui şi numele Tatălui Lui, scrise pe frunţile lor. Atunci am auzit sunete din cer, ca vuiet de ape multe şi ca bubuitul unui tunet puternic, iar glasul pe care l-am auzit ca glasul celor ce cîntă cu alăutele lor. Şi cîntau o cîntare nouă, înaintea tronu-

1. *Num.* 27, 17.
2. *I Pt.* 3, 4.
3. *Rom.* 2, 29.
4. *Apoc.* 7, 2—5.

lui şi înaintea celor patru fiinţe şi înaintea bătrînilor; şi nimeni nu putea să înveţe cîntarea, decît numai cei o sută patruzeci şi patru de mii, care fuseseră răscumpăraţi de pe pămînt. Aceştia sînt care nu s-au întinat cu femei, căci sînt feciorelnici. Aceştia sînt care merg după Miel oriunde Se va duce. Aceştia au fost răscumpăraţi dintre oameni, pîrgă lui Dumnezeu şi Mielului. Iar în gura lor nu s-a aflat minciună, fiindcă sînt fără prihană» [5].

4. Aceste cuvinte se referă la cei care au crezut în Hristos şi care fac parte din seminţii, chiar dacă după trup nu s-ar părea că ar urca pînă la patriarhi şi faptul îl putem dovedi după cum urmează: «Nu vătămaţi pămîntul, nici marea, nici copacii, pînă ce nu vom pecetlui pe frunte pe robii Dumnezeului nostru. Şi am auzit numărul celor pecetluiţi: o sută patruzeci şi patru de mii de pecetluiţi din toate seminţiile fiilor lui Israel».

5. Aşadar, fiii tuturor seminţiilor lui Israel care au fost pecetluiţi cu pecetea pe frunte sînt în număr de o sută patruzeci şi patru de mii. Prin urmare, Ioan spune că aceşti o sută patruzeci şi patru de mii poartă încă pe frunte pecetea cu numele Mielului şi cu numele Tatălui Lui pentru că sînt feciorelnici şi nu s-au spurcat cu femei.

6. Această pecete pusă pe frunte ar putea fi oare altceva decît numele Mielului şi acela al Tatălui Lui, pentru că după cum am spus în primul nume se cuprinde pecetea, iar în al doilea pasaj se cuprind literele care compun numele Mielului şi numele Tatălui Lui?

7. Dar dacă, aşa cum am arătat, «fiii neamurilor» sînt unii şi aceiaşi cu «fecioarele» şi dacă cei care au crezut sînt puţini printre fiii lui Israel «după trup» [6], încît ai crede că nu se pot ridica la numărul de o sută patruzeci şi patru de mii, atunci e limpede că cei care umplu acest număr mare sînt cei dintre păgîni veniţi la Hristos şi care nu s-au întinat cu femei. De aceea, n-am fi departe de adevăr dacă am spune că cei feciorelnici din fiecare seminţie sînt pîrgă[7] (adusă lui Dumnezeu).

8. Într-adevăr, aşa spune Scriptura: «Aceştia au fost răscumpăraţi dintre oameni, pîrgă lui Dumnezeu şi Mielului. Iar în gura lor nu s-a aflat minciună, fiindcă sînt fără prihană».

Nu trebuie trecut cu vederea că acest pasaj în legătură cu cele o sută patruzeci şi patru de mii de fecioare trebuie tălmăcit în înţeles du-

5. *Apoc.* 14, 1—5.
6. *I Cor.* 10, 18.
7. Această pîrgă (ἀπαρχή) fie în înţeles de cele dintîi jertfe (ca la *Rom.* 11, 16) sau ca întîietate de pe primul loc (cf. *Rom,* 16, 5; *I Cor.* 16, 15 sau chiar *I Cor.* 15, 20) ori şi ca «arvună sau dar» (*Rom.* 8, 23) am întîlnit-o în Iosua, *Omil. II,* 1 şi anume, acolo pe primul loc erau puşi martirii.

hovnicesc. Dar deocamdată ar părea de prisos şi nepotrivit să citãm pe proorocii care ne dau ştiri despre cîştigarea păgînilor.

II

9. Dar poate că citind aceste cuvinte te vei întreba, frate Ambrozie [8], «*omule al lui Dumnezeu*» [9], «*om în Hristos*» [10] şi care te sileşti să fii om înduhovnicit, iar nu om al pămîntului: ce importanţă ar avea aceste lucruri? Căci cei ce fac parte din aceeaşi seminţie [11] închină lui Dumnezeu, prin mijlocirea leviţilor şi a preoţilor, dijme şi zeciuieli, pentru că ei n-au decît dijme şi pîrgă pe care le aduc lui Dumnezeu prin mijlocirea arhiereului.

10. Pentru noi, care urmăm învăţăturile aduse de Hristos, mulţimea celor care-şi pierd cea mai mare parte a timpului cu treburi ale vieţii pămînteşti, în vreme ce lui Dumnezeu nu-I răspund decît foarte arareori cu vreo faptă bună, pot fi asemănaţi cu membrii acelor triburi care abia dacă ţin vreo legătură cu preoţii lor şi pe care nici în treacăt nu-i interesează datoriile faţă de Dumnezeu. De aceea n-am greşi dacă am numi preoţi şi leviţi numai pe cei care prin devotament autentic s-au dăruit cu totul cuvîntului dumnezeiesc şi singurei slujiri adevărate care poate fi adusă lui Dumnezeu.

11. Cît despre cei mai răsăriţi dintre ei, care ocupă aşa-zicînd locurile de frunte între cei din neamul lor, aceia vor fi adevăraţi arhierei, desigur nu după rînduiala lui Melchisedec [12], ci după a lui Aaron. Şi dacă s-ar ridica cineva împotriva acestei păreri şi ar socoti că nu s-ar cuveni să dăm unor oameni atribut de arhiereu, întrucît în multe locuri din Scriptură acest titlu de mare preţ I se dă numai lui Iisus, cum stă scris: «avem Arhiereu mare, Care a străbătut cerurile, pe Iisus, Fiul lui Dumnezeu» [13], aceluia va trebui să-i răspundem că Apostolul a făcut deosebire clară atunci cînd a proorocit despre Hristos zicînd: «Tu eşti Preot în veac, după rînduiala lui Melchisedec» [14], fără să se gîndească deloc la preoţia lui Aaron. Împrumutînd şi noi de la el această precizare, credem că putem spune că după rînduiala lui Aaron pot fi numiţi arhierei şi dintre oameni, în schimb după rînduiala lui Melchisedec este numai Hristosul Domnului.

---

8. Despre Ambrozie, binefăcătorul lui Origen, am vorbit în alte locuri. Nu trebuie uitat că în tinereţe Ambrozie acceptase erezia valentinienilor, care împărţeau pe oameni în trei categorii: hilici, psihici şi pnevmatici, aceştia din urmă, adică cei «duhovniceşti», fiind socotiţi «pîrga Bisericii».

9. *I Tim.* 6, 11.

10. *II Cor.* 12, 2.

11. Adică credincioşii de rînd.

12. *Evr.* 7, 11.

13. *Evr.* 4, 14.

14. *Evr.* 5, 6; 7, 11.

SCRIPTURA

12. Întrucît toată străduința și întreaga mea viață le-am închinat desăvîrșirii care e legată de Dumnezeu și întrucît pe toate acestea doresc să I le aduc lui Dumnezeu ca pe o pîrgă necontenită — măcar de nu m-ar trăda cugetul — ar putea fi oare cercetările mele altceva decît studierea Evangheliei din clipa cînd ne-am despărțit trupește unul de altul ? [15]. Căci ar trebui spus că Evanghelia e pîrga întregii Sfinte Scripturi.

13. Și atunci, n-ar trebui oare să fie pîrga muncii mele după ce m-am reîntors la Alexandria, tocmai pîrga Sfintei Scripturi ? Căci trebuie să știm că pîrga și primele roade nu sînt unul și același lucru : pîrga se aduce după ce ai recoltat, iar primele roade se dau înainte.

14. N-ar fi greșit dacă am spune că, printre Scripturile transmise prin tradiție și socotite ca dumnezeiești de către toate Bisericile lui Dumnezeu ca prime roade, ar putea fi socotită Legea lui Moisi, iar ca pîrgă Evanghelia. Căci după toate roadele aduse de proorocii care s-au prelungit pînă la Domnul Hristos, iată că acum s-a întrupat Însuși Cuvîntul cel adevărat.

III

Valoarea deosebită a scrierilor Noului Testament

15. Dacă, însă, va obiecta cineva că nu aprobă părerea noastră în legătură cu felul cum tîlcuim pîrga, pentru motivul că după Evanghelii mai urmează și Faptele Apostolilor și epistolele lor și că în acest caz n-ar mai rămîne în picioare lumina în care am înțeles pîrga și după care Evanghelia ar fi pîrga întregii Sfinte Scripturi, aceluia va trebui să-i răspundem că, în epistolele apostolilor, care ni s-au păstrat, găsim cugetarea unor bărbați înțelepți în Hristos și luminați de El, dar că, pentru a fi crezuți, ei mai au nevoie și de mărturia Legii și a proorocilor. De aceea, oricît de înțelepte și vrednice de crezare ar fi aceste scrieri ale apostolilor, totuși ele n-ar putea fi comparate cu Evanghelia, unde se spune : «iată ce zice Domnul cel Atotputernic !» [16].

15. Se face aici aluzie clară la «pactul» pe care l-au încheiat Ambrozie cu Origen : cel dintîi, să-l susțină materialicește, celălalt să explice Sfînta Scriptură întărind astfel convingerile creștine ale lui Ambrozie, pe care se știe că Origen îl convertise de la valentinieni. După cum am afirmat în studiul introductiv, Ambrozie va urmări pe Origen cu strictețe, cerîndu-i «fără milă» să-și respecte învoiala. S-a crezut că la data cînd Origen scria aceste rînduri Ambrozie nu se afla în Alexandria. Probabil, se face aluzie mai curînd la o scurtă absență a lui Origen din capitala Egiptului (fiind chemat de împărăteasa Iulia Mammea în Antiohia, cf. P. Nautin, *Origène*, p. 371), dar acum, după întoarcere, el a reluat «studierea Evangheliei».

16. *II Cor.* 6, 18.

16. Aşadar, ia la cunoştinţă că, atunci cînd sfîntul Pavel zice : «toată Scriptura este insuflată de Dumnezeu şi de folos spre învăţătură» [17], el cuprinde acolo şi propriile lui scrieri. Aşadar, atunci cînd scrie corintenilor : «celorlalţi le grăiesc eu, nu Domnul» [18], sau «aşa hotărăsc eu în toate Bisericile» [19], sau, în sfîrşit, «suferinţele care mi s-au făcut în Antiohia, în Iconiu şi în Listra» [20], sau alte citate similare, nu avem oare impresia că toate acestea au aceeaşi autoritate apostolică, dar totuşi nu de valoarea absolută a cuvintelor care provin direct din inspiraţia dumnezeiască ?

17. În schimb, trebuie subliniat că Vechiul Testament nu-i o Evanghelie, pentru că el nu arată pe «Cel ce va să vie», ci doar Îl vesteşte mai înainte. Dimpotrivă, întreg Noul Testament este o Evanghelie, căci nu numai că el spunea la început «iată Mielul lui Dumnezeu, Cel ce ridică păcatul lumii» [21], ci conţine laude şi învăţături diferite ale Celui prin care Evanghelia e Evanghelie.

18. Dealtfel, întrucît Dumnezeu a aşezat în Biserică apostoli, proroci şi evanghelişti ca păstori şi învăţători, dacă vom lua în considerare care e sarcina unui evanghelist (şi aceasta desigur că nu-i în primul rînd aceea de a povesti cum a vindecat Mîntuitorul un orb din naştere, cum a înviat pe un mort punîndu-l pe picioare, sau cum a săvîrşit cutare sau cutare minuni, ci un adevărat evanghelist se recunoaşte după cuvintele de îndemn pentru întărirea credinţei în ceea ce ne-a lăsat Iisus), atunci nu vom mai sta la îndoială să spunem că şi scrierile Apostolului sînt în felul lor tot o evanghelie.

19. Dacă nu primeşti această a doua explicare a mea şi vei spune că greşesc dacă socotesc întreg Noul Testament ca pe o evanghelie, pentru pricina că epistolele nu poartă acel titlu, trebuie să răspund că în mai multe pasaje ale Scripturilor sînt desemnate cu acel nume două sau mai multe obiecte, dar că în înţeles propriu avem de-a face numai cu unul singur. Astfel, deşi Mîntuitorul a spus : «voi să nu vă numiţi între voi învăţători» [22], totuşi Apostolul declară că destui învăţători au fost aşezaţi în Biserică.

20. Desigur, nu ca învăţători în sens strict, cum se spune în Evanghelii, încît dacă luăm amănuntele din epistole, ele nu pot fi considerate ca evanghelie atunci cînd le comparăm cu istorisirea faptelor, pă-

17. *II Tim.* 3, 16.
18. *I Cor.* 7, 12.
19. *I Cor.* 7, 17.
20. *II Tim.* 3, 11.
21. *In.* 1, 29.
22. *Mt.* 23, 8.

timirilor şi a cuvintelor lui Iisus. Cu toate acestea, Evanghelia formează o pîrgă a întregii Scripturi şi din tot ce facem le socotim drept roadă şi pîrgă a Scripturii.

IV

Măreţia deosebită a Evangheliei după Ioan

21. Incît e vorba de mine, eu cred că cele patru Evanghelii sînt ca şi stihiile de bază ale credinţei Bisericii [23] — elemente din care s-a format lumea întreagă, împăcată cu Dumnezeu în Hristos, după cum zice sfîntul Pavel: «Dumnezeu era în Hristos, împăcînd lumea cu Sine însuşi» [24], şi din această lume a ridicat Iisus păcatul, adică din lumea Bisericii, căci de ea s-a vorbit cînd s-a zis: «iată Mielul lui Dumnezeu, Cel ce ridică păcatul lumii» [25] — şi de aceea cred că roadele Evangheliei se află în însuşi textul ei, pe care tu îmi ceri să-l tălmăcesc cît pot mai bine, adică Evanghelia după Ioan, care, în comparaţie cu altele unde se vorbeşte de spiţa neamurilor Lui, aici se începe de dinainte de a fi existat vreun neam.

22. Într-adevăr, ca unul care scria pentru iudeii care aşteptau pe un fiu al lui Avraam şi al lui David, Matei vorbeşte la început de «neamul lui Iisus Hristos, fiul lui David, fiul lui Avraam» [26], iar Marcu, ştiind bine ce scrie, zice: «începutul Evangheliei». În schimb, scopul acestora îl aflăm la evanghelistul Ioan şi acesta e Cuvîntul lui Dumnezeu, Cel care exista atunci cînd a început să se formeze lumea. Dar şi evanghelistul Luca aduce completări celui care s-a aplecat cu capul pe pieptul lui Iisus [27], rostind cele mai înălţătoare şi mai evlavioase cuvinte despre Iisus. Dar nici unul dintre evanghelişti nu a pus în lumină dumnezeirea Fiului într-un chip atît de desăvîrşit ca Ioan, care pune în gura lui Iisus cuvinte ca acestea: «Eu sînt lumina lumii» [28], «Eu sînt Calea, Adevărul şi Viaţa» [29], «Eu sînt învierea» [30], «Eu sînt uşa» [31], «Eu

23. Imagine luată din cosmogonia antică. Origen face adeseori uz de mistica numelor. La temelia celor 46 de ani pentru construcţia templului (*In*, 2, 19; 20, 21) el vede prezenţa celor patru elemente (In *In.* X, 38, 262), iar la învierea lui Lazăr, după patru zile, la fel (fragm. 79). Citat după C. Blanc, *Origène, Commentaire sur S. Jean*, I (Paris, 1966), p. 397.

24. *II Cor.* 5, 19.

25. *In.* 1, 29.

26. *Mt.* 1, 1.

27. *In.* 13, 25. În tomul XXXII, cap. 20 şi 21, Migne, *P.G.* 14, 797—801, Origen va folosi analogia dintre această aplecare a capului lui Ioan pe pieptul Mîntuitorului, cu cea a Fiului din sînul Tatălui, care «a preferat să se reverse pe sînul lui Iisus, decît să se odihnească» (Cf. C. Blanc, *op. cit.*, I, p. 70).

28. *In.* 8, 12.

29. *In.* 14, 8.

30. *In.* 11, 25.

31. *In.* 10, 9.

sînt păstorul» [32], iar după Apocalipsă «Eu sînt alfa şi omega, începutul şi sfîrşitul, cel dintîi şi cel de pe urmă» [33].

23. De aceea sîntem îndatoraţi să spunem că din toate Scripturile, Evangheliile sînt pîrga lor, iar dintre Evanghelii, cea după Ioan formează pîrga Evangheliilor. La înţelegerea ei nu poate ajunge însă decît cel care-şi apleacă fruntea pe pieptul lui Iisus şi care recunoaşte pe Maria ca Maică a Lui. Şi ca să fii un al doilea Ioan trebuie să ajungi să fii un astfel de om pe cît au ajuns să creadă că este Iisus atunci cînd vorbea Ioan. Căci după cum cei ce judecă sănătos spun că Maria n-a avut alţi fii decît pe Iisus [34], după cum a mărturisit Însuşi Iisus cînd i-a spus pe cruce : «Iată fiul tău», dar n-a zis : «Iată şi acesta e fiul tău» [35] sau cu alte cuvinte : «iată-L pe Iisus, pe Care L-ai născut». Într-adevăr, oricine a ajuns la desăvîrşire «nu mai trăieşte el, ci Hristos este cel ce trăieşte în el» [36], iar de aceea tocmai pentru că Hristos este Cel ce trăieşte în el de aceea i s-a spus Mariei : «iată Fiul tău», adică pe Hristos.

24. Şi atunci mai este oare nevoie să întrebăm ce putere de înţelegere ne-ar trebui ca să tălmăcim în grai obişnuit, cu vrednicie, cuvîntul depus în vistierii de lut [37] şi citit de orice om după istorisirea înregistrată de oricine îşi apleacă spre El urechea trupului său ? [38]. Pentru a tălmăci corect această Evanghelie ar trebui să putem spune în toată legea : «Noi avem gîndul lui Hristos ca să cunoaştem cele dăruite nouă de Dumnezeu» [39].

Întreg Noul Testament e ca o Evanghelie

25. Ca să arătăm că întreg Noul Testament este o Evanghelie ar trebui să citäm pasajul din sfîntul Pavel, unde se spune : «după Evanghelia mea» [40], pentru că în scrierile sfîntului Pavel n-avem o scriere anumită care să aibă titlul de Evanghelie, în schimb tot ce a predicat şi

32. In. 10, 11.
33. *Apoc.* 22, 13.
34. Clară recunoaştere a fecioriei Maicii Domnului. Expresia «ὑγιῶς δοξάζοντας» (= cei ce judecă sănătos) ne dă să înţelegem că stăm în faţa unei învăţături recunoscute de Biserică. A se vedea mai pe larg cele spuse în *Omiliile la Luca* (în acest volum).
35. *In.* 19, 26.
36. *Gal.* 2, 20.
37. *II Cor.* 4, 7.
38. Are dreptate C. Blanc *(op. cit.,* I, p. 72—73) cînd atribuie lui Origen dezvoltarea teoriei simţurilor duhovniceşti, care va lua mai tîrziu (Diadoh al Foticeii etc.) o popularitate mare în spiritualitatea bizantină. Viller-Rahner, *Aszese und Mystik in der Väterzeit,* Freiburg i. Br., 1939, p. 223 etc.
39. *I Cor.* 2, 16 ; 12.
40. *Rom.* 2, 16. În *Comentarul la Romani* (II, 10 Migne, *P.G.* 14, 984), Origen afirmă că «propriu-zis nu a existat o evanghelie după Pavel, cum susţinea ereticul Marcion».

a spus el formează o adevărată Evanghelie. Căci ceea ce a pus el în scris şi ceea ce a propovăduit şi a vorbit e propriu-zis Evanghelie.

26. Şi dacă scrierile lui Pavel erau evanghelie, urmează că şi scrierile lui Petru erau tot evanghelie, într-un cuvînt, toate cele care vesteau venirea lui Hristos, care pregăteau prezenţa Lui şi o puneau la îndemîna sufletelor celor care voiau să primească Cuvîntul lui Dumnezeu, Care stă la uşă şi bate, dorind să intre în suflete [41].

B. CE ESTE O EVANGHELIE ?

V

Semnificaţia cuvîntului [42]

27. A sosit timpul să cercetăm ce însemnează cuvîntul «Evanghe-ghelie» şi de ce poartă aceste cărţi un astfel de titlu [43]. Se poate spune că Evanghelia e un discurs care conţine vestirea unor lucruri care, prin foloasele pe care le aduc, formează în mod obişnuit un motiv de bucurie pentru cei care află de ele din clipa în care li se anunţă. Un astfel de discurs e în primul rînd o veste bună, dacă ne gîndim la cel căruia i se adresează. Tot aşa mai putem spune că Evanghelia e un discurs care asigură, celui care-l primeşte, prezenţa unui bine. Or, mai pe scurt, o scriere vestind împlinirea unui bine făgăduit.

28. Toate aceste definiţii pe care le-am dat se potrivesc la cărţile numite Evanghelii. Fiecare Evanghelie e o sumă de vestiri folositoare celui ce crede şi care nu înţelege greşit foloasele acestea. De aceea, e firesc ca Evanghelia să provoace bucurie prin aceea că anunţă venirea printre oameni a Celui «mai întîi născut din toată făptura» [44], Iisus Hristos, mîntuirea lor. E limpede, totodată, pentru orice credincios că, în sens restrîns, fiecare Evanghelie e o scriere care propovăduieşte sălăşluirea lui Dumnezeu în Fiul Său cel plin de bunătate şi care a venit în lume pentru toţi cei care vor să-L primească.

29. Nu trebuie, dar, să ne îndoim că prin aceste cărţi ni se vesteşte fericirea cea făgăduită şi poate că de aceea a luat cuvîntul sfîntul Ioan Botezătorul în numele întregului popor, atunci cînd a trimis să întrebe pe Iisus : «Tu eşti Cel ce vine, sau să aşteptăm pe altul ?» [45]. Căci Hris-

41. *Apoc.* 3, 20.

42. În tom. XIII, 31 (Migne, *P.G.* 14, 456) Origen vorbeşte de Dumnezeu-Cuvîntul care intră în sufletul deschis pentru ca să Se odihnească.

43. A se vedea Vigouroux, *Dictionnaire de la Bible, «Evangile»*, suppl. II, Paris, 1934, p. 1273—1297 şi R. Kittel, *Theol. Wörterbuch zum N. Test.*, II (Tübingen, 1935), p. 719—733.

44. *Col.* 1, 15.

45. *Mt.* 11, 3.

tos era binele aşteptat de întreg poporul şi pe care-L făgăduiseră proorocii, încît toţi, pînă chiar şi oamenii de rînd, îşi puseseră nădejdea în El după cum mărturiseşte femeia samarineancă atunci cînd zice: «Ştim că va veni Mesia, care se cheamă Hristos; cînd va veni, Acela ne va vesti nouă toate» [46].

30. Tot aşa şi Simon şi Cleopa [47] «vorbind între ei pe cale despre toate cele ce se întîmplaseră lui Iisus au zis către Hristos Cel înviat, dar despre Care încă nu ştiau că Se sculase din morţi: «Numai Tu eşti străin în Ierusalim şi nu ştii cele ce s-au întîmplat în el zilele acestea? La care Iisus a întrebat: Care? iar ei au răspuns: cele despre Iisus Nazarineanul, Care era prooroc puternic în faptă şi în cuvînt înaintea lui Dumnezeu şi a întregului popor. Cum L-au osîndit la moarte şi L-au răstignit arhiereii şi mai marii noştri, iar noi nădăjduiam că El este Cel ce avea să izbăvească pe Israel» [48].

31. Andrei, fratele lui Simon Petru, întîlnindu-şi propriul frate, pe Simon, i-a spus şi el: «Am găsit pe Mesia, care se tîlcuieşte Hristos» [49], iar puţin după aceea, Filip aflînd şi el pe Natanael i-a zis: «am aflat pe Acela despre care au scris Moisi, în Lege, şi proorocii, pe Iisus, fiul lui Iosif din Nazaret» [50].

VI

Vechiul Testament devine şi el evanghelie

32. Poate că ar putea gîndi cineva că trebuie să ne împotrivim primei definiţii pentru motivul că ea se potriveşte şi cărţilor care nu-s intitulate evanghelii. Într-adevăr, se spune că Legea şi proorocii sînt discursuri care cuprind vestirea unor lucruri care, prin foloasele pe care le aduc, produc bucurie celor care află de ele din clipa în care li se anunţă.

33. La aceasta se poate răspunde că, înainte de venirea lui Hristos, Legea şi proorocii nu cuprindeau vestirea care este obiectul evangheliei propriu-zise, întrucît nu sosise încă Cel care trebuia să lămurească aceste taine. Deodată cu venirea Lui în lume şi cu realizarea Întrupării, Mîntuitorul a făcut, din vestirea pe care a adus-o, Evanghelia deplină.

---

46. *In.* 4, 25.

47. Interesant este că Origen vorbeşte peste tot de Simon şi Cleopa de cîte ori aminteşte de drumul Emausului *(C. Cels* II, 62—68; *În Ier. Omil.* XX, 8—9), pe cînd evanghelistul le dă numele Luca şi Cleopa.

48. *Lc.* 24, 12; 24, 18—21.

49. *In.* 1, 41.

50. *In.* 1, 45.

34. Şi n-am greşi dacă am lua ca mărturie pilda pe care a spus-o Apostolul : puţin aluat dospeşte toată frămîntătura [51], căci... [52] ridicînd «vălul», care acoperea Legea şi proorocii [53], el arăta caracterul dumnezeiesc al tuturor Scripturilor, dînd să înţeleagă limpede celor care doresc să ajungă învăţăcei ai înţelepciunii Sale, care anume sînt adevărurile ce se ascundeau în Legea lui Moisi, şi pe care părinţii de demult le cinsteau în chip deosebit, cu toate că ele erau numai «închipuire» şi «umbră» [54], şi care e adevăratul înţeles al lucrurilor descrise în cărţile istorice, care li «s-au întîmplat iudeilor, spre pilde, fiind scrise spre povăţuirea noastră, la care au ajuns sfîrşiturile veacurilor» [55].

35. Căci nici un om în care sălăşluieşte Hristos nu se mai închină lui Dumnezeu în Ierusalim sau pe muntele samarinenilor, ci pentru că a învăţat că Dumnezeu este duh se va închina Lui în chip spiritual în duh şi adevăr [56], aşa că acuma nu va mai cinsti numai «în oglindă» pe Tatăl şi făcătorul tuturor [57].

36. Aşadar, înainte de a se fi compus Evanghelia, fapt care a avut loc deodată cu petrecerea pe pămînt a lui Iisus Hristos, nici una din scrierile celor vechi nu erau evanghelii, căci fiind un legămînt nou, Evanghelia «ne-a desfăcut de vechimea slovei» [58], făcînd să strălucească în lumina cunoaşterii noutatea pururea neîmbătrînitoare a Duhului care e proprie Noului Legămînt, şi care, de altfel, era cuprinsă în toate Scripturile. Trebuia, drept aceea, ca ceea ce era creator pînă şi în ceea ce s-ar numi evanghelie şi în Vechiul Legămînt să fie botezat în chip deosebit «Evanghelie».

VII

Evanghelia trupească şi Evanghelia duhovnicească

37. Cu toate acestea, nu trebuie să trecem cu vederea faptul că, chiar şi înainte de întruparea şi venirea Domnului pe pămînt, a avut loc o venire spirituală a lui Hristos pentru oamenii ajunşi la o oarecare desăvîrşire, care nu mai erau de acum nevîrstnici şi puşi sub ascultarea epitropilor şi a îngrijitorilor [59] şi pentru care s-a realizat duhovniceşte

51. *Gal.* 5, 9.
52. Lacună de 3—4 cuvinte (Migne, *P.G.* 14, 36).
53. *II Cor.* 3, 15.
54. *Evr.* 8, 5.
55. *I Cor.* 10, 11.
56. *In.* 4, 24.
57. Formularea frazei vizează pe eretici, după cum am văzut în studiul introductiv.
58. *Rom.* 7, 6.
59. *Gal.* 4, 2.

«plinirea vremii» [60]; aceştia au fost patriarhii, Moisi «omul lui Dumnezeu» şi proorocii, care toţi au văzut de mai înainte mărirea lui Hristos.

38. Şi întrucît înainte de venirea Sa în trup Domnul a venit în duh pentru cei desăvîrşiţi, tot aşa nici după ce a fost anunţată venirea, El n-a sosit pentru cei rămaşi cu mintea de copil, pentru că aflîndu-se tot sub ascultarea epitropilor şi a îngrijitorilor, ei nu s-au învrednicit să guste «plinirea vremii» [61]. Către ei fuseseră trimişi înaintemergătorii lui Iisus, adică mesajele potrivite sufletelor copilăreşti şi numite pe bună dreptate «călăuze». Dar Fiul preamărit, Care era însuşi Dumnezeu Cuvîntul, n-a ajuns pînă la ei, căci se aştepta ca ei să fi primit în prealabil o învăţătură necesară unor «oameni ai lui Dumnezeu», în stare de a primi în ei dumnezeirea Lui.

39. Mai trebuie ştiut că după cum Legea lui Moise cuprinde «umbra bunurilor viitoare», descoperite de legea Duhului şi promulgată potrivit adevărului, tot aşa şi Evanghelia, de care se crede că poate fi înţeleasă pînă şi de primii veniţi, ne propovăduieşte umbra tainelor lui Hristos.

40. Celor cărora le sînt lămurite toate cîte se referă la Fiul lui Dumnezeu, Evanghelia veşnică [62] (după cum o numeşte Ioan, dar care, propriu-zis, tot aşa de bine s-ar putea numi Evanghelia duhovnicească) înfăţişează limpede şi tainele descoperite de cuvintele şi realităţile pe care ni le sugerează lucrările Sale [63].

Creştinism «din afară» şi «ascuns»

41. Înţelegem aşadar că după cum poţi fi în chip văzut şi iudeu şi tăiat împrejur [64], printr-o tăiere împrejur văzută sau printr-una care este ascunsă, tot aşa poţi vorbi şi despre creştini şi despre Botez. Pavel şi Petru, mai întîi evrei şi tăiaţi împrejur, în chip văzut, au primit mai tîrziu de la Iisus aceleaşi vrednicii şi în chip ascuns [65]: prin purtarea de grijă a lui Dumnezeu şi în vederea mîntuirii multora, ei au mărturisit nu numai prin cuvinte că erau iudei după trup, ci au şi dovedit acest

60. *Gal.* 4, 4.
61. Se ştie că expresia «plinirea vremii» are uneori şi semnificaţie eshatologică.
62. *Apoc.* 14, 16.
63. Am avut ocazie şi în volumul prim să surprindem la Origen cele două categorii de credincioşi, «cei simpli» şi «cei desăvîrşiţi». Şi aici, dar mai ales în tomul XIII, 21 ş.u. (Migne, *P.G.* 14, 432—433) viziunea lui Origen are în vedere, mereu, căutarea stării de «fericire», de «desăvîrşire» sesizabilă doar prin trăirea în comuniunea directă cu Dumnezeu.
64. *Rom.* 2, 28.
65. *Rom.* 2, 29.

lucru prin fapte [66]. Dar mai tîrziu același lucru îl putem spune și despre creștinismul lor.

42. După cum nu i-a fost cu putință lui Pavel să aducă servicii iudeilor după trup dacă n-ar fi tăiat împrejur pe Timotei [67] (atunci cînd a crezut necesar s-o facă) și dacă, așa cum era firesc, nu și-ar fi ras capul [68], ca să poată aduce jertfă lui Dumnezeu, dacă, într-un cuvînt, nu s-ar fi făcut iudeu pentru ca să-i cîștige și pe ceilalți iudei [69], tot așa nu-i posibil ca cel ales pentru folosul unui mare număr de credincioși să promoveze doar un creștinism ascuns pentru cei aflați încă la începuturile unui creștinism văzut, făcîndu-i mai buni și în stare să urce pînă la bunurile cele mai mari și desăvîrșite.

43. De aceea e necesar să fii, în același timp, creștin și cu duhul și cu trupul. Și acolo unde trebuie să propovăduiești Evanghelia după trup și să le spui acestor oameni trupești că «nu știu altceva decît pe Iisus Hristos, și pe Acesta răstignit» [70], va trebui făcut și acest lucru. De aceea, cînd îi afli pe credincioși că sînt luminați în Duh și aducînd roade duhovnicești ca niște îndrăgostiți de înțelepciunea cerească, atunci pe aceștia va trebui să-i faci părtași la taina Cuvîntului, Care, după întrupare, a ajuns să fie cu noi, fiind, după cum spune în Evanghelie, că : «era la început la Dumnezeu».

VIII

Necesitatea unei tălmăciri duhovnicești

44. Sîntem de părere că n-ar fi fără folos dacă am spune acest lucru cercetînd mai de aproape cuvîntul «Evanghelie» și să facem deosebirea între noțiunile de «Evanghelie sensibilă» și între «Evanghelia înțelegătoare sau duhovnicească».

45. Dar acum ni se cere să prefacem Evanghelia sensibilă într-una duhovnicească. Pentru că la ce ne-ar folosi să cercetăm Evanghelia numai sub aspect sensibil dacă n-am căuta s-o adîncim, transpunînd-o în valori duhovnicești ? Nimic sau prea puțin, și acest lucru l-ar face orice prim venit care ar fi ajuns la convingerea că-i înțelege sensul, cuvînt de cuvînt.

66. *Iac.* 2, 18.
67. *Fapte* 16, 3.
68. *Fapte* 21, 24.
69. *I Cor.* 9, 20.
70. *I Cor.* 2, 2.

46. Dar întreaga noastră luptă duhovnicească ne îndeamnă să pătrundem în adîncimile cugetării evanghelice şi să căutăm acolo adevărul despuiat de orice icoană a lui [71].

C. CONŢINUTUL EVANGHELIEI : IISUS

47. Dacă înţelegem bine ce fel de bunuri sînt cele anunţate de «vestea cea bună», atunci vom ghici că Iisus este Cel pe care L-au propovăduit apostolii. Mai trebuie spus totodată că ei au anunţat încă o veste bună, şi anume, învierea care e legată tot de persoana lui Iisus, căci doar El este Cel care a spus : «Eu sînt învierea» [72] şi tot El vesteşte şi săracilor ceea ce fusese făgăduit sfinţilor [73], invitîndu-i să primească aceste făgăduinţe.

48. Sfintele Scripturi stau mărturie despre predica apostolilor şi cea a Mîntuitorului, dovadă însuşi graiul psalmistului David, care s-ar potrivi parcă atît apostolilor cît şi evangheliştilor : «Domnul va da cuvînt cu putere multă celor ce-L vestesc pe Împăratul puterilor cel prea iubit» [74]. Şi tot David ne mai învaţă în acelaşi timp că nu compunerea cea aleasă a cuvîntului sau felul pompos în care ar fi rostit el şi nici chiar eleganţa meşteşugită şi greu cîştigată a cuvîntării sînt factorii care pot convinge pe auditori, ci lucrarea puterii celei dumnezeieşti [75].

49. De aceea zice sfîntul Pavel : «Voi cunoaşte nu cuvîntul celor ce s-au semeţit, ci puterea lor, căci împărăţia lui Dumnezeu nu stă în cuvînt, ci în putere» [76]. Iar în alt loc : «Cuvîntul meu şi propovăduirea mea nu stăteau în cuvintele convingătoare ale înţelepciunii omeneşti, ci în dovada Duhului şi a puterii» [77].

50. Despre aceeaşi putere mărturisesc şi Simon şi Cleopa [78] : «Oare nu ardea în noi inima noastră cînd ne vorbea pe cale şi cînd ne tîlcuia Scripturile ?» [79]. Şi aceasta pentru că Dumnezeu dă celor ce-L vestesc pe El o putere deosebită, aşa cum şi apostolii ştim că aveau, după acelaşi cuvînt al psalmistului : «Domnul va da cuvînt cu putere multă

71. Origen inaugurează aici — ca şi în *Filocalia* (p. 23) — drumul teologiei apofatice, care nu este la îndemîna «primului venit», ci numai a celor care «au mintea lui Hristos». Acesta este singurul limbaj «vrednic de Dumnezeu». A se vedea la locul respectiv, tot în acest volum.

72. *In.* 11, 25.

73. *Mt.* 11, 5.

74. *Ps.* 67, 12—13.

75. Curăţia inimii şi simplitatea graiului evanghelic sînt adeseori subliniate de Origen, mai ales în *Filocalie*, IV, pag. 41—42 ; VIII, pag. 52—55 etc.

76. *I Cor.* 4, 19.

77. *I Cor.* 2, 4.

78. Din nou acelaşi nume. Vezi mai sus nota 47.

79. *Lc.* 24, 32.

celor ce-L vestesc pe El» [80]. Iar cînd zice : «Cît de frumoase sînt pe munţi picioarele celor ce vestesc pacea !» [81], proorocul Isaia indică viitoarea frumuseţe şi putere lucrătoare a predicii apostolilor, care toate duc la Cel ce a zis : «Eu sînt Calea» [82], lăudînd picioarele celor care înaintează pe drumul duhovnicesc care este Hristos şi care intră pe uşă [83], pînă ajung la Dumnezeu. Aceşti vestitori cu picioare vesele vestesc aşadar tot pe Hristos.

IX

52. Să nu ne mire faptul că binele acesta exprimat la plural (= bunătăţile acestea) este în fapt tot Iisus Hristos, căci dacă ne dăm seama la ce lucruri se raportă aceste nume cu care e cunoscut Dumnezeu, vom înţelege îndată că Iisus, cel vestit de apostolii cei cu picioare vesele, e personificarea în acelaşi timp a mai multor bunătăţi.

53. Viaţa este una din aceste bunătăţi, căci Iisus a zis : «Eu sînt viaţa». «Lumina lumii» [84], care e «lumina cea adevărată», «lumina oamenilor», e şi ea tot un astfel de bine ; în schimb, Fiul lui Dumnezeu este toate aceste bunătăţi luate la un loc. Ca noţiune, şi adevărul e un bine şi anume unul care se deosebeşte atît de viaţă, cît şi de lumină. Vine apoi ca al patrulea bine : calea, care ne duce spre toate acestea. Or, Mîntuitorul nostru ne învaţă că El este toate aceste trei lucruri cînd zice : «Eu sînt Calea, Adevărul şi Viaţa» [85].

54. Dar cum să nu fie un bine faptul că morţii scutură de pe ei praful cel de cadavru şi învie primind acest dar de la Mîntuitorul, întrucît El e învierea ? Căci El a zis : «Eu sînt învierea» [86]. Dar şi uşa prin care ajungem la cea mai înaltă fericire e tot un bine deosebit şi acesta e tot Hristos care a zis : «Eu sînt uşa» [87].

55. Şi ce să zicem de înţelepciunea lui Dumnezeu, pe care «Dumnezeu a zidit-o ca început al căilor Lui spre lucrurile Lui» ? [88]. În ea s-a bucurat Tatăl aflîndu-şi plăcerea Sa sufletească în chipul cel mai diferit, cum numai cu ochii Duhului se poate vedea, şi care cheamă la iubire cerească pe tot cel ce priveşte spre dumnezeiasca Lui frumuseţe. Aşadar şi înţelepciunea lui Dumnezeu e un dar pe care-l vestesc, cu tot ceea ce am amintit aici, apostolii cei cu picioare vesele.

80. *Ps.* 67, 12.
81. *Is.* 52, 7.
82. *In* 14, 6.
83. *In* 10, 9.
84. *In* 8, 12.
85. *In* 14, 6.
86. *In* 11, 25.
87. *In* 10, 9.
88. *Pilde*, 8, 22.

56. Iar ca a opta bunătate trebuie să socotim şi puterea lui Dumnezeu [89] şi care e tot Hristos.

57. Dar nu putem să trecem cu vederea nici pe Cuvîntul lui Dumnezeu care este după Tatăl tuturor, căci nici acest bine nu-i mai mic decît toate. Fericiţi, aşadar, cei ce adună în ei aceste «bunuri» şi care le primesc din mîinile apostolilor celor «cu picioare vesele».

58. Cu toate acestea, dacă cineva e ca un corintean, despre care Pavel a crezut că «nu ştie nimic decît de Hristos şi Acesta, răstignit» [90], acela se va alipi — după ce va fi ajuns să-L cunoască — de Cel care S-a făcut om pentru noi şi va ajunge încă de la început să dorească a ajunge, prin darul lui Iisus cel întrupat, «om al lui Dumnezeu», căci de acum i se potrivesc şi lui cuvintele: «a murit păcatului, odată pentru totdeauna» [91].

59. După felul de vieţuire a acestui Iisus (despre care se spune că ceea ce se trăieşte, se trăieşte de dragul lui Dumnezeu) urmează că oricine a ajuns să se asemene Lui va şi primi darul de a trăi pentru Dumnezeu. Şi atunci cine se va îndoi că dreptatea în sine, sfinţirea sau mîntuirea în sine n-ar fi bunătăţi supreme? Tot ceea ce predică pe Iisus, pe El îl vesteşte pentru că de la Dumnezeu s-a făcut El pentru noi dreptate, sfinţire, mîntuire [92].

X

60. Pornind de la aceste nenumărate citate care se referă la El, ne va fi uşor să arătăm că Iisus a devenit pentru noi un noian de bunătăţi şi vom spune că El formează bogăţiile pe care nici o istorisire nu le poate cuprinde, acelea în care «a binevoit Dumnezeu să se sălăşluiască trupeşte toată plinătatea Dumnezeirii» [93].

61. Ce să pomenim de «cărţile scrise»? Nu degeaba spune Ioan «cred că lumea aceasta n-ar cuprinde cărţile ce s-ar fi scris (despre El)» [94].

62. De aceea, e tot una să zici că apostolii vestesc pe Mîntuitorul sau că propovăduiesc «vestea cea bună», căci El este Cel ce primeşte aceste bunătăţi de la Tatăl Său cel bun, pentru ca apoi fiecare primind, prin mijlocirea lui Iisus, această bunătate sau aceste bunătăţi să putem vieţui desfătîndu-ne de ele.

89. *Rom.* 1, 16.
90. *I Cor.* 2, 2.
91. *Rom.* 6, 10.
92. *I Cor.* 1, 30.
93. *Col.* 1, 19; 2, 9.
94. *In.* 21, 25.

Iisus însuşi S-a vestit, pe Sine

63. Apostolii cei cu picioare vesele şi ucenicii lor n-ar fi fost în stare să propovăduiască vestea cea bună dacă nu le-ar fi vestit-o mai înainte însuşi Iisus, cum zice proorocul Isaia : «Eu sînt cel ce grăieşte : Iată-Mă ! Cît de frumoase sînt pe munţi picioarele solului care dă de ştire mîntuirea, care zice Sionului : Dumnezeul tău este împărat !» [95].

64. Dar care sînt aceşti munţi, peste care cel ce vorbeşte aici spune că aleargă ? Oare nu cei care nu-s întru nimic mai mici decît cei mai mari şi mai înalţi de pe pămînt ?[96] Slujitorii harnici ai Noului Legămînt trebuie să se silească să ţină porunca : «Urcă-te pe muntele înalt, cel ce binevesteşti Ierusalimului, ridică glasul tău cu putere, cel ce binevesteşti Ierusalimului» [97].

65. Nu-i de mirare, dar, că Iisus le împărtăşeşte veşti bune celor care vor să anunţe veşti îmbucurătoare pentru că şi aceştia aveau aceleaşi preocupări. Fiul lui Dumnezeu Se vesteşte pe Sine însuşi celor care pot să-L înţeleagă fără mijlocitori. Dar cel care urcă pe munţi ca să anunţe vestea cea bună după ce a fost El însuşi instruit de Tatăl, Care e bun şi «Care face să răsară soarele peste cei răi şi peste cei buni şi trimite ploaie peste cei drepţi şi peste cei nedrepţi» [98], desigur că nu dispreţuieşte pe cei săraci sufleteşte.

66. Ci le anunţă şi lor vestea cea bună, după cum o mărturiseşte El însuşi atunci cînd ia cartea lui Isaia şi citeşte din ea : «Duhul Domnului este peste Mine, pentru care M-a uns să binevestesc săracilor. M-a trimis să vindec pe cei zdrobiţi cu inima, să propovăduiesc robilor dezrobirea şi celor orbi vederea». Şi închizînd cartea a dat-o slujitorului zicînd : «Astăzi s-a împlinit Scriptura aceasta în urechile voastre» [99].

XI

Şi faptele oamenilor sînt notate în Evanghelia cea veşnică

67. Trebuie ştiut că orice faptă bună săvîrşită în numele lui Iisus e înscrisă în Evanghelia cea veşnică, aşa cum a fost cazul cu femeia păcătoasă, care s-a pocăit şi care, cu ajutorul lui Dumnezeu, s-a putut îndepărta de păcat turnînd mir pe capul lui Iisus [100], încît toată casa s-a umplut de mirosul mirului [101].

95. *Is.* 52, 6—7.
96. Analogia «munţii» — «sfinţi» sau chiar înălţimea treimii e reluată adeseori de Origen şi în alte scrieri. În *In XIII*, 3 *(Migne, P.G.*, 14, 404), în *Ier.* XII, 12 (în această lucrare volumul prim), în *Cant. hom.* II, 10 *(ibidem).*
97. *Is.* 40, 9.
98. *Mt.* 5, 45.
99. *Lc.* 4, 18—21.
100. *Lc.* 7, 37.
101. *In* 12, 3.

68. De aceea toţi din casă l-au simţit, de aceea s-a şi scris că «oriunde se va propovădui Evanghelia aceasta, în toată lumea, se va spune şi ce a făcut ea, spre pomenirea ei» [102]. E adevărat că toate faptele bune săvîrşite faţă de ucenici sînt însoţite şi de fapte îndreptate spre Iisus. Căci vădindu-i pe cei care au primit binefaceri, El le-a zis celor ce le-au săvîrşit «întrucît le-aţi făcut lor, mie mi-aţi făcut» [103]. De aceea orice faptă bună săvîrşită în folosul aproapelui nostru e notată în Evanghelie ca fiind scrisă pe tablele cerului [104] şi citită de toţi cei socotiţi vrednici să o citească.

69. Dar, pe de altă parte, greşelile săvîrşite faţă de Iisus fac şi ele parte din Evanghelie ca să fie date pe faţă pentru cei ce le-au făcut.

70. Acestea sînt: trădarea lui Iuda, strigătele poporului celui fără de lege care zicea: «ia-L de pe pămînt pe unul ca Acela» [105] şi «răstigneşte-L, răstigneşte-L» [106], batjocurile celor care-L încoronau cu spini şi alte fapte de felul acestora, care toate sînt scrise în aceste Evanghelii.

71. Trebuie, dar, să scoatem concluzia că oricine se leapădă de ucenicii lui Iisus e socotit ca şi cînd s-ar lepăda de Iisus însuşi. Şi lui Saul prigonitorul i s-a spus: «Eu sînt Iisus, Cel pe Care tu-L prigoneşti» [107].

72. Vreţi să ştiţi şi care sînt spinii cu care încununează pe Iisus în batjocură? Sînt cei înăbuşiţi de griji, de bogăţii, de plăcerile vieţii, cei care primesc cuvîntul lui Dumnezeu dar nu aduc roade [108].

73. De aceea şi noi trebuie să fim cu grijă, să nu încununăm şi noi pe Iisus cu spinii păcatelor noastre, ca să nu fim şi noi recunoscuţi între cei ce caută să descopere pe Iisus pretutindeni şi în deosebi printre fiinţele spirituale şi sfinte, care văd cum e uns cu mir, cum e primit la cină, cum e preamărit ori dimpotrivă, cum e necinstit, batjocorit, bătut.

74. Era, aşadar, necesar să arătăm că atît faptele noastre bune cît şi greşelile păcătoşilor îşi primesc locul lor în Evanghelie «unele spre viaţă veşnică, altele spre ocară şi ruşine veşnică» [109].

---

102. *Mt.* 26, 13.
103. *Mt.* 25, 40.
104. Imaginea «tablele cerului» se întîlneşte şi în *Comentarul la Geneză* (Migne, *P.G.*, 12, 73 şi 84) apoi şi în trei lucrări apocrife: *Ruga lui Iosif* (a se vedea mai jos, tomul II, 188—189, ediţia C. Blanc p. 155), în *Cartea Enoh* (de 4 ori; 81, 2; 93, 2; 103, 2 şi 106, 19) precum şi de două ori în *Testamentul celor 12 patriarhi* (Aser 7, Levi 5). Cf. C. Blanc, *op. cit.*, I, p. 94—95.
105. *Fapte*, 22, 22.
106. *In.* 19, 5.
107. *Fapte*, 9, 4—5.
108. *Lc.* 8, 14.
109. *Dan.* 12, 2.

XII

Îngerii, Vechiul Testament și Evanghelia

75. Dacă sînt oameni care au fost cinstiți cu chemarea de evangheliști și dacă Iisus însuși anunță vestea cea bună și făgăduință bună săracilor, nu se poate ca duhurile din care Dumnezeu însuși Și-a făcut crainici și ca flăcările de foc din care Tatăl Și-a făcut slujitori [110], să fie lipsiți de cinstea de a fi și ei vestitori de bine.

76. De aceea s-a înfățișat îngerul înaintea păstorilor și le-a zis în lumina care a strălucit în jurul lor : «nu vă temeți ! Iată vă binevestesc bucurie mare, care va fi pentru tot poporul, că ni S-a născut azi Mîntuitor în cetatea lui David, Care este Hristos Domnul» [111]. Și atunci cînd oamenii nu înțeleg încă taina Evangheliei, făpturile care le sînt superioare și care formează armata cerească a lui Dumnezeu spun în formă de laudă : «Mărire întru cei de sus, lui Dumnezeu, și pe pămînt pace, între oameni bunăvoire !» [112].

77. După aceste cuvinte îngerii părăsesc pe păstori urcînd spre cer, lăsîndu-ne să ne gîndim în ce chip bucuria care le-a fost vestită cu prilejul nașterii lui Iisus Hristos este o mărire adusă lui Dumnezeu în înălțimea cerurilor, pentru că cei care au fost răsturnați pînă la pulberea pămîntului se întorc acum iarăși în odihna lor [113] ca să preamărească pe Dumnezeu prin Hristos pînă la înaltul cerului.

78. Dar și îngerii preamăresc pacea, care prin Hristos va împărăți pe pămînt, acest loc de bătălie pe care a căzut din înaltul cerului, ca să fie nimicită de Iisus Hristos, steaua cea strălucitoare [114], care răsare de dimineața în zori.

XIII

79. În afară de ceea ce v-am spus trebuie să mai știm că Evanghelia este mai întîi Evanghelia lui Iisus Hristos, căpetenie a întregului trup al celor răscumpărați, cum începe evanghelistul Marcu «începutul Evan-

110. *Evr.*, 1, 7 ; *Ps.*, 103, 5.
111. *Lc.*, 2, 9—11.
112. *Lc.* 2, 14.
113. *Ps.*, 114, 7.
114. *Is.*, 14, 12. Prin «Steaua de dimineață» sau «luceafărul dimineții» se înțelege aici și în multe alte locuri Lucifer, diavolul căzut. Dar după alt simbolism biblic (II Pt., 1, 9 și Apoc. 2, 28) poate fi Mesia. O a treia tradiție spune că această stea ar fi fost înaintea oricărei alte făpturi (*Ps.* 109, 3).

gheliei lui Iisus Hristos» [115], dar care e, în acelaşi timp, şi Evanghelia apostolilor, fapte pentru care Pavel şi zice «după Evanghelia mea» [116].

80. Dar începutul Evangheliei — pentru că mărimea ei cuprinde un început, o urmare, o cale de mijloc şi un sfîrşit — acest început este ori Vechiul Legămînt a cărui imagine este Ioan (Botezătorul) ori — din cauza împreunării celor două Testamente — sfîrşitul lucrării care a culminat în Ioan.

81. Într-adevăr acelaşi Marcu zice: «Începutul Evangheliei lui Iisus Hristos, fiul lui Dumnezeu; precum este scris în prooroci: iată Eu trimit îngerul Meu înaintea feţei Tale, care va pregăti calea Ta. Glasul celui ce strigă în pustie: Gătiţi calea Domnului, drepte faceţi cărările Lui» [117].

82. Dar nu mă pot mira destul cum ajung ereticii să atribuie cele două Testamente la doi dumnezei deosebiţi, cînd însuşi textul acesta îi dă de gol! Căci cum ar putea fi Ioan începutul Evangheliei, cum cred ei, dacă ar ţine de alt dumnezeu, dacă ar fi omul demiurgului ca şi cum n-ar fi avut conştiinţă, spun ei, de noua dumnezeire?

XIV

83. Încredinţarea dată îngerilor de a duce vestea bună nu-i nici singură şi nici fără importanţă şi ea nu a fost numai atîta cîtă s-a încheiat în faţa păstorilor. Ci, la sfîrşitul veacurilor, un înger zburînd în cer cu Evanghelia va vesti toate neamurile că Tatăl, Care-i bun, nu părăseşte cu totul pe cei căzuţi şi care s-au întors de la faţa Lui.

84. Ioan, fiul lui Zevedei, zice într-adevăr în Apocalipsă: «Şi am văzut apoi alt înger, care zbura prin mijlocul cerului, avînd să binevestească Evanghelia veşnică celor ce locuiesc pe pămînt şi la tot neamul şi seminţia şi limba şi poporul. Şi striga cu glas puternic: Temeţi-vă de Dumnezeu şi daţi Lui slavă, că a venit ceasul judecăţii Lui, şi vă închinaţi Celui ce a făcut cerul şi pămîntul şi marea şi izvoarele apelor» [118].

115. *Mc.*, 1, 1.
116. *Rom.*, 2, 16.
117. *Mc.*, 1, 1—3.
118. *Apoc.*, 14, 6—7.

XV

Vechiul Testament şi Evanghelia

85. Întrucît, potrivit tălmăcirilor noastre, întreg Vechiul Testament simbolizat prin numele lui Ioan formează începutul Evangheliei, spre a nu lăsa această tălmăcire fără mărturii ne vom referi la citatul din Faptele Apostolilor, în care se vorbeşte de eunucul reginei din Etiopia şi despre Filip «începînd de la textul din Isaia : ca un miel care se aduce spre junghiere şi ca o oaie fără de glas înaintea celui ce o tunde, Filip i-a dat să înţeleagă de ce e vorba aici, adică i-a binevestit pe Iisus Domnul» [119]. Or, cum ar fi putut începe să vestească pe Iisus prin proroci dacă Isaia n-ar fi făcut şi el parte din începutul Evangheliei ?

86. Tot aşa putem dovedi prin acest fapt ceea ce am spus mai înainte şi anume că întreagă Sfînta Scriptură este o Evanghelie : dacă a evangheliza însemnează vestirea unei bunătăţi şi dacă toate evenimentele care pregătesc venirea în trup a lui Hristos vestesc tocmai pe Hristos, în Care se împlinesc toate aceste bunătăţi, aşa după cum am arătat mai înainte, atunci cuvintele tuturor (proorocilor) fac într-un anumit fel parte din Evanghelie.

87. Şi întrucît ceea ce numim noi Evanghelie sau veste bună a fost vestit în toată lumea, va trebui să înţelegem că ea a fost vestită nu numai în acest ţinut geografic, ci, ca să zicem aşa, pe întreagă suprafaţa cerului şi a pămîntului, a cerurilor şi a pămînturilor.

CONCLUZIE

88. Dar la ce ne-ar mai servi să ne mai întindem cu vorba asupra a ceea ce însemnează cuvîntul «Evanghelie» ? Din cîte am spus aici e destul pentru cei care nu sînt atît de mărginiţi încît să nu adune din Scripturi pasajele înrudite, în stare să arate cît sînt de măreţe bunurile întruchipate în Iisus Hristos, aşa cum reiese din Evanghelie ; oamenii şi îngerii îi sînt slujitori, ba chiar şi însuşi Iisus Hristos, căpetenia puterilor, tronurilor, începătoriilor, domniilor şi tuturor fiinţelor spirituale, care se pot numi cu acest nume, nu numai în veacul de acum, ci şi în cel ce va să vie, de aceea ne vom opri aici cu cuvintele îndrumătoare.

89. E timpul, dar, să rugăm pe Dumnezeu să reverse harul Său prin Iisus Hristos întru Duhul Sfînt ca să descoperim înţelesul tainic, ascuns ca o comoară sub haina cuvintelor.

119. *Fapte*, 8, 33—35.

DIN CARTEA A II-A

A. DESPRE VALOAREA MĂRTURISIRII SFÎNTULUI IOAN BOTEZĂTORUL

XXIX

«Fost-a om trimis de Dumnezeu, numele lui era Ioan» [120].

175. Dacă luăm cuvîntul «trimis» într-un înţeles mai precis, întrucît orice trimis este rînduit să plece dintr-un loc într-altul, ar trebui să cercetăm şi despre Ioan de unde şi încotro a fost trimis.

În înţeles istoric se ştie limpede unde a fost el trimis: la fiii lui Israel, care voiau să-l asculte pe cînd petrecea el în pustia Iudeii, botezînd lîngă Iordan [121]; în înţeles mai adînc, însă, el a fost trimis în lume — iar întrucît prin «lume» înţelegem faţa pămîntului locuită de oameni — va trebui să căutăm explicarea mai de aproape a acestui «de unde» (a venit el). Cercetînd mai de aproape din cuvînt în cuvînt ne vom lămuri că şi la el e aceeaşi situaţie ca şi la Adam.

176. Şi anume: «Domnul Dumnezeu l-a scos din grădina cea din Eden, ca să lucreze pămîntul din care fusese luat» [122], cu alte cuvinte şi Ioan a fost trimis, fie din cer, fie din rai, fie din oricare alt loc şi anume a fost trimis «ca să mărturisească despre Lumină».

177. Această tălmăcire ne ajută să răspundem cu toată puterea la criticile care i-ar fi putut fi aduse pentru că aşa stă scris la proorocul Isaia: «pe cine îl voi trimite şi cine va merge la acest popor?» La care proorocul va putea răspunde: «Iată-mă, trimite-mă Doamne» [123].

178. Cel care se împotriveşte unui astfel de înţeles mai adînc ar putea spune că Ioan nu vine dintr-un loc care s-ar deosebi întrucîtva de această lume, ci după cum Isaia abia atunci a fost trimis cînd a văzut pe Domnul şezînd pe «un scaun mai înalt şi măreţ» [124] şi cînd i-a zis: «cu auzul veţi auzi şi nu veţi înţelege» [125], tot aşa după cum şi-a început lucrarea Isaia, aşa a fost trimis să boteze, tot pe tăcute, şi Ioan «să gătească Domnului un popor ales» [126] şi «să mărturisească despre Lumină» [127].

120. *In.*, 1, 6.
121. *Mt.*, 2, 1, 5, 6.
122. *Fac.*, 3, 23.
123. *Is.*, 6, 8.
124. *Is.*, 6, 1.
125. *Is.*, 6, 9.
126. *Lc.*, 1, 17.
127. *In.*, 1, 7.

179. Acestea ar fi aşadar observaţiile ce s-ar putea aduce primei noastre tălmăciri. Iată acum şi răspunsul pe care l-am putea da spre a avea înţelegere mai adîncă despre rostul venirii sfîntului Ioan. Aşa ne spune textul însuşi: «acesta a venit spre mărturie, ca să mărturisească despre Lumină» [128]. Dar dacă a venit, însemnează că a venit de undeva. Şi dacă-i vine greu cuiva să admită acest lucru, atunci va trebui să citeze cuvintele lui Ioan, pe care le-a spus — după cum ne arată textul — atunci cînd a văzut pe Duhul Sfînt pogorîndu-Se ca un porumbel peste Mîntuitorul. Căci într-adevăr aşa spune el: «Cel ce m-a trimis să botez cu apă Acela mi-a zis: Peste Care vei vedea Duhul pogorîndu-Se şi rămînînd peste El, Acesta este Cel ce botează cu Duh Sfînt şi cu foc» [129]. Dar cînd a venit la această trimitere şi cînd i-a dat aceste îndrumări? La această întrebare credem că se poate răspunde corect numai dacă admitem că Cel care l-a trimis să boteze Acela e şi Cel care a spus aceste cuvinte.

XXX

180. O mărturie şi mai neaşteptată că Ioan a venit de pe alt tărîm ca să îmbrace un trup şi pentru a aduce mărturie despre Lumină e faptul că el s-a umplut de Duh Sfînt încă din pîntecele maicii sale, aşa cum a spus-o Arhanghelul Gavriil cînd a vestit lui Zaharia vestea cea bună a naşterii lui, precum şi Mariei, vestea că va veni în lume Mîntuitorul nostru printre oameni [130], fapt pe care-l repetă Elisaveta cînd spune «cum a ajuns la urechile mele glasul salutării tale, pruncul a săltat de bucurie în pîntecele meu» [131].

181. Dacă-ţi dai silinţa să nu faci nici un lucru nedrept, nimic la întîmplare sau numai pentru plăcerea proprie, va trebui să admiţi că sufletul lui Ioan e mai vechi decît trupul lui, că el exista de mai înainte şi că a fost trimis în scopul de a aduce mărturie despre Lumină. Dealtfel, n-ar trebui să trecem prea uşor peste cuvîntul Evangheliei, în care se spune despre Ioan că «el este Ilie, cel ce va să vină» [132].

182. Dacă teoria generală despre suflet care spune că sufletul nu-i împrăştiat în trup, ci că el exista de mai înainte, fiind legat de trup şi de sînge pentru temeiuri mai adînci, ei bine, dacă stă în picioare această teorie, atunci cuvintele «trimis de Dumnezeu», care au fost spuse despre Ioan, nu ni se vor părea exagerate. Căci, într-adevăr, după sfîntul Pavel

128. *In.*, 1, 7.
129. *In.*, 1, 33; *Mt.*, 3, 11.
130. *Lc.*, 1, 15, 26.
131. *Lc.*, 1, 44.
132. *Mt.*, 11, 14.

pînă şi cel mai mic dintre toţi, adică «omul nelegiuirii, fiul pierzării» [133] e trimis tot de Dumnezeu : «pentru aceea, Dumnezeu le trimite lucrarea amăgirii, ca să dea ei crezămînt minciunii şi ca să cadă sub osîndă toţi cei ce n-au crezut adevărul, ci le-a plăcut nedreptatea» [134].

183. Dar să vedem dacă n-am putea răspunde mai concret la această întrebare : după cum despre orice om, pentru simplul motiv că e zidit de Dumnezeu, putem spune în înţelesul cel mai simplu că e omul lui Dumnezeu, dar în acelaşi timp nu orice om e om al lui Dumnezeu, ci numai cel care şi-a închinat viaţa lui Dumnezeu, aşa cum au făcut-o Ilie şi cei despre care se spune în Sfintele Scripturi că sînt «oamenii lui Dumnezeu», tot aşa, în înţeles mai general, orice om poate fi trimis de Dumnezeu, dar în înţeles mai deosebit, nimeni nu poate fi socotit «trimis al lui Dumnezeu» dacă n-a fost anume încredinţat cu acest scop şi dacă nu-i chemat să ajute astfel la lucrarea de mîntuire a neamului omenesc.

184. Or noi n-am găsit nici o mărturie despre cineva să fi fost trimis de Dumnezeu, în afară de cei sfinţi : despre Isaia, de pildă, în chipul în care am pomenit adineauri. Despre Ieremia, iată ce spune : «La cîţi te voi trimite, la toţi vei merge» [135], iar despre Iezechiel zice : «am să te trimit la oameni neascultători, care s-au răzvrătit împotriva Mea» [136].

185. Se va vedea, aşadar, că va părea fără rost să pomenim exemple de «trimişi» în înţelesul de care vorbim aici, dacă nu ne gîndim să socotim «trimis» pe cel care a fost ales pur şi simplu şi trimis dintr-un ţinut oarecare al acestei vieţi spre altul anumit. Şi totuşi, nici în aceste condiţii n-ar fi greşit să părăsim discuţia fără să lămurim că cu anumite scopuri numai pe sfinţi îi trimite Dumnezeu deşi în general se admite că sînt tot felul de «trimişi» în această viaţă...

B. PROOROCIILE

XXXIV

199. Printre eretici, unii [137], cu toate că se pretind ucenici ai lui Hristos, îşi plăsmuiesc totuşi alt dumnezeu, deosebit de Cel care a creat lumea, socotind că venirea Domnului în lume era firesc să nu fi fost vestită de prooroci ; de aceea ei se străduiesc să înlăture mărturiile despre Hristos aduse de prooroci spunînd că Fiul lui Dumnezeu nu are ne-

133. II *Tes.*, 2, 3.
134. II *Tes.*, 2, 11—12.
135. *Ier.*, 1, 7.
136. *Iez.*, 2, 3. A se vedea la Migne, *P. G.*, 14, 167 nota 98 şi C. Blanc, *op. cit.*, I, pag. 332—333 corectarea greşită a participiului ἀπιστήσαντα în loc de αποστήσαντα.
137. Comentatorul ediţiei Migne notează aici — valentinienii.

voie de martori, căci El ne-a dat garanții destule pentru a crede în El, în urma cuvintelor mîntuitoare și pline de putere [138] pe care le-a propovăduit, precum și prin minunile care sînt în stare să impresioneze pe orice om.

200. Ei spun : «Dacă credem în Moise din pricina cuvintelor pe care le-a spus și a minunilor pe care le-a săvîrșit, fără să mai fie nevoie de martori care să-l vestească, și dacă toți proorocii au fost primiți de popor ca niște trimiși ai lui Dumnezeu, atunci cum n-ar putea săvîrși Hristos ceea ce vrea în folosul neamului omenesc, mai mult decît au făcut Moisi și mai bine decît proorocii, fără ca să mai fie nevoie să-L vestească proorocii ?»

201. Ereticii cred, deci, că este fără rost să spunem că Hristos a fost vestit de prooroci. Cei care s-ar interesa de așa ceva, spun ereticii, ar fi ca oamenii care în loc să primească vestea dumnezeirii, deși cred și în Hristos, totuși s-ar întoarce din nou la același Dumnezeu pe care-l vestiseră înainte Moisi și proorocii.

202. Acestor eretici va trebui să li se răspundă că multe pricini ne pot îndemna să credem așa ceva, mai ales că unii nu se lasă convinși de orice dovadă, ci cer și altele deosebite; și pentru că de multe ori Dumnezeu are temeiuri să arate oamenilor pentru ca să-i facă să creadă cum că tocmai Dumnezeu, Cel care-i peste toate făpturile, tocmai El a ajuns să Se întrupeze.

203. Ceea ce este sigur e faptul că se pot vedea oameni ajunși, tocmai datorită cuvintelor proorocilor, să admire pe Hristos, fiind impresionați de glasul proorocilor de dinaintea Lui care au descris patria Lui de naștere, locul unde va trăi, puterea învățăturilor Lui, săvîrșirea minunilor mai presus de fire și, în sfîrșit, moartea Lui trupească biruită de înviere.

204. Și apoi mai trebuie să ne gîndim încă la ceva : minunile care au putut atrage la credință, mai ales pe cei care au trăit în vremea Mîntuitorului, după ce a trecut un timp mai îndelungat și-au mai pierdut din puterea de convingere, fiind socotite de unii drept plăsmuiri. În schimb, chiar mai mult decît minunile care au avut loc în vremea aceea, proorocia, socotită ca petrecîndu-se în același timp cu minunea, are tot așa de mare putere de convingere împiedicînd pe cercetători să se îndoiască de ea.

205. Și fără îndoială că mărturiile proorocilor nu vorbesc numai despre venirea lui Hristos, nu ne învață numai așa ceva și nimic alta, ci dimpotrivă, prin ea putem dobîndi o cunoaștere adîncă în ale teologiei

138. *Mt.*, 7, 29.

și privitor la raporturile dintre Tatăl și Fiul ca și dintre Fiul și Tatăl tocmai datorită proorocilor și celor pe care le-au vestit ei în legătură cu Fiul lui Dumnezeu, chiar dacă aceste învățături nu sînt atît de limpezi ca cele istorisite de apostoli, cînd aceștia vorbesc de mărirea lui Hristos.

206. În afară de aceasta, s-ar putea spune, cu o oarecare îndrăzneală, că există și astăzi astfel de «martori» ai lui Hristos, cărora mărturia pe care o aduc le face cinste și fără să existe ceva de înlăturat din acea mărturie pe care o aduc Fiului lui Dumnezeu, fapt pe care toată lumea e gata să-l recunoască celor cărora li se spune «martori ai lui Hristos» în sens propriu.

207. Or, tocmai ca și la mulți din adevărații ucenici ai lui Hristos, care au avut cinstea de a fi socotiți martori ai Lui, tot așa avem ce admira și la proorocii care au cunoscut pe Iisus Hristos și care au primit darul de a-L vesti, propovăduind nu numai oamenilor veniți după petrecerea lui Hristos pe pămînt, ci și celor din generațiile de dinainte, ce anume se cuvine să gîndim despre Fiul lui Dumnezeu.

208. Doar e de la sine înțeles că și azi, ca și altădată, cel ce nu cunoaște pe Fiul nu cunoaște nici pe Tatăl [139]. Aceasta a fost pricina pentru care «Avraam, părintele, a fost bucuros să vadă ziua aceea a lui Hristos și a văzut-o și s-a bucurat» [140]. Cine pretinde că nu trebuie să aducem mărturii despre Hristos se vede că vrea să lipsească inima proorocilor de cea mai mare dintre mulțumiri [141]. Dar, în definitiv, ce vrednicie ar mai avea proorocia izvorîtă din Duhul Sfînt dacă i-ai răpi tocmai vestirea iconomiei Domnului nostru (Iisus Hristos) ?

209. După cum evlavia sănătoasă a celor care se apropie de Dumnezeu Cel peste toate se sprijină pe lucrarea Mijlocitorului [142], a Arhiereului celui ales [143], a Celui care ne-a mijlocit intrarea la Tatăl [144], potrivit adevărului, și n-ar înainta decît șchiopătînd dacă ar merge

139. *I In.*, 2, 23.
140. *In.*, 8, 56.
141. Una din ideile de bază ale *Comentarului* lui Origen este unitatea Scripturii, armonia dintre Vechiul și Noul Testament, temă pe care ereticii o combăteau. De aici, insistența cu care a căutat Origen să dovedească divinitatea Logosului, dedicînd un volum întreg numai primului verset din *Comentarul la Evanghelia după Ioan.*
142. *Gal.*, 3, 19.
143. *Evr.*, 7, 26—28.
144. *I In.*, 2, 1. Pasaj clasic privitor la doctrina lui Origen despre divinitatea Persoanelor treimice și a relațiilor Lor. Asupra temei el revine adeseori. «Nici o făptură nu se poate apropia de Tatăl, dacă n-ar avea pe cineva care să-i descopere drumul și Acesta e Fiul» zice el (tom. XIX, 1 Migne, *P. G.*, 14, 536; tom. XIX, 3, Migne, *P. G.*, 14, 548).

spre Tatăl fără să fi intrat pe uşă [145], tot aşa şi evlavia celor de demult era curată şi plăcută lui Dumnezeu tocmai din pricină că şi ei Îl cunoşteau pe Hristos prin credinţă şi prin aşteptare. Pentru că am băgat de seamă că însuşi Dumnezeu se constituie ca martor, făcînd El însuşi declaraţii în legătură cu Hristos, chemînd pe toţi oamenii să-I fie următori, ca tot atîţia martori ai faptelor despre care le cere să aducă mărturie. Căci le zice: «Voi sînteţi şi martorii Mei, zice Domnul Dumnezeu, şi sluga pe care am ales-o» [146].

C. MARTIRII

210. Oricine depune o mărturie despre adevăr apărîndu-l prin cuvinte ori prin fapte sau în orice alt chip, acela poate fi numit pe bună dreptate martor. Dar în chip special, după obiceiul fraţilor, putem zice şi mai mult: uimiţi de hotărîrea celor care s-au luptat pînă la moarte ca să apere adevărul sau nevinovăţia [147], de acum numim în toată puterea cuvîntului martor sau «martir» [148] numai pe cei care prin vărsarea sîngelui au fost în stare să aducă mărturie pentru «taina dreptei credinţe» [149], în timp ce Mîntuitorul numeşte martor pe oricine aduce mărturie despre cele vestite de El.

211. Într-adevăr aşa a grăit Iisus către apostoli atunci cînd s-a înălţat la cer: «Îmi veţi fi Mie martori în Ierusalim şi în toată Iudeea şi Samaria şi pînă la marginile pămîntului» [150]. Mai mult, aşa cum leprosul ce s-a curăţit a adus dar cum cerea Legea lui Moise [151] prin aceea că a adus mărturie faţă de ceilalţi care n-au crezut în Hristos, tot astfel, ca să dea mărturie faţă de cei necredincioşi, avem garanţi martorii şi toţi sfinţii ale căror «fapte luminează înaintea oamenilor» [152]. Ei se poartă ca nişte oameni care au dobîndit prin crucea lui Hristos dreptul de a vorbi pe faţă şi depun astfel mărturie despre lumina cea adevărată.

---

145. *In.*, 10, 9.
146. *Is.*, 43, 10.
147. Unii editori / Migne, *P. G.* 14, 176 / au citit ἀνδρείας — bărbăţie, alţii / C. Blanc, I, 351 nota 1 / ἁγνείας — nevinovăţie. De fapt se întîlnesc şi sub accepţiunea din urmă destule cazuri. Herma, Porunca IV, 3, 2; *Pilde*, XI, 16, 7 / trad. rom. p. 251 şi 304 / etc.
148. A se vedea A. Ehrhard, *Die Kirche der Märtyrer*, Freiburg i. Br., 1932. La fel nota din Migne, *P. G.*, 14, 176.
149. *I Tim.*, 3, 16.
150. *Fapte*, 1, 8.
151. *Mt.*, 8, 4.
152. *Mt.*, 5, 16.

D. CELE ŞASE MĂRTURII ADUSE DE IOAN

XXXV

212. «Ioan a venit, deci, ca să mărturisească despre Lumină» [153]. Ca să depună această mărturie, el a grăit zicînd : «Cel care vine după mine a fost înaintea mea, pentru că mai înainte de mine era. Şi din plinătatea Lui noi toţi am luat şi har peste har. Pentru că Legea prin Moise s-a dat, iar harul şi adevărul au venit prin Iisus Hristos. Pe Dumnezeu nimeni nu L-a văzut vreodată ; Fiul cel Unul-Născut, Care este în sînul Tatălui, Acela L-a făcut cunoscut» [154].

213. Toate aceste cuvinte au fost puse aşadar în gura Botezătorului cînd acesta a mărturisit despre Hristos, lucru pe care nu-l înţeleg unii care cred că începînd de la cuvintele «din plinătatea Lui noi toţi am luat» pînă la «Acela L-a făcut cunoscut» ar vorbi apostolul Ioan [155].

214. Alături de mărturia precedentă a Botezătorului, care începe cu cuvintele «Cel ce vine după mine a fost înaintea mea», şi care se termină cu vorbele «Acela L-a făcut cunoscut», iată acum a doua mărturisire făcută de Ioan : celor ce fuseseră trimişi de preoţii şi de leviţii din Ierusalim, Ioan le-a mărturisit adevărul şi nu l-a tăgăduit, anume că el nu-i nici Hristos, nici Ilie, nici prooroc, ci doar «glasul celui ce strigă în pustie : «Îndreptaţi calea Domnului, precum a zis Isaia proorocul» [156].

215. Iată apoi şi altă mărturisire, făcută de acelaşi Botezător în legătură cu Hristos, învăţîndu-ne că fiinţa Sa, existînd personal, e pretutindenea în lume [157], dar mai ales în sufletele cele cugetătoare, atunci cînd zice : «în mijlocul vostru se află Acela pe care voi nu-L ştiţi, Cel care vine după mine, dar care mai înainte de mine a fost şi căruia eu nu sînt vrednic să-I dezleg cureaua încălţămintelor» [158]. Vezi, aşadar, că întrucît în lăuntrul fiecăruia din noi se află inima şi în inimă mintea care conduce pe om [159], nu în legătură cu cuvîntul sălăşluit în fiecare din noi se

153. *In.*, 1, 7.

154. *In.*, 1, 15—18.

155. In *In.*, VI, 2—3 / Migne, *P. G.*, 14, 201—212 / şi în alte locuri Origen insistă pe larg asupra răţăcirii ereticilor care disprefuiau Vechiul Testament socotindu-l opera unui «Dumnezeu mai mic».

156. *In.*, 1, 19—23.

157. Se pare că afirmaţia lui Origen despre Fiul ca realitate personală, individuală (προηγουμένη ὑπόστασις) este între cele dintîi în istoria învăţăturii dogmatice / J. L. Prestige, *Dieu dans la pensée patristique*, Paris, 1955, p. 158 /. Dar din păcate ὑπόστασις are uneori, la el, şi sensul de «fire», desigur în alt context. Aşa, în tomul XXXII, 192—193 / Migne, *P. G.*, 14, 784 etc. / unde combate pe ereticii care nu admit nimic uman în fiinţa lui Hristos.

158. *In., 1, 26—27.*

159. Despre τὸ ἡγεμονικὸν, Principale cordis, noţiune luată de la stoici (ἡγεμονικὸν δὲ εἶναι φᾶσι τὸ κυριώτατον τῆς ψυχῆς, ἐν ᾧ αἱ φαντασίαι καὶ αἱ ὁρμαὶ γίνονται καὶ ὅθεν ὁ λόγος ἀναπέμπτεται ὅπερ εἶναι ἐν καρδίᾳ), Diogene Laertios : *Viaţa şi doctrinele filozo-*

poate înțelege graiul acesta : «în mijlocul vostru se află Acela pe care voi nu-L știți».

216. Și iată acum, după primele trei, și cea de-a patra mărturisire a lui Ioan despre Hristos, în care după ce pomenește de patima pe care o va îndura ca om : «Iată Mielul lui Dumnezeu, Cel ce ridică păcatele lumii. Acesta este despre Care eu am zis : după mine vine bărbat, Care a fost înainte de mine, fiindcă mai înainte de mine era. Eu nu-L știam, dar ca să fie arătat lui Israel, de aceea am venit eu botezînd cu apă» [160].

217. Cea de a cincea mărturisire s-a făcut cu următoarele cuvinte : «Am văzut Duhul coborîndu-Se din cer, ca un porumbel, și a rămas peste El. Și eu nu-L știam pe El, dar Cel Care m-a trimis să botez cu apă, Acela mi-a zis : Peste Care vei vedea Duhul coborîndu-Se și rămînînd peste El, Acesta este Cel ce botează cu Duh Sfînt. Și eu am văzut și am mărturisit că Acesta este Fiul lui Dumnezeu» [161].

218. Ioan a adus și o a șasea mărturie despre Hristos, fiind de față încă doi apostoli, atunci cînd L-a văzut pe Iisus trecînd și cînd a zis despre El : «iată Mielul lui Dumnezeu». În urma acestei mărturisiri, întrucît cei doi ucenici ai lui Ioan plecaseră deja să asculte predica lui Iisus și mergeau de acum după El, cînd s-a întors și a văzut pe cei doi că-L urmează, Iisus s-a adresat lor și i-a întrebat : «Ce căutați ?» [162].

E. UCENICII LUI IOAN CAUTĂ ȘI AFLĂ PE HRISTOS

XXXVI

219. Poate că nu-i o simplă întîmplare faptul că după cele șase mărturisiri pe care le-a făcut, Ioan încetează de a mai aduce și a șaptea mărturie [163], ci Iisus este cel care întreabă : «Ce căutați ?» [164], întrebare care se potrivește la oamenii care au tras folos din mărturisirea lui Ioan printr-un cuvînt care vestește că Hristos este Învățătorul lumii și care

---

filor «Zenon», trad. C. Balmuș, București, 1963, p. 367, 681) vorbește Origen în multe din lucrările sale, după cum am văzut și în volumul precedent. Unii îl plasau în sînge/ Empedocle /, alții în minte / Platon /, dar cei mai mulți stoici îl pun în inimă. În limbajul creștin întîlnim confirmată mai ales ultima semnificație (*Pilde* 4, 4 ; *Ier.*, 31, 33 etc.).

160. *In.*, 1, 29—31.

161. *In.*, 1, 32—34.

162. *In.*, 1, 35—38.

163. Am întîlnit și în alte locuri preferința lui Origen pentru simbolistica numerelor. Afară de cele din volumul prim / *Omilia* 8 *la Cînt. Cînt.* etc. / a se vedea în *In.*, X, 33 / *P. G.*, 14, 380 șase = *număr sfînt*, In. *In.*, XXVIII, 1 / *P. G.*, 14, 600 : trei = cel dintîi dintre numere ; tot acolo și despre semnificația numerelor 2, 4 și 28. F. Sagnard, *La gnose valentinienne et le témoignage de Saint Irénée*, Paris, 1947.

164. *In.*, 1, 38.

exprimă dorința de a vedea sălășluirea Fiului lui Dumnezeu între oameni. Căci ei îl întreabă «Rabi (care se tîlcuiește : Învățătorule) unde locuiești ?» Și întrucît «cel ce caută află» [165], ucenicilor lui Ioan care-I caută locuința Iisus le-o arată zicîndu-le : «veniți și vedeți» [166] ; prin «veniți» îi cheamă de bună seamă la viața de fapte bune [167], iar prin «vedeți» le dă să înțeleagă că privirea sau contemplarea ca rod al îmbunătățirii vieții morale va fi răsplata celor care o doresc [168], șălașul ei fiind în apropierea lui Iisus.

220. Acest sălaș a fost pregătit celor care căutaseră locuința lui Iisus, care au păsit și s-au bucurat să meargă pe urmele Învățătorului, să rămînă cu Iisus și să-și petreacă viața împreună cu El, cu Fiul lui Dumnezeu.

Întrucît numărul 10 e considerat număr sfînt [169] — nu-i mic numărul tainelor despre care scrie că s-au întîmplat în ceasul al zecelea — trebuie să ne gîndim că nu întîmplător scrie în Evanghelie că ceasul al zecelea e cel al venirii lîngă Iisus a învățăceilor lui Ioan ; unul din ei era Andrei, fratele lui Simon Petru, care, după ce s-a bucurat de anturajul lui Iisus, și-a găsit pe fratele Simon — poate că înainte nu l-ar fi putut găsi — și i-a spus că a aflat pe Mesia, care se tîlcuiește Hristos [170].

221. Într-adevăr, întrucît «cine caută găsește», după ce a căutat să vadă unde locuia Iisus, după ce L-a urmat și s-a desfătat în sălașul Lui, Andrei a rămas pe lîngă Mîntuitorul pe «la ceasul al zecelea», căci aflase pe Fiul lui Dumnezeu, Cuvîntul și Înțelepciunea Lui, de aceea, fiindu-i de acum sufletul stăpînit numai de Domnul, ucenicul a grăit : «Am găsit pe Mesia». Un astfel de cuvînt poate fi spus de oricine a aflat pe Cuvîntul lui Dumnezeu și se lasă îndrumat de dumnezeirea Lui.

222. Ca roadă a petrecerii lui lîngă Domnul, ucenicul aduce îndată la Hristos și pe fratele său, Simon, pe care l-a privit Iisus [171], sau, altfel spus, l-a cercetat și i-a luminat inima [172]. Iar prin această privire, de care l-a învrednicit Iisus, Simon a fost umplut de atîta tărie încît i s-a dat alt nume, care-i traduce tocmai roada acestei întăriri și asigurări, încît a fost numit Petru (cu credința ca piatra)...

165. *Lc.*, 11, 10.
166. *In.*, 1, 39.
167 Πράξις și θεωρία, adică viața activă și cea contemplativă, cele două căi pe care s-a dezvoltat spiritualitatea creștină medievală.
168. Nu degeaba a închinat Origen o carte întreagă (III) liberului arbitru, pentru a sublinia că în procesul de desăvîrșire libertatea omului este condiția esențială.
169. A se vedea cele spuse la nota 163.
170. *In.*, 1, 40—41.
171. *In.*, 1, 42.
172. φωτίσαι τὸ ἡγεμονικόν, luminarea inimii, cf. nota 159.

DIN CARTEA A IV-A
(vezi în acest volum Filocalia cap. 4)
DIN CARTEA A V-A
(vezi în acest volum Filocalia cap. 5)

DIN CARTEA A VI-A

II

6. Ca să vorbesc în apărarea mea, ţi-am mai spus-o şi altădată, cucernice Ambrozie : vrînd, adică, după îndemnul tău curat să zideşti pentru scrierile mele un turn al Evangheliei, m-am aşezat deoparte să fac socoteala cam cît m-ar costa şi dacă aş fi în stare să termin, ca să nu mă fac de rîs în faţa oamenilor, care văzîndu-mă şi-ar da seama după temelia pe care am pus-o că eu singur n-aş fi în stare să termin lucrarea [173].

7. Şi tot făcînd socoteala m-am convins că singur n-aş avea cu ce să-mi pot termina construcţia, în schimb nu mi-am pierdut încrederea în Dumnezeu, Cel care ne «poate îmbogăţi deplin în tot cuvîntul şi în toată cunoştinţa» [174] şi Care m-ar îmbogăţi şi pe mine dacă m-aş strădui să ţin rînduielile Lui duhovniceşti şi să fac progrese în zidire, cu ajutorul darurilor Lui, ajungînd pînă la cornişă, ceea ce ar opri de la cădere pe cei care caută să urce spre sălaşul Cuvîntului. Întrucît numai la construcţiile lipsite de căpriori există primejdia de a putea cădea din pricină că nu au fost terminate, de aceea astfel de construcţii poartă vina pentru cei ce cad [175].

8. Cu toate că furtuna iscată la Alexandria părea că-mi stă împotrivă, totuşi eu am dictat pînă la al cincilea volum din lucrarea pe care ţi-am şi trimis-o, căci Iisus certase vînturile şi marea [176]. Tocmai începusem şi la comentarul cărţii a şasea cînd iată că am «fost scos din pămîntul Egiptului», dar m-a mîntuit Dumnezeu, Cel care a purtat grijă de poporul Său.

9. Apoi, întrucît duşmanul s-a pornit împotriva mea cu mare cruzime prin scrisorile sale cu adevărat potrivnice Evangheliei, ridicînd împotriva mea toate furtunile nelegiuirilor egiptene [177], Cuvîntul m-a sfătuit să mă împotrivesc izbeliştilor şi să veghez asupra simţămintelor

173. *Lc.*, 14, 28. Despre Ambrozie a se vedea studiile introductive din volumul prim cît şi cele din volumul prezent.
174. *I Cor.*, 1, 5.
175. *Deut.*, 22, 6.
176. *Mt.*, 8, 26.
177. *Ier.*, 32, 21 : Ca şi Nabucodonosor, Egiptul, respectiv Faraon sînt pentru Origen simboluri ale răului, ale asupririi (*Omil. VIII*, 1 la Ieşire, în volumul prim).

mele [178] pentru ca gîndurile rele să nu aibă atîta putere încît să-mi istovească sufletul ori să influenţeze neplăcut asupra continuării lucrării înainte ca sufletul meu să-şi fi regăsit liniştea. Pe de altă parte, lipsa tahigrafilor [179] mei obişnuiţi mă împiedică să-mi duc mai departe lucrarea.

10. Dar acum cînd, cu ajutorul lui Dumnezeu, multele vrăjmăşii pornite împotriva mea [180] s-au mai domolit şi cînd şi sufletul mi s-a mai obişnuit cu ele şi mă simt îndemnat de Cuvîntul Cel de sus să rabd cu resemnare uneltirile urzite împotriva mea, pot spune că mă bucur de o linişte deosebită, încît nu vreau să mai amîn de a dicta şi restul lucrării, rugînd pe Bunul Dumnezeu să vină în altarul sufletului meu ca să-I aud glasul de Învăţător, pentru ca în felul acesta terminarea lucrării de tălmăcire a Evangheliei (după Ioan) să se poată realiza.

11. O ! De mi-ar auzi Dumnezeu rugăciunea ca să pot încheia această lucrare, fără să se mai ivească vreo piedică în stare să o mai întrerupă!

Să ştii că am scris cu mult zel acest al doilea început al cărţii a şasea, pentru că textul pe care-l dictasem la Alexandria n-a fost adus aici, nu ştiu de ce.

12. Pentru ca clipele de faţă să nu se scurgă fără folos am crezut potrivit să încep îndată lucrul, fără să mai aştept textul pe care l-am dictat o dată, pentru că nu-s sigur dacă el va mai putea fi aflat şi (în nădejdea că l-ar afla) să nu mai pierd vremea care-mi stă la dispoziţie.

Cam atîta, ca introducere. Acum să trecem la text.

A. IOAN ŞI «GLASUL LUI»

XVII

94. După cum Cel care-i propriu-zis Fiul lui Dumnezeu nu este altceva decît Cuvîntul Lui — căci «la început era Cuvîntul şi Cuvîntul era la Dumnezeu şi Dumnezeu era Cuvîntul» [181] — tot aşa şi Ioan, şi el slujitor al Cuvîntului, nu e altceva decît un glas, ca să ne folosim de însuşi

178. τηρήσαι τὸ ἡγεμονικόν, să-mi păstrez cugetul.

179. Eusebiu ne spune / *Istoria,* VI, 28, 2 / că Ambrozie a pus la dispoziţia lui Origen «chartas sumptus» / = hîrtie, rechizite şi alte cheltuieli /, notarios = stenografi. După ce textul era transcris urma corectarea şi apoi copierea de către caligrafi. Se crede că l-au ajutat 7 notari şi 7 librari, întregul personal de lucru urcîndu-se cam la 20 persoane. La sinodul din Bostra, din anul 244, la care a participat şi Origen se ştie (Eusebiu, *Istoria,* VI, 33, 3) că s-au redactat procese verbale. Mai tîrziu sfîntul Vasile / *ep.* 333 /, Ieronim, Augustin şi alţii au folosit şi ei tahigrafi.

180. În text τὰ καθ' ἡμῶν, deci formă plurală. Pentru simplificare şi claritate am pus exprimarea la singular, deşi în astfel de cazuri Origen foloseşte adeseori pluralul.

181. *In.,* 1, 1.

graiul Scripturii, căci Ioan însuşi se foloseşte de glasul lui pentru a vesti pe Cuvîntul.

95. Căci înţelegînd cum se cuvine sensul proorociei lui Isaia care vorbeşte despre el, Ioan declară că e glasul nu «care strigă în pustie», ci «al celui ce strigă în pustie», al celui care stă în picioare şi strigă: «Dacă însetează cineva să vină la Mine şi să bea» [182] şi care mai zice: «gătiţi calea Domnului, drepte faceţi cărările Lui. Orice vale se va umple şi orice munte şi orice deal se va pleca; căile cele strîmte se vor face drepte» [183].

96. După cum e scris în Cartea Ieşirii că Dumnezeu i-a zis lui Moise: «Iată Eu fac din tine un dumnezeu pentru Faraon, iar Aaron, fratele tău, îţi va fi prooroc» [184], tot aşa va trebui să socotim cu totul asemenea situaţia lui Ioan faţă de Dumnezeu-Cuvîntul cel din început: căci Ioan era glasul Acelui Cuvînt, glas sortit să-L arate şi să-L descopere.

97. De aceea, nu-i de mirare că, zicînd îngerului: «După ce voi cunoaşte aceasta? Căci eu sînt bătrîn şi femeia mea înaintată în zilele ei» [185], Zaharia a rămas mut şi nepedepsit pentru altă necredinţă privitoare la acel glas, după declaraţia pe care i-a făcut-o Gavriil: «Iată, vei fi mut şi nu vei putea să vorbeşti, pînă în ziua cînd vor fi acestea, pentru că n-ai crezut în cuvintele mele, care se vor împlini la timpul lor» [186]. Dar în clipa în care «a cerut o tăbliţă», acelaşi Zaharia «a scris, spre mirarea tuturor, Ioan este numele lui» [187], atunci «îndată i s-a deschis gura şi limba şi vorbea, binecuvîntînd pe Dumnezeu» [188].

XVIII

98. Tălmăcind în ce chip trebuie să înţelegem că Fiul lui Dumnezeu e totodată şi Cuvîntul, am dat pe faţă gîndurile care ne-au fost descoperite de Duhul [189]; tot aşa trebuie să înţelegem, prin asemănare, că Ioan «venit spre mărturie, om trimis de Dumnezeu, ca să mărturisească despre Lumină ca toţi să creadă prin el» [190], este singurul glas în stare să păstreze la adevărata vrednicie cuvîntul cel proorocit.

99. Vom înţelege foarte bine lucrurile dacă ne aducem aminte de ceea ce am tălmăcit în legătură cu cuvintele «ca toţi să creadă prin el»,

182. *In.* 7, 37.
183. *Lc.*, 3, 4—5; *Is.*, 40, 3—4.
184. *Ieş.*, 7, 1.
185. *Lc.*, 1, 18.
186. *Lc.*, 1, 20.
187. *Lc.*, 1, 63.
188. *Lc.*, 1, 64.
189. În înţelesul psalmistului David, *Ps.*, 32, 6: «Cu cuvîntul Domnului cerurile s-au întărit şi cu duhul gurii Lui toată puterea lor».
190. *In.*, 1, 6—7.

atunci cînd le-am spus în legătură cu alte cuvinte : «El este Acela despre care s-a scris : Iată Eu trimit înaintea feţei Tale pe îngerul Meu, care va pregăti calea Ta, înaintea Ta» [191].

B. NEVOIA ŞI FELUL STRIGĂTULUI

Pe bună dreptate se spune, nu «glasul este cel ce strigă în pustie», ci «glasul celui ce strigă în pustie». Într-adevăr acela este cel ce strigă : «pregătiţi calea Domnului» [192], căci e în stare s-o spună şi fără să strige.

100. Dar el strigă şi lansează izbucniri ale glasului pentru ca să-l audă şi cei care stau mai departe şi pentru ca şi cei mai tari de ureche să înţeleagă însemnătatea vestirilor făcute cu glas tare [193]. Cu alte cuvinte, în felul acesta el vine în ajutor şi celor care s-au depărtat de Dumnezeu sau care şi-au pierdut fineţea glasului.

Tot pentru acest motiv «sta Iisus între evrei şi a strigat zicînd : «Dacă însetează cineva, să vină la Mine şi să bea» [194] şi tot pentru aceeaşi cauză «mărturisea şi Ioan despre Iisus şi striga» [195]. Şi la urmă tot pentru acelaşi scop a poruncit Dumnezeu lui Isaia să strige cu glasul : «Strigă ! Şi eu am întrebat : ce să strig ?» [196].

101. Dar dacă glasul inimii celor care se roagă nu ajunge prea departe, ci doar în apropiere, oricît s-ar răsti să strige şi să cheme, Dumnezeu totuşi îi aude pe cei ce se roagă şi în acest chip, ca unul care a grăit lui Moise: «Ce strigi către Mine?» [197] într-o vreme cînd într-adevăr el nu striga în chip sensibil, cum spune Cartea Ieşirii, pe cîtă vreme în rugăciunea sa Moise striga din toată puterea, dar cu un glas pe care numai Dumnezeu îl înţelegea. De aceea şi spunea David : «Cu glasul meu către Domnul am strigat şi El a căutat spre mine» [198].

102. Glasul unuia care strigă în pustie este de mare ajutor unui suflet părăsit de Dumnezeu şi de adevăr — şi oare ce singurătate poate fi mai rea decît aceea a unui suflet părăsit de Dumnezeu ? — pentru ca să se simtă chemat să îndrepte calea Domnului ; căci din pricina mersului său întortochiat în viaţă, un astfel de suflet are încă nevoie de învăţături.

---

191. *Mt.*, 11, 10.
192. *In.*, 1, 23.
193. Cum a strigat şi cînd a înviat pe Lazăr, Origen, *In In.*, XXVIII, 5 Migne, *P. G.*, 14, 697.
194. *In.*, 7, 37.
195. *In.*, 1, 15.
196. *Is.*, 40, 6.
197. *Ieş.*, 14, 15. Sub influenţa lui Filon / J. Daniélou, *Origène*, Paris, 1948, p. 179 şi urm. / Origen moralizează şi sensibilizează lucrurile, vorbind cum vorbeşte aici despre rugăciunea inimii. A se vedea şi *Omilia* X, 3 la Numeri în volumul prim, unde se vorbeşte de rugăciunea buzelor şi cea a inimii.
198. *Ps.*, 76, 1.

Oricine nu calcă un drum întortochiat ca al şarpelui merge pe drum drept, pe cînd cine umblă pe alte drumuri îşi duce sufletul la pierzanie. De aceea un astfel de om e certat împreună cu cei asemenea lui prin vorbe ca acestea : «de ce strîmbaţi căile drepte ale Domnului ?» [199].

C. CALEA DOMNULUI

XIX

103. Calea Domnului poate fi îndreptată în două feluri : prin cugetare neîncetată a adevărului, ferindu-ne cu totul de minciună, şi prin săvîrşire de fapte bune, fapte pe care se cuvine să le socotim că ar fi cele mai potrivite pentru noi [200].

Ca să înţelegem cu mai multă limpezime cuvintele : «îndreptaţi calea Domnului» [201], s-ar cădea să citäm această învăţătură luată din cartea Pildelor : «nu te abate nici la dreapta, nici la stînga» [202]. Căci cine se abate la o parte sau la alta şi-a pierdut direcţia şi, îndepărtîndu-se de drumul cel drept, încetează a mai fi învrednicit de privirea lui Dumnezeu : «că drept este Domnul şi dreptatea a iubit şi faţa Lui spre cel drept priveşte» [203].

104. Şi ceea ce vede îi luminează faţa. De aceea cel spre care priveşte şi care înţelege binefacerile privirii Lui zice : «însemnatu-s-a peste noi lumina feţei Tale, Doamne !» [204]. Să stăm dar pe drumurile noastre, după cum zice Ieremia [205], să privim şi să ne îndrumăm pe căile veşnice ale Domnului, să vedem care e drumul cel bun şi să-l urmăm, aşa cum stăteau şi apostolii gata să ceară patriarhilor şi proorocilor să-i îndrume pe căile cele veşnice ale Domnului : după ce au consultat scrierile lor, apostolii au recunoscut şi şi-au dat seama că în fond acest drum bun e Iisus Hristos, Cel care a zis : «Eu sînt Calea» [206] şi au pornit-o pe ea.

105. Căci e bun drumul care duce pe «omul bun, care scoate din vistieria cea bună a inimii sale cele bune» [207], «sluga cea bună şi credin-

199. *Fapte*, 3, 10.

200. Într-adevăr se cere o armonizare a acţiunii şi a contemplării, cum se exprimă aici Origen. W. Völker / *Das Vollkommenheitsideal bei Origenes*, Tübingen, 1931, p. 193 ş.urm. /crede că puterea de a nu cădea din bine ar izvorî din contemplare. Pe de altă parte,pînă şi îngerii sînt datori «să-şi facă datoria», zice Origen în tratatul *Despre rugăciune* / XXVII, 10 în acest volum /.

201. *In.*, 1, 23.

202. *Pilde*, 4, 27.

203. *Ps.*, 10, 7.

204. *Ps.*, 4, 6.

205. *Ier.*, 6, 16.

206. *In.*, 14, 6.

207. *Lc.* 6, 45.

cioasă» [208]. Acest drum e îngust, cei mai mulţi oameni, mai ales cei mai grăsuţi [209], nu încap pe acest drum, dar există şi un drum ucigător pentru cei care-l iau «cu de-a sila» [210], căci nu zice «silindu-se», ci «cu de-a sila».

106. Într-adevăr, îl striveşte pe un astfel de om drumul cel viu şi adevărat dacă nu-şi descalţă încălţămintea picioarelor şi vrea să-şi dea seama că într-adevăr locul pe care se află şi pe care trece e «loc sfînt» [211], căci duce la Cel care e viaţă şi care a zis : «Eu sînt Viaţa» [212].

107. Căci în definitiv la Mîntuitorul, la Care se găseşte toată bunătatea, aflăm cele mai multe însuşiri. De aceea, pentru oricine se află încă pe drum şi nu şi-a atins ţinta, însemnează că e «Cale», pe cînd pentru cei care şi-au dus-o pînă la moarte, El este «Viaţa» [213]. Cel ce păşeşte pe acest drum înţelege că nu trebuie să ia cu el nimic [214], căci drumul are din belşug pîini şi tot ce este necesar pentru viaţă ; n-are nevoie nici de toiag, căci duşmanii nu au nici o putere asupra lui, după cum nu are nevoie nici de încălţăminte [215], pentru că această cale e sfîntă [216].

XX

108. Totuşi e cu putinţă ca expresia «eu sînt glasul celui ce strigă în pustie» [217] să aibă acelaşi înţeles ca şi cuvintele : «Eu sînt cel despre care s-a scris : glasul celui ce strigă...», căci Ioan strigă şi glasul lui e cel ce strigă în pustie : «îndreptaţi calea Domnului».

D. TÂLMĂCIREA LUI HERACLEON

1. *Mîntuitorul e Cuvîntul, Ioan e glasul, proorocii — un zgomot.*

Vorbind despre Ioan şi despre prooroci Heracleon spune în chip batjocoritor : «Cuvîntul e Mîntuitorul, sub glasul care răsună în pustie trebuie să înţelegem pe Ioan, iar ceata proorocilor nu-i decît un zgomot».

---

208. *Mt.*, 25, 21.
209. În text μεγαλοσάρκοι — mari în trup sau bine hrăniţi, «al căror Dumnezeu este pîntecele» / *Fil.*, 3, 19 /. Unul din codici are expresia φιλοσάρκοι, ceea ce pare şi mai indicat / Migne, *P. G.*, 14, 231 /.
210. *Mt.*, 11, 12.
211. *Ieş.*, 3, 5, «pămînt sfînt».
212. *In.*, 14, 6.
213. *In.*, 14, 6.
214. *Mc.*, 6, 8.
215. Încălţămintea era socotită simbol al mortalităţii. F. Dölger, *Das Schuhausziehen in der altchristlichen Taufliturgie*, în «Antike und Christentum» V / Münster i. W., 1936 /, p. 109—115.
216. *Ieş.*, 3, 5.
217. *In.*, 1, 23.

109. Iată ce va trebui să răspundem acestui eretic: dacă trîmbița va da un sunet nelămurit, cine se va pregăti de război? [218]. Iar dacă cineva, neavînd dragoste, ar avea cunoașterea tuturor tainelor și chiar darul proorociilor, acela nu-i decît aramă sunătoare și chimval răsunător [219]. Ei bine, dacă nici glasul proorocilor nu-i la urma urmei cu nimic deosebit de al unui zgomot, atunci de ce ne trimite Mîntuitorul la acest glas zicînd: «Cercetați Scripturile, că socotiți că în ele aveți viață veșnică. Doar acelea sînt cele care mărturisesc despre Mine» [220]. Iar în alt loc: «Dacă ați fi crezut lui Moise, ați fi crezut și în Mine, căci despre Mine a scris acela» [221]. Sau în alt loc: «Bine a proorocit despre voi Isaia cînd a zis: Poporul acesta se apropie de Mine cu gura și Mă cinstește (doar) cu buzele» [222].

110. Într-adevăr, nu știu dacă se poate admite cu mintea noastră că Mîntuitorul a lăudat un sunet nedeslușit și nici că ar fi cu putință să te pregătești de război împotriva unor puteri vrăjmașe glasului Scripturii, care ar fi nici mai mult nici mai puțin decît o trîmbiță — căci în definitiv la trîmbița Scripturii ne trimite — dacă ea nu-i decît un sunet nedeslușit al unui zgomot. Dacă proorocii nu ar fi avut dragoste și din pricina aceasta nu ar fi decît aramă sunătoare și chimval răsunător, atunci cum ar fi cu putință să trimită Dumnezeu pe cei cărora vrea să le facă bine tocmai la un zgomot nedeslușit?

111. Nu știu de ce afirmă Heracleon, fără nici o dovadă, că glasul intonat de Dumnezeu-Cuvîntul devine simplu cuvînt, ceea ce ar fi cam tot una să spui că femeia se transformă în bărbat [223]! Ca și cum ar avea drept să rînduiască învățături, să fie crezut și lumea să meargă după el, Heracleon pretinde că zgomotul s-ar putea transforma în glas, atribuind glasului care se transformă în cuvînt rolul de învățător, iar zgomotului care se schimbă în glas, rol de slujitor. Dacă Heracleon ar prezenta măcar cea mai mică posibilitate de adevăr, ne-am da silința să-l respingem; dar cred că-i destul și numai să dăm pe față rătăcirea lui, ca să nu mai fie nevoie de nici o combatere a lui.

218. *I* Cor. 14, 8.
219. I Cor. 13, 1.
220. *In.* 5, 39.
221. *In.* 5, 46.
222. *Is.* 29, 13; *Mt.*. 15, 7.
223. Veche credință despre idealul androgin care depășește variantele sexuale. În grecește λόγος e masculin, pe cînd φωνὴ și ἠχὼ sînt feminine: «glasul con-natural cu Logosul se topește în acest Logos devenind bărbat. Elementul spiritual care căzuse s-a coborît în lumea materiei». A se vedea C. Blanc, *op. cit.*, II, p. 28—30.

2. *Deosebirea dintre Ioan şi înfăţişarea lui*

112. Cercetarea pe care am tot amînat-o pînă acum se cade s-o facem de astă dată, ca să vedem cum trebuie înţelese lucrurile.

După părerea lui Heracleon, deşi Mîntuitorul spune că Ioan e în acelaşi timp şi prooroc şi al doilea Ilie [224], el nu crede nici una nici cealaltă. După părerea lui, atunci cînd Mîntuitorul spune că e şi prooroc şi «al doilea Ilie», nu ar fi vorba de Ioan, ci de o umbră a lui ; pe de altă parte, atunci cînd spune că Ioan e «cel mai mare dintre prooroci» şi «dintre toţi cei născuţi din femeie» [225], el afirmă că aici e vorba de Ioan însuşi. Cît despre Ioan, dacă-l întrebi, el răspunde ceea ce e el însuşi, iar nu arătarea lui.

113. Să comparăm dar această cercetare atît de interesantă, pe care am făcut-o cu cea mai mare grijă în legătură cu acest text, fără să fi lăsat neexplicaţi nici unul din termeni, cu declaraţiile lui Heracleon, şi vom vedea că el nu are drept să afirme orice-i place. Dacă se poate identifica Ilie cu alt prooroc, după înfăţişarea lui exterioară, sau se poate identifica glasul celui ce strigă în pustie cu glasul lui Ioan însuşi, Heracleon nu caută să-şi explice, ba nici măcar nu vede modalitatea acestei identificări. În schimb, Heracleon, se leagă de elemente externe : cam cum îi era înfăţişarea, respectiv în ce măsură se deosebeau îmbrăcămin-ţile celor doi prooroci ? Iar dacă l-ai întreba despre îmbrăcăminte cerîndu-i să răspundă dacă era el însuşi în îmbrăcămintea lui, desigur că n-ar fi răspuns : da.

114. Nu văd deloc pe ce temei putem susţine că haina lui Ioan s-ar putea deduce din faptul că Ioan avea ceva din Ilie cel ce avea să vină [226] ! Totuşi, din felul cum am tălmăcit, pe cît a fost cu putinţă, cuvintele «cu duhul şi cu puterea lui Ilie» [227], s-ar putea înţelege sigur că acest duh al lui Ilie s-a îmbrăcat în sufletul lui Ioan.

XXI

3. *Pricina căderii preoţilor şi leviţilor*

115. Vrînd să arate pentru ce evreii au trimis pe preoţi şi pe leviţi să întrebe pe Ioan (dacă el este Mesia), n-am greşi dacă am spune că în sarcina lor cădea datoria de a cerceta şi de a se informa despre o asemenea problemă pentru că ei formau seminţia care s-a dedicat în acest scop lui Dumnezeu, în schimb motivul pentru care însuşi Ioan fusese

224. *Mt.* 11, 13—14.
225. *Mt.* 11, 11 ; *Lc.*, 7, 28
226. *Mt.* 11, 14.
227. *Lc.* 1, 17.

ales din seminţia lui Levi e acceptat şi de Heracleon fără să-l mai verifice, aşa cum am arătat în cercetările anterioare [228], pentru că el spusese că dacă trimişii ar fi cunoscut pe Ioan şi originea lui, atunci cum ar mai fi putut întreba dacă el este Ilie ? Aceeaşi observaţie e valabilă şi pentru întrebarea : «eşti tu Proorocul ?» [229].

În credinţa că adaosul articulaţiei nu însemnează nimic deosebit, Heracleon zice : trimişii l-au întrebat pe Ioan dacă el e un prooroc oarecare, pentru că ei ar dori să ştie din care categorie de oameni face parte.

4. *Ioan ar fi mai mult decît prooroc*

116. Dealtfel nu numai Haracleon, ci, după cît ştiu, toţi eterodocşii au admis, în neputinţa lor de a rezolva pînă şi cea mai uşoară nesiguranţă, anume că Ioan e mai mare decît Ilie şi decît toţi proorocii fiindcă aşa este scris: «Între cei născuţi din femeie, nimeni nu este mai mare decît Ioan» [230]. În schimb, ei nu văd că expresia «între cei născuţi din femeie nici unul nu-i mai mare decît Ioan» poate să fie adevărată în două feluri : nu numai dacă-i mai mare decît toţi, ci şi dacă măcar unii sînt deopotrivă cu el ? căci e drept că dacă mulţi prooroci sînt deopotrivă de mari ca şi el, după darul ce le-a fost dat [231], atunci nimeni nu-i mai mare decît el.

117. Dar Haracleon pretinde că poate arăta că Ioan e mai mare decît toţi pentru că el a fost proorocit de către Isaia [232] şi că, după părerea lui, Dumnezeu n-a socotit vrednic de o astfel de cinste pe nici unul dintre proorocii pe care i-a avut. Acest lucru l-a spus Heracleon cu un adevărat dispreţ faţă de Testamentul cel Vechi, fără să fi băgat de seamă că şi Ilie a fost proorocit în acelaşi fel. Căci într-adevăr şi Ilie a fost proorocit de către proorocul Maleahi în felul următor : «Iată că Eu vă trimit pe Ilie proorocul, înainte de a veni ziua cea mare şi înfricoşătoare, şi el va întoarce inima părinţilor către fii» [233].

118. Tot aşa mai citim şi în a treia carte a Împăraţilor că Iosia a fost proorocit de către un prooroc venit din Iudeea tocmai pe cînd Ieroboam se afla de faţă : «Jertfelnice, jertfelnice, aşa zice Domnul. Iată că i se va naşte casei lui David un fiu, numele lui Iosia» [234]. Unii spun că şi Samson ar fi fost proorocit de Iacob atunci cînd a zis : «Dan va

228. In. *In.*, VI, 4, Migne, *P.G.*, 14, 213.
229. *In.*, 1, 21. Aici era miezul problemei : proorocul sau un prooroc ? Heracleon înclina pentru cea din urmă.
230. *Lc.*, 7, 28 ; *Mt.*, 11, 11.
231. *Rom.*, 12, 6.
232. *Is.*, 40, 3.
233. *Mal.*, 3, 23.
234. *III Regi*, 13, 1—2.

judeca pe poporul său ca pe una din seminţiile lui Israel» [235], şi ştim că într-adevăr Samson care era din seminţia lui Dan a judecat pe Israel.

Iată ce aveam de spus spre a combate îndrăzneala tălmăcitorului care credea că nimeni altul decît Ioan n-a fost proorocit şi care a susţinut această părere bazîndu-se pe explicarea înţelesului cuvintelor: «eu sînt glasul celui ce strigă în pustie».

DIN CARTEA A ZECEA:
DESPRE «TEMPLUL» TRUPULUI LUI IISUS

A. TRUPUL LUI IISUS ŞI BISERICA, LOCAŞURI ALE MĂRIRII LUI DUMNEZEU

XXXIX

263. Întrucît trupul lui Hristos e numit templul sau casa Lui [236], s-ar cădea să cercetăm dacă acest lucru trebuie înţeles în sensul cel mai simplu sau să preferăm a raporta fiecare din detaliile unui templu la ceea ce ni s-a spus pînă acum despre trupul lui Hristos [237], aşa cum l-a primit El din Fecioara Maria, sau despre Biserica sub care înţelegem trupul Lui [238], întrucît şi pe noi ne numeşte apostolul Pavel «mădulare ale trupului Lui» [239].

264. Unii se vor feri, poate, să creadă că toate elementele unui templu s-ar putea raporta la trup, indiferent în ce fel văd ei acest lucru, de aceea voi căuta soluţia cea mai simplă zicînd că templul e numit şi într-un fel şi într-altul «trup», pentru că după cum templul se umpluse de mărirea lui Dumnezeu care sălăşluia în el [240], tot aşa Cel «mai întîi născut decît toată făptura» [241] fiind «chipul [242] şi mărirea lui Dumne-

---

235. *Fac.*, 49, 16.

236. Textul din Migne începe «εἰς τὸ ὅτι τὸ σῶμα τοῦ Θεοῦ, pe cînd cel stabilit din C. Blanc (*op. cit., II, p.* 542) εἰ τὸ σῶμα τοῦ Ιησοῦ.

237. A se vedea tom. X, 20, Migne, *P. G.*, 14, 372, unde se spune: «templul şi trupul lui Iisus sînt două chipuri ale Bisericii; căci, zidită cu pietre vii şi făcută astfel «casă duhovnicească spre preoţie sfîntă» (*I Petru*, 2, 5), ea a fost zidită pe «temelia apostolilor şi a proorocilor, piatra cea din capul unghiului fiind însuşi Iisus Hristos» /*Ef.*, 2, 20 / şi se numeşte deci «templu».

238. *Col.*, 1, 24.

239. *Ef.*, 5, 30.

240. *III Regi*, 8, 11.

241. *Col.*, 1, 15.

242. În text ἀγαλματοφοροῦντα, adică purtînd chipul, atîta cît poate reproduce chipul realitatea, *De princ.*, I, 2, 6. A se vedea H. Crouzel, *Théologie de l'image de Dieu chez Origène*, Paris, 1956.

zeu» [243], trupul, adică Biserica, primește pe bună dreptate numele de templu al lui Dumnezeu pentru că întruchipează în sine chipul dumnezeirii [244].

B. ÎNCERCAREA DE A RAPORTA LA BISERICĂ TOATE DETALIILE TEMPLULUI

265. Cît despre noi, văzînd cît e de greu să explicăm după Cartea a III-a a Împăraților toate amănuntele privitoare la templu, întrucît așa ceva e mult prea sus pentru puterea noastră de înțelegere, cu atît mai mult cu cît nu stă nici în legătură prea strînsă cu tema pe care o tratăm, m-am gîndit ca această problemă s-o lăsăm pentru mai tîrziu. Cu toate acestea, fiind convins că, în astfel de texte, se arată — cu atît mai mult cu cît întrece puterea de înțelegere omenească (fiindcă așa a găsit Dumnezeu de cuviință) — caracterul autentic al Scripturii, pe care Dumnezeu îl insuflă și care face cunoscută înțelepciunea cea tainică, rămasă ascunsă și pe care «nici unul din stăpînitorii acestui veac n-au cunoscut-o» [245], iar pe de altă parte înțelegînd că ne trebuie un neasemuit duh de înțelepciune ca să înțelegem așa cum se cere adevărurile unei rînduieli atît de înalte, ne vom strădui, cît vom putea, să tălmăcim cît mai pe scurt înțelesul temei de care ne preocupăm, căci am învățat de la apostolul Petru că Biserica este un trup și casa lui Dumnezeu zidită din pietre vii, o casă duhovnicească pentru o preoție sfîntă [246], în așa fel că fiul lui David, care zidește templul, este chipul lui Hristos : cînd războaiele au încetat și cînd stăpînirea păcii e mai adîncă El ridică templul spre mărirea lui Dumnezeu în Ierusalimul cel pămîntesc [247], pentru că de acum slujirea nu se mai săvîrșește într-un loc mișcător, cum era cortul mărturiei.

267. Ne vom strădui, așadar, să raportăm la Biserică fiecare din elementele templului.

Cînd «toți vrăjmașii vor fi puși de Hristos drept așternut al picioarelor Lui și cînd cel din urmă vrăjmaș, moartea, va fi nimicit» [248], atunci va stăpîni fără îndoială pacea cea mai deplină, atunci Hristos va fi Solomon, ceea ce însemnează «făcător de pace» și atunci se va împlini

243. În genul afirmației pauline *Evr.*, 1, 3 / Fiul / «fiind strălucirea slavei și chipul ființei lui Dumnezeu».

244. Se știe că Celsus acuza pe creștini că n-au statui, obiecțiune la care Origen răspunde că noi purtăm în noi chipul zidit de Cuvîntul lui Dumnezeu / C. Cels., VIII, 17—18 /. Însuși Filon afirmase un astfel de crez : ἀγαλματοφορήσειν / Cf. C. Blanc, *op. cit.*, II, p. 545 /.

245. *I Cor.*, 2, 7—8.

246. *I Pt.*, 2, 5.

247. *III Regi*, 5, 17—18.

248. *I Cor.*, 15, 25—26.

proorocia care zice despre El: «Cu cei ce urau pacea, făcător de pace eram» [249].

1. *Pietrele cele vii.*

268. În ziua aceea fiecare din pietrele cele vii va fi o piatră a templului după vrednicia vieţii lui de aici de pe pămînt: unul, la temelie, ca apostol [250] sau ca prooroc, în stare să ducă pe cei ce se vor odihni pe el; altul, pe urma celui din temelii, dus de către apostoli, dar în acelaşi timp ducînd, împreună cu apostolii, pe cei mai slabi; altul va fi o piatră în lăuntrul templului, acolo unde se aflau arca, heruvimii şi altarul tămîierii; un altul, piatra din capul unghiului; în sfîrşit, altul, în afară de incinta zidului, ca leviţii şi ca preoţii, o piatră de la altarul arderilor de tot.

2. *Lucrătorii.*

269. Rînduirea fiecăreia din aceste slujiri va fi încredinţată sfintelor puteri, îngerilor lui Dumnezeu [251], din care unii vor fi stăpîniile, tronurile, începătoriile şi domniile [252], iar alţii vor fi slujitorii lor; ei sînt preînchipuiţi prin cele 3300 de căpetenii puse de către Solomon [253], 70.000 de salahori şi 80.000 de oameni tăietori de piatră în munte [254], care săvîrşeau lucrările şi pregăteau pietrele [255] şi lemnele.

270. Trebuie să mai băgăm de seamă că lucrătorii pomeniţi sînt înrudiţi cu numărul de şapte, iar salahorii şi tăietorii de piatră, care ciopleau să potrivească pietrele, erau apropiaţi de numărul opt, pe cînd căpeteniile de 3300 se apropiau de numărul desăvîrşit «şase» ca multiplu al lui [256].

3. *Durata şi data.*

Cu toate acestea muncile de pregătire a pietrelor, a extragerii şi a potrivirii lor la zidire, operaţie care dura trei ani, par a reprezenta toată durata intervalului înrudit cu triada din veşnicie [257].

---

249. *Ps.*, 119, 7.
250. *Ef.*, 2, 20.
251. Sînt cunoscute «descoperirile» lui Herma despre construirea Bisericii, unde îngerii conduceau lucrarea: Porunca 9, 7; 10, 5; 12, 1—2; Viz., III, 1, 7; 2, 5; 4, 1—2; Asemănarea IX, 3. A se vedea locurile respective în traducerea română în seria «Părinţi şi scriitori bisericeşti», vol. I: *Scrierile părinţilor apostolici*, Bucureşti, 1979.
252. *Col.*, 1, 6.
253. *III Regi*, 5, 30.
254. *III Regi*, 5, 29.
255. *III Regi*, 5, 32.
256. Aceeaşi valoare simbolic-mistică a numerelor despre care am mai pomenit / nota 163 etc. /.
257. Botezarea în numele Tatălui, al Fiului şi al Sfîntului Duh înseamnă pentru Origen moartea şi învierea noastră, prin Treime, la mîntuire, de aceea numărul «trei» îşi primeşte prin Botez o semnificaţie sfîntă şi veşnică.

271. Lucrul acesta se va întîmpla cînd se va aşeza pacea veşnică [258], adică la 430 de ani după tainicele evenimente legate de ieşirea din Egipt [259], întîmplările din Egipt avînd şi ele loc la 430 de ani după aşezarea înţelegerii cu Avraam [260], aşa că avem de-a face cu o durată de două numere sabatice, de 770 de ani [261], care ţine de la Avraam pînă la începerea templului, cînd Hristos, împăratul nostru, a poruncit celor 70.000 de salahori să nu mai ia pentru temelia casei nici o altă piatră, decît pietrele cele mari şi de preţ, care nu fuseseră cioplite din topor, ci aveau să fie cioplite de acum de alţi cioplitori mai de seamă, aleşi din fiii lui Solomon, aşa cum aflăm scris în a treia carte a Regilor.

272. Datorită temeinicei păci care dura atunci, regele Tirului, Hiram, a ajutat şi el la zidirea templului, împrumutîndu-şi chiar pe fiii săi la tăierea pietrelor celor mari pentru templul cel sfînt şi care au fost aşezate în al patrulea an ca temelie a Casei Domnului. Şi totuşi casa a fost terminată într-o octadă de ani, în a opta lună a celui de al optulea an de la aşezarea temeliei [262].

XL

4. *Prima observaţie : înţelesul literal e imposibil.*

273. Nu va fi deloc straniu dacă, celor ce-şi închipuie că în Cartea Facerii nu se relatează nimic altceva decît simple istorioare, le vom arăta cîteva raţionamente care îi încurcă obligîndu-i să caute sensuri care se potrivesc numai cu probleme ale Duhului într-un text care se ţine într-adevăr de lucruri duhovniceşti.

274. Să credem într-adevăr că fiii de regi îşi închinau viaţa şlefuirii pietrelor celor mari şi de mare preţ [263], luîndu-şi astfel o meserie nepotrivită cu naşterea lor în familii regale ? Oare numărul salahorilor, al tăietorilor de piatră, al căpeteniilor lor, precum şi durata de pregătire şi de şlefuire a pietrelor [264] să fi fost ele socotite întîmplător ?

275. Ar fi trebuit, în cazul acesta, ca sfînta casă, ridicată lui Dumnezeu în vremuri de pace, să se facă fără ciocan, fără sapă şi fără nici

258. *III Regi*, 5, 4.
259. *III Regi*, 6, 1.
260. *Ieş.* 12, 4.
261. Cf. C. Blanc, *op. cit.*, II, p. 550.
262. *III Regi*, 6, 1. Iarăşi simbolistica cifrelor.
263. *III Regi*, 6, 1.
264. *II Cron.*, 2, 1.

o unealtă de fier pentru ca să nu se audă nici un zgomot [265] în templul lui Dumnezeu.

276. Căci, încă o dată întreb pe robii literei, cum e cu putinţă să zideşti Domnului o casă din blocuri cioplite, aşa cum au fost ele extrase, neprelucrate de cei 80.000 de salahori, fără să se audă în lăuntru în timpul lucrării nici un zgomot de ciocan nici de sapă şi nici de alte unelte de fier ?

277. Şi cum pot fi cioplite aceste pietre vii atît de fără zgomot încît să nu se simtă nimic dincolo de zidul templului şi să reuşească să se potrivească exact la locul lor în construcţia templului ?

5. *Scara.*

278. Există în casa lui Dumnezeu o scară în spirală, fără întreruperi, după cum este scris : «intrarea la catul de jos al clădirii era pe partea dreaptă a templului. Pe scări în spirală se suiau la catul din mijloc [266] şi, de la catul din mijloc, la catul al treilea». Trebuia, aşadar, ca urcarea la templu să se facă în spirală, căci în felul acesta, la urcare, spirala imita cercul cel mai regulat.

279. În sfîrşit, pentru ca această clădire să fie trainică a fost încheiată cu grinzi de cedru tot la înălţime de circa 5 coţi [267], pentru ca în felul acesta să lase impresia că urcuşul spre tărîmurile simţirilor numite dumnezeieşti se află undeva mai la înălţime, pentru ca astfel să se poată dobîndi înţelegerea bunătăţilor celor de sus.

6. *Dabirul*

280. Spaţiul cu pietrele cele mai alese pare a fi ceea ce se numeşte «dabir», unde se afla arca alianţei Domnului [268], care, dacă pot spune aşa, cuprindea scrisoarea lui Dumnezeu, adică tablele pe care le-a gravat cu degetul Său [269].

281. Toată clădirea a fost acoperită cu aur, după cum este scris : «Tot templul l-a îmbrăcat el cu aur, tot templul pînă la capăt» [270].

265. *III Regi*, 6, 7.
266. *III Regi*, 6, 8.
267. *III Regi*, 6, 10.
268. *III Regi*, 6, 16—17.
269. *Ieş.*, 31, 18.
270. *III Regi*, 4, 23.

282. Cu toate acestea cei doi heruvimi se aflau în «dabir», ceea ce în greceşte nici nu poate fi tradus.

283. În înţeles mai larg unii îl numesc naos, cu toate că el e cu mult mai de preţ decît naosul. Totuşi, tot ce este în strînsă legătură cu clădirea este din aur, ca pildă a desăvîrşirii celei mai înalte, de care are nevoie mintea noastră ca să priceapă valorile [271] cele duhovniceşti.

284. Iar fiindcă-i cu totul oprit să intri în acel loc şi să-l cunoşti, s-a atîrnat o perdea în faţa lui, de aceea interiorul acestei Sfinte a Sfintelor nu este accesibil niciodată celor mai mulţi dintre preoţi şi dintre leviţi.

XLI

7. Solomon şi Hiram.

285. Merită oboseala să ştii de ce s-a spus că în calitate de rege Solomon a fost cel ce a zidit templul şi, ca un adevărat arhitect, el a angajat — după ce a trimis să-l caute — pe Hiram din Tir, fiul unei văduve, din seminţia lui Neftali, dar al cărui tată se trăgea din oraşul Tir [272]. Acesta era un înţelept meşter de aramă şi plin de cunoştinţe în cele mai diferite măiestrii ale aramei. El a fost chemat de Solomon şi lui i s-au încredinţat executarea tuturor lucrărilor.

286. Mă întreb dacă nu cumva în Solomon se poate întrevedea «cel mai întîi născut decît toată făptura» [273], iar în Hiram, omul pe care şi l-a ales şi care văzînd unirea tuturor oamenilor — însuşi cuvîntul «Tir» înseamnează cel care uneşte — era după fire din neamul nostru ; plin de toată iscusinţa, înţelegerea şi cunoaşterea omenească, el a fost adus la «cel întîi născut decît toată făptura» şi a lucrat împreună cu el la zidirea templului. Ca să îngăduie într-un fel mîntuitor strălucirea luminii lui Dumnezeu, ei au construit şi fereastra, de unde să se poată vedea fără să fie zărit [274] şi să afle — dar ce nevoie ar mai fi să subliniez toate amănuntele ? — că trupul lui Hristos, adică Biserica, are un temei de a fi «casă duhovnicească» şi templu al lui Dumnezeu.

---

271. A se vedea în acest volum şi Epistola către Grigorie, înţelesul spiritual dat de Origen obiectelor de aur şi de argint aduse de evrei din Egipt.

272. *III Regi*, 7, 1—13.

273. *Col.*, 1, 15.

274. Adică ferestre oblice, mai strîmte la exterior şi mai largi la interior.

8. *A doua observație : nu totul poate fi explicat.*

După cum am mai spus, înțelepciunea cea plină de taină, rămasă ascunsă [275] și neînțeleasă decît de cel care poate spune «noi avem gîndul lui Hristos» [276], ne este necesară pentru a tălmăci duhovnicește fiecare amănunt din graiul Scripturii și anume, după voința Celui care a rînduit [277] că așa trebuiau scrise toate.

287. Dealtfel, ceea ce vrem să citim nu ne este dat fiecăruia să le înțelegem deplin. De aceea ne va fi destul doar să vedem cum «vorbea Iisus despre templul trupului Său» [278].

XLII

9. *Stricarea și rezidirea din nou a templului.*

288. Merită totodată să ne dăm silința să vedem întrucît e cu putință ca ceea ce ni s-a istorisit despre templu să se realizeze cîndva sau urmează să ne împărtășim și noi din ea abia prin împreună-petrecere duhovnicească.

289. Orice am zice, faptul ne va impresiona foarte neplăcut. Căci dacă am zice că o asemănare oarecare cu templul ar putea fi posibilă sau s-ar putea să o retrăim, ascultătorii noștri cu greu vor admite schimbarea unor atît de mari bunuri, mai întîi pentru că n-ar vrea așa ceva, apoi, pentru că ar părea absurd să-ți închipui că o astfel de răsturnare a bunurilor ar fi posibilă.

290. Dar dacă, vrînd să păstrezi neschimbate pentru totdeauna bunurile, căutăm legătura dintre datele istorice, vom da impresia că acționăm ca niște eretici care nu țin seama de legătura dintre istorisirea Scripturilor de la început pînă la sfîrșit.

291. Totuși nu vrem să vadă lumea lucrurile în felul unor femei bătrîne sau unor evrei, anume că făgăduințele istorisite de prooroci, în primul rînd de Isaia, trebuie să se împlinească în Ierusalimul pămîntesc : dacă, așadar, după robia și dărîmarea templului sînt anunțate fapte de mare importanță în legătură cu reînnoirea templului și cu restaurarea

275. *I Cor.*, 2, 7.
276. *I Cor.*, 2, 16.
277. A se vedea mai pe larg «*De princ.*» cartea I și cele cuprinse în *Filocalie*, I, în acest volum.
278. *In.*, 2, 21.

poporului iudeu după robia babilonică [279], va trebui să spunem că templul a existat şi că poporul iudeu a fost dus în robie, dar că el se va întoarce din nou în Iudeea şi în Ierusalim şi că Ierusalimul va fi refăcut din nou în pietre preţioase [280].

292. Nu ştiu însă dacă este posibil ca de-a lungul vremurilor, care se reîntorc periodic, acelaşi lucru să se repete din nou şi încă în mai rău.

293. Dar iată ce spune textul proorocului Isaia : «Iată zidurile tale le voi împodobi cu pietre scumpe şi voi pune temelia ta pe safire. Şi-ţi voi face crestele zidurilor de rubin şi porţile tale de cristal, iar împrejmuirea din pietre nestemate. Toţi copiii tăi vor fi ucenici ai Domnului, şi se vor bucura de mare fericire. Şi vei fi întemeiată pe dreptate» [281].

294. Iar ceva mai departe, Dumnezeu spune aceluiaşi Ierusalim : «Mărirea Libanului, chiparosul, ulmul şi merişorul la tine vor veni cu toţii laolaltă ca să împodobească locaşul cel sfînt al Meu şi Eu voi slăvi locul unde se odihnesc picioarele Mele. Şi feciorii asupritorilor tăi vor veni smeriţi la tine şi se vor închina la picioarele tale toţi cei ce te-au urît şi pe tine te vor numi «Cetatea Domnului», «Sionul Sfîntului lui Israel». Din părăsită şi defăimată ce erai, voi face din tine pe veci mîndria veacurilor, bucurie din neam în neam. Tu vei suge laptele neamurilor şi vei mînca bunătăţile regilor. Şi vei şti că Eu, Domnul, sînt Mîntuitorul tău, că Cel puternic al lui Iacov este Răscumpărătorul tău. În loc de aramă îţi vor aduce aur, în loc de fier, argint, în loc de lemn, aramă şi în loc de pietre, fier. Şi voi pune judecător al tău pacea şi stăpînitor peste tine dreptatea. Şi nu se va mai auzi de silnicie în ţara ta, de pustiire şi de ruină, în hotarele tale. Zidurile tale le voi numi mîntuire şi porţile tale, laudă. Nu vei mai avea soarele ca lumină în timpul zilei şi strălucirea lunii nu te va mai lumina ; ci Domnul va fi pentru tine o lumină veşnică şi Dumnezeul tău va fi slava ta. Soarele tău nu va mai asfinţi şi luna nu va mai descreşte ; că Domnul va fi pentru tine lumină veşnică şi zilele întristării tale se vor sfîrşi» [282].

295. Tot în legătură cu veacul viitor au fost adresate fiilor lui Israel şi proorociile din timpul robiei babilonice, la care a venit Cel care a

279. Desigur «poporul» şi «templul», de care se vorbeşte aici, sînt figuri ale Bisericii.

280. Oricum am grăi, se pot observa aici liniile fundamentale ale iconomiei dumnezeieşti, de mîntuire a lumii.

281. *Is.*, 54, 11—14.

282. *Is.*, 60, 13—20.

zis : «Nu sînt trimis decît către oile cele pierdute ale casei lui Israel» [283]. Or, dacă iudeii, odată ajunşi în robie, ştiau că trebuie să-şi recapete bunurile în patrie atunci cînd vor veni şi cînd se vor refugia la ei străini din pricina lui Hristos, după cum este scris : «Dacă cineva va mai da năvală, (ea) nu mai este pornită de la Mine şi cine se hărţuieşte cu tine va cădea în luptă împotriva ta» [284], atunci e limpede că şi robii de altădată se vor afla în templu şi anume, atunci cînd ei se vor întoarce din nou ca să fie reeducaţi acum cînd au devenit nişte «pietre preţioase». Într-adevăr, în Apocalipsa sfîntului Ioan biruitorul primeşte făgăduinţa că va fi un «stîlp în templul lui Dumnezeu şi afară nu va mai ieşi» [285].

296. Am spus toate acestea ca să înţelegem, fie chiar şi mai limitat, cele ce se află în templu, în casa lui Dumnezeu şi a Ierusalimului, dar despre acestea nu putem să vorbim acum [286] cu de-amănuntul.

297. Cu toate acestea, problema cere un studiu foarte precis şi adîncit pe cît se poate din partea oamenilor, care nu se dau înapoi din faţa muncii grele de a citi proorociile şi de-a căuta înţelesul lor duhovnicesc. Iată ce am avut de spus în legătură cu templul trupului Său [287].

C. CREDINŢA PARŢIALĂ ŞI CREDINŢA DESĂVÎRŞITĂ

XLIII

298. Întrucît sîntem nevoiţi să explicăm cuvintele «Cînd S-a sculat Iisus din morţi, ucenicii Lui şi-au adus aminte că aceasta o spusese şi au crezut Scripturii şi cuvîntului pe care-l spusese» [288], în înţeles duhovnicesc înseamnă că după învierea Mîntuitorului din morţi, ucenicii Lui au înţeles că ceea ce spusese El despre templu se referea la patima Lui şi la învierea Sa, aducîndu-şi aminte că expresia «în trei zile îl voi ridica» [289] avea să însemneze învierea ; se vede că atunci «au crezut Scripturii şi cuvîntului pe care îl spusese Iisus» [290], căci mai înainte ei nu primiseră mărturisirea de a crede în Scriptură sau în cuvîntul pe care-l spusese Iisus. Căci în adevăratul înţeles al cuvîntului credinţa de după

283. *Mt.*, 15, 24.
284. *Is.*, 54, 15.
285. *Apoc.*, 3, 12.
286., *Evr.*, 9, 5.
287. *In.*, 2, 21.
288. *In.*, 2, 22.
289. *In.*, 2, 19.
290. *In.*, 2, 22.

botez constă în faptul că oricine poate primi din toată inima obiectul credinţei sale.

299. Iar întrucît am vorbit deja despre învierea din morţi a Mîntuitorului, trebuie să ştim, în ce priveşte sensul ei duhovnicesc, că învăţăceii îşi aduc aminte, cînd au văzut-o împlindu-se, despre Scriptura pe care ei n-o înţeleseseră bine atîta vreme cît fusese El în viaţă — li se părea că vedeau în ea oarecum o revelaţie a unor realităţi cereşti, a căror chip şi umbră [291] li se părea a fi — dar acum cred în ceea ce nu crezuseră înainte şi în cuvîntul lui Iisus, pe care nu-l înţeleseseră pînă a nu învia în felul cum o înţelesese Cel ce le-o spusese.

300. Căci cum s-ar putea vorbi despre cineva care crede într-adevăr în Scriptură, însă fără să vadă în ea înţelesul Duhului Sfînt, pe care Dumnezeu vrea să-l credem înainte de a crede ceea ce spune slova? Şi mai trebuie să spunem că nici unul din «cei care umblă după trup» [292] nu crede în realităţile duhovniceşti ale Legii, de elementele căreia nici habar n-are.

301. Şi totuşi, printr-o tălmăcire greşită a cuvîntului adresat de Domnul lui Toma la sfîrşitul Evangheliei după Ioan: «fericiţi cei ce n-au văzut şi au crezut» [293], s-ar crede că cei ce n-au văzut şi totuşi au crezut ar fi mai fericiţi decît cei ce au văzut şi au crezut. Dar nu-i cu putinţă ca cei care au crezut fără să vadă să fie mai fericiţi decît cei care au crezut pentru că au văzut.

302. De fapt, potrivit tălmăcirii lor, cei care au venit după apostoli ar fi mai fericiţi decît apostolii şi în stare să spună: «fericiţi sînt ochii voştri că văd şi urechile voastre că aud» [294] sau că «mulţi prooroci şi drepţi au dorit să vadă cele ce priviţi voi şi n-au văzut şi să audă cele ce auziţi voi şi n-au auzit» [295].

303. Dar trebuie să socoţi pe cineva fericit şi cînd acesta primeşte o fericire mai mică, după cum scrie: «fericiţi şi cei care au crezut şi n-au văzut».

304. Însă cum s-ar putea socoti de Iisus mai fericiţi cei care n-au ajuns să vadă asemenea realităţi? Dreptul Simeon e fericit pentru că poartă în braţele sale mîntuirea lui Dumnezeu şi spune privind-o:

291. *Evr.*, 8, 5.
292. *II Cor.*, 10, 2.
293. *In.*, 20, 29.
294. *Mt.*, 13, 16.
295. *Mt.*, 13, 17.

«Acum, slobozește pe robul Tău, Stăpîne, după cuvîntul Tău, în pace, căci văzură ochii mei mîntuirea Ta» [296]. De aceea, ca și Solomon, trebuie să deschidem și noi ochii, ca să-i săturăm de pîine cum stă scris : «Ține ochii deschiși, numai așa vei fi îndestulat de pîine» [297].

Așa am vrut să vă grăiesc și eu în legătură cu textul «ei au crezut în Scriptură și cuvîntului pe care îl spusese Iisus» [298], pentru ca, după observațiile despre credință, să înțelegem mai bine că desăvîrșirea credinței ne va fi dată deodată cu învierea cea solemnă din morți a trupului deplin al lui Hristos, care e și Sfînta Sa Biserică.

305. Ceea ce s-a spus despre cunoaștere, «acum cunosc în parte» [299], cred că-i logic să o atribuim și oricărui alt bine, din care desigur că unul este și credința.

306. Iată și de ce cred acum în parte, «dar atunci cînd va veni ceea ce e desăvîrșirea voi cunoaște pe deplin și ce este în parte se va desființa» [300], căci credința prin vedere este mult superioară celei pe care o voi numi — ca și cunoașterea de acum — o credință doar «prin oglindă, în ghicitură» [301].

296. *Lc.*, 2, 29—30.
297. *Pilde*, 20, 13.
298. *In.*, 2, 22.
299. *I Cor.*, 13, 12.
300. *I Cor.*, 13, 10.
301. *I Cor.*, 13, 12.

DESPRE
RUGĂCIUNE

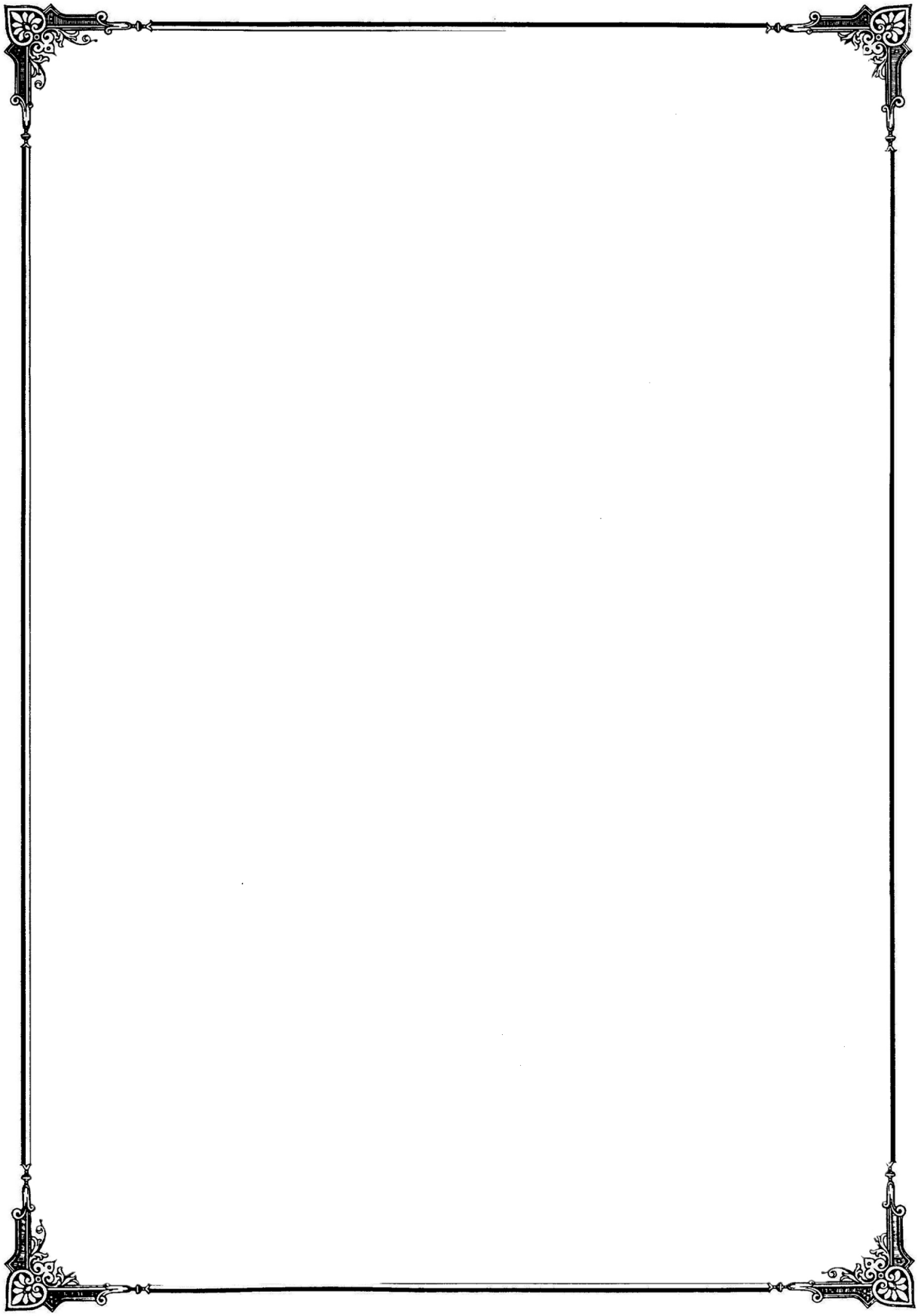

STUDIU INTRODUCTIV

Cu toate că nici Eusebiu de Cezareea şi nici fericitul Ieronim nu pomenesc, în catalogul operelor lui Origen, despre această lucrare, informaţia pe care ne-o dă marele său admirator, Sfîntul Pamfil, în capitolul 8 al «Apologiei» sale este suficientă pentru a o socoti între operele autentice ale marelui alexandrin, Migne, P.G. *17. Dar, în afară de această mărturie exterioară, criteriile interne (aceeaşi pietate, aceeaşi modestie, acelaşi stil, dar mai ales aceleaşi concepţii teologice cunoscute şi din celelalte opere ale lui) sînt suverane, încît niciodată autenticitatea lucrării n-a fost pusă în discuţie.*

Textul *integral s-a păstrat într-un singur codice grecesc, copiat în secolul XIV, care se păstrează azi în Cambridge* (Codex Cantabrig. *B 8.10. sec. XIV), iar parţial şi într-unul parisian* (Colbertinus *3607) din secolul XV. În multe locuri fraza e incompletă. Se vede că, chiar în original, pasajele obscure nu lipseau. Probabil Origen n-a mai avut vreme să revizuiască textul lucrării. Să fie cumva aluzia din ultima frază («şi altădată») o indicaţie peremptorie? În orice caz, se pare că Origen nu a refăcut şi completat tratatul său* Despre rugăciune. *Prima ediţie a văzut lumina zilei la Oxford în 1686, dar se pare că a fost atît de plină de greşeli «cum rar s-ar fi putut închipui». Traducerea latină, anexată, întuneca şi mai mult textul, după cum mărturiseau cunoscătorii timpului (Tillemont, Fabritius etc.). Totuşi, lucrarea s-a bucurat de o atenţie deosebită. În 1694, într-o nouă ediţie, tipărită la Basel, textul era sensibil îmbunătăţit, iar în 1724, la Londra, progresul era şi mai deplin, editorul* W. Reading *îngrijindu-se şi de un serios aparat critic. Colecţia Migne* (P.G. *vol. 11, col. 1632—1688) reproduce parte din aceste note critice. Ca în întreaga sa operă, Origen şi-a aflat între 1738—1759 prima ediţie în patru volume, tipărită la Paris de Ch. et Ch. V. de la Rue sub titlul* Origenis opera omnia. *Aceasta a stat la baza ediţiilor lui C. H. Lommatsch (Berlin, 1847) şi J. P. Migne,* Patrologiae Series Graeca, *vol. XI, Paris, 1857.*

Cea mai critică ediţie e cea îngrijită în 1899 de P. Koetschau în colecţia «Die griechischen christlichen Schriftsteller der ersten drei

Jahrhunderte», editată de Academia de Ştiinţe din Berlin (Corpul berlinez), pe care l-am avut şi noi la îndemînă, desigur, pe lîngă ediţia Migne.

Dintre traducerile în limbi moderne amintim, mai întîi, pe cea a lui Dr. Jos. Kohlhofer *(Kempten, 1874) apărută în colecţia «Bibliothek der Kirchenväter in deutscher Übersetzung», condusă de Dr. Val. Thalhofer. Traducerea conţine şi bogate note explicative. Tot în limba germană a apărut, în 1926, în seria a II-a a colecţiei «Bibliothek der Kirchenväter», şi traducerea germană a lui P. Koetschau.*

În limba franceză remarcăm traducerea cunoscutului patrolog Gustave Bardy, Paris, 1931, reeditată de mai multe ori, în 1932 reeditîndu-se pentru a treia oară. Traducerea apărea în «Bibliotheque patristique de spiritualité» şi se distinge, îndeosebi, prin claritate şi concizie.

N-am avut la îndemînă traducerile engleze E. G. Jay (London, 1954) şi E. L. Oulton (Philadelphie-London, 1954) nici pe cea olandeză a lui H. U. Meyboom (Leiden, 1926).

Data scrierii *nu-i indicată precis nicăieri. Totuşi, s-a putut stabili, mai ales de către editorul ei P. Koetschau (*Origeneswerke, *vol. III, pag. LXXV ş.u.), că ea a fost redactată în jurul anilor* 233—234. *Mai întîi, chiar în capitolul* 3,3 *al lucrării, Origen afirmă că* Excerptele la Exod *nu erau redactate cînd scria el acest tratat. Or, se ştie (Harnack,* Chronologie... *II, Leipzig, 1904, p. 38) că* Excerptele *se vor redacta înainte de anul* 240. *Pe de altă parte, în capitolul* 28, 10 *al tratatului, se exprimă neaprobarea faţă de decretul Papei Calixt (*217—222*) în problema canonului disciplinar. Tot în lucrarea de faţă, în cap.* 23, 4, *se afirmă că autorul comentase înainte cartea Facerii. Or, am stabilit în primul volum că Origen începuse* Comentarul la Facere *încă pe cînd era în Alexandria şi că l-a continuat la Cezareea, ceea ce ar însemna că acest lucru se petrecea între anii* 228—230. *Deci la «*Περὶ εὐχῆς*» se va lucra între* 232—234. *În capitolul* 15, 1 *al tratatului* Despre rugăciune *se afirmă că creştinii adresează rugăciunea numai lui Dumnezeu-Tatăl, aşa cum o făcuse şi Fiul însuşi, lucru pe care-l repetă şi în* Comentarul la Evanghelia după Ioan *(X, 21), care a fost redactat între anii* 232—234. *De aceea, credem că nu greşim dacă acceptăm şi pentru tratatul de faţă aceeaşi dată. Se ştie că, în acest răstimp, Origen îşi împărţise activitatea între Cezareea Palestinei şi Alexandria. De fapt, primele* 8 *capitole ale cărţii* Despre rugăciune *par a fi fost scrise în Cezareea, celelalte în Alexandria (Harnack,* Chronologie, *p. 51).*

Motivul scrierii *reiese, în primul rînd, din obiecţiunile necredincioşilor (epicurieni, stoici, sceptici) care susţineau că rugăciunea ar fi fără rost cîtă vreme se are în vedere mai întîi determinismul uni-*

versal, iar în al doilea rînd, preştiinţa lui Dumnezeu, care cunoaşte dinainte trebuinţele fiecăruia din noi. De aceea, spun ei, rugăciunea ar fi superfluă. Dar Origen subliniază legătura dintre libertatea omului şi spiritul Mîntuitorului, care umple cerul şi pămîntul şi care, prin rugăciune, ne face participanţi la viaţa lumii.

Cuprinsul *celor 33 de capitole ale lucrării e structurat cu o logică rar întîlnită. După o scurtă introducere (cap. 1—2) urmează o tratare teoretică generală (cap. 3—17), privind necesitatea, fiinţa şi condiţiile unei bune rugăciuni, precum şi felurile ei, iar în continuare, la tratarea specială, se face o temeinică analiză a rugăciunii* Tatăl nostru, *aşa cum e redată ea în Sfintele Evanghelii, mai ales cea după Matei. La urmă (cap. 31, 33), în concluzie, se tratează despre cîteva aspecte formale ale rugăciunii : poziţia corporală pe care trebuie s-o avem la rugăciune, locul unde se săvîrşeşte, elementele diferite din care se compune orice rugăciune.*

Destinatarii *Ambrozie şi Tatiana, probabil fraţi, au fost între cei mai entuziaşti sprijinitori ai activităţii lui Origen, aşa după cum am subliniat în studiul introductiv al primului volum. Ambrozie avea soţie (Marcela), copii, fraţi şi surori. Se ştie că, pentru dragostea lui faţă de Biserica creştină şi de învăţăturile ei, Ambrozie avea mare influenţă şi asupra lui Origen pe care l-a îndemnat să compună mai multe scrieri, între altele* Despre rugăciune, Despre martiriu, *dar şi* Contra lui Cels, Comentar la Evanghelia după Ioan, *iar* Epistola către Iuliu Africanul *a fost chiar corectată de Ambrozie (Migne,* P. G., *11, 85). Se ştie că Ambrozie fusese hirotonit diacon. Nu-i sigur dacă a murit ca martir în persecuţia lui Maximin Tracul, cum spune Eusebiu în* Istoria *sa (VI, 39). Nu-i de mirare, deci, că Origen îl încarcă tot cu superlative :* φιλοπονώτατος, πιστότατος, φιλοθεώτατος, θεοσεβέστατος, φιλομθέστατος *etc.*

Structura şi importanţa scrierii. *Redactat într-o formă plăcută şi atrăgătoare, cu un limbaj aproape popular, tratatul* Despre rugăciune, *scris de Origen, este cea mai veche şi mai temeinică tălmăcire de limbă greacă a rugăciunii creştine în general şi a rugăciunii domneşti în special.*

Mai întîi, zice Origen, trebuie stabilit un adevăr fundamental : nu poate exista contradicţie între Dumnezeu, care le ştie pe toate, chiar înainte de a-I cere noi ceva, şi între rugăciunea pe care se cade s-o facem noi creştinii, pentru motivul că în actul rugăciunii omul procedează liber, iar Dumnezeu, prin actul înfierii, înalţă pe om şi-l coordonează la planurile Sale eterne. Rugăciunea purifică simţirile şi cugetul omului, îl ajută să intre în intimitatea lui Dumnezeu familiarizîndu-se

cu Duhul Lui. Şi, aici, nu-i nici o silă din partea lui Dumnezeu, dar nici din partea omului nu-i mic interesul, pentru că în fond adevăratul creştin («sfîntul» cum îl numeşte Origen) nu cere dobîndirea de bunuri materiale şi trecătoare, ci, după cum spune agrafonul, legat de ideea lui Mt. *6, 33, «cereţi lucruri mari şi dumnezeieşti».*

Teologhisind cu erudiţia unui savant, dar în acelaşi timp şi cu evlavia unui ascet (Puech), Origen subliniază, îndeosebi, trei idei mari: 1) să ne rugăm pentru lucruri mari, 2) să nu uităm că în «rugăciunea domnească» pentru prima dată omul intră în relaţie de fiu şi moştenitor al măririi veşnice şi 3) pilda neîntrecută a lui Hristos, marele preot, însoţit de îngerii şi sfinţii Bisericii, ne poate însufleţi să urcăm spre «asemănarea cu Dumnezeu». De aceea s-a spus, pe bună dreptate, că tratatul lui Origen Despre rugăciune *descoperă, mai mult decît oricare altă scriere a sa, adîncimea şi căldura simţămintelor sale creştineşti în aşa măsură încît e semnificativ pentru întreaga lui gîndire teologică (J. Quasten). Nu degeaba s-a exprimat despre el un teolog de talia lui G. Krüger că e «perla tuturor operelor marelui teolog alexandrin». Iar un patrolog de mărimea lui J. A. Möhler nu putea să o admire mai mult decît socotind-o cea mai bună lucrare exegetică a sa, mai ales pentru că a găsit în ea, cel mai bine evidenţiată, ideea comuniunii sfinţilor.*

Editoriale. *Folosind metoda întrebuinţată de marii teologi P. Koetschau şi G. Bardy, am împărţit şi noi textul în capitole şi în paragrafe pentru a putea urmări mai uşor diferitele probleme teologice atinse în acest tratat. Ne-am străduit, totodată, să dăm titluri cît mai potrivite capitolelor respective, chiar dacă formularea lor mai lasă de dorit.*

În acelaşi timp, ne-am străduit să clarificăm ori să subliniem, prin notele şi trimiterile de la sfîrşit, problemele mai importante, indicînd, pe cît ne-a stat în putinţă, datele necesare. Dacă în unele locuri au mai rămas pasaje neclare, nu trebuie să se uite greutatea redării autentice a cugetării lui Origen. Nădăjduim că atunci cînd vom publica traducerea tratatului «Περὶ ἀρχῶν» vom aduce şi unele precizări în plus pentru a face înţeleasă, cît mai cu putinţă posibil, gîndirea lui.

INTRODUCERE

I

NEPUTINȚA OMENEASCĂ ȘI PUTEREA HARULUI

1. Întrucît puterea de înțelegere a minții și slăbiciunea firii muritoare ale omului nu sînt în stare să priceapă lucrurile care stau deasupra lui, pentru că acestea sînt mult mai mărețe și întrec cu mult puterea de judecată a omului, prin voia lui Dumnezeu acest lucru a ajuns cu putință prin lucrarea nesfîrșită și de multe feluri a darurilor, așa cum s-a săvîrșit ea printre oameni de către Domnul Hristos, Chivernisitorul acestor daruri și de către Duhul Sfînt Cel împreună-lucrător [1].

2. Dacă firea omenească n-a fost în stare să-și însușească acea înțelepciune, prin care au fost create toate ale lumii, căci — după cum scrie David — toate întru înțelepciune le-a făcut Dumnezeu [2], acest lucru a ajuns să fie cu putință prin Domnul nostru Iisus Hristos, «care S-a făcut pentru noi înțelepciune de la Dumnezeu și dreptate și sfințire și răscumpărare» [3]. «Cu adevărat, zice înțeleptul Solomon, ce om ar putea să cunoască sfatul lui Dumnezeu? Gîndurile muritorilor sînt șovăielnice și cugetările noastre sînt cu greșeală. Căci trupul cel putrezitor îngreuiază sufletul și locuința cea pămîntească împovărează mintea cea plină de grijă. Cu greu ne dăm seama de cele ce sînt pe pămînt, dar cele ce sînt în ceruri cine le-ar putea pătrunde?» [4]. Ar putea, oare, tăgădui cineva că omului îi este cu neputință să cerceteze ce este în cer? Or, tocmai acest imposibil devine posibil prin harul dumnezeiesc cel co-

1. Se știe că unul din capetele de acuză aduse lui Origen a fost și pretinsul subordinațianism, pe care l-ar fi propovăduit în legătură cu relațiile dintre Tatăl, pe de o parte, și între Fiul și Duhul Sfînt, pe de alta. Majoritatea teologilor îi sînt astăzi favorabili, așa cum au fost și Sfîntul Grigorie Taumaturgul și Sfîntul Vasile cel Mare. În «Περὶ ἀρχῶν» I, 3, 2 afirma (ca și Sfîntul Vasile) că «măreția și vrednicia» Duhului Sfînt e, ca și în formula Botezului, egală cu a Tatălui și a Fiului «căci nicăieri Scriptura nu numește pe Duhul Sfînt creatură». Cam aceeași opinie se afirmă și aici. Din păcate, totuși, exprimarea lui Origen lasă mult de dorit în această privință. Vom reveni pe larg cînd vom comenta «Περὶ ἀρχῶν»

2. *Ps.* 103, 25.

3. *I Cor.* 1, 30.

4. *Înț. Sol.* 9, 13—16.

pleşitor. Abia cel care a fost răpit pînă la al treilea cer a putut spune ce este în cele trei ceruri, căci «a auzit cuvinte de nespus, pe care nu se cuvine omului să le grăiască» [5].

Şi, în definitiv, cine poate spune că i-ar fi cu putinţă omului să cunoască gîndul Domnului ? Doar aşa ceva pare a spune însuşi omul Hristos că vine numai de la Tatăl [6] (atunci cînd zice : «De acum nu vă mai zic slugi, căci sluga nu ştie ce face stăpînul său, ci v-am numit pe voi prieteni, pentru că toate cîte am auzit de la Tatăl Meu vi le-am făcut cunoscute» [7]). Nu le mai face cunoscută voinţa Domnului, aşa cum ar face-o unor slugi, ci vrea ca învăţîndu-i despre voinţa Lui, să nu mai fie Domnul lor, ci prietenul celor al căror Domn a fost, precum citim : «Nimeni dintre oameni nu ştie cele ale omului, decît duhul omului, care este întrînsul» [8]. Dacă nimeni nu cunoaşte pe cele ale Domnului, decît Duhul lui Dumnezeu, atunci omul nu poate cunoaşte pe cele ale lui Dumnezeu. Bagă de seamă cum vine aceasta : «Noi nu am primit, după cum e scris, duhul lumii, ci Duhul cel de la Dumnezeu, ca să cunoaştem cele dăruite nouă de Dumnezeu, pe care le şi grăim, dar nu în cuvintele de învăţătură ale înţelepciunii omeneşti, ci în cuvinte de învăţătură ale Duhului Sfînt» [9].

II

PENTRU CĂ «NU ŞTIM NICI SĂ NE RUGĂM CUM TREBUIE», E NECESAR, ZICE ORIGEN, SĂ CEREM DOMNULUI SĂ NE LUMINEZE CUM ŞI CE SĂ NE RUGĂM

1. Vă veţi întreba, poate, prea bunule şi prea vrednice Ambrozie [10] şi tu prea distinsă şi neobosită Tatiana [11], care, deşi ai strălucit în vrednicie şi în vitejie ca şi Sara, totuşi ca şi ea nu alergi după găteli femeieşti [12], de ce, acum, cînd doresc să vorbim despre rugăciune, am ţinut să ne aducem aminte, în acest capitol introductiv, că ceea ce nu este cu putinţă la om este cu putinţă prin îndurarea lui Dumnezeu ?

Cred că unul din aspectele prin care iese mai mult în evidenţă slăbiciunea noastră este şi arătarea clară, corectă şi cuviincioasă a felu-

5. *II Cor.* 12, 4.
6. *In.* 15, 15.
7. *In.* 15, 15. În manuscrisul Cantabr. B. 8. 10 lipsesc aici 3 rînduri, pe care editorul Reading din 1724 a căutat să le completeze, făcînd referire la citatul din Ioan 15, 15, pe care l-am aşezat şi noi între paranteze. Argumentarea lui poate fi urmărită în «notele» din Migne, *P.G.*, 11, 1633.
8. *I Cor.* 2, 11.
9. *I Cor.* 2, 12—13.
10. Despre Ambrozie a se vedea studiul introductiv.
11. Tatiana era una din rudele apropiate ale lui Ambrozie. Ea era în vîrstă. Migne, *P.G.*, 11, «Note», col. 1633—4.
12. Tatiana lucra cu toată abnegaţia pentru creştinism. A se vedea şi nota nr. 1 din pagina 50 a traducerii germane a lui Kohlhofer.

lui în care trebuie făcută rugăciunea, a pricinilor pentru care se cade să ne rugăm, a felului în care să ne rugăm, a cuvintelor pe care să le spunem în rugăciune, a timpului celui mai potrivit pentru rugăciune și a multora de felul acestora...

Știm că, din pricina măreției descoperirilor de care a avut parte, Sfîntul Pavel se temea să nu-l socotească cineva «mai presus de ceea ce vede sau aude despre el» [13], (și de aceea mărturisea deschis că el nu știe cum să se roage, lucru pe care-l recunoaște și în alt loc, unde spune : «nu știm să ne rugăm, cum trebuie») [14].

Căci nu-i de ajuns să ne rugăm, ci trebuie să ne rugăm cum se cuvine și ce se cuvine. Pentru că, chiar dacă am putea preciza ce anume se cuvine să cerem, totuși aceasta nu este de ajuns cît timp nu am dobîndit și înțelegerea cum să ne rugăm. Și la ce ne-ar folosi dacă am ști cum să ne rugăm, dacă nu știm ce să cerem ?

2. Din cele două condiții, cea dintîi, adică ce anume să cerem în rugăciune, privește conținutul rugăciunii, pe cînd cealaltă, adică felul în care trebuie să ne rugăm, privește starea lăuntrică a celui ce se roagă. Iată, de pildă, ce ni se recomandă să cerem : «Cereți lucruri mari, căci cele mărunte le veți primi pe deasupra» [15] sau «cereți cele cerești și atunci cele pămîntești vi se vor adăuga vouă» [16]. Și : «Rugați-vă pentru cei care vă vatămă și vă prigonesc» [17]. Și : «Rugați pe Domnul secerișului, ca să scoată lucrători la secerișul Său» [18]. Sau : «Rugați-vă, ca să nu cădeți în ispită» [19]. Și : «Rugați-vă ca să nu fie fuga voastră iarna, nici sîmbăta» [20]. Și : «La rugăciune nu faceți multă vorbărie» [21] — și așa mai departe.

Iată acum și felul cum trebuie să ne rugăm : «vreau, deci, ca bărbații să se roage în tot locul, ridicînd mîini sfinte, fără de mînie și fără șovăire. Asemenea și femeile în îmbrăcăminte cuviincioasă, făcîndu-și lor podoabă din sfială și din cumințenie, nu din păr împletit și din aur sau din mărgăritare, sau din veșminte de mult preț, precum se cuvine

13. *II Cor.* 12, 6—7. Textul avea aici o nouă lacună de circa 3 rînduri, pe care Reading caută s-o completeze prin intercalarea «Sfîntul Pavel se temea...», pe care noi am încadrat-o în paranteze.

14. *Rom.* 8, 26.

15. *Mt.* 6, 33. Expresia «Cereți lucruri mari, căci cele mărunte vi se vor da pe deasupra» (αἰτεῖτε τὰ μεγάλα καὶ τὰ μικρὰ προσεθήσεται) în loc de «căutați mai întîi împărăția...», pare a fi un agrafon folosit probabil în Evanghelia după Evrei (Migne, *P.G.*, 11, 1634), căci e citat nu numai de Origen în mai multe locuri, ci și de Clement Alexandrinul și de Eusebiu de Cezareea. A se vedea E. Jacquier, *Les sentences du Seigneur extracanoniques*, în «Revue biblique», Paris, 1918, p. 124.

16. *Mt.* 6, 33.

17. *Mt.* 5, 44.

18. *Mt.* 9, 38.

19. *Lc.* 22, 40.

20. *Mt.* 24, 20.

21. *Mt.* 6, 7.

unor femei care se făgăduiesc temerii de Dumnezeu, făcîndu-şi lor podoabă din fapte bune» [22].

Iată şi altă învăţătură despre felul în care se cade să ne rugăm: «Cînd îţi aduci darul tău la altar şi acolo îţi aduci aminte că fratele tău are ceva asupra ta, lasă darul tău acolo, înaintea altarului, şi mergi, împacă-te cu fratele tău şi apoi, venind, adu darul tău» [23]. Căci ce alt dar mai preţios ar putea fi adus lui Dumnezeu, de către o fiinţă cugetătoare, decît rugăciunea plină de bună mireasmă, izvorîtă dintr-o conştiinţă lipsită de mirosul păcatului.

Iată şi o altă îndrumare despre felul în care trebuie să ne rugăm: «Bărbaţi şi femei, să nu vă lipsiţi unul de altul, decît numai cu bună învoială şi pînă la un timp, ca să vă îndeletniciţi cu rugăciunea, iar după aceea să fiţi iarăşi împreună, ca să nu vă ispitească satana, din pricina neînfrînării voastre» [24]. Reiese, aşadar, din cele de mai sus că rugăciunea nu-i pe drum bun dacă lucrarea tainelor negrăite ale căsniciei nu sînt respectate cum se cuvine şi fără patimă; căci buna înţelegere dintre soţi înlătură dezordinea patimilor, potoleşte poftele şi împiedică bucuria păgubitoare a Satanei.

Iată şi alt sfat despre felul în care se cade să ne rugăm: «Cînd staţi de vă rugaţi, iertaţi orice aveţi împotriva cuiva» [25], la care putem adăuga: «Orice bărbat care se roagă sau proorocește, avînd capul acoperit, necinstește capul său. Iar orice femeie care se roagă sau proorocește, cu capul neacoperit, îşi necinstește capul» [26].

3. Pavel ştia toate acestea şi ar fi putut spune şi mai multe decît acestea din Lege, din prooroci şi din comoara adîncă a Evangheliei, indicînd pentru fiecare punct explicaţii amănunţite, dar din modestie şi din motive de corectitudine, văzînd cît de mare e lipsa de înţelegere justă cu privire la ce trebuie şi cum trebuie să ne rugăm, el constată: «nu ştim să ne rugăm cum trebuie» [27]. Aşa se înţelege adaosul prin care celui neputincios i se înlătură neputinţa prin dar de sus, căci se spune că «însuşi Duhul vine în ajutorul slăbiciunii noastre şi se roagă pentru noi cu suspine negrăite. Iar Cel ce cercetează inimile ştie care este dorinţa Duhului, căci din dorinţa lui Dumnezeu se roagă El pentru Sfinţi» [28].

22. *I Tim.* 2, 8—10.
23. *Mt.* 5, 23—24.
24. *I Cor.* 7, 5. A se vedea observaţia lui Reading, Migne, *P. G.*, 11, 1634—1635. Citînd pe Sfîntul Pavel la I Cor. 7, 5 copistul codicelui de la Oxford intercalează τῇ νηστείᾳ καὶ ... «cu post şi cu (rugăciune)».
25. *Mc.* 11, 25. Reading a descifrat «συμφωνίας τὸ ἀσύμφωνον» pentru pasajul din I Cor. 7, 5.
26. *I Cor.* 11, 4—5.
27. *Rom.* 8, 26.
28. *Rom.* 8, 26—27. Încă o afirmare a prezenţei Duhului Sfînt în lucrarea de apropiere de Dumnezeu a sufletului creştin. Lucrarea se face «în duh», ca şi cum afirmă în alt loc despre «viaţa în Hristos» (de ex. *De principiis*, II, 11, 3).

Întrucît Duhul este Cel care sălăşluieşte în inimile celor fericiţi şi care strigă: «Avva, Părinte!» [29], recunoscînd întocmai că gemetele scoase în această lume fac pe păcătoşi şi pe neputincioşi vrednici să ducă juguri şi mai grele, aşa încît mijloceşte pe lîngă Dumnezeu în suspine negrăite şi din bunătatea şi milostenia Lui stăruie la Dumnezeu pentru noi în chip neînţeles. Şi văzînd înţelepciunea Sa, vedem cum «s-a lipit de pămînt sufletul nostru» [30] şi că s-a schimbat în înfăţişare trupul smereniei noastre [31], Duhul se îndreaptă spre Dumnezeu, nu cu suspin obişnuit, ci ca să zicem aşa, cu cuvinte sublime, pe care nu se cuvine omului să le grăiască [32]. Mai mult. Nu-i de ajuns că Duhul se îndreaptă către Dumnezeu, ci îşi înnoieşte continuu cererea şi o face tot mai stăruitoare, încît se potrivesc şi la credincioşi cuvintele pe care le-a spus despre cei învingători: «În toate acestea sîntem mai mult decît biruitori, prin Acela care ne-a iubit» [33].

4. El se mai îndreaptă şi către aceia care nu sînt siguri că vor birui, dar care, totuşi, nu vor fi învinşi, iar pînă la urmă înving şi ei, potrivit textului: «nu ştim să ne rugăm cum se cuvine, dar Duhul se roagă pentru noi cu suspinuri negrăite» [34], ceea ce s-ar traduce cam aşa: «Mă voi ruga cu duhul» [35], dar mă voi ruga şi cu mintea; voi cînta cu duhul, dar voi cînta şi cu mintea [36].

Mintea noastră nu se poate ruga dacă nu se roagă înaintea ei duhul, căruia îi aparţine. Şi tot aşa de puţin poate el lăuda în mod deplin răsunător, melodic, tactic şi armonios pe Tatăl întru Hristos, dacă Duhul, care toate le cercetează, pînă şi adîncurile lui Dumnezeu [37], nu va începe să laude şi să preamărească adîncurile înţelepciunii şi să le pătrundă după puterile Lui.

După părerea mea, chiar cineva dintre ucenicii lui Iisus simţind cît e de mare slăbiciunea omenească, încît nu-şi dă seama nici măcar cum trebuie făcută rugăciunea şi recunoscînd acest lucru mai ales cînd a auzit din gura Mîntuitorului, în rugăciunea Sa către Tatăl, cuvinte atît de pline de înţelegere şi de sublime, după sfîrşitul acestei rugăciuni, va

29. *Gal.* 4, 6.
30. *Ps.* 118, 25.
31. *Fil.* 3, 21.
32. *II Cor.* 12, 4.
33. *Rom.* 8, 37.
34. *Rom.* 8, 26.
35. Desigur, cu Duhul Sfînt sau mai corect «întru Duhul Sfînt».
36. *I Cor.* 14, 15.
37. *I Cor.* 2, 10. E apreciabilă afirmarea rolului preponderent al Duhului Sfînt în lucrarea de mîntuire. Credem că nu au rost afirmaţiile editorului (din Migne) privind «necesitatea harului prevenitor». Limbajul lui Origen urmează aici direcţia bisericească a cărţilor de cult răsăritene.

fi zis către Dînsul: «Doamne, învaţă-ne să ne rugăm, precum şi Ioan i-a învăţat pe ucenicii săi» [38].

Felul în care a decurs această întîmplare e descris de evanghelistul Luca aşa: «Odată, fiind Iisus într-un loc şi rugîndu-se, cînd a încetat, unul dintre ucenicii Săi I-a zis: «Doamne, învaţă-ne să ne rugăm, cum a învăţat şi Ioan pe ucenicii lui...».

Să nu fi ştiut cum să se roage un om crescut în deprinderile Legii, care auzise atît de des glasul profetic şi care participase la adunările sinagogilor, pînă ce n-a văzut pe Domnul rugîndu-Se într-un anumit loc?

Ar fi nefiresc să se creadă aşa ceva cît timp rugăciunea la templu era un obicei evreiesc. Mai curînd credem că el îşi va fi dat seama că are nevoie de o înţelegere mai profundă în ce priveşte rugăciunea. În fond, ce putea să înveţe despre rugăciune Ioan pe ucenicii săi, cînd au venit la el mulţi din Ierusalim, din întreaga Iudee şi din împrejurimi, pentru ca să se boteze? [39] Întrucît Ioan era mai mult decît un profet [40], se pare că el vedea în rugăciune lucruri, pe care probabil nu le împărtăşea tuturor botezaţilor, pe care le propovăduia discret numai acelora care deveniseră la botez ucenicii lui.

5. Astfel de rugăciuni duhovniceşti, ca ale lui Ioan — căci Duhul e cel ce se roagă în inima Sfinţilor — cunoaştem destule în Sfînta Scriptură şi ele sînt pline de învăţături negrăite şi minunate.

Aşa este în cartea întîia a Regilor, rugăciunea Anei, deşi numai în parte; căci partea de la sfîrşitul rugăciunii ei, pe care o rostea în inima ei înaintea Domnului, n-a mai ajuns să fie scrisă. Dintre Psalmi, cel de al şasesprezecelea, purtînd titlul: «O rugăciune a lui David», ca şi al optzeci şi nouălea «Rugăciunea lui Moise, omul lui Dumnezeu», ca şi cel de al o sută unulea cînd se găsea în înfricoşare şi şi-a vărsat ruga sa înaintea Domnului: toate aceste rugăciuni, fiind făcute şi rostite în duh, erau într-adevăr pline de învăţăturile înţelepciunii dumnezeieşti, încît despre conţinutul lor se poate spune: «Cine este înţelept, ca să înţeleagă aceasta şi ager ca s-o poată pătrunde?» [41].

---

38. *Lc.* 11, 1. Codicele din Cambridge prezintă aici o nouă lacună de 2—3 rînduri. Ideea însă nu pare a se întrerupe. Migne, *P. G.*, 11, 421 nota 4.

39. *Mt.* 3, 5.

40. *Mt.* 11, 9, Unii au citit πρὸ τοῦ βαπτίζεσθαι în loc de πρὸς τόυ βαπτίζεσθαι. Aşa Claude Fleury şi alţii. *P. G.*, 11, 421 nota 5. Origen pare să indice aici existenţa unui dublu învăţămînt al Mîntuitorului, care s-ar fi continuat în tradiţia de mai tîrziu a Bisericii. J. Lebreton, *Les dégrés de la connaissance religieuse d'après Origène*, în «Recherches de Science religieuse», 1922, p. 265 ş.u. Citat după G. Bardy, *Origène, De la prière*, p. 26. A se vedea şi T. M. Popescu, *Primii didascali creştini*, Bucureşti, 1936.

41. *Os.* 14, 10.

6. Întrucît, însă, este atît de greu să tratezi despre rugăciune, încît şi aici e nevoie de lumina Tatălui, de învăţătura Cuvîntului, Întîiului Său Născut, şi de colaborarea Duhului, pentru a gîndi şi a vorbi demn, mă voi ruga ca om lipsit de ajutor — căci nu mă cred în stare să pătrund rugăciunea Duhului — pentru ca înainte de a începe să vorbesc limpede despre rugăciune, să mi se dea glas hotărît şi plin de duh pentru ca să pot explica clar rugăciunile scrise în Sfintele Evanghelii.

Şi să începem mai întîi cu lămurirea cuvîntului «rugăciune».

III

DESPRE RUGĂCIUNE ÎN GENERAL: «RUGA» ŞI «FĂGĂDUINŢĂ»

1. După cîte ştiu, cuvîntul εὐχή, care înseamnă «a face o făgăduinţă Domnului» sau «a se ruga», s-a folosit atunci cînd Iacob, fugind din calea mîniei fratelui său Esau, la sfatul lui Isaac şi al Rebecăi, s-a dus în Mesopotamia. Locul sună aşa: «Şi a făcut Iacob făgăduinţă zicînd: De va fi Domnul Dumnezeu cu mine şi mă va povăţui în calea aceasta, în care merg eu astăzi, de-mi va da pîine să mănînc şi haine să mă îmbrac; şi de mă va întoarce sănătos în casa tatălui meu, atunci Domnul va fi Dumnezeul meu, iar piatra aceasta pe care am pus-o stîlp va fi pentru mine casa lui Dumnezeu; şi din toate cîte îmi vei da Tu mie, a zecea parte o voi da Ţie» [42].

2. Trebuie subliniat că aici termenul de «rugă» sau «făgăduinţă» (εὐχή) are alt sens decît cel folosit pentru «invocare» (προσευχή) şi anume în înţelesul că cineva făgăduieşte să facă cutare sau cutare lucru în cazul în care obţine ceva precis de la Dumnezeu. Cu toate acestea termenul se întrebuinţează mai ales în sensul obişnuit de «rugă», de «cerere», aşa cum îl găsim exprimat în cartea Ieşirii, după plaga cu broaştele, a doua în succesiunea cronologică a celor zece plăgi... [43], unde se scrie: «Atunci a chemat Faraon pe Moise şi pe Aaron şi a zis: «Rugaţi-vă pentru mine Domnului să depărteze broaştele de la mine şi de la poporul meu şi voi lăsa poporul să jertfească Domnului» [44].

Dacă, însă, îi va veni greu cuiva să creadă că vorba «rugaţi-vă» (εὔξασθε) pusă în gura lui Faraon ar avea pe lîngă sensul anterior (de «făgăduinţă») şi pe cel cunoscut nouă (adică de «rugă»), atunci pe lîngă

42. *Fac.* 28, 20—22.

43. În text e o lacună. Termenii εὐχή — rugăciune şi προσευχή — invocare nu sînt folosiţi în Sfînta Scriptură totdeauna sub aceste două nuanţe diferite. De multe ori, cum se va vedea în text, ele sînt sinonime. Origen subtilizează lucrurile, Cf. G. Bardy, *Origène, De la prière*, p. 29 nota.

44. *Ieş.* 8, 8.

pasajul citat va trebui adăugat şi ceea ce urmează, adică : «Moise a zis către Faraon : Socoteşte-mi însuţi cînd să mă rog pentru tine, pentru slugile tale şi pentru poporul tău, ca să piară broaştele de la tine, de la poporul tău şi din casele voastre şi să rămînă numai în rîu» [45].

3. La a treia plagă observăm că nici Faraon nu mai recurge la o rugăciune, nici Moise nu se roagă. Dar, la muşte, unde e vorba de a patra plagă, Faraon a zis : «Rugaţi-vă dar Domnului pentru mine !» [46]. Iar Moise a răspuns : «Iată, cum voi ieşi de la tine, mă voi ruga Domnului Dumnezeu şi mîine se vor îndepărta muştele de la Faraon, de la slujitorii lui şi de la poporul lui» [47]. Şi îndată după aceea : «Ieşind Moise de la Faraon s-a rugat lui Dumnezeu» [48]. Iar la a cincea şi a şasea plagă nici Faraon n-a cerut şi nici Moise nu s-a rugat, dar la a şaptea trimiţînd Faraon a chemat pe Moise, pe Aaron şi a zis către ei : «acum văd că am păcătuit ! Domnul este drept, iar eu şi poporul meu sîntem vinovaţi. Rugaţi-vă Domnului pentru mine, să înceteze tunetele, grindina şi focul» [49]. Şi ceva mai departe : «Ieşind Moise de la Faraon şi din cetate şi întinzîndu-şi mîinile sale către Domnul, au încetat tunetele» [50].

De ce nu este scris «şi s-a rugat Moise», aşa cum era scris în locurile indicate anterior, ci : «el şi-a întins mîinile către Domnul», aceasta se va cerceta mai cu de-amănuntul în alt loc. La a opta plagă zice Faraon : «Rugaţi-vă Domnului, Dumnezeului vostru, să abată de la mine acest prăpăd. Şi ieşind Moise, de la Faraon, s-a rugat lui Dumnezeu» [51].

4. Aşadar, nu fără rost mi s-a părut folosirea în amîndouă înţelesurile a cuvîntului «rugăciune» (εὐχή) [52]. Vom arăta acelaşi lucru şi pentru cuvîntul obişnuit (προσευχή). În cartea Levitic citim : «A grăit Domnul către Moise şi a zis : vorbeşte către fiii lui Israel şi le spune : de va făgădui cineva să-şi afierosească sufletul său Domnului, preţuirea ta să fie aşa : preţul pentru un bărbat, de la douăzeci la şasezeci de ani, să fie de cincizeci de sicli de argint, după siclul sfînt» [53], iar în cartea Numeri : «Aşa a grăit Domnul lui Moise, zicînd : «Vorbeşte fiilor lui

45. *Ieş.* 8, 9. Formele diferite εὐχή, ηὔξατο εὐχην, εὔξηται εὐχήν, προσευχή, εὔξασθε, εὔξομαι sînt toate nuanţe prea puţin diferite pentru a fi concludente. Nici cînd întîlnim expresia ἐξεπέτασε τὰς χείρας = întinde mîinile către Dumnezeu (*Ieş.* 9, 27—29) nu avem precizate intenţiile de preamărire, de cerere ori de laudă, cum se va vedea la sfîrşitul tratatului.

46. *Ieş.* 8, 17.

47. *Ieş.* 8, 28.

48. *Ieş.* 8, 30.

49. *Ieş.* 9, 27.

50. *Ieş.* 9, 33.

51. *Ieş.* 10, 17—18. Aici avem deja precizat sensul de făgăduinţă, aşa cum arată citatele de sub notele nr. 53—58 în legătură cu votul sau făgăduinţa nazireatului, fie că-i vorba de bărbaţi, fie de femei.

52. *Fac.* 28, 20.

53. *Lev.* 27, 1.

Israel şi zi către ei : dacă bărbat sau femeie va hotărî să dea făgăduinţă de nazireu (εὐχὴν), ca să se afierosească nazireu Domnului, să se ferească de vin şi de băutură...» [53 a] (precum şi celelalte cu referire la nazireat), aşa cum «s-a afierosit Domnului» [54]. Şi mai departe, zice : «Aceasta este legea cea pentru cel care s-a afierosit, în ziua în care a împlinit zilele de nazireu» [55]. Şi continuă : «Şi după aceea nazireul poate să bea vin. Iată rînduiala cea pentru nazireu, care a dat făgăduinţă şi jertfa pe care trebuie s-o aducă Domnului, pe lîngă aceea ce-i îngăduie mijloacele lui» [56] după făgăduinţa sa, pentru cele legiuite pentru nazireat [57]. Şi către sfîrşitul cărţii Numeri : «Aşadar a grăit Moise către căpeteniile seminţiilor fiilor lui Israel şi le-a zis : «Iată ce porunceşte Domnul : Omul cel care va face făgăduinţă (εὔξηται εὐχὴν) sau va jura cu jurămînt, punînd legătură asupra sufletului său, acela să nu-şi calce cuvîntul, ci să împlinească toate cîte au ieşit din gura lui. Şi vreo femeie dacă va da făgăduinţă Domnului şi va pune asupra sa legămîntul, în casa părintelui său, în tinereţea sa, şi va auzi tatăl făgăduinţele ei (εὐχὰς) şi legămîntul ce şi l-a pus asupra sufletului său, atunci toate făgăduinţele ei se vor ţine...» [58].

Tot aşa prescrie şi Legea şi alte norme [59] despre aceste lucruri. Aceeaşi importanţă o au şi cele scrise în cartea Pildelor : «(o cursă) este pentru om ca să afierosească Domnului ceva în grabă şi după ce a făgăduit să-i pară rău» [60]. Şi în cartea Eclesiastului : «Mai bine să nu făgăduieşti decît să nu împlineşti ceea ce ai făgăduit» [61] şi în Faptele Apostolilor : «Fă ceea ce îţi spunem. Noi avem patru bărbaţi, care au asupra lor o făgăduinţă (εὐχὴν)» [62].

IV

ÎNŢELESUL CUVÎNTULUI προσευχὴ

1. Nu mi s-a părut fără folos să distingem, de la bun început, o dublă însemnătate a cuvîntului «făgăduinţă» (εὐχὴ), după uzul de vorbire al Scripturii. Acelaşi lucru îl putem spune şi despre cel de «invocare»

53 a. *Num.* 6, 1.
54. *Num.* 6, 1—2.
55. *Num.* 6, 13.
56. *Num.* 6, 20—21.
57. *Num.* 6, 20—21.
58. *Num.* 30, 2—5.
59. Alte prescripte στάθμη, στάθμιω sau σταθμῶ, cum este în codicele de la Cambridge, Migne, *P. G.*, 11, 426, nota 18.
60. Textul prezintă lacune. În cele două rînduri care lipsesc ideea poate fi reconstituită prin indicarea citatului din Pilde, al cărui început e pus în paranteză.
61. *Ecl.* 5, 4.
62. *Fapte* 21, 23.

sau de «rugă» προσευχή. Căci pe lîngă însemnătatea generală şi obişnuită, acest cuvînt e întîlnit şi cu o însemnare mai rară, de Legămînt (εὐχή) [63], cum e cazul în istoria Anei din întîia carte a Regilor, unde citim : «Şi Marele Preot Eli şedea atunci pe scaun la uşa lăcaşului Domnului, şi ea (Ana) s-a rugat Domnului (προσηύξατα) cu sufletul întristat şi a plîns cu amar. Şi a dat făgăduinţă, zicînd : «Atotputernice Doamne, Dumnezeule Savaot, de vei căuta la întristarea roabei Tale şi-Ţi vei aduce aminte de mine şi de nu vei uita pe roaba Ta, ci vei da roabei Tale un copil de parte bărbătească, îl voi da Ţie... şi brici nu se va atinge de capul lui» [64].

2. Desigur şi aici s-ar putea insista asupra ambelor formule : «a dat făgăduinţă» şi «s-a rugat Domnului» (καὶ ηὔξατο εὐχὴν) şi am putea spune că a făcut două lucruri diferite, adică «a invocat pe Dumnezeu» (προσηύξατο πρὸς Κύριον) dar şi că «a dat făgăduinţă» (εὐχή)[65]. Dar tot aşa vom vedea că şi «invocarea» o întîlnim cu înţeles obişnuit de «rugăciune», cum le întîlnim în Levitic şi Numeri [66]. Căci vorbele : «Îl voi da Ţie şi brici nu se va atinge de capul său» [67] sînt în realitate nu o rugăciune (προσευχή), ci un vot (εὐχή) pe care şi Ieftae îl făcuse în următorii termeni : «Şi a făcut Jeftae făgăduinţă (vot) Domnului şi a zis : «De vei da pe fiii lui Amon în mîinile mele, cînd mă voi întoarce biruitor de la fiii lui Amon, cine îmi va ieşi din porţile casei mele în întîmpinare va fi al Domnului şi-l voi aduce ardere de tot» [68].

V

SCOPUL RUGĂCIUNII : CONTRAZICE EA PREŞTIINŢA LUI DUMNEZEU ?

1. Dacă, aşa cum aţi cerut (Ambrozie şi Tatiana), va trebui să analizăm temeiurile acelora care cred că prin rugăciune nu se obţine nimic şi de aceea afirmă că rugăciunea e de prisos, nu vom ezita să studiem, pe cît ne stă în putinţă, şi această obiecţiune, luînd ca punct de plecare tocmai cuvîntul εὐχή în înţelesul lui obişnuit şi simplu în care e luat... [69].

63. Sensul de vot sau făgăduinţă e des întîlnit în Sfînta Scriptură, dar esenţialul rămîne tot ideea de rugăciune.

64. *I Regi* 1, 9—11.

65. Pentru «rugăciune» a se vedea observaţiile de mai sus.

66. Pentru «făgăduinţă».

67. *I Regi* 1, 11.

68. *Jud.* 11, 30—31. A se vedea observaţiile lui Kohlhofer (p. 63 nota) cu privire la nepotrivirea dintre votul nazireatului, făcut de Ieftae, şi arderea de tot, care se aducea pentru păcate.

69. Adică în înţelesul de rugăciune. Ambrozie şi Tatiana ceruseră în deosebi combaterea obiecţiunilor aduse de adversarii creştinismului necesităţii şi valorii ru-

Această părere rătăcită are atît de puțini aderenți și sînt dintr-o categorie atît de joasă, încît printre cei care admit o purtare de grijă a lui Dumnezeu și care cred în El abia dacă există unul care să respingă rugăciunea. Credem că din școala acestora fac parte numai cei care resping cu totul credința în Dumnezeu, care tăgăduiesc prezența Lui în lume, sau care admit pe Dumnezeu numai cu numele, dar tăgăduiesc Providența Lui.

Or, numai puterea diavolului, singurul care ar vrea să pună în seama Domnului Hristos și a învățăturii Fiului lui Dumnezeu idei atît de rătăcite, numai ea va fi putut să înduplece pe unii să creadă că nu trebuie să ne rugăm. În fruntea unor astfel de păreri stau numai cei care neagă orice simțăminte în viață, care nu vor să știe nici de Botez, nici de Euharistie și susțin în mod calomnios că nici Sfînta Scriptură n-ar recomanda o astfel de rugăciune, ci că ar recomanda altceva, cu totul deosebit.

2. Iată care ar fi argumentele acelora care leapădă rugăciunea, adică a acelora care chiar dacă recunosc și ei pe Dumnezeu ca stăpînitor al lumii și presupun o Pronie (cu toate că pentru moment nu ne propunem să cercetăm ce argumente aduc aceia care leapădă cu desăvîrșire pe Dumnezeu ori Pronia Lui) : Dumnezeu, zic ei, cunoaște toate, chiar înainte de a se fi produs ele și nimic nu I se descoperă ulterior din ceea ce a devenit realitate, ca și cînd acestea I-ar fi fost necunoscute.

De ce ar mai fi nevoie să ne rugăm lui Dumnezeu, zic ei, cîtă vreme El știe și înainte de a ne ruga de ce avem trebuință ? «Căci, cum citim în Scriptură, știe Tatăl vostru de ce aveți trebuință mai înainte ca să cereți voi de la El» [70]. E ușor de înțeles că fiind Tată și urzitor a toată lumea, «care iubește toate cele ce sînt și nimic nu urgisește din ceea ce a făcut» [71], îndrumă soarta fiecăruia spre mîntuire, chiar fără ca acesta să se roage pentru ea, asemenea unui tată care poartă grijă de copiii

---

găciunii. Între acești adversari la loc de frunte trebuie puși epicureii, care nu admit nici o Providență. Dar tot aici trebuie incluși și filosofii stoici, susținătorii determinismului universal. J. Lebreton, *Histoire du dogme de la Trinité*, Paris, 1928, vol. II, p. 33—61. Dar se pare că erau vizați și unii creștini, despre care Origen spune, în diferite lucrări ale sale, că nu se împacă cu interpretarea riguroasă a prestiinței lui Dumnezeu. A se vedea la *De Principiis* și *Contra lui Celsus*. Reluînd o idee de la Clement Alexandrinul (*Stromata* VII), Origen vizează pe filosofii din școala lui Prodicus, ucenici ai Cirenaicilor, care negau necesitatea rugăciunii, pentru motivul că așa i-ar fi învățat însuși Hristos. A se vedea Migne, *P. G.*, 11, 429, nota 27.

Încă Sfîntul Irineu (*Adv. haer.*, I) și mai tîrziu istoricul Teodoret (*Haereticorum fabularum compendium*, I, 10) semnalau între ereticii primelor veacuri și pe unii care condamnau și repudiau reprezentarea în chip văzut, prin intermediul tainelor, a adevărurilor creștine, susținînd că așa ceva (botez, euharistie) ar fi o rătăcire. Migne, *P. G.*, 11, 429—430, nota 28.

70. *Mt.* 6, 8.

71. *Ef.* 4, 6.

săi nevîrstnici, fără să aştepte rugămintea lor, fie pentru că ei nu ştiu încă să se roage, fie pentru că, din lipsa de judecată, ei doresc tocmai contrariul la ceea ce le este de trebuinţă şi folositor. Dar, uneori, chiar şi noi, cei mai în vîrstă, sîntem cu mult mai departe de Dumnezeu decît sînt copiii de inima părinţilor lor.

3. S-ar putea crede că Dumnezeu cunoaşte nu numai cele viitoare, ci le şi orînduieşte de mai înainte şi că nu se întîmplă nimic, decît ceea ce a fost destinat să aibă loc. Dacă pe cineva care se roagă să răsară soarele l-am socoti nebun din pricină că el crede că în urma rugăciunii sale se întîmplă aşa ceva, tot aşa de smintit ar fi omul care crede că din pricina rugăciunii sale se întîmplă ceea ce ar fi avut loc chiar dacă el nu s-ar fi rugat. Şi tot aşa depăşeşte marginile nebuniei acela care, pentru motivul că a fost împiedicat şi ars de dogoarea soarelui de vară, vine la ideea că în urma rugăciunii sale ar putea aduce soarele înapoi, ca într-o a doua primăvară, ca să se bucure iar de aer proaspăt. Ei bine, tot aşa şi cei ce cred că, prin rugăciunile lor, înlătură primejdiile inevitabile din viaţa omenirii sînt mai nebuni decît toţi.

4. Cîtă vreme păcătoşii s-au înstrăinat de Dumnezeu încă de la naşterea lor [72] şi cel drept a fost ales tot pe cînd se afla în pîntecele mamei; şi cîtă vreme şi unul şi celălalt [73] nefiind încă născuţi, nefăcînd ei ceva bun sau rău, ca să rămînă voia lui Dumnezeu cea după alegere, nu după fapte, şi de la Cel care cheamă şi, în fine, dacă e scris că «cel mai mare va sluji celui mai mic» [74], — atunci în zadar ne rugăm noi pentru iertarea păcatelor noastre sau pentru duhul puterii, căci toate se reduc după spusa Apostolului: «Toate le pot întru Hristos, Cel ce mă îmbracă cu putere» [75]. Căci, chiar dacă sîntem păcătoşi, totuşi am fost puşi de o parte şi aleşi încă din pîntecele mamei, iar dacă sîntem mai înainte gătiţi din pîntecele mamei, atunci vom şi avea parte de o soartă mai bună, chiar dacă n-am cerut-o. Ce rugăciune va fi făcut Iacob, încît, încă înainte de a se fi născut, proorocul să declare despre el că va supune pe Esau şi «cel mai mare va sluji celui mai mic» [76]?

Şi ce greşeală a săvîrşit Esau de a fost urgisit încă înainte de a se naşte? Şi pentru ce spune Moise în rugăciunea sa din psalmul optzeci şi nouă, «Doamne, scăpare te-ai făcut nouă mai înainte de ce s-au făcut munţii şi s-a zidit pămîntul şi lumea...» [77]?

72. *Ps.* 57, 3.
73. *Esau şi Iacob.*
74. *Rom.* 9, 11—12.
75. *Filip.* 4, 13.
76. *Fac.* 25, 23.
77. *Ps.* 89, 1—2. O nouă lacună de două rînduri în manuscrisul din Cambridge.

5. Se vede că, despre toţi care trebuiau să fie mîntuiţi, este scris în Epistola către Efeseni că «Tatăl Domnului nostru Iisus Hristos ne-a ales întru Hristos, înainte de întemeierea lumii, ca să fim sfinţi şi fără prihană, mai înainte rînduindu-ne în a Sa iubire, să «ne înfieze prin Iisus Hristos» [78]. Dacă ar exista vreunul din cei care fuseseră aleşi de la întemeierea lumii, da, unul ca acela nu s-ar putea desprinde din alegere, de aceea pentru el rugăciunea nu e necesară. Dar dacă n-a fost ales şi nici rînduit de mai înainte, unul ca acela în zadar se va ruga şi chiar dacă s-ar ruga de zece mii de ori, el tot nu va fi ascultat. Căci «pe cei pe care i-a cunoscut mai înainte, mai înainte i-a şi hotărît să fie asemenea chipului Fiului Său. Iar pe cei pe care i-a hotărît mai înainte, pe aceştia i-a şi chemat, iar pe care i-a chemat, pe aceştia i-a şi îndreptat, pe aceştia i-a şi mărit» [79].

Dar de ce se mai osteneşte Iosia şi de ce-i neliniştit să ştie dacă rugăciunea sa va fi ascultată sau nu, după ce cu multe generaţii înainte s-a vestit numele Lui de către prooroci, iar faptele Lui n-au fost numai prevăzute, ci chiar prezise înaintea multor ascultători ? [80]. Şi în schimb, Iuda pentru ce se mai roagă în aşa fel, încît rugăciunea lui s-a prefăcut în păcat [81], căci încă de pe vremea lui David s-a vestit «că se va face casa lui pustie şi să nu aibă cine să locuiască în ea şi slujirea lui s-o ia altul» [82] ? De fapt, nici nu se cădea ca Iuda să se roage, pentru că Dumnezeu e neschimbător, ştie toate de mai înainte şi rămîne credincios orînduielilor Sale, aşa încît e neîntemeiată convingerea că, prin rugăciuni, s-ar putea schimba hotărîrile Sale ca şi cum nu El ar fi fost Cel care le-a rînduit de mai înainte, ci ar aştepta rugăciunea fiecăruia în parte ca să schimbe lucrurile după cum le-ar conveni oamenilor ori să le rînduiască cum nu le prevăzuse, ci după bunul lui plac.

6. Iată în cîteva cuvinte ce mi-ai scris [82 a]. Mai întîi, că dacă Dumnezeu cunoaşte de mai înainte cele ce vor veni şi dacă ele trebuie să se împlinească, atunci rugăciunea n-are nici un rost. În rîndul al doilea : Dacă toate se întîmplă după voia lui Dumnezeu şi hotărîrile Sale sînt neschimbătoare şi nimic, din ceea ce voieşte El, nu poate fi schimbat,

78. *Ef.* 1, 4—5.

79. *Rom.* 8, 29—30. Ca şi în alte părţi (*Comm. in Math.* 29), Origen citează τῆς εἰκόνος τῆς δόξης, în loc de συμμόρφους τῆς εἰκόνος τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. A se vedea notele critice ale lui Reading, Migne, *P. G.*, 11, 1639.

80. Cu 350 de ani înainte a fost prevăzută desfiinţarea cultului de către Iosia, cf. *III Regi* 13, 1—3. Kohlhofer, *op. cit.*, p. 67, nota 4.

81. *Ps.* 108, 7.

82. *Fapte* 1, 20.

82 a. Din acest pasaj reiese clar că Ambrozie şi Tatiana formulaseră în scris unele nedumeriri în legătură cu necesitatea şi folosul rugăciunii. Aici avem singurul pasaj din scrisoarea păstrată de la Ambrozie

atunci rugăciunea e zadarnică. Ar fi de folos, cred eu, pentru elucidarea acestor dificultăţi, să rezolvăm pe rînd toate obiecţiunile care se aduc rugăciunii.

VI

COMBATEREA CONCEPŢIEI FATALISTE. OMUL E LIBER ÎN ACŢIUNILE SALE

1. Dintre lucrurile cu care venim în atingere, unele se pun în mişcare din exterior, cum sînt cele neînsufleţite şi care sînt menţinute statornic datorită puterii de atracţie, pe cînd altele se mişcă pe temeiul firii şi al puterii lor de viaţă, chiar dacă uneori ele nu se pun de la sine în mişcare, ci se leagă spre unitate prin simpla lor putere de atracţie. De pildă, pietrele scoase din cariere şi copacii tăiaţi de la suprafaţa pămîntului rămîn mai departe acolo unde-i mutăm prin simpla lor putere de atracţie, neputînd fi puşi în mişcare decît de din afară [82 b]. Tot aşa se petrec lucrurile şi cu trupurile animalelor şi ale plantelor atunci cînd sînt aduse la un alt loc de cineva, nu ca animale şi plante, ci ca pietre şi copaci care şi-au pierdut puterea lor de creştere. Chiar dacă ele se mai mişcă, întrucît se află toate în aceeaşi soartă, toate putrezesc şi tind spre pieire. Spre deosebire de acestea, există o altă categorie de fiinţe care sînt puse în mişcare datorită imboldului lor lăuntric sau datorită sufletului lor. Ele se mişcă de la sine, singure, după cum spun cei care se exprimă mai precis. Un al treilea mod de mişcare e cel al animalelor, care exercită o aşa-numită mişcare spontană. Cît priveşte mişcarea fiinţelor raţionale ea este, consider eu, o singură mişcare cu adevărat liberă.

Dacă luăm animalelor mişcarea lor proprie, ele nu mai pot fi considerate ca animale, ci, ori se aseamănă cu o plantă mişcată de simpla putere a naturii, ori cu o piatră care e mutată de cineva din afară. Dacă, dimpotrivă, o fiinţă îşi urmează propria mişcare şi ca atare se pune în mişcare prin sine însăşi, atunci ea trebuie să fie o fiinţă cugetătoare.

2. Aşadar, cei care spun că noi oamenii nu sîntem stăpîni pe voinţa noastră spun o absurditate. Mai întîi, pentru că atunci s-ar tăgădui că sîntem fiinţe vii, iar în al doilea rînd s-ar spune că sîntem fără raţiune, mînaţi doar de o putere din afară, singura care ar săvîrşi ceea ce s-ar fi căzut să săvîrşim noi înşine.

---

82 b. Aceleaşi păreri, în legătură cu liberul arbitru, le mai întîlnim şi în alte locuri la Origen. Aşa în *De Principiis* III, 1, 2 ş.u. Formularea cazurilor denotă influenţă stoică (deşi însuşi Platon, în *Fedru* 245 E 4—6 se exprimă în mod similar). Despre plante însufleţite vorbeşte şi Aristotel (*De plant.* I, 1). Cf. Notele critice, Migne, *P. G.*, 11, 1640. Puterea de coeziune şi de atracţie, singurele care leagă lumea fizică, e des întîlnită în literatura stoică. A se vedea *Origenes, Vier Bücher von den Prinzipien*, hrg. H. Görgemanns u. H. Karpp, Darmstadt, 1976, p. 465. Dealtfel, manuscrisul din Cambridge oferă şi aici destule lacune.

Or, dacă luăm aminte la simțămintele noastre, vom putea vedea și spune, fără nici o rușinare, că noi singuri sîntem cei ce voim, cei ce mîncăm, cei ce ne plimbăm, cei care afirmăm și aprobăm singuri anumite păreri ori care le respingem pe altele ca greșite.

Așa cum nu este posibil să faci pe un om să accepte anumite învățături, chiar dacă i-am aduce mii de argumente, tot așa e imposibil să convingi pe cineva, atunci cînd e vorba despre faptele omenești, că nici una din ele nu stau în puterea noastră. Într-adevăr, cine poate crede că puterea minții noastre nu poate cunoaște nimic? Cine trăiește îndoindu-se de tot ce-i în jurul lui? Cine nu-și pedepsește slujitorul cînd citește pe fața lui imaginea negativă a greșelii? Cine nu-și mustră fiul care nu-și îndeplinește îndatorirea sa față de părinți? Sau cine nu osîndește și pedepsește pe femeia adulteră cînd ea săvîrșește ceva rușinos?

Ne îndatorează și ne constrînge adevărul să ne simțim împinși spre laudă ori spre critică, chiar dacă ar fi de o parte sau de alta o mie de motive potrivnice. Căci există, adînc sădită în noi, conștiința că sîntem liberi și datori să exprimăm laudă sau osîndă.

3. Dacă, însă, se susține libera determinare, care de multe ori șovăie între virtute și viciu, între împlinirea îndatoririi și călcarea datoriei, ea trebuie recunoscută, ca atare, în fața lui Dumnezeu chiar înainte de a fi pusă în acțiune, încă de la crearea și de la întemeierea lumii, în toate orînduirile pe care Domnul le-a hotărît, în urma prevederilor Sale, dar și pe măsura puterilor noastre, pe baza liberei noastre alegeri, corespunzătoare cu nașterea liberei noastre voințe și în măsura vredniciei noastre așa cum se va desfășura prestiința lui Dumnezeu, nefiind ea cauza celor ce se vor întîmpla, ci toate punîndu-se în lucrare din propria noastră inițiativă. Căci, chiar dacă am admite posibilitatea că Dumnezeu nu cunoaște cele viitoare, nici atunci n-am putea să nu acționăm sau să nu vrem una sau alta. Doar că, drept urmare a prestiinței, tot ce stă în puterea noastră se orînduiește armonic spre folosul și farmecul lumii întregi.

4. Și acum, după ce Dumnezeu cunoaște tot ce stă în puterea noastră, e firesc ca ceea ce a fost prevăzut de El să fie rînduit pentru fiecare, pe măsura demnității lui, și să țină seamă de rugăciunile oamenilor, de gîndurile lor, de credința lor, de vrerile lor, rezolvînd toate după cea mai bună rînduială. De aceea El va putea spune: Pe unul care se va ruga stăruitor îl voi asculta tocmai pentru că Mă va ruga; în schimb, pe altul nu-l voi asculta, fie pentru că nu-i vrednic să fie ascultat, fie pentru că se roagă pentru ceva ce nu-i va folosi nici lui, dar

nu s-ar potrivi nici cu Mine să i le împlinesc. Aşa încît, după cum se va ruga fiecare Mă voi milostivi şi Eu de el, sau nu.

Dacă, însă, s-ar izbi cineva de faptul că necesitatea ar cere să nu se ţină seamă de fapte, deoarece, în prevederea viitorului, Dumnezeu nu poate greşi, atunci unuia ca acesta i se poate răspunde: Dumnezeu ştie din veci aceste lucruri, ştie despre cutare sau cutare om că vrea neapărat şi statornic binele, însă va ajunge să iubească aşa de mult răul, încît n-ar putea fi capabil de o întoarcere spre mai bine. Pe de altă parte va zice Domnul: voi împlini cutare şi cutare dorinţă celui ce Mă va ruga. Şi voi face acest lucru pentru că Mă va ruga cu vrednicie şi fără încetare. În schimb, după ce voi vedea că se va fi rugat destul, îl voi răsplăti în chip prisositor, mai mult decît îmi va fi cerut, «cu mult mai presus decît toate cîte cerem sau pricepem noi» [83], căci se cuvine pentru Mine, să-l depăşesc prin facerea de bine şi să-i dărui mai mult decît ar cere. Şi unuia ca acesta îi voi trimite un «înger ca slujitor» [84], care, din clipa aceea, să înceapă să-i stea într-ajutor la mîntuire şi să-i fie de folos tot timpul. Altuia îi voi trimite un înger şi mai puternic, întrucît el va fi mai bun decît cel dintîi. Pe un al treilea, dimpotrivă, cu toate că la început se dedicase învăţăturilor înalte, dar s-a întors şi a căzut în pofte lumeşti, îl voi lipsi de bunul paznic, pe care i-l dădusem, pentru ca deodată cu plecarea lui (se vede că aşa a fost vrednic) un duh al celui rău va dobîndi asupra lui mînă tare şi va profita de ocazia de a-i întinde curse în nepăsarea lui, prăvălindu-l în cutare sau cutare păcat, ceea ce va însemna că el însuşi îşi va fi pregătit şcoala păcatului.

5. Aşa va vorbi Cel care ştie toate de mai înainte: Amos va naşte pe Iosia, care însă nu va urma păcatele tatălui său, ci, pornind pe calea care duce la virtute, datorită sfetnicilor săi, va fi generos şi pios, nimicind jertfelnicul ridicat în chip ruşinos de Ieroboam [85]. Ştiu, însă, că atunci cînd Fiul Meu se va arăta neamului omenesc, Iuda va fi la început generos şi evlavios, dar mai tîrziu se va întoarce şi va cădea în rătăcirile omeneşti şi în mod uşuratic va îndura, din pricina aceasta, cutare şi cutare pedeapsă.

Poate că tocmai această preştiinţă, legată de Iuda şi de alte taine, este proprie şi Fiului lui Dumnezeu, care vede în duh soarta rezervată lui Iuda şi păcatele pe care le va săvîrşi el, astfel încît în această

83. *Ef.* 3, 20.
84. *Evr.* 1, 14.
85. *IV Regi* 23, 15. Sub «sfetnici» trebuie înţeles aici îngerii. Se cunoaşte rolul mare jucat de îngeri în lupta pentru mîntuire, aşa cum reiese din teologia lui Origen. J. Daniélou, *Origène*, Paris, 1848, p. 219 ş.u.

cunoaştere, încă înainte de a se fi născut Iuda, Domnul a grăit prin David : «Dumnezeule, lauda mea n-o ţine sub tăcere» [86].

Tot aşa, cunoscînd viitorul şi ştiind rolul pe care-l va juca sfîntul Pavel în istoria credinţei creştine, Domnul va zice : mai înainte de a crea lumea şi de a întinde mîna pentru începutul creării lumii, îl voi alege pe acest om şi-l voi încredinţa încă de la naşterea acestor puteri, care conlucrează la opera de mîntuire a oamenilor, îl voi însemna chiar din pîntecele mamei lui, căci l-am ales din pîntecele mamei sale [87], şi voi îngădui ca la început, în tinereţea sa, să fie plin de rîvnă neluminată şi să urmărească, sub vălul temerii de Dumnezeu, pe aceia care vor crede în Unsul Meu, să păzească veşmintele acelora [88] care loveau cu pietre pe robul Meu, martirul Ştefan, ca după aceea, cînd va fi trecut pasiunea tinerească, să se convertească în mod desăvîrşit, iar să nu se laude înaintea Mea, ci să zică : «Eu nu sînt vrednic să mă numesc apostol, pentru că am prigonit Biserica lui Dumnezeu» [89], atunci va înţelege bunătatea Mea faţă de toate greşelile tinereţii lui, cînd credea că persecutîndu-Mă face un act de evlavie şi atunci va declara : «prin harul lui Dumnezeu sînt ceea ce sînt» [90].

Iar părerea de rău de ceea ce a făcut în tinereţe, împotriva lui Hristos, îl va împiedica să se îngîmfe cu înălţimea descoperirilor [91] pe care i le voi face.

VII

DESPRE NECESITATEA RUGĂCIUNII. RĂSPUNS LA OBIECŢIUNILE FATALIŞTILOR : FOLOASELE RUGĂCIUNII

1. Despre obiceiul de a ne ruga la răsăritul soarelui, iată ce ar trebui spus : Soarele are şi el o anumită libertate de mişcare, întrucît, împreună cu luna, amîndoi slăvesc pe Dumnezeu, căci se spune : «Lăudaţi-L, soare şi lună !» [92]. În mod vădit acelaşi lucru se spune nu numai despre lună, ci consecvent despre toate stelele, căci se zice : «Lăudaţi-L, toate stelele şi lumina» [93].

86. *Ps.* 108, 1. Acest «poate» (τάχα) e unul din numeroasele pasaje în care exprimarea lui Origen despre deofiinţimea Fiului şi a Duhului cu Tatăl nu-i destul de clar exprimată.
87. *Gal.* 1, 15.
88. *Fapte* 22, 20.
89. *I Cor.* 15, 9.
90. *I Cor.* 15, 10.
91. *II Cor.* 12, 7. Se ştie că Origen socotea soarele, luna şi stelele în rîndul fiinţelor însufleţite şi raţionale, dotate cu oarecare libertate de acţiune (*De Principiis* I, 1, 10 ; I, 7, 4 etc. Vezi şi «notele» *P. G.*, 11, 1642).
92. *Ps.* 148, 3.
93. *Ps.* 148, 3.

Şi întrucît am zis mai înainte, cu referire la libera autodeterminare a fiecărui locuitor al pămîntului, că Dumnezeu a potrivit astfel de dispoziţii încît să corespundă trebuinţelor acelora, tot aşa trebuie presupus că, pe lîngă mişcarea liberă a soarelui, a lunii şi a stelelor, El a rînduit şi ordinea neschimbabilă sigură, statornică şi înţeleaptă a lumii, privind mersul şi mişcarea armonioasă a universului. Şi dacă nu mă rog în zadar pentru lucruri care depind de libera mea voinţă, atunci acest lucru trebuie făcut cu mult mai mult în cazul liberei autodeterminări a stelelor, care îşi joacă hora pe cer pentru binele a toată lumea. E drept că s-ar putea spune despre locuitorii pămîntului că diferitele imagini care ies la suprafaţă, ca urmare a anturajului, ademenesc nestatornicia noastră spre rău, îndemnîndu-ne să facem ori să grăim una sau alta.

În schimb, în privinţa creaturilor cereşti, ce imagine poate interveni ori să facă să se desprindă de cursul liniştit al lumii vreunul din luminătorii cu un suflet atît de întărit de raţiune şi neatins de influenţa acestor imagini, mai ales că au un corp eteric şi cu totul curat?

VIII

MODUL IDEAL DE RUGĂCIUNE PRETINDE TRANSPUNEREA NOASTRĂ ÎN FAŢA LUI DUMNEZEU

1. În afară de acuzele de pînă aici, poate n-ar fi nepotrivit să întrebuinţăm şi alt exemplu pentru a îndemna pe oameni să se roage şi, încă, să se roage cu rîvnă. După cum un tată nu poate avea copii dacă nu are soţie şi dacă n-a intervenit între ei actul căsătoriei, tot aşa nu se poate obţine ceva, dacă nu te rogi într-un anumit mod, cu o anumită credinţă şi mai ales dacă nu te transpui într-o anumită stare sufletească în timpul rugăciunii.

Nu trebuie rostite multe vorbe, nu trebuie cerute lucruri neînsemnate şi nici să ne rugăm pentru lucruri pămînteşti, ori să venim la rugăciune în stare de mînie ori de tulburare lăuntrică, după cum tot aşa nu trebuie să fim rîvnitori la rugăciune înainte de a ne fi curăţit sufleteşte, căci nimeni din cei ce se roagă aşa nu poate dobîndi iertarea păcatelor, dacă nu iartă din inimă fratelui său care l-a supărat şi care se roagă de iertare.

2. Cred, însă, că dacă rugăciunea se face cît mai cuviincios şi cît mai bine cu putinţă, atunci multe sînt foloasele ei. Şi cel dintîi folos este să-ţi creezi o stare sufletească prielnică rugăciunii, gîndindu-te că te afli în faţa lui Dumnezeu, că vorbeşti cu Dînsul ca şi cu Cineva care ne vede şi ne aude.

După cum imaginile şi amintirile unor obiecte cu care am avut de lucru tulbură gîndurile celor care au avut de suferit de pe urma lor, tot atît de liniştitor este să ne gîndim la Dumnezeu în care credem şi care ştie cele mai tainice mişcări ale sufletului nostru. De la o vreme sufletul se transpune într-o astfel de dispoziţie, încît începe să se bucure de prezenţa Celui care toate le observă şi presimte orice gînd, ca unul care cearcă inimile şi cercetează rărunchii fiecăruia [94].

Chiar dacă am admite că cine îşi îndreaptă în acest fel gîndurile spre rugăciune nu ar avea un alt folos decît acesta, tot nu ar trebui să credem că faptul acesta nu ar avea pentru sufletul lui nici o importanţă. De la cîte păcate ne reţine o astfel de stare sufletească, la cîte fapte bune nu ne îndeamnă o astfel de obişnuinţă, aceasta o ştiu, din experienţa lor proprie, cei care s-au dedicat permanent rugăciunii.

Or, dacă fie şi numai amintirile şi aducerile aminte, despre un om renumit şi distins prin înţelepciune, ne cheamă să-i urmăm calea punînd adeseori frîu alunecării spre rău, cu cît mai mult folos aduce gîndul la Dumnezeu, părintele întregii creaturi, dacă împreunăm acest gînd cu rugăciunea către El, convinşi fiind că stăm în faţa lui Dumnezeu, care e prezent, ne aude şi vorbim cu El ?

IX

IERTAREA ŞI STAREA DE NEPĂTIMIRE, CONDIŢII FUNDAMENTALE ALE RUGĂCIUNII

1. Cele spuse adineauri le putem argumenta pe baza Sfintei Scripturi în modul următor : Cel ce se roagă se cade să ridice «mîini sfinte» [95], ceea ce înseamnă că va ierta tuturor greşelile lor [96], alungînd din suflet patima mîniei şi nepizmuind pe nimeni. Tot astfel, pentru ca mintea să nu fie stăpînită de gînduri străine, va trebui ca în timpul rugăciunii să uite tot ce nu este în legătură cu rugăciunea. Ce ar putea fi mai fericit decît acest lucru ? Tocmai despre aceasta ne învaţă Pavel în întîia epistolă către Timotei, cu vorbele : «Vreau, aşadar, ca bărbaţii să se roage în tot locul, ridicînd mîini cucernice, fără de mînie şi fără de gîlceavă» [97]. Cît despre femei, ele trebuie să fie, mai ales la rugăciune, cuviincioase

94. *Ps.* 7, 9. Conştiinţa prezenţei lui Dumnezeu în rugăciune e unul din temeiurile esenţiale ale apropierii noastre de Dumnezeu. Nu degeaba aminteşte Origen, adeseori în scrisul său, ideea înălţării inimii spre Dumnezeu τὸ ἡγεμονικὸν, «principale mentis», acest principiu probabil stoic, prin care inima creştinului devine organul principal de urcare a omului spre Domnul. A se vedea, de pildă, indicele grecesc la *Filocalie* (sub voce), ed. Robinson, p. 272.

95. *I Tim.* 2, 8.

96. *Mt.* 6, 14.

97. *I Tim.* 2, 8. De fapt, numai în acest caz se poate gîndi omul că s-ar putea învrednici de iertare. *Mt.* 6, 14.

și curate atît sufletește cît și trupește, dar, în chip deosebit, trebuie să fie temătoare de Dumnezeu, alungînd din inima lor orice gînd nestăpînit și orice apucături femeiești, «făcîndu-și lor podoabă din sfială și din cumințenie, iar nu din păr împletit și din aur, ori perle sau veșminte de mult preț, ci din fapte bune, așa cum se cuvine unor femei care se făgăduiesc temerii de Dumnezeu» [98]. Ar mai putea fi pusă la îndoială fericirea unei femei care se pregătește de rugăciune așa cum o arată și ținuta ? Căci tocmai acest lucru îl spune Sfîntul Pavel în aceeași epistolă : «De aceea femeile să se poarte în ținută cuviincioasă, făcîndu-și lor podoabă din sfială și din cumpătare, nu din păr împletit și din aur, din mărgăritare sau din veșminte de mult preț, ci, precum se cuvinte unor femei care se făgăduiesc temerii de Dumnezeu, făcîndu-și lor podoabă din fapte bune» [99].

2. Și proorocul David a descris calitățile celui ce se roagă Domnului și cred că n-ar fi fără folos dacă am cita cuvintele lui pentru ca să iasă și mai mult în lumină marile avantaje, dacă nu singurele : ținuta sufletească și pregătirea pentru rugăciune din partea aceluia care s-a afierosit lui Dumnezeu. Anume, el spune : «Către Tine, Cel ce locuiești în cer am ridicat ochii mei» [100], și «Către Tine, Doamne, am ridicat sufletul meu» [101].

Dacă ochii sufletului se înalță în așa măsură încît nu mai zăbovesc asupra celor pămîntești și nu se mai lasă împovărați de reprezentări lumești, atingînd o înălțime atît de mare, încît nici nu se mai uită la lucrurile din lumea aceasta, ci-și pironesc gîndul doar la Dumnezeu, pe care-L ascultă cu respect și cu evlavie, atunci cum nu s-ar trage înapoi de la cele mai mari avantaje acești ochi care văd ca în oglindă, cu fața descoperită, strălucirea măreției Domnului, prefăcîndu-se în același chip din slavă în slavă, ca de la Duhul Domnului ? [102] Ei se împărtășesc atunci dintr-o revărsare dumnezeiască a harului, precum ne lămurește Psalmistul cînd zice : «Însemnatu-s-a peste noi lumina feței Tale, Doamne !» [103]. Înălțarea sufletului spre lumina Duhului înseamnă depărtare de cele trupești, căci de la o vreme nu numai că urmează Duhului, ci se și unește intim cu Dumnezeu, după cum rezultă din enunțarea : «Că-

98. *I Tim.* 2, 9—10.
99. *I Tim.* 2, 9—10.
100. *Ps.* 122, 1.
101. *Ps.* 24, 1.
102. *II Cor.* 3, 18. Ideea privirii spre cele înalte, de care a amintit nota precedentă și care este o imagine a înălțării sufletești «din slavă în slavă», e folosită adeseori de Origen *(Comm. Ioan* tom. 28, 4 sau *C. Cels.* VII) e redactată lacunar în manuscris. Migne, *P. G.*, 11, 444 și 1643. Imaginea revine adeseori în *Filocalie.*
103. *Ps.* 4, 6.

tre Tine, (Doamne) ridic sufletul meu» [104]. Cum, dar, nu se va lepăda de ceea ce este (τὸ εἶναι) ca să devină un suflet înduhovnicit (ψυχὴ πνευματικὴ)?

3. Dacă uitarea răului e culmea desăvîrşirii, atunci, după vorba proorocului Ieremia, într-însa se cuprinde întreaga Lege, cînd spune: «Părinţilor voştri nu le-am dat o anumită poruncă, atunci cînd au ieşit din Egipt, ci iată porunca pe care le-am dat-o: [105] «fiecare să ierte din inimă greşelile aproapelui. Nimeni să nu pună la cale fărădelegi, în inima sa, împotriva aproapelui său» [106]. Să iertăm deci înainte de a ne ruga, împlinind porunca Mîntuitorului, care spune: «Şi cînd staţi de vă rugaţi, iertaţi orice aveţi împotriva cuiva» [107]. Aşa ajungem să stăpînim, în mod văzut, cele mai sublime virtuţi, dacă ne îndreptăm spre rugăciune în modul acesta.

X

CÎND RUGĂCIUNEA SE FACE CU MARE ÎNCREDERE ÎN PRONIA DUMNEZEIASCĂ, ATUNCI ÎNSUŞI MARELE ARHIEREU HRISTOS SE ROAGĂ PENTRU NOI

1. Cele dinainte au fost spuse în ipoteza că, chiar dacă n-am folosi nimic din rugăciune, avem totuşi cel mai mare cîştig dacă cunoaştem şi aplicăm modul corect de a ne ruga. E limpede, însă, că cel ce se roagă în modul acesta, cît timp încă vorbeşte şi contemplă pe Cel care-l ascultă, acela deja aude cuvîntul Primitorului: «Iată-mă, sînt aici» [108], dacă, bineînţeles, a îndepărtat înainte de rugăciune toate îndoielile privitoare la Providenţă. Aceasta se lămureşte din enunţarea: «Dacă tu îndepărtezi din mijlocul tău asuprirea, ameninţarea cu mîna şi cuvîntul de cîrtire» [109], căci, cine-i mulţumit cu ceea ce se întîmplă, acela a devenit, de pe acum, liber de asuprire şi nu mai ridică mîna împotriva lui Dumnezeu, care rînduieşte totul în vederea mîntuirii noastre, nici nu mai murmură în ascuns fără ca să-l audă cineva. Cîrtirea aceasta seamănă cu a slujitorilor celor răi care nu-şi varsă necazul în chip văzut

104. *Ps.* 24, 1. Un pasaj tipic pentru scrisul lui Origen, din care se poate desprinde uşor concepţia trihotomistă despre om (trup, suflet şi duh). Interesante expresiile ὀφθαλμοὶ τοῦ διανοητικοῦ şi ψυχὴ πνευματικὴ, în care sufletul se desparte de cele trupeşti, apropiindu-se de duh. Nu-i de mirare că *Filocalia* lui Origen este prima mare culegere de teologie contemplativă mistică din care se vor inspira Sfîntul Grigorie de Nyssa, Evagrie Ponticul, Maxim Mărturisitorul.

105. *Ier.* 7, 22—23.

106. *Zah.* 7, 10.

107. *Mc.* 11, 25.

108. *Is.* 58, 9.

109. *Is.* 58, 9. Reading propune ἐν οὐρανῷ, în loc de ἐνορῶν, cînd e vorba de auzirea glasului de sus, aşa cum ar recomanda şi pasajul din *III Regi* 8, 30. Migne, *P. G.*, 11, 1646.

împotriva poruncilor Domnului lor, ci cîrtesc doar fără să ridice glasul, fiind porniţi cu totul împotriva Providenţei divine ca şi cum ar vrea să ascundă din faţa Providenţei şi a lui Dumnezeu, Cel peste toate, nemulţumirile de care se plîng. La aceasta cred că se referă cartea Iov, cînd grăieşte: «Şi cu toate acestea, Iov n-a păcătuit deloc împotriva lui Dumnezeu cu buzele sale» [110], căci s-a precizat încă înainte de a fi fost pus la încercare: «Întru toate acestea Iov nu păcătui împotriva lui Dumnezeu» [111]. Locul din cartea Deuteronom, care opreşte aceasta, spune: «Păzeşte-te să nu intre în inima ta gîndul nelegiuit şi să zici: se apropie anul al şaptelea» ş.a.m.d. [112].

2. Cine se roagă, deci, în modul acesta, acela are de la început un mare folos şi ajunge mai uşor să se unească cu Duhul Domnului, care umple tot rotogolul pămîntului, ca să se împreuneze în mod intim cu El, Domnul care umple tot pămîntul şi cerul, căci proorocul vorbeşte clar: «Oare nu umplu Eu cerul şi pămîntul?, zice Domnul» [113].

Afară de aceasta, prin curăţire, de care a fost vorba, creştinul va participa prin rugăciunea sa şi la rugăciunea Fiului lui Dumnezeu, care stă şi în mijlocul acelora care nu-L cunosc [114], dar care nu lasă pe nimeni fără ajutor şi care se roagă Tatălui împreună cu cei pentru care mijloceşte. Fiul lui Dumnezeu este doar arhiereu pentru jertfele noastre şi apărător înaintea Tatălui; El se roagă cu cei care se roagă şi stăruie pentru cei care stăruie. Însă El nu se roagă ca pentru nişte casnici ai Săi, pentru aceia care nu se roagă necontenit în numele Său, nici nu va reprezenta înaintea lui Dumnezeu pe cei care nu urmează îndrumările Sale de a se ruga în tot timpul, fără să se ostenească. El spune doar, într-o pildă, cum trebuie să se săvîrşească rugăciunea şi să nu se lenevească: «Într-o cetate era un judecător, care de Dumnezeu nu se temea...» [115].

Iar în cele premergătoare s-a spus: «Şi a zis către ei: cine dintre voi, avînd un prieten se va duce la el în miez de noapte şi-i va zice: prietene, împrumută-mi trei pîini, că a venit din cale un prieten la mine şi n-am ce să-i pun înainte» [116]. Şi îndată după aceea: «Vă zic vouă chiar dacă, sculîndu-se, nu i-ar da pentru că-i este prieten, dar pentru îndrăzneala lui, sculîndu-se, îi va da cît îi trebuie» [117].

110. *Iov* 2, 10.
111. *Iov* 1, 22.
112. *Deut.* 15, 9.
113. *Ier.* 23, 24.
114. *In.* 1, 26.
115. *Lc.* 1, 6.
116. *Lc.* 11, 5—6.
117. *Lc.* 11, 8.

Cine, dintre cei care cred în cuvîntul neînşelător al lui Iisus, n-ar fi îmboldiţi spre rugăciune neîncetată, cîtă vreme El zice: «Cereţi şi vi se va da, căutaţi şi veţi afla, bateţi şi vi se va deschide»? [118]. Binevoitorul Tată dă pîine vie celor ce cer de la Tatăl [119], iar nu piatră, care, după voia potrivnicilor, s-ar preface pentru Iisus şi ucenicii lui în hrană, celor ce au primit Duhul înfierii Tatălui, «darul Său cel bun îl dă Tatăl acelor care-L roagă, întrucît El lasă să cadă ploaie din cer» [120].

XI

NU NE RUGĂM SINGURI. ŞI ÎNGERII ŞI SFINŢII SE ROAGĂ PENTRU NOI

1. Dar nu numai marele preot Hristos se roagă împreună cu cei care se roagă după cum se cuvine, «ci şi îngerii, care se bucură în cer pentru un păcătos care se căieşte mai mult decît pentru nouăzeci şi nouă de drepţi, cărora nu le trebuieşte pocăinţă» [121], se roagă chiar şi sufletele sfinţilor celor de curînd adormiţi.

Aceasta se lămureşte, în parte, prin faptul că Rafael aduce o jertfă de mulţumire lui Dumneezu pentru Tobie şi Sara. După ce amîndoi s-au rugat atunci, zice Scriptura, a fost auzită rugăciunea amîndurora de mărire a Celui Preaînalt şi Rafael a fost trimis să-i tămăduiască pe amîndoi. Şi Rafael însuşi spune, cînd descoperă, cum el, ca înger, din încredinţarea lui Dumnezeu, a făcut servicii amîndurora: «Şi cînd te rugai tu şi cu nora ta Sara, eu duceam pomenirea rugăciunilor voastre înaintea Celui Sfînt» [122], şi îndată după aceea: «Eu sînt Rafael, unul din cei şapte îngeri, care ridică rugăciunile sfinţilor şi le înalţă înaintea slavei Celui Sfînt» [123].

După cuvintele lui Rafael «mult preţuieşte rugăciunea unită cu post, cu milostenie şi cu dreptate» [124].

Pe de altă parte rezultă că, după relatarea din Cărţile Macabeilor, Ieremia s-a dovedit un om excepţional prin demnitatea vîrstei şi prin prestigiu, astfel încît întreaga sa arătare a fost minunată şi ieşită din comun, căci el şi-a extins drepturile sale şi a predat lui Iuda (Macabeul)

118. *Lc.* 11, 9.
119. *Rom.* 8, 15: τὸν ζῶντα ἄρτον ... δίδωσι nu pare a se referi la trupul euharistic, *Migne*, P. G., 11, 448.
120. *Mt.* 4, 3 şi *Lc.* 11, 11.
121. *Lc.* 15, 7.
122. *Tob.* 12, 12.
123. *Tob.* 12, 15.
124. *Tob.* 12, 8.

o sabie de aur. De aceea nu-i de mirare că şi un alt sfînt, răposat, a dat mărturie înaintea lui cu vorbele: «Acesta este iubitorul de fraţi, proorocul lui Dumnezeu Ieremia, care mult se roagă pentru popor şi pentru sfînta cetate» [125].

2. Dacă, însă, acum această înaltă cunoaştere se arată celor vrednici doar «ca în oglindă şi în ghicitură» [126], atunci ea se va descoperi faţă către faţă, de aceea este cu totul absurd să nu ne referim şi la alte virtuţi, căci cele dobîndite în viaţa aceasta îşi găsesc desăvîrşirea lor proprie abia dincolo.

După cuvîntul lui Dumnezeu, cea mai aleasă dintre virtuţi este iubirea aproapelui. De aceea trebuie să amintim că sfinţii, care au plecat din această viaţă, sînt superiori celor ce mai luptă pe pămînt şi cu mult mai mult decît cei ce trăiesc în slăbiciuni omeneşti şi care au fost de ajutor în lupta celor slabi; căci nu numai aici pe pămînt e valabil cuvîntul privitor la iubirea de fraţi: «Dacă un mădular suferă, toate mădularele suferă împreună şi dacă un mădular este cinstit, toate mădularele se bucură împreună!» [127]

Şi pentru iubirea celor care s-au săvîrşit din această viaţă se cuvine să zicem: «Ceea ce mă împresoară în toate zilele este grija pentru toate bisericile. Cine este slab şi eu să nu fiu slab? Cine se sminteşte şi eu să nu ard?» [128]. Oare nu declară însuşi Hristos că în fiecare creştin slab este şi El însuşi slab, că în aceeaşi măsură este El în temniţă, gol, străin, flămînd, însetat? Căci cine dintre cei care citesc Evanghelia nu ştie că Hristos pe toate, cele ce se întîmplă credincioşilor, le referă la El însuşi şi aşa le socoteşte ca şi cînd I s-ar fi întîmplat Lui? [129]

3. Dar, dacă îngerii Domnului au venit la Dînsul pentru a-I sluji [130], nu trebuie să presupunem că îngerii L-au slujit pe Iisus numai scurt timp, adică atîta vreme cît a petrecut trupeşte între oameni, slujindu-L, iar nu fiind ca cel ce şade la masă [131], cîţi îngeri vor sta atunci, în mod sigur, în slujba lui Iisus, în timp ce va uni pe fiii lui Israel şi va

125. *II Mac.* 15, 14.
126. *I Cor.* 13, 12. În ediţia tipărită la 1686 s-a redat αἰνίγμασι în loc de αἰνίγματι cum se află în codicele manuscris şi cum se potriveşte mai bine cu citatul paulin. A se vedea nota 95 din Migne, *P. G.*, 11, 449.
127. *I Cor.* 12, 26.
128. *II Cor.* 11, 28—29.
129. *Mt.* 25, 35—36.
130. *Mt.* 4, 11. Desigur, slujirea îngerilor nu trebuie înţeleasă numai cîtă vreme Domnul era în stare de smerenie chenotică.
131. *Lc.* 22, 27.

dori să adune pe cei din împrăştiere, să mîntuiască pe cei care se tem de Dumnezeu şi-L chemă ; şi vor contribui mai mult decît Apostolii la creşterea şi lărgirea Bisericii, pentru care se şi numesc îngeri conducători de Biserici, cum vedem la Ioan, în tainicele sale descoperiri ? [132] Nu în zadar «îngerii Domnului suie şi coboară peste Fiul Omului» [133], pe care îi văd cei iluminaţi de lumina cunoaşterii.

4. Îngerii sînt amintiţi şi în vremea rugăciunii de către cei ce se roagă şi-i chemă în ajutor, ducînd astfel la îndeplinire, pe cît le stă în putinţă, porunca mîntuirii obşteşti.

Pentru a ne exprima mai bine gîndurile noastre, putem întrebuinţa în această legătură de idei următoarea comparaţie : să ne închipuim un medic dornic să vină în ajutorul celui bolnav, care s-a rugat să-l însănătoşească. Medicul cunoaşte boala, ştie ce are de făcut şi îşi va da toată silinţa să împlinească cererea bolnavului, mai ales cînd se gîndeşte că poate însuşi Dumnezeu a dat în gînd bolnavului să-l cheme la patul lui. Sau să ne închipuim un bogat, care are tot ce-i trebuie pe lumea aceasta, dar care are şi o inimă bună încît ascultă rugămintea unui om sărman, care ceruse într-una lui Dumnezeu să-l miluiască. Desigur că bogatul nu va sta la îndoială să împlinească dorinţa săracului făcîndu-se astfel solul lui Dumnezeu, care a apropiat în vremea rugăciunii pe cei doi oameni, pe cel ce poate ajuta cu cel lipsit de ajutor, iar în felul acesta Dumnezeu n-a lăsat pe bogătaş mut la durerea săracului.

5. S-ar putea crede că astfel de cazuri sînt rodul unei simple întîmplări, dar Cel care a numărat toate firele de păr ale sfinţilor [134], Acela poate trimite chiar în timpul rugăciunii pe cineva acolo, la săracul care se roagă plin de încredere, să primească o binefacere. Tot aşa ne putem închipui că uneori, în calitatea lor de slujitori ai lui Dumnezeu, vin în întîmpinarea celui credincios aducîndu-i şi sprijinul cererii lor. Dealtfel, îngerul păzitor al fiecăruia în parte, chiar al celor mici din sînul Bisericii, pururea vede faţa Tatălui lor, care este în ceruri [135], pururea contemplează dumnezeirea Creatorului nostru, se roagă cu noi şi ne ajută, după puteri, spre împlinirea celor pentru care ne rugăm.

132. *Apoc.* 1, 20 ; 2, 1 ; 2, 8 ; 2, 12 ; 2, 18 ; 3, 1 ; 3, 7 ; 3, 14. Fiecare slujitor poartă numele slujirii pe care o prestează.

133. *In.* 1, 51 (ca pe scara lui Iacob, *Fac*, 28, 12).

134. *Mt.* 10, 30.

135. *Mt.* 18, 10 : ὁ ἐκάστου ἄγγελος συνεύλεται καὶ συμπράττει, mărturie clară despre credinţa în îngerul păzitor al fiecăruia. Se ştie că Origen vorbeşte adeseori despre «îngerii neamurilor», J. Daniélou, *op. cit.*, p. 222—234.

XII

RUGĂCIUNEA NEÎNCETATĂ ESTE PRINCIPALA ARMĂ DE LUPTĂ ÎMPOTRIVA CELUI RĂU

1. Dealtfel, eu cred că cuvintele rugăciunilor sfinţilor, mai ales dacă ele se rostesc «cu duhul, dar şi cu mintea» [136], sînt pline de tărie şi, ca şi o lumină, care izvorăşte de pe faţa celui ce se roagă şi care iese de pe buzele lui, ele împrăştie cu puterea lui Dumnezeu orice venin viclean trimis de puterile potrivnice în cugetul celor care uită să se roage şi încă să se roage, aşa cum a spus Pavel, în armonie cu dojenile lui Iisus : «Rugaţi-vă neîncetat !» [137]. Din sufletul credincioşilor rugăciunea ţîşneşte ca o săgeată cu ajutorul ştiinţei, al cugetului şi al credinţei. Ea răneşte pînă la istovire şi la nimicire duhurile potrivnice lui Dumnezeu care ar vrea să ne arunce în mrejele păcatului.

2. Întrucît săvîrşirea binelui şi împlinirea poruncilor fac parte din rugăciune, trebuie să înţelegem că nu se poate să nu împreunăm rugăciunea cu fapta bună şi fapta bună cu rugăciunea. Numai aşa putem socoti împlinită porunca : «rugaţi-vă neîncetat !» [138], considerînd întreaga viaţă a creştinului ca o neîntreruptă şi mare rugăciune, din care ceea ce numim noi în mod obişnuit «rugăciune» nu-i decît o părticică. Ea trebuie să se facă cel puţin de trei ori pe zi, după cum reiese din istoria lui Daniel, care se ruga de trei ori pe zi în vremea cînd ştim că-l pîndea un pericol atît de mare [139]. Şi rugăciunea lui Petru de la ora a şasea, cînd s-a urcat pe acoperiş ca să se roage [140] şi a văzut acel vas pogorîndu-se din cer, care a fost lăsat jos pe pămînt de cele patru capete [141], marchează pe cea de a doua din cele trei rugăciuni din zi, despre care vorbeşte David : «Dimineaţa vei auzi glasul meu, dimineaţa voi sta înaintea Ta şi mă vei vedea» [142], pe cînd a treia, cea din urmă, se află exprimată în cuvintele : «Ridicarea mîinilor mele este o jertfă de seară» [143]. Dar am fi fără de cuviinţă dacă am trece timpul nopţii fără de rugăciune, întrucît David zice : «La miezul nopţii m-am sculat ca să Te laud pe Tine, pentru judecăţile dreptăţii Tale» [144], precum

136. *I Cor.* 14, 15.
137. *I Tes.* 5, 17.
138. *I Tes.* 5, 17. Dascălul lui Origen, Clement Alexandrinul, vorbeşte de rugăciunea continuă a gnosticului *(Strom.* VII, 1, 35).
139. *Dan.* 6, 11—12. După textul lui De La Rue se dă a se înţelege că cele trei rugăciuni din zi ar trebui înţelese prima la miezul nopţii, a doua înainte de masă, a treia seara. Alţii propun ceasul III, ceasul VI şi ceasul IX. *P.G.*, 11, 1647.
140. *Fapte* 10, 9.
141. *Fapte* 10, 11.
142. *Ps.* 5, 3.
143. *Ps.* 140, 2.
144. *Ps.* 118, 62.

Pavel, cum se mărturisește în Faptele Apostolilor [145], s-a rugat la Filipi deodată cu Sila, la miezul nopții, și a lăudat pe Dumnezeu, încît și cei din temniță i-au auzit.

XIII

PRECUM AU FOST ASCULTATE RUGĂCIUNILE MÎNTUITORULUI ȘI ALE DREPȚILOR LEGII VECHI, AȘA VOR FI ASCULTATE ȘI RUGĂCIUNILE NOASTRE

1. Dacă pînă și Iisus se roagă, și nu se roagă în zadar, căci El prin rugăciune a dobîndit ceea ce a cerut, căci fără rugăciune poate nu le-ar fi obținut, atunci cine dintre noi poate nesocoti rugăciunea? Spune doar evanghelistul Marcu: «Iar a doua zi, foarte de dimineață, sculîndu-se a ieșit și s-a dus într-un loc pustiu și se ruga acolo» [146] și Luca: «Odată fiind Iisus într-un loc și rugîndu-se, cînd a încetat, unul dintre ucenicii Lui I-a spus: «Doamne, învață-ne să ne rugăm...» [147]. Și în alt loc: «Și a petrecut noaptea în rugăciune către Dumnezeu» [148]. Ioan însă descrie rugăciunea Sa cu vorbele: «Astfel a vorbit Iisus... Ridicîndu-și ochii spre cer a spus: Părinte, venit-a ceasul! Preamărește pe Fiul Tău, ca și Fiul să Te preamărească» [149]. Și la același (evanghelist) găsim minunata expresie a Domnului: «Eu știam că Tu pururea Mă asculți» [150], însemnînd că pururea va fi ascultat cel care se roagă neîncetat.

2. Mai e nevoie oare să înșirăm pe cei care, în urma rugăciunilor lor, au obținut lucruri atît de mari de la Dumnezeu? Fiecare poate culege din Sfînta Scriptură multe asemenea pilde. Ana a fost învrednicită să nască pe Samuil, care a putut fi așezat alături de Moise, întrucît cea stearpă s-a rugat plină de încredere către Domnul [151]. Iezechia, care era încă lipsit de copii, cînd a aflat de la Isaia că va muri, s-a rugat și a fost pe urmă trecut între neamurile după trup ale Mîntuitorului [152]. În urma unei porunci a vicleanului Aman, poporul Israel urma să fie nimicit [153], însă a fost ascultată rugăciunea unită cu post a lui Mardoheu și a Esterei [154] și s-a adăugat, pe seama poporului, la sărbătorile mozaice, ziua mardoheică de bucurie [155].

145. *Fapte* 16, 25.
146. *Mc.* 1, 35.
147. *Lc.* 11, 1.
148. *Lc.* 6, 12.
149. *In.* 17, 1.
150. *In.* 11, 42.
151. *I Regi* 1, 9.
152. *IV Regi* 20, 1.
153. *Est.* 3, 7.
154. *Est.* 4, 1.
155. Sărbătoarea Purim, a Sorților.

Dar și Iudita a rînduit o sfîntă rugăciune și a învins apoi cu ajutorul lui Dumnezeu pe Olofern, și astfel, o singură femeie a șters rușinea evreilor din partea casei lui Nabucodonosor [156]. Și rugăciunea lui Anania, Azaria și Misail a fost ascultată și de aceea au fost învredniciți să obțină vînt răcoritor, care a potolit flacăra focului. Chiar și leilor [157] din groapa babilonienilor li s-a închis gura [158] în urma rugăciunilor lui Daniel, iar din pîntecele peștelui care l-a înghițit, nici Iona n-a deznădăjduit că va fi ascultat, ci ieșind din pîntecele lui a dus la îndeplinire misiunea profetică pe lîngă niniviteni, rămasă pînă atunci neîndeplinită.

3. Și cîte ar mai putea înșira fiecare din noi, dacă și-ar aduce aminte cu mulțumire de binefacerile lui Dumnezeu și ar dori să-I aducă laudă pentru acestea? Sufletele rămase mult timp pustiite, cînd au simțit că-și pierd puterea minții și că li se întunecă judecata, în urma rugăciunii lor stăruitoare, au fost însuflețite de Duhul Sfînt, care le-a adus pe buze cuvinte mîntuitoare, pline de învățăturile adevărului. Și cîți dușmani nu au fost răpuși prin puterea rugăciunii, cu toate că multe mii de potrivnici s-au ridicat împotriva noastră și voiau să ne abată de la credința în Dumnezeu? Noi, însă, am prins curaj, «aceștia în căruțe și acestea pe cai, iar noi rugîndu-ne în numele Domnului ne vom mări» [159]. Noi nu uităm cuvîntul că «mincinos este calul spre scăpare și cu mulțimea puterii lui nu te va izbăvi» [160]. Dar pînă și pe căpetenia cea mai mare a dușmanului, al cărui cuvînt înșelător și ademenitor face pe mulți din cei credincioși să se sperie, cel care se încrede în puterea lui Dumnezeu o va răpune cu desăvîrșire, căci și cuvîntul Iudita se tîlcuiește ca «imn de laudă». Și cît de mare e numărul celor puși la încercări greu de învins și mai arzătoare decît orice flacără, dar care n-au pătimit nimic de pe urma lor, ci au trecut prin ele cu totul teferi, fără să se fi întinat în nici un fel de mirosul cel rău al păcatului? Ce rost are să le mai pomenim pe toate? Cîte fiare sălbatice n-au fost asmuțite împotriva noastră, cîte duhuri rele și cîți oameni înrăiți n-am îmblînzit cu rugăciunile noastre, încît nu și-au putut apropia nici dinții de mădularele noastre, devenite mădulare ale lui Hristos?

4. Căci, adesea, pentru fiecare sfînt Domnul a fost Cel care a sfărîmat măselele leilor, încît au rămas fără putere, ca apa care se scurge. Știm, apoi, că unii care au fugit de poruncile lui Dumnezeu fiind înghițiți de moarte, care mai înainte avea putere asupra lor, după un timp au fost

156. *Jud.* 13, 6.
157. *Dan.* 6, 23.
158. *Ps.* 19, 8.
159. Zicere proverbială.
160. *Ps.* 32, 17.

izbăviți, prin căința lor, dintr-o astfel de răutate, fiindcă nu și-au pierdut nădejdea că mai pot fi salvați, deși acum erau prinși în pîntecele morții, după cuvîntul Scripturii, căci moartea i-a înghițit și-i stăpînea, dar, din nou, Domnul a șters orice lacrimă de pe fața lor [161].

4. Iată, dar, ce am crezut că este de folos să spun după ce am înșirat avantajele rugăciunii, pentru ca pe cei ce doresc să viețuiască duhovnicește în Hristos să-i dezobișnuim să se mai roage pentru lucruri pieritoare și pămîntești, ci să-i îndrum, pe cei ce vor citi această lucrare, spre lucruri pline de taină [162], de felul celor spuse mai înainte, căci, cum am amintit, orice rugăciune care are drept obiect scopuri duhovnicești și tainice [163], e săvîrșită totdeauna de cel care nu se luptă după ale cărnii, după trup [164], ci omoară cu duhul faptele trupului [165], iar cei ce descoperă în cuvintele Scripturii un înțeles mai înalt trec cu mult înaintea celor care se pare că primesc favoruri cerute de litera ei.

Trebuie, dar, să ne deprindem să nu fim sterpi și uscați, ci să ascultăm legea duhovnicească cu urechi duhovnicești, pentru ca să încetăm a fi sterili sau neptuincioși, să fim auziți ca Ana și ca Iezechia și să fim izbăviți de duhurile viclene și rele, care uneltesc împotriva noastră, ca Mardoheu, Estera și Iudita. Căci și Egiptul este ca un cuptor de fier și ca un chip al tărîmurilor pămîntești, de aceea, oricine fuge de răutatea vieții omenești, care nu s-a lăsat înfierbîntat de dogoarea păcatului, iar inima lui nu s-a încins de foc ca un cuptor, acela să se arate tot atît de mulțumitor față de Dumnezeu, pe cît este cel care a avut parte în foc de rouă răcoritoare. De asemenea și cel ale cărui rugăciuni au fost ascultate să zică : «Să nu dai sufletul care ți s-a încredințat pradă fiarelor sălbatice», care n-a auzit și n-a suferit nimic de mușcătura aspidei și a vasiliscului [166], fiindcă a pășit peste ele cu putere de la Hristos și a călcat peste lei și peste scorpii și peste toată puterea vrăjmașului [166 a], fără să fie deloc vătămat. Unul ca acela să mulțumească mai mult decît Daniel, fiindcă a fost scutit de fiare mai înfricoșătoare și mai periculoase.

161. *Is.* 25, 8.

162. În text Origen are «cele mistice». Se cunoaște predilecția lui Origen pentru «cei mai avansați». A se vedea studiul introductiv general, dar mai ales *Filocalia* și *De Principiis.*

163. E interesant de subliniat că, după cît cunoaștem, Origen este cel dintîi scriitor care folosește expresia ἡ ἐν Χριστῷ ζωή tocmai în aceste pasaje (Migne, P. G., 11, 456 D), o viață înduhovnicită, prin Hristos, prin Cuvîntul scris, dar și prin tainele Bisericii.

164. *II Cor.* 10, 3.

165. *Rom.* 8, 13.

166. *Ps.* 73, 20 ; 90, 13. **Puterile iadului, ale răului.**

166 a. *Lc.* 10, 19.

Tot așa și cel care știe ce fiară se ascunde sub cel care a înghițit pe Iona și înțelege ce înseamnă chiar ceea ce a spus Iov : «Blestemată să fie noaptea nașterii de către cei care blestemă zilele, de către cei ce știu să descînte Leviatanul» [167] și dacă, prin abatere, a ajuns în pîntecele lui, unul ca acela să se căiască și să se roage, căci pînă la urmă va ieși de acolo, iar dacă a scăpat și urmează cu statornicie poruncile lui Dumnezeu, atunci va putea fi, printr-o bunătate a duhului, prilej de mîntuire și pentru ninivitenii de astăzi, dacă, bineînțeles, caută să înțeleagă nesfîrșita bunătate a lui Dumnezeu și nu caută să oprească întoarcerea celor ce se pocăiesc.

5. Marea taină, pe care ne spune Sfînta Scriptură că a împlinit-o prin rugăciunea sa dreptul Samuil, o poate săvîrși de acum, în chip duhovnicesc, oricare din cei ce s-au devotat cu adevărat lui Dumnezeu, desigur, dacă se fac și ei vrednici să fie ascultați. Căci scris este : «Acum sculați-vă și priviți la lucrul cel mare, pe care îl face Domnul înaintea ochilor voștri. Nu este acum oare secerișul grîului ? Voi striga către Domnul și El va trimite trăsnet și ploaie» [168]. Și apoi puțin mai departe : «Și a chemat Samuel pe Domnul și a trimis Domnul tunete și ploaie în ziua aceea» [169]. Căci fiecărui sfînt și ucenic adevărat al lui Iisus i se spune de către Domnul : «Ridicați ochii voștri și priviți holdele căci sînt albe, coapte și bune pentru seceriș. Cel ce seceră primește plată și adună roade pentru viața veșnică» [170]. În acea zi a secerișului Domnul face mare lucru înaintea acelora care ascultă pe prooroci. Căci dacă cineva, dăruit cu Duhul Sfînt [171], cheamă pe Domnul, Dumnezeu trimite din cer tunete și ploaie, care adapă sufletul, și tot așa și cel ce se găsea înainte în răutate acum e în mare cinste înaintea lui Dumnezeu și a Mijlocitorului binefacerii lui Dumnezeu, pentru că s-a arătat venerabil și măreț prin aceea că a fost ascultat. Prin poruncă împărătească și Ilie deschide mai tîrziu cerul [172], care a fost închis trei ani și șase luni pentru cei nelegiuiți. Și acest lucru îl poate săvîrși oricare [173] din cei care primesc prin rugăciune ploaia sufletului, de care erau lipsiți, pînă atunci, din cauza păcatelor.

167. *Iov* 3, 8. E vorba de lucrarea Satanei, care, potrivit învățăturii lui Origen, pînă la urmă va fi biruită de bunătatea lui Dumnezeu. A se vedea mai pe larg în *De Principiis*, apocatastaza.

168. *I Regi* 12, 16—17.

169. *I Regi* 12, 18.

170. *In.* 4, 35—36.

171. Se referă, probabil, la darul preoției, căci la așa ceva trebuie să se fi gîndit Origen cînd vorbește de γνησίως μαθητεύων — deținătorul propriu-zis al magisteriului sacru.

172. *II Regi*, cap. 18 și 19.

173. Adică : preotul, care, potrivit învățăturii lui Origen, are putere nu atît să facă să plouă apa în vremile de secetă, ci să reverse, prin puterea primită de sus,

XIV

CELE PATRU FELURI DE RUGĂCIUNI. SĂ NE RUGĂM PENTRU BUNURI DE MARE PREŢ ŞI CEREŞTI

1. După ce am arătat binefacerile de care se împărtăşesc sfinţii de pe urma rugăciunilor lor, vom înţelege şi aceste îndemnuri : «Rugaţi-vă pentru lucruri mari şi cele mici vi se vor adăuga» şi «rugaţi-vă pentru cele cereşti şi cele pământeşti vi se vor adăuga». Căci în comparaţie cu bunurile cele adevărate şi duhovniceşti, bunurile pământeşti au numai o valoare redusă şi simbolică. De aceea e natural să ne străduim să imităm rugăciunile sfinţilor. Cuvîntul sfînt să ne facă să tindem, în realitate, spre ceea ce ei îndepliniseră numai ca imagine, adică spre cele cereşti şi mari, care sînt numai semnalate prin cele pământeşti şi mici, ca şi cum ar spune : «Voi care voiţi să fiţi oameni ai duhului, cereţi în rugăciunile voastre ca să obţineţi lucruri cereşti şi netrecătoare, pentru ca primindu-le ca atare, să moşteniţi împărăţia cerului şi să vă bucuraţi de cele mai mari bunuri. Iar cele pământeşti şi mici, de care aveţi nevoie pentru trebuinţele trupului, vi le va da Tatăl pe deasupra, în măsura trebuitoare».

2. Şi fiindcă Apostolul foloseşte, în cea dintîi epistolă către Timotei, patru numiri pentru patru lucruri care se apropie de această expunere despre rugăciune,va fi folositor să citäm cuvintele sale şi să vedem dacă din cei patru termeni ai rugăciunii putem înţelege bine pe fiecare, în înţelesul lui adevărat. El spune aşa : «Vă îndemn, înainte de toate, să faceţi cereri, rugăciuni, mijlociri şi mulţumiri pentru toţi oamenii» [174].

După părerea mea rugăciunea de cerere este o rugăciune stăruitoare pentru a obţine ceea ce lipseşte cuiva. Rugăciunea de laudă este cea făcută spre preamărirea lui Dumnezeu, pentru lucruri mai mari, cu o mai mare înălţare sufletească. Rugăciune de mijlocire este rugăciunea către Dumnezeu, pentru unul care are oarecum o mai mare încredere. Rugăciune de mulţumire este mărturisirea recunoştinţei pentru bunurile primite de la Dumnezeu. Cu alte cuvinte, cel ce mulţumeşte este copleşit de mărimea binefacerii, arătîndu-se bunătatea binefăcătorului.

3. Exemplu pentru prima formă este vorbirea îngerului Gavriil către Zaharia, care se rugase pentru naşterea lui Ioan, grăind : «Nu te

harul dezlegării de păcate, aşa cum a învăţat totdeauna Biserica Răsăriteană. A se vedea şi ezitările lui Kohlhofer, *op. cit.*, p. 49.

174. *I Tim.* 2, 1. Credem juste cele afirmate de G. Bardy (*Origène, De la prière*, p. 72) că cele patru feluri de rugăciuni grupate după criteriul paulin : *cereri, rugăciuni, mijlociri* şi *mulţumiri* prezintă în sine aspecte forţate, artificiale.

teme, Zaharie, pentru că rugăciunea ta a fost ascultată şi Elisabeta, soţia ta, îţi va naşte fiu şi-l vei numi Ioan» [175]. Apoi cele scrise în cartea Ieşirii, cu privire la făurirea viţelului de aur, în modul următor: «Moise a rugat pe Domnul şi a zis: Să nu se aprindă, Doamne, mînia Ta împotriva poporului Tău, pe care l-ai scos din ţara Egiptului cu putere mare şi cu braţul Tău cel înalt» [176]. Şi în a doua lege: «Apoi m-am rugat, a doua oară, înaintea Domnului, ca şi întîia oară, patruzeci de zile şi patruzeci de nopţi, fără să mănînc şi fără să beau apă, m-am rugat pentru păcatele voastre, cu care aţi greşit voi» [177]. Şi în cartea Esterei: «Mardoheu a rugat pe Dumnezeu, pomenind toate lucrurile Domnului, zicînd: Doamne, Doamne, Împărate atotţiitorule... Şi însăşi Estera L-a rugat pe Dumnezeul lui Israel: Doamne, Doamne, Împărate atotputernice...» [178].

4. Exemplu pentru al doilea fel de rugăciune avem la Daniel: «Şi Azaria, stînd în mijlocul focului şi deschizînd gura sa, aşa s-a rugat: «Binecuvîntat eşti Doamne Dumnezeul părinţilor noştri...» [179]. Şi în Tobit (citim): «Şi m-am rugat cu durere, zicînd: «Drept eşti Tu Doamne şi toate faptele Tale sînt drepte şi cărările Tale sînt milă şi adevăr şi Tu eşti judecătorul lumii...» [180].

Deoarece locul de la Daniel l-am însemnat cu săgeată — semn critic — fiindcă nu se găseşte în textul ebraic, iar cartea Tobit o tăgăduiesc evreii ca nefiind în colecţie, voi aminti din cartea I a Regilor locul privitor la Ana: «Şi s-a rugat Domnului, cu sufletul întristat şi a plîns amarnic, zicînd: Atotputernice Doamne, Dumnezeule Savaot, de vei căuta la întristarea roabei tale şi-ţi vei aduce aminte de mine...» [181] şi la Avacum, rugăciunea proorocului Avacum cîntată: «Doamne, auzit-am de faima Ta şi m-am temut de punerile Tale la cale, Dumnezeule! Fă să trăiască, în cursul anilor, lucrarea Ta şi în trecerea vremii fă-o să fie cunoscută!» [182]. Din acest exemplu reiese foarte bine caracterul de preamărire adusă lui Dumnezeu de către cel ce se roagă. Tot aşa, şi în cartea lui Iona: «S-a rugat Iona din pîntecele peştelui către Domnul Dumnezeul lui, zicînd: «Strigat-am către Domnul în strîmtoarea mea şi El m-a auzit din pîntecele iadului. Către El am strigat şi El a luat aminte

175. *Lc.* 1, 13.
176. *Ieş.* 32, 11.
177. *Deut.* 9, 18.
178. *Est.* 4, 17.
179. Cîntarea celor trei tineri, 1, 1—2.
180. *Tob.* 3, 1—2.
181. *I Reg.* 1, 11.
182. *Avac.* 3, 1—2.

la glasul meu. Tu m-ai aruncat în adînc, în sînul mării şi undele m-au înconjurat, toate talazurile şi valurile Tale au trecut peste mine...» [183].

5. Amintim că al treilea fel de rugăciune se găseşte la Apostolul Pavel, care, pe drept cuvînt, ne pune în seama noastră rugăciunea, însă implorarea rugăciunii de mijlocire o atribuie Sfîntului Duh, făcînd-o astfel mai puternică şi mai plină de încredere în Cel căruia i se adresează. Căci, cum zice Apostolul, «noi nu ştim să ne rugăm cum trebuie, ci însuşi Duhul se roagă pentru noi cu suspine negrăite. Iar Cel ce cercetează inimile ştie care este dorinţa Duhului, căci, după Dumnezeu, El se roagă pentru sfinţi» [183 a]. Căci Duhul este Cel ce imploră şi mijloceşte în timp ce noi ne rugăm. Implorare de mijlocire pare să fie şi ceea ce a spus Iosua cu privire la oprirea soarelui la Ghibeon : «În ziua aceea în care a dat pe amorei în mîinile lui Israel şi cînd i-a bătut la Ghibeon şi au fost zdrobiţi înaintea feţei fiilor lui Israel, a strigat Iosua către Domnul şi a zis înaintea israeliţilor : «Stai, soare, deasupra Ghibeonului şi tu, lună, opreşte-te deasupra văii Aialon !» [184]. Şi în cartea Judecătorilor citim că Samson a spus, implorînd : «Mori suflete al meu cu filistenii ! Apoi s-a sprijinit cu toată puterea şi s-a prăbuşit casa peste fruntaşii filistenilor şi peste tot poporul ce era în ea» [185]. Chiar dacă nu este scris că Iosua şi Samson au implorat, mijlocind, ci numai că au vorbit, totuşi vorbirea lor pare să fie implorare mijlocitoare şi aceasta cred se deosebeşte de rugăciune, dacă înţelegem numirile în sensul lor esenţial.

Ca exemplu de rugăciune de mulţumire este acea enunţare a Domnului nostru : «Te slăvesc pe Tine, Părinte, Doamne al cerului şi al pămîntului, că ai ascuns acestea de cei înţelepţi şi de cei pricepuţi şi le-ai descoperit pruncilor. Da, Părinte, căci aşa a fost înaintea Ta, bunăvoinţa Ta» [186]. Cînd a zis : «Te slăvesc» e tot una ca şi cînd ar fi zis : «Îţi mulţumesc».

6. Rugăciunea, implorarea şi mulţumirea se pot îndrepta şi către sfinţi, ba ultimele (implorarea şi mulţumirea) se adresează nu numai către sfinţi, ci chiar şi către alţi oameni, în timp ce rugăciunea se poate adresa numai către sfinţi, de pildă sfîntului Pavel sau sfîntului Petru, ca să ne ajute şi să ne facă demni de puterea dată lor de a ierta păcatele.

183. Iona 2, 2—4. În primele 3 veacuri cărţile Noului Testament se împărţeau în 2 categorii : evanghelii şi apostol, iar la categoria acestora din urmă epistolele Sfîntului Pavel se designau în chip nehotărît sub noţiunea «Apostolul» — epistolele Sfîntului Pavel ; iar epistolele lui Petru şi Ioan erau trecute alături de Faptele Apostolilor.

183 a. *Rom.* 8, 26—27.

184. *Ios.* 10, 12.

185. *Jud.* 16, 30.

186. *Lc.* 10, 21.

Dacă, însă, am vătămat pe cineva, chiar dacă nu este sfînt, atunci ne este dat şi nouă, dacă ne-am dat seama de greşeala săvîrşită faţă de dînsul, să-l rugăm ca să ne acorde iertarea pentru ceea ce i-am greşit.

Dacă, însă, acestea sînt de împlinit faţă de sfinţi, cu cît mai mult va trebui să mulţumim lui Hristos, care, după voia Tatălui, ne-a adus atîtea binefaceri ?

Dar şi rugăciuni de mijlocire să facem către El ca şi Ştefan, cînd a zis : «Doamne, nu le socoti lor păcatul acesta» [187], şi imitînd pe tatăl lunatecului, să zicem : «Doamne, miluieşte pe fiul meu» [188], sau pe mine, sau pe acesta, sau pe acela.

XV

RUGĂCIUNEA DEPLINĂ SE ADRESEAZĂ NUMAI LUI DUMNEZEU-TATĂL

1. Dacă am înţeles bine ce este rugăciunea, — προσευχή — atunci trebuie să ştim că rugăciunea noastră nu se adresează nici unei făpturi, nici chiar lui Hristos, ci numai lui Dumnezeu, Domnul şi Tatăl tuturor, Căruia I s-a rugat însuşi Mîntuitorul, după cum am amintit mai înainte, şi Care ne învaţă şi pe noi să ne rugăm. Căci, auzind de cererea ucenicilor : «Învaţă-ne să ne rugăm !», El nu i-a învăţat să se roage Lui, ci Tatălui, atunci cînd a zis : «Tatăl nostru care eşti în ceruri...» [189] şi aşa mai departe. Căci dacă Fiul este deosebit de Tatăl ca persoană, precum am arătat în altă parte, atunci trebuie să ne rugăm sau Fiului, şi nu Tatălui, sau şi unuia şi altuia, sau numai Tatălui. Căci dacă am invoca în rugăciune pe Fiul, iar pe Tatăl L-am ocoli, oricine va mărturisi că aşa ceva ar fi absurd şi împotriva oricărei judecăţi sănătoase. Dacă, însă, ne-am adresa ruga către amîndoi, atunci este vădit că şi rugăciunile ar trebui să le adresăm în formă plurală : «Daţi-ne», «acordaţi-ne binefaceri», «dăruiţi-ne», «mîntuiţi-ne» şi aşa mai departe. Or, un astfel

187. *Fapte* 7, 60.
188. *Mt.* 17, 15.
189. *Lc.* 11, 2. G. Bardy, *Origène, De la prière*, p. 77—78 : «Origen insistă asupra ideii că rugăciunea creştină nu trebuie adresată decît Tatălui. Hristos fiind mijlocitorul nostru, prin El ar trebui să ne rugăm Tatălui, dar personal Fiului nu se cade s-o facem. E sigur că rugăciunea liturgică din cele mai vechi timpuri creştine e prezentată Tatălui de către Fiul ; dar nu-i mai puţin adevărat că în Biserică tot timpul creştinii s-au rugat lui Hristos, lucru pe care l-a făcut şi Origen deseori în omiliile sale. Scrupulul dovedit aici, de a nu adresa rugăciunea decît Tatălui, e exagerat, dovedind ceva steril în sine şi primejdios, *contra practicii generale*». Vezi J. Lebreton, *Histoire du dogme de la Trinité*, tom. II, Paris, 1928, p. 174—247. Desigur că faptul acesta miroase a subordinaţianism, Kohlhofer, *op. cit.*, p. 107. Mai ales în *Comm. in Ioannes* X, 21 (37) (cum vom vedea în alt loc). Origen a fost prea tranşant. Pe de altă parte, rugăciunea lui Iisus către Tatăl a fost totdeauna rugăciunea Marelui Arhiereu. Mai pe larg la Nautin *op. cit.*, p. 117—119.

de lucru este fără sens şi nici n-ar putea arăta cineva că se află în Scriptură sau că ar fi spus de cineva. Rămîne, deci, să ne rugăm numai lui Dumnezeu, Tatăl tuturor, însă fără să-L despărţim de Arhiereul care a fost instituit de către Tatăl cu jurămînt, după cuvîntul: «Juratu-s-a Domnul şi nu-I va părea rău. Tu eşti preot în veac, după rînduiala lui Melchisedec» [190].

2. Tot aşa, cînd sfinţii aduc lui Dumnezeu rugăciuni de mulţumire, ei le aduc prin Iisus Hristos. Dar, după cum cel care ştie să se roage cum se cuvine nu se roagă Aceluia căruia şi El însuşi se roagă, ci Aceluia pe care Domnul nostru Iisus Hristos ne-a învăţat să-L numim Tată, tot astfel nu trebuie să îndreptăm vreo rugăciune către Tatăl fără Fiul, precum arată El însuşi cînd vorbeşte lămurit: «Adevărat, adevărat zic vouă: orice veţi cere de la Tatăl în numele Meu vă va da. Pînă acum n-aţi cerut nimic în numele Meu; cereţi şi veţi primi, ca bucuria voastră să fie deplină». Dar El n-a zis: «Rugaţi-vă Mie!» şi nici «rugaţi-vă Tatălui» [191], ci, «dacă cereţi ceva de la Tatăl, El vă va da în numele Meu». Căci pînă în ziua cînd Iisus i-a învăţat acestea, nimeni nu se ruga Tatălui în numele Fiului şi pe bună dreptate, după cum spune El însuşi: «Pînă acum n-aţi cerut nimic în numele Meu». Dar dreaptă e şi spusa aceasta: «cereţi şi veţi primi, ca bucuria voastră să fie deplină» [192].

3. Dacă, însă, cineva crede că trebuie să se roage lui Hristos însuşi, acela nu înţelege sensul cuvîntului «a se închina» şi ne aduce ca dovadă: «Toţi îngerii lui Dumnezeu să vă închinaţi Lui» [193], căci e cunoscut că vorba aceasta din Deuteronom se referă la Hristos, atunci trebuie să răspundem că şi Biserica, numită de profet Ierusalim, e adorată de regi şi de prinţese împreună cu îngrijitoarele, cum se zice în cele ce urmează: «Iată voi ridica mîna Mea către neamuri şi către popoare voi înălţa steagul Meu. Ele vor aduce pe feciorii tăi pe braţe şi pe fiicele tale pe umeri le vor purta. Şi regii te vor creşte şi prinţese te vor adăpa. Cu faţa la pămînt se vor închina înaintea Ta şi vor linge pulberea de pe picioarele tale. Atunci vei cunoaşte că Eu sînt Domnul» [194]. Cum se împacă aceasta cu înţelesul Celui care a zis: «De ce Mă numeşti bun? Nimeni nu este bun decît unul Dumnezeu, Tatăl» [195]. Ca şi cum ar zice: «Ce te rogi Mie? Numai Tatălui se cuvine a te ruga, la care şi Eu mă rog, precum ştiţi din Sfînta Scriptură. Căci nu trebuie să vă rugaţi Aceluia care a fost pus mare preot peste voi şi care a primit

190. *Ps.* 109, 4.
191. *In.* 16, 23—24.
192. *In.* 16, 24.
193. *Deut.* 32, 43.
194. *Is.* 49, 22—23.
195. *Mt.* 19, 17; *Mc.* 10, 18 ş.a.

de la Tatăl să fie apărător ; ci prin mijlocirea marelui preot şi apărător, care poate să aibă îndurare faţă de slăbiciunile voastre, pentru că a fost ispitit asemenea vouă întru toate, dar cu ajutorul harului acordat de Tatăl a trecut prin ispite fără de păcat. Ştiţi, deci, ce mare dar aţi primit de la Tatăl Meu, că aţi primit, prin renaşterea în Mine, duhul înfierii, încît vă numiţi fii ai lui Dumnezeu şi fraţii Mei». Aţi citit doară cuvîntul Meu despre voi, către Tatăl, prin David : «Spune-voi numele Tău fraţilor mei, în mijlocul adunării Te voi lăuda» [196]. Aşadar, n-ar fi logic ca cei care s-au învrednicit să aibă unul şi acelaşi Tată să se roage de un frate. Doar că rugăciunea trebuie îndreptată numai Tatălui, dar cu Mine şi prin Mine.

XVI

SĂ NU CEREM ÎN RUGĂCIUNE BUNURI TRECĂTOARE, CI VEŞNICE

1. Să ascultăm, dar, pe Iisus care ne spune să ne rugăm lui Dumnezeu prin mijlocirea Fiului, recitînd toţi la fel cuvintele şi nedeosebindu-ne unii de alţii în ce priveşte felul rugăciunii [197]. Căci dacă unii ne rugăm Tatălui, iar alţii Fiului, oare nu înseamnă că ne-am dezbinat ? O greşeală destul de mare săvîrşesc cei care, din uşurătate, fără să cerceteze şi să examineze lucrurile, se roagă Fiului, fie împreună cu Tatăl, fie fără Tatăl.

Rugăciunea noastră se adresează, aşadar, în general lui Dumnezeu ; să proslăvim pe Tatăl, pe Tatăl să-L preamărim, cererile să le adresăm Domnului întocmai ca unui Stăpîn, mulţumirile să le aducem lui Dumnezeu Tatălui şi Domnului, deşi El nu este Domnul unui rob. Căci Tatăl poate fi considerat şi ca Domn al Fiului şi Domn al celor ce au devenit fii prin El. «După cum nu este un Dumnezeu al morţilor, ci al viilor» [198], aşa nu este un Domn al robilor de rînd, ci al acelora care la început au fost sloboziţi de frică, fiind nevîrstnici, dar care, după aceea, s-au angajat cu drag într-o slujire mai plină de mulţumire decît cea din frică. Căci şi în suflete, pentru cine ştie citi în ele, există trăsături vizibile de slujitori ai lui Dumnezeu şi de fii ai Lui.

196. *Ps.* 21, 24.

197. *I Cor.* 1, 10. Pornind de la dezbinarea existentă în Corint, pe vremea Sfîntului Pavel, şi din care desigur existau semne destule şi pe vremea lui Origen (dovadă multele lui «Chemări pentru pacificări»), el atinge aici tema unităţii şi uniformizării cultului. Rugăciunea în comun, cu o cîntare mai ales omofonă, va fi una din trăsăturile esenţiale ale cultului creştin. Mai ales cînd mişcările eretice începuseră să devină ameninţătoare. De aceea în sec. IV Sfîntul Vasile va atrage atenţia asupra acestui lucru. A se vedea de exemplu epistolele 207, 210. Iar în privinţa omogenităţii slujbelor, Sfîntul Grigorie Taumaturgul şi Origen sînt martori de mare prestigiu.

198. *Mt.* 22, 32. Deci şi obiectul rugăciunilor şi al cererilor creştine trebuie să fie lucruri mari, divine, iar nu lucruri trecătoare. *Mt.* 6, 33.

2. Deci, cine cere de la Dumnezeu lucruri pămînteşti şi mici însemnează că nu ascultă de porunca Lui, care spune că de la El se cade să cerem numai lucruri cereşti şi mari, pentru că Lui nu-I place să dea lucruri trecătoare şi de mică însemnătate. Iar dacă face cineva aluzie la bunurile trupeşti care li s-au dat sfinţilor în urma rugăciunilor lor şi după înseşi cuvintele Evangheliei, care învaţă că cele pămînteşti şi mici ni se vor adăuga nouă, atunci iată ce trebuie să răspundă : cînd cineva ne dăruieşte un obiect, noi nu putem spune că acela ne-a dăruit umbra obiectului, căci nu şi-a propus să dea două lucruri, un obiect şi umbra lui, ci a dat numai obiectul, căci intenţia care dă este să dea un obiect. Concluzia este că noi primim deodată cu dăruirea obiectului şi umbra lui. Tot aşa, dacă vom primi cu gînd mai înalt ceea ce ne-a fost dăruit mai de preţ de Dumnezeu, atunci vom zice că bunurile cele fireşti ale darurilor duhovniceşti, mari şi cereşti, nu sînt decît cele trupeşti, care li s-au dat tuturor sfinţilor, spre folos [199] sau după măsura credinţei, sau precum hotărăşte Cel care dă, iar hotărîrea Lui este înţeleaptă, chiar dacă noi nu sîntem în stare să arătăm pentru fiecare caz pricina şi rostul adevărat pentru care au fost dăruite.

3. În realitate sufletul Anei a fost cel care a rodit atunci cînd a fost vindecată stîrpiciunea trupului ei, care a zămislit pe Samuil [200]. Şi e mai important că Ezechia a procreat copii, copii duhovniceşti de origine dumnezeiască, decît că a avut urmaşi din seminţia trupească. Şi Estera şi Mardoheu şi neamul lor au fost scutiţi în primul rînd de uneltirile duhurilor necurate, deci de Aman şi de cei care unelteau împotriva lor [201]. Şi Iudita a nimicit, mai întîi, puterea căpeteniei, care voia, mai întîi, să-i corupă ei sufletul, decît pe cel al lui Olofern. Şi cine nu ar mărturisi că binecuvîntarea duhovnicească, făgăduită asupra tuturor sfinţilor de către Isaac lui Iacob, cu vorbele : «Să-ţi hărăzească Dumnezeu din roua cerului» [202] i-a fost împărtăşită lui Anania şi ortacilor lui în mai mare măsură decît roua cea trupească, ce a zădărnicit flacăra lui Nabucodonosor ? Şi mai mult a fost astupată gura leilor nevăzuţi decît a celor văzuţi, care n-au putut să facă nimic împotriva sufletului proorocului Daniel, despre care am aflat, din însăşi Scriptură, toţi cîţi o citim. Şi cine a scăpat, în mod asemănător, din pîntecele chitului, cel îmblînzit de Mîntuitorul nostru Iisus, care stă să înghită pe oricine s-a îndepărtat de Dumnezeu, ca Iona, care, sfînt fiind, s-a împărtăşit din Duhul Sfînt ? [203]

199. *I Cor.* 12, 7.
200. *I Regi* 1, 20.
201. *Est.* 6, 3.
202. *Fac.* 27, 28.
203. *In.* 2, 11. Ca în puţine alte scrieri ale sale, Origen ne prezintă în tratatul *Despre rugăciune* dovada că a ştiut folosi pe scară largă sensul literal şi că abia

XVII

BUNURILE CEREŞTI SÎNT CU MULT MAI DE PREŢ DECÎT CELE PĂMÎNTEŞTI

1. S-ar putea zice că din cîţi oameni poartă trupuri pe pămînt, umbra trupurilor lor nu-i la toţi aceeaşi, lucru pe care-l confirmă şi cei care studiază cadranele solare, unde tot aşa variază şi raportul umbrelor faţă de corpul luminător. Este clar că acelaşi lucru se întîmplă şi la lucrurile trupeşti : la unele ceasuri de soare nu există umbră în anumite momente, la altele, aruncă umbre scurte, iar la altele, umbră mai lungă în raport cu altele. Nu este, deci, mare lucru dacă după hotărîrea Celui ce dăruieşte lucruri esenţiale şi hărăzeşte după oarecari rînduieli de nespus şi ascunse, potrivit cu cei care primesc şi cu momentele în care li se dă, nu-i mirare, zic, dacă la unii umbra este mai mică, iar la alţii mai mare.

Precum, deci, pe cel care caută razele soarelui, umbra corpurilor, fie că este sau lipseşte, nici nu-l bucură, nici nu-l întristează, el avînd ceea ce îi este mai necesar, dacă este luminat, fie că este lipsit de umbră sau are mai multă sau mai puţină, tot aşa, cînd avem cele spirituale şi sîntem luminaţi de Dumnezeu să obţinem desăvîrşirea adevăratelor bunuri, atunci nu ne vom sinchisi de puţinătatea unor lucruri atît de neînsemnate, cum este umbra. Căci toate cele materiale sau trupeşti, oricare ar fi ele, au numai rostul unei umbre trecătoare şi fără consistenţă şi nu pot fi asemănate în nici o privinţă cu darurile mîntuitoare şi sfinte de la Dumnezeu, Stăpînul a toate. Căci ce fel de asemănare poate fi între bogăţia trupească şi «între bogăţia deplină în tot cuvîntul şi în toată conştiinţa cuiva» ? [204]. Căci cine, de nu cumva este ieşit din minte, ar putea compara sănătatea cărnii şi a oaselor cu o minte sănătoasă, cu un suflet tare şi un cuget bine rînduit ? Toate acestea, dacă sînt potrivite după cuvîntul lui Dumnezeu, fac suferinţele trupeşti ca o zgîrietură fără însemnătate sau chiar mai puţin decît o zgîrietură.

2. Cine a înţeles frumuseţea miresei pe care mirele, Cuvîntul lui Dumnezeu, o iubeşte [205], adică a sufletului care înfloreşte într-o frumu-

---

unde era cazul, trecea la cel alegoric. Propriu-zis el catehiza şi pentru aceasta folosea în primul rînd sensul literal. În schimb, dornic să înduhovnicească pe credincioşi cît mai mult, trebuie spus că în puţine lucrări a tratat probleme atît de subtile ca în această lucrare. Poate în aceasta constă şi valoarea ei. Chiar şi în faptele pe care le evocă aici, Origen nu se opreşte numai la aspectul lor istoric, ci trece la profunda lor semnificaţie spirituală.

204. *I Cor.* 1, 5. Ceasurile de soare sau gnomoanele urcă pînă în sec. V î.d.Hr., pe vremea lui Anaximandru sau Anaximene. Cererile trupeşti cerute într-o rugăciune ne sînt ca umbra arătată de ceasuri, relative şi trecătoare. De aceea noi trebuie să cerem lucruri veşnice, netrecătoare.

205. *In.* 3, 29.

seţe supracerească şi suprapământească, acela se va sfii să preţuiască cu acelaşi nume şi frumuseţea trupească a unei femei, a unui copil sau a unui bărbat, căci frumuseţea deplină nu o cuprinde carnea, aceasta fiind în întregime stricăcioasă. Căci «orice trup este ca iarba» şi strălucirea lui, cum se arată în aşa numita frumuseţe a femeilor şi a pruncilor, se aseamănă, după cuvîntul proorocului, cu o floare, cînd spune: «Omul născut din femeie este ca şi floarea, el creşte şi se vesteşte şi ca umbra el fuge şi e fără durată. Iarba se usucă şi floarea cade, dar cuvîntul lui Dumnezeu rămîne în veci» [206].

Şi ceea ce, de obicei, la oameni se numeşte vrednicie, cine o va mai numi aşa, dacă a cunoscut vrednicia fiilor lui Dumnezeu? Şi mintea, care pune împărăţia lui Hristos mai presus de cea a stăpînitorilor pămînteşti, nu va dispreţui orice stăpînire trecătoare, ca nefiind vrednică de pomenit? Şi cînd duhul omenesc, pe cît cuprinde el, cît este în trup, va fi privit după putinţă ceata îngerilor şi a arhistrategilor, cetele îngereşti: arhanghelii şi tronurile şi domniile şi puterile cereşti şi va fi înţeles că ar putea dobîndi o asemenea cinstire ca şi aceia, — atunci cum să nu aprecieze, comparativ, chiar mai slabe şi decît umbra lucrurile admirate de cei fără înţelegere, ca pe cele mai neînsemnate şi nedemne de luat în seamă? Şi chiar dacă i s-ar da toate acestea, nu le-ar lua în seamă ca să nu piardă adevăratele demnităţi şi stăpînirile dumnezeieşti. Să ne rugăm, deci, pentru cele mai însemnate, cele mai mari şi pentru cele cereşti. Iar umbrele care însoţesc pe cele de căpetenie să le lăsăm în seama lui Dumnezeu, care ştie de ce avem trebuinţă, pentru trupul menit pieirii, — «mai înainte ca să cerem de la El» [207].

XVIII

EXPLICAREA RUGĂCIUNII «TATĂL NOSTRU». CELE DOUĂ VARIANTE ALE EI (DUPĂ MATEI ŞI LUCA)

1. După ce am vorbit îndeajuns, pe măsura harului dat de Dumnezeu, prin Hristos, Unsul Său, despre problema rugăciunii în general, lucru pe care-l vor putea constata cei ce vor citi această carte, să luăm în considerare acum rugăciunea pe care ne-a lăsat-o Domnul, străduindu-ne să arătăm [208] cît de desăvîrşită este puterea ei.

2. Înainte de toate trebuie să observăm că cei mai mulţi consideră că Matei şi Luca ar avea în vedere aceeaşi formă a rugăciunii, după

206. *Iov* 14, 2; *Is.* 40, 6—8.
207. *Mt.* 6, 8.
208. Se adresează prietenului său Ambrozie şi Tatianei.

care trebuie să ne rugăm. Textul reprodus de evanghelistul Matei este următorul: «Tatăl nostru, Care eşti în ceruri, sfinţească-se numele Tău; vie împărăţia Ta; facă-se voia Ta, precum în cer aşa şi pe pământ. Pîinea noastră cea de toate zilele dă-ne-o nouă astăzi; şi ne iartă nouă greşelile noastre, precum şi noi iertăm greşiţilor noştri; şi nu ne duce pe noi în ispită, ci ne izbăveşte de cel rău» [209].

La Luca textul sună aşa: «Tată, sfinţească-se numele Tău. Vie împărăţia Ta. Pîinea noastră cea de toate zilele dă-ne-o nouă în fiecare zi. Şi ne iartă nouă păcatele noastre, căci şi noi iertăm tuturor celor ce ne greşesc nouă. Şi nu ne duce pe noi în ispită» [210].

3. Acelora care susţin o atare părere, trebuie să le răspundem că, chiar dacă cuvintele au oarecare asemănare între ele, în alte privinţe se deosebesc, precum va reieşi din cercetarea noastră. În al doilea rînd, trebuie spus că nu este cu putinţă ca aceeaşi rugăciune să fi fost spusă pe munte: «unde s-a suit văzînd mulţimile şi şezînd El, învăţăceii Săi au venit la El şi deschizîndu-şi gura îi învăţa» [211]. Căci la Matei rugăciunea e transcrisă în legătură cu vestirea fericirilor şi a poruncilor respective, pe cînd la Luca se subliniază că «odată, fiind Iisus într-un loc şi rugîndu-se, cînd a încetat, unul dintre ucenicii Lui I-a zis: Doamne, învaţă-ne să ne rugăm, cum a învăţat şi Ioan pe ucenicii lui». Căci cum să admitem că aceleaşi cuvinte ar fi fost spuse în expunere continuă, fără să se fi ivit în prealabil vreo întrebare sau măcar la cererea unui ucenic? Dar poate că cineva va spune că rugăciunile au acelaşi sens şi că ar fi fost rostite ca una şi aceeaşi, o dată în expunere continuă, altă dată către un ucenic la rugămintea lui, probabil fiindcă acesta nu fusese de faţă prima oară, cînd a rostit cele redate de Matei, sau fiindcă nu mai ţinea minte cele spuse mai demult. Oare n-ar fi mai bine să le considere ca rugăciuni diferite, dar în care erau şi unele părţi comune? Dacă o să căutăm şi la Marcu, dacă nu cumva se redă şi aici o rugăciune cu acelaşi sens, vom vedea că nu vom afla nici urmă de aşa ceva.

---

209. *Mt.* 6, 9—10.

210. *Lc.* 11, 2—4. Origen crede că cei doi evanghelişti relatează fapte diferite, legate de momente diferite. De aceea Origen are în vedere, în explicarea Rugăciunii domneşti, textul de la Matei aşa cum a fost el receptat în capitolul VII al *Învăţăturii celor doisprezece apostoli*. A se vedea în această colecţie *Scrierile părinţilor apostolici*, ediţie îngrijită de Pr. D. Fecioru, Bucureşti, 1979, p. 29. A se vedea şi cele spuse de Kohlhofer, *op. cit.*, p. 122, nota 4. La fel «notele critice din Migne», *P. G.*, 11, 1652—1653.

211. *Mt.* 5, 1—2 ; *Lc.* 11, 1.

XIX

ADRESAREA «TATĂL NOSTRU» PRESUPUNE MEDITARE, IAR NU ÎMPRĂȘTIERE

1. Dar fiindcă, precum am spus în cele de mai sus, cel care se roagă trebuie să aibă, mai întîi, o ținută oarecare, o pregătire și dispoziție sufletească specială, și abia după aceea să se roage, să vedem ce spun cuvintele pe care le-a rostit Mîntuitorul nostru înainte de rugăciune, așa cum e redată ea la Matei: «Cînd vă rugați, să nu fiți ca fățarnicii cărora le place, prin sinagogă și prin colțurile ulițelor, stînd în picioare, să se roage, ca să se arate oamenilor. Amin grăiesc vouă: Își iau răsplata lor. Tu însă, cînd te rogi, intră în cămara ta și, închizînd ușa, roagă-te Tatălui tău, Care este în ascuns, și Tatăl tău, Care vede în ascuns, îți va răspunde ție. Iar cînd vă rugați, nu faceți multă vorbire ca păgînii, care cred că în vorbăria lor vor fi ascultați. Deci nu vă asemănați lor, căci Tatăl vostru știe de ce aveți trebuință, mai înainte ca să cereți voi de la El, deci așa să vă rugați» [212].

2. Se pare că Mîntuitorul nostru S-a ridicat adeseori împotriva poftei după mărire deșartă care e, într-adevăr, o boală păgubitoare. Aceasta a făcut-o și aici, osîndind orice fățărnicie în vremea rugăciunii. Căci e mare fățărnicie să cauți să te mîndrești în fața oamenilor cu evlavia sau cu dărnicia. Să nu uităm niciodată cuvintele: «Cum puteți voi să credeți cînd primiți slavă unii de la alții, și slava care vine de la unicul Dumnezeu nu o căutați?» [213].

Trebuie să fugim de orice mărire care vine de la oameni, chiar dacă se pare că ea este adusă pentru ceva frumos, și să căutăm singura mărire adevărată, dată de singurul care preamărește cu adevărat pe cel vrednic de mărire și într-un fel cu mult mai mult decît vrednicia lui. Căci, chiar și ceea ce este considerat frumos și demn de laudă se întunecă atunci cînd le facem ca să fim lăudați de oameni, ca să ne arătăm oamenilor, de aceea pentru așa ceva nu primim nici o răsplată de la Dumnezeu. Căci dacă e adevărat fiecare cuvînt al lui Iisus, atunci acest lucru se poate spune cu o și mai mare putere cînd este însoțit de obișnuitul lui jurămînt. Iată ce zice despre cei care săvîrșesc bine aproapelui numai pentru ca să fie lăudați de oameni, sau despre cei care se roagă în sinagogi și la colțurile de stradă, numai ca să fie văzuți de oameni: «Amin grăiesc vouă: Își iau răsplata lor» [214]. Căci precum bogatul de la Luca [215] și-a primit averile în viața de acum și pentru că le-a primit n-a mai putut să le primească după viața de acum,

212. *Mt.* 6, 6—8.
213. *In.* 5, 44.
214. *Mt.* 6, 5.
215. *Lc.* 16, 25.

tot așa, cel care primește răsplata sa cînd dăruiește cuiva, sau pentru rugăciuni, fiindcă n-a semănat în duh, ci în trup [216] — va secera pieire, nu va culege viața de veci. «După trup» rămîne cel care face milostenie în sinagogi și pe uliță, pentru ca să fie lăudat de oameni, trîmbițînd înaintea sa, precum și cel căruia îi face plăcere să se roage stînd în sinagogi și la colțurile ulițelor, pentru ca, arătîndu-se oamenilor, să fie considerat ca unul cu frica lui Dumnezeu și cucernic înaintea celor care l-au văzut.

2. Oricine pășește pe drumul întins și larg care duce la pieire, care n-are nimic drept și neted, ci este în întregime întortochiat și cu colțuri — linia dreaptă fiind în foarte multe locuri întreruptă — aceluia nu-i place să se roage decît la colțurile ulițelor și, din pofta după mărire și după plăcere, se dorește nu numai într-o uliță, ci în mai multe, în care cei muritori, pentru că au pierdut dumnezeirea, proslăvesc și fericesc pe cei care par să fie cucernici pe uliță. Mulți sînt cei care, pînă și la rugăciune, dau să se înțeleagă că iubesc mai mult plăcerile decît pe Dumnezeu și care se roagă, pînă și în mijlocul ospețelor, prin piețe publice. Căci toți care duc viață de desfătări și iubesc drumul larg s-au abătut de la drumul îngust și strîmt al lui Iisus Hristos, care nu are nici cea mai neînsemnată întorsătură și îndoitură pe la colțuri.

XX

O ALTĂ CONDIȚIE A RUGĂCIUNII : INTERIORIZAREA

1. Dacă este vreo deosebire între Biserică și sinagogă (căci adevărata Biserică nu are nici o «pată sau zbîrcitură, ori altceva de acest fel, ci e sfîntă și fără de prihană» [217], într-însa nu intră fiu de femeie desfrînată, nici famenul, nici scopitul [218] și nici egiptean sau idumeu, afară de cei născuți dintr-o a treia generație, care vor putea, cu anevoie, să se potrivească pentru Biserică [219], cum este scris : «nici amonitul și nici moabitul dacă nu a trecut al zecelea neam și nu s-a împlinit vremea» ; cît despre sinagogă, ea fusese zidită de un sutaș, care o înălțase încă înainte de întruparea lui Iisus, cînd încă nu se dăduse mărturie despre El că va avea atîta credință, cum n-a mai aflat Fiul lui Dumnezeu în Israel), ei bine, cine se roagă cu plăcere în sinagogă nu stă prea departe de colțurile străzilor. În același timp, cu sfîntul nu se întîmplă la fel, el nu se roagă dintr-o plăcere teatrală, ci o face din

216. *Gal.* 6, 8.
217. *Ef.* 5, 27.
218. *Deut.* 23, 1.
219. *Deut.* 23, 3. Desigur, Origen are în vedere aici nu sinagoga iudaică, ci, vorbind alegoric, lucruri mult mai largi, mai înalte.

iubire şi nu în sinagogi, ci în biserici, şi nu la colţul pieţelor, ci în dreptatea drumului îngust şi strîmt, şi nu ca să fie văzut de oameni, ci doar de Domnul Dumnezeu. El este omul, care se gîndeşte într-una la anul plăcut al Domnului (la venirea lui Iisus) [220], urmînd porunca dată : «De trei ori pe an să se înfăţişeze toţi cei de parte bărbătească înaintea Domnului» [221].

2. Trebuie luat bine în seamă cuvîntul : «să se înfăţişeze». Căci nimic din ceea ce se arată numai pe din afară nu este frumos, ci este numai ceva părut, iar nu real, rătăcind doar imaginaţia şi neexprimînd o imagine adevărată şi exactă. Precum la teatru cei care reprezintă unele acţiuni nu sînt aşa cum vorbesc şi nici ceea ce par după rolul pe care şi l-au luat, — tot aşa şi cei care se împodobesc cu aparenţa virtuţii nu sînt drepţi, ci sînt doar actori ai dreptăţii, jucînd ei înşişi în propriul lor teatru, în sinagogi şi pe la colţuri de stradă. Cine însă nu-i actor, ci se dezbracă de orice podoabă externă şi caută să fie mulţumit cu sine în acest teatru neasemănat mai mare decît oricare altul, «acela intră în cămara sa» [222], unde şi-a adăpostit, pe lîngă bogăţiile adunate, «vistieria înţelepciunii şi a cunoştinţei» [223] şi fără a mai privi şi fără a-şi face gînduri de ceea ce e afară, îşi închide orice intrare pentru simţuri ca să nu se strecoare chipul acelora în mintea lui şi se roagă Tatălui, Căruia nu-I scapă un astfel de ascunziş şi nici nu-l părăseşte, ci se sălăşluieşte într-însul împreună cu Unul-Născut Fiul Său : «căci Eu şi Tatăl vom merge la dînsul şi vom face lăcaş la el» [224]. Şi este limpede că dacă ne vom ruga astfel, nu ne vom ruga numai Dumnezeului celui drept, ci şi Tatălui, care nu-şi părăseşte fiii, ci este de faţă în retragerea noastră, priveşte spre ea, îmbogăţeşte cele din cămară, dacă bineînţeles îi închidem uşa.

XXI

CÎND NE RUGĂM, SĂ NU SPUNEM VORBE MULTE

1. Iar cînd ne rugăm să nu grăim lucruri zadarnice, ci să vorbim despre cele dumnezeieşti. Lucruri zadarnice vorbim cînd nu sîntem atenţi la noi înşine, sau la cuvintele rostite în cursul rugăciunii, ci înşirăm lucruri, vorbe sau gînduri pieritoare, meschine şi vrednice de ocară, stră-

220. *Lc.* 4, 19. Probabil e vizat anul jubiliar (*Lev.* 25, 39—41) ca model al venirii lui Hristos «la plinirea vremii».
221. *Deut.* 16, 16.
222. *Mt.* 6, 6.
223. *Col.* 2, 3.
224. *In.* 14, 23.

ine de curăţenia lui Dumnezeu. Cine înşiră în rugăciune tot felul de lucruri zadarnice, acela este într-o stare mai rea decît acei prieteni ai sinagogilor [225], mai sus amintiţi, care caută mai mult colţurile de stradă şi nu păstrează nici o urmă de virtute, nici măcar în aparenţă. După spusele Evangheliei, numai păgînii grăiesc lucruri de nimic, neavînd nici cea mai simplă idee de lucrurile mari şi cereşti, întreaga rugăciune făcînd-o numai în vederea celor trupeşti şi exterioare. Flecarul e ca şi un păgîn, care nu se gîndeşte decît la lucruri de joc, fără să se gîndească la Cel care locuieşte în ceruri şi peste înălţimile cerului.

2. Vorbăria multă şi vorbăria fără rost sînt defecte asemănătoare, căci în lumea materială sau trupească nu există nimic unitar, ci tot ceea ce se crede unitar este fărîmiţat, îmbucătăţit şi împărţit în mai multe părţi, pierzîndu-şi unitatea. Unitar este numai binele, pe cînd răul e multiplu. Unul este doar adevărul, pe cînd minciunile sînt multiple, una este dreptatea adevărată, contrafacerile numeroase, una este înţelepciunea lui Dumnezeu, pe cînd înţelepţii şi stăpînii acestui veac sînt numeroşi, dar pieritori [226]. Unul este cuvîntul lui Dumnezeu, dar multe sînt cuvintele străine de Dumnezeu. De aceea bine s-a spus că: «mulţimea cuvintelor nu scuteşte de păcătuire» [227], dar nici nu poate fi ascultată rugăciunea celui ce înşiră vorbe multe [228]. Rugăciunile noastre nu trebuie, aşadar, să se asemene vorbăriilor deşarte şi lungi ale păgînilor ori pe care le săvîrşesc cum se spune la Psalmi, «după şiretenia şarpelui» [228 a]. Ştie doar Dumnezeul celor sfinţi, Tată fiind, ce trebuinţe au fiii Săi, căci doar după aşa ceva se cunoaşte un tată. Dacă cineva însă nu cunoaşte pe Dumnezeu, acela nu cunoaşte nici lucrurile dumnezeieşti şi nici propriile sale trebuinţe, căci el crede că de lucruri pieritoare are nevoie. Cine însă a cunoscut astfel de trebuinţe mai înalte şi dumnezeieşti, pe care le-a contemplat la Dumnezeu, acela le va obţine de la Tatăl, care i le va da chiar înainte de a le fi cerut.

După ce am explicat problemele introductive despre rugăciunea după evanghelistul Matei [229], să vedem acum ce ne spune rugăciunea însăşi.

---

225. În text este: «sinagogă». E vorba despre lăcaşurile în care nu poţi desprinde nici o învăţătură. βαττολογεῖν se poate traduce cu a flecări sau a înşira cuvinte fără sens. Probabil la această scădere face aluzie Origen cînd spune că nu te alegi cu nici o învăţătură din înşirarea mecanică «onomatopeică» a unor aşa-zise rugăciuni.

226. *I Cor.* 2, 6.

227. *Pilde* 10, 19.

228. *Mt.* 6, 7.

228 a. *Ps.* 57, 4. Psalmistul aseamănă pe cel făţarnic cu o viperă care-şi scuipă veninul ucigător.

229. *Mt.* 6, 5—8.

XXII

ÎNȚELESUL NOU ÎN SENS DE ÎNFIERE — AL CUVINTELOR «TATĂL NOSTRU, CARE EȘTI ÎN CERURI»

1. «Tatăl nostru care eşti în ceruri». S-ar cădea să cercetăm aşa-numitul Testament Vechi, să vedem dacă găsim acolo vreo rugăciune în care Dumnezeu să fie numit Tată. Pînă acum, însă, deşi am cercetat tot ce am putut, n-am aflat aşa ceva. Cu aceasta nu susţinem că în Vechiul Testament Dumnezeu n-ar fi fost numit Tată, sau că cei care erau consideraţi că au credinţă în Dumnezeu n-ar fi fost numiţi fii ai lui Dumnezeu, ci doar că în nici o rugăciune n-am găsit nicăieri acea îndrăzneală, predicată de Mîntuitorul, de a-L numi pe Dumnezeu Tată. Că Dumnezeu este numit Tată, iar cei care s-au apropiat de învăţătura lui Dumnezeu sînt numiţi fii, se poate vedea din multe texte, de pildă din Deuteronom : «Pe Cel ce te-a născut L-ai uitat şi nu ţi-ai adus aminte de Dumnezeu, Cel ce te-a zidit» [230]. Şi iarăşi: «Au nu este El Tatăl tău, Cel ce te-a zidit, te-a făcut şi te-a întemeiat?» [231]. Sau : «Neam ticălos sînt ei şi copii în care nu este credincioşie» [232]. Şi tot aşa citim şi la Isaia : «Hrănit-am fii şi i-am crescut, dar ei s-au răzvrătit împotriva Mea» [233], iar la Maleahi : «Fiul cinsteşte pe Tatăl său şi sluga se teme de Stăpînul său ; şi dacă Eu sînt Părinte, unde este cinstea ce trebuie să-Mi daţi ? Şi dacă sînt Stăpîn, unde este teama de Mine ?» [234]

2. Dar deşi Dumnezeu e numit Tată, iar cei născuţi prin cuvîntul credinţei în El sînt numiţi fii, totuşi la cei vechi nu aflăm afirmată statornic şi neschimbător calitatea de «fii». Chiar locurile pe care le-am citat prezintă pe aceşti fii ca pe nişte robi, după cum zice Apostolul : «Cîtă vreme moştenitorul este copil, nu se deosebeşte cu nimic de rob, deşi este stăpîn pe toate, ci el este sub epitropi şi îngrijitori pînă la vremea rînduită de Tatăl său» [235]. Iar «vremea rînduită» este venirea Domnului nostru Iisus Hristos, cînd celor care primesc înfierea, precum ne învaţă Pavel în cele următoare, li se spune : «Pentru că n-aţi primit iarăşi un duh al robiei, spre temere, ci aţi primit Duhul înfierii,

230. *Deut.* 32, 18. În chip genial, Origen scoate în evidenţă noutatea rugăciunii creştine tocmai pentru motivul că are la bază credinţa în filiaţia creştină, lucru care, spune el, nu a putut fi întîlnit nicăieri în Vechiul Testament. Sau, cum spune Origen în Comentarul la Ioan XIX, 1, 1 : «Există în psalmi, în proroci şi chiar în cărţile lui Moisi, mii de rugăciuni, dar nicăieri nu vom afla pe cineva rugîndu-se şi spunîndu-I lui Dumnezeu : Tată, poate pentru că nu-L cunoşteau pe Tatăl, şi-L cinsteau doar ca Dumnezeu şi Domn, aşteptînd într-una pe Cel ce răspîndeşte Duhul înfierii nu numai peste ei, ci şi peste cei care după parusie au crezut prin El în Dumnezeu». Citat după G. Bardy, *op. cit.*, p .99.

231. *Deut.* 32, 6.

232. *Deut.* 32, 20.

233. *Is.* 1, 2.

234. *Mt.* 1, 6.

235. *Gal.* 4, 1—2.

prin care strigăm : Avva ! Părinte !» [236]. Sau în Evanghelia după Ioan : «Şi celor care L-au primit, care cred în numele Lui, le-a dat putere ca să se facă fii ai lui Dumnezeu» [237]. Sau, din epistola sobornicească a lui Ioan, învăţăm cu privire la cei născuţi din Dumnezeu în urma înfierii lor, că oricine e născut din Dumnezeu nu săvîrşeşte păcat, pentru că este născut din Dumnezeu [238].

3. Dacă ne gîndim bine, însă, ce înseamnă cuvintele «Cînd vă rugaţi, ziceţi Tată», aşa cum este scris la Luca, atunci ne temem că dacă nu sîntem fii adevăraţi şi-L numim pe Dumnezeu «Tată», pe lîngă alte păcate ale noastre ne facem vinovaţi şi de lipsă de evlavie. Iată ce aş vrea să spun. Pavel confirmă în Epistola întîia către Corinteni : «Nimeni, grăind în Duhul lui Dumnezeu, nu zice : anatema fie Iisus ! Tot aşa nimeni nu poate să zică : Domn este Iisus, decît în Duhul Sfînt» [239]. Cuvintele «Duhul Sfînt» şi «Duhul lui Dumnezeu» înseamnă acelaşi lucru. Dar a zice : «Domnul Iisus în Duhul Sfînt» nu este chiar limpede, fiindcă acest cuvînt este întrebuinţat de o mulţime de făţarnici şi de mai mulţi eretici şi uneori de demoni copleşiţi de puterea acestui nume. Nimeni, deci, nu va cuteza să susţină că toţi aceştia au numit pe Domnul Iisus întru Duhul Sfînt. De aceea ei nici n-ar voi să spună «Domnul Iisus», căci numai aceia spun Domnul Iisus care din suflet spun cuvîntul lui Dumnezeu şi nu numesc pe nimeni Domn afară de El. Dacă aşa sînt toţi cei ce-L numesc «Domnul Iisus», atunci însemnează că toţi păcătoşii hulesc prin fărădelegile lor pe Cuvîntul cel dumnezeiesc şi prin faptele lor strigă «Anatema lui Iisus». Aşadar, la fel stau lucrurile şi cu cel ce zice : «Domnul Iisus», ca şi cu cel ce are dispoziţie contrară acestuia şi care spune «blestemat să fie Iisus». Aşa trebuie înţelese cuvintele «cel născut din Dumnezeu nu păcătuieşte, fiindcă acesta este părtaş la sămînţa lui Dumnezeu şi nu păcătuieşte» [240]. Numai unul ca acela mărturiseşte şi prin fapte despre «Tatăl nostru care eşti în ceruri» [241]. Ba şi Duhul însuşi mărturiseşte, împreună cu duhul lui, că e fiu al lui Dumnezeu şi dacă e fiu, este şi «împreună-moştenitor cu Hristos» [242]. Dar pentru ca ei să nu spună numai pe jumătate : «Tatăl nostru», căci cu inima se crede spre dreptate, iar cu gura se mărturiseşte spre mîntuire [243], e nevoie şi de fapte.

236. *Gal.* 4, 4—6.
237. *In.* 1, 12.
238. *I In.* 3, 5.
239. *I Cor.* 12, 3.
240. *I In.* 3, 9.
241. *Mt.* 6, 9.
242. *Rom.* 8, 16—17.
243. *Rom.* 10, 10.

4. Orice faptă, deci și cuvîntul și gîndul, îndrumate de Cuvîntul cel Unul-Născut, înfățișează după modelul Lui imaginea lui Dumnezeu Cel nevăzut și se săvîrșește după asemănarea Creatorului, Care «face să răsară soarele peste cei răi și peste cei buni și trimite ploaie peste cei drepți și peste cei nedrepți» [244]. Căci în ei se găsește chipul Cuvîntului ceresc, iar Acesta este icoana lui Dumnezeu. Dacă cei sfinți sînt chipul icoanei, adică al icoanei care este Fiul, ei exprimă și înfierea, făcîndu-se asemenea nu numai cu trupul preamărit al lui Hristos, ci și cu cel care este încă în trup. În felul acesta sfinții devin asemenea cu Domnul în trupul măririi, schimbați fiind prin înnoirea duhului. Iar dacă acești creștini zic prin faptă și voință «Tatăl nostru care ești în ceruri», atunci este limpede că «cel ce păcătuiește — precum zice Ioan în Epistola sa sobornicească — este de la diavolul ,fiindcă de la început diavolul păcătuiește». Și precum sămînța lui Dumnezeu rămîne în cel născut din Dumnezeu și este, pentru cel zidit după Cuvîntul Unul-Născut, cauza că nu poate păcătui, tot astfel în oricine păcătuiește este sămînța diavolului, care, atîta vreme cît rămîne în suflet, nu-l lasă pe cel ce o poartă să facă binele. Însă deoarece Fiul lui Dumnezeu a venit ca să «strice lucrurile diavolului» [245], este cu putință ca prin sălășluirea cuvîntului lui Dumnezeu în noi, uneltirile diavolului să fie nimicite, iar sămînța cea rea pătrunsă în noi să fie stîrpită și noi să devenim fii ai lui Dumnezeu.

5. Să nu se creadă, deci, că noi n-am învățat altceva decît să rostim cuvinte într-o anumită clipă a rugăciunii, ci dacă înțelegem bine ceea ce am spus înainte cu privire la rugăciunea fără încetare [246], atunci întreaga noastră viață să fie o rugăciune fără întrerupere, pe care s-o confirmăm și prin purtare cînd spunem : «Tatăl nostru care ești în ceruri», căci cetățenia noastră să n-o mai punem pe pămînt, ci în ceruri [247], unde sînt tronurile lui Dumnezeu, prin întărirea lui Dumnezeu în toți cei care poartă chipul Cuvîntului ceresc [248] și care în modul acesta au devenit și ei cerești.

XIII

TATĂL «DIN CERURI» NU TREBUIE ÎNȚELES LOCAL ȘI ANTROPOMORFIC

1. Cînd se zice că «Tatăl sfinților este în ceruri», nu trebuie înțeles că Dumnezeu ar fi mărginit la o formă trupească și că ar locui în

244. *Mt.* 5, 45.
245. *I In.* 3, 8.
246. *I Tes.* 5, 17.
247. *Filip.* 3, 20.
248. *I Cor.* 15, 49.

forma aceasta în ceruri, căci dacă ar fi mărginit într-un loc, atunci ar urma că Dumnezeu e mai mic decît cerurile, care-L încap. Or, trebuie, dimpotrivă, să credem că față de puterea de nespus a dumnezeirii Lui, toate celelalte sînt mărginite. În general, toate textele, care după părerea celor mai simpli afirmă, în sens verbal, că Dumnezeu se găsește într-un singur loc, trebuie înțelese într-un mod corespunzător concepțiilor înalte și spirituale despre Dumnezeu, precum sînt cele din Evanghelia după Ioan, unde citim : «Iar înainte de praznicul Paștelor, știind Iisus că a venit ceasul Lui, ca să treacă din lumea aceasta la Tatăl, iubind pe ai Săi cei din lume, pînă la sfîrșit i-a iubit» [249]. Și ceva mai departe : «Și știind Iisus că Tatăl I-a dat Lui toate în mîini și că de la Dumnezeu a venit și la Dumnezeu se întoarce» [250]. Și apoi : «Ați auzit că v-am spus : Mă duc și voi veni iar la voi. Dacă Mă iubiți, v-ați bucura că Mă duc la Tatăl» [251]. Și după puține cuvinte spune iarăși : «De acum Mă duc la Cel ce M-a trimis și nimeni dintre voi nu Mă întreabă : Unde Te duci ?» [252]. Dacă ar trebui înțelese aceste cuvinte în sens local, atunci este vădit că tot așa ar trebui înțelese și cuvintele următoare : «Dacă Mă iubește cineva, va păzi cuvîntul Meu și Tatăl Meu îl va iubi și vom veni la el și vom face locaș la el» [253].

2. Dar acestea nu trebuie înțelese literal, în sensul unei treceri spațiale a Tatălui și a Fiului spre cel ce iubește cuvîntul lui Iisus, tălmăcindu-le în sens local. Ci Cuvîntul lui Dumnezeu care S-a coborît la noi și S-a smerit în demnitate atîta vreme cît a petrecut între oameni, trece acum, din lumea aceasta, la Tatăl pentru ca și noi să-L contemplăm acolo în stare desăvîrșită, așa cum a ieșit din starea smereniei și a intrat din nou în desăvîrșirea Sa, acolo unde și noi, luîndu-L ca îndrumător, să prisosim în toate și să ne ușurăm de orice neputințe. Să se întoarcă, deci, Cuvîntul lui Dumnezeu la Cel ce L-a trimis, să lase lumea și să meargă la Tatăl. De aceea și textul de la sfîrșitul Evangheliei după Ioan : «Nu te atinge de Mine, căci încă nu M-am suit la Tatăl Meu» va trebui să-l înțelegem tot în sens tainic, suirea Fiului la Tatăl trebuind înțeleasă în chip mai demn de Dumnezeu, cu o tălmăcire mai înduhovnicită, ca o urcare pe care o săvîrșește mai devreme duhul decît trupul.

3. Am lămurit aceste lucruri în legătură cu cuvintele : «Tatăl nostru care ești în ceruri» [254] ca să combatem părerea nepotrivită pe care și-o

249. *In.* 13, 1.
250. *In.* 13, 3.
251. *In.* 14, 28.
252. *In.* 16, 5.
253. *In.* 14, 23.
254. *In.* 20, 17. Totuși, dacă se află «într-un loc», nu însemnează numaidecît că-i «trupesc». Kohlhofer, *op. cit.*, p. 139. Migne, *P. G.*, 11, 1661. O astfel de îngustime de

fac despre Dumnezeu cei care cred că El trăieşte numai în ceruri, şi să nu lăsăm pe cineva să creadă că Dumnezeu s-ar găsi mărginit într-un spaţiu fizic, ceea ce ar însemna că are trup şi că am putea să spunem despre El cele mai neserioase învăţături : că-i divizibil, material şi supus stricăciunii, aşa cum orice trup este divizibil şi material şi supus stricăciunii. Sau să ne spună aceia că n-au păreri deşarte despre Dumnezeu, declarînd clar cum ar fi posibil ca Dumnezeu să aibă altă fire decît una materială ? Întrucît, însă, şi înainte de venirea trupească a lui Hristos, multe scrieri par să susţină că Dumnezeu se află într-un spaţiu fizic, de aceea nu mi s-ar părea nepotrivit să citez cîteva din acele texte pentru a îndepărta orice îndoială de la cei care în îngustimea lor mărginesc pe Dumnezeu, Cel a toate cuprinzător, într-un spaţiu mic şi îngust. Să luăm, mai întîi, cuvîntul din cartea Facerii : «Iar cînd au auzit glasul Domnului, Care umbla prin rai, în răcoarea serii, Adam şi femeia lui s-au ascuns de la faţa Domnului Dumnezeu printre pomii raiului» [255]. Să întrebăm, deci, pe cei care nu vor să pătrundă în comorile Scripturii şi nici nu bat de la început la uşa ei, dacă sînt în stare să ni-L înfăţişeze pe Domnul Dumnezeu care umple cerul şi pămîntul [256], cum şi-L pot ei închipui mărginit doar corporal, El care are cerul ca tron şi pămîntul ca aşternut picioarelor, dacă poate fi Domnul privit într-un loc aşa de mic în comparaţie cu întreg cerul şi pămîntul şi că chiar şi raiul, pe care şi-l imaginează fizic, nu este umplut de Dumnezeu, ci îl întrece cu atîta în mărime, încît umblă într-însul, plimbîndu-se şi aude zgomotul mersului picioarelor lui ?

Este şi mai absurd să susţii că, temîndu-se de Dumnezeu pentru păcatul lor, Adam şi Eva s-au ascuns din faţa lui Dumnezeu între pomii raiului. Şi nu se spune numai că ei ar fi vrut pur şi simplu să se ascundă, ci că ei s-au şi ascuns. Căci altfel, zic ei, de ce ar fi întrebat Dumnezeu pe Adam : «Unde eşti ?».

4. Despre toate acestea am discutat mai pe larg în comentariile făcute la cartea Facerii. Acum, pentru ca să nu trecem cu totul sub tăcere o problemă atît de însemnată, va fi de ajuns dacă vom aminti cuvintele: «Voi locui în ei şi voi umbla în mijlocul poporului Meu» [257], spuse de Dumnezeu în Deuteronom. De unde se vede că precum este petrecerea

---

vederi (διὰ τὸν ἰδιοτισμὸν) e desigur un antropomorfism simplist şi periculos, pe care Origen îl combate adeseori.

255. *Fac.* 3, 8. Despre *Comentarul la cartea Facerii* se ştie că s-a pierdut. Cu toate că a lucrat la el mai mulţi ani, Origen n-a reuşit să ajungă decît la primele cinci capitole ale cărţii (*C. Cels* 6, 49). Între singurele fragmente păstrate sînt cele două din *Filocalia*, pe care le publicăm aici. Bardenhewer, *op. cit.*, II, 140.

256. *Ier.* 3, 23—24.

257. În felul acesta nu se întîlneşte în Deuteronom citaţia respectivă. Ea e întîlnită în schimb în *II Cor.* 6, 16. Locuri paralele pot fi : *Lev.* 26, 12 şi *Ieş.* 37, 27, dar citate liber. Nu mai trebuie să spunem că sub influenţa lui Filon, Clement Alexan-

Domnului între sfinţi, cam aşa este şi cea din rai ; de aceea e firesc ca orice păcătos să se ascundă de Dumnezeu, să fugă de privirile Lui şi să se ferească să dea faţă cu El. Aşa trebuie înţelese şi cuvintele : «Şi s-a dus Cain de la faţa lui Dumnezeu şi a locuit în ţara Nod, la răsărit de Eden» [258].

Precum, deci, locuieşte Dumnezeu între sfinţi, tot aşa locuieşte El şi în cer, fie că se înţelege, prin aceasta, orice sfînt, care poartă chipul omului ceresc [259] sau al lui Hristos, în care toţi cei mîntuiţi sînt ca nişte luminători şi ca nişte stele ale cerului sau ca şi sfinţii care petrec în cer, cum spun cuvintele : «Către Tine, Cel ce locuieşti în cer, am ridicat ochii mei» [260]. Sau cum spune Ecclesiastul : «Nu te grăbi să deschizi gura ta înaintea lui Dumnezeu, căci Dumnezeu este în cer, iar tu pe pămînt jos» [261], cuvinte care vor să arate deosebirea între cei care sînt în trupul smereniei şi între cel care se găseşte între îngerii cei ridicaţi cu ajutorul Cuvîntului şi puterilor sfinte, sau chiar de către Hristos însuşi. Şi nu este nepotrivit ca El să fie propriu-zis tronul Tatălui, care, în chip mai alegoric, se numeşte cer, iar Biserica Lui să fie numită pămînt şi aşternut al picioarelor Sale.

Am înfăţişat, aici, cîteva cuvinte din Vechiul Testament, care par să aşeze pe Dumnezeu într-un loc spaţial, pentru a-l convinge pe cititor, cu toate mijloacele, după puterea ce ne este dată, să înţeleagă Sfînta Scriptură într-un mod mai înalt şi mai duhovnicesc, acolo unde pare să înveţe că Dumnezeu s-ar afla într-un singur loc. Şi aceasta a trebuit s-o spunem ca să deslušim mai bine cuvintele : «Tatăl nostru care eşti în cer», pentru a deosebi oarecum esenţa lui Dumnezeu de cea a făpturilor, care, deşi nu sînt de aceeaşi fiinţă, se împărtăşesc totuşi de o cinste dumnezeiască, de putere şi, ca să zicem aşa, de o adevărată revărsare a dumnezeirii.

XXIV

«SFINŢEASCĂ-SE NUMELE TĂU». CE ESTE UN NUME ? CE ESTE NUMELE LUI DUMNEZEU ? CE ESTE «SFINŢIREA» LUI ?

1. Cuvintele «Sfinţească-se numele Tău» arată că ori nu s-a împlinit cererea, ori că cel care a dobîndit-o se roagă ca ea să-i rămînă şi să nu se sfîrşească. Este clar, după lectura de aici, că numele Tatălui

drinul şi a altora, Origen a negat existenţa unui paradis terestru, reducînd totul la o stare paradisiacă de nevinovăţie originară.

258. *Fac.* 4, 16.

259. *I Cor.* 15, 49. Pasaj corupt în manuscrisul din Cambridge. După cele afirmate aici «cerul» poate fi ori Hristos, ori sălaş al Domnului şi îngerilor. Kohlhofer, *op. cit.*, p. 142.

260. *Ps.* 122, 1.

261. *Ecl.* 5, 1.

n-ar fi sfînt şi tocmai de aceea Matei şi Luca ne cer să spunem : «Sfinţească-se numele Tău». Dar se va zice : cum ar putea cere cineva să se sfinţească numele lui Dumnezeu ca şi cum El n-ar fi sfinţit ? Să ne gîndim ce este «numele Tatălui» şi ce înseamnă ca El «să fie sfinţit» ?

2. Numele este indicarea fundamentală a proprietăţii individuale a celui ce este numit. De pildă, există o calitate proprie Apostolului Pavel, e alta tipică sufletului lui, în virtutea căreia sufletul e aşa cum este, alta proprie minţii lui, care poate înţelege anumite lucruri şi, în sfîrşit, şi o calitate tipică trupului său, în urma căreia el a fost aşa sau aşa. Însuşirea specifică a acestor calităţi, care nu se întîlnesc la alţii, căci altul care să nu se deosebească de Pavel nu se găseşte între oameni, se arată prin numele de «Pavel» [261 a].

Dar întrucît la oameni însuşirile proprii se pot schimba, atunci, potrivit Scripturii, pe bună dreptate se schimbă şi numele. După ce şi-a schimbat felul de a fi, Avram a primit numele Avraam şi după schimbarea celui a lui Simon, a fost numit Petru, iar după schimbarea proprietăţii lui Saul, care prigonea pe Iisus, acesta a fost numit Pavel. La Dumnezeu, însă, Care este neschimbător şi rămîne mereu acelaşi, iar numele este oarecum unul şi acelaşi, întîlnim în Cartea Ieşirii un singur nume : «Eu sînt Cel ce sînt» [262], sau cam aşa ceva. Deoarece, privitor la Dumnezeu, toţi presupunem cîte ceva ori de cîte ori ne gîndim la Dînsul, dar nu toţi la ceea ce este El într-adevăr (căci puţini, şi dacă putem spune aşa şi mai puţini, între acei puţini, înţeleg sfinţenia Sa în toate), de aceea, pe bună dreptate, ni se propovăduieşte că ideea pe care ne-o facem despre Dumnezeu e cuviincioasă dacă vedem în El sfinţenia Creatorului, a Purtătorului de grijă, a Celui ce judecă, a Celui ce alege sau părăseşte, primeşte sau respinge, răsplăteşte după merite ori pedepseşte pe fiecare după cum i se cuvine.

3. Căci prin acestea şi prin alte note asemănătoare se exprimă, ca să zic aşa, însuşirile deosebite ale lui Dumnezeu, acestea cred că înseamnă, după Scriptură, numele lui Dumnezeu. De aceea se spune în Cartea Ieşirii : «Să nu iei numele Domnului Dumnezeului tău în deşert» [263], iar în Deuteronom : «Ca ploaia să curgă învăţătura Mea şi graiurile Mele să se coboare, ca roua pe verdeaţă», «ca ploaia repede pe iarbă». Iar în Psalmi : «Pomeni-vor numele Tău în tot neamul şi nea-

261 a. Şi aici se afirmă concepţia trihotomică a lui Origen.

262. *Ieş.* 3, 14. După părerea lui Origen numele aparţin lucrurilor şi traduc însuşirile lor. Aşa vorbeşte şi în *Îndemn la martiriu*, cap. 46, Migne, *P.G.*, 11, 625—29. El atacă aici probleme de teologie apofatică, desigur încă nu destul de clar concepute ca la Pseudo Dionisie Areopagitul, dar «universalia in re» se resimte deja şi la el. Pe larg nota 54 Migne, *P. G.*, 11, 626—27.

263. *Ieş.* 20, 7.

mul» [264]. Căci cine pune în legătură conceptul de Dumnezeu cu lucruri nepotrivite, acela ia numele lui Dumnezeu în deșert, iar cine are putere să rostească cuvinte, care, ca și ploaia sînt în stare să aducă rod în sufletele ascultătorilor, care spune vorbe care mîngîie ca roua, care împrăștie asupra auditorilor, printr-o zidire temeinică, picurii binefăcători ai cuvintelor și stropii de apă trebuitori încolțirii, acela dobîndește mari daruri prin numele Lui. Gîndindu-se, în sinea sa, că are nevoie de Dumnezeu, care să-i împlinească cererea, creștinul cheamă în ajutor pe Acela de la care vin cu adevărat toate darurile. Și toți care pricep aceste lucruri mai curînd își aduc aminte de însușirile lui Dumnezeu decît le-ar putea explica, chiar dacă ar crede că au auzit de la vre-un om în ce constau tainele religiei.

4. Precum cel care se roagă trebuie să țină seama de cele spuse aici (de a avea o idee corectă despre Dumnezeu) și să se roage ca să se sfințească numele lui Dumnezeu, tot așa se spune în psalmi : «Să înălțăm numele Lui împreună», precum poruncește Tatăl, ca să fim «cu toții uniți în același cuget și în aceeași înțelegere» [265], și să ne înălțăm la adevărata și înalta cunoaștere a proprietăților lui Dumnezeu. Tocmai aceasta înseamnă a înălța numele lui Dumnezeu. Căci, cel ce a avut parte de revărsarea dumnezeirii, scăpînd cu ajutorul lui Dumnezeu și biruind pe dușmani, încît aceștia nu s-au mai putut bucura de căderea lui, acela înalță însăși puterea lui Dumnezeu, de care a fost părtaș, precum se arată în psalmul al douăzeci și nouălea, prin cuvintele : «Înalța-Te-voi, Doamne, și m-ai ridicat și n-ai veselit pe vrăjmașii mei împotriva mea» [266].

Și înalță pe Dumnezeu, închinîndu-I o casă, în cele dinlăuntru ale lui, precum spune și însemnarea aceluiași psalm : «Psalmul de laudă la sfințirea casei lui David».

5. Și mai este ceva de spus despre cuvintele : «Sfințească-se numele Tău» și despre cele spuse în formă de poruncă, anume că interpreții întrebuințează adeseori forme imperative în loc de optative, ca în psalmii : «Mute să fie buzele cele viclene, care grăiesc împotriva dreptului fărădelege» [267], în loc să zică : o «de ar amuți» și «Să smulgă cămătarul toată averea lui și să nu aibă sprijinitor» [268], ca în psalmul 108 despre Iuda, unde întreg psalmul este o «rugăciune» cu privire la Iuda,

264. *Deut.* 32, 2—3.
265. *I Cor.* 1, 10.
266. *Ps.* 29, 1.
267. *Ps.* 30, 18. Sub «interpreți» Origen înțelege pe cei 70 de traducători în grecește ai Sfintei Scripturi. E vorba deci de Septuaginta. Am văzut în volumul prim al operelor exegetice ale lui Origen că el face deosebire între textul ebraic al Vechiului Testament și traducerea lui în grecește.
268. *Ps.* 108, 10—11.

ca să aibă şi el parte de astfel de lovituri. Dar Taţian (Sirianul) [269], neînţelegînd expresia «să fie», care nu însemnează totdeauna o dorinţă, ci uneori şi o poruncă, a făcut cele mai uşuratice afirmaţii despre Dumnezeu, spunînd că expresia «să fie lumină» [270] ar fi exprimat mai degrabă o dorinţă, decît o poruncă, pentru că pînă atunci Dumnezeu s-ar fi aflat, spunea el cu nerușinare, în întuneric! Ar trebui să-l întrebăm: atunci cum tălmăcim expresiile: «Să dea pămîntul din sine verdeaţă» [271], «să se adune apele de sub cer la un loc» [272], «să mişune apele de vietăţi» [273] şi «pămîntul să scoată fiinţe vii»? [274]

Oare de aceea doreşte El ca să se adune apele de sub cer la un loc, numai pentru ca să poată sta pe tăria lor? Sau pentru ca să se folosească de cele ce răsar din pămînt, exprimă El dorinţa: «pămîntul să rodească»? Şi tot aşa, ce fel de trebuinţă asemănătoare cu cea a lipsei de lumină era la vietăţile de apă, de văzduh şi de pe uscat, pentru ca să şi-o dorească şi pe aceasta? Dar chiar dacă (după Taţian) este absurd ca Dumnezeu să dorească acestea, deşi sînt expuse în termeni imperativi, de ce să nu se spună acelaşi lucru şi despre enunţarea: «Să fie lumină!», căci nu e făcută în sens de dorinţă, ci de poruncă!

Am ţinut să spun acest lucru fiindcă, rugăciunea fiind redactată în termeni imperativi, am vrut să amintesc interpretările false ale lui Taţian, din pricina celor pe care i-a indus în eroare şi care au primit învăţătura lui greşită, fapt pe care l-am verificat şi eu odinioară.

XXV

CUVINTELE «VIE ÎMPĂRĂŢIA TA» EXPRIMĂ DORINŢA DE A VEDEA PE DUMNEZEU SĂLĂŞLUINDU-SE ÎN INIMILE NOASTRE

1. «*Vie împărăţia Ta*». Dacă, după cuvîntul Domnului şi al Mîntuitorului, împărăţia lui Dumnezeu «nu vine pe văzute» şi nici nu vor zice: «iat-o aici sau acolo», căci «împărăţia lui Dumnezeu este înlăuntrul nostru» [275] şi «foarte aproape este cuvîntul, în gura noastră şi în inima noastră», atunci e clar că cel ce se roagă să vie împărăţia lui Dumnezeu, pe bună dreptate se roagă ca împărăţia lui Dumnezeu să prindă rădăcină într-însul, să aducă roade şi să se desăvîrşească. În orice sfînt (creş-

269. Taţian Sirianul, un apologet creştin din sec. II, ne-a lăsat între altele un *Discurs către greci*. Citatul de mai sus nu aparţine acestei lucrări, ci alteia. Nu se ştie dacă Taţian a sfîrşit ca om al Bisericii sau nu, altfel nu ne putem explica severitatea afirmaţiei lui Origen. Cf. G. Bardy, *op. cit.*, p. 115.

270. *Fac.* 1, 3.

271. *Fac.* 1, 11.

272. *Fac.* 1, 9.

273. *Fac.* 1, 20.

274. *Fac.* 1, 24.

275. *Lc.* 17, 20—21; *Deut.* 30, 14.

tin), care e stăpînit de Dumnezeu şi care ascultă de legile Lui duhovniceşti, sălăşluieşte Domnul ca într-o cetate bine orînduită. Tatăl este de faţă şi Hristos stăpîneşte la un loc cu Tatăl în sufletul desăvîrşit, după cuvîntul, pe care l-am amintit: «Vom veni la el şi vom face locaş la el» [276].

Eu cred că prin împărăţia lui Dumnezeu se înţelege starea fericită a unui suflet condus de raţiune şi îndrumat de sfaturi înţelepte, cu alte cuvinte, împărăţia lui Dumnezeu înseamnă cuvintele mîntuitoare [277] adresate ascultătorilor, precum şi faptele bune izvorîte din dreptate [278]. În schimb, orice păcătos este chinuit de stăpînitorul acestui veac, căci toţi păcătoşii sînt robii acestui veac rău, dacă nu se lasă în grija Celui care «s-a dat pe Sine pentru păcatele noastre», ca să ne scoată din acest veac viclean, să ne scoată după voia lui Dumnezeu şi a Tatălui nostru [279], după cuvintele scrise în Epistola către Galateni.

Şi cei ce se lasă munciţi de stăpînitorul acestui veac prin păcătuire voită, aceia stau sub puterea păcatului, de aceea ne îndeamnă Sfîntul Pavel să nu lăsăm ca păcatul să aibă stăpînire asupra noastră, poruncindu-ne aceste cuvinte: «Să nu împărăţească păcatul în trupul vostru cel muritor, ca să vă supuneţi poftelor lui!» [280]

2. Dar ar putea zice cineva cu privire la aceste două cereri: «Sfinţească-se numele Tău» şi «Vie împărăţia Ta»: dacă cel care se roagă, se roagă ca să fie ascultat şi dacă într-adevăr e aşa, atunci este limpede că va fi sfinţit pentru cineva numele lui Dumnezeu şi că pentru acela va şi veni împărăţia lui Dumnezeu. Iar dacă aşa stau lucrurile, cum se va mai ruga pentru ceea ce are, ca şi cînd nu l-ar avea, zicînd: «Sfinţească-se numele Tău» şi «Vie împărăţia Ta»? Iar dacă este aşa, atunci uneori este potrivit să nu se zică: «Sfinţească-se numele Tău» — «Vie împărăţia Ta». La acestea se poate răspunde că, precum cel care se roagă să obţină cunoştinţă şi înţelepciune, se va ruga totdeauna cum se cuvine pentru acestea, căci are tot mai multe temeiuri de a cere înţelepciune şi cunoştinţă, deşi în trup el «cunoaşte numai în parte» [281] ceea ce poate pătrunde, iar ceea ce este desăvîrşit şi care va înlocui cu-

276. *In.* 14, 23.

277. *In.* 1, 1. Din nou găsim necesar să subliniem termenul de origine stoică τὸ ἡγεμονικόν: καὶ οἶμαι νοεῖσθαι Θεοῦ μὲν βασιλείαν τὴν μακαρίαν τοῦ ἡγεμονικοῦ κατάστασιν = şi cred că pot spune că împărăţia lui Dumnezeu e starea fericită a raţiunii dominante. Desigur, nu e vorba aici de raţiune ca putere discursivă, ci în sens de cuget, de minte bună, încălzită de credinţă şi de dragoste. Poate că în ἡγεμονικόν -ul acesta inima îşi are rol mai mare decît raţiunea însăşi. În orice caz o astfel de concepţie e net spirituală, existenţialistă chiar.

278. *I Cor.* 1, 20.

279. *Gal.* 1, 4.

280. *Rom.* 6, 12.

281. *I Cor.* 13, 9.

noașterea parțială se va arăta abia atunci cînd mintea va fi pusă față în față, fără percepția simțurilor, cu cele duhovnicești, tot așa nu-i este posibil nimănui din noi să sfințească în mod desăvîrșit numele lui Dumnezeu și să guste împărăția Lui, dacă nu va dobîndi desăvîrșirea prin cunoaștere, prin înțelepciune și chiar și prin celelalte virtuți. Pe calea desăvîrșirii înaintăm numai «dacă ne îndreptăm atenția spre cele ce stau înaintea noastră și uităm de cele ce sînt în urma noastră» [282]. Abia atunci înaintăm necontenit cînd vom ajunge la împărăția lui Dumnezeu și cînd se vor împlini cuvintele Apostolului, că «Hristos după ce va fi supus pe toți vrăjmașii va preda domnia lui Dumnezeu Tatăl» «pentru ca Dumnezeu să fie totul în toate» [283]. De aceea rugîndu-ne neîncetat cu o inimă tot mai înduhovnicită prin Cuvînt, să spunem către Tatăl nostru din ceruri : «Sfințească-se numele Tău, vie împărăția Ta !»

3. Despre împărăția lui Dumnezeu trebuie înțeles și aceea că, precum nu este înfrățire între dreptate și fărădelege, iar lumina nu are nici ea părtășie cu întunericul și nici Hristos nu se însoțește cu Veliar [284], tot așa nu poate dăinui în împărăția lui Dumnezeu stăpînirea păcatului. Dacă voim, deci, ca Dumnezeu să stăpînească între noi, atunci nicidecum «să nu stăpînească păcatul în trupul nostru muritor» [285] și nici să nu ascultăm de poruncile lui, care îndeamnă sufletul nostru spre faptele cărnii și spre lucrări potrivnice lui Dumnezeu, ci să omorîm mădularele noastre, ale omului pămîntesc [286], culegînd roadele duhului, pentru ca Domnul să umble în noi ca într-un rai duhovnicesc și să domnească singur peste noi, cu Hristos al Său, Care va sălășui în noi, de-a dreapta Acelei puteri duhovnicești, de Care voim să ne împărtășim și Care va locui în noi pînă ce toți vrăjmașii din noi vor ajunge așternut picioarelor Lui, iar orice domnie, stăpînire și putere va fi îndepărtată de la noi. Căci acestea se pot întîmpla în fiecare din noi și ca și cel din urmă dușman, moartea, să fie biruită pentru ca și despre noi să spună Hristos : «Unde-ți este, moarte, biruința ta ? Unde-ți este, iadule, boldul tău ?» [287].

De pe acum, deci, să se îmbrace în sfințenie ceea ce este stricăcios în noi și nestricăciunea în feciorie și desăvîrșită curățenie, iar ce este muritor să se îmbrace, după biruința morții, în nemurirea Tatălui, și astfel, aflîndu-ne sub stăpînirea lui Dumnezeu, să ne împărtășim încă de pe acum de binefacerile renașterii și ale învierii.

---

282. *Filip.* 3, 14.
283. *I Cor.* 15, 28.
284. *II Cor.* 6, 14—15.
285. *Rom.* 6, 12.
286. *Col.* 3, 5.
287. *I Cor.* 15, 53 ; 15, 55.

XXVI

«FACĂ-SE VOIA TA» SE REFERĂ LA NOI PERSONAL, APOI LA MEMBRII BISERICII ŞI ÎN FINE LA FIINŢELE CEREŞTI

1. După ce a spus cuvintele: «Vie împărăţia Ta», evanghelistul Luca a lăsat la o parte cuvintele referitoare la voia Tatălui, trecînd direct la cererea următoare: «Pîinea noastră cea spre fiinţă, dă-ne-o nouă în fiecare zi» [288]. Să studiem cuvintele referitoare la voia Tatălui, despre care ştim că se găsesc numai în Evanghelia după Matei şi stau în strînsă legătură cu cele dinaintea lor.

Cînd ne rugăm, fiind încă pe pămînt, şi ştim că în cer se împlineşte voia lui Dumnezeu de toate fiinţele cereşti, atunci să ne rugăm ca şi noi, cei de pe pămînt, să împlinim, ca şi ei, voia lui Dumnezeu, ceea ce se va şi întîmpla dacă nu facem nimic împotriva voii Lui. Iar dacă, aşa cum se face în cer voia lui Dumnezeu, va fi îndeplinită şi de noi pe pămînt, atunci şi noi ne vom asemăna fiinţelor cereşti, fiindcă şi noi purtăm chipul cel ceresc şi atunci vom moşteni împărăţia cerurilor, iar cei care vor veni după noi, pe pămînt, vor cere să fie asemenea nouă, care vom fi în ceruri.

2. După Matei am putea înţelege cuvintele: «precum în cer aşa şi pe pămînt», în sens mai larg, anume că ceea ce ni se porunceşte să spunem în rugăciune ar fi cam aşa: «Sfinţească-se numele Tău, precum în cer aşa şi pe pămînt», «vie împărăţia Ta, precum în cer aşa şi pe pămînt», «facă-se voia Ta, precum în cer aşa şi pe pămînt». Numele lui Dumnezeu a fost sfinţit de cei din ceruri, la ei a venit împărăţia lui Dumnezeu şi tot ei sînt cei care împlinesc laolaltă voia lui Dumnezeu. În acelaşi timp, pe pămînt, tot ce săvîrşim noi este nedeplin, dar le putem desăvîrşi şi aici dacă ne vom arăta demni să fim ascultaţi de Dumnezeu în toate acestea.

3. Iar, în chip special, cu privire la: «Facă-se voia Ta, precum în cer aşa şi pe pămînt» ne putem întreba: Cum se împlineşte voia lui Dumnezeu într-un cer, în care se află şi duhuri ale răutăţii, pentru care «s-a îmbătat sabia lui Dumnezeu» ? [289]. Dacă ne rugăm să se facă voia lui Dumnezeu pe pămînt, aşa cum se face ea în cer, să nu cerem cumva fără socoteală să rămînă pe pămînt puterile potrivnice, care vin din cer, fiindcă mulţi s-au făcut răi pe pămînt din cauza căderii duhurilor răutăţii, care sînt şi în ceruri! Cine înţelege cerul în chip figurat şi spune că el este Hristos, iar pămîntul Biserica — căci care tron ar fi

288. *Lc.* 11, 3.

289. *Ef.* 6, 12; *Is.* 34, 5. Reiese, aşadar, din cele spuse aici, că duhuri rele luptă şi în regiunile cereşti, adică deasupra pămîntului, după cum susţine Origen şi în alte locuri (*De Principiis* II, 9 etc.).

atît de vrednic de Tatăl ca Hristos şi care aşternut al picioarelor Lui ca Biserica? — acela va rezolva uşor problema, spunînd că fiecare din membrii Bisericii trebuie să se roage de bună voie Tatălui, să împlinească voia Tatălui aşa cum a împlinit-o Hristos, Care a venit să facă voia Tatălui Său şi a împlinit-o cu prisosinţă. Şi noi, dacă ne alipim de Hristos, ne facem un duh cu El, îndeplinind astfel voia Lui încît să fie împlinită şi pe pămînt ca şi în ceruri. «Căci cel ce se lipeşte de Domnul — zice Sfîntul Pavel — este un duh cu El» [290]. Şi cred că nu va fi neîndreptăţită această explicaţie pentru cine o va chibzui mai cu atenţie.

4. Iar dacă cineva va fi de altă părere, atunci să se ducă la sfîrşitul acestei Evanghelii (de la Matei), acolo unde, după înviere, Domnul va zice către cei unsprezece ucenici: «Datu-Mi-s-a toată puterea, în cer şi pe pămînt» [291]. Avînd putere peste cele din cer, va spune El, a primit-o şi peste cele de pe pămînt, fiinţele din cer fiind cele dintîi luminate de către Cuvîntul, iar la plinirea vremii, în urma puterii date Fiului lui Dumnezeu, imită şi cei de pe pămînt ordinea statornicită în cer, pentru care Mîntuitorul a primit deplină putere.

Prin rugăciune Hristos voieşte, oarecum, să-i ia pe ucenicii pe care i-a instruit drept colaboratori pe lîngă Tatăl, pentru ca asemenea fiinţelor cereşti, supuse Adevărului şi Cuvîntului, şi fiinţele pămînteşti îndreptate cu puterea pe care au primit-o în cer şi pe pămînt să fie îndrumate spre un sfîrşit fericit, ceea ce stă în puterea Lui. Cine înţelege că prin cer vedem pe Mîntuitorul, iar prin pămînt, Biserica, spunînd că Cel Întîi Născut din toată făptura este cerul, în care Tatăl se odihneşte ca pe un tron, acela va înţelege că omul pe care l-a îmbrăcat, împodobit cu puterea smereniei şi a ascultării pînă la moarte, zice după înviere: «Datu-Mi-s-a toată puterea, precum în cer aşa şi pe pămînt» [292]. Omul luat de Mîntuitorul a primit puterea peste cele cereşti, care sînt proprii numai Celui Unul-Născut, pentru ca să-L facă părtaş la dumnezeirea Sa şi pentru ca să se facă una cu El [293].

5. Ne mai rămîne să rezolvăm cea de a doua problemă, şi anume, cum se împlineşte voia lui Dumnezeu în cer, cîtă vreme şi în cer duhurile răutăţii luptă împotriva fiinţelor de pe pămînt? Iată cum răspundem aici. După cum pămînteanul îşi are patria în cer, nu din pricina locului unde se află, ci, pe temeiul simţămintelor sale alese, adunîndu-şi comori în ceruri şi avînd inima în cer, purtînd cu alte cuvinte chipul

290. *I Cor.* 6, 17.
291. *Mt.* 28, 18.
292. *Mt.* 28, 18.
293. E vorba despre uniunea ipostatică = καὶ ενοσύμενος αὐτῷ Migne, *P.G.*, 11, 504 A.

unei adevărate ființe cerești, și nu mai aparține pământului și lumii de jos, ci aparține cerului și unei lumi mai bune, celei cerești, tot așa și duhurile răutății care petrec în ceruri, dar își au «patria» pe pământ, unde luptă prin uneltiri împotriva oamenilor, «adună comori pe pământ» și «poartă chipul pământescului», care «deși frunte a făpturilor lui Dumnezeu, totuși a ajuns să fie batjocorit de îngeri», deci nu sînt cerești și nu locuiesc în ceruri din pricina simțirii lor rele. Cînd, deci, se spune: «Facă-se voia Ta, precum în cer așa și pe pământ», trebuie să ne gîndim că nu sînt în cer aceia care din îngîmfare au căzut deodată cu acela, care «ca un fulger a căzut din cer» [294].

6. Poate că zicînd Mîntuitorul nostru că trebuie să ne rugăm ca voia Tatălui așa să se împlinească pe pământ, cum se împlinește și în cer, nicidecum nu se poruncește ca rugăciunile să se facă pentru cei care petrec cu simțirile printre pămînteni, pentru ca să fie asemenea acelora care petrec cu sufletul în cer, ci rugăciunea se rînduiește cu scopul ca toate cele de pe pământ, adică cele mai rele și înrudite cu cele pămîntești, să devină asemănătoare celor mai bune, care au cetățenia [295] în ceruri, făcîndu-se astfel cerești. Păcătosul este tot pământ, oriunde s-ar afla; el nu se va pocăi și tot pământ se va face, pe cînd cel ce împlinește voia lui Dumnezeu și nu nesocotește legile duhovnicești mîntuitoare, acela este cer. Cît timp sîntem încă pământ din pricina păcatului, să ne rugăm ca voia lui Dumnezeu să coboare și asupra noastră spre îndreptare, așa cum s-a întîmplat cu cei care au devenit cer înaintea noastră sau sînt în cer. Iar dacă în ochii lui Dumnezeu nu sîntem priviți ca pământ, ci de acum, deja ca cer, atunci să ne rugăm «ca precum e în cer, așa să fie și pe pământ», adică și la cei răi să se împlinească voia lui Dumnezeu, pentru ca să-i facă, să spun așa, cer, ca să nu mai rămînă pământ, ci toate să devină cer. Căci, dacă, potrivit acestei interpretări, voința lui Dumnezeu se face în cer ca și pe pământ, atunci pământul nu va rămîne pământ, precum aș spune mai lămurit cu alt exemplu, ci precum s-a împlinit voia lui Dumnezeu la cei cumpătați, atunci și cei necumpătați se vor face cumpătați. Precum s-a împlinit voia lui Dumnezeu la cei drepți, ca și la cei nedrepți, atunci și cei nedrepți vor fi drepți. Dacă, deci, precum voia lui Dumnezeu s-a făcut în cer și se face și pe pământ, atunci toți vom fi cer, căci carnea care nu este de folos și sîngele înrudit cu dînsa nu pot să moștenească împără-

294. *Iov* 40, 19; *I Cor.* 15, 49; *Lc.* 10, 18.
295. *Filip.* 3, 20.

ţia lui Dumnezeu, nici stricăciunea nu moşteneşte nestricăciunea [296]. Însă, se va putea spune că ar putea să o obţină, dacă se vor îndrepta de la carne, de la pămînt, de la lut şi de la sînge înspre firea cerească.

XXVII

PRIN «PÎINEA CEA DE TOATE ZILELE» TREBUIE SĂ ÎNŢELEGEM (CA LA ÎNGERI) MAI ALES PÎINEA SUFLETULUI PE CARE S-O CEREM CONTINUU

1. «Pîinea cea de toate zilele dă-ne-o nouă astăzi» [297] sau cum spune Luca: «Pîinea noastră cea de toate zilele dă-ne-o nouă în fiecare zi» [298].

Deoarece unii cred că aici ni se spune să ne rugăm pentru pîinea cea trupească, de aceea este potrivit să îndreptăm în cele ce urmează această părere greşită şi să înfăţişăm adevărul cu privire la pîinea cea spre fiinţă. Trebuie să-i întrebăm: Cum ne poate porunci aşa ceva Cel ce ne-a cerut să ne rugăm pentru lucruri mari şi cereşti, atît timp cît pîinea, care ni se dă pentru trup, nu este un lucru ceresc şi nici rugăciunea pentru aceasta nu este o rugăciune mare, ca şi cînd ar fi uitat, ceea ce ne-a învăţat altă dată, urmînd ca acum să aducem lui Dumnezeu rugăciune pentru lucruri pămînteşti şi fără însemnătate?

2. Dar, urmînd Învăţătorului însuşi, care ne învaţă cu privire la pîine, vom arăta acest lucru mai pe larg. În Evanghelia după Ioan, El zice către cei care au venit la Capernaum ca să-L caute: «Amin, amin zic vouă: Mă căutaţi nu pentru că aţi văzut minunile, ci pentru că aţi mîncat din pîini şi v-aţi săturat» [299]. Căci cine mănîncă din pîinile binecuvîntate de Iisus şi se satură din ele, acela nu mai caută decît să înţeleagă pe Fiul lui Dumnezeu şi se grăbeşte spre El. De aceea El dă poruncă potrivită cînd spune: «Lucraţi nu pentru mîncarea cea pieri-

296. *I Cor.* 15, 20.
297. *Mt.* 6, 11.
298. *Lc.* 11, 3. Termenul ἐπιούσιος (= spre fiinţă) e întîlnit numai de două ori în Sfînta Scriptură şi anume la *Matei* 6, 11 şi la *Luca* 11, 3, deci în locurile unde e vorba de rugăciunea «Tatăl nostru». După cum Origen şi-a făcut un titlu de glorie, popularizînd acel agrafon αἰτεῖτε τὰ μεγάλα (= cereţi lucruri mari, probabil în legătură cu Matei 6, 33), tot aşa face şi aici o subliniere epocală, atunci cînd dă să se înţeleagă că pîinea pentru care ne rugăm este cea care asigură fiinţarea noastră deplină, atît pentru suflet cît şi pentru trup. Desigur că aici trebuie implicată şi Euharistia, potrivit expresiei ioaneice (6, 53—55). Mulţi teologi, mai ales protestanţi, deduc originea cuvîntului ἐπιούσιος, de la verbul ἔπειμι = merg spre, urmez, aşa cum e expresia ἡ επιοῦσα ἡμέρα, ziua următoare. În cazul acesta s-ar sublinia aspectul eshatologic al cererii, în sensul ca să cerem hrană necesară pe fiecare a doua zi, ceea ce sună cam pămîntesc. Aşa s-a încetăţenit adjectivul «cea de toate zilele». Oirgen s-a gîndit «la lucruri mai mari»; ἐπιούσιος provine de la ἐπὶ + οὐσία = spre fiinţă, spre fiinţare. Traducerea latină «super substantialis» e destul de greoaie. Fericitul Ieronim a tradus cu «pîine supranaturală», ceea ce iarăşi e forţat.
299. *In.* 6, 26.

toare, ci pentru mîncarea ce rămîne spre viaţă veşnică şi pe care o va da vouă Fiul Omului» [300].

Iar cînd cei ce-L ascultau L-au întrebat şi au zis: «Ce să facem ca să săvîrşim lucrările lui Dumnezeu?» [301], Iisus le-a răspuns şi le-a zis: «Aceasta este lucrarea lui Dumnezeu, ca să credeţi în Acela pe care El L-a trimis» [302]. Şi Dumnezeu «a trimis pe Cuvîntul Său şi i-a tămăduit», precum este scris în psalmi [303], adică pe cei bolnavi. Şi cei care cred în acest cuvînt săvîrşesc lucrările lui Dumnezeu, care sînt o hrană ce rămîne spre viaţa cea veşnică [304]. «Şi Tatăl Meu, zice El, vă va da pîinea cea adevărată» [305] din cer, căci pîinea lui Dumnezeu este aceea care coboară din cer şi dă viaţă lumii. Adevărata pîine este aceea care hrăneşte pe omul adevărat, cel zidit după chipul lui Dumnezeu [305 a], crescîndu-l şi făcîndu-l asemenea cu Creatorul. Ce este oare mai potrivit pentru hrana sufletului decît Cuvîntul? Sau ce poate fi mai de preţ, pentru o minte înţelegătoare, decît înţelepciunea lui Dumnezeu? Şi ce poate fi mai de dorit pentru o fiinţă cugetătoare decît adevărul?

3. Dacă, însă, s-ar opune cineva zicînd că Hristos nu ne-ar fi învăţat să ne rugăm pentru pîinea cea de toate zilele, întrucît aceasta ar fi ceva deosebit de fiinţa Lui, atunci să asculte cum se vorbeşte şi în Evanghelia după Ioan o dată ca ceva deosebit de Dînsul, altă dată ca şi cînd pîinea ar fi El însuşi: «Nu Moise v-a dat pîinea cea din cer, ci Tatăl Meu vă va da din cer pîinea cea adevărată» [306]. Altă dată, însă, îi cereau: «Dă-ne nouă pîinea aceasta totdeauna» [307]. El vorbeşte ca despre Sine: «Eu sînt pîinea vieţii; cine vine la Mine nu va flămînzi şi cine crede în Mine nu va înseta niciodată» [308]. Şi puţin după aceea: «Eu sînt Pîinea cea vie, care s-a pogorît din cer. Cine va mînca din pîinea aceasta va fi viu în veci. Iar pîinea pe care Eu o voi da pentru viaţa lumii este trupul Meu» [309].

4. Şi pentru că orice hrană e numită în Scriptură pîine, cum se vede din cele scrise de Moise: «Patruzeci de zile şi patruzeci de nopţi n-a

300. *In.* 6, 27.
301. *In.* 6, 28.
302. *In.* 6, 29.
303. *Ps.* 106, 20.
304. *In.* 6, 27.
305. *In.* 6, 32—3.
305 a. Fiind zidit «după chipul lui Dumnezeu», omul tinde la asemănarea cu El. Iată o teză din cele mai des susţinute de Origen. *C. Cels* IV, 83, 85; *Comm. in Ioannem*, XX, 22; *De Principiis* III, 6, 1.
306. *In.* 6, 32.
307. *In.* 6, 34.
308. *In.* 6, 35.
309. *In.* 6, 51.

mîncat pîine, nici apă n-a băut» [310], tot așa și cuvîntul care înseamnă hrană este diferit și variat, fiindcă nu toți pot fi hrăniți cu învățăturile dumnezeiești, aspre și severe. De aceea, voind să arate o hrană întăritoare, pe potriva celor mai desăvîrșiți, zice: «Pîinea pe care Eu o voi da pentru viața lumii este trupul Meu» [311], iar după aceea: «Dacă nu veți mînca trupul Fiului Omului și nu veți bea sîngele Lui, nu veți avea viață în voi. Cel ce mănîncă trupul Meu și bea sîngele Meu are viață veșnică și Eu îl voi învia în ziua cea de apoi, căci trupul Meu este adevărată mîncare și sîngele Meu adevărată băutură. Cel ce mănîncă trupul Meu și bea sîngele Meu rămîne întru Mine și Eu întru el. Precum M-a trimis pe Mine Tatăl cel viu și Eu viez pentru Tatăl (tot așa) și cel ce Mă mănîncă pe Mine va trăi prin Mine» [311 a].

Aceasta este hrana cea adevărată, trupul lui Hristos, care fiind Cuvînt, S-a făcut trup, după cum este scris: «Și Cuvîntul trup S-a făcut» [312]. Îndată ce-L mîncăm, El S-a sălășluit întru noi. Și cînd ni se împărtășește, atunci se împlinește cuvîntul: «noi am văzut slava Lui» [313]. «Aceasta este pîinea care s-a pogorît din cer, nu precum au mîncat părinții voștri (mana) și au murit. Cel ce mănîncă această pîine va trăi în veci» [314].

5. Iar Pavel, vorbind cu corintenii cei nevîrstnici, care se comportau în chip copilăresc, zice: «Cu lapte v-am hrănit, nu cu bucate, căci încă nu puteați mînca, pentru că sînteți încă trupești» [315], iar în epistola către Evrei: «Și voi aveți nevoie de lapte, nu de hrană vîrtoasă, pentru că oricine se hrănește cu lapte este nepriceput în cuvîntul îndreptării, de vreme ce este prunc. Hrana tare este pentru cei desăvîrșiți, care au prin obișnuință și simțurile învățate să deosebească binele și răul» [316]. Și cred că și enunțarea: «Unul crede că mănîncă de toate, cel slab însă mănîncă legume» [317], nu este făcută de dînsul cu privire la hrana trupească, ci cu privire la cuvintele lui Dumnezeu, care

310. *Deut.* 9, 9—10.
311. *In.* 6, 51.
311 a. *In.* 6, 53—57.
312. *In.* 1, 14.
313. *In.* 1, 14: A se vedea că «slava Domnului» e un har deosebit. Între puținele cazuri din Vechiul Testament, cînd s-a spus că au «văzut slava Domnului», e cazul din *Ieș.* 40, 34 după terminarea Cortului Mărturiei. Ceva în acest gen, desigur mai măreț, trebuie înțeles aici, unde e vorba de Sfînta Euharistie.
314. *In.* 6, 58.
315. *I Cor.* 3, 2. În scrisul lui Origen întîlnim adeseori cel puțin două clase de credincioși: pe de o parte creștinul «de toate zilele», sau cei mai simpli, iar pe de altă parte gnosticii, sau cei desăvîrșiți, care nu se mulțumesc numai cu ce spune Legea, ci caută «mai mult», urcă «mai sus». Laptele și hrana vîrtoasă sînt cele mai simple simboluri ale celor două grupe.
316. *Evr.* 5, 12—14.
317. *Rom.* 14, 2.

nutresc sufletul. Căci omul credincios şi desăvîrşit poate să pătrundă toate, cum arată cuvintele : «Unul crede că mănîncă de toate», pe cînd cel mai slab şi mai puţin desăvîrşit se mulţumeşte cu învăţături mai simple, mai puţin grele, care nu întăresc prea mult. Şi pe el îl au în vedere cuvintele : «Iar cel slab mănîncă legume» [318].

6. Cred că şi afirmaţia lui Solomon din Cartea Pildelor ne învaţă că e mai de laudă şi mai vrednic cel care nu pătrunde învăţăturile cele mai întăritoare şi mai înalte din cauză că nu-l ajută mintea (desigur fără să cugete totuşi lucruri greşite) decît cel cu minte mai pricepută şi mai subtilă şi care ştie să mînuiască lucrurile cu mai mare dibăcie, dar care nu pătrunde sensul păcii şi al armoniei în univers. Iar proverbul sună aşa : «Mai mult face o mîncare de verdeţuri şi alături dragoste, decît un bou îngrăşat şi alături ură» [319].

De aceea am primit adesea, cu mai multă bucurie, o gustare simplă şi modestă, cînd am fost ospătaţi de oameni care nu puteau să ne ofere mai mult, decît cuvintele înalte care se ridică împotriva cunoaşterii lui Dumnezeu, propovăduind cu ispititoare încăpăţînare o învăţătură străină de cea dată de Tatăl Domnului nostru Iisus Hristos, care ne-a dat Legea şi profeţii. Pentru ca, deci, nici să ne îmbolnăvim cu sufletul din lipsa de hrană şi nici să murim pentru Dumnezeu de foamea cuvîntului Domnului, să cerem de la Tatăl pîinea cea vie, adică «cea spre fiinţă», cum spune rugăciunea.

7. Acum trebuie să înţelegem ce însemnează cuvîntul «spre fiinţă» şi «de toate zilele». Mai întîi trebuie ştiut că termenul «epiousios», sau ceea ce-i necesar spre fiinţa noastră de toate zilele, nu este întrebuinţat de nici un grec învăţat şi nici n-a fost folosit de limba oamenilor simpli, ci pare să fie inventat de evanghelişti. Şi anume, Matei şi Luca au fost de aceeaşi părere şi l-au întrebuinţat fără vreo deosebire de nuanţă. Lucruri asemănătoare au făcut şi în alte cazuri traducătorii cărţilor ebraice. Căci care grec a întrebuinţat cîndva cuvîntul : ἐνωτίζου — enotizou — sau ἀκουτίσθητι acoutistiti — în loc de εἰς τὰ ὦτα δέξαι eis ta ota dexai —, «vîrîţi în urechi», şi «fă-te că auzi»! Un cuvînt asemănător cu ἐπιούσιον — epiousion — se află scris la Moise, ca fiind spus de Dumnezeu : «Voi îmi veţi fi popor ales : λαὸς περιούσιος — laos periousios — [320]. Atît ἐπιούσιος cît şi περιούσιος cred că derivă de la cuvîntul «usia» (substanţă). Cel dintîi arată pîinea care se transformă în sub-

318. *Rom.* 14, 2.

319. *Pilde* 15, 17. ἐνωτίζου şi ἀκουτίσθητι le întîlnim la *Iov* 33, 1 şi 34; 34, 16 şi 37, 13, apoi la *Isaia* 1, 2; iar Origen le comentează în *Omilia XII, 7 la Ieremia*, după cum am văzut în volumul prim.

320. *Ieş.* 19, 5.

stanța noastră, iar celălalt înseamnă poporul viu, legat de ființa dumnezeiască, care participă la Ea.

8. «Usia» propriu-zisă se referă la lucrurile necorporale (adică la suflete), care au o existență invariabilă și nu sînt supuse nici unei creșteri sau scăderi. Căci proprietățile principale ale corpurilor, la care au loc o creștere, respectiv o împuținare, sînt tocmai nestatornicia lor și nevoia unui adaos care să le sprijine și să le mențină. Și dacă li se adaugă, într-un anumit moment, ceva în plus față de ce s-a pierdut, are loc o augmentare, iar în caz invers — o împuținare. Poate că unele nici nu primesc adaos și sînt, ca să zic așa, în continuă descreștere. Cei care cred că esența lucrurilor necorporale e lucru secundar, iar cea a corpurilor e lucru principal — dau următoarele determinări : Substanța este materia sau esența primă a tot ce există, materia corpurilor și din care derivă corpurile — materia corpurilor individuale, sau primul existent nediferențiat, care există înainte de lucrurile reale, sau cea care primește toate schimbările și prefacerile, iar pentru sine este, după legea proprie, invariabil, sau care dăinuiește la orice schimbare sau prefacere.

După acești filosofi din urmă, substanța este fără calitate și lipsită de formă, ea există potrivit propriei sale rațiuni, nu are nici o mărime determinată, servește însă pentru orice calitate drept substrat într-un loc pregătit pentru aceasta. Ei numesc aceste însușiri acte și acțiuni și lor le aparțin și mișcările și stările. Deci ei spun că substanța nu ia parte la nici una din ele, totuși niciodată ea nu-i complet inseparabilă de una din ele, ci e în stare să primească toate influențele cauzei care o acționează și o transformă. Forța din ea e liberă de orice determinare și este cauza tuturor proprietăților și tuturor alcătuirilor în jurul său. Și, spun ei, ea este cu totul schimbătoare și divizibilă și orice usie se pote uni cu oricare alta, formînd o singură unitate.

9. Din cele spuse pînă aici în legătură cu «pîinea cea spre ființă» și despre poporul ales (ἐπιούσιος și περιούσιος) am reținut două diferite însemnări ale «usiei». Înainte arătasem că pîinea, pe care trebuie s-o cerem, e de ordin duhovnicesc. Or, aceasta înseamnă să concepem pîinea ca fiind înrudită cu substanța, pentru că așa cum pîinea corporală, cînd este introdusă în corpul celui nutrit, se preface în substanța acestuia, tot așa și pîinea cea vie, care coboară din cer, primită de minte și suflet, împărtășește putere celui care caută hrana în ea, fiind «pîinea spre ființă» pentru care ne rugăm. Și tot astfel, precum după felul nutriției, dacă este vîrtoasă și potrivită pentru atleți sau este de felul laptelui și legumelor, cel care se hrănește primește puteri diferite, așa este firesc ca și cuvîntul lui Dumnezeu, care se dă copiilor sub formă de lapte, ori ca legume pentru cei slabi, ori sub formă de carne pentru

alergători, fiecare din cei nutriţi să pară una sau alta, după felul cum s-au dedicat cuvîntului.

E drept că sînt şi alimente care sînt considerate ca dăunătoare, altele produc boli şi altele nu pot fi consumate. Toate trebuie înţelese prin analogie şi aplicate în mod corespunzător.

10. Pîinea cea de toate zilele sau «cea spre fiinţă», corespunzătoare atît fiinţei noastre raţionale cît şi substanţei însăşi, aduce sufletului sănătate, bunăstare şi putere, dar împărtăşeşte şi propria-i nemurire celui ce se hrăneşte cu ea [320 a], pentru că Cuvîntul lui Dumnezeu este El însuşi nemuritor.

Această pîine de toate zilele mi se pare că a fost numită de Scriptură pomul vieţii şi cine întinde mîna spre el şi va lua din el va trăi în veci. Şi cu o a treia numire acest pom este numit, de către Solomon, înţelepciunea lui Dumnezeu, atunci cînd zice «Pom al vieţii este ea pentru cei ce stăpînesc înţelepciunea, iar cei ce se sprijină pe ea, ca pe Domnul, sînt fericiţi» [321]. Iar fiindcă şi îngerii sînt hrăniţi cu înţelepciunea lui Dumnezeu, pentru că iau puteri ca să-şi poată îndeplini misiunea prin contemplarea adevărului şi înţelepciunii, se spune în psalmi că şi îngerii se hrănesc, iar oamenii lui Dumnezeu, aşa-numiţii evrei, comunică cu îngerii şi devin oarecum comesenii lor, după cum este scris : «Pîine îngerească a mîncat omul» [322]. Desigur, mintea noastră nu poate fi atît de neputincioasă încît să ne facă să credem că îngerii primesc un soi de pîine trupească, cum a fost cea căzută din cer pentru evreii ieşiţi din Egipt, din care s-au împărtăşit şi s-au hrănit în toată vremea laolaltă atît evreii cît şi îngerii şi duhurile slujitoare ale lui Dumnezeu.

11. Dar, întrucît discutăm despre pîinea cea spre fiinţă, despre pomul vieţii, despre înţelepciunea lui Dumnezeu şi despre hrana comună a oamenilor şi a îngerilor, n-ar fi greşit să atragem atenţia asupra celor trei bărbaţi din Cartea Facerii, care au fost găzduiţi de Avraam şi au fost ospătaţi din plămada a trei măsuri de făină coaptă sub spuză. Acestea nu trebuie înţelese literal, ci numai figurativ, căci sfinţii se pot împărtăşi uneori de hrană spirituală şi raţională nu numai ca oamenii, ci şi ca puterile dumnezeieşti, fie spre folosul lor, fie spre a arăta cu ce fel de hrană au izbutit să se hrănească. De o astfel de manifestare se bucură şi se hrănesc şi îngerii şi sînt mai dispuşi să colaboreze în toate chipurile şi să ajute de-a rîndul, ca să înţeleagă lu-

320 a. Cele două concepţii deosebite, în legătură cu substanţa despre care vorbeşte Origen aici, sînt cea a lui Platon şi a stoicilor. A se vedea «notele critice», Migne, *P. G.*, 11, 1671.

321. *Pilde* 3, 18.

322. *Ps.* 77, 29.

cruri mai multe și mai mari de la cel luminat în prealabil de învățături întremătoare. Căci nu este de mirare ca un om să hrănească pe îngeri, căci și Hristos mărturisește că stă lîngă ușă și bate ca să intre la cei ce-I deschid și să ospăteze din bucate cu cel ce I-a deschis, iar după aceea El însuși va împărți din ale Sale aceluia care L-a ospătat mai înainte, după puterea sa, pe Fiul lui Dumneezu.

12. Cel care ia din pîinea cea spre ființă își întărește inima și se face fiu al lui Dumnezeu. În schimb, «cel ce se împărtășește dintr-un șarpe nu-i altceva decît un etiopian duhovnicesc», prefăcut el însuși prin viclenie în șarpe, așa că, chiar dacă dorește să fie botezat, va fi dojenit de Cuvîntul Domnului: «Pui de vipere, cine v-a arătat că veți scăpa de mînia ce va să vie?» [323]. Despre trupul șarpelui mîncat de etiopieni, David scrie acestea: «Tu ai sfărîmat capul șarpelui și ai strivit capul balaurului și l-ai dat pe el popoarelor pustiului spre mîncare» [324].

Dacă nu este absurd că Fiul lui Dumnezeu există ca duh, dar tot ca duh există și potrivnicul, încît fiecare din ei pot hrăni pe unul sau altul dintre oameni, de ce ne-am teme să admitem că fiecare din noi poate fi nutrit de toate puterile cele bune ca și de cele rele și chiar de toate? Astfel, cînd Petru a voit să intre în legătură cu sutașul Corneliu și cu cei adunați la Cezareea și apoi a vrut să împărtășească cuvîntul lui Dumnezeu și neamurilor, a zărit coborînd din cer un vas slobozit de cele patru capete, în care se aflau toate viețuitoarele cu patru picioare, cele tîrîtoare și cele sălbatice de pe pămînt. Și cînd i s-a poruncit să se scoale, să jertfească și să mănînce, el a refuzat, mai întîi, și a zis: «Tu știi, Doamne, că nimic spurcat sau necurat n-a intrat în gura mea» [325], iar după aceea i s-a poruncit să nu numească pe nici un om murdar sau necurat, căci ceea ce este curățit de Dumnezeu nu este îngăduit a fi declarat de Petru necurat. Căci zice în carte: «Ceea ce Dumnezeu a curățit, tu să nu consideri spurcat» [326].

Așadar, după legea lui Moise, mîncarea curată și necurată a fost deosebită după numirile mai multor animale, iar diferitele moravuri ale ființelor raționale învață că unele mîncări ne sînt folositoare, iar

323. *Mt.* 3, 7; *Ps.* 73, 14.
324. *Ps.* 73, 15.
325. *Fapte* 10, 14 și 11, 8.
326. *Deut.* 14, 3. Pe bună dreptate se poate întreba cititorul de ce pomenește Origen în acest lung capitol atîtea imagini și noțiuni filosofice despre «pîinea cea substanțială», în schimb nu vorbește clar despre Euharistie, deși se știe că «realismul euharistic» nu-i era necunoscut. Poate că aici aruncă o umbră apăsătoare interpretarea lui alegorică. Pentru el pîinea vieții cu care hrănește Hristos pe credincioșii adevărați e mai ales adevărul care luminează sufletul. De aceea predomină la el caracterul duhovnicesc al pîinii pe care o cerem în «Tatăl nostru». De aceea nu-i ușor de urmărit mersul cugetării lui. A se vedea G. Bardy, *Origène*, p. 142.

altele, dimpotrivă, pînă ce Dumnezeu le-a curăţat pe toate dobitoacele făcîndu-le potrivite pentru hrană.

13. Aşa stînd lucrurile, există o mare deosebire între alimente, totuşi, faţă de toate celelalte există o singură «pîine spre fiinţă» pe care trebuie s-o cerem pentru ca să fim găsiţi vrednici de ea şi să fim hrăniţi de Cuvîntul lui Dumnezeu, care «era de la început la Dumnezeu» şi să fim îndumnezeiţi.

S-ar putea ca cineva să spună că ἐπιούσιον — epiousion — derivă de la ἐπεῖναι — epeinai — care înseamnă «a se grăbi, a veni, a urma» şi ar însemna că ne porunceşte să ne rugăm pentru pîinea care ne este necesară veacului viitor, pe care Dumnezeu să ne-o dăruiască mai înainte, prin prevedere, de pe acum, «astăzi» primind pentru secolul prezent, iar «mîine» pentru cel ce are să vină. Dar, după părerea mea, e mai bună prima interpretare, de aceea ne vom opri asupra cuvîntului «astăzi», care este adaos la Matei sau «cea de toate zilele», precum e scris la Luca. Ei bine, în Sfînta Scriptură se obişnuieşte, adeseori, să fie numit un secol întreg (αἰών) prin vorba «astăzi», cum zice textul: «Acesta este tatăl moabiţilor pînă în ziua de astăzi» [327] şi «acesta este tatăl amoniţilor pînă astăzi» [328] şi «s-a răspîndit acest obicei la evrei pînă în ziua de azi». Sau în psalmi: «Astăzi de veţi auzi glasul Lui să nu vă învîrtoşaţi inimile voastre» [329]. Iar în cartea lui Iosua ideea aceasta este exprimată limpede în modul următor: «Să nu vă îndepărtaţi de Domnul în zilele de astăzi» [330].

Dacă, însă, expresia «astăzi» desemnează tot timpul prezent, atunci «ieri» este secolul trecut. Aşa presupunem că se spune şi în psalmi şi la Pavel, în Epistola către Evrei. În psalmi se spune în felul următor: «O mie de ani înaintea ochilor Tăi sînt ca ziua de ieri, care a trecut» [331]. Acesta este acel faimos mileniu, care se aseamănă zilei de ieri şi se deosebeşte de cea de astăzi. Iar la Apostol este scris: «Iisus Hristos — ieri şi azi şi în veci — este Acelaşi» [332]. Şi nu este deloc de mirare că pentru Dumnezeu un secol se socoteşte ca durata unei singure zile, ba, am putea spune, chiar mai puţin.

14. Mai trebuie să cercetăm dacă ceea ce se spune despre serbările şi adunările prescrise pentru anumite zile, luni şi ani, se referă la veacuri. Căci dacă «legea are o umbră a celor viitoare», atunci multe

327. *Fac.* 19, 37.
328. *Fac.* 19, 18.
329. *Ps.* 94, 8.
330. Textul nu-i clar.
331. *Ps.* 89, 4.
332. *Evr.* 13, 8.

sabate trebuie să fie umbra multor zile şi luni noi [333], să se iveaască la anumite intervale de timp, săvîrşite în urma întîlnirii nu ştiu cărei luni cu un oarecare soare. Doar dacă şi luna întîia [334] şi ziua a zecea pînă la a 14-a şi sărbătoarea azimilor din ziua a 14-a pînă la a douăzeci şi una [335] au umbra celor viitoare — cine este aşa de înţelept şi plăcut lui Dumnezeu să vadă din nou multe luni, pe cea dintîi şi ziua a zecea din aceasta şi cele următoare ?

Şi ce să spun despre sărbătoarea celor şapte săptămîni şi despre luna a şaptea, la a cărei lună nouă este ziua trîmbiţelor [336], iar în ziua a zecea, ziua expierii, cunoscute numai lui Dumnezeu singur, care le-a rînduit ? Şi cine a pătruns într-atîta spiritul lui Hristos, ca să înţeleagă cei şapte ani (anii sabatului), pentru eliberarea robilor evrei şi a iertării datoriilor şi a lăsării pămîntului sfînt nelucrat ? Iar mai presus de sărbătoarea de şapte ani este aşa-numitul an jubileu ; despre care nimeni nu-i în stare să-şi facă nici cea mai simplă idee care sînt legile cele adevărate şi care trebuie duse la îndeplinire. Aceasta nu stă în puterea nimănui, afară de acela care a văzut hotărîrea Tatălui cu privire la orînduirea pentru toate veacurile, după «judecăţile Sale de nepătruns şi după căile Sale necercetate şi nepătrunse» [337].

15. Adesea am fost nedumeriţi cînd am comparat două texte ale Apostolului şi ne-am întrebat cum să înţelegem «împlinirea veacurilor» cînd ştim că Iisus s-a ivit numai o dată spre ştergerea păcatelor : dacă după aceasta au să urmeze încă multe alte veacuri sau nu ? Iar locurile acelea sînt următoarele, în Epistola către Evrei : «Acum, la sfîrşitul veacurilor, s-a arătat o dată spre ştergerea păcatelor, prin jertfa Sa» [338] şi în Epistola către Efeseni : «Ca să se arate în veacurile viitoare covîrşitoarea bogăţie a harului Său, prin bunătatea ce a avut către noi întru Hristos Iisus» [339].

333. *Evr.* 10, 1. Prima zi de lună nouă este sărbătoare, împreunată cu jertfe şi sunet de trîmbiţă.

334. Luna întîia corespunde — aproximativ cu martie.

335. Sărbătoarea Paştelui ţine şapte zile.

336. Anul nou evreiesc era anunţat prin sunet de trîmbiţă.

337. *Rom.* 11, 33. După cum mărturiseşte şi în *Omilia V, 1 la Numeri,* Origen lasă şi aici să se întrevadă greutatea de a identifica — fie chiar şi alegoric — semnificaţiile serbărilor iudaice. Desigur, pentru că ele erau legate de timp, pentru că exprimau doar simbolic realităţile veşnice. A se vedea şi cele spuse în *De Principiis,* II, 3, 5. Dacă totuşi insistă asupra lor, Origen lasă să se întrevadă între altele şi credinţele gnosticilor valentinieni, care vedeau în eonii lor o anumită viziune periodică a istoriei mîntuirii.

338. *Evr.* 9, 26.

339. *Ef.* 2, 7. Se ştie că, pe de o parte, ideea «sfîrşitului veacurilor», iar pe de alta, «bunătatea harului dumnezeiesc», au fost cei doi factori pe care Origen nu i-a ştiut împăca în chip ortodox, negînd veşnicia iadului şi în felul acesta afirmînd posibilitatea restaurării tuturor. Vom reveni.

Şi gîndindu-mă la aceste lucruri, cred că precum împlinirea anului se face în luna cea din urmă, după care vine începutul altei luni, tot aşa poate mai multe secole împlinesc oarecum «anul secolelor», iar desăvîrşirea este veacul prezent, după care vor urma cîteva veacuri, al căror început este cel viitor, iar în cele viitoare Dumnezeu va arăta bogăţia harului său din bunătate. Dar despre cel mai păcătos, care a rostit blasfemii împotriva Duhului Sfînt şi este stăpînit de păcat în întreg secolul prezent şi în cel ce vine, de la început pînă la sfîrşit — nu ştiu ce va trebui să spun.

16. Cine a văzut acestea şi a pătruns cu mintea o săptămînă de secole, ca să contemple un fel de sabat sfînt şi o lună de secole, pentru ca să vadă sărbătorile anului cînd «tot ce e de parte bărbătească trebuie să se înfăţişeze înaintea Domnului Dumnezeu» [340] şi anii corespunzători acestor secole, pentru ca să înţeleagă anul al şaptelea, cel sfînt şi cei şapte şeptenari ai secolelor (anii jubiliari), pentru ca să preamărească pe Acela care a dat astfel de orînduiri, cum poate să se mai preocupe de cea mai mică parte a unui ceas din ziua unui atare secol şi să nu facă totul, pentru ca prin pregătirea de aici să devină demn şi să primească «pîinea substanţială» (necesară de toate zilele) în ziua de astăzi [341] şi să o primească zilnic ? [342].

17. Din cele spuse mai înainte se vădeşte ce înseamnă cuvîntul «spre fiinţă» sau «de fiecare zi». Căci cel ce se roagă lui Dumnezeu înseamnă că face acest lucru din veci şi pînă în veci, nu ca şi cînd ar face-o numai «astăzi», ci şi pentru fiecare zi, şi acela este în stare să primească de la Cel ce poate dărui cu mult mai presus decît toate cîte cerem sau pricepem noi [343], sau, ca să mă exprim iperbolic, peste «cele ce ochiul n-a văzut şi urechea n-a auzit şi la inima omului nu s-a suit» [344].

Dacă am cerceta după evanghelistul Luca [345] înţelesul cuvîntului «noastră», fiindcă nu se spune : «dă-ne nouă astăzi pîinea cea spre fiinţă», ci «pîinea noastră cea de toate zilele dă-ne-o nouă astăzi», ar trebui să ne dăm seama în ce sens este «a noastră» pîinea aceasta. Or, Apostolul ne învaţă că fie viaţa, fie moartea, fie cele viitoare, toate sînt ale Sfinţilor [346], aşa încît nu e nevoie acum să mai vorbim despre această problemă.

340. *Deut.* 16, 16.
341. *Mt.* 6, 11.
342. *Lc.* 11, 3.
343. *Ef.* 3, 20.
344. *I Cor.* 2, 9.
345. Ev. după Matei.
346. *I Cor.* 3, 22. Textul manuscrisului din Cambridge e atît de corupt în acest sfîrşit de capitol încît sensul cu greu a putut fi restabilit.

XXVIII

CERÎND IERTAREA PĂCATELOR, SĂ NU UITĂM CĂ TOŢI SÎNTEM «DATORNICI» ŞI TOŢI TREBUIE SĂ IERTĂM. PUTEREA PREOTULUI DE A IERTA PĂCATELE

1. «*Şi ne iartă nouă greşelile noastre, precum şi noi am iertat datornicilor noştri*» [347]. Sau cum spune Luca: «Şi ne iartă nouă greşelile noastre, precum şi noi iertăm oricui ne datorează» [348]. Cu privire la datorii zice şi Apostolul: «Daţi tuturor cele ce sînteţi datori, celui cu darea, dare, celui cu vama, vamă, celui cu cinstea, cinste. Nimănui cu nimic să nu fiţi datori, decît cu iubirea unuia faţă de altul» [349]. Sîntem, deci, datori şi avem unele îndatoriri, nu numai să dăm altora, ci şi să conversăm prieteneşte cu ei şi să împlinim anumite fapte bune. Ba sîntem datori să manifestăm şi o dispoziţie sufletească binevoitoare unii faţă de alţii. Împlinind aceste datorii, răspundem la ceea ce este poruncit de legea dumnezeiască, pentru că dacă nu le facem, disprețuind raţiunea sănătoasă, rămînem datori.

2. Lucruri asemănătoare trebuie să luăm în considerare şi la datoriile faţă de fraţi şi faţă de cei renăscuţi în Hristos deodată cu noi, precum şi faţă de cei care sînt de aceeaşi mamă sau de acelaşi tată.

Mai avem datorii şi faţă de concetăţeni, apoi o datorie comună faţă de toţi oamenii, una deosebită faţă de străini, alta faţă de cei care au vîrsta părintească şi alta faţă de unii pe care se cuvine a-i cinsti ca fii sau ca fraţi. Acela, deci, care n-a împlinit datoriile faţă de fraţi, rămîne dator pentru cele ce n-a făcut. Tot aşa dacă nu acordăm oamenilor ceea ce li se cuvine din duh de iubire şi de înţelepciune, atunci datoria noastră rămîne şi mai mare. Dar şi faţă de noi înşine avem datoria să nu întrebuinţăm trupul şi sufletul jertfindu-le de dragul plăcerilor. Sîntem datori, desigur, să avem grijă şi de suflet, dînd atenţie agerimii minţii, iar cuvintele să fie fără ghimpi, ziditoare şi nicidecum făloase. Căci, dacă nu ducem la îndeplinire datoriile faţă de noi înşine, atunci şi chemarea noastră devine mai grea.

3. Mai presus de toate, întrucît noi sîntem făptura şi plăzmuirea lui Dumnezeu, Lui îi sîntem datori a-I păstra o deosebită afecţiune, să-L iubim «din toată inima, din toată puterea şi din tot cugetul» [350]. Căci, dacă pe acestea nu le îndeplinim cum se cuvine, devenim datornici ai lui Dumnezeu, păcătuind faţă de Domnul. Şi cine va plăti în locul nostru? «Căci dacă greşeşte om faţă de om, se vor ruga poate alţii pentru

347. *Mt.* 6, 2.
348. *Lc.* 11, 4.
349. *Rom.* 13, 7—8.
350. *Mc.* 12, 30.

el lui Dumnezeu, dar cînd păcătuieşte faţă de Domnul, atunci cine va mijloci pentru dînsul?», precum spune Eli în cartea întîia a regilor [351]. Or, noi sîntem deja datornicii lui Hristos, care ne-a răscumpărat cu sîngele Său, precum fiecare rob este datornicul celui care l-a cumpărat cu o anumită sumă de bani. Şi faţă de Duhul Sfînt avem datorie, pe care o împlinim, cînd nu-L supărăm pe Cel «întru Care am fost pecetluiţi, pentru ziua răscumpărării» [352], şi dacă nu-L supărăm, aducem roadele cerute de noi [353], iar El ne stă în ajutor şi dă sufletului nostru viaţă.

Şi dacă nu ştim bine cine este îngerul păzitor al fiecăruia dintre noi, care priveşte faţa Domnului în ceruri, este totuşi clar pentru oricine, dacă chibzuieşte, că şi aceluia îi sîntem datornici. Dacă am ajuns «priveliştea lumii, a îngerilor şi a oamenilor», trebuie să ştim că aşa precum actorul este dator să spună sau să acţioneze cutare sau cutare lucru în faţa spectatorilor, iar dacă nu le-ar face este pedepsit, fiindcă şi-ar bate joc de întreg teatrul, tot aşa şi noi sîntem datori întregii lumi şi tuturor îngerilor şi întregului neam omenesc cu ceea ce vom vrea să învăţăm de la înţelepciune.

4. În afară de aceste datorii mai generale, avem o datorie specială faţă de «văduva» prezentată sub forma Bisericii, altă datorie faţă de diacon, faţă de preot şi una deosebit de grea faţă de episcop, întrucît aceasta din urmă e reclamată şi cerută de Mîntuitorul întregii Biserici şi care este pedepsită dacă este neglijată.

Apostolul ne-a mai indicat încă o îndatorire comună, cea dintre bărbat şi femeie, zicînd: «Bărbatul să-i dea femeii iubirea datorată, asemenea şi femeia bărbatului» [354], şi adaugă apoi: «Să nu vă lipsiţi unul de altul» [355].

Dar ce nevoie este să spun cîte datorii mai avem, deoarece fiecare cititor al acestei scrieri poate să şi le «achite», cînd ne gîndim că, în caz că nu le satisfacem, vom rămîne obligaţi, iar dacă le vom împlini, vom fi eliberaţi? Dealtfel nici nu-i cu putinţă, cîtă vreme sîntem în viaţă, să nu avem îndatoriri atît noaptea cît şi ziua.

5. Cînd are cineva datorii trebuie să răspundă la ele ori pozitiv ori negativ. În viaţă se poate întîmpla să plăteşti ori să nu plăteşti. Sînt şi oameni din aceia care nu datorează nimănui nimic, alţii îşi achită

351. *I Regi* 2, 25.
352. *Ef.* 4, 20.
353. *Mt.* 3, 8.
354. *I Cor.* 7, 3. În tendinţa lui de a căuta sensuri cît mai adînci, Origen a fost acuzat, în legătură cu instituţia Bisericii, că a văzut mai ales latura duhovnicească a activităţii ei. Totuşi, aşa cum am arătat şi în studiul introductiv la volumul prim, Origen apreciază adeseori rolul celor trei grade ierarhice, cum o face şi aici.
355. *I Cor.* 7, 5.

cea mai mare parte din datorii, iar pentru o parte rămîn încă debitori; sînt şi din aceia care achită numai o mică parte şi rămîn în cea mai mare parte datori. În sfîrşit, sînt şi din aceia care nu plătesc nimic, ci rămîn cu toate datori. Cine, însă, achită în întregime, încît nu mai datorează nimic, acela şi-a orînduit pentru un răstimp treburile, în schimb va avea nevoie de refacere pentru efortul făcut înainte. Această reducere o poate obţine, cu drept, acela care s-a străduit de la un anumit timp să se organizeze în aşa fel încît să nu mai rămînă dator cu nimic din ceea ce-i cade în sarcină. Astfel de acţiuni împovărătoare ni se întipăresc în suflet şi constituie un zapis sau un contract împotriva noastră, după cum vom fi judecaţi, ca şi cum ne-am fi obligat toţi în scris, prin semnătură proprie, la plata acestor datorii, recunoscînd că trebuie să ne înfăţişăm înaintea judecăţii lui Hristos avînd să răspundem fiecare pentru cele ce-am făcut în viaţa trupească, bine sau rău. Şi în cartea Pildelor se vorbeşte despre datorii: «Nu fi dintre aceia care dau mîna, care se pun chezaşi pentru datorii. Dacă nu ai cu ce plăti, pentru ce te învoieşti ca să ţi se ia şi patul de sub tine?» [356]

6. Iar dacă noi avem îndatoriri faţă de atîţia, desigur că şi faţă de noi sînt destui îndatoraţi. Unii ne sînt îndatoraţi ca oameni, alţii ca cetăţeni, alţii ca părinţi, alţii ca fii, alţii ca soţi sau ca prieteni faţă de prieteni.

Dacă, deci, din marea mulţime a celor îndatoraţi faţă de noi, unii sînt mai delăsători în achitarea celor ce ni se cuvin, să ne arătăm şi noi îngăduitori, uitînd de nedreptăţile prezente şi aducîndu-ne în schimb aminte că şi noi am fost cîndva datori, uitînd adeseori că am fost datori nu numai faţă de oameni, ci şi faţă de însuşi Dumnezeu.

Aducîndu-ne, dar, aminte de cele pe care nu le-am împlinit deşi eram datori s-o facem, dar de la care ne-am sustras cu trecerea timpului, cînd ar fi trebuit să facem cutare sau cutare lucru faţă de aproapele, să fim îngăduitori faţă de datornicii care nu şi-au achitat datoria faţă de noi, îndeosebi să nu uităm cu ce am păcătuit faţă de Dumnezeire, vorbind cu uşurătate despre Ea, fie din necunoaşterea adevărului, fie din nemulţumirea cu greutăţile ce ne-au venit. Iar dacă nu voim să fim mai îngăduitori faţă de datornicii noştri, atunci vom păţi ceea ce i s-a întîmplat celui care n-a iertat o sută de dinari celui ce slujise împreună cu dînsul. Potrivit pildei evanghelice, după ce i se iertase înainte toată datoria, stăpînul lui a poruncit să-l lege şi să-i ceară înapoi tot ce-i iertase înainte, zicîndu-i: «Slugă vicleană, toată datoria aceea ţi-am iertat-o fiindcă m-ai rugat; nu se cădea oare ca şi tu să ai milă de cel împreună slugă cu tine, precum şi eu am avut milă de tine? Arun-

356. *Pilde* 22, 26—27.

caţi-l în închisoare, pînă ce îşi va plăti toată datoria» [357]. Şi Domnul adaugă la acestea : «Tot aşa şi Tatăl Meu cel ceresc vă va face vouă, dacă nu veţi ierta — fiecare fratelui său — din inimile voastre» [358].

7. Pe cei care spun că le pare rău de răutăţile pe care ni le-au făcut, trebuie să-i iertăm, chiar dacă greşelile lor se repetă şi altă dată, căci zice : «Dacă fratele tău ţi-ar greşi de şapte ori într-o zi şi de şapte ori se întoarce către tine zicînd : «mă căiesc», iartă-l» [359].

Faţă de aceia care nu se pocăiesc, nu noi trebuie să fim cei aspri, ci ei, care sînt mai răi faţă de ei înşişi, căci : «Cine leapădă mustrarea îşi urgiseşte sufletul său, iar cel ce ia aminte la dojană dobîndeşte înţelepciune» [360].

Dar, şi în cazul acesta, trebuie căutat în orice chip să li se poarte grijă, chiar dacă ei s-au depărtat atît de mult încît nu-şi mai dau seama ce fac şi petrec într-o beţie mai periculoasă decît cea de vin, în cea a răutăţii din orbire.

8. Atunci cînd Luca zice : «Şi ne iartă nouă greşelile noastre» [361] (deoarece greşelile noastre se ivesc cînd nu plătim ceea ce datorăm), spune acelaşi lucru ca şi Matei, cu toate că nu pare să lase loc celui care voieşte să ierte numai acelor datornici care se căiesc, amintind că Mîntuitorul ne-ar fi poruncit să adăugăm în rugăciune : «căci şi noi iertăm celor ce ne greşesc» [362].

Oricum, toţi avem puterea să iertăm greşeala comisă faţă de noi, după cum se spune într-un loc : «precum şi noi iertăm greşiţilor noştri» [363], iar în alt loc : «căci şi noi iertăm oricărui datornic al nostru».

Cine se lasă inspirat de Iisus, aşa cum au făcut Apostolii, care după roadele lor pot fi cunoscuţi că au primit pe Sfîntul Duh, înduhovnicindu-se, acela ascultă de suflarea Duhului întocmai ca un fiu al lui Dumnezeu, conducîndu-se în toate după raţiune şi cu înţelepciune. Unul ca acela iartă ceea ce şi Dumnezeu le iartă şi reţine păcatele de neier-

357. *Mt.* 18, 32—35.
358. *Mt.* 18, 35.
359. *Lc.* 17, 4.
360. *Pilde* 15, 32. Acest capitol (XXVIII, 8—10) a fost foarte pozitiv apreciat de către istoricii teologiei creştine pentru motivul că avem consfinţită tradiţia privitoare la taina pocăinţei. S-au scris tratate speciale în legătură cu această problemă (A se vedea lista lor la J. Quasten, *Initiation aux Pères de l'Eglise,* vol. II, Paris, 1958, p. 105). Nu-i uşor a desprinde corect aceste probleme. După părerea lui, unele păcate se iartă prin rugăciunea preotului, dar sînt şi alte păcate pe care el le socoteşte de neiertat, măcar un timp şi atunci printr-o ispăşire solemnă s-ar putea să fie iertate. E interesant, însă, de subliniat că puterea de-a ierta nu-i nelimitată atunci cînd condiţia morală a slujitorului Bisericii nu-i ireproşabilă. Se cunoaşte protestul lui împotriva decretului penitenţial al papii Calixt. Cf. P. Galtier, *Les pêchés incurables d'Origène,* Roma, 1929, p. 209.
361. *Lc.* 11, 4.
362. *Lc.* 11, 4.
363. *Mt.* 6, 12.

tat, slujind, ca și profeții care nu enunțau gîndurile lor proprii, ci hotărîrile lui Dumnezeu, așa și acela cere lui Dumnezeu, Care singur are putere să ierte.

9. Iată după Evanghelia de la Ioan care sînt cuvintele, prin care s-a dat apostolilor puterea de iertare a păcatelor : «Luați duh sfînt, cărora veți ierta păcatele, iertate vor fi și cărora le veți ține, vor fi ținute» [364].

Dacă cineva primește aceste cuvinte fără o cercetare mai amănunțită, s-ar putea obiecta Apostolilor că nu tuturor s-ar fi iertat păcatele, așa ca să fie iertați toți, ci că ar fi ținut păcatele unora, așa că din cauza lor ele să fie ținute și la Dumnezeu. Legea ne dă un exemplu util, pentru a înțelege că iertarea păcatelor se săvîrșește din partea lui Dumnezeu prin oameni. Preoților li se interzice, prin lege, să aducă jertfe pentru unele păcate, pentru ca să li se ierte păcatele acelora pentru care s-ar aduce jertfa. Chiar și preotul care are puterea să aducă jertfe pentru unele greșeli fără voie și unele abateri [365], nu va aduce arderea de tot pentru adulter sau ucidere voită, sau pentru altă greșeală mai grea, sau jertfă de expiere pentru păcat. Așadar apostolii și preoții, care sînt urmașii apostolilor, ca unii care au primit alături de marele preot îndrumarea dumnezeiască, știu, fiind luminați de Duhul Sfînt, pentru ce fel de păcate trebuie aduse jertfe, cînd și în ce chip, după cum tot ei cunosc și pentru care nu sînt de adus. De aceea preotul Eli știe că fiii săi Ofni și Finees duc o viață plină de păcate și neputîndu-le nicidecum veni în ajutor pentru iertarea păcatelor, mărturisește zicînd acestea : «De va greși omul față de alt om, atunci se vor ruga pentru el lui Dumnezeu ; iar de va păcătui cineva față de Domnul, atunci cine va mijloci pentru el ?» [366]

10. Nu știu cum unii își arogă ceea ce depășește demnitatea preoțească, lăudîndu-se, fără să cunoască temeinic știința preoțească, că sînt în stare să ierte idolatria, adulterul și desfrîul, ca și cum rugăciunea făcută pentru cei care au îndrăznit astfel de fapte ar șterge înseși aceste păcate de moarte. Se vede că ei nu citesc cuvintele : «Este păcat de moarte, nu zic să se roage pentru așa păcat» [367].

Nu trebuie trecut cu vederea nici eroicul Iov, care, aducînd jertfe pentru fiii săi, zice : «Se poate ca feciorii mei să fi păcătuit și să fi cugetat cu păcat împotriva lui Dumnezeu» [368], căci pînă și pentru păcatele de care nu era sigur că au ajuns pînă la buze, el tot aducea jertfe.

364. *Lc.* 11, 4.
365. *Lev.* 4, 2.
366. *I Regi* 2, 25.
367. *I In* 5, 16.
368. *Iov* 1, 5.

XXIX

«DUCEREA ÎN ISPITĂ» NU TREBUIE ÎNȚELEASĂ CA FERIRE DE ISPITE, CI CA ASISTENȚĂ ȘI PUTERE DE A BIRUI RĂUL DUPĂ CE NE-AM SCÎRBIT DE EL

1. «*Și nu ne duce pe noi în ispită, ci ne izbăvește de cel rău*» [369]. Se știe că vorbele «ci ne izbăvește de cel rău» sînt omise de Luca [370].

Dacă Mîntuitorul nu ne poruncește să cerem lucruri imposibile, atunci ni se pare util să cercetăm în ce sens ni se poruncește să ne rugăm ca să nu cădem în ispită, cîtă vreme toată viața oamenilor pe pămînt este o ispită. Căci, cîtă vreme sîntem pe pămînt, stăpîniți de carne, care luptă împotriva duhului și a cărei pornire este împotriva lui Dumnezeu, fiindcă nu este în stare să se supună legii lui Dumnezeu [371], sîntem mereu expuși ispitei.

2. Că întreaga viață omenească, de pe pămînt, este o ispită, aceasta o știm de la Iov, din următoarele cuvinte : «Oare nu este viața oamenilor pe pămînt o încercare ?» [372]. Același lucru se arată în psalmul al șaptesprezecelea, în cuvintele : «În tine voi fi scutit de ispită» [373]. Dar Pavel le scrie corintenilor că Dumnezeu nu ne ferește să fim ispitiți, ci să nu fim supuși la ispite peste puterea noastră : «Nu v-a cuprins ispita care să fi fost peste puterea omenească. Credincios este Dumnezeu, Care nu va îngădui să fiți ispitiți mai mult decît puteți, ci odată cu ispita vă aduce și scăparea de ea, ca să puteți răbda» [374].

Fie că avem de luptat împotriva cărnii, care e cuprinsă de pofte și e dușmană duhului, sau împotriva sufletului oricărei cărni [375], care are același nume ca și trupul în care locuiește și este puterea conducătoare a omului, inima lui (așa-i lupta pentru cei care trec prin încercări omenești), fie că sîntem atleți mai înaintați și mai desăvîrșiți, care nu mai dăm luptă împotriva sîngelui și a trupului și nu mai sîntem supuși la încercări omenești, pentru că pe acestea le-am biruit, noi va trebui să luptăm împotriva domniilor, a stăpîniilor, a stăpînitorilor întunericului acestui veac, împotriva duhurilor răutății, — căci nu sîntem la adăpost de încercări.

3. În cazul acesta de ce ne poruncește Mîntuitorul să ne rugăm ca să nu cădem în ispită, dacă Dumnezeu este Cel care ne pune, oarecum, pe toți la încercare ?

---

369. *Mt.* 6, 13.
370. *Lc.* 11, 4.
371. *Gal.* 5, 17.
372. *Iov* 7, 1.
373. *Ps.* 17, 28—29 (citație interpretativă).
374. *I Cor.* 10, 13.
375. *Lev.* 17, 11. ... τὸ ἡγεμονικὸν ὃ καλεῖται καρδία (Migne *P.G.* 11, 532 B), vrea să spună cam ceea ce spune cuvîntul «din inimă ies gîndurile rele...» (*Mt.* 15, 19) .

Căci «amintiţi-vă (zice Iudita [376] nu numai către bătrînii de atunci, ci către toţi cititorii cărţii) cîte a făcut Dumnezeu cu Avraam şi de cîte ori l-a încercat pe Isaac ; şi cîte a întîmpinat Iacob în Mesopotamia Siriei, cînd păştea oile lui Laban, ale fratelui mamei sale. Căci precum El i-a ispitit pe aceia ca să încerce inima lor, tot aşa ne încearcă şi pe noi Domnul, dar nu spre răzbunare, ci mai degrabă loveşte pe cei care se ating de El». Şi David vorbeşte de toţi drepţii în cuvintele : «Multe sînt necazurile drepţilor» [377], iar Apostolul, în Faptele Apostolilor : «Prin multe suferinţe trebuie să trecem ca să intrăm în împărăţia lui Dumnezeu» [378].

4. Dar, dacă nu înţelegem ceea ce scapă mulţimii, de ce, adică, ne rugăm «să nu ajungem în ispită», atunci trebuie să spunem că apostolii n-au fost ascultaţi în rugăciunile lor, ei care au suferit nespus de multe în întreaga lor viaţă, «în osteneli mai mult, în închisori mai mult, în bătăi peste măsură, la moarte adeseori» [379]. Iar Sfîntul Pavel, îndeosebi, a primit de la evrei de cinci ori patruzeci de lovituri de bici, fără una, de trei ori a fost bătut cu vergi, o dată a fost bătut cu pietre, de trei ori a suferit naufragiu, o noapte şi o zi a petrecut în largul mării [380], un om apăsat în toate chipurile, ajuns în strîmtorare, urmărit şi aruncat la pămînt [381], precum mărturiseşte : «pînă în ceasul de acum flămînzim şi însetăm, sîntem goi şi sîntem bătuţi, sîntem pribegi, ocărîţi fiind, binecuvîntăm, prigoniţi fiind, răbdăm, huliţi fiind, mîngîiem» [382].

Iar dacă apostolii n-au fost ascultaţi în rugăciunile lor, cum poate nădăjdui cineva din cei care sînt mai jos decît ei, că rugîndu-se, vor găsi ascultare la Dumnezeu ?

5. Iar despre ceea ce este în psalmul al douăzeci şi cincilea : «Cercetează-mă, Doamne, şi mă cearcă, aprinde rărunchii şi inima mea» [383], cineva, care n-ar fi atent la sensul poruncii Mîntuitorului, ar putea crede că este o nepotrivire cu ceea ce ne-a învăţat Domnul despre rugăciune.

Dar cînd a crezut cineva că oamenii ar fi la adăpost de încercări a căror măsură au depăşit-o chiar ? Şi care e momentul în care să fii fără grijă, încît să nu lupţi ca să nu cazi în păcat ? Dacă e cineva sărac, să nu se apuce de furat şi să defaime apoi numele lui Dumnezeu. Dacă va

376. *Iud.* 8, 26.
377. *Ps.* 33, 18.
378. *Fapte* 14, 22.
379. *II Cor.* 11, 28.
380. *II Cor.* 11, 24—25.
381. *II Cor.* 1, 8—9.
382. *I Cor.* 4, 11—13.
383. *Ps.* 25, 2.

fi bogat, să nu se îngîmfe, căci în bogăţia sa poate să devină mincinos şi în trufia lui poate să zică : cine mă vede ? [384].

Nici Sfîntul Pavel, oricît este el de «bogat în tot cuvîntul şi în toată cunoştinţa», nu este ferit de pericolul de a greşi, ridicîndu-se deasupra altora, pentru care fapt simte nevoia unui bold al satanei, care să-l lovească peste obraz ca să nu se trufească [385].

Şi dacă cineva crede că el este desăvîrşit şi-i deasupra răutăţilor, să citească ceea ce se spune despre Iezechia în cartea a doua a Cronicilor, unde se afirmă precis că el a căzut tocmai în urma îngîmfării lui [386].

6. Iar dacă cineva ar dispreţui sărăcia, socotind că din pricina ei el nu ar putea fi pus la încercare (lucru asupra căruia n-am insistat mai mult), apoi să ştie acela că duşmanul stă la pîndă ca să doboare pînă şi pe cerşetor şi pe cel sărac, îndeosebi, fiindcă, după spusa lui, cerşetorul nu suportă ameninţarea.

De ce să mai arăt cîţi au fost osîndiţi ca bogatul cel nemilostiv din Evanghelie din cauza bogăţiei materiale, pe care n-au întrebuinţat-o cum se cuvine ? [387]. Şi cîţi din cei care au suportat sărăcia cu laşitate şi au trăit mai slugarnic şi mai înjositor decît s-ar fi cuvenit unor sfinţi n-au pierdut nădejdea răsplăţilor cereşti ? Dar nici cei care stau la mijloc, între amîndouă, adică între sărăcie şi bogăţie, nu sînt feriţi cu totul de păcat, cu toată învăţătura lor moderată.

7. Oare e destul să fii sănătos şi viguros trupeşte, ca să poţi crede că eşti la adăpost de orice încercare numai fiindcă eşti sănătos şi viguros ? Oare din greşeala cui «se strică templul lui Dumnezeu», dacă nu din a celor sănătoşi şi robuşti ? Desigur, nimeni nu va îndrăzni să vorbească deschis despre aceste lucruri, fiindcă ele sînt la îndemîna tuturor. Oare ocoleşte vreun bolnav prilejurile de a «strica templul lui Dumnezeu» [388] cît timp numai la acest lucru se gîndeşte, desfătîndu-şi mintea numai cu lucruri necurate ? Iar despre cîte altele îl mai tulbură, pe lîngă acestea, dacă nu-şi păzeşte inima cu toată sîrguinţa, ce să mai spun ? Căci s-a dovedit că mulţi din cei copleşiţi de nevoi, nefiind în stare să suporte bolile cu curaj, erau mai curînd bolnavi sufleteşte decît trupeşte. Şi mulţi, căutînd să scape de mizerie şi ruşinîndu-se să poarte numele lui Hristos cu demnitate, s-au prăbuşit în ruşine veşnică.

8. Unul crede că va avea linişte dacă nu mai este pus la încercări şi dacă va ajunge la vază mare înaintea oamenilor. Dar cîtă asprime nu cuprinde cuvîntul Scripturii «Adevăr vă spun, ei primesc răsplata

384. *Pilde* 30, 9 ; *I Cor.* 1, 5.
385. *II Cor.* 12, 7.
386. *II Cron.* 12, 25.
387. *Lc.* 16, 22.
388. *I Cor.* 3, 17.

de la oameni» [389], căci așa s-a făgăduit acelora care se mîndresc cu faima în ochii mulțimii ca și cu un mare bine. Și nu este oare plin de dojană cuvîntul: «Cum puteți voi să credeți cînd primiți slavă unul de la altul, iar slava care vine de la Dumnezeu nu o căutați?»[390]

Dar la ce să mai înșir căderea în trufie a celor care sînt ținuți de aleși, precum și înjosirea și lingușirea lăudăroasă față de superiorii lor, oameni, zișI de neam slab și rău crescuți, a căror josnicie îndepărtează de Dumnezeu pe cei ce nu știu nici ce-i o prietenie adevărată și care simulează și virtutea cea mai de preț dintre oameni, iubirea?

9. Se vede, așadar, din cele spuse pînă acum, că toată viața omului pe pămînt este un lanț de ispitiri. De aceea se și cade să ne rugăm să nu cădem în ispită. Aceasta, desigur, nu în înțelesul ca să nu fim puși la încercări ori la ispitiri — lucru care este cu neputință, atîta vreme cît sîntem pe pămînt — ci ca să nu ne lăsăm biruiți cînd sîntem ispitiți. După părerea mea cel care cedează ispitei e biruit, pentru că se lasă prins în lațul ei. Între astfel de lațuri a intrat și Mîntuitorul de dragul celor care se lăsaseră ademeniți înainte, îi privea «printre gratii», cum se zice în Cîntarea Cîntărilor [391], spunînd celor prinși în ele și căzuți în ispită și în care vede pe mireasa Sa: «Scoală-te, draga mea, frumoasa mea, porumbița mea!» [392]. Voi mai adăuga ceva, ca să arăt că orice timp este timp de încercare pentru oameni: nici chiar cel care cugetă zi și noapte la legea lui Dumnezeu și se străduiește să îndeplinească cuvîntul: «Gura celui drept rodește înțelepciune» [393], nici măcar acela nu este scutit de ispită.

10. Să mai vorbim oare de toți cei care dedicîndu-se studiului Scripturilor dumnezeiești au înțeles greșit cele făgăduite în Lege și în profeți, alunecînd în învățături greșite și nelegiuite sau în credințe nebunești și ridicole, în vreme ce alții, mult mai numeroși, nu merită nici măcar reproșul că neglijează Scriptura și totuși au căzut în aceleași rătăciri? În aceeași nenorocire au căzut mulți cînd au citit scrierile apostolice și evanghelice și și-au plăsmuit, în prostia lor, un alt Fiu și alt Tată decît le propovăduiseră sfinții și cum era în realitate [333 a]. Căci cine nu are o concepție adevărată despre Dumnezeu și despre Hristosul Său, acela s-a îndepărtat de Dumnezeu și de Unul-Născut, Fiul Său, iar pe Tatăl și pe Fiul, așa cum I-a scornit nebunia lui, nu-I mai cinstește

389. *Mt.* 6, 2.
390. *In.* 5, 44.
391. *Cînt.* 2, 9.
392. *Cînt.* 2, 10.
393. *Pilde* 10, 31.
393 a. Se pare că aici sînt vizați, în primul rînd, marcioniții, care-și croiseră un Dumnezeu cu totul străin decît al creștinilor. Kohlhofer, *op. cit.*, p. 210.

după cuviinţă. Acest lucru s-a întîmplat cu mulţi cititori din pricină că n-au înţeles taina ascunsă în lectura cărţilor sfinte şi nu s-au înarmat destul pentru lupta care-i aştepta.

11. Trebuie, dar, să ne rugăm nu ca să nu fim puşi la încercare, căci aşa ceva nu-i cu putinţă, ci ca să nu fim biruiţi în ispită, cum li se întîmplă celor care se lasă înlănţuiţi şi înşelaţi de ea. Deci, fiindcă şi în afară de rugăciune ni se cere: «să nu cădem în ispită», concluzia limpede, după cele spuse, este că noi trebuie să cerem lui Dumnezeu-Tatăl: «şi nu ne duce în ispită» [394]. De aceea e cazul să cercetăm şi să vedem în ce înţeles ar putea Dumnezeu duce în ispită pe cel ce se roagă sau pe cel a cărui rugăciune n-o ascultă. În orice caz, e greşit să se creadă că atunci cînd cineva cade în ispită şi e biruit de ea, Dumnezeu ar fi cel care l-ar duce acolo, predîndu-l anume ca să fie învins. Aceeaşi dificultate o întîlnim şi în tălmăcirea cuvintelor: «Rugaţi-vă ca să nu ajungeţi în ispită» [395]. Căci dacă este un rău ca să te laşi ispitit (lucru pe care tocmai îl cerem să nu se întîmple), atunci cum să nu fie absurd să ne gîndim că bunul Dumnezeu, care nu poate aduce roade rele, l-ar arunca pe cineva în cele rele?

12. E bine să ne amintim aici şi de ceea ce spune Sfîntul Pavel în Epistola către Romani: «Zicînd că sînt înţelepţi, ei au ajuns nebuni. Şi au schimbat slava lui Dumnezeu, Celui nestricăcios, întru asemănarea chipului omului celui stricăcios şi al păsărilor şi al celor cu patru picioare şi al tîrîtoarelor. De aceea Dumnezeu i-a dat pradă necurăţiei, după poftele inimilor lor, ca să-şi pîngărească trupurile lor între ei» [396]. Şi puţin după aceea: «Pentru aceea Dumnezeu i-a dat unor patimi de ocară, căci la ei femeile au schimbat firească rînduială cu cea împotriva firii, asemenea şi bărbaţii, lăsînd rînduiala cea după fire a părţii femeieşti, s-au aprins în pofta lor unii pentru alţii...» [397]. Şi după puţine rînduri iarăşi: «Şi precum n-au încercat să aibă pe Dumnezeu în conştiinţă, aşa Dumnezeu i-a lăsat la mintea lor fără judecată să facă cele ce nu se cuvine» [398].

394. *Mt.* 6, 13.
395. *Lc.* 22, 40.
396. *Rom.* 1, 22—24.
397. *Rom.* 1, 26—27.
398. *Rom.* 1, 28. Despre marcioniţi a se vedea Ad. Harnack, *Marcion. Das Evangelium vom fremden Gott*, Leipzig, 1921. Apoi, *Istoria bisericească universală*, vol. I, Bucureşti, 1975, p. 136—138. Origen insistă asupra caracterului primejdios al învăţăturii marcionite. Desigur că a pus în legătură cu expunerea sa şi credinţa despre liberul arbitru al omului, *despre care vom vorbi mai pe larg în alt loc (De Principiis* III, 1). Dar îndeosebi părerea despre un Dumnezeu bun şi altul rău va fi format pentru el o temă predilectă şi pentru că Ambrozie, prietenul şi susţinătorul lui, fusese în tinereţe aderent al marcioniţilor.

Am fost nevoiți să citățm întregi pasajele acestea pentru cei care împart în două divinitatea, și trebuie să întrebăm pe cei ce cred că unul este Bunul Părinte al Domnului nostru (Iisus Hristos) și cu totul altul Dumnezeul Legii. Oare Dumnezeul cel Bun este Cel ce duce în ispită pe cel a cărui rugăciune n-o ascultă și dacă Tatăl Domnului (Iisus Hristos) «dă necurăției după poftele inimilor lor» pe cei ce greșiseră înainte «ca să-și pîngărească trupurile lor între ei»? Și dacă, așa cum zic, uitînd că va fi o judecată și o pedepsire, îi dă oare în puterea unor patimi de ocară și într-o «minte fără judecată» să facă ceea ce nu se cuvine, parcă n-ar fi fost dați de Dumnezeu necurăției, «după poftele inimilor lor» ori, odată căzuți în patimile necurăției, au fost dați aici tocmai de Dumnezeu? Iar, odată căzuți «într-o minte fără de judecată», ei n-ar fi căzut dacă n-ar fi fost «dați necurăției de către Dumnezeu», care i-ar fi osîndit în acest sens?

13. Știu bine că aceste gînduri vor fi tulburat mult pe acești oameni și de aceea ei au plăsmuit un Dumnezeu deosebit de creatorul cerului și al pămîntului, fiindcă găsind multe texte de acest fel în Lege și la profeți, ei declară că cel care rostea astfel de cuvinte nu putea fi bun. Noi, însă, chiar din cauza nedumeririlor ce le-au ridicat ei cu privire la: «nu ne duce pe noi în ispită», pentru care am și citat textele amintite ale Apostolului, trebuie să chibzuim, dacă găsim soluția demnă de luat în seamă, pentru acele nepotriviri.

Eu sînt de părere că Dumnezeu este Cel ce îndrumă fiecare suflet cugetător, ținînd seama de viața lui veșnică: fiecare suflet își are libertatea de alegere și ori că se ridică din proprie inițiativă spre bine pînă la culmea binelui, ori se coboară în diferite feluri de neglijență pînă la cutare sau cutare grad de decădere.

Întrucît, însă, o vindecare rapidă și prea scurtă îi face pe unii să subaprecieze bolile în care căzuseră, socotindu-le foarte ușor de tratat, încît curînd după vindecare ei cad din nou în ele, pe bună dreptate va acționa Dumnezeu față de ei, făcîndu-se că uită cum crește într-una răutatea lor, care se întinde pînă acolo încît pare de nevindecat. În felul acesta, după ce au stăruit numai în răutăți, oamenii vor ajunge să se satură de păcatul pe care-l îndrăgiseră, scîrbindu-se de el și, simțindu-i amărăciunea, vor urî ceea ce poftiseră înainte și se vor putea însănătoși din nou, prețuind mai mult sănătatea sufletească, recîștigată prin vindecare. Așa se rugau altădată oamenii de diferite neamuri, care s-au amestecat cu israeliții și care se tînguiau împreună cu fiii lui Israel, zicînd: «Cine ne va da nouă carnea pe care o mîncam în Egipt? Căci ne aducem aminte de peștele pe care-l mîncam în Egipt fără să-l fi cumpărat, de castraveți și de pepeni, de ceapă, de praz și de usturoi.

Acum, însă, viaţa noastră tînjeşte, nimic nu mai este înaintea ochilor noştri decît numai mana» [399]. Iar ceva mai departe se spune: «Moise, însă, auzea cum plîngea fiecare din familiile sale la uşa cortului său» [400]. Şi puţin după aceea Domnul vorbeşte iarăşi către Moise: «Spune-i poporului: să vă curăţiţi pentru ziua de mîine şi veţi avea carne, căci aţi plîns înaintea Domnului zicînd: Cine ne va hrăni cu carne? Că ne era bine în Egipt; şi vă va da Domnul să mîncaţi şi veţi mînca carne. Şi veţi mînca nu numai o zi, nici numai două sau cinci zile, nici numai zece sau douăzeci de zile, ci o lună întreagă veţi mînca pînă vă va da pe nas şi vă veţi scîrbi de ea, pentru că n-aţi avut încredere în Domnul, Care este între voi, şi v-aţi plîns înaintea Lui zicînd: De ce am ieşit din Egipt?» [401].

14. Să vedem, dar, dacă am înfăţişat folositor această istorisire pentru rezolvarea nedumeririi ridicate de cuvintele: «şi nu ne duce în ispită» [402], şi de vorbele apostolului [403].

«Străinii dintre ei începuseră să-şi arate poftele şi şedeau cu ei şi fiii lui Israel şi plîngeau toţi împreună». E limpede: cîtă vreme nu aveau ce poftiseră, ei nu se puteau scîrbi şi nici nu puteau să mai simtă durerea. Dar Dumnezeu, Care e bun şi iubitor de oameni, dîndu-le ce doreau, n-a vrut să le dea în aşa chip ca să mai persiste în ei dorinţa. De aceea spune Scriptura să nu mănînce numai o zi, căci în suflet le-ar fi rămas mai departe aprinsă şi înflăcărată vechea poftă, dacă ar fi primit carne numai pentru puţină vreme. Dar nici numai pentru două zile nu le-a dat ceea ce au poftit, ci ca să le provoace scîrbă, nu s-a mulţumit numai să le promită, ci (pentru cine putea să înţeleagă) El părea chiar că-i ameninţă că «veţi mînca nu numai cinci zile şi nici încă pe atîtea şi nici încă de două ori pe atîta, ci veţi mînca o lună întreagă carne, pînă ce vă va da pe nas, ca să vă scîrbiţi de carne îmbolnăvindu-vă de holeră de pe urma cărnii pe care o credeţi atît de bună, şi să vă piară pofta respingătoare şi ruşinoasă» [404]. Aşa vă voi scoate din viaţă, fără să mai aveţi poftă; şi ieşind în această stare vă veţi putea curăţi de poftă şi aducîndu-vă aminte prin cîte suferinţe v-aţi scăpat de ea, să vă feriţi să mai cădeţi într-însa. Sau dacă acest lucru s-ar mai întîmpla, va fi după lungi răstimpuri, cînd nu vă veţi mai aduce aminte ce aţi îndurat pentru lăcomia voastră. Dacă, însă, nu aveţi grijă de

399. *Num.* 11, 4—6.
400. *Num.* 11, 10.
401. *Num.* 11, 18—20.
402. *Mt.* 6, 13.
403. *Rom.*, 1, 23.
404. *Num.*, 11, 19—20.

voi și nu ascultați cuvîntul care vă eliberează de orice patimă, veți cădea în nenorocire.

În sfîrșit, dacă veți dori iarăși să reveniți în lume, veți pofti să vi se împlinească pentru a doua oară ceea ce doriți, dar, apoi, iarăși veți urî ceea ce ați dorit și vă veți întoarce spre frumusețea și hrana cerească, pe care le-ați nesocotit, năzuind spre răutăți.

15. Și, iată, așa vor păți cei care «au schimbat slava lui Dumnezeu, celui nestricăcios, întru asemănarea chipului omului celui stricăcios și al păsărilor și al celor cu patru picioare și al tîrîtoarelor. De aceea Dumnezeu i-a dat necurăției, după poftele inimilor lor, ca să-și pîngărească trupurile lor», pentru că au dat unui trup neînsuflețit și fără simțire numele Celui care dă tuturor ființelor raționale nu numai simțire, ci și simțire rațională, iar unora dintre ei chiar simțire și înțelegere desăvîrșită și deplină.

Și pe bună dreptate sînt părăsiți astfel de oameni de către Dumnezeu, Cel care a fost părăsit de dînșii, fapt pentru care, la rîndul lor, și ei vor fi «dați unor patimi de ocară» [405], primind cu aceasta răsplata pentru rătăcirea la care s-au dedat... Căci mai mare pedeapsă îi ajunge pentru rătăcirea lor cînd sînt dați pradă acelor «patimi de ocară», decît dacă ar fi curățiți într-un foc înțelegător și aruncați în temniță «pînă ce nu vor fi plătit toate datoriile, pînă la ultimul ban» [406]. Căci, cînd «sînt dați patimilor de ocară», nu se întină numai de patimi firești, ci și de cele nefirești, tîmpind pe om prin carne, ca și cum acesta n-ar mai avea nici suflet, nici minte, ci fiind în întregime numai carne. În foc, însă, și în temniță nu primesc răsplata pentru rătăcire, ci doar o binefacere prin curățirea de răutatea păcatelor. Așa se mîntuiesc prietenii plăcerilor de necurățiile și de sîngele de care fuseseră întinați, fără să se poată gîndi cum ar putea scăpa de pierzania lor: «Va spăla Domnul necurățenia fiicelor Sionului și va curăți sîngele din mijlocul lor prin duhul dreptății și prin duhul nimicirii» [407]. Căci El vine «ca focul topitorului și ca leșia nălbitorului», spălînd și curățind pe cei care au nevoie de astfel de leacuri, pentru că nu au găsit de bine să cunoască pe Dumnezeu. Și dacă se vor face de bună voie robii acestor plăceri, atunci vor urî gîndul rușinos, căci Dumnezeu nu voiește să-i vină omului binele prin silă, ci de bună voie. Și fiindcă au trăit prea mult în răutate, unii de-abia și-au dat seama de urîciunea ei și se întorc de la ea ca de la o deșartă fantomă a binelui.

405. Idei din *Rom.*, 1, 26 ș.u.
406. *Mt.* 5, 26.
407. *Is.*, 4, 4.

16. Întreabă-te, oare pentru aceea «a învîrtoşat Dumnezeu inima lui Faraon», pentru ca apoi să poată zice ce a spus înainte de a fi învîrtoşat: «Domnul este drept, dar eu şi poporul meu sîntem vinovaţi»? [408]. Se vede că ea trebuie învîrtoşată şi mai mult şi să îndure şi mai multe, pentru că dacă ar fi încetat prea repede cu învîrtoşarea, ar dispreţui-o ca un rău şi ar merita să se învîrtoşeze şi mai mult. Dacă, deci, nu în zadar se întinde laţul pentru păsări, cum se spune în cartea Pildelor [409], ci Dumnezeu ne duce drept în laţ, după cel ce a spus : «Băgatu-ne-ai în cursă» [410], şi dacă fără voia Tatălui nici cea mai mică din zburătoare, vrabia, nu cade în cursă (căci cea care cade în cursă cade fiindcă nu s-a putut folosi bine de puterea aripilor care i s-au dat, pentru ca să se urce în înălţime), atunci să ne rugăm ca să nu săvîrşim nimic rău pentru care am merita să fim duşi în ispită, prin judecata dreaptă a lui Dumnezeu. Căci ceea ce se întîmplă oricui din cei lăsaţi de Dumnezeu, după poftele inimilor lor, spre necurăţie [411] şi oricui s-a lăsat pradă patimilor, se vede că aceia n-au avut pe Dumnezeu în conştiinţă, rămînînd în mintea lor fără judecată şi făcînd cele ce nu se cuvine [412].

17. Despre folosul ispitelor spunem următoarele : calităţile pe care le-a primit sufletul nu le cunosc nici alţii, nici chiar noi înşine, ci numai Dumnezeu. Luăm în schimb cunoştinţă de ele cînd sîntem puşi la încercări şi aceasta cu scopul ca să nu ignorăm, ci pentru ca după ce ne cunoaştem să ne vedem din proprie voinţă greşelile şi să mulţumim pentru binele care ni se arată prin ispitire. Că de aceea vin ispite, ca să se vădească ce sîntem şi pentru ca să se cunoască ascunzişurile inimii noastre, lucru dovedit de ceea ce spune Domnul în cărţile Iov şi Deuteronom, care sună astfel : «Crezi tu că mi-am făcut de lucru cu tine în alt scop, decît să te arăţi că eşti drept ?» [413]. Iar în Deuteronom este scris astfel : «Te-a smerit, te-a pedepsit cu foamea şi te-a hrănit cu mană» [414], apoi «te-a condus prin pustiu, unde sînt şerpi care muşcă şi scorpioni şi locuri fără de apă, ca să cunoască ce se ascunde în inima ta» [415].

18. Dacă voim să ne amintim şi din istorie, trebuie să ştim că credulitatea şi cugetarea şubredă a Evei nu s-au arătat de abia atunci cînd, neascultînd de Dumnezeu a ascultat de şarpe, ci a fost dovedită şi mai

408. *Ieş.* 9, 27.
409. *Pilde*, 1, 17.
410. *Ps.*, 65, 10. Întocmit ca păsările care nu s-au folosit bine de instinctul pe care l-au primit de la Dumnezeu, ci au căzut în laţ (= în puterea celui rău), tot aşa cădem şi noi în greutatea ispitelor dacă nu ne ferim cu grijă de rele.
411. *Rom.*, 1, 24.
412. *Rom.*, 1, 21.
413. Textul nu se întîlneşte în Iov, doar ideea.
414. *Deut.*, 8, 3.
415. *Deut.*, 8, 15.

înainte, şarpele apropiindu-se de ea fiindcă descoperise deodată cu slăbiciunea ei şi isteţimea ei [416]. Dar nici la Cain răutatea n-a început să se manifeste cînd şi-a ucis fratele, căci încă mai înainte Dumnezeu cel cunoscător al inimilor «nu privise spre Cain şi spre jertfele lui» [417], ci răutatea lui a ieşit la iveală cînd l-a ucis pe Abel. Iar dacă Noe n-ar fi băut din vinul pe care l-a plantat şi nu s-ar fi îmbătat şi nu s-ar fi dezvelit, nu s-ar fi dat pe faţă îndrăzneala lui Ham şi impietatea faţă de tată şi nici stima fraţilor săi faţă de cel care i-a procreat [418]. Şi uneltirea lui Esau [419] împotriva lui Iacob pare să fi avut de pretext răpirea binecuvîntării. Însă, înainte de aceasta, ea avea rădăcini în sufletul său pentru un desfrînat şi un nelegiuit. Şi strălucirea fecioriei lui Iosif [420], care era astfel pregătit ca să nu fie cuprins de nici o poftă, n-am fi cunoscut-o dacă nu s-ar fi îndrăgostit de dînsul stăpîna sa.

19. Iată de ce trebuie ca în vremurile care despart deodată cele două feluri de ispitiri să privim viitorul în faţă şi să ne pregătim să înfruntăm tot ce ni s-ar putea întîmpla, pentru ca orice s-ar întîmpla, să nu fim dovediţi ca nepregătiţi, ci să ne arătăm că sîntem înarmaţi cu cea mai mare acurateţe. Iar ceea ce ne va lipsi din cauza slăbiciunii omeneşti, după ce vom fi făcut totul ce depinde de noi, va desăvîrşi Dumnezeu, Care pentru cei ce-L iubesc toate le lucrează spre bine [420 a], celor pe care-i ştie mai dinainte cum se vor purta.

XXX

MÎNTUIREA DE CEL RĂU TREBUIE CERUTĂ DUPĂ PILDA RĂBDĂRII LUI IOV

1. Mi se pare însă că evanghelistul Luca, prin cuvintele : «Nu ne duce pe noi în ispită», a cuprins şi sensul : «Şi ne fereşte de cel rău». Şi este probabil că ucenicului, care era mai avansat, Domnul i-a vorbit mai rezumativ, iar mulţimii, care are trebuinţă de o învăţătură mai deslușită, i-a vorbit mai pe larg. Dar Dumnezeu ne fereşte de cel rău, nu atunci cînd vrăjmaşul şi ajutoarele lui nu ni se opun prin nici un şiretlic, ci cînd îl înfruntăm, împotrivindu-ne bărbăteşte ispitelor.

416. *Fac.*, 3, 1. De o slăbiciune la Eva, înainte de cădere, nu poate fi vorba.
417. *Fac.*, 4, 5. Cele două cazuri (Eva şi Cain) nu sînt identice. La Cain se vedeau deja urmările păcatului strămoşesc, Kohlhofer, *op. cit.*, p. 221.
418. *Fac.*, 9, 20.
419. *Fac.*, 27, 1. După *Evr.* 12, 16 vina lui Esau nu poate fi taxată «curvie sau desfrînare», decît în sens de dispreţ al celor sfinte, prin vinderea dreptului de întîi născut.
420. *Fac.*, 39, 7.
420 a. Expresia (συνεργεῖ ὁ Θεὸς) trebuie luată în sens larg, nu de colaborare, ci de ajutorare din iubire.

Aşa înţelegem cuvintele : «Multe sînt necazurile dreptilor, dar din toate îi scapă El» [421]. Căci Dumnezeu ne scapă de necazuri, nu în sensul că le-ar opri să vină peste noi, cu toate că şi Pavel zice : «În toate chipurile pătimim necaz» [422], ci datorită faptului că atunci cînd sîntem apăsaţi, totuşi noi nu sîntem striviţi datorită ajutorului dumnezeiesc. Termenul de «a fi în necaz» înseamnă, după înţelesul ebraic, ceva ce ni se întîmplă fără voia noastră, iar termenul «strivit» se aplică atunci cînd cineva, cu voie proprie, se lasă învins de apăsare şi cedează, răpus.

De aceea bine zice Pavel : «În toate pătimind necaz, dar nefiind striviţi» [423]. Acelaşi înţeles cred că îl are şi cuvîntul din psalmi : «Pe cînd eram în necaz m-ai desfătat» [424], căci vioiciunea şi voia bună în dispoziţia noastră, de pe urma ajutorului şi prezenţei Cuvîntului lui Dumnezeu, care ne încurajează şi ne mîntuieşte pe vreme de restrişte, este într-adevăr o «desfătare».

2. Tot aşa trebuie să înţelegem lucrurile şi cînd sîntem mîntuiţi de cel rău. Dumnezeu l-a mîntuit pe Iov nu prin aceea că nu i-ar fi dat diavolului putere să-l pună la tot felul de încercări, ci pentru că în toate necazurile prin care a trecut el n-a păcătuit în faţa Domnului, ci s-a dovedit drept. Căci spunea diavolul : «Oare degeaba se teme Iov de Dumnezeu ? N-ai făcut Tu gard în jurul lui şi în jurul casei lui şi în jurul a tot ce este al lui, în toate părţile şi ai binecuvîntat lucrul mîinilor lui şi turmele lui au umplut pămîntul ? Dar ia întinde mîna şi atinge-te de tot ce este al lui, să vedem dacă nu te va blestema în faţă» [425].

Or, se ştie că diavolul a rămas de ruşine pentru că îl defăimase pe Iov, care, deşi a îndurat aceste necazuri, nu a cîrtit împotriva lui Dumnezeu, cum spusese vrăjmaşul, ci, chiar şi după ce a fost dat pe mîna ispititorului, Iov a continuat să laude mai departe pe Dumnezeu, mustrînd şi pe femeia sa, care zicea : «blesteamă pe Dumnezeu şi mori !» [426], dojenind-o cu cuvintele : «vorbeşti cum ar vorbi una din femeile nebune. Ce ? Dacă am primit de la Dumnezeu cele bune nu vom primi oare şi pe cele rele ?»

Diavolul a acuzat şi a doua oară pe Iov, zicînd către Domnul : «Cojoc pentru cojoc ! că tot ce are omul dă pentru viaţa sa. Dar ia întinde-Ţi mîna şi atinge-Te de osul şi de carnea lui ! Să vedem dacă nu te va blestema în faţă !» [427]. Însă, învins de eroul virtuţii, diavolul e dovedit

421. *Ps.*, 33, 18.
422. *II Cor.*, 4, 8.
423. *II Cor.*, 4, 8.
424. *Ps.* 4, 1.
425. *Iov*, 1, 9—11.
426. *Iov*, 2, 9.
427. *Iov*, 2, 4—5.

mincinos, căci deşi Iov a suferit cele mai grozave chinuri, a rămas neclintit şi n-a păcătuit întru nimic cu buzele înaintea lui Dumnezeu. Două lupte a susţinut Iov şi a ieşit învingător, o a treia n-o mai începe, căci trebuia să fie păstrată lupta întreită pe seama Mîntuitorului, precum este scris în cele trei Evanghelii, Mîntuitorul întrupat ca om învingînd în trei lupte pe cel potrivnic.

3. După ce am cercetat amănunţit aceste lucruri şi le-am cumpănit, ca să putem cere cu înţelegere lui Dumnezeu să nu cădem în ispită, ci să fim mîntuiţi de cel rău, acum credem că ne vom învrednici să fim ascultaţi de El. Să-I cerem dar, dacă sîntem duşi în ispită, să nu fim totuşi daţi morţii, iar dacă sîntem loviţi de săgeţile aprinse ale diavolului, totuşi să nu luăm foc. Sînt arşi de ele toţi cei ale căror inimi, după cum spune unul din cei 12 prooroci, ard ca văpaia focului [428]. Nu sînt arşi însă cei care, datorită pavăzei credinţei, reuşesc să stingă săgeţile aprinse ale diavolului, căci într-adevăr au în ei rîuri de apă care curg pentru viaţa de veci şi care nu lasă să prindă putere săgeţile celui rău, ci le sting cu uşurinţă prin revărsarea cugetărilor dumnezeieşti şi mîntuitoare, care se întipăresc în sufletul celui înduhovnicit prin contemplarea adevărului.

XXXI

RECOMANDĂRI FORMALE: ŢINUTA FIZICĂ ÎN TIMPUL RUGĂCIUNII ŞI LOCUL SĂVÎRŞIRII EI (MAI ALES BISERICA, UNDE SE REALIZEAZĂ ASTFEL COMUNIUNEA SFINŢILOR)

1. După acestea ni se pare că nu e nepotrivit, pentru a încheia cu problema rugăciunii, să tratăm mai amănunţit şi despre dispoziţia sufletească şi ţinuta pe care trebuie s-o avem cînd ne rugăm, despre locul unde trebuie să ne rugăm, despre direcţia în care trebuie să privim şi (întrucît împrejurările permit) despre timpul potrivit şi ales pentru rugăciune, precum şi despre alte multe probleme asemănătoare.

Cît priveşte dispoziţia, ea se referă la suflet, iar ţinuta, la trup. Spune doar Pavel, precum am arătat mai sus, descriind dispoziţia, că trebuie să ne rugăm fără mînie şi fără ceartă, iar pentru ţinută, să ridicăm mîini cuviincioase [429], ceea ce se pare să fie luat din psalmi unde este (scris): «ridicarea mîinilor mele, jertfă de seară» [430].

428. *Os.*, 7, 6. Un adevărat cuptor încins este sufletul căzut pradă patimilor. Origen se exprimă în mod viu, existenţialist. Aşa o va face şi Sfîntul Ioan Hrisostomul: pocăinţa — topitoarea chinurilor (*Cuvîntări despre pocăinţă*).

429. *I Tim.*, 2, 8.

430. *Ps.* 141, 2.

Şi tot aşa în legătură cu locul: «Vreau ca bărbaţii să se roage în tot locul» [431], iar cu privire la orientarea privirii, se spune în cartea Înţelepciunii lui Solomon: «Să se înţeleagă că trebuie să mînecăm şi să-Ţi mulţumim mai înainte de răsăritul soarelui şi să privim spre înălţarea Soarelui luminii» [432].

2. Cred că cine are să vină la rugăciune, dacă se reculege puţin şi se pregăteşte, atunci va fi mai cu grijă şi mai concentrat pe toată durata rugăciunii. Dacă am alungat orice ispitire şi orice tulburare a gîndurilor, dacă ne-am adus aminte după cît e posibil de măreţia momentului care se apropie, dacă sîntem conştienţi că e lucru nesimţit să ne apropiem de Dumnezeu cu lene, cu nepăsare şi oarecum cu dispreţ, şi dacă am îndepărtat toate preocupările străine, ei bine, numai aşa să venim la rugăciune, întinzînd oarecum sufletul înaintea mîinilor şi ridicînd spre Dumnezeu cugetul şi, înainte de a ne ridica de jos, să înălţăm inima, aşezînd-o în faţa Stăpînului a toate, fără să mai păstrăm nici o amintire a celor care ne-au nedreptăţit, aşa cum vrem ca nici Dumnezeu să nu-şi amintească de cîte am păcătuit împotriva Lui şi a altora din cei mai apropiaţi, sau de cîte mai sîntem conştienţi că le-am făcut împotriva bunului simţ.

Nu trebuie să ne îndoim că din nenumăratele poziţii ale trupului nostru la rugăciune, cea cu întinderea mîinilor şi ridicarea ochilor este de preferat înainte de toate, căci trupul aduce astfel imaginea însuşirilor care se potrivesc mai bine sufletului la rugăciune. Zicem acest lucru dacă nu există alte împrejurări care le-ar infirma.

Căci, în anumite împrejurări, este cuvenit să ne rugăm şi şezînd, de pildă din cauza unei boli de picioare, care nu poate fi trecută cu vederea, sau chiar zăcînd din cauza unei febre sau a altor slăbiciuni de acest fel. Alteori, din cauza împrejurărilor, cînd, de exemplu, navigăm sau afacerile nu îngăduie să ne retragem şi să facem rugăciunea cuvenită, atunci ne putem ruga şi fără să dăm de înţeles că facem aceasta.

3. Atunci cînd vrem să ne învinovăţim de propriile păcate înaintea lui Dumnezeu trebuie să plecăm genunchii şi să ne rugăm pentru a ne izbăvi de ele şi pentru iertarea lor. Această atitudine e simbolul omului care se smereşte şi se supune, cum spune Sfîntul Pavel: «Pentru

431. *I Tim.*, 2, 8.

432. *Inţ. Sol.* 16, 28. Mana trebuia culeasă înainte de răsăritul soarelui. Aşa a rămas în tradiţia iudaică obiceiul de a face rugăciuni înainte de a se face ziuă, iar în viaţa creştină se continuă această tradiţie prin utrenie.

În legătură cu ridicarea mîinilor să nu uităm că şi păgînii aveau acest obicei (Aristotel, *De mundo* 6), iar despre creştini, Tertulian scria pe la anii 197 acelaşi lucru (*Apolog.* c. 30), desigur ca un simbol al ridicării sufletului spre Dumnezeu.

aceea îmi plec genunchii înaintea Tatălui Domnului nostru Iisus Hristos, de la care își trage numele orice neam și în cer și pe pămînt» [433].

Plecarea duhovnicească a genunchilor e numită așa pentru că toate se pleacă înaintea lui Dumnezeu, în numele lui Iisus, și orice există se supune Lui. Apostolul pare să arate acest lucru în cuvintele: «Ca în numele lui Iisus tot genunchiul să se plece, al celor cerești și al celor pămîntești și al celor de dedesubt» [434].

Nu trebuie să presupunem că trupul ființelor cerești ar fi astfel alcătuit ca să aibă și genunchi, căci au dovedit cei care s-au ocupat temeinic de aceasta că trupurile lor sînt în formă de sferă, iar cine nu voiește să admită aceasta, acela, dacă nu se împotrivește cu nerușinare rațiunii, va admite că fiecare mădular își are scopul lui, pentru ca să nu fi făcut ceva zadarnic Dumnezeu, dînd greș din două părți: dacă spune că mădularele trupului au fost date fără rost ființelor cerești, în orice caz nu pentru a-și împlini un anumit scop, ori dacă spune că intestinele și matul rect împlinesc funcțiunile lor pînă și la ființele cerești. La nebunie deplină ajungi dacă gîndești că la ființele cerești numai formele din afară sînt asemănătoare cu ale omului (ca la statui), însă nu și cele interioare. Acestea am vrut să le spun în legătură cu versetul paulin «în numele lui Iisus tot genunchiul să se plece, al celor cerești și al celor pămîntești și al celor de dedesubt» [435]. Și lucru asemănător este scris și la profetul: «Înaintea Mea tot genunchiul să va pleca» [436].

4. Cît despre loc, trebuie știut că orice loc este potrivit pentru rugăciune, pentru cine se roagă cum se cuvine. «În orice loc, zice Domnul, Îmi aduceți jertfe de tămîie» [437] și «vreau ca bărbații să se roage în tot locul» [438]. Pentru ca fiecare să-și săvîrșească rugăciunea în liniște și fără să fie tulburat, fiecare poate avea un loc anumit și ales în propria lui casă, dacă este posibil, locul cel mai de frunte, ca să zicem așa, și acolo să ne rugăm, făcînd pe lîngă o cercetare generală și o apreciere dacă la locul rînduit pentru rugăciune nu s-a săvîrșit vreo nelegiuire și nu s-a făcut ceva împotriva judecății sănătoase. Căci dacă a făcut aceasta, el s-a adus, oarecum, nu numai pe sine, ci și locul rugă-

433. *Ef.*, 3, 11-15.

434. *Filip.* 2, 10. Se știe că Platon, Aristotel și stoicii credeau că lumea și ființele cerești au forme sferice. Între ființele cerești Apostolul a numărat desigur pe îngeri și pe sfinții din cer. Origen s-a gîndit numai la corpurile cerești. În scrisoarea către patriarhul Mina, împăratul Iustinian a acuzat pe Origen că el ar fi atribuit formă sferică și trupurilor sfinților după înviere. Or, Origen n-a vorbit aici decît de corpuri cerești, nu omenești.

435. *Filip.* 2, 10.

436. *Is.*, 45, 23.

437. *Mt.*, 1, 11.

438. *I Tim.*, 2, 8.

ciunii sale într-o astfel de stare, încît privirea lui Dumnezeu se întoarce de acolo.

Cercetînd însă, mai departe, problema locului, trebuie să spun despre el şi ceva ce ar părea poate grav, dar totuşi, la o examinare mai amănunţită, poate nu e fără însemnătate.

E vorba deci, dacă-i cuviincios şi corect să te adresezi lui Dumnezeu într-o încăpere în care are loc lucrarea cărnii, nu cea interzisă, ci cea autorizată de cuvîntul Apostolului «după îngăduinţă, nu după poruncă» [439].

Pentru că dacă nu este cu putinţă să stăm la rugăciune în mod cuvenit, dacă cineva nu se dedă la ea decît după îngăduinţă, iar nu după poruncă, pentru un timp, atunci trebuie de chibzuit şi cu privire la loc, dacă este potrivit.

5. Ca loc de rugăciune e plăcut şi folositor să fie ales acela în care se adună credincioşii, unde şi puterile îngereşti sînt de faţă la adunările credincioşilor şi unde e de faţă însăşi puterea Domnului şi Mîntuitorului nostru şi pe lîngă aceasta şi duhul sfinţilor, şi cred că şi al celor mai de demult adormiţi, precum şi, desigur, al acelora care mai sînt încă în viaţă, deşi nu este uşor de arătat în ce fel. Despre îngeri, iată ce trebuie spus. Dacă «îngerul Domnului va străjui împrejurul celor ce se tem de El şi-i va izbăvi pe ei» şi dacă şi Iacob grăieşte adevărul nu numai de dînsul, ci şi de toţi care sînt devotaţi lui Dumnezeu, zicînd: «Îngerul care m-a izbăvit pe mine de tot răul» [440], atunci e probabil ca în timp ce se adună mai mulţi, cu rînduială, spre mărirea lui Hristos, îngerul păzitor al fiecăruia să umble în jurul celor ce se tem de Dumnezeu, fiind alături de omul încredinţat spre pază şi îndrumare în aşa fel încît la adunarea celor sfinţi va fi o îndoită adunare: una a oamenilor şi alta a îngerilor. Şi dacă Rafael a spus că «ducea pomenirea rugăciunii» atît pentru Tobit, cît şi pentru Sara, care a devenit nora lui prin căsătoria cu Tobie [441], ce să mai spunem cînd mai mulţi se adună cu acelaşi gînd, cu aceeaşi părere şi fac un singur trup în Hristos? [442]

Despre puterea Domnului, lucrătoare prin Biserică, Pavel spune: «adunîndu-vă voi şi duhul meu, cu puterea Domnului Hristos» [443], ceea

439. *I Cor.*, 7, 6. Textul ambelor manuscrise are expresia παρανόμου, ceea ce vrea să spună că nu-i indicată rugăciunea într-un loc în care are loc contact conjugal.
440. *Ps.*, 33, 7; *Fac.*, 48, 16.
441. *Tob.*, 12, 12.
442. *Rom.*, 12, 5.
443. *I Cor.* 5, 4. Forma ideală de adunare la rugăciunea creştinească este cea din Biserică, despre care Origen spune că: «puterea Domnului e lucrătoare prin Biserică». Şi între afirmaţiile lui cele privitoare la prezenţa în Biserică deodată cu creştinii — a Mîntuitorului, a îngerilor şi sfinţilor ca şi a celor morţi, rămîn între cele

ce înseamnă că puterea Domnului nu este numai la efeseni, ci și la corinteni. Și dacă, pe cînd era încă îmbrăcat în trup, Pavel credea că poate să lucreze cu duhul și în Corint, atunci nu trebuie pierdută nădejdea că și cei fericiți, după ce au ieșit din trupurile lor, se grăbesc, cu duhul, la adunările Bisericii, mai degrabă decît unul care este încă în trup. De aceea nu trebuie să se atribuie prea puțină însemnătate rugăciunilor din aceste biserici, fiindcă ele cuprind ceva excepțional pentru cel care vine acolo în mod cuviincios.

6. Precum, însă, puterea lui Iisus și duhul lui Pavel și al celor asemenea lui, ca și îngerii care înconjoară pe fiecare din cei sfinți, se adună și se apropie de cei care se întrunesc după cuviință, tot așa, dacă cineva nu s-a învrednicit să aibă un înger sfînt, trebuie să fie cu grijă ca să nu cadă în mîna unui slujitor al diavolului în urma păcatelor și a fărădelegilor sale. Căci un astfel de om (chiar dacă sînt puțini ca dînsul) nu va scăpa multă vreme de buna pază a îngerilor, care slujesc voinței dumnezeiești în cîrmuirea Bisericii și care aduc la cunoștință mulțimea greșelilor unui astfel de om. Iar dacă astfel de creștini devin tot mai numeroși, asemănîndu-se grupărilor omenești dedicate preocupărilor trupești, atunci Dumnezeu nu va mai veghea asupra lor. Despre aceasta ne vorbește și proorocul Isaia, care spune: «Cînd ridicați mîinile voastre către Mine, Eu îmi întorc ochii aiurea și cînd înmulțiți rugăciunile voastre, nu le ascult» [444].

Căci, în locul mai sus amintitei întruniri duble — de oameni sfinți și îngeri fericiți — se ivește poate din nou o dublă întrunire de oameni nelegiuiți și de îngeri răi, iar despre întrunirea de acest fel îngerii sfinți și oamenii cucernici ar putea spune: «Nu mă așez în adunarea celor ce viclenesc și cu călcătorii de lege nu voi intra. Urît-am adunarea celor vicleni și cu cei necredincioși nu voi ședea» [445].

7. De aceea cred că cei care și-au înmulțit păcatele în Ierusalim și în întreaga Iudee au ajuns sub stăpînirea dușmanilor, fiindcă popoarele care au părăsit legea au fost și ele părăsite de Dumnezeu și de îngerii păzitori și de sfinții care le-ar fi putut mîntui. În chipul acesta adunări întregi cad, adeseori, sub greutatea ispitelor, pentru ca «să li se ia și ceea ce li se pare că au», uscîndu-se și ei ca și smochinul blestemat și smuls din rădăcină, fiindcă nu i-a dat rod lui Iisus și pierzînd și puținul din puterea dătătoare de viață a credinței.

---

mai plenare afirmări ale Bisericii istorice și harice. Oamenii au cîte un înger bun și unul rău, zice Origen. În scopul acesta Origen citează și scrierea lui Herma, *Păstorul*. Pe larg despre rolul îngerilor tratează Origen în multe alte scrieri, îndeosebi în *De Principiis* III, 2, 4 etc.

444. *Is.*, 1, 15.

445. *Ps.*, 25, 2-5.

Acestea mi s-au părut necesare să le spun în legătură cu locul pentru rugăciune, arătînd că locul cel mai potrivit pentru rugăciune este acela unde se adună sfinţii, în Biserică.

XXXII

DESPRE ORIENTAREA SPRE RĂSĂRIT

1. Despre direcţia în care trebuie să privim cînd ne rugăm n-aş avea de spus decît cîteva cuvinte. Întrucît există patru puncte cardinale : miazănoapte, miazăzi, apus şi răsărit, cine nu va recunoaşte îndată că răsăritul ne arată ceea ce trebuie să cerem şi că într-acolo trebuie să ne îndreptăm, în semn că sufletul priveşte spre răsăritul adevăratei lumini ? [445 a]

Dacă, însă, cineva ar prefera să facă rugăciunea înspre deschizătura uşii, indiferent în ce parte ar fi orientate uşile, spunînd că privind spre cer e mai atrăgător decît să priveşti spre ziduri, dacă din întîmplare deschizătura nu este înspre răsărit, atunci trebuie răspuns că oamenii sînt liberi să-şi orienteze casele cum vor, într-o direcţie sau alta, însă că răsăritul este, din fire, de preferat celorlalte direcţii. Iar dacă cineva doreşte să se roage în cîmp deschis, de ce se va ruga, după această argumentare, mai curînd înspre răsărit decît spre apus ? Iar dacă în mod raţional este de preferat răsăritul, de ce să n-o facem pretutindeni la fel ? Dar despre aceasta atîta.

XXXIII

DESPRE PĂRŢILE UNEI RUGĂCIUNI

1. Cred că după ce voi mai vorbi despre părţile rugăciunii, pot să închei tratatul. După cum mi se pare, se pot deosebi patru părţi, pe care le-am aflat împrăştiate în Scriptură şi după fiecare din acestea se poate alcătui o rugăciune completă. Iată care sînt aceste părţi.

La început, şi ca o introducere în rugăciune, trebuie să se exprime o preamărire a lui Dumnezeu prin Hristos, Care se proslăveşte împreună întru Duhul Sfînt, Care e lăudat şi El deopotrivă. După aceea, trebuie să aducă fiecare mulţumiri comune pentru binefacerile care privesc pe toţi oamenii şi pentru acelea pe care le-a primit fiecare de la

445 a. Despre orientarea spre răsărit (*Zah.*, 3, 8 ; *Lc.*, 1, 78) vorbesc mulţi apologeţi (Tertulian, *Apolog.*, 61 ; *Const. Apost.*, II, 57 ; Clem. Alex., *Strom.*, VII, 7, 43 etc.). Însuşi Origen aminteşte în alte scrieri ale sale. Aşa în *Omil. la Num.* 5, 1. Spre răsărit se vor aşeza altarele.

Dumnezeu. După mulţumire trebuie să ne rugăm cu căinţă, recunoscîndu-ne vinovaţi în faţa lui Dumnezeu de propriile noastre păcate şi cerînd, mai întîi, vindecarea de pornirea care duce la păcat şi apoi să cerem iertare pentru greşelile din trecut. După mărturisire, al patrulea punct cred că este să cerem bunuri mari şi cereşti, atît particulare cît şi obşteşti, atît pentru cei mai de aproape, cît şi pentru prieteni. La sfîrşit, rugăciunea trebuie să se încheie cu o preamărire adusă lui Dumnezeu, prin Hristos, în Duhul Sfînt.

2. Precum am spus mai înainte, aceste patru părţi le-am aflat împrăştiate ici şi colo în Scripturi. Preamărirea o găsim în psalmul 103: «Doamne, Dumnezeule, măritu-Te-ai foarte! Întru strălucire şi în mare podoabă Te-ai îmbrăcat: Cel ce Te îmbraci cu lumina ca şi cu o haină; Cel ce ai întins cerul ca un cort; Cel ce acoperi cu ape [446] cele mai de deasupra ale lui; Cel ce pui norii suirea Ta; Cel ce umbli peste aripile vînturilor [447]; Cel ce faci pe îngerii Tăi duhuri şi pe slugile Tale pară de foc; Cel ce ai întemeiat pămîntul pe întărirea lui şi nu se va clătina în veacul veacului. Adîncul ca o haină este îmbrăcămintea lui, peste munţi vor sta ape. De cercetarea Ta vor fugi, de glasul Tău se vor înfricoşa» [448].

Cea mai mare parte a acestor psalmi cuprind o preamărire a Tatălui. Oricine poate să-şi culeagă mai multe exemple şi să vadă cît de des e dezvoltată în Scriptură preamărirea lui Dumnezeu.

3. Iar ca exemplu pentru mulţumire, putem folosi textul din Cartea a doua a Regilor, unde, după făgăduinţele făcute de Natan, David rămîne uimit de darurile lui Dumnezeu, mulţumind pentru ele cu următoarele cuvinte: «Cine sînt eu, Doamne Dumnezeul meu, ce este casa mea de m-ai mărit aşa? ...şi ai mai vestit încă şi de viitorul casei robului Tău! Este oare acesta, lucru omenesc, Doamne, Dumnezeul meu? Şi ce mai poate să-Ţi spună David? Tu ştii pe robul Tău, Doamne, Dumnezeule. Pentru cuvîntul Tău şi după inima Ta faci aceasta, descoperind toată măreţia aceasta robului Tău», ca să Te mărească pe Tine, Doamne, Stăpînul meu [449].

4. Iar ca exemplu pentru mărturisirea vinovăţiei: «Împuţitu-s-au şi au putrezit rănile mele de la faţa nebuniei mele. Chinuitu-m-am şi m-am gîrbovit, toată ziua mîhnindu-mă umblam» [450].

446. *Fac.*, 1, 7.
447. *Ps.*, 103, 4.
448. *Ps.*, 103, 1-8.
449. *II Regi* 7, 18—22.
450. *Ps.*, 37, 5—6.

Iar ca exemplu pentru cereri avem psalmul 27 : «Să nu tragi cu cei păcătoşi sufletul meu şi cu cei ce lucrează nedreptate să nu mă dai pierzării» [451].

Considerăm că este potrivit, după ce am început cu preamărire, să încheiem de asemenea tot cu o cîntare de preamărire, cîntînd şi preamărind pe Tatăl a toată lumea prin Iisus Hristos, în Duhul Sfînt, Căruia se cuvine mărire veşnică.

XXXIV

CONCLUZII

Pe cît mi-a stat în putere, fraţilor prea zeloşi şi prietenilor prea iubiţi în credinţă, Ambrozie şi Tatiana [452], am cercetat problema rugăciunii, îndeosebi a rugăciunii cuprinse în Evanghelii, aşa cum o avem mai ales la Matei [453]. Dacă veţi «tinde mereu spre cele dinainte şi veţi uita de cele ce sînt în urmă», şi dacă vă veţi ruga şi pentru mine, nădăjduiesc să pot îmbrăţişa, în legătură cu toate aceste probleme, adevăruri şi cugetări şi mai adînci şi mai dumnezeieşti pe care mi le va da Dumnezeu şi să pot expune şi altă dată despre rugăciune cu şi mai mult avînt, mai multă înălţare şi pătrundere.

Deocamdată însă, primiţi această carte de îngăduinţă.

451. *Ps.*, 27, 3.
452. Fraţi în Hristos.
453. E vorba despre rugăciunea Tatăl nostru.

FILOCALIA

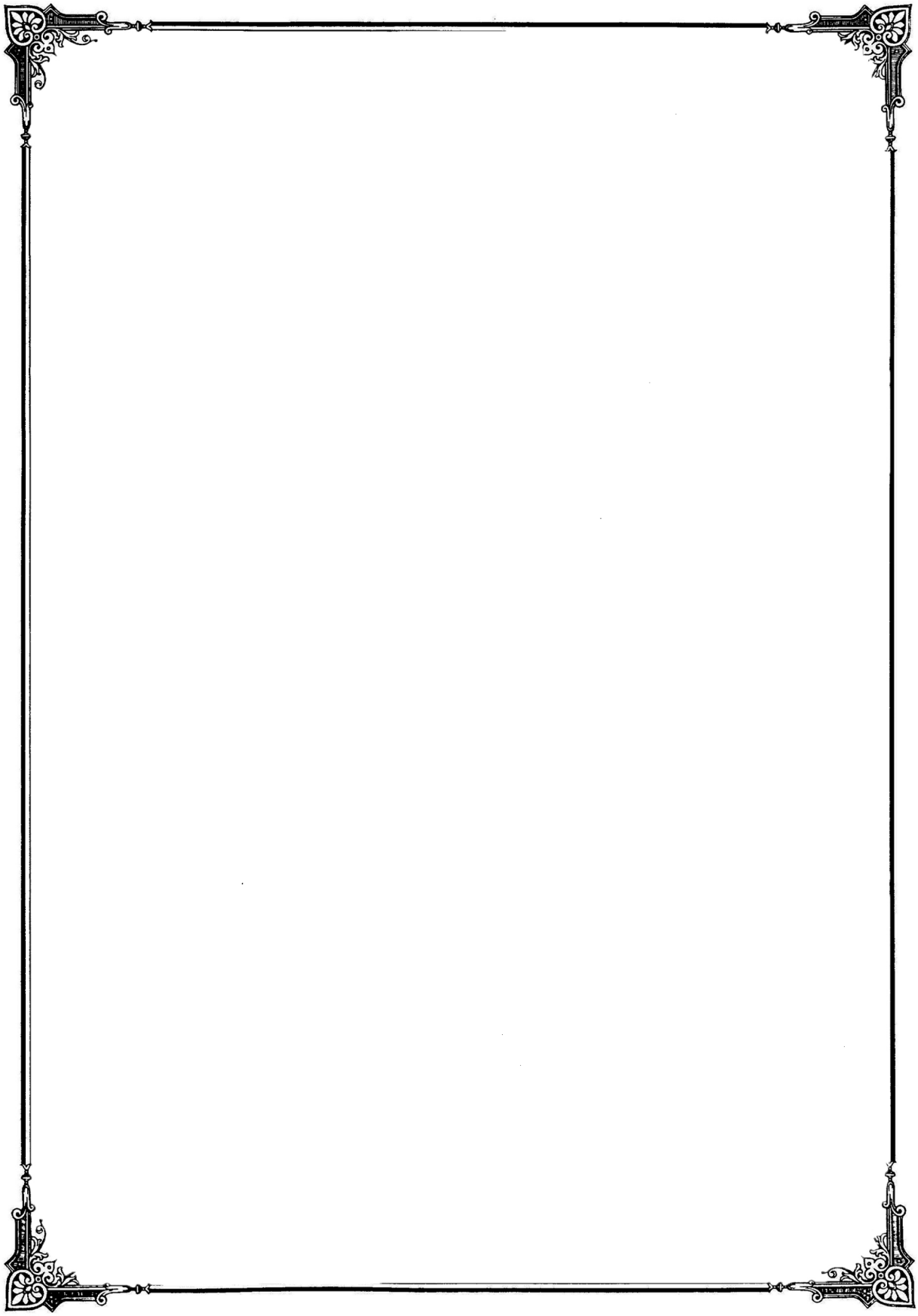

STUDIU INTRODUCTIV

Reuşind, după o muncă migăloasă de 50 de ani, să publice, în baza a 11 variante manuscrise, ediţia critică a «Filocaliei», Arm. Robinson afirma, pe bună dreptate, că această lucrare de compilaţie făcută de Sfinţii Vasile cel Mare şi Grigorie Teologul din operele lui Origen s-a dovedit cu atît mai folositoare cu cît, în urma nimicirii aproape integrale a lucrărilor marelui scriitor alexandrin, foarte puţine sînt scrierile care ni s-au păstrat în original (între ele şi tratatul Despre rugăciune *pe care-l publicăm în acest volum, precum şi tratatul* Contra lui Celsus, *acesta din urmă păstrat într-un singur manuscris datînd din secolul XIII şi aflat azi în Biblioteca din Vatican). De aceea, colecţia filocalică realizată de cei doi mari părinţi capadocieni s-a dovedit o excelentă introducere pentru studierea teologiei lui Origen. Multe din cele mai bune cugetări ale lui sînt prezentate aici, fiind aranjate în 27 de capitole diferite. În plus, avem în ea aprecierea a doi din cei mai serioşi intelectuali ai veacului, care s-a făcut imediat după moartea scriitorului.*

T e x t u l. *După cum reiese din studiul introductiv şi din aparatul critic al ediţiei lui Robinson, «Filocalia» a circulat mult, iar istoria manuscriselor ei ne duce la concluzii din cele mai interesante, atît în ce priveşte reacţia patristică faţă de problema origenistă, cît mai ales în ce priveşte importanţa excepţională pe care a avut-o în decursul timpului cugetarea pnevmatologică a lui Origen asupra întregii literaturi creştine. Evlavia şi patosul cu adevărat creştineşti, cu care a urmărit el cele mai variate probleme de doctrină teologică, dar mai ales de tălmăcire biblică şi de zidire sufletească, se pot constata şi din capitolele* Filocaliei *lui Origen. Nu e locul s-o spunem aici.*

Cele mai multe din temele de teologie ascetică şi contemplativă din epoca clasică patristică îşi află prima lor formulare (chiar dacă uneori ea merge pe muche de cuţit) în scrisul lui Origen.

Dintre manuscrisele de bază ale ediţiei lui Robinson, primul loc îl ocupă Venetus gr. 47 *datînd din sec. XI, fost în proprietatea marelui umanist care a fost mitropolitul Visarion al Niceii, viitorul cardinal († 1475). Spre deosebire de alte variante, acest manuscris e singurul care*

prezintă continuitate de la început pînă la sfîrşit, pe cînd celelalte au întreruperi, mutilări sau plusuri. Pe margini, acest manuscris are glose, mai ales la paginile controversate. O astfel de notiţă interesantă aduce lumină şi asupra altui punct. În capitolul I, 18 (la pagina 25 după ediţia Robinson), unde se afirmă că unele pasaje din Sfînta Scriptură nu pot fi interpretate în sens literal, fiind vorba de τραγελάφος (o combinaţie monstruoasă din ţap şi cerb) despre care Origen spune că, deşi era dintre animalele «curate» recomandate de Moise (Deut. 14, 5) «este un animal inexistent», copistul ţine să noteze pe margine: «Noi am văzut o dată un τραγελάφος venind din Tracia spre palatul Cezarului Bardas». Se ştie cine a fost acest mare demnitar bizantin, care era atotputernic între anii 862—866 în Bizanţ. «Prologul» cuprinzînd afirmaţia că «Filocalia» a fost redactată de Sfinţii Vasile şi Grigorie, precum şi scrisoarea acestuia din urmă către Teodor de Tiana, dar mai ales titlurile sau cuprinsul capitolelor şi observaţia că, după ce a ieşit din mîna sfinţilor Vasile şi Grigorie, «Filocalia» a fost interpolată cu pasaje discutabile din punct de vedere doctrinar, dau drept editorului să afirme că această lucrare a lui Origen era de mult cunoscută, iar acum, în secolul XI, ea a fost copiată din nou, întrucît textul ei era învechit (παλαιοτάτη οὖσα).

Al doilea codice luat de bază de către editor e Patmiacus graecus 270, care provine din sec. X. Deşi e mutilat, cu prescurtări şi cu destule lipsuri, totuşi, pe baza faptului că în pasajele din tratatul Împotriva lui Celsus, pe care le reproduc amîndouă manuscrisele, se observă cam acelaşi fel de stil şi de expresii, editorul conchide că, deşi din două familii deosebite, cele două manuscrise au acelaşi cuprins şi asigură astfel autenticitatea Filocaliei. Poate singura deosebire dintre ele, în afară de lipsuri, care-s mai mult de ordin stilistic şi gramatical — este faptul că în Patmiacus 270 nu apar acuzaţiile la adresa lui Origen, deşi în toată lucrarea se resimte structura dublă de «teze» şi «antiteze».

Am amintit că lucrarea Împotriva lui Celsus s-a păstrat într-un singur manuscris «Vat. gr. 386» din sec. XIII, în care se observă (la finea primei cărţi) că «a fost copiată din cărţile lui Origen». Redacţia lui Vat. gr. 386 a fost copiată în 1340 de Paris Suppl. 616 de către Luca Monahul pentru împăratul Andronic III Paleologul, iar după această copie s-au reprodus, în secolele XIV—XVI, o serie întreagă de alte manuscrise. Comparînd pasajele comune care apar atît în Filocalia cît şi în Împotriva lui Celsus, deducem că Vasile cel Mare şi Grigorie Teologul n-aveau de ce-şi face scrupule pe motive de acurateţe doctrinală, întrucît în aceste pasaje comune se dezbat probleme generale privind superioritatea concepţiei creştine faţă de concepţiile filosofice şi religioase an-

tice şi, în mod special, inspiraţia Sfintei Scripturi şi învăţătura despre libertatea voinţei omeneşti. Cel puţin pentru capitolul I din Filocalie, textul acesteia e mai puţin corect decît cel din Combaterea lui Celsus.

Editorul a avut în vedere şi cîteva fragmente păstrate în Catene, dintre care cea mai valoroasă variantă ne-o păstrează Monac. gr. 412, din secolul XII, cuprinzînd texte din Comentariile la Romani. După citaţiile prezentate, editorul conchide că prototipul catenelor folosite aici urcă pînă în sec. X, dar e independent de al celor două variante de bază ale Filocaliei.

În ce priveşte textele păstrate în traducerile lui Rufin, unde se ştie că s-au făcut omisiuni intenţionate spre a salva ortodoxia lui Origen, uneori traducerea fiind mai mult o «parafrază» (exceptînd pasajele din De Principiis cartea IV, unde omisiunile sînt mai reduse), pasajele din omilii sau din comentarii culese în Filocalie par de-a dreptul «prescurtate» pentru «un anumit spaţiu», «rezumate» chiar, fiind reduse uneori la jumătate faţă de textele respective comentate în traducerea latină a lui Rufin. Aşa se prezintă lucrurile cu extrasele privind comentarii la texte din Levitic, Iosua, Cîntarea Cîntărilor, Romani şi I Corinteni, pe care le întîlnim aici.

O situaţie deosebită prezintă extrasele din Eusebiu de Cezareea în capitolul XXIV intitulat «Despre materie», «că ea nu-i fără început şi nici nu-i cauză a relelor». În realitate, mare parte din acest capitol reproduce un lung pasaj din Dialogul despre înviere al Sfîntului Metodiu din Olimp, în care doi vorbitori se contrazic unul pe altul, un val(entinian) şi un ort(odox). În Istoria sa (V, 27), Eusebiu vorbeşte despre un Maxim care discuta «despre materie» şi «despre originea răului». Critica de azi admite că Eusebiu va fi confundat pe acest Maxim cu Metodiu, a cărui operă apăruse pe la anul 270, aşa încît, după 40 de ani, confuzia lui poate fi explicabilă. S-a mai păstrat şi un alt fragment «al lui Adamantius» (în text la pag. 225, precum se ştie, un pseudonim pentru Origen), fragment păstrat în traducere latină la Rufin. Pasajul există şi în traducere slavă. De aceea editorul afirmă că nu vede motive pentru care să nu admită originalitatea sholiilor «eusebiene» şi încadrarea lor în colecţia «Filocaliei».

Acelaşi lucru şi în ce priveşte «extrasul clementin» din capitolul XXIII (pag. 210—212 în original) care pare a fi fost citat de Origen din Recunoaşterile lui Clement Romanul. În traducerea lui Rufin el se află în cartea IX.

Cuprinsul. Antologia de scrieri origeniste a Filocaliei este, în genul ei, o lucrare unică. Întîlnim aici cele mai variate şi răzleţe pasaje

din comentariile savante ori din omiliile redactate în stil mai simplu ale marelui exeget alexandrin. Astfel, din Comentariile în 13 cărți la Cartea Facerii (lucrare pierdută cu totul) ni se înfățișează aici 3 fragmente, din care cel dintîi (cap. XIV, în ediția Robinson la paginile 67—70) atrage atenția asupra datoriei de a cunoaște formele gramaticale și legile de cugetare logică pentru a putea interpreta corect textele biblice. Al doilea și al treilea (cap. XXIII, în original la pag. 187—198, 202—210) conțin o combatere temeinică a credințelor deșarte în legătură cu astrele sau stelele care aduc noroc.

Din omiliile la Cartea Ieșirii s-a păstrat aici un lung pasaj (cap. XXVII, în original la paginile 241—255), în care se combate credința în destin și se resping obiecțiunile celor care nu pot înțelege «învîrtoșarea inimii lui Faraon», precum nici rostul suferinței omului drept. De fapt, pasajul respectiv se încadrează în grupul celor vizați de critica aderenților filosofiei epicureice, care tăgăduiau existența oricărei libertăți a voinței omenești, precum și rolul Providenței dumnezeiești în viața lumii.

Din omiliile la Cartea lui Iosua (în capitolul XII, pag. 62—64) Filocalia reține aici un minunat pasaj privitor la acțiunea reconfortantă și ziditoare de suflet pe care o aduce simpla recitare a cuvintelor biblice, chiar și atunci cînd sensul lor nu este de la început înțeles pe de-antregul.

Din comentariile la Cartea Psalmilor (despre care avem informații că Origen a scris o lucrare în 46 cărți, din care abia s-au păstrat fragmente mărunte în Catene), compilatorii Filocaliei au ales patru pasaje diferite, în legătură cu psalmii 1, 4 și 50 (în capitolele I, II și XXVI), dezbătînd mai ales probleme de ermineutică biblică, dar lămurind în același timp și ființa binelui moral, care nu sta atîta în plăcere și bunăstare, ci mai ales în bunătate și jertfă.

Semnificative pasaje au fost alese din omiliile la Ieremia, Osea și Cîntarea Cîntărilor, firește toate inexistente, nici măcar în traducere latină. Unele din ele abordează probleme de filologie biblică (în cap. VIII). Fragmentul din omilia a 39-a la Ieremia pune înaintea creștinului modelul ideal al unui botanist sau farmacist care știe să adune plante de leac pentru combaterea oricărei boli, iar fiindcă Origen a fost un mare moralist și teolog contemplativ, leacurile diferite adunate din Biblie au scopul de a lecui bolile sufletești.

La loc de cinste se situează pasajele din Noul Testament (Matei, Ioan, Faptele Apostolilor), dar mai ales pasajele mai lungi din Comentarul la Romani, în capitolele IV, V, VI, VII, IX și XXV. Dintre proble-

mele tratate aici sînt: mai ales rolul voinței omenești în lucrarea de mîntuire, combaterea predestinației, precum și temele preferate ale lui Origen, cele trei interpretări (după literă, după suflet și după duh), ca și categoriile de credincioși care corespund acestor clase.

Desigur că în calitatea lui de prim mare îndrumător în științele biblice, dintre operele lui Origen nu puteau fi uitate în această antologie pasajele din cele mai extinse lucrări ale lui, Despre principii *și* Contra lui Celsus. *Din cea dintîi au fost selectate două capitole apreciabile (III, 1 și IV, 1—3) privind inspirația Sfintei Scripturi și felul cum trebuie ea citită și tălmăcită (aici în capitolul I), precum și despre libertatea voii omenești, iar din a doua, răspuns la obiecțiunile filosofilor păgîni la adresa credinței creștine, pe care o vedeau inferioară școlilor filosofice antice, iar pe credincioșii Bisericii îi socoteau aparținînd claselor celor mai de jos, însăși persoana lui Hristos și învățătura Lui fiind apreciate de ei ca pline de contradicții și plagiate. Față de toate acestea, folosind datele Sfintei Scripturi, cît și mărturiile luate din Platon, din Aristotel și din alți cugetători vechi, Origen reușește să pună în lumină superioritatea indiscutabilă a doctrinei și moralității creștine.*

Căci, așa cum spune în scrisoarea adresată unui fost elev al său, Grigorie, scrisoare pe care o includem în această colecție (capitolul XIII), un creștin adevărat trebuie să scoată tot folosul posibil din disciplinele culturii profane, dar mai presus de toate el «trebuie să cultive cunoașterea temeinică a Sfintelor Scripturi, iar ca să le înțeleagă bine și pe acestea trebuie să caute înainte de toate rugăciunea».

În acest duh al rugăciunii și al modestiei trebuie socotite ca folositoare și ziditoare de suflet toate cele 27 de pasaje ale Filocaliei, inclusiv dialogul despre materie și despre originea răului (cap. XXIV), care, deși nu-i aparține lui Origen, a făcut parte de la început din Filocalie, *așa cum am arătat mai sus.*

I m p o r t a n ț a *Filocaliei este deosebită. Mai întîi, ea e dintre puținele lucrări ale lui Origen păstrate integral în grecește. Sub acest raport, textul este unul din mijloacele cele mai sigure pentru studierea cugetării și felului de exprimare ale marelui scriitor alexandrin. Chiar și pentru verificarea în ce măsură cei doi traducători — Rufin și Ieronim — au rămas fideli originalului grec, tot* Filocalia *oferă cadrul de lucru necesar, mai ales cînd e vorba de pasajele din* De principiis *și* Contra lui Celsus, *cum vom vedea la locurile respective.*

Dar și pentru studiul biblic în special, textul Filocaliei este de mare folos. Nu numai pentru că ne-a păstrat în original exegeze la fragmente biblice, pe care nu le avem din alt loc, ci pentru că o serie întreagă de

expresii, de citate biblice, de variante sau nuanțe deosebite (ca să nu mai vorbim de exactitatea acestor citate) aduc, după cum spune editorul operei, «un nou temei pentru studiul criticismului biblic».

D a t a *compilării pasajelor cărții pare a fi legată de anii 358—359, cînd sfinții Vasile și Grigorie au petrecut în Anesi, pe valea Irisului, executînd excerptele respective, pe care poate că Sfîntul Grigorie le va fi găsit la Cezareea Palestinei.*

Mai tîrziu, prin anul 383, Sfîntul Grigorie îi încredințează lui Teodor, episcopul de Tiana, să copieze colecția redactată de acum sub formă de carte (πύκτιον), *așa cum reiese din epistola sa cu nr. CXV cuprinsă în «prologul» colecției.*

P u b l i c a r e a *în tipar s-a făcut pentru prima dată la Paris în 1618, după o variantă manuscrisă destul de defectuoasă* (Paris. gr. 458 *din sec. XVI). Ea a fost reprodusă parțial de W. Spencer la Cambridge în 1658. În veacul XVIII, în cadrul primei ediții «integrale» a operelor lui Origen, Ch. de la Rue o publică din nou, după care în 1846, la Berlin, Ch. Lommatsch o publică iarăși. Ediția critică va veni însă numai în 1893, prin Armitage Robinson, după care am făcut și noi traducerea.*

FILOCALIA LUI ORIGEN

Prezenta carte conţine o alegere de întrebări şi de răspunsuri strînse [1] din diferite cărţi ale lui Origen, aşa cum a fost ea alcătuită de înţelepţii în cele sfinte Vasile şi Grigorie şi se spune că a fost trimisă în formă de carte de către cel de al doilea dintre aceştia, adică de către Grigorie Teologul, lui Teodor, pe atunci episcop în Tiana, după cum arată epistola adresată aceluia [2] cu următorul text :

«Adevărată sărbătoare sînt şi scrierile, iar ceea ce este mai deosebit e că prin rîvnă ne-o iei înainte, făcîndu-ne să anticipăm şi măreţia şi bucuriile acestei sărbători. Şi toate acestea, datorită credincioşiei tale. La rîndul nostru, îţi dăm şi noi tot ce avem mai bun, adică rugăciunile noastre. Iar ca să ai şi ceva care să-ţi aducă aminte de noi, iată ţi-am trimis o carte [3], *Filocalia* lui Origen, o culegere folositoare celor ce se ocupă de scrierile sfinte. Aceasta să şi binevoieşti s-o primeşti şi să dai dovadă că ţi-e de folos, alergînd la ajutorul ei cu rîvnă şi cu duh».

PREFAŢĂ

Cartea de faţă cuprinde o colecţie alcătuită din întrebări biblice şi din răspunsuri după diferite cărţi scrise de Origen. Unii spun că atît împărţirea şi orînduirea în capitole, cît şi titlurile fiecăreia din ele ar fi opera înţelepţilor în cele duhovniceşti Vasile şi Grigorie. În

1. ἀθροιζω — strîng, adun. Termenul e des folosit atît la Platon (*Theet.* 157 b.; *Protag.* 322 b. etc.), cît şi în Noul Testament, la Luca 24, 33. La Origen ἄθροισμα era folosit pentru a designa ἐκκλησία sau adunarea bisericească (Migne, *P. G.*, 11, 1005 A. etc.). În limbajul Sfîntului Grigorie de Nazianz întîlnim adeseori atît ἄθροισμα cît şi ἄθροισις în sens de «colecţie», «florilegiu» sau «antologie» (Migne, *P. G.* 36, 561 etc.).

2. Grigorie de Nazianz, *Epistola CXV*, Migne, *P. G.* 37, 212. Unii cred că această epistolă ar fi fost scrisă pe la Paştile anului 382 (Migne, *P. G.* 37, 212 nota), alţii (P. Nautin în *Origène, Homelies sur Jérémie*, I, Paris, 1976, p. 58) se fixează asupra anului 383.

3. Πύκτιον sau πτύκτιον (de la verbul πτύσσω = îndoi) ne duce cu gîndul la istoria veche a ruloului respectiv a viitorului «volum» sau «cărticică», în care se copiau tratatele sau studiile. În înţeles de «carte» sau «volum» apare atît la Sfîntul Grigorie de Nazianz (Migne, *P.G.* 36, 722), cît şi la Evagrie Scolasticul (Migne, 86, 2681). La fel în Isidor Pelusiotul (*P.G.* 77, 184 C). În veacul IX, cînd e redactat «prologul» Filocaliei, termenul πύκτιον e înlocuit tot mai mult cu βίβλος — carte.

formă de carte ea a fost trimisă de cel de al doilea dintre aceştia, adică de Grigorie Teologul, lui Teodor, vrednicul de pomenire episcop din acea vreme în oraşul Tiana, după cum s-a spus şi în prefaţa acestei cărţi, după care, fiind ea prea învechită [4], am şi făcut, la cerere, o nouă transcriere. De unde reiese aceasta? Desigur, din epistola aceluiaşi dumnezeiesc bărbat scrisă lui Teodor şi trimisă împreună cu volumul amintit. Întrucît însă ştim, pe de o parte, că epistola aceasta este într-adevăr trimisă de amintitul mare teolog, dar, pe de altă parte, aflăm în această colecţie şi învăţături care se abat de la dreapta credinţă, pe bună dreptate ne-am gîndit ca, urmînd cuvîntul adevărului, să ne conformăm în prezenta lucrare întru totul celor spuse în prefaţă şi să subliniem aici şi blestemăţiile [5] ascunse, dar uşor de sesizat, ale apărătorilor lui Origen.

Nu ne mai îndoim azi nici noi că această lucrare aparţine acestui scriitor (lui Origen), cu atît mai mult cu cît ea e citată aidoma în toate scrierile şi epistolele lui şi că nimeni nu se îndoieşte de acest lucru [6]. Dar chiar dacă mărturisim acest lucru, acceptăm în consecinţă şi altceva, şi anume că aceste extrase din operele lui Origen au fost strînse de dascăli cu mare înţelepciune în ale teologiei şi că, de fapt, multe din citatele ziditoare de suflet şi trebuincioase pe care le întîlnim aici le regăsim, în continuare, repetate în litera şi spiritul marelui Teolog (Grigorie). Căci, într-adevăr, cei doi părinţi (Vasile şi Grigorie) cu rîvnă de albină au strîns ce a fost mai frumos din diferite flori spre fabricarea unui fagure curat, din care împăraţi şi oameni de rînd gustă şi se îndulcesc, după cum spune scriitorul de pilde Solomon [7], folosindu-o ca foarte indicată spre sănătate. Aşadar, toate cele alese de acei sfinţi părinţi credem că nu au nici o legătură cu amărăciunea ereziei, lucru despre care mărturiseşte toată mulţimea capitolelor strînse aici, în care, de altfel, se combate mai ales ceea ce e potrivnic şi străin de învăţătura părinţilor insuflaţi de Dumnezeu.

Căci într-o vreme cînd Vasile şi Grigorie, aceşti neobosiţi luptători pentru dreapta credinţă, se ridicaseră la luptă împotriva oricui calomnia, ca făpturi, pe Fiul lui Dumnezeu şi pe Duhul Sfînt, să nu spunem oare că învăţăturile acestora au ajuns să formeze adevărate comori

4. Παλαιοτάτη οὖσα = fiind deja învechită, ferfenităţă, desigur în urma îndelungatei folosiri. Din acest motiv s-a simţit nevoia unei noi transcrieri.

5. Το κακούργημα = drăcovenie, blestemăţie, răutate, termen de nuanţă religioasă folosit cu înţeles de greşeală, abatere.

6. Dacă Sfîntul Vasile *(Despre Duhul Sfînt* 29, 73) şi Sfîntul Atanasie *(Despre Niceea* 27, 1—2) au avut înţelegere pentru «exerciţiile» sau nevoinţele lui Origen, socotindu-le în sensul unor teologumene de azi, în schimb Sfîntul Grigorie de Nazianz adeseori caută să-l apere în scrierile sale. Cf. St. Papadopol, *Patrologia I* (Atena, 1977), p. 410.

7. *Pilde*, 6, 8.

folositoare învăţaţilor creştini? Oare nu s-a concentrat întreaga lor luptă împotriva defăimărilor lui Arie, ale lui Eunomie şi a celor din jurul lor? Oare n-au denunţat ei după cuviinţă absurditatea învăţăturii elinilor despre «preexistenţa sufletelor» şi despre «restabilirea tuturor» şi altele asemenea acestora? Dar de ce să mai lungim vorba? Căci nu ne-ar ajunge vremea cîtă ne-ar trebui ca să descriem luptele duse de ei pentru apărarea dreptei credinţe. Aproape toată viaţa şi-au cheltuit-o, dovedind deopotrivă cinstire şi preamărire a persoanelor Treimii celei cu adevărat fără de început, deofiinţă, sfîntă şi împreună-stăpînitoare, spre adăparea cu învăţături drepte şi de viaţă dătătoare a oilor din turma lui Hristos, folosind împotriva celor rătăciţi acelaşi grai sfînt şi aceeaşi rîvnă neclintită pentru adevăr.

E drept că aici găsim şi lucruri cu totul ciudate: o serie nenumărată de contradicţii şi alte nepotriviri sînt răsfirate printre temele obişnuite ale cărţii acesteia [8]. De pildă, în capitolul al XXII-lea, îndată după ce citim titlul, ne apare în faţă ceva fals [9] şi apocrif. Dar dacă vrem să păstrăm în colecţie toate cîte au ales aceşti sfinţi părinţi, atunci trebuie să ne împăcăm şi cu cei care ne-ar părea mai puţin ortodocşi. Observăm numai ce lucru ciudat: căci dacă am trece pe cei ce erau model de sinceritate, i-am declara stricători ai dreptei credinţe. Dar să nu fie aşa ceva! Căci cine s-ar încumeta, chiar dintre cei mai învăţaţi, să judece care au fost motivele pe baza cărora acei luptători ai dreptei credinţe au strîns în colecţiile făcute de ei, pe lîngă grîu, şi neghină? Să acceptăm dar cu dragă inimă că a fost şi grîu în multe din scrierile ereticilor, de aceea, cum spune Sfîntul Ciril de Alexandria [10], «nu trebuie să ne ferim de tot ce susţin ereticii şi să lepădăm cu totul scrierile lor, căci multe din cele pe care le mărturisesc ei le mărturisim şi noi». Nu cumva Vasile şi Grigorie vor fi strîns, şi ei, şi neghină împreună cu grîu? Se poate crede aşa ceva? Se vede că unii din cei care au denaturat căile Domnului întorc pe dos, mai mult decît se cade, necuviinţele credinţelor elenistice ale lui Origen, după asemănarea diavolului [11], revoltîndu-se împotriva dascălului lor şi amestecînd în grîu şi neghină, aşa cum s-a întîmplat înainte şi cu ţarina Domnului [12]. Căci

8. Τὸ ἄτοπον — absurditate, contradicţie, termen adeseori întrebuinţat încă de Platon *(Gorgias* 521, d. *Fedr.* 230 C).

9. Probabil că sub «fals» şi «apocrif» se înţelege aici teza apărată de Celsus în legătură cu obligativitatea respectării tradiţiilor şi uzanţelor legate de cultele politeiste la care desigur că creştinii nu puteau subscrie. Falsitatea la care pare a se referi autorul «prologului» pare a fi afirmaţia lui Origen că iudeii deveniseră egipteni în timpul staţionării lor în Egipt. A se vedea mai jos, în capitolul XXII, 1.

10. Ciril Alexandrinul, *Epistola 44,* Migne, 77, 225.

11. *Is. 14,* 12—15.

12. *Mt.* 13, 24—43.

al nostru este grîul şi ale noastre sînt cîte s-or afla aici, şi învăţăturile dreptei credinţe, din care propovăduitorii cei insuflaţi de Dumnezeu prin propria şi prea înţeleapta lor învăţătură şi prin puterea de «vînturare» critică, dată de sus, vor curăţi grîul de neghină, aşezîndu-l în jitniţele cele bune ale Bisericii, iar neghina dîndu-o focului nestins — chiar dacă n-ar vrea-o şi Origen.

După toate acestea, vom spune că se cade să primim ca autentică mărturia epistolei Sfîntului Grigorie şi să nu ne îndoim că redactarea colecţiei s-a făcut de către cei doi sfinţi părinţi, legîndu-ne de lumina ortodoxiei lor care e mai strălucitoare decît soarele. Restul trebuie înţeles în felul arătat foarte limpede mai înainte, anume că unii din cei molipsiţi de greşelile lui Origen le-au pus laolaltă cu epistola Sfîntului Grigorie, intercalînd cu îndrăzneală, în această colecţie, şi unele pasaje necorecte, cu învăţături mai puţin curate, ca şi cum pentru primii veniţi aşa ceva ar părea mai simplu. De aceea, după cum spune undeva Sfîntul Vasile [13] că otrava trebuie luată amestecată cu miere şi pentru ca aşa ceva să nu se întîmple, să sară răul în ochii primilor veniţi, ne-am străduit să arătăm lucrurile cu claritate. Căutînd, dar, înţelesul textelor şi capitolelor din colecţie, aşa cum sînt ele redactate şi examinînd după putinţă autenticitatea lor, am aşezat în fruntea celor neautentice şi apocrife aceste note : «eretice» sau «blamabile», înfierîndu-le ca atare pe fiecare la locul potrivit [14].

I

DESPRE INSPIRAŢIA SFINTEI SCRIPTURI ŞI CUM TREBUIE EA CITITĂ ŞI ÎNŢELEASĂ ? CARE E PRICINA NECLARITĂŢII EI, A ABSURDITĂŢII, RESPECTIV A IRAŢIONALITĂŢII UNOR TEXTE [15]

(Din partea a IV-a a operei *Despre principii* a lui Origen şi din diferite altele)

1. În examinarea unor probleme atît de importante, noi nu ne mulţumim doar cu noţiuni generale şi cu evidenţa lucruri-

13. Vasile cel Mare, *Cuvînt către tineri*, 2, traducere de Pr. D. Fecioru, în «Mitropolia Olteniei», nr. 4—6. 1979, p. 334.

14. A se vedea studiul introductiv. În ediţia Robinson lipsesc aceste «semne».

15. După cum se ştie, titlul acestei prime cărţi din capitolul I al Filocaliei e formulat mai pe larg decît cel din cartea IV al cărţii *Despre principii*, de unde a fost luat. În felul în care se păstrează în *Filocalia*, el datează dinainte de secolul IX, după cum se poate vedea şi din *Biblioteca* lui Fotie cod 8 (Migne, *P.G.* 103, 52—3 notele 158, 112). Aşa cum reiese din acest titlu, Origen dezbate aici 3 probleme : 1) Că Sfînta Scriptură e inspirată de Dumnezeu, 2) că pentru tălmăcirea ei corectă trebuie avute în vedere, după cazuri, trei sensuri : literal, moral şi spiritual, 3) explicarea prin exemplificare şi aplicare a pasajelor greu de tălmăcit sau care s-ar părea a conţine contradicţii. Dacă raportăm toată problematica acestei ermineutici creştine la condiţiile veacurilor III—IV, cînd multe curente religioase şi şcoli filosofice confruntau viaţa Bisericii şi cugetării creştine, atunci înţelegem şi mai deplin importanţa operei desfăşurate de Origen şi popularizate de Sfinţii Vasile cel Mare şi Grigorie Teologul.

lor [16] care ne cad sub ochi, ci la mărturia învederată a celor spuse adăugăm şi dovezile din Scripturi, pe care, după credinţa noastră, le socotim dumnezeieşti [17], atît cele ale Vechiului, cît şi ale Noului Testament. Iar întrucît, pe de altă parte, încercăm să întărim credinţa şi cu mărturii raţionale [18] şi întrucît pînă acum n-am discutat despre caracterul divin al Scripturilor, vom trata, fie şi mai pe scurt, despre acest lucru, expunînd totodată şi motivele care ne îndeamnă să le socotim sfinte. Dar înainte de a cita cuvintele din aceste texte şi din conţinutul lor, trebuie să discutăm despre Moise şi despre Iisus Hristos — cel dintîi, legiuitorul evreilor, al doilea, dascălul învăţăturii —, pe care creştinii îl consideră aducătorul mîntuirii [19].

Cu toate că între eleni şi între barbari s-au arătat mulţi legiuitori, şi mulţi dascăli au propovăduit învăţături care făgăduiau adevărul, totuşi noi n-am găsit nici un legiuitor care să fi fost în stare să trezească şi în sînul altor popoare rîvnă pentru primirea învăţăturii lui [20]. Şi, cu toate că ei făgăduiau să predea adevărul cu toată aparatura unei demonstraţii logice, totuşi nici unul n-a reuşit să sădească adevărul recunoscut de ei în mintea diferitelor popoare, sau măcar a unei mai mari mulţimi din sînul unui singur popor. Cu toate acestea, legiuitorii uşor ar fi putut face să fie apreciate în toată lumea legile pe care le socoteau ei drepte şi învăţătorii ar fi propovăduit bucuros pretutindeni în lume ceea ce li se părea a fi adevărat. Dar, întrucît ei n-au fost în stare să-i facă pe oamenii de diferite limbi şi de diferite neamuri să le respecte legile şi să primească învăţăturile lor, ei nici măcar nu şi-au dat silinţa să iniţieze o astfel de operă, căci şi-au dat seama că n-are rost să în-

16. Ταῖς κοιναῖς ἐννοίαις = noţiunile generale, expresie luată din cugetarea stoică a vremii, e întîlnită adeseori în scrisul lui Origen, cum ne putem convinge urmărind indicele real al ediţiei berlineze. Noţiunile acestea sînt luate din viaţa de toate zilele şi se formulează prin bun simţ, prin judecată ori prin experienţă. Acelaşi lucru se poate spune şi despre «evidenţa lucrurilor» (ἐναργεια), expresie des folosită în dialogurile platonice.

17. Despre caracterul dumnezeiesc al mărturiilor scripturistice şi despre superioritatea lor faţă de dovezile cunoaşterii omeneşti se exprimă Origen adeseori. Aşa chiar la începutul cărţii *Despre principii*, I, 3, 1, apoi în acest volum în capitolul XIII etc.

18. Trebuie subliniat cu toată puterea că oricît de mult s-a vorbit despre structura pnevmatologică şi alegorizantă a cugetării lui Origen, nu se poate nega faptul că el a folosit şi a recomandat din plin folosirea «mărturiilor raţionale», desigur în al doilea rînd după cele biblice.

19. După cum s-a putut observa şi din lucrările exegetice la Vechiul Testament, Origen a apărat în toate scrierile sale unitatea mesajului creştin bazat atît pe scrierile Vechiului, cît şi ale Noului Testament, pentru a combate rătăcirea gnosticilor marcioniţi şi valentinieni, care denaturau lucrurile. A se reţine aici expresia δόγματα în sens de «învăţătură despre mîntuire» spre deosebire de «opinia» platonică.

20. Vom vedea mai în amănunte cînd vom publica tratatul *Contra lui Celsus* ce larg evantai de probleme ataca Origen pentru a restabili adevărul creştin în faţa denigrărilor şi denaturărilor timpului. În acelaşi timp, trebuie recunoscută lui Origen o ţinută de larg umanism faţă de produsele culturale şi ştiinţifice ale antichităţii.

treprindă o lucrare pe care o socoteau imposibil de realizat. În schimb, în întreaga Grecie şi în ţinuturile barbare din întreaga lume se află mulţimi nenumărate de oameni care şi-au părăsit tradiţiile părinţilor şi pe zeii la care se închinaseră pînă atunci, primind cu rîvnă legile lui Moise şi urmînd învăţăturilor lui Iisus Hristos, cu toate că cei care au trecut la Legea lui Moise sînt urîţi de cei ce se închină la idoli ; cît despre cei ce primesc învăţătura lui Iisus Hristos, în afară de ură, îi mai aşteaptă şi primejdia pedepsei cu moartea [21].

2. Dacă vom lua în considerare că în foarte puţini ani, cu toate că cei care au mărturisit că sînt creştini au fost persecutaţi, iar unii au fost şi ucişi pentru aceasta, pe cînd alţii şi-au pierdut avuturile, totuşi cuvîntul creştin se lăţeşte [22], deşi dascălii lui nu erau prea numeroşi pentru ca el «să se propovăduiască în toată lumea» [23], aşa încît «greci şi barbari, înţelepţi şi neînţelepţi» [24] se adăugară, cu ajutorul lui Iisus, la credinţa în El, atunci nu vom sta la îndoială să spunem că această lucrare e mai mult decît omenească, întrucît [25] Iisus a făgăduit cu toată autoritatea şi convingerea că învăţătura Lui se va răspîndi tot mai tare [26]. Drept aceea, pot fi luate ca proorocie cuvintele Sale cînd spune : «la dregători şi la regi veţi fi duşi pentru Mine», spre mărturie lor şi păgînilor [27] şi : «Mulţi Îmi vor zice în ziua aceea : Doamne, Doamne, au nu în numele Tău am mîncat şi am băut şi oare nu în numele Tău am scos demoni ? Atunci le voi zice : Depărtaţi-vă de la Mine cei ce lucraţi fărădelegea, niciodată nu v-am cunoscut pe voi» [28]. Poate că s-ar putea accepta că numai de aceea a spus Iisus aceste vorbe pentru că nu puteau fi dovedite ca adevărate. Dar cînd lucrurile spuse cu atîta autoritate s-au împlinit, a devenit limpede că într-adevăr Dumnezeu s-a făcut om şi a dat oamenilor învăţătura mîntuirii.

3. Ce să mai zicem de faptul că Hristos a fost proorocit în sensul că nu se vor sfîrşi «sceptrul lui Iuda şi cîrmuitor din coapsele sale pînă

21. Nu mai revenim la cele afirmate în *Comentarul la Matei* XII, 38, asupra căruia a insistat V. Pârvan *(Contribuţii...*, p. 74) în legătură cu răspîndirea creştinismului. Pe la 249 Origen va declara că nu există oraş în care să nu se afle comunităţi creştine *(C. Cels.* III, 9—10). În orice caz, ca unul care călătorise în foarte multe părţi ale Imperiului Roman, Origen a fost impresionat de rapiditatea cu care s-a răspîndit creştinismul. Vom reveni mai pe larg în tratatul *Contra lui Celsus.* A se reţine expresia ἡ κατὰ τὴν οἰκουμένην ἡμῶν.

22. Credem că aici Origen face aluzie la urmele grelei persecuţii din timpul lui Deciu (249—251). A se vedea *Istoria Bisericii Universale,* vol. I, ed. II, Bucureşti, 1975, p. 86—87.

23. *Mt.* 24, 14.

24. *Rom.* 1, 24.

25. Idee pe care o repetă adeseori Origen, *C. Cels,* I, 31 etc.

26. *Mt.* 24, 35.

27. *Mt.* 10, 18.

28. *Mt.* 7, 22 ; *Lc.* 13, 26—27.

ce va veni» Cel vizat [29] — adică împărăția — cînd se va realiza așteptarea neamurilor? Din istorie și din ceea ce se vede azi reiese limpede că din vremurile lui Iisus (pînă azi) nu s-au mai ivit alți regi ai iudeilor; toate rînduielile evreiești, de care ei erau atît de mîndri (mă gîndesc la cele legate de templu, cum erau jertfele de la altar, prescripțiile rituale care trebuiau împlinite, îmbrăcămintea arhiereului), toate au fost desființate. Căci s-a împlinit atunci proorocia care zicea: «Zile fără de număr fiii lui Israel vor rămîne fără rege, fără căpetenie, fără jertfă, fără altar, fără preoție, fără Serafimi» [30].

Ne servim de vorbele acestea împotriva celor care încearcă să forțeze înțelesul cuvintelor spuse de Iacob către Iuda în cartea Facerii spunînd că stăpînitorul, care-i din neamul lui Iuda, conduce încă poporul, iar urmașii săi niciodată nu se vor sfîrși pînă ce va veni Hristosul pe care și l-au închipuit. Din clipa în care «fiii lui Israel sînt fără rege [31], fără căpetenie, fără jertfă, fără altar, fără preoți, fără Serafimi» și întrucît de la nimicirea templului nu mai există nici jertfă, nici altar și nici preoție, din clipa aceea a încetat orice «sceptru din Iuda și orice stăpînitor din coapsele lui». Iar întrucît proorocia spune că «nu va lipsi sceptru din Iuda, nici stăpînitor din coapsele lui pînă ce va veni Împăciuitorul», e limpede că a venit Cel căruia i se vor supune popoarele, așteptarea neamurilor, ceea ce reiese din mulțimea popoarelor păgîne care au venit, prin Iisus Hristos, la credința în Dumnezeu.

4. Și în cîntecul Deuteronomului se proorocește [32] alegerea unor «neamuri fără pricepere», care va avea loc din pricina multor păcate ale poporului premergător (evreiesc), lucrare care nu se poate referi la nimeni altul decît la Iisus. Căci se zice acolo: «Ei (evreii) M-au întărîtat la gelozie prin cei ce nu sînt Dumnezeu și au aprins mînia Mea prin idolii lor; îi voi întărîta și Eu printr-un popor care nu e popor, le voi aprinde mînia printr-un popor fără pricepere» [33]. Foarte ușor se poate recunoaște, așadar, în ce chip se vorbește despre evrei, care au întărîtat mînia lui Dumnezeu, făcîndu-L «gelos prin cei care nu sînt Dumnezeu», «aprinzînd mînia asupra Lui» prin idolii lor, pentru care și Dom-

29. *Fac.* 49, 10. Despre interpretarea mesianică a acestui citat, cu toată diferența ce există între textul ebraic și Septuaginta, știau încă Tacit (*Historiae* V, 13), Suetoniu (*Vespasian* 4) apoi toți scriitorii creștini începînd cu Sfîntul Iustin Martirul (*Apologia* I, 32; *Dialog cu Trifon* c. 52, trad. rom. p. 118—119). A se vedea M. Simonetti: *I principi di Origene*, Torino, 1968, p. 486—487.

30. *Osea* 3, 4.

31. În Epistola către Iuliu Africanul (Migne, *P.G.* 11, 84) Origen spune că etnarhul sau «patriarhul» evreilor recunoscut oarecum de autoritățile romane avea rangul unui rege.

32. *Deut.* 32, 21. Iustin, *Dialog...*, cap. 119, trad. rom. p. 260—261.

33. *Deut.* 32, 21.

nul îi va întărîta prin ceva care «nu-i popor», «printr-un popor fără pricepere», pe care Dumnezeu l-a ales deodată cu venirea în lume a lui Hristos Iisus şi a ucenicilor Săi. Căci «vedem chemarea noastră, că nu mulţi sînt înţelepţi după trup, nu mulţi sînt puternici, nu mulţi sînt de bun neam ; ci Dumnezeu şi-a ales pe cele nebune ale lumii ca să ruşineze pe cei înţelepţi ; Dumnezeu şi-a ales pe cele slabe ale lumii, ca să le ruşineze pe cele tari ; Dumnezeu şi-a ales pe cele de neam jos ale lumii, pe cele nebăgate în seamă, ca să strice pe cele ce sînt» [34] şi prin aceasta (vrea să spună) să nu se laude «Israel cel după trup» [35], cum îi numeşte Apostolul pe evrei.

5. Şi-apoi ce-ar trebui să spunem despre cele proorocite în legătură cu Hristos în Psalmi, din care o cîntare are titlul : «pentru Cel iubit al meu» ? «Limba mea, se zice acolo, este trestie de scriitor mai împodobit şi mai frumos decît fiii oamenilor... Revărsatu-s-a har pe buzele Tale» [36]. Iar ca mărturie pentru harul revărsat [37] pe buzele Lui stă faptul că, deşi timpul propovăduirii Sale a fost scurt — abia un an şi cîteva luni [38] —, lumea întreagă s-a umplut de învăţătura Lui şi de religia întemeiată de El. Căci a «răsărit în zilele Lui dreptatea şi mulţimea păcii» [39], care rămîne pînă în sfîrşit — care mai e numită şi «nimicire a lumii» —, «Domnul va domni de la o mare pînă la alta şi de la rîu pînă la marginile lumii». Şi «casei lui David i s-a dat semn : «Fecioara adică a luat în pîntece şi va naşte fiu şi va fi numele lui Emanuel» [40], «care se tîlcuieşte : Cu noi este Dumnezeu». Şi «semnul» s-a împlinit, cum spune mai departe acelaşi prooroc : «cu noi este Dumnezeu, înţelegeţi neamuri şi vă plecaţi. Voi care sînteţi puternici «plecaţi-vă» [41]. Şi într-adevăr, biruiţi şi învinşi sîntem de frumuseţea cuvîntului Său, noi cei născuţi dintre neamuri.

Pînă şi locul naşterii I-a fost proorocit de proorocul Miheea : «Şi tu, Betleeme, pămîntul lui Iuda, deşi eşti mic, între miile lui Iuda, din tine va ieşi Stăpînitor peste Israel» [42]. S-au împlinit şi cele 70 de săp-

34. *I Cor.* 1, 26—28.
35. *I Cor.* 10, 18.
36. *Ps.* 44, 2—3.
37. A se vedea în această colecţie, Origen, *Opere exegetice la V. Testament, Omil. : Ieremia I,* 12 în legătură cu «harul revărsat».
38. În alte locuri *(In Math.* ser. 40 şi C. *Cels* II, 12), Origen zice că Mîntuitorul a propovăduit cam 3 ani. Diferenţa acestor durate indicate de Origen pare a fi fost influenţată de eventuala «potrivire» cu un calcul alegoric. Se ştie, pe de altă parte, (Irineu, *Adv. Haer.* I, 3, 5) că valentinienii reduceau la 1 an durata activităţii Domnului Hristos.
39. *Ps.* 71, 7—8.
40. *Is.* 7, 14 ; *Mt.* 1, 23. A se vedea şi Iustin, Dialog 66 în trad. rom., p. 153—154.
41. *Is.* 8, 8—9.
42. *Mih.* 5, 1.

tămîni (de ani) pînă a venit Hristos, aşa cum a vorbit Daniil [43]. Şi după cuvîntul din Cartea Iov [44] a venit Cel care «a biruit fiara cea mare», iar adevăraţilor Săi ucenici le-a «dat puterea să calce peste şerpi şi peste scorpii şi peste toată puterea vrăjmaşului şi nimic nu-i va vătăma» [45].

Să examineze oricine împrăştierea apostolilor peste tot pămîntul, aşa cum i-a trimis Iisus în scopul vestirii Evangheliei, şi va trebui să admită că îndrăzneala lor a fost mai presus de puterea omenească, pornind numai din porunca lui Dumnezeu [46]. Dacă vom ţine seama de faptul că oameni care auzeau învăţături şi cuvinte cu totul noi au dat ascultare acestor oameni [47], fiind biruiţi în dorinţa lor de a face rău de o putere divină care-i ocrotea (pe apostoli), atunci nu ne mai îndoim că ei au săvîrşit şi minuni, căci aici şi «Dumnezeu mărturiseşte prin semne şi minuni şi multe feluri de puteri» [48].

6. Demonstrînd pe scurt divinitatea lui Iisus şi strîngînd proorociile referitoare la persoana Lui, demonstrăm în acelaşi timp că Scripturile care vorbesc despre El sînt şi insuflate de Dumnezeu [49], că atît cele care vestesc venirea Lui în lume, cît şi cele care conţin învăţătura Lui au fost alcătuite cu toată forţa şi desăvîrşirea, şi de aceea au biruit pe cei aleşi dintre neamuri. Totuşi va trebui să spunem că abia cînd a venit Iisus a strălucit caracterul dumnezeiesc din cuvintele profetice, precum şi învăţătura pilduitoare din Legea lui Moise [50]. Căci dovezi clare despre inspiraţia cărţilor sfinte înainte de venirea lui Hristos cu greu se pot aduce. În schimb, prin venirea Lui în lume, Iisus a arătat celor ce ar fi putut bănui pînă atunci că Legea şi proorocii n-ar fi de origine dumnezeiască, cum că ele totuşi au fost împlinite prin puterea harului ce-

43. *Dan.* 9. 24.
44. *Iov* 3, 8.
45. *Lc.* 10, 19.
46. A se vedea mai sus nota 17.
47. Se ştie şi din alte scrieri ale lui Origen (C. *Cels* VII, 53; VIII, 42 etc.) cu cît dispreţ era primit uneori mesajul creştin în lume. În schimb, mult mai numeroase sînt pasajele care arată că în ciuda bănuielilor ori denigrărilor, mulţimile erau de-a dreptul cucerite de noua credinţă creştină. Sînt şi în acest volum destule astfel de referiri.
48. *Fapte*, 5, 12; *Evr.* 2, 4.
49. Inspiraţia sau insuflarea divină (θεόπνευστος) în sensul lui *II Tim.* 3, 16 e afirmată şi argumentată de Origen în multe opere ale sale (*Despre principii*, I prefaţa; *C. Cels* V, 60, dar mai ales în acest pasaj). Inspiraţia cărţilor biblice este pentru el o piatră de temelie pe care se clădeşte viaţa Bisericii cu lucrarea ei mîntuitoare. Puterea divină care lucrează aici depăşeşte orice calcule, orice aşteptări ale vieţii omeneşti.
50. E adevărat că e cam neclară concepţia lui Origen despre inspiraţia Sfintei Scripturi atunci cînd se exprimă ca aici, făcînd deosebire netă între luminarea harică a scriitorilor Vechiului Testament şi cea adusă de Hristos. Dar prin interpretări spirituale şi mai ales cînd are în vedere temeiurile tipice şi profetice ale mesajului mesianic lucrurile se clarifică. A se vedea *Omilia V, 1 la Numeri* (în volumul I) şi *Comentar Ioan* XIII, 46.

resc. Dar cine a studiat serios şi atent cuvintele proorocilor şi a sesizat încă de la prima citire impresia unei influenţe dumnezeieşti, acela se poate convinge şi prin experienţă proprie că pînă şi cuvintele care după credinţa noastră provin şi ele de la Dumnezeu, nu sînt lucrări scrise de oameni. Şi lumina cuprinsă în Legea lui Moise, acoperită pînă atunci cu un «văl» [51] îşi primeşte lămurirea deodată cu venirea Mîntuitorului, cînd «vălul s-a ridicat», iar «bunurile» care conţin umbra literelor au fost recunoscute treptat ! [52]

7. Ar fi prea mult să reunim aici toate proorociile vechi asupra tuturor evenimentelor ce aveau să se întîmple, pentru ca să dispară orice îndoială referitoare la caracterul divin al acestor fapte, aşa cum ni-l redau cuvintele dumnezeieşti şi să le atribui astfel cu toată inima lui Dumnezeu. Nu trebuie să ne mirăm dacă cititorul lipsit de oarecare pregătire ştiinţifică are impresia că prin fiecare text se află în faţa unei cugetări mai mult decît omeneşti. Căci dacă între lucrările Providenţei, pe care le întîlnim totuşi în toată lumea, unele ne ajută să înţelegem foarte limpede măsura în care le putem, cu drept cuvînt, socoti opere ale Providenţei, altele, în schimb, sînt atît de ascunse încît par să ne dea chiar prilej de a nu mai crede în Dumnezeu, Cel care îndrumă totul cu înţelepciune şi putere negrăită. Căci în lucrurile pămînteşti nu poţi dovedi atît de metodic prezenţa Providenţei [53], cum se observă ea la soare, la lună sau la stele, după cum nici în destinele omeneşti nu-s lucrurile atît de simple ca în instinctele şi în organismele animalelor, pentru că cei care cercetează cauzele şi scopurile instinctelor, reprezentărilor, specificului natural şi structurii lor corporale, le găsesc la animale a fi mult mai concludente. Dar întrucît, la cei care nu au cunoscut-o, Providenţa nu pierde nimic din valoare pe motivul că încă n-o cunosc, tot aşa de puţin pierde şi divinitatea Scripturii, pe care o străbate în întregime, pentru motivul că slăbiciunea noastră nu-i în stare să se apropie de fiecare cuvînt pînă la acea strălucire ascunsă a fiecărei învăţături, care adeseori se cuprinde într-o expresie obişnuită şi uşor de dispreţuit. «Căci avem o comoară în vase de lut ca să se învedereze că puterea covîrşitoare este de la Dumnezeu, nu de la noi» [54]. Într-adevăr, dacă oamenii s-ar fi convins pe căi obişnuite de demonstra-

51 *II Cor.* 3, 15.

52. *Evr.* 10, 1.

53. Despre rolul Providenţei, care lucrează şi între necreştini, vorbeşte Origen în multe locuri, între altele şi în pasaje ale *Filocaliei*. Unul din firele roşii ale întregii lui cugetări este modul în care prezintă parcă în genul «teologiei crizei» «funcţia revelatoare a Cuvîntului celui întrupat», cum s-a exprimat Marg. Harl (*Origène et la fonction révélatrice du Verbe incarné*, Paris, 1958, concluzii).

54. *II Cor.* 4, 7. În multe pasaje ale prezentului volum aflăm exprimată părerea că în dosul fiecărei expresii se află un sens ascuns. A se vedea «Indicele».

rea celor aflate prin cărți, pe bună dreptate s-ar crede că credința noastră e bazată pe înțelepciunea oamenilor, iar nu pe puterea lui Dumnezeu [55]. Acum însă a devenit limpede în fața oricui își înalță privirea că «cuvîntul și propovăduirea» au pătruns în mulțime «nu prin cuvinte convingătoare ale înțelepciunii omenești, ci în adeverirea Duhului și a puterii» [56].

Întrucît, așadar, o putere cerească sau chiar supracerească ne împinge cu tărie să ne închinăm numai și numai Ziditorului nostru, atunci să ne străduim și noi, părăsind «începuturile cuvîntului despre Hristos» [57], adică lucrurile elementare, «să ne ridicăm spre ceea ce este desăvîrșit» pentru ca să ni se vestească și nouă înțelepciunea cea propovăduită celor înțelepți [58]. Căci numai cel ce are înțelepciune o poate «propovădui la cei neînțelepți», desigur — alta decît «înțelepciunea acestui veac, a stăpînitorilor acestui veac, care sînt pieritori» [59]. Învățătura aceea e adînc întipărită în noi «potrivit cu descoperirea tainei celei ascunse din timpuri veșnice, iar acum arătată prin Scripturile proorocilor, după porunca veșnicului Dumnezeu și cunoscută la toate neamurile spre ascultarea credinței Unuia înțeleptului Dumnezeu, prin Iisus Hristos, a Căruia este slava în vecii vecilor, Amin» [60].

8. După ce am vorbit pe scurt despre inspirația Sfintelor Scripturi, se cuvine să cercetăm acum felul și chipul cum trebuie ea citită și înțeleasă, pentru că foarte multe rătăciri au provenit din faptul că marea mulțime n-a urmat drumul potrivit căruia trebuie să fie cercetate Sfintele Scripturi [61].

Pe de o parte, cei învîrtoșați la inimă și nepricepuți dintre iudei n-au crezut în Mîntuitorul nostru pentru că, în calitatea lor de tăiați împrejur, au crezut de bine să se țină de buchea Legii în privința proorociilor care li s-au vestit, întrucît ei n-au văzut că în chip real Domnul

55. *I Cor.* 2, 5.
56. *I Cor.* 2, 4.
57. *Evr.* 6, 1.
58. Cunoscuta teză a lui Origen despre categoria celor «simpli» sau începători și a celor «înțelepți» sau progresați apare în multe pasaje ale volumului de față (*Com. Mat.* X, 4; *Com. In.* II, 3). A se vedea indicele real al ambelor noastre volume.
59. *I Cor.* 2, 6. Asupra deosebirii dintre «Înțelepciunea lui Dumnezeu» și «înțelepciunea lumească» revine Origen adeseori în pasajele *Filocaliei*. A se vedea indicele. Dealtfel și în *C. Cels.* I, 13 etc.
60. *Rom.* 16, 25—27. Cu alte cuvinte înțelepciunea divină a Scripturilor se identifică aici — ca și în multe alte locuri — cu Logosul divin.
61. Principiile ermineutice ale lui Origen se reduc la cîteva puncte principale. Mai întîi el socoate că greșeala cea mai mare în ermineutică stă în faptul că se vede pretutindeni numai sens literal, cînd în realitate — zice el — sensul spiritual este mai important. Din cele trei sensuri posibile (după trup, după suflet și după duh) Origen prezintă mai multe citate biblice, mai ales din Sfîntul Pavel pentru a exemplifica teza lui. A se vedea în limba română studiul lui H. Rovența, *Interpretarea Scripturii după Origen*, București, 1929.

a «propovăduit celor robiți slobozire» [62] și că a zidit o cetate care pentru ei era o adevărată «cetate a lui Dumnezeu» [63], apoi că «a frînt și carele din Efraim și caii din Ierusalim» [64], că «s-a hrănit cu lapte și cu miere pînă în vremea cînd a ajuns să știe să alunge răul și să aleagă binele» [65]. Or, pentru că iudeii mai credeau că ar fi fost cu adevărat vorba de un «lup» cu patru picioare atunci cînd li se proorocea despre «lupul care va locui laolaltă cu mielul și leopardul și se va culca lîngă căprioară, iar vițelul și puiul de leu vor mînca împreună și un copil îi va paște, juninca se va duce la păscut împreună cu ursoaica, puii lor se vor sălășlui la un loc, iar leul ca și boul vor mînca paie» [66] — și aceasta pentru că n-au văzut că toate acestea se leagă de venirea Aceluia care, după credința noastră, e Hristos — nu numai că nu au dat Domnului Iisus nici o ascultare, ci pînă la urmă L-au răstignit, pe motiv că s-ar fi dat pe nedrept altceva decît Hristos.

Pe de altă parte, cînd au ajuns ereticii [67] să citească texte ca acestea : «s-a aprins focul mîniei Mele» [68], iar în alt loc : «Eu sînt un Dumnezeu zelos, care pedepsesc pe copii pentru păcatele părinților ce Mă urăsc pe Mine, pînă la al treilea și al patrulea neam» [69], sau în alt loc : «Îmi pare rău că am uns pe Saul rege» [70] ; mai departe : «Eu sînt un Dumnezeu în care sălășluiește pacea, dar care și restriștei îi lasă cale» [71], sau în alt loc : «Se întîmplă oare vreo nenorocire în cetate fără ca Domnul să nu o fi pricinuit ?» [72], apoi : «nenorocirea de la Domnul s-a coborît la porțile Ierusalimului» [73], și în fine : «un duh rău de la Dumnezeu a căzut asupra lui Saul» [74], precum și nenumărate alte locuri, unde, dacă n-au îndrăznit să se îndoiască de originea dumnezeiască a Scripturilor, totuși s-au gîndit că ele provin de la demiurgul pe care-l cinsteau iudeii ; și pentru că demiurgul nu-i nici desăvîrșit și nici bun, ei

62. *Is.* 61, 1.
63. *Ps.* 4, 5.
64. *Zah.* 9, 10.
65. *Is.* 7, 15.
66. *Is.* 11, 6—7. Împotriva interpretării prea literale a evreilor se exprimă Origen în multe locuri. A se vedea în vol. I mai ales omiliile la Ieșire și Ieremia.
67. Dintre eretici Origen combate aici mai ales pe marcioniți și valentinieni, care vedeau incompatibilitatea dintre bunătatea «Dumnezeului iubirii» din Noul Testament și dintre Dumnezeul creației, Demiurgul, care se răzbună, e rău și aspru. Împotriva rătăcirii acestor gnostici Origen nu vede altă scăpare decît căutînd să alegorizeze exprimările prea antropomorfe invocate de gnostici. Aici se dau o serie întreagă de astfel de citate.
68. *Ier.* 15, 14.
69. *Ieș.* 20, 5.
70. *I Regi* 15, 11.
71. *Is.* 45, 7.
72. *Amos* 3, 6.
73. *Mih.* 1, 12.
74. *I Regi* 18, 10.

au înţeles că de acum a venit Mîntuitorul şi a propovăduit despre un Dumnezeu desăvîrşit, care, potrivit învăţăturii lor, nu-i acelaşi cu demiurgul ; oricum asupra lui erau de păreri diferite. Deoarece s-au despărţit acum de Dumnezeul creaţiei, care în realitate este Dumnezeul cel nenăscut [75], ereticii s-au cufundat în închipuirile lor şi au plăsmuit o serie de procedee mitice, potrivit cărora cele văzute sînt create, pe cînd cele nevăzute, cum este şi sufletul, sînt numai chipuri ale lor. Dimpotrivă, cei mai simpli dintre ei, care se laudă că aparţin Bisericii, nu cunosc alt Dumnezeu decît pe Creatorul lumii (ceea ce, dealtfel, e adevărat), dar şi despre El îşi fac diferite reprezentări ca despre cel mai crud şi mai nedrept dintre oameni.

9. Pricinile părerilor greşite asupra nelegiuirilor sau cuvintelor înjositoare despre Dumnezeu n-ar putea fi, în toate cazurile amintite, altele decît aceea că Scriptura nu e înţeleasă duhovniceşte, ci e concepută numai după litera goală. De aceea va trebui să se arate celor cu asemenea convingeri că Sfintele Cărţi nu sînt simple scrieri omeneşti, ci provin din inspiraţia Duhului Sfînt, după voia Tatălui Celui peste toate, prin mijlocirea lui Iisus Hristos, şi au ajuns la noi ca să ne arate drumul cel drept. Pentru aceea trebuie să urmăm dreptarul Bisericii cereşti a lui Iisus Hristos, care se întemeiază pe succesiunea apostolilor.

Mai credem — noi cei ce ţinem de această învăţătură, pînă şi cei mai simpli — că mai sînt şi alte lucrări tainice, care-şi au temeiul tot în Sfintele Scripturi, dar care anume sînt acestea, cei simpli şi modeşti [76] mărturisesc că nu le ştiu. Cînd, de pildă, cineva se tulbură că Lot a avut legături trupeşti cu fiicele sale [77], că Avraam a avut două soţii simultane [78], apoi că două surori au fost căsătorite amîndouă cu Iacob şi că două fete i-au născut copii [79], atunci desigur că va zice că acestea vor fi taine pe care nu le înţelegem.

Dar şi cînd citeşti despre zidirea cortului mărturiei [80], atunci ajungi la convingerea că cele scrise au înţeles simbolic şi atunci te gîndeşti întru cît se referă fiecare amănunt la Cortul însuşi ? Cît despre convingerea generală despre semnificaţia simbolică a Cortului, nu se rătăceşte

75. Confuzia uşor de făcut între ἀγέννητος (nenăscut) şi ἀγένητος (necreat), precum şi între expresiile respective lipsite de «alfa privativum» a dat naştere la răstălmăciri sectare, de aceea au fost scriitori care au afirmat că Origen ar fi fost unul din premergătorii arianismului. Or se ştie că el a susţinut totdeauna filiaţia Fiului din Tatăl. Gnosticii spuneau că numai Dumnezeul suprem (cel bun) poate fi ἀγέννητος, pe cînd Demiurgul e creat, un Dumnezeu de grad inferior.

76. Iarăşi grupa celor «simpli» sau «modeşti».

77. *Fac.* 19, 30.

78. *Fac.* 16 ; 29, 21.

79. *Fac.* 30.

80. *Ieş.* 25.

nimeni, doar că încercînd să aplicăm într-un mod vrednic de Scriptură descrierea la o anumită semnificaţie, al cărui simbol e Cortul, deocamdată greşesc destui. Orice istorisiri care par a vorbi despre căsătorie, despre naşterea copiilor ori despre război, ca şi o mulţime din cele ce sînt acceptate ca date istorice, au şi ele valoare simbolică. Dar care anume poate fi (această) semnificaţie, nu ni se dau amănunte clare la fiecare caz în parte, din pricină că situaţia nu-i destul de bine descrisă, iar, pe de altă parte, Scriptura se citeşte prea în grabă de către cineva care nu e destul de instruit şi, peste tot, omului îi e extrem de greu să afle chiar lucruri destul de simple.

10. Ce să mai zicem de proorociile care, după cum ştiu şi alţii, sînt pline de enigme şi de cuvinte întunecate? [81] Iar cînd venim la Evanghelii, ne poticnim de expresii cum este «gîndul lui Hristos», acel har care s-a dat celui ce a zis: «Noi însă avem gîndul lui Hristos, ca să cunoaştem cele dăruite nouă de Dumnezeu [82], pe care le şi grăim, dar nu în cuvinte de învăţătură ale înţelepciunii omeneşti, ci în cuvinte învăţate de la Duhul Sfînt». Şi cine oare citeşte cele descoperite lui Ioan fără să fie impresionat de tainele negrăite, ascunse acolo, pe care le observă pînă şi cel care nu pricepe mult din taina scrisului? Cui din cei care nu prea ştiu să examineze atent textele ar apărea limpezi şi uşoare epistolele apostolilor, dat fiind că şi aici s-a deschis, în multe privinţe, ca printr-o spărtură, un drum de acces destul de îngust?

Dacă aşa stau lucrurile şi dacă foarte mulţi sînt cei ce cad în greşeli, atunci nu-i fără primejdie să lămurim că la citit înţelegem uşor de ce fel de «chei ale cunoaşterii» avem [83] nevoie, despre care Mîntuitorul zice că le avuseseră şi cărturarii Legii. Unii nu vor să recunoască faptul că adevărul ar fi existat şi înainte de venirea lui Hristos. Dar atunci ei trebuie să ne explice cum a putut spune Iisus Hristos că cheile cunoaşterii s-ar afla la cei care, după afirmaţia lor, n-au nici o carte care să conţină tainele negrăite şi desăvîrşite ale cunoaşterii, cum ne spune însuşi textul: «Vai vouă, învăţătorilor de Lege! Că aţi luat cheia cunoştinţei; voi înşivă n-aţi intrat, iar pe cei ce voiau să intre i-aţi împiedicat» [84].

11. Iată care credem noi că e drumul cel drept care ne ajută la cunoaşterea Scripturii şi la înţelegerea sensului ei, drum pe care-l deducem din înseşi cuvintele Scripturii. În Pildele lui Solomon aflăm ur-

81. *Pilde* 1, 6.
82. *I Cor.* 2, 16; 12.
83. A se vedea şi cele spuse de Origen cu privire la psalmul I, în acest volum (la capitolul II).
84. *Lc.* 11, 52.

mătoarea îndrumare în legătură cu scrierea învăţăturilor dumnezeieşti : «Să le scrii de trei ori în sfatul tău şi în cunoştinţa ta, ca să poţi răspunde cuvîntul adevărului celor care te întreabă» [85]. Aşadar, de «trei ori» trebuie să-ţi scrii în suflet «înţelesul» Sfintelor Scripturi : în primul rînd, omul simplu trebuie să fie zidit din «carnea» (sau litera) Scripturii, în al doilea rînd, cel ce e cu ceva mai înaintat să fie educat din «sufletul» ei, pe cînd, în al treilea rînd, cei desăvîrşiţi [86] să fie educaţi după cele cu care se aseamănă şi de care vorbeşte Apostolul : «între cei desăvîrşiţi propovăduim înţelepciunea, dar nu înţelepciunea acestui veac, nici a stăpînitorilor acestui veac, care sînt pieritori, ci propovăduim înţelepciunea lui Dumnezeu în taină, pe cea ascunsă, pe care Dumnezeu mai înainte de veci a rînduit-o spre mărirea noastră» [87], căci cei desăvîrşiţi se zidesc din «legea cea duhovnicească», despre care ştim că «are umbra bunurilor viitoare» [88]. Căci aşa cum omul e format din trup, suflet şi duh, tot aşa şi Scriptura, pe care, în planul Său, a dat-o Dumnezeu pentru mîntuirea oamenilor.

Acesta-i temeiul prin care înţelegem şi noi cele spuse în cartea dispreţuită de unii «Păstorul», unde Herma [89] primeşte porunca «să faci două copii», iar mai departe «şi vei trimite una lui Clement şi alta Graptei... Grapta va sfătui pe văduve şi pe orfani, iar tu să o vesteşti presbiterilor din fruntea Bisericii». Grapta, care «sfătuieşte pe văduve şi pe orfani» e simbolul înţelesului literal, sfătuind pe cei care sînt cu sufletele de copil, adică pe cei care nu sînt încă destul de dezvoltaţi ca să cunoască în Dumnezeu un Părinte şi de aceea sînt numiţi «orfani»; în acelaşi timp, Grapta sfătuieşte şi pe cele care nu mai trăiesc cu soţul lor legiuit, ci sînt acum «văduve», pentru că n-au fost socotite vrednice de «mirele ceresc» [90]. Cît despre Clement, despre care ne vorbeşte textul cărţii, el trimite, cum se spune acolo, solia «la oraşele din afară», ceea ce am putea tălmăci «în afară de trup», adică sufletelor aflate în straturile cele mai adînci. Dar nu prin slove, ci prin cuvinte vii, ca un adevărat ucenic al Duhului, trebuie să înveţe ea pe presbiterii Bisericii lui Dumnezeu, acum cînd au încărunţit pe urma înţelepciunii.

85. *Pilde* 22, 20.

86. Loc clasic de prezentare a celor trei categorii de credincioşi după concepţia trihotomistă a lui Origen. Şi Filon din Alexandria adopta această întreită viziune.

87. *I Cor.* 2, 6—7.

88. *Rom.* 7, 14 ; *Evr.* 10, 1.

89. Herma, *Păstorul*, viziunea II, 4, 3 în colecţia «Părinţi şi scriitori bisericeşti», vol. I, Bucureşti, 1979, p. 233. Se pare că avem aici afirmată doctrina despre taina pocăinţei.

90. Pentru prima oară Origen vede în «mireasă» nu numai «Biserica», ci şi sufletul individual. A se vedea vol. I la *C. Cîntărilor*. «Grapte» însemnează «cea scrisă», deci Scriptura. *Mt.* 25, 1 ş.u. Despre interpretările literală şi tipologică ale lui Origen a se vedea J. Daniélou, *Origène*, Paris, 1948, p. 30 ş.u.

12. Deoarece însă există şi astfel de texte care, după cum vom vedea, nu se pretează nicicum la tălmăcire literală sau corporală, vom fi nevoiţi să vorbim mai mult ca pentru «suflet» şi pentru «duh». Poate că acesta e motivul pentru care, după cum se spune în Evanghelia după Ioan, «vasele puse pentru curăţirea iudeilor luau cîte două sau trei vedre» [91]. În chip învăluit, prin acest cuvînt s-ar putea înţelege cei pe care Apostolul îi numeşte «Iudeii cei ascunşi» [92], că ei adică sînt curăţiţi prin cuvîntul Scripturii, din care unii «iau două vedre», ceea ce s-ar putea tălmăci în sens sufletesc şi spiritual, iar alţii «cîte trei vedre», întrucît unele pasaje au, în afară de ultimele două sensuri, şi pe cel trupesc, pe cît e şi el în stare să edifice. Numărul de «şase vase» designează, pe bună dreptate, pe cei ce sînt curăţiţi în lumea aceasta, lucru care s-a făcut, ca şi crearea lumii, în şase zile, care e un număr desăvîrşit [93].

13. Despre folosul pe care-l scoatem din cea dintîi interpretare (cea literală) ne stă mărturie marea mulţime a celor ce cred sincer şi nemeşteşugit. O pildă despre o astfel de tălmăcire adresată parcă sufletului întîlnim la Pavel în prima epistolă către Corinteni: «Căci în legea lui Moise este scris: să nu legi gura boului care treieră» [94] după care, ca să lămurească această lege, continuă: «Oare de boi se îngrijeşte Dumnezeu? sau în adevăr pentru noi zice? Căci pentru noi s-a scris: cel ce ară trebuie să are cu nădejde şi cel ce treieră, cu nădejdea că va avea parte de roade» [95]. De acest fel sînt foarte multe din tălmăcirile aflate în uz, care se potrivesc celor mai mulţi şi zidesc pe cei care nu pot pricepe lucrurile mai înalte.

În schimb, interpretarea duhovnicească o cultivă cei care pot dovedi de ce soi sînt «lucrurile cereşti», cărora «israelul cel după trup» [96] li s-a închinat doar fiindcă erau «chip şi umbră», căci «Legea e doar umbra bunurilor viitoare» [97], iar nu însuşi chipul lucrurilor. Ca s-o spunem într-un singur cuvînt, după porunca apostolică, trebuie să căutăm

91. *In.* 2, 6.

92. *Rom.* 2, 29. Termenul αἰνιγμένου = învăluit, e des folosit de Origen pentru a exprima tîlcuirea alegorică. A se vedea indicii ediţiei berlineze, dar şi al «Filocaliei» editate de Robinson (p. 266).

93. Simbolistica numerelor denotă o influenţă a opticii pitagoreice. Adeseori o întîlnim şi în decursul acestui volum (cap. II etc.), cum am întîlnit şi în omiliile la Ieşire, la Iosua etc. A se vedea Th. Heath, *A History of Greek Mathematics I*, Oxford, 1921, p. 74.

94. *Deut.* 25, 4. A se reţine expresia ἀνάγειν, ἀναγωγή care la Origen denotă «urcarea» la o interpretare «mai înaltă».

95. *I Cor.* 9, 9. Şi evreii interpretau în sens moral acest pasaj din Deuteronom Cf. M. Simonetti, *op. cit.*, p. 505.

96. *Evr.* 8, 5; *Rom.* 8, 5.

97. *Evr.* 10, 1.

«înţelepciunea lui Dumnezeu cea ascunsă, pe care Dumnezeu mai înainte de veci a rînduit-o spre mărirea noastră, pe care nici unul din stăpînitorii acestui veac n-a cunoscut-o» [98]. Apoi acelaşi Apostol, după ce a amintit cîteva pasaje din cărţile «Ieşirii» şi «Numerilor», continuă: «Toate acestea li s-au întîmplat acelora ca pilde şi au fost scrise spre povăţuirea voastră, la care au ajuns sfîrşiturile veacurilor» [99], iar ca să se întrevadă spre ce fel de realităţi au fost folosite acele «pilde», se afirmă că «toţi beau din piatra duhovnicească, ce avea să vină, iar piatra era Hristos» [100]. Şi apoi, pomenind în altă epistolă de Cortul Mărturiei, Apostolul zice: «Ia seama, zice Domnul, să faci toate după chipul ce ţi-a fost arătat în munte» [101]. Dar şi în epistola către Galateni atrage Apostolul atenţia celor care obişnuiesc să citească Legea fără s-o înţeleagă şi anume judecă el că toţi aceia nu înţeleg că în cele scrise ei nu văd nici o «pildă» [102]. Iată cum scrie: «Spuneţi-mi voi, care vreţi să fiţi sub Lege, nu auziţi Legea? Căci scris este că: Avraam a avut doi fii: unul din femeia roabă şi altul din femeia liberă. Dar cel din roabă s-a născut după trup, iar cel din cea liberă s-a născut prin făgăduinţă. Unele ca acestea au altă însemnare, căci aceste femei sînt două testamente» [103] şi aşa mai departe.

De aceea trebuie să fim atenţi la fiecare cuvînt al Apostolului. De pildă, el scrie «Voi, care vreţi să fiţi sub Lege», nu scrie: «Voi care sînteţi sub Lege». Şi tot aşa: «Nu auziţi Legea?», unde, firește, auzirea trebuie înţeleasă ca pricepere sau cunoaştere. El scrie şi în epistola către Coloseni astfel: «Nimeni să nu vă judece pentru mîncare sau băutură sau cu privire la vreo sărbătoare sau lună nouă sau la sîmbete, care sînt umbră celor viitoare» [104]. Iar în epistola către Evrei, discutînd despre tăierea împrejur, zice: «(iudeii) care slujesc închipuirii şi umbrei celor cereşti» [105]. De aceea e şi firesc că asupra înţelesului alegoric al celor cinci cărţi atribuite lui Moise n-au nici o îndoială cei ce au acceptat, odată pentru totdeauna, pe Apostolul (Pavel) ca pe un om inspirat de Dumnezeu. În schimb, în legătură cu restul istoriei, ar vrea să ştie dacă şi evenimentele istorice sînt fapte cu semnificaţie simbolică. Pentru că trebuie băgat de seamă că, în epistola către Romani,

98. *I Cor.* 2, 7.
99. *I Cor.* 10, 11.
100. *I Cor.* 10, 4.
101. *Ieş.* 25, 40; *Evr.* 8, 5.
102. În text însuşi Pavel foloseşte termenul ἀλληγορεῖν *Gal.* 4, 24, ceea ce se poate traduce prin interpretare tipologică. *Origenes, Vier Bücher von den Prinzipien,* hrg. H. Görgemanns u. Heinrich Karpp, Darmstadt, 1976, p. 717.
103. *Gal.* 4, 21.
104. *Col.* 2, 26.
105. *Evr.* 8, 5.

Pavel, cînd a citat din cartea a treia a Regilor [106], unde se spune «mi-am pus de-o parte şapte mii de bărbaţi, care nu şi-au plecat genunchiul înaintea lui Baal», s-a raportat la israeliţii «cei aleşi», pentru că nu numai neamurile vor trage foloase din venirea lui Hristos, ci şi unii din poporul lui Dumnezeu [107].

14. Aşa stînd lucrurile, trebuie să precizăm care sînt, după părerea noastră, caracteristicile unei (corecte) interpretări a Scripturii. Mai întîi e necesar să scoatem în evidenţă scopul pe care îl vizează spiritul cînd prin voinţa Providenţei divine şi prin lucrarea Cuvîntului, care «era la început la Dumnezeu» [108], luminează pe slujitorii adevărului, prooroci şi apostoli, şi era în primul rînd în legătură cu descoperirea tainelor ascunse legate de soarta oamenilor — prin «oameni» înţelegem aici sufletele care se servesc de un corp — pentru ca pe măsură ce descoperitorul «cercetează» şi se cufundă în «adîncurile» sensului cuvintelor [109], să se împărtăşească pe rînd de toate învăţăturile sfatului Său. La învăţătura despre suflete, care nu-şi vor dobîndi altfel desăvîrşirea decît pe temeiul bogatului şi înţeleptului adevăr despre Dumnezeu, a fost statornicită, în mod necesar, ca o premisă firească, învăţătura despre Dumnezeu şi despre (Fiul cel) Unul Născut al Său, şi anume de ce natură e şi în ce fel este El Fiu al lui Dumnezeu şi care sînt cauzele coborîrii Sale pînă la luarea unui trup omenesc şi cum a luat întru totul chip de om [110]. Apoi în ce constă lucrarea Lui, pentru cine şi cînd a avut loc? A mai fost necesar să ne lămurim şi să fie cuprinse în cuvintele dumnezeieşti învăţături şi despre cei înrudiţi cu noi, ca şi despre alte puteri cugetătoare [111], atît despre cele căzute din starea de fericire, cît şi despre cauzele căderii lor, la fel despre deosebirea dintre suflete şi de unde provin aceste deosebiri. Apoi ce-i lumea (sau cosmosul) şi de ce s-a format? De unde provine răutatea pe pămînt, care-i atît de mare şi atît de lăţită? Dacă ea e numai pe pămînt ori şi în alt loc? [112]

106. *III Regi* 19, 18.
107. *Rom.* 11, 4.
108. *In.* 1, 2.
109. *I Cor.* 2, 10.
110. În planul de mîntuire a lumii şi a omului premerge în primul rînd învăţătura despre Dumnezeu în sine şi despre Fiul Său cel Unul Născut. Deci teologia înaintea antropologiei. «Sfatul cel din veac al mîntuirii» este deci prima dogmă creştină, τῆς βουλῆς αὐτοῦ τὸ δόγμα. Acest sfat pleacă din înţelepciunea cea veşnică a Dumnezeului Celui întreit în persoane (*Rom.* 11, 33). Cf. Görgemanns, *op. cit.*, p. 723.
111. Chiar dacă a vorbit uneori voalat despre persoana Fiului lui Dumnezeu, Origen a afirmat totuşi naşterea Lui din Tatăl şi întruparea Lui din Fecioară.
112. Expresia «celelalte făpturi spirituale» înrudite cu Logosul divin a stîrnit, după cum se ştie, multe patimi în controversa origenistă. A se vedea mai pe larg în lucrarea *Despre principii.*

15. Întrucît în acestea şi altele de felul lor erau mai întîi adevărurile pe care le propunea Duhul în timp ce lumina sufletele sfinţilor Săi slujitori ai adevărului, iată că a fixat un al doilea scop, de astădată pentru cei care nu-şi puteau lua oboseala să înţeleagă (tainele). El a găsit, adică, de bine să ascundă învăţătura despre problemele amintite în astfel de expresii, care, privite din exterior, au forma unor istorisiri cu fraze privind crearea lucrurilor văzute, a omului, precum şi înmulţirea prin naşteri succesive, începînd de la primul om şi pînă la mulţimile (de azi). La fel a făcut cu ajutorul altor istorii, care vorbesc despre faptele drepţilor, dar uneori şi despre greşelile săvîrşite de ei, căci erau oameni, apoi despre nelegiuiri, despre desfrîuri şi lăcomii ale celor fără de lege şi fără Dumnezeu. Şi, ceea ce ce este mai straniu, în istoria despre războaie, despre învingători şi învinşi, celor care se ocupă de descrierea lor amănunţită li se rezervă destule puncte neclare. Un lucru şi mai rar: prin legiuiri scrise, cînd acestea au fost conştiincios redactate, înseşi legile adevărului ajung să fie proorocite, şi toate acestea cu o putere care provine, într-adevăr, de la Dumnezeu. Căci a fost intenţia Duhului ca valul celor duhovniceşti — mă gîndesc la faptele «trupeşti» din Scriptură — să se arate în multe locuri ca folositor, ajungînd să îndrepteze pe cei mulţi, pe măsură ce îşi dădeau seama.

16. Dar cînd s-a dovedit cu claritate, pretutindeni, folosul legislaţiei şi coerenţa strînsă şi elegantă a povestirii istorice, atunci n-am crede că în Scriptură s-ar mai putea afla alt sens decît cel aflat la îndemîna tuturor. De aceea Logosul divin a îngăduit să se intercaleze, atît în Lege cît şi în lucrările istorice, unele aşa-zise «cazuri de sminteală» sau de poticnire [113]. Căci n-ar trebui să ne lăsăm cu totul răpiţi de frumuseţea senină a textului şi, prin aceasta, fie pentru că nu aflăm nimic vrednic de Dumnezeu să cădem de la credinţa creştină, fie, în caz că nu ne eliberăm de literă, să nu acceptăm mai nimic dumnezeiesc în pasajele respective. Căci trebuie să mai ştim încă un lucru, anume că scopul principal propus de Logos era să facă cunoscută corespondenţa cu adevărat spirituală între ceea ce s-a întîmplat şi ceea ce e în curs de realizare, iar acolo unde Logosul a găsit evenimente istorice care se refereau la aceste taine, acolo le-a întrebuinţat astfel, dar a ascuns de mulţime sensul lor adînc; în schimb, acolo unde expunerea contextului lucrurilor duhovniceşti nu se potrivea cu desfăşurarea

113. Asupra cazurilor de «sminteală şi poticnire» (σκάνδαλα, ἀδύνατα, προσκόμματα) expresie luată de la Sfîntul Pavel (*Rom.* 9, 33; 14, 13) revine Origen adeseori. A se vedea în volumul I omiliile la Ieremia (din care fragmentar apar şi aici capitolele I, 3 şi X), apoi în *Despre principii* IV, 8 precum şi în alte locuri.

anumitor fapte, pentru motivul că era vorba de taine prea adînci, acolo Scriptura intercala în expunere unele fapte ireale care, în parte, nici nu se puteau întîmpla, sau care, chiar dacă ar fi fost posibile, totuşi nu s-au întîmplat [114]. Uneori s-a intercalat doar cîte o expresie care «trupeşte» (sau fizic) nu era adevărată, alteori mai multe. Ceva corespunzător trebuie văzut şi în legislaţie, unde adeseori aflăm ceva de folos şi potrivit cu timpul în care s-a dat legea respectivă; dar cîteodată nu-i poţi găsi nici un sens util. În alte texte se ordonă ca lege (de dragul celor comise şi celor destoinice de a le cerceta) unele lucruri de-a dreptul imposibile, pentru ca apoi să se dedice unei cercetări deosebit de amănunţite a textului şi să se ajungă la concluzia înţeleaptă că în astfel de exprimări trebuie căutată o interpretare vrednică de Dumnezeu [115].

Dar Duhul Sfînt a acţionat aşa nu numai la cărţile de dinainte de venirea lui Hristos, ci s-a comportat în acelaşi fel şi în legătură cu Evangheliile şi cu scrierile apostolilor. Nici acestea nu conţin doar relatări istorice fără oarecare adaose, care în sens «trupesc» nici măcar n-au avut loc, şi nici dispoziţiile şi nici preceptele pe care le conţin nu se disting peste tot printr-un stil uşor de înţeles.

17. Care om cuminte va crede că s-au «făcut seara şi dimineaţa ziua întîia, a doua şi a treia» [116] fără soare, fără lună şi fără stele (despre care se ştie c-au fost create mai tîrziu)? Şi cum să fi fost chiar prima zi fără cer? Cine poate fi atît de naiv să-şi închipuie pe Dumnezeu în chip de om, de ţăran care «a sădit o grădină în Eden, spre răsărit» [117] şi că a făcut să răsară, în chip văzut şi sensibil, un «pom al vieţii», în aşa fel încît atunci cînd ar fi gustat cu dinţii trupeşti din roada lui să primească viaţa şi, dimpotrivă, s-ar fi împărtăşit din «bine şi rău» cel care ar fi luat şi ar fi gustat din pomul respectiv? Chiar dacă se vorbeşte că «Dumnezeu umbla prin rai, în răcoarea serii» şi că «Adam s-a ascuns printre pomi» [118], nu cred că se mai îndoieşte cineva că aici se istorisesc simbolic unele taine prin intermediul unui fapt aparent,

114. Vorbind despre unitatea dintre Vechiul şi Noul Testament Origen foloseşte adeseori expresia armonie (ἁρμονία), simfonie (συμφωνία), înlănţuire (εἱρμὸς, ακουλουτία). Origen întrebuinţează aici chiar termenul συνὸψησεν = a îmbinat cele duhovniceşti cu cele istorice. A se vedea în afară de indici sub acest nume, mai ales cele spuse în capitolul VI în acest volum.

115. «Interpretarea vrednică de Dumnezeu» (τοῦ θεοῦ ἄξιον νοῦν) e un alt principiu des întîlnit în ermineutica lui Origen. El merge mult mai departe decît ceea ce sînt «locurile paralele».

116. *Fac.* 1, 5. Se ştie că în condamnarea lui Origen din anii 543 şi 553 i s-a imputat *(Mansi Conc. ampliss. coll.* IX, 533) faptul că n-a vrut să interpreteze în sens literal referatul biblic despre creaţie, ci s-a exprimat prea liber.

117. *Fac.* 2, 8.

118. *Fac* 3, 8.

dar care în realitate n-a avut loc. Dar și atunci cînd «Cain s-a dus de la fața lui Dumnezeu» [119], e limpede pentru cei în stare să înțeleagă că aici cititorul e îndemnat să cerceteze ce anume înseamnă «fața lui Dumnezeu» și «depărtarea de Dumnezeu».

Dar, în definitiv, ce nevoie ar fi să spunem mai multe, cînd orice om normal poate compara nenumărate astfel de pilde relatate ca întîmplîndu-se, dar care în realitate nu au avut loc ? Căci și Evangheliile sînt pline de astfel de istorii, de pildă cînd diavolul duce pe Iisus «pe un munte foarte înalt» ca să-I arate «toate împărățiile lumii și slava lor» [120]. Căci cine, în afară de cei ce citesc astfel de istorii cu totul superficial, n-ar respinge pe cei ce cred că cu un ochi de carne, căruia îi trebuie o anumită altitudine spre a putea observa pe cei ce stau jos, să poată vedea împărățiile perșilor, sciților, indienilor și parților, sau chipul în care sînt preamăriți regii de către supușii lor ? Nesfîrșit de multe alte exemple ar mai putea afla încă cititorul atent în Evanghelii, pentru ca să priceapă că, împreună cu fapte întîmplate, după sensul literal, au fost intercalate și altele care în realitate n-au avut loc.

18. Dacă trecem acum la Legea lui Moise, aici întîlnim multe legiuiri care, atunci cînd e vorba de respectarea lor literală, conțin lucruri neraționale, altele chiar imposibile. Irațională e interdicția de a se consuma carnea de vultur [121], căci nici chiar în cele mai grele cazuri de foamete nu a ajuns nimeni să fie nevoit să mănînce așa ceva. Irațională e și interdicția ca «orice parte bărbătească netăiată împrejur în ziua a opta să se stîrpească din popor», pentru că, dacă s-ar fi cerut ca legea să se aplice după litera ei, ar fi trebuit să fie uciși părinții copiilor sau cei lîngă care au fost ei crescuți. Căci Scriptura spune literal : «Cel de parte bărbătească netăiat împrejur care nu se va tăia împrejur, în ziua a opta, sufletul acela se va stîrpi din poporul său» [122]. Dar chiar și cînd vrem să vedem lucruri imposibile poruncite prin lege, trebuie să băgăm de seamă că și țapul, pe care și Moise ni l-a poruncit să-l jertfim ca animal curat [123], e unul din animalele care nu există. Tot așa nici despre zgripțor, pe care Legea ne interzice să-l mîncăm, nu s-a auzit să fi căzut în puterea omului. Dar nici des amintita odihnă de Sîmbăta nu se poate respecta după litera Legii care a zis : «Trebuie să rămîneți fiecare în casele voastre și nimeni să nu iasă de la locul

119. *Fac.* 4, 16.
120. *Mt.* 4. 8.
121. *Lev.* 11, 13.
122. *Fac.* 17, 14.
123. *Deut.* 14, 5. A se vedea studiul introductiv. Desigur că sub τραγελάφος se va fi înțeles nu țapul, ci un animal ireal, cum declara Aristotel în *Ist. anim.* Pauly-Wissowa, *Realencyklopedie...*, sub «tragelafos».

său în ziua a şaptea» [124], şi aceasta pentru că nici o fiinţă nu poate şedea o zi întreagă şi să rămînă nemişcată pe locul ei.

De aceea nici iudeii şi nici cei care nu vreau să recunoască nimic altceva decît ceea ce spune litera nu caută vreun temei să afle, de pildă, rezolvarea cazurilor cu ţapul, cu zgripţorul sau cu vulturul, iar în legătură cu altele pălăvrăgesc ce-şi închipuie şi aduc drept mărturii tradiţii nebuneşti, ca şi despre sabat, zicînd, de pildă, că în acea zi nu te poţi mişca mai mult de 2000 de paşi, pe cînd alţii, cum sînt de pildă Dositei Samarineanul [125], resping o astfel de interpretare şi cred că sîmbăta trebuie să rămîi în aceeaşi poziţie în care te-a prins începerea acelei zile. Dar şi «să nu duceţi sarcini în zi de odihnă» [126] ne pune în situaţii imposibile, întrucît asupra acestui punct învăţaţii iudeilor au căzut într-o vorbărie fără sfîrşit, spunînd că sarcina e şi o încălţăminte oarecare, dar nu de orice fel, să zicem o sandală în care sînt bătute cuie, dar nu şi una fără cuie, în sfîrşit, că sarcină ar fi numai aceea pe care o duci pe un umăr, iar nu pe amîndoi.

19. Dacă venim acum la Evanghelie, ca să cercetăm teme de acest soi, ce poate fi mai iraţional decît să zici: «pe nimeni să nu salutaţi pe drum» [127], poruncă de care şi cei mai simpli credincioşi îşi aduc aminte că le-a dat-o Mîntuitorul apostolilor? Dar şi întoarcerea celuilalt obraz cînd te-a pălmuit peste obrazul drept [128] este foarte puţin vrednică de crezare, întrucît, de regulă în astfel de cazuri (dacă nu avem de a face cu anumite defecte de la natură), lovitura s-ar executa cu mîna dreaptă peste obrazul stîng. Şi tot aşa de imposibilă e şi situaţia cu scoaterea ochiului drept cînd acesta te-ar sminti [129], căci, chiar dacă am accepta că sminteala ne-ar veni pe urma vederii, cum am putea noi pune vina numai pe ochiul drept, din moment ce vederea se face cu amîndoi ochii? Şi cine oare după ce s-a convins de păcat pentru că «s-a uitat la o femeie, poftind-o» [130] poate atribui pe bună dreptate vina numai ochiului drept, încît să-l scoată? Căci şi Apostolul a stabilit cînd a zis: «A fost cineva chemat, fiind tăiat împrejur? Să nu se ascundă» [131]. Mai întîi fiecare poate vedea cu uşurinţă că Apostolul vorbeşte aici fără a se referi la întrebarea pusă; căci cum n-ar putea trezi aparenţa c-ar

124. *Ieş.* 16, 29.
125. După cum spune în mai multe locuri (a se vedea, de pildă, *Contra lui Celsus* I, 57) acest Dositei din Samaria se dădea pe sine drept Mesia şi Fiu al lui Dumnezeu.
126. *Ier.* 17, 21.
127. *Lc.* 10, 4.
128. *Mt.* 5, 39.
129. *Mt.* 5, 28.
130. *Mt.* 5, 29.
131. *I Cor.* 7, 18.

fi spus-o fără motiv, din moment ce atinge dispoziţii privind căsătoria şi fecioria? În al doilea rînd, cine ar putea reproşa o nedreptate celui care, dacă ar fi posibil, s-ar lăsa să pară netăiat împrejur pentru motivul că opinia generală vede în tăierea împrejur un act ruşinos?

20. Toate acestea le-am spus întîi ca să dovedim că puterea dumnezeiască pe care ne-o dăruiesc Sfintele Scripturi nu urmăreşte scopul de-a primi numai ceea ce ne oferă textul cuvintelor, pentru că, dacă referim totul numai la text, găsim uneori nu numai neadevăruri, ci şi lucruri fără sens şi irealizabile; în al doilea rînd, pentru că cu totul alte semnificaţii se întreţes în faptele întîmplate real şi în legile socotite utile după semnificaţia lor literală. Desigur, însă, nimeni nu trebuie să bănuiască cum că noi afirmăm în sens absolut că nici un fapt istoric amintit în Scriptură n-ar fi avut loc pentru motivul că unele, într-adevăr, n-au ajuns să se realizeze şi că nici o lege n-ar trebui să fie observată după litera ei pentru că, luate după litera lor [132], unele legi sînt neraţionale sau imposibile, că referinţele despre Mîntuitorul nu corespund adevărului dacă le luăm în sens literal ca realităţi palpabile, încît pe unele nu le putem duce nicicum la îndeplinire. De aceea trebuie spus că în unele cazuri adevărul povestirii istorice ne apare cu totul clar înaintea ochilor, de pildă că Avraam, Isaac şi Iacob au fost îngropaţi în peştera dublă din Hebron, fiecare alături de soţia lui [133], că Sichemul a fost repartizat lui Iosif [134], apoi că Ierusalimul e metropola Iudeii, unde şi Solomon a ridicat un templu lui Dumnezeu, şi tot aşa încă multe altele. Căci faptele realizate după sens literal sînt cu mult mai numeroase decît cele ţesute cu semnificaţie spirituală. Şi, iarăşi, cine ar putea nega că ceea ce spune porunca: «Cinsteşte pe tatăl tău şi pe mama ta ca să-ţi fie bine» [135], chiar şi fără o tălmăcire mai adîncă, e utilă şi se cere urmată, mai ales că şi Apostolul Pavel a folosit-o [136] cu semnificaţia ei literală? Dar ce să mai zicem despre cuvintele «Să nu ucizi» [137], «să nu desfrînezi», «să nu furi», «să nu fii mărturie mincinoasă»? În Evanghelie mai sînt notate porunci, faţă de care nici nu se pune întrebarea dacă trebuie să le împlinim literal sau nu. De pildă: «Oricine se mînie pe fratele său» [138] etc. sau «Eu însă vă spun vouă:

132. În text κατὰ τὸ αἰσθητόν, expresie des întrebuinţată de Origen pentru a desigma sensul literal, palpabil, căzut sub puterea simţurilor.
133. *Fac.* 23, 3; 9, 19; 25, 9; 40, 29; 50, 13.
134. *Fac.* 48, 22.
135. *Ieş.* 20, 12, după care urmează iarăşi termenul ἀναγωγή = tălmăcire mai adîncă, mai înaltă.
136. *Ef.* 6, 2.
137. *In.* 20, 13 ş.u.
138. *Mt.* 5, 22.

să nu vă juraţi nicidecum» [139]. Şi scrisul Apostolului (Pavel) trebuie de multe ori urmat tot în sens literal: «Dojeniţi pe cei fără de rînduială, mîngîiaţi pe cei slabi la suflet, sprijiniţi pe cei neputincioşi, fiţi îndelung răbdători faţă de toţi» [140], şi aceasta chiar şi cînd, pînă şi în ochii celui mai sîrguincios, se pot adeveri fiecare din aceste cuvinte: «adîncul înţelepciunii lui Dumnezeu» [141], fără ca porunca formulată în sens literal să-şi piardă ceva din adîncimea sa.

21. Desigur că cititorul atent se poate afla uneori în încurcătură, pentru că, fără o străduinţă apreciabilă, nu poate decide dacă un fapt care pare istoric să se fi petrecut după sensul literal sau nu şi dacă înţelesul literal al unei legi trebuie observat sau nu. De aceea, cititorul trebuie să se ţină aproape de sfatul Mîntuitorului, care sună aşa: «Cercetaţi Scripturile» [142] şi să examineze cu grijă pînă unde e adevărat ceea ce relatează textul şi de unde începe irealul şi, după puteri, să dea de urma acestui ireal, urmărindu-i sensul pretutindeni unde întîlneşte expresii asemănătoare în Scriptură. Întrucît însă, după cum acest lucru îi va deveni limpede cititorului, nu e posibilă conexiunea diferitelor părţi după sensul literal, dar, dimpotrivă, nu numai că e posibilă ci e şi reală conexiunea după sensul ideii principale, care e şi adevărată, de aceea în mod necesar va trebui să ne străduim să urmărim sensul întregului, adică pe cel spiritual. În acest scop, trebuie legate, în mod discret, semnificaţia lucrurilor ce par imposibile după literă, de fapte care nu sînt imposibile dar sînt veridice după literă şi interpretate alegoric, împreună cu cele care după literă nu sînt încă verificate. Pentru că, faţă de întreaga Scriptură, sîntem de părere că ea are un sens spiritual pentru orice pasaj, dar un sens literal nu avem în orice pasaj [143], întrucît în multe puncte se dovedeşte că sensul literal duce la absurdităţi. Iată de ce trebuie să fim cu mare atenţie cînd vrem să citim cu evlavie Sfintele Scripturi ca pe nişte scrieri dumnezeieşti, ale căror criterii de interpretare îmi par a fi cele ce urmează.

22. Scripturile declară că Dumnezeu şi-a ales un popor pe pămînt, căruia i se dau mai multe nume. În totalitatea sa, acest popor este numit cînd Israil, cînd Iacob. Cînd, apoi, s-au despărţit, pe vremea lui Ieroboam, fiul lui Nabot, atunci cele zece seminţii care s-au numit după nu-

139. *Mt.* 5, 34.
140. *I Tes.* 5, 14.
141. *Rom.* 11, 33; *I Cor.* 2, 10.
142. *In.* 5, 39. Pînă aici au fost înşirate exemple de tîlcuire literală; de acum urmează cazuri de exegeză spirituală.
143. «Pentru orice pasaj biblic există un sens spiritual, dar un sens literal nu avem pentru orice pasaj», iată o idee centrală a ermineuticii alegorizante şi pnevmatice ale lui Origen.

mele lui au primit numele de (poporul lui) Israil, pe cînd celelalte două seminţii şi Levi, care au fost conduse de urmaşii lui David, s-au numit (poporul lui) Iuda, iar întreaga ţară locuită de poporul căruia i-a fost dată de Dumnezeu, se numeşte Iudeea [144]. Capitala e în Ierusalim, oraş-mamă al mai multor oraşe, ale căror nume sînt împrăştiate în multe alte locuri, iar în Cartea Iosua,fiul lui Nun, sînt reunite toate la un loc [145]. În această privinţă, vrînd să ne ducă spre o cunoaştere mai înaltă, Apostolul zice undeva : «Priviţi pe Israel după trup» [146], vrînd să sublinieze că există şi un Israel după duh. În alt loc spune : «Nu copiii trupului sînt copii ai lui Dumnezeu» [147], căci, «nu toţi cei din Israel sînt israeliţi». Mai departe «nu cel ce se arată pe dinafară e iudeu, nici cel arătat pe dinafară, în trup, este tăiere împrejur ; ci există şi «iudeu întru ascuns», iar tăiere împrejur este aceea a inimii, în duh, nu în literă». Dar dacă cineva e numit «iudeu întru ascuns» [148], trebuie să reţinem că, după cum există un neam de iudei «în trup», tot aşa există şi un neam de «iudei întru ascuns» atunci cînd sufletul are, din anumite temeiuri nespuse, această origine nobilă. Dar există şi multe proorocii făcute împotriva lor, întrucît, după înţelesul literal, sînt prea de jos şi fără altitudinea şi vrednicia unei proorocii dumnezeieşti. De aceea nu trebuie oare să fie interpretate simbolic ? Şi dacă în formă sensibilă sînt făcute făgăduinţe inteligibile, aceasta înseamnă că nu sînt trupeşti nici cei cărora le sînt adresate făgăduinţele.

23. Şi pentru ca să nu mai pierdem vremea vorbind despre «iudeul cel întru ascuns» şi «despre omul cel lăuntric» [149] dintre israeliteni, mai ales că cele spuse le credem de ajuns pentru cine nu-i chiar de tot mărginit, să ne întoarcem iarăşi la problema noastră şi să spunem că Iacob e tatăl a doisprezece patriarhi, aceşti capi ai popoarelor, iar aceştia, la rîndul lor, ai israeliţilor, care s-au succedat din neam în neam. Pentru că israeliţii trupeşti au originea în capii popoarelor, aceştia în patriarhi şi patriarhii în Iacob şi în cei dinainte de el. Dar, în cazul acesta, israeliţii «în duh», al căror prototip [150] au fost cei trupeşti, nu se trag oare din seminţii, iar seminţiile nu vin oare din neamuri şi neamurile nu se trag oare dintr-unul singur, care, în orice caz n-are o

144. Potrivit concepţiei sale despre topografia cerească şi despre preexistenţă, Origen schiţează aici (ca şi în alte lucrări ale sale) punctele principale ale viziunii sale asupra «realităţilor» de dinainte de cîmpul istoric şi de după el.

145. *Iosua*, 13, 21.

146. *I Cor.* 10, 18.

147. *Rom.* 9, 8.

148. *Rom.* 2, 28.

149. *Rom.* 7, 22.

150. A se observa tipologia (în text iarăşi ἀναγωγή) între ordinea lumească-istorică şi cea netrupească.

naştere trupească, ci una mai înaltă? Căci el se trage din Isaac, iar acesta provine din Avraam şi pînă la urmă toţi provin din Adam, care, după cum spune Apostolul, este Hristos. Căci fiecare origine a neamurilor, care stau mai jos decît Dumnezeu Cel peste toate, şi-a luat începutul de la Hristos; El este, după Dumnezeu şi Tatăl a toate, în acelaşi timp părinte al tuturor sufletelor, aşa cum Adam e părinte al tuturor oamenilor. Şi dacă Eva a fost ridicată de Pavel pînă la a fi simbol al Bisericii [151], iar Cain e născut din Eva şi din ei îşi trag începutul toţi oamenii, din om în om, nu e de mirare că ei sînt chipul Bisericii, dat fiind că, în chip duhovnicesc, toate sufletele provin din Biserică.

24. Şi dacă ceea ce am spus despre Israel, despre seminţia şi neamul lor ne impresionează, atunci înţelegem ceea ce a spus Mîntuitorul: «nu sînt trimis decît numai către oile cele pierdute ale casei lui Israel» [152], nu ca Ebioniţii [153] cei săraciţi de minte — care sînt numiţi aşa după sărăcia minţii, «ebion» însemnînd la evrei sărac — aşa că nu sîntem de părere că Hristos ar fi venit în primul rînd la israeliţii cei trupeşti. Căci «nu copiii trupului sînt copii ai lui Dumnezeu» [154]. Mai departe, Apostolul învaţă în acelaşi fel despre Ierusalim: «cea liberă e Ierusalimul cel de sus, care este mama noastră» [155]. Şi în altă epistolă: «Şi v-aţi apropiat de muntele Sionului şi de cetatea Dumnezeului celui viu, de Ierusalimul cel ceresc şi de zeci de mii de îngeri şi de adunarea celor întîi născuţi, care sînt scrişi în ceruri» [156]. Dacă Israel se află în împărăţia sufletelor, iar Ierusalimul e un oraş ceresc, atunci urmează că oraşele lui Israel au drept «metropolă» Ierusalimul cel ceresc şi tot acelaşi lucru e valabil pentru întreagă Iudeea. Cînd auzim vorbindu-se cuvintele lui Pavel vestind înţelepciunea, e ca şi cum L-am auzi vorbind pe Hristos [157], de aceea trebuie înţeles că Scripturile vestesc des-

151. Din paralela paulină Adam-Hristos cugetarea lui Origen duce lucrurile mai departe făcînd şi din Eva prototip al Bisericii. La finea veacului IV lucrul era de notorietate publică, încît un istoric bisericesc ca Socrate afirmă (III, 7 Migne, *P. G.* 67, 392) că Origen şi-a expus teza sa îndeosebi în tomul IX la Cartea Facerii (pierdut).

152. *Mt.* 15, 24.

153. Despre ebioniţi, sectă eretică provenită îndeosebi din rîndurile iudeo-creştinilor de orientare rigoristă, vorbeşte încă Tertulian (*Praescript.* 10, 8; 33, 5). Origen îi pomeneşte şi în *C. Cels* II, 1. Aici el ironizează proveniena lor de la sărăcia în care trăiau, sărăcie pe care el o extinde şi în domeniul minţii!

154. *Rom.* 9, 8.

155. *Gal.* 4, 26.

156. *Evr.* 12, 22—23.

157. *II Cor.* 13, 3. Origen avea un adevărat cult pentru Pavel, pe care-l numea simplu «Apostolul». Desigur, interpretările alegorizante i-au apropiat cel mai mult. De aceea nu-i de mirare că şi în alte locuri (*Despre principii*, IV, 4, 2 etc.) se exprimă despre el superlativ ca şi aici. A se vedea Henri de Lubac, *Histoire et Esprit*, Paris, 1950, p. 19 ş.u.

pre Ierusalimul cel ceresc şi despre întreg ţinutul care cuprinde oraşele Ţării Sfinte. Poate că însuşi Mîntuitorul ne urcă la acele oraşe şi dă celor care s-au distins prin buna chivernisire a talanţilor lor, stăpînirea «peste zece oraşe» sau peste cinci [158].

25. Dacă proorociile privitoare la Iudeea şi la Ierusalim, la Israel, la Iuda şi la Iacob, aşa cum le-am interpretat noi mai presus decît înţelesul lor trupesc, ne aduc aminte de aceste taine, atunci e firesc că şi proorociile asupra Egiptului şi egiptenilor, asupra Babilonului şi a babilonenilor, asupra Tirului şi Sidonului, ca şi asupra celor din Tir şi din Sidon, precum şi asupra altor popoare, nu se referă numai la aceşti locuitori trupeşti din Egipt, din Babilon, din Tir sau din Sidon; pentru că, într-adevăr, dacă există israeliteni după duh, atunci trebuie să existe şi egipteni şi babiloneni după duh. Căci în nici un caz nu poate fi spus despre faraoni, regii Egiptului, ceea ce se scrie în cartea lui Iezechiel despre un om care a stăpînit sau va stăpîni peste Egipt [159]. Acest lucru îl poate băga de seamă orice cititor atent. Tot astfel nu poate fi spus despre un om care trebuia să stăpînească peste Tir. Într-adevăr, şi din cele spuse în multe locuri de Isaia în legătură cu Nabucodonosor, cum s-ar putea ele aplica la acest om? «Omul Nabucodonosor» n-a căzut din cer, nici n-a fost «stea strălucitoare, fecior al dimineţii» [160]. Tot aşa de puţin se pot înţelege de un om cuminte cele spuse în cartea lui Iezechiel despre cazul egiptenilor, cei din vecinătatea Etiopiei, ale căror trupuri sînt înnegrite de soare, cînd Egiptul urma să fie pustiit «patruzeci de ani, încît picior de om nu va trece prin el» [161] şi cînd atît de mult va fi încercat de războaie, încît în toată ţara sîngele va ajunge pînă la genunchi [162].

Şi apoi altele:

26. Dacă celor ce mor pe pămînt de moarte firească li se rînduieşte, fiind socotiţi vrednici, în urma faptelor săvîrşite aici, să petreacă într-un loc numit iad, unde există diferite locaşuri, tot aşa mor, ca să zic aşa, şi cei ce coboară în acest iad care începe de aici [163], din această lume, fiind judecaţi, după vrednicie, că au ajuns în locaşuri diferite, mai bune sau mai rele, răspîndiţi pe tot pămîntul, la un părinte sau la altul. Într-adevăr, un israelit poate cădea între sciţi, pe cînd un egiptean

158. *Lc.* 19, 17.
159. *Iez.* 26—29.
160. *Is.* 14, 12.
161. *Iez.* 29, 11. «Omul Nabucodonosor» e echivalent în cugetarea lui Origen cu diavolul. A se vedea şi indicele vol. I.
162. Aici se întrerupe textul atît în *Filocalie*, cît şi în *Despre principii*, probabil fiind vorba de aceeaşi idee controversată a preexistenţei.
163. Altă întrerupere, sensul aproximativ.

poate coborî în Iudeea. Dar Mîntuitorul a venit pentru «oile pierdute ale casei lui Israel» [164]. Iar întrucît mulţi din Israel n-au urmat învăţăturii Lui, au fost chemaţi şi cei dintre păgîni.

27. După părerea noastră, problema e ascunsă în expuneri istorice. Căci «asemenea este împărăţia cerurilor cu o comoară ascunsă în ţarină, pe care, găsindu-o un om, a ascuns-o şi de bucuria ei se duce şi vinde tot ce are şi cumpără ţarina aceea» [165]. Să ne gîndim că poate întreaga «ţarină», care e plină de tot felul de plante, e tocmai ceea ce vedem că ne stă la îndemînă în Scriptură, pe cînd ceea ce zace în ea şi pe care nu-l văd toţi, ci e îngropat — ca să zic aşa — sub plantele văzute sînt «vistieriile ascunse ale învăţăturii şi ale cunoştinţei» [166], care sînt numite, prin Duhul Sfînt, de Isaia «întunecate, nevăzute şi ascunse». Aceste vistierii, ca să poată fi aflate, au nevoie de ajutorul lui Dumnezeu, singurul care poate «zdrobi porţile cele de aramă» şi poate «zdrobi zăvoarele cele de fier». Atunci se va putea descoperi tot ce se află descris la Cartea Facerii despre adevăratele şi variatele genuri şi neamuri de suflete care se află aproape de Israel sau departe de el şi care simbolizează «coborîrea celor şaptezeci de suflete în Egipt» [167] «pentru ca să sporească numărul ca nisipul mării». Dar pentru că nu toţi urmaşii lor sînt «lumină a lumii» [168], întrucît nu toţi israeliţii sînt Israel [169], se înmulţesc din cei şaptezeci şi alţii «mulţi ca stelele cerului şi ca nisipul mării» [170].

DIN OMILIA A XXXIX-a LA IEREMIA [171]

28. Precum toate darurile lui Dumnezeu sînt neasemănat mai mari decît persoana muritoare, tot aşa Cuvîntul Înţelepciunii e mai presus decît toate cele trecătoare. Acest cuvînt s-a zămislit de la Dumnezeu, Cel ce a purtat grijă ca toate acestea să fie scrise şi au luat fiinţă cu vrerea Tatălui, Cuvîntului, într-un suflet curăţit şi desăvîrşit, cu toată

164. *Mt.* 15, 24.
165. *Mt.* 13, 44.
166. *Col.* 2, 3; *Is.* 14, 2.
167. *Deut.* 10, 22.
168. *Mt.* 5, 14.
169. *Rom.* 9, 6.
170. *Fac.* 22, 17; *Evr.* 11, 12.
171. A se vedea în volumul I Omiliile la Ieremia. Tot aşa a nu se uita că textul din cap. X al acestui volum e luat tot din omilia 39 la Ieremia. Titlul lor pare a fi fost redactat ulterior veacului IV.

conştiinţa neputinţei omeneşti de a înţelege Înţelepciunea. Dacă ar obiecta cineva orbeşte că nu pricepe Înţelepciunea cea nespusă a lui Dumnezeu şi a Cuvîntului, care fiind şi El Dumnezeu însuşi «era la început la Dumnezeu» [172], şi nu ar admite că aceste cuvinte trebuie căutate şi aflate în legătură cu Cuvîntul lui Dumnezeu şi cu Înţelepciunea cea de la El, unul ca acela în chip necesar va cădea în basme, în vorbării goale şi în închipuiri, vîrîndu-se singur în primejdia necredinţei. Pentru că trebuie să ne aducem aminte şi de porunca lui Solomon din cartea Eclesiastului, privitoare la aceste învăţături, care sună aşa: «Nu te grăbi să deschizi gura ta şi inima ta să nu se priceapă să scoată o vorbă înaintea lui Dumnezeu: că Dumnezeu este în ceruri, iar tu pe pămînt, pentru aceasta să fie cuvintele tale puţine» [173].

Deci se cuvine să credem că Sfînta Scriptură nu are nici o virgulă lipsită de Înţelepciunea lui Dumnezeu. Căci Cel ce mi-a poruncit mie, omului, şi mi-a zis: «nimeni să nu se înfăţişeze gol înaintea Mea» [174], Acela cu atît mai puţin nu va zice vreo vorbă goală. «Din plinătatea harului Lui» [175] grăiesc proorocii, de aceea El este Cel care insuflă toate cuvintele celor ce grăiesc din plinătatea Sa: atît la prooroci, cît şi în Lege, în Evanghelie şi în Apostoli [176], toate cuvintele sînt din plinătatea lui Dumnezeu. De aceea ele insuflă celor ce au ochi ca să vadă lucrurile plinătăţii, celor ce au urechi ca să audă cuvintele plinătăţii, ca şi celor ce au simţul [177] de a mirosi buna mireasmă. Dacă, dar, vreodată, citind Scriptura, te poticneşti de vreo idee care este pricină de sminteală şi piatră de poticnire, vinovat eşti tu. Deci să nu deznădăjduieşti, căci pietrele de poticnire şi pricinile de sminteală [178], toate, au un înţeles. În felul acesta se împlineşte ce s-a spus: «Credinciosul nu va fi făcut de ruşine» [179]. Crede numai şi vei găsi mult folos sfînt sub «piatra de poticnire».

172. *In.* 1, 2.
173. *Ecl.* 5, 1.
174. *Ieş.* 34, 20.
175. *In.* 1, 16.
176. Legea, proorocii, Evangheliile şi Apostolii, cu alte cuvinte întreaga Sfîntă Scriptură, a cărei unitate organică o apăra Origen îndeosebi împotriva marcioniţilor şi a altor gnostici, dar şi a unor filosofi profani, cum a fost Celsus, despre care vom vorbi în alt loc.
177. În original αἰσθητήριον, organ de perceput în sensul celor spuse de I Ioan 1, 1.
178. *Rom.* 9, 33; *I Pt.* 2, 7; *Is.* 8, 14.
179. *Rom.* 9, 33; *Is.* 28, 16.

I, 2

DIN COMENTARIILE LA PSALMUL 50. ADAUGĂ ÎN PARTE ŞI ÎNCEPUTUL ISTORIEI LUI URIE, DESPRINZÎNDU-I ŞI ÎNŢELESUL ALEGORIC

29. Chiar dacă unora li se pare forţat să interpretezi alegoric [180] o istorie, îndulcind asperităţile, totuşi este limpede că în zadar s-ar spune aşa ceva : lucrurile trebuie înţelese în contextul lor, ca nu cumva încercînd cineva să tîlcuiască lucrurile literal, să ajungă la concluzii inacceptabile în legătură cu bărbatul ucis şi cu dovedita lui nevinovăţie, atunci cînd (David) n-a vrut să intre în casa sa şi să se odihnească, în timp ce poporul era în tabără şi se lupta. Dar nu ştiu cum pot crede aşa cei ce nu vor să înţeleagă acest text în mod alegoric, cum că acest cuvînt, care a fost scris în sens propriu, prezintă nişte fapte omeneşti ca şi cum ar porni de la Duhul Sfînt. În virtutea acestor fapte, David este acuzat nu numai de desfrînare, ci şi de neomenie, fiindcă a îndrăznit să facă cu Urie un lucru străin chiar şi de moravurile unui om de rînd.

Eu însă aş zice că, precum judecăţile lui Dumnezeu sînt mari şi de nespus[181], tot aşa par ele să fie şi pricină de rătăcire pentru sufletele needucate. La fel şi Scripturile Lui sînt mari şi pline de cugetări nespuse şi tainice şi greu de pătruns. Adesea sînt foarte greu de tîlcuit şi devin pricină de rătăcire pentru sufletele needucate, care sînt de altă credinţă. Aceşti oameni acuză pe Dumnezeu, fără să stea pe gînduri şi cu grabă, pe baza Scripturilor, pe care nici nu le înţeleg. De aceea ei cad atît de jos, încît îşi făuresc un alt dumnezeu. Cel mai sigur este să acceptăm explicaţia limpede pe care ne-o dă cuvîntul «înţelepciunii celei ascunse şi tainice a lui Dumnezeu, pe care nici unul din cîrmuitorii veacului acestuia n-au cunoscut-o» [182], «potrivit cu descoperirea tainei celei trecute sub tăcere din timpuri veşnice», iar «acum dată pe faţă prin arătarea Domnului nostru Iisus Hristos» [183], prin apostoli şi prin cuvinte profetice de către Cuvîntul care «la început era la Dumnezeu» [184].

---

180. Despre ἀλληγορεύειν se poate vedea şi numai în *Filocalia*, la indice.
181. *Înţ. Sol.* 17, 1.
182. *I Cor.* 2, 7—8.
183. *Rom.* 16, 25.
184. *II Tim.* 1, 20 ; *In.* 1, 2.

I, 3

DIN OMILIA LA LEVITIC 15, ÎNDATĂ DUPĂ ÎNCEPUT

30. Neînțelegînd deosebirea dintre iudaismul sensibil și cel inteligibil, adică dintre iudaismul exterior și cel întru ascuns [185], unii dintre cei fără credință și ereticii cei mai lipsiți de evlavie fac numaidecît deosebirea între iudaism și între Dumnezeul care a dat aceste Scripturi și toată Legea, plăsmuindu-și alt dumnezeu, în afară de Dumnezeul care a dat Legea și Proorocii, deci altul decît Cel ce a făcut cerul și pămîntul. Realitatea însă nu stă așa ; ci Cel ce a dat Legea, Acela a dat Evanghelia [186] ; Cel care a creat cele văzute a făcut și pe cele nevăzute. Cele văzute și cele nevăzute sînt atît de înrudite între ele și atît de strîns legate, încît «cele nevăzute ale lui Dumnezeu se văd de la facerea lumii, înțelegîndu-se din făpturi» [187]. Este înrudire și între cele văzute ale Legii și ale Proorocilor, și între cele nevăzute sau inteligibile ale Legii și Proorocilor. Deoarece pe dinafară Scriptura este alcătuită, așa zicînd, dintr-un corp căzut, iar pe dinlăuntru din suflet înțelegător și cuprinzător, precum și din lumea duhului care este «închipuirea și umbra celor cerești» [188]. Ei bine, cinstind pe Cel ce a dat Scripturii un trup, un suflet și un duh — trup pentru cei dinainte de noi, suflet pentru noi și duh pentru cei ce vor moșteni viața veșnică și care vor ajunge la lucrurile cerești și adevărate ale Legii — vom da de acum tîlcuirea acestui pasaj nu după literă, ci după suflet. Iar dacă vom fi în stare, ne vom înălța și pînă la duh, potrivit cuvîntului despre jertfe, care a fost citit mai înainte [189].

II

CĂ SFÎNTA SCRIPTURĂ E ÎNCUIATĂ ȘI PECETLUITĂ

(Din volumul închinat Psalmului 1)

1. Cuvintele sfinte spun că Sfintele Scripturi se încuie și se pecetluiesc și anume cu cheia lui David [190] și cu pecetea despre care se spune

185. *Rom.* 2, 28 : iudaism sensibil și iudaism inteligibil, adică exterior și ascuns, istoric și tipologic, două feluri de exprimare pentru a pune în lumină interpretarea literală și cea spirituală.

186. «Acela care a dat Legea, Acela a dat și Evanghelia» ; se simte imediat formularea antignostică.

187. *Rom.* 1, 20.

188. *Evr.* 8, 5.

189. ανάγνωσμα = citire sau pericopă. Se știe că în lucrarea lui catehetică Origen punea să se citească pericopa, iar după citire urma explicarea. Din nou sînt pomenite la un loc cele trei interpretări : κατὰ γράμμα, κατὰ τὴν ψυχὴν și κατὰ τὸ πνευμα.

190. *Apoc.* 3, 7. Are dreptate P. Nautin *(Origène, sa vie et son oeuvre,* p. 261-292) să spună că Origen a dedicat Psaltirii mai multe lucrări. Cele de aici sînt doar fragmente. A se vedea și Migne, *P.G.*, vol. 12.

așa: «punerea peceții e o închinare adusă lui Dumnezeu» [191], ceea ce vrea să spună că puterea peceții care se aplică vine de la Cel ce a rînduit-o. Despre încuierea și pecetluirea cărții ne învață deschis Sfîntul Ioan atunci cînd scrie în Apocalipsă: «iar îngerului Bisericii din Filadelfia scrie-i: acestea zice Cel Sfînt, Cel Adevărat, Cel ce are cheia lui David, Cel ce deschide și nimeni nu închide, Cel ce închide și nimeni nu va deschide: știu faptele tale; iată, am lăsat înaintea ta o ușă deschisă, pe care nimeni nu poate să o închidă» [192]. Și ceva mai departe: «am văzut apoi, în mîna dreaptă a Celui ce ședea pe tron, o carte scrisă înlăuntru și pe dos, pecetluită cu șapte peceți. Și am văzut un înger puternic, care striga cu glas mare: Cine este vrednic să deschidă cartea și să desfacă pecețile ei? Dar nimeni din cer, nici de pe pămînt, nici de sub pămînt n-a fost în stare să deschidă cartea, nici să se uite în ea. Și plîngeam cu amar că nimeni n-a fost găsit vrednic să deschidă cartea, nici să se uite în ea. Și unul dintre bătrîni mi-a zis: nu plînge! Că iată a biruit leul din seminția lui Iuda, rădăcina lui David, ca să deschidă cartea și cele șapte peceți ale ei» [193].

2. Iată și proorocul Isaia cum a vorbit despre așa ceva, dar numai despre pecetluire: «Orice descoperire este pentru voi ca graiurile dintr-o carte pecetluită. Dacă le dai cuiva care știe carte și-i vei zice: «Citește de aici!», îți va răspunde: «Nu pot citi, căci e pecetluită». Iar dacă vei da cartea cuiva care nu știe carte, zicîndu-i: «Citește!», acela îți va răspunde: «nu știu carte» [194]. Și cred că acest lucru trebuie înțeles nu numai în legătură cu cele spuse în Apocalipsa Sfîntului Ioan ori în proorocia lui Isaia, ci cu întreagă Sfînta Scriptură atunci cînd avem în vedere în chip sincer posibilitatea noastră foarte modestă de a înțelege deplin cuvintele tainice și exprimările figurate sau neclaritățile de alt soi. Oricine va vrea să învețe să-și aducă aminte de ceea ce a spus Mîntuitorul despre cărturari și despre farisei, care, deși aveau în mînă cheile, totuși nu erau în stare să poată urma lui Hristos: «Vai vouă, învățătorilor de lege! Că ați luat în mînă cheia cunoștinței, dar nici voi n-ați intrat și nici pe cei ce voiau să intre nu i-ați lăsat» [195]. Și încă ceva.

191. Ἐκτύπωμα σφραγίδος, ἁγίασμα κυρίῳ, citatul nu se găsește în acest fel la locul indicat, *Ieșire* 28, 32, ci acolo e vorba doar de o deschizătură a meilului, una din hainele arhiereului. În felul cum a fost redactat textul se găsește în Epifanie, *Haeres. LXIV*; Migne, *P. G.* 64, 5—7, care, după cum se știe, a fost unul din cei mai pasionați antiorigeniști. Probabil că expresia de mai sus se va fi introdus ulterior, credem, din motivul interpretării exagerat alegorizante a lui Origen, ale cărui «cheie» și «peceți» nu le vedea cu ochi buni Epifanie.

192. *Apoc.* 3, 7 ș.u.

193. *Apoc.* 5, 1—5.

194. *Is.* 29, 11.

195. *Lc.* 11, 52; *Mt.* 23. 14. Editorul notează apoi: «plura habet Epiphanius».

3. Dorind dar să începem tălmăcirea psalmilor, să luăm drept pildă minunata tradiție pe care ne-a păstrat-o un evreu în legătură cu întreaga Sfîntă Scriptură. Spunea acolo că, din pricina nelămuririi ei, întreaga Sfîntă Scriptură e orînduită ca o casă în camerele căreia nu poți ajunge pînă nu deschizi pe cea principală. Lîngă fiecare cameră se afla o cheie, dar nu era cea potrivită, ci cheile tuturor camerelor erau împrăștiate și nu știai cu ce cheie vei putea să deschizi fiecare cameră și era muncă destul de grea să-ți găsești cheia potrivită cu care să poți deschide. Tot așa trebuie înțeles că și pentru Scripturile care nu-s clare, nu din altă parte vom putea afla mijloacele de a le lămuri decît tot de la cheia de explicare împrăștiată printre toate celelalte cărți. Cred, dar, că și Apostolul spre această cale ne îndrumă atunci cînd arată cum să înțelegem cuvintele dumnezeiești, zicînd : «pe care le și grăim, dar nu în cuvinte învățate ale înțelepciunii omenești, ci în cuvinte învățate ale Duhului Sfînt, lămurind lucruri duhovnicești oamenilor duhovnicești» [196].

Iar după aceea, comparînd simplu fiecare din cele nouă fericiri cu cele spuse în general, adăugă : [197]

4. Dacă «cuvintele Domnului sînt cuvinte curate, argint lămurit în foc, curățat de pămînt, curățat de șapte ori» [198], dictat exact și pus la încercare pînă la amănunt de Duhul Sfînt prin slujitorii Cuvîntului [399], atunci oare numai la noi să nu se aplice regula după care înțelepciunea lui Dumnezeu se extinde pînă la redactarea literală a Scripturii celei de Dumnezeu insuflate ? [200] Căci doar în acest scop a spus Mîntuitorul cuvintele : «o iotă sau o cîrtă din Lege nu va trece pînă ce se vor împlini toate acestea» [201]. Pentru că după cum la facerea lumii măiestria dumnezeiască s-a vădit nu numai în cer, în soare, în lună și în stele, prin felul în care au fost zidite toate aceste corpuri, ci același lucru se vede și pe pămînt, cînd ne gîndim la materia aleasă, din care au fost făcute toate, numai să nu mai aibă temei de trufie nici unul din trupurile celor mai mici viețuitoare față de Cel ce le-a creat, cu atît mai mult și sufletele existente în ele, și anume cu însușiri specifice fiecăruia, întrucît pînă și în cele necuvîntătoare a fost sădit ceva mîntuitor. Și tot așa nici din cele sădite pe pămînt, căci și aici fiecare își are de la Ziditorul

196. *I Cor.* 2, 13. Interesantă știrea despre cheia «colectivă» de care-i vorbise evreul respectiv.

197. Probabil în «pericopa» anterioară Origen explicase sensul cuvintelor «fericit bărbatul...» (*Ps.* 1, 1).

198. *Ps.* 11, 6.

199. *Lc.* 1, 7.

200. Din nou afirmată inspirația verbală a Sfintei Scripturi.

201. *Mt.* 5, 18.

ei rădăcini proprii și frunze și fructe, după soi și după calități. Și tot în același chip primim și noi, prin mijlocirea literelor omenești și prin revărsarea Duhului Sfînt, înțelepciune supraomenească rînduită pentru noi ca tot atîtea daruri ale purtării de grijă celei sfinte, iar acestea sînt cuvintele mîntuitoare sădite, ca să zicem așa, în fiecare literă ca tot atîtea temeiuri posibile ale înțelepciunii.

5. Într-adevăr trebuie să fim convinși că, așa cum a ieșit din mîna Creatorului, lumea este identică cu cea descrisă de Sfintele Scripturi, iar temeiurile pe care le întîlnim la cei ce caută să-și explice facerea lumii le găsim și în Sfintele Scripturi. Există, desigur, și în opera creațiunii cîteva lucruri greu de înțeles și chiar cu neputință de explicat, dar pentru aceasta nu trebuie acuzat Creatorul a toate pe motivul, să zicem, că nu aflăm pricina pentru care au fost aduse pe lume vasiliscul [202] sau alte fiare ucigătoare. Căci e necuviincios și de-a dreptul de neînțeles pentru cine are o cît de mică compasiune față de neputința neamului omenesc și pentru cine caută să afle cu toată limpezimea motivele acestei excepționale măiestrii a lui Dumnezeu să afirmi că astfel de lucruri contradictorii I-au fost cunoscute lui Dumnezeu, iar mai tîrziu (dacă vom fi socotiți vrednici) să ni se înfățișeze astfel de lucruri, iată, le-am acceptat cu toată evlavia ca permise.

În același timp trebuie să înțelegem că în Sfintele Scripturi se află multe adevăruri cu anevoie de exprimat. De aceea cei care pe de o parte au pretins că lumea e despărțită de Creatorul ei, iar pe de altă parte, au spus totuși că tot ce s-a plăsmuit pe lume s-a făcut după modelul lui Dumnezeu, unii ca aceia au rezolvat ei înșiși obiecțiunile de care am pomenit și prin aceasta conștiința lor proprie s-a liniștit în privința îndrăznelii nesăbuite de care am amintit pe motiv că în ele s-a găsit rezolvarea nedumeririlor. Căci dacă ar fi persistat strîmtorarea, ar fi persistat și nesiguranța celor care în felul acesta se vedeau depărtați de Dumnezeu. Și cu cît ar fi fost mai cuviincios să se rămînă la credința într-un Dumnezeu purtător de grijă, potrivit căreia toate făpturile își au originea în puterea Lui creatoare, și în schimb nimic mai nelegiuit și mai lipsit de cuviință decît să propovăduiască despre un astfel de Dumnezeu care-și părăsește făpturile [203].

202. *Ps.* 90, 1 reptilă otrăvitoare.

203. Desigur tema tratată aici va fi stat în legătură cu interpretarea eronată a gnosticilor marcioniți, care credeau că lumea cu suferințele și imperfecțiunile ei își are drept autor pe demiurgul Vechiului Testament. De aici și problema originii răului și a nedreptăților din natură și din viața omului descumpănea conștiințele acestor rătăciți.

III

DE CE CĂRȚILE INSUFLATE DE DUMNEZEU SÎNT DOUĂZECI ȘI DOUĂ LA NUMĂR?

(din același tom la psalmul 1)

1. Pentru că în capitolul în care am vorbit despre Numeri, fiecare număr își are valoarea sa, de care Făcătorul tuturor se folosește atît la formarea universului în general, cît și a părților lui în special [204], atunci trebuie să fim atenți să urmărim în Scriptură, pas cu pas, problema numerelor în general și a fiecăruia în parte. Trebuie să se știe că 22 sînt cărțile din Vechiul Testament, așa cum ni le-au transmis iudeii. Este ușor de înțeles că tot același număr îl au și subiectele pe care le tratează cele 22 de cărți. Căci precum cele 22 de subiecte par a fi abecedarul Înțelepciunii și al învățăturilor divine, ale căror elemente urmează să se întipărească în om, tot astfel cele 22 de cărți insuflate de Dumnezeu sînt un abecedar al înțelepciunii lui Dumnezeu și o introducere în cunoașterea ființelor.

IV

DESPRE GREȘELI DE LIMBĂ [205] ȘI DESPRE GRAIUL SIMPLU AL SFINTEI SCRIPTURI

(Din tomul IV la Evanghelia după Ioan, a patra filă de la început)

Cel care face distincție între cuvinte, între sensul lor și realitatea la care se referă, acela nu se va tulbura dacă întîlnește vreo greșeală de cuvinte în Scriptură, căci se va convinge, după ce va cerceta singur, că realitățile la care se referă cuvintele își au rostul lor firesc și aceasta în deosebi pentru că înșiși sfinții autori mărturisesc că cuvîntul și «propovăduirea lor nu constau în meșteșugul îmbinării unor cuvinte convin-

204. Valoarea simbolică a numerelor e adeseori reluată de Origen. Numărul literelor din alfabetul grecesc a fost socotit sfînt de evrei pentru că prin cărțile Scripturii ne-a venit «înțelepciunea lui Dumnezeu», zice Origen. Se știe că el merge atît de departe în admirația față de cuvîntul biblic, încît socotea că el «n-a venit prin om, ci de la Duhul Sfînt prin voința Tatălui și prin săvîrșirea Fiului» *(Despre principii,* IV, 2, 2). De aceea Origen a și fost cel dintîi scriitor bisericesc care a spus despre Biblie că e «insuflată» sau «inspirată de Dumnezeu» (θεόπνευστος, inspiratio).

205. σολοικισμὸς = violarea regulelor de sintaxă, mai ales de acord. Am tradus astfel de părute greșeli cu «stîngăcii».

gătoare ale unei înțelepciuni omenești, ci în dovada Duhului și a puterii» [206].

Apoi, vorbind despre astfel de stîngăcii ale evanghelistului, autorul continuă astfel :

2. Întrucît apostolii nu fac parte din categoria celor care nu-și dau seama de domeniile în care mai scapă o greșeală și în care nu sînt destul de atenți, mărturisesc ei înșiși că «chiar dacă sînt neiscusiți în cuvînt, nu sînt însă în cunoștință» [207]. Și acest lucru s-ar putea spune nu numai despre Pavel, ci și despre ceilalți apostoli. În ce mă privește, iată cum tălmăcesc cuvintele : «avem această comoară în vase de lut, ca să se învedereze că puterea covîrșitoare este a lui Dumnezeu și nu de la noi» [208], ceea ce vrea să ne aducă aminte de vistieria ascunsă a cunoașterii și a înțelepciunii, de care se vorbește și în alt loc, precum și de «vasele de lut», care sînt limbajul simplu al Scripturii, pe care grecii sînt înclinați să-l disprețuiască, dar care arată puterea cea nemărginită a lui Dumnezeu. Căci tainele adevărului și forța celor spuse au avut putere să nu se lase stingherite de simplitatea limbajului, ci să ajungă la marginile lumii și să supună Cuvîntului lui Hristos nu numai pe «cele nebune ale lumii, ci și pe cele înțelepte» [209]. Căci vedem, cînd vorbim de chemare, nu doar că nimeni nu este înțelept după trup, ci că nu sînt mulți înțelepți după trup. Cînd propovăduia Evanghelia, Pavel se simțea dator să vestească cuvîntul «nu numai barbarilor, ci și elinilor» [210], nu numai celor neînțelegători și gata să aprobe orice, ci și celor înțelepți. Căci a fost învrednicit de Dumnezeu să fie «slujitor al Noului Testament» [211], folosindu-se de o «dovadă a Duhului și a Puterii» [212], pentru ca adeziunea oamenilor credincioși să nu fie o lucrare «a înțelepciunii omenești, ci a puterii lui Dumnezeu». Căci dacă Scriptura ar avea puterea și farmecul exprimării, pe care le admiră grecii, ar putea bănui cineva că nu adevărul creștin a pus stăpînire pe conștiințele oamenilor, ci ar bănui că i-a convertit acordul gramatical corect, care sare în ochi, iar frumusețea expresiei a furat sufletul ascultătorilor, înșelîndu-i.

206. *I Cor.* 2, 4.
207. *II Cor.* 4, 7.
208. *Col.* 2, 3.
209. *I Cor.* 1, 26.
210. *Rom.* 1, 24.
211. *II Cor.* 3, 6.
212. *II Cor.* 2, 4.

V

CE ESTE MULTĂ VORBIRE ŞI CE SÎNT CĂRŢILE CELE MULTE? TOATĂ SCRIPTURA CEA DE DUMNEZEU INSUFLATA ESTE O SINGURĂ CARTE [213]

(Din tomul al V-lea la Evanghelia după Ioan, la început)

1. Întrucît tu nu te mulţumeşti să-ţi asumi faţă de mine această lucrare de contra-maestru al lui Dumnezeu, ci pretinzi că chiar şi acum cînd lipsesc (din Alexandria) [214] să închin cea mai mare parte a timpului ţie şi muncii care ţi s-a încredinţat, aş putea să mă feresc de această oboseală şi să ocolesc primejdia în care cad cei ce se apucă — prin vrerea lui Dumnezeu — să scrie lucrări de teologie. Ca să mă apăr, aş putea spune, bazîndu-mă pe Sfînta Scriptură, că renunţ şi eu la compunerea de cărţi multe. Căci Solomon zice în Eclesiast: «Fiul meu, să fii cu luare aminte: scrisul de cărţi este fără sfîrşit, iar învăţătura multă este osteneală pentru trup» [215]. Căci dacă expresia: «multe cărţi» nu ar avea un înţeles tainic şi încă nelămurit, aş fi călcat făţiş porunca şi m-aş fi ferit să scriu multe cărţi.

Apoi zicînd cum, din interpretarea cîtorva cuvinte ale Evangheliei, i-au ieşit patru volume, adaugă:

2. Două sînt înţelesurile frazei: «Fiule, fereşte-te de a scrie cărţi multe». Unul este: nu trebuie *să posedăm* cărţi multe, altul, că nu trebuie *să compunem*, sau să scriem cărţi multe. Dacă nu admitem primul înţeles, în tot cazul trebuie să-l admitem pe al doilea. În schimb, şi dacă îl admitem pe al doilea, nu trebuie neapărat să-l admitem pe cel dintîi. Din ambele interpretări, cred că ceea ce trebuie să învăţăm mai cu deosebire este că nu trebuie să compunem cărţi multe. Deocamdată aş fi putut să-ţi trimit drept apărare acest cuvînt, aducînd ca mărturie faptul că nici sfinţii nu s-au îngrijit să scrie cărţi multe şi de aceea să încetez şi eu, de aici înainte, să dictez texte aşa cum ne-am înţeles, interzicîndu-mi de acum să ţi le trimit. Dar deoarece trebuie să cercetăm Scriptura cu conştiinciozitate, ferindu-ne de a lua de bun sensul care ne place, ţinînd seama de simpla înşiruire a cuvintelor, nu pot să nu prezint, spre propria mea apărare, argumentele de mai sus, căci te-ai servi

213. Deşi redactat ulterior, titlul acesta rezumă admirabil convingerea lui Origen despre unitatea Sfintei Scripturi: ἡ θεόπνευστος Γραφή.

214. Ἐολοικισμὸς = lipsind (din Alexandria). E vorba de iarna anului 231—232, cînd Origen era plecat în Antiohia, chemat de împărăteasa Iulia Mammea (P. Nautin, *Origène, sa vie et son oeuvre*, Paris, 1977, p. 140).

215. *Ecl.* 12, 12.

de ele împotriva mea dacă aș călca învoiala noastră [216]. Și, mai întîi, fiindcă se pare că istoria este de acord cu textul citat și întrucît nici unul dintre sfinți nu și-a exprimat gîndul prin compoziții multe și multe cărți, să vorbim acum despre acest subiect, anume că mi s-ar putea reproșa că am scris atît de multe cărți în comparație cu Moisi, cel atît de mare, dar care n-a lăsat decît cinci cărți.

[*Din «Istoria bisericească» [217] a lui Eusebie VI, 25, 7—10.*

III

Dar nici cel care a fost învrednicit să fie slujitor al Noului Testament, nu al literei, ci al duhului [218], Pavel, care «de la Ierusalim și din ținuturile de primprejur a împlinit propovăduirea Evangheliei pînă în Iliria» [219], n-a ajuns să scrie tuturor Bisericilor în care a învățat. Mai mult, și Bisericilor cărora le-a scris, nu le-a trimis uneori decît cîteva rînduri. Petru, pe care a fost «zidită Biserica, pe care nici porțile iadului nu o vor putea birui» [220], n-a lăsat decît o singură epistolă recunoscută de toți, poate și pe o a doua, deși lucrul nu-i sigur [221]. Și ce să mai zicem de cel care s-a aplecat cu capul pe pieptul lui Iisus, Ioan, care n-a lăsat nici el decît o singură Evanghelie, cu toate că recunoștea că ar fi atîtea lucruri de istorisit încît nici în toată lumea n-ar încăpea (cărțile ce s-ar fi scris) [222] și care a mai scris și Apocalipsa, după ce a primit porunca să treacă sub tăcere și să nu pună în scris cuvintele celor șapte tunete? El a mai lăsat și o epistolă de abia cîteva rînduri, poate și o a doua și o a treia, dar nu toți le cred ca autentice; dealtfel, toate laolaltă nu au mai mult de 100 de rînduri [223].]

---

216. În rolul lui de «contra-maestru», Ambrozie, ucenicul și prietenul lui Origen, mecenatul care i-a comandat cele mai multe lucrări (între care și *Comentarul la Ioan)* încheiase un fel de tîrg (să explice cărțile sfinte și să compună tratate de apărare a învățăturii creștine, atacate de filosofi și gnostici între care se numărase în tinerețe și Ambrozie însuși), în care sens îi plătea tahigrafii și stenografii.

217. Am urmat exemplul altora *(Origène, Commentaire sur S. Jean,* par P. Nautin, I, Paris, 1966, p. 376—377), publicînd aici fragmentul acesta din *Istoria bisericească* a lui Eusebiu VI, 25, 7—10 pentru a fi mai ușor de înțeles mersul ideilor între fragmentul dinainte și cel care urmează.

218. *II Cor.* 3, 6.

219. *Rom.* 15, 19.

220. *Mt.* 16, 18.

221. După cum se știe (Nautin, *op. cit.,* p. 376—377) părerea lui Origen a fost corectată de cei mai mulți din urmașii săi, încît ambelor epistole ale Sfîntului Petru li s-a recunoscut autenticitatea.

222. *In.* 21, 25.

223. Despre Origen și cele două din urmă din epistolele lui Ioan a se vedea informațiile la același P. Nautin, *op. cit.,* p. 377—378.

Apoi, enumerînd pe prooroci şi pe apostoli, care au scris fiecare, mai mult sau mai puţin, adaugă :

3. Şi iarăşi, după acestea, mă apucă ameţeala la gîndul că, ascultînd de tine, n-am ascultat de Dumnezeu şi n-am urmat pe sfinţi. Dar, apărîndu-mă pe mine, măcar de nu m-aş lăsa înşelat din pricina iubirii prea mari pe care ţi-o port şi fiindcă n-aş vrea să te supăr cu nimic, iată în ce fel am găsit de bine să mă apăr în cazul de faţă. În acest scop citez cele spuse de Eclesiast : «Fiule, fereşte-te să scrii cărţi multe» [224]. Căci iată în alt loc ce spun Pildele aceluiaşi Solomon : «Mulţimea cuvintelor nu scuteşte de păcătuire, iar cel ce-şi ţine buzele lui este un om înţelept» [225]. Mă întreb dacă nu cumva multa vorbire însemnează cuvinte multe, chiar şi dacă ar spune cineva cuvinte sfinte şi de mîntuire ? Dacă aşa stau lucrurile, atunci oricine care lasă să-i scape multe cuvinte de folos, tot *«vorbă multă»* face, de unde urmează că nici Solomon însuşi nu a evitat păcatul acesta, căci şi el a spus trei mii de pilde, iar cîntările lui au fost cinci mii, vorbind despre copaci, de la cedrul din Liban pînă la isopul de pe ziduri şi despre animale, despre păsări, despre tîrîtoare şi despre peşti [226]. Dar atunci va zice cineva : cum şi-ar putea împlini învăţătura scopul fără ceea ce, în mod simplu, este considerat vorbă multă ? Căci însăşi înţelepciunea aceluiaşi Solomon zice celor rătăciţi : «V-am rostit destule cuvinte şi tot nu aţi luat aminte» [227]. Şi Pavel se pare că şi-a prelungit cuvîntul în învăţătură începînd din zori de zi şi pînă la miezul nopţii, cînd tînărul Eutihie, fiind prins de somn şi căzînd jos, a tulburat pe ascultători crezîndu-l mort [228].

4. Dar chiar dacă este adevărat că «prin multă vorbire omul nu-i scutit de păcat» şi dacă e tot aşa de adevărat că Solomon n-a păcătuit cînd a scris multe despre subiectele suszise şi nici Pavel n-a păcătuit cînd şi-a prelungit vorbirea pînă la miezul nopţii, atunci va trebui să cercetăm ce însemnează de fapt multă vorbărie, iar după aceea vom trece la chestiunea : «să nu scrii cărţi multe». Într-adevăr, tot Cuvîntul lui Dumnezeu, care la început era la Dumnezeu, nu însemnează vorbă multă, întrucît nu sînt mai multe cuvinte, căci Cuvîntul lui Dumnezeu este unul singur, cuprinzînd doar mai multe idei, dintre care fiecare este o parte a cuvîntului întreg. Cît despre oricare alte cuvinte, despre care se spune că ar conţine un plan de expunere, oricare ar fi el, chiar dacă este vorba de adevăr — chiar dacă s-ar părea că spui ceva ciudat

224. *Ecl.* 12, 12.
225. *Pilde* 10, 19.
226. *III Regi* 4, 32—33.
227. *Pilde* 1, 24.
228. *Fapte* 20, 7—10.

— nici unul din ele nu este Cuvîntul, ci fiecare sînt mai multe cuvinte [229]. Căci în nici unul din celelalte cuvinte nu este unitate, nici acord, nici unime. Din pricina diferenţierii şi a contrazicerii dintre ele, unimea piere şi au rămas numai numere, poate chiar numere nesfîrşite. Aşa încît putem zice că orice vorbitor care spune lucruri străine de cinstirea adusă lui Dumnezeu face vorbărie, pe cînd cel ce spune adevărul, chiar dacă vorbeşte despre toate ideile posibile, aşa încît să nu lase de o parte nici o idee, spune mereu un singur cuvînt. Se ştie că sfinţii nu fac vorbărie, căci tot ce spun ei are drept ţintă pe Cuvîntul cel Unul (Născut). Aşadar, dacă multa vorbărie se apreciază mai ales după opiniile exprimate, iar nu în cantitatea de cuvinte ale expunerii, atunci vezi şi tu dacă se poate spune în acelaşi fel despre toate cărţile sfinte că sînt o singură carte, pe cînd, dimpotrivă, despre cele profane că sînt mai multe, neunitare.

5. Dar fiindcă trebuie să probăm acest lucru prin mărturii din dumnezeiasca Scriptură, să fii atent dacă voi putea să-ţi prezint acest adevăr cu toată precizia, dovedindu-ţi că la noi nu s-a scris despre Hristos numai într-o singură carte, dacă am lua acest cuvînt «carte» în sensul obişnuit al cuvîntului. Căci despre Hristos s-a scris nu numai în Pentateuh, ci despre El este vorba şi în fiecare din Prooroci şi în Psalmi, într-un cuvînt, după cum zice Mîntuitorul însuşi, în toată Scriptura, cum ne dă să înţelegem atunci cînd zice: «Cercetaţi Scripturile, căci socotiţi că în ele aveţi viaţă veşnică, dar tocmai acelea sînt care mărturisesc despre Mine» [230]. Deci dacă Hristos însuşi ne trimite la Scripturi, pentru că ele sînt cele care mărturisesc despre El, însemnează că El nu ne trimite numai la o singură carte, excluzînd pe celelalte, ci la toate cărţile, care vestesc despre El, vestiri pe care cartea Psalmilor le numeşte «Capul Cărţii», cum este scris: «În capul cărţii scris este despre Mine» [231]. Aşadar, cel ce vrea să tîlcuiască, cuvînt de cuvînt, cele scrise în «capul cărţii» unuia sau altuia din volumele cuprinse în Scriptură, unul ca acela e dator să ne spună din ce motive preferă numai o anumită carte, iar pe celelalte nu. Căci pentru ca cineva să poată susţine despre cuvîntul la care se referă ar trebui să spună aşa cum s-a scris în Cartea Psalmilor: «în capul acestei cărţi este scris despre Mine». În realitate însă David zice că toate cărţile formează un singur cap, un singur capitol mare, din pricina recapitulării cuvîntului care a venit la noi. Căci, în definitiv, ce este şi cartea văzută

229. Aceeaşi idee o susţine şi tratatul *Despre rugăciune* (21, 2), în acest volum.
230. *In.* 5, 39.
231. *Ps.* 39, 11.

de Ioan [232], care era scrisă şi pe faţă şi pe dos, dar pe care nimeni nu putea s-o citească şi să-i rupă peceţile, decît numai leul din seminţia lui Iuda, odrasla din rădăcina lui David [233], care avea cheia lui David, singurul care a deschis-o, dar pe care nimeni n-o va închide, singurul care a închis-o şi nimeni n-o va mai deschide [234] ? Întreaga Sfîntă Scriptură este ilustrată prin această carte. Partea «dinlăuntru» Scripturii înseamnă înţelesul ei mai simplu, iar «dosul» ei, înţelesul mai duhovnicesc şi mai greu de aflat.

6. Pe lîngă acestea, dacă vrem să dovedim că textele sfinte formează o singură carte, pe cînd cele cu subiecte profane sînt multe cărţi, trebuie să observăm că pentru cei vii nu există decît o singură carte, din care vor fi şterşi cei ce se vor dovedi nedemni de această carte, precum este scris : «Vor fi şterşi din cartea celor vii» [235], pe cînd pentru cei supuşi judecăţii lumeşti se vorbeşte de mai multe cărţi, căci şi Daniil zice : «Judecătorul s-a aşezat şi cărţile au fost deschise» [236]. Despre faptul că una singură este cartea lui Dumnezeu, aduce mărturie şi Moise cînd zice : «De vrei să ierţi poporului păcatul, iartă-l ; iar de nu, şterge-mă şi pe mine din cartea Ta, în care m-ai scris» [237].

Tot aşa înţeleg şi citatul din Isaia, pentru că nu-i un obicei la acest prooroc să aibă în cartea sa cuvinte pecetluite, care să nu poată fi citite nici de cel care nu ştie carte şi nici de cel care ştie, dar care n-o poate citi pentru că e pecetluită [238]. Lucrul acesta este adevărat pentru întreaga Scriptură. A trebuit să vină (Dumnezeu) Cuvîntul care s-o deschidă şi s-o închidă, cum scrie Scriptura : «Căci El va deschide şi nimeni nu va închide» [239] şi după ce o va fi deschis nimeni nu va mai putea face vreo observaţie faţă de situaţia clară pe care El a lăsat-o. De aceea zice proorocul că va deschide şi nimeni nu va închide.

Şi aproape la fel cred că trebuie tălmăcit şi alt loc din Sfînta Scriptură, anume locul din proorocul Iezechiel, în care sînt scrise cuvintele : «Şi pe o parte şi pe alta erau scrise plîngere, tînguire şi jale» [240], pentru că toată Scriptura e plină de vaietele celor nemîntuiţi, de cîntările de bucurie ale celor mîntuiţi şi de bocetul celor care nu sînt nici mîntuiţi, nici pierduţi. Dar şi Ioan Evanghelistul, cînd a înghiţit un capăt al sulului care era scris şi pe faţă şi pe dos, a închipuit Scriptura întreagă,

232. *Apoc.* 5, 1—3.
233. *Apoc.* 5, 5.
234. *Apoc.* 3, 7.
235. *Ps.* 68, 32.
236. *Dan.* 7, 10.
237. *Ieş.* 32, 32.
238. *Is.* 29, 11—12.
239. *Is.* 22, 22.
240. *Iez.* 2, 10.

care e la început foarte dulce cînd o mesteci, dar care devine tot mai amară [241] pentru conştiinţa tuturor celor care ajung s-o cunoască. Şi ca să dovedesc acest lucru, am să mai adaug un cuvînt al Apostolului, pe care ucenicii lui Marcion nu l-au înţeles şi din cauza căruia ei nu cinstesc Evangheliile. Căci legîndu-se de faptul că Apostolul Pavel zice: «prin Hristos Iisus după Evanghelia mea» [242] iar nu «după Evangheliile mele», aceia susţin că Apostolul zice la singular, Evanghelia «mea», pentru motivul că nu sînt mai multe Evanghelii! Ei nu înţeleg că, precum Unul este cel despre care au scris mai mulţi evanghelişti, tot aşa una este şi Evanghelia compusă de mai mulţi şi că, deşi e scrisă de patru inşi, totuşi în realitate e o singură Evanghelie.

7. Aşadar, dacă acestea ne-au putut convinge ce anume înseamnă o singură carte şi ce sînt cele multe, acum grija mea cea mare este să nu mă fac vinovat de călcarea poruncii, nu de a nu scrie mai multe cărţi, ci de a fi cu grijă la ideile exprimate în ele. Căci dacă aş expune ceva neadevărat, fie şi numai într-una din scrierile mele, ar fi ca şi cum aş fi scris multe cărţi.

Dar acum, cînd cei de alte credinţe, sub pretextul cunoaşterii argumentelor, se ridică împotriva Sfintei Biserici a lui Hristos şi compun tratate alcătuite din mai multe cărţi, care făgăduiesc o explicare — zic ei — corectă a cuvintelor evanghelice şi apostoleşti, dacă am tăcea şi nu le-am opune învăţăturile adevărate şi sănătoase, ereticii vor pune mîna pe sufletele dornice, care, în lipsă de hrană mîntuitoare, se vor grăbi să alerge spre bucate oprite, necurate şi pierzătoare. De aceea, cred că e de mare trebuinţă ca, dacă cineva poate să apere cuvîntul lui Dumnezeu fără să-l falsifice şi să mustre pe cei ce posedă falsa cunoştinţă, să se pregătească pentru combaterea plăsmuirilor eretice, punîndu-le faţă în faţă sublimul mesajului evanghelic, care se întemeiază pe armonia aceloraşi învăţături din ambele testamente, atît ale Vechiului Testament cît şi ale aşa-numitului Testament Nou. Adu-ţi aminte că nici chiar tu însuţi, din cauză că nu aveai un sfetnic care să te îndrumeze bine, ca unul care aveai mare dragoste pentru Iisus, nu ai putut fi mulţumit cu credinţa iraţională şi neluminată a ereticilor [243], deşi te dedicaseşi într-o vreme unor învăţături de care apoi te-ai despărţit, judecîndu-le după cuviinţă, căci ţi-ai dat seama de greşeala pe care o făcuseşi.

241. *Apoc.* 10, 10.

242. *Rom.* 2, 16. Marcion nu se mulţumea că respingea cărţile Vechiului Testament ca fiind opera Demiurgului rău şi răzbunător, ci şi din Noul Testament nu admitea decît o singură Evanghelie, după Pavel (*Rom.* 2, 16).

243. Vechi adept al gnosticilor valentinieni, Ambrozie a fost cîştigat pînă la urmă de predica lui Origen, cum reiese din acest pasaj.

Iată, dar, ce am crezut de bine să spun spre a mă apăra de cei care m-ar putea acuza în legătură cu vorbirea şi cu scrisul meu. Oare nu aceasta e atitudinea unuia care se teme că nu-i în stare să aibă de la Dumnezeu însuşirile cerute unui vrednic slujitor al Noului Testament, desigur nu al literei, ci al duhului ? [244] Or, tocmai de aceea nu am mai îndrăznit mai departe să mai dictez la scrierea cărţilor [245].

VI

ÎNTREAGĂ SFÎNTA SCRIPTURĂ ESTE UN INSTRUMENT PERFECT ACORDAT AL LUI DUMNEZEU

(Din al doilea tom la Evanghelia după Matei
în legătură cu «fericiţi făcătorii de pace»)

1. Sub toate aspectele în care am vorbit despre «fericiţi făcătorii de pace...» [246], putem spune că în cuvintele dumnezeieşti nu este nimic sucit şi fără rost [247], lucru limpede pentru oricine judecă. Şi deoarece pentru făcătorul de pace nimic nu este sucit şi fără rost, de aceea el vede în întreaga Scriptură «noian adînc de pace» [248], chiar şi în pasajele care par a conţine contraziceri şi nepotriviri între ele.

Dar mai există şi un al treilea fel de făcători de pace, cel care dovedeşte că ceea ce altora li se pare contradictoriu, în realitate nu este aşa, ci dimpotrivă un acord şi o potrivire între texte, adică între Vechiul Testament şi Noul Testament, între Lege şi Prooroci, între o Evanghelie şi alta, între Evanghelii şi textele apostolice şi, în sfîrşit, între un text apostolic şi altul tot apostolic. Căci, cum se spune în Eclesiast, toate textele Scripturii sînt «cuvinte ale înţelepţilor care sînt ca boldurile de îmboldit dobitoacele... şi ca nişte cuie înfipte şi ascuţite şi sînt date de un Păstor» [249] şi nici un cuvînt din ele nu este de prisos. Dar Cuvîntul este un Păstor al oilor cuvîntătoare, a căror slavă este că nu sînt de acord cu cei ce nu «au urechi de auzit» [250], dar în schimb sînt de acord cu adevărul.

2. Căci, precum diferitele strune ale Psaltirii şi ale chitarei scot cîte un sunet propriu, dar care, evident, nu seamănă cu sunetul altor

244. *II Cor.* 3, 6.
245. Despre numărul stenografilor şi tahigrafilor folosiţi de Origen am vorbit în studiul introductiv al volumului prim.
246. *Mt.* 5, 9.
247. *Pilde* 8, 8.
248. *Ps.* 71, 7.
249. *Ecl.* 12, 11.
250. *Lc.* 8, 8.

strune, iar unui om nemuzical şi necunoscător în ale muzicii i se va părea că prin varietatea sunetelor s-ar primejdui frumuseţea armoniei, tot aşa, cei ce nu ştiu să asculte armonia lui Dumnezeu din Sfintele Scripturi socotesc că ele s-ar contrazice între ele. Ei zic că sînt nepotriviri între Vechiul Testament şi Noul Testament, între Lege şi proroci, între cele patru Evanghelii în general şi între fiecare Evanghelie în special, ba chiar între apostol şi apostol. Dacă însă avem de a face cu un bun cunoscător în ale muzicii lui Dumnezeu, care pe deasupra mai e şi înţelept în fapte şi în vorbe, acela va face ca David, căci numele David se tîlcuieşte «îndemînatic la degete» ; fiind bun cunoscător în ale muzicii, adică va scoate sunete de muzică dumnezeiască, intonînd, pe rînd, o dată strunele Legii, altă dată pe cele ale Evangheliilor, iar altă dată pe ale proorocilor, pe cît se va părea de potrivit, lovind de fiecare dată, dar în armonie, cînd strunele Apostolilor, cînd pe ale Proorocilor, precum tot în armonie sînt şi strunele apostolice cu cele evanghelice. Căci întreaga Scriptură este un singur instrument desăvîrşit şi armonizat al lui Dumnezeu, care emite în diferite sunete o singură melodie, izbăvitoare pentru cei ce vor să o înveţe, melodie care împiedică şi opreşte toată lucrarea duhului celui viclean, aşa cum şi cîntarea din harpă a lui David făcea să înceteze lucrarea duhului viclean, care era în Saul [251] şi îl îmblînzea. Aşadar, vezi bine că este de trei ori făcător de pace cel ce urmează Scriptura şi păzeşte (contemplă) pacea din ea şi o dă celor ce caută dreptatea şi vor să afle binele.

VII, 1

DESPRE ÎNSUŞIRILE PERSOANELOR DIN SFÎNTA SCRIPTURĂ

(Din volumul cel mic la «Cîntarea Cîntărilor» pe care l-a scris în tinereţe)

Pe cel ce nu înţelege caracterul persoanelor Scripturii, al celor care vorbesc şi al celor despre care se vorbeşte, textul biblic îl pune în mare nedumerire dacă va căuta să deslueşască cine anume e persoana care vorbeşte, ce a spus, cui s-a adresat persoana respectivă şi cînd a încetat de a mai vorbi ? Este de observat adesea şi în ce scop i-a vorbit, precum şi ce anume zice altul către acea persoană ? Neştiind însă despre ce este vorba, de multe ori pune cuvintele în seama altei persoane, deşi persoana care vorbeşte este aceeaşi. De aceea trebuie schimbate uneori amîndouă, şi vorbitorul şi obiectul vorbirii. Sau dacă trebuie amîn-

251. *I Regi* 16, 14. Am văzut mai sus că numele David însemnează «cel îndemînatic la degete».

două menținute, nu apare destul de clar ceea ce menținem [252]. De ce să mai căutăm exemple pentru fiecare din aceste cazuri, cînd cărțile proorocilor sînt pline de astfel de deosebiri? Aceasta este cauza, și nu întîmplătoare, că cercetătorul nu-și dă seama de obscuritatea acestor cazuri. Scriptura mai are și obiceiul să sară de la un subiect la altul și acest lucru îl fac mai cu seamă proorocii, încît produc obscuritate și încurcătură.

VII, 2

DIN OMILIA A IV-A LA FAPTELE APOSTOLILOR:

[*«Trebuia să se împlinească Scriptura, pe care a prezis-o Duhul Sfînt despre Iuda, prin gura lui David»*]

În Psalmul în care se scrie despre Iuda ai zice că n-ar vorbi Duhul Sfînt. E limpede însă că acele cuvinte sînt ale Mîntuitorului, care zice: «Dumnezeule, lauda mea n-o ține sub tăcere, că gura păcătosului și gura vicleanului deasupra mea s-au deschis» și celelalte care urmează, pînă la: «Și dregătoria lui să o ia altul» [253]. Deci, dacă cel ce ar zice aceste cuvinte este Mîntuitorul, cum de spune Petru: «Trebuia să se împlinească Scriptura aceasta pe care Duhul Sfînt, prin gura lui David, a spus-o dinainte despre Iuda»? [254] Poate că lucrul pe care îl aflăm de aici este astfel: Duhul Sfînt joacă rolul altor persoane în scrierile proorocilor, iar cînd Duhul Sfînt personifică pe Dumnezeu, atunci cel care vorbește nu este Dumnezeu, ci Duhul Sfînt însuși Cel care vorbește în numele lui Dumnezeu (-Tatăl). Cînd preînchipuie pe Hristos, nu vorbește Hristos, ci Duhul Sfînt vorbește în persoana lui Hristos. Așadar, cînd Duhul Sfînt personifică pe un prooroc sau pe cutare sau cutare popor sau orice altceva, ne-ar putea personifica El vreodată, cel care ia rolul acestora, și pe noi, ca să știm că este Duhul Sfînt?

VIII

Nu trebuie să ne apucăm să îndreptăm lipsa de acorduri ale frazei și acele cuvinte care pot lipsi din înțelesul literal al Scripturii. Aceste

252. Ca un temeinic cunoscător al mijloacelor de exprimare biblice Origen nu elimină nici unul din aspectele care deosebesc o nuanță de alta, după cum cere ermineutica.

253. *Ps.* 108, 1, 7.

254. *Fapte* 1, 16.

cuvinte pot să slujească mult la înţelegerea gîndirii din Scriptură, pentru cei ce pot să înţeleagă.

(Din explicările la proorocia lui Osea)

1. Deoarece adeseori solecismele sau greşelile de limbaj ale Scripturii, cîte sînt în text, produc confuzie celui ce dă de ele, încît el nu mai înţelege adevăratul sens al cuvintelor, nici legătura dintre ele, nici cum trebuiau ele să fie scrise, unii interpreţi şi-au luat îndrăzneala de a îndrepta textul, modificîndu-l în privinţa înţelesului cuvintelor, chiar atunci cînd ele păreau a fi fost scrise consecvent. În cazul acesta sîntem nevoiţi, dacă dăm peste ceva asemănător cu lecţiunea cuvîntului citat, să vedem înţelesul real al citatului respectiv. Căci s-a spus la plural: «Plîns-au şi s-au rugat de Mine» [255], şi iarăşi tot la plural este următoarea propoziţie: «În casa celor care M-au aflat pe Mine». Restul îl adaugă la singular, zicînd: «Şi acolo a grăit către el».

Cel ce consideră că numai cuvîntul e greşit, scrie rău, fie că va scrie şi sfîrşitul frazei la plural, fie că va transpune şi începutul frazei la singular. Că dacă cineva citeşte: «Plîns-au şi s-au rugat de Mine», şi va vedea apoi că şi mijlocul frazei urmează tot la plural, «A celor care M-au aflat pe Mine», afirmă că şi sfîrşitul frazei este tot la plural: «Acolo a grăit către ei», deci către cei care au plîns şi s-au rugat şi în casa celor care au aflat pe Dumnezeu. Dar din observarea unor fraze asemănătoare voi dovedi că şi fraza aceasta este construită consecvent.

2. În Cartea Facerii, cînd Dumnezeu îi dă lui Adam poruncă, îi zice aşa: «Din toţi pomii din rai poţi să mănînci, dar din pomul cunoştinţei binelui şi răului să nu mîncaţi, căci, în ziua în care veţi mînca din el, veţi muri negreşit» [256]. Dumnezeu a început şi aici prin a zice la singular: «Din toţi pomii din rai *să mănînci*», dar adaugă la plural: «iar din pomul cunoştinţei binelui şi răului *să nu mîncaţi*, căci în ziua aceea veţi muri negreşit». Căci atunci cînd dă porunca prin care Dumnezeu voia să mai păstreze viaţa lui Adam, El dă porunca la singular zicînd: «din toţi pomii raiului să mănînci». Cei ce umblă după voia lui Dumnezeu şi se tem de poruncile Lui, oricît ar fi ei de mulţi, prin faptul că cei mulţi sînt de o singură părere, toţi sînt una. De aceea cînd Dumnezeu dă o poruncă privitoare la un bine, El zice la singular: să mănînce. Cînd însă Dumnezeu dă poruncă, dar ştie dinainte că ea va fi călcată

255. Os. 12, 4.
256. *Fac.* 2, 16.

de oameni, atunci El nu întrebuinţează singularul, ci zice la plural: «Să nu mîncaţi, căci în ziua în care veţi mînca veţi muri negreşit».

3. Tot aşa şi în citatul din Osea. Cît timp oamenii plîng şi se roagă către Dumnezeu, se zice despre ei la plural: «Plîns-au şi s-au rugat de Mine». După ce însă au aflat ei pe Dumnezeu, nu se mai spune la plural: «Acolo a grăit către *ei*», ci la singular: «Acolo a grăit cu *el*». Căci acum sînt ca şi cum ar fi unul cei cărora le grăieşte Dumnezeu şi care ascultă cuvîntul Său. Pentru că dacă unul singur păcătuieşte, se multiplică, se rupe de Dumnezeu şi cade din unitate, pe cînd cei mulţi, care urmează poruncilor lui Dumnezeu, sînt una. Aşa zice şi Apostolul: «Că sîntem o pîine şi un trup» [257]. Şi iarăşi: «Un Dumnezeu, Un Hristos, o credinţă şi un botez» [258]. Iar în alt loc: «Căci noi toţi una sîntem în Hristos Iisus» [259]. Şi iarăşi: «Căci v-am logodit unui singur bărbat, ca să vă înfăţişez lui Hristos fecioară neprihănită» [260]. Cum că cei ce sînt pe placul lui Dumnezeu sînt una, putem vedea şi din rugăciunea pe care a rostit-o Mîntuitorul către Tatăl pentru ucenicii Săi, cînd a zis: «Părinte Sfinte, păzeşte-i pe toţi să fie una, precum şi Noi una sîntem, tot aşa şi aceştia să fie una în Noi» [261]. Cînd Sfinţii îşi zic că ei îşi sînt unul altora mădulare, oare nu înseamnă că ei toţi sînt un trup? [262] Şi în pilda cu Păstorul [263] şi cu clădirea turnului, care, clădit fiind din multe pietre, pare a fi clădit dintr-o singură piatră, ce alta a vrut să înţeleagă Scriptura decît acordul şi unitatea formată din mai mulţi?

Şi «a fost rînduit» pentru Evanghelia lui Dumnezeu, nu fiindcă avea din fire ceva excepţional sau vreo pregătire superioară altora, care nu aveau astfel de calităţi, ci a fost rînduit din pricina faptelor pe care Dumnezeu ştia dinainte că le va face şi pe care ştim că le-a şi realizat prin pregătirea şi alegerea sa apostolică. Nu este timpul potrivit să explicăm acum mai departe cuvîntul din psalmul amintit, căci ar fi o abatere de la subiect. De aceea el va fi explicat la rîndul său, cu ajutorul lui Dumnezeu, cînd vom tîlcui acel psalm. Să fie însă de ajuns şi chiar prea mult despre cuvîntul: «a fost rînduit»...

257. *I Cor.* 10, 17.
258. *Ef.* 4, 5.
259. *Rom.* 12, 5.
260. *II Cor.* 11, 2.
261. *In.* 17, 11.
262. *Rom.* 12, 5.
263. Herma, *Păstorul*, vedenia a III-a, traducere românească, Bucureşti, 1979, p. 235.

IX

DE CE A ÎNTREBUINȚAT DUMNEZEIASCA SCRIPTURĂ ACELEAȘI CUVINTE ÎN ACELAȘI PASAJ, DAR CU ÎNȚELESURI DIFERITE?

(Din al IX-lea tom la Epistola către Romani, comentar la cuvintele: **«Ce deci? Legea este păcat?»** [264])

1. După cum cuvîntul «lege» nu se referă la un singur lucru, tot așa și în Sfînta Scriptură înțelesurile cuvîntului «lege» sînt mai multe. Căci, potrivit înțelesului fiecărui loc al Scripturii, trebuie să considerăm, stabilind cu grijă, atît ce înseamnă cuvîntul lege, cît și ce trebuie să se înțeleagă prin acest cuvînt, dar și despre mai multe alte numiri. Căci în Scriptură sînt cuvinte omonime, care produc confuzii cititorilor, care cred că, precum un lucru are numai un singur nume, tot așa la un moment dat și înțelesul numelui, oricare ar fi el, este unul singur. Dar deoarece cuvîntul lege nu se aplică la un singur lucru, ci la mai multe, aceste multe avînd nevoie de explicații, le vom expune pe toate cele ce prezintă oarecari greutăți.

Cuvîntul lege se folosește în mai multe înțelesuri. Așa, cînd citim în epistola către Galateni: «Căci toți cîți sînt din faptele Legii, sînt sub blestem, căci scris este: blestemat este oricine nu stăruie întru toate cele scrise în cartea Legii, ca să le facă» [265]. E limpede dar că aici e vorba de Legea cea după literă a lui Moise, care, pe de-o parte, prevedea ce anume trebuie împlinit, iar, pe de alta, interzicea săvîrșirea unor acțiuni ce erau sub lege. Același înțeles îl are cuvîntul, în aceeași carte, în locul: «Legea a fost adăugată pentru călcările de lege, pînă era să vină Urmașul, Căruia i s-a dat făgăduința, și a fost rînduită prin îngeri, în mîna unui Mijlocitor» [266]. Și în următoarele cuvinte, tot același înțeles îl găsim: «Astfel că Legea ne-a fost călăuza spre Hristos, pentru ca să ne îndreptăm prin credință; iar dacă a venit credința, nu mai sîntem sub călăuză, căci toți sînteți fiii lui Dumnezeu prin credința în Iisus Hristos» [267].

Tot sub cuvîntul *lege* e redată și istoria descrisă în cărțile sale de Moise, după cum reiese din aceeași epistolă, din cuvintele: «Spuneți-mi voi, care vreți să fiți sub Lege, nu auziți Legea? Căci este scris că Avraam a avut doi fii, unul din femeia roabă și altul din femeia liberă.

264. *Rom.* 7, 7.
265. *Gal.* 3, 10; *Deut.* 27, 26.
266. *Gal.* 3, 19.
267. *Gal.* 3, 24—25.

Dar cel din roabă s-a născut după trup, iar cel din cea liberă s-a născut prin făgăduinţă» [268].

2. Ştiu că şi Psalmii au fost numiţi *lege*, după cum reiese din cuvintele : «Ca să se plinească cuvîntul cel scris în Legea lor : «M-au urît pe nedrept» [269]. Dar şi proorocia lui Isaia este numită *lege* de Apostolul care zice : «În Lege este scris : Voi grăi acestui popor în alte limbi şi prin buzele altora, şi nici aşa nu vor asculta de Mine, zice Domnul» [270].

Dar am mai aflat din tîlcuirea lui Akyla şi alte cuvinte care au acelaşi înţeles. Se numeşte *lege* şi accepţiunea mai tainică şi mai dumnezeiască a legii, ca în citatul : «Ştim că Legea e duhovnicească» [271]. Pe lîngă toate acestea, tot *lege* se numeşte şi cea sădită în sufletul omului după legea universală a bunului simţ, precum numeşte Scriptura cuvîntul înscris în inimă, care ne îndeamnă să facem ce trebuie şi ne opreşte să facem ce nu trebuie. Aceasta se arată din cuvintele : «Căci dacă păgînii, care nu au lege, din fire fac ale legii, aceştia neavînd lege, înşişi sînt lorusi lege, ceea ce arată fapta legii scrisă în inimile lor, prin mărturia conştiinţei lor» [272]. Căci legea scrisă în inimile lor şi care face pe păgîni să săvîrşească din fire ale legii, nu este alta decît cea înscrisă în inima noastră, după concepţia curentă, şi îmbunătăţită mereu prin faptul că zilnic a fost completată. Acelaşi înţeles îl are cuvîntul *lege* şi în citatul : «Păcatul nu se socoteşte cînd nu este lege» [273]. Precum şi în următorul : «Păcatul nu l-am cunoscut decît prin lege» [274].

Dar şi înainte de a se fi dat Legea prin Moise, lui Cain şi celor care au suferit din pricina potopului li s-au socotit faptele rele ca păcate, ba chiar sodomitenilor şi altor zeci de mii de oameni. Mulţi au cunoscut păcatul înainte de Legea lui Moise şi să nu te miri că au fost întrebuinţate, în acelaşi loc, înţelesuri diferite ale cuvîntului *lege*.

Acelaşi obicei de a întrebuinţa omonimia îl găsim şi cu privire la alte cuvinte, în alte locuri din Scriptură, precum : «Nu ziceţi voi că mai sînt patru luni şi vine secerişul ? Iată zic vouă : Ridicaţi ochii voştri şi priviţi holdele că sînt albe pentru seceriş» [275]. De două ori este numit «secerişul», prima dată se referă la secerişul material, a doua oară la cel spiritual. Ceva asemănător aflăm cu privire la tămăduirea orbului

268. *Gal.* 4, 21—22.
269. *In.* 15, 25 ; *Ps.* 34, 18.
270. *I Cor.* 14, 21.
271. *Rom.* 7, 14.
272. *Rom.* 2, 14.
273. *Rom.* 5, 13.
274. *Rom.* 7, 7.
275. *In.* 4, 35.

din naştere, cînd Domnul zice: «Spre judecată am venit Eu în lumea aceasta, ca cei care nu văd să vadă şi cei care văd să fie orbi» [276].

3. Deci şi acum, «în afară de lege s-a arătat dreptatea lui Dumnezeu, fiind mărturisită de Lege şi de prooroci» [277]. Am zice celor ce mai zăbovesc să admită înţelesul dublu al *legii*, că acelaşi înţeles îl are cuvîntul *lege* în: «Acum în afară de lege s-a arătat dreptatea lui Dumnezeu», şi în: «fiind mărturisită de Lege şi de prooroci». Dacă dreptatea lui Dumnezeu se vădeşte în afară de Lege, atunci Legea nu mai e mărturie. Dacă însă e mărturisită de Lege, atunci nu este vădită în afară de Lege. Deci, dreptatea lui Dumnezeu cea propovăduită de Iisus Hristos nu e certificată nicidecum de legea firii, căci aceasta este mult mai mică decît dreptatea lui Dumnezeu. În schimb, Legea lui Moisi — nu litera, ci duhul ei — şi proorocii cei asemănători cu duhul Legii, şi raţiunea lor dumnezeiască, pot sta mărturie dreptăţii lui Dumnezeu. De aceea cititorul dumnezeieştii Scripturi trebuie să observe cu toată grija că Scripturile nu întrebuinţează întotdeauna aceleaşi cuvinte pentru aceleaşi lucruri. Ele fac aşa, cînd prin omonime, cînd prin cuvinte figurate. Acest lucru se mai întîmplă şi pentru concizie, care cere ca într-un context să se folosească un cuvînt altfel decît în alte contexte. Dacă vom ţine bine seama de acest obicei al Scripturii, vom scăpa de multe greşeli şi de interpretări eronate.

Trebuie, dar, să băgăm de seamă că un cuvînt ca «a văzut», nu se aplică întotdeauna la aceeaşi noţiune, ci o dată la văzul cel trupesc, iar altă dată este întrebuinţat cu sensul de: «a înţelege». În general trebuie să se ştie că există un sens ascuns şi că noţiunile adevărului nu sînt spuse în chip lămurit de Duhul care era în prooroci şi de Cuvîntul care era în apostolii lui Hristos. În multe locuri textul este confuz exprimat şi nu se acordă părţile între ele. Proorocii s-au exprimat în chip tainic, ca să nu afle şi cei nevrednici descoperirile cele sublime făcute lor, şi astfel să fie osîndite sufletele lor. Şi, în multe locuri, aceasta este pricina pentru care Scriptura întreagă pare a nu avea nici redactare căutată şi nici stringenţă logică. Şi, precum am spus mai înainte, mai cu seamă scrierile profetice şi apostolice nu au ordine şi consecvenţă. Mai ales în epistolele apostolice — şi între ele în cea către Romani — cuvîntul *lege* se aplică la locuri diferite şi diferit numite. Aşa încît se pare că Pavel, în scrierea cărţii către Romani, nu s-a ţinut de scopul pe care şi-l propusese.

276. *In.* 9, 39.
277. *Rom.* 3, 21.

X

DESPRE CUVINTELE SCRIPTURII CARE PAR A CONȚINE PIETRE DE POTICNIRE ȘI PRICINI DE SMINTEALĂ

(Din omilia 39 la Ieremia
la cuvintele:
«Nu a putut Domnul să mai suiere de fața răutății voastre» [278])

1. Dacă vreodată, citind Sfînta Scriptură, te poticnești de vreo idee care în fond e bună, dar care ți-a devenit piatră de poticnire și pricină de sminteală [279], să pui vina numai pe tine. Căci nu trebuie să pierzi din vedere că acea piatră de poticnire și acea pricină de sminteală au un înțeles mai adînc, tocmai ca să se plinească ce s-a zis: «tot cel ce va crede nu se va rușina» [280]. Crede mai întîi și vei găsi mult folos sfînt sub ceea ce socoteai că este sminteală. Căci dacă am primit porunca să nu mai spunem vorbă deșartă — fiindcă vom da seama de ea în ziua judecății și vom răspunde — și oricît ne-am mîndri să facem lucrător în noi, cei ce vorbim, sau în cei ce ne ascultă, orice cuvînt care iese din gura noastră, ce trebuie să gîndim despre prooroci decît că fiecare cuvînt rostit de gura lor era lucrător? Și nu-i de mirare că orice cuvînt ieșit din gura lor rodește pe potriva cuvîntului [281]. În ce mă privește, sînt de părere că pînă și ultima literă minunată, scrisă în cuvîntul lui Dumnezeu, lucrează [282]. Și nu-i nici o iotă, nici o cîrtă din Scriptură, care să nu-și dea roade în sufletul celor ce știu să se folosească de puterea acestor slove.

Căci după cum orice plantă care acționează, fie asupra sănătății trupești, fie în alt fel, cu toate că nu tuturor persoanelor le este dat să știe la ce folosește fiecare plantă, ci doar celor ce și-au dobîndit cunoașterea lor, adică botaniștilor care le studiază ca să vadă cînd trebuie luate și unde trebuie aplicate pe trup și în ce fel trebuie preparate, pentru ca să aducă folos celor ce au nevoie de medicamente din plante, tot așa și sfîntul este un fel de botanist duhovnicesc care alege din scrierile sfinte fiecare iotă și fiecare stihie care-i cade în mînă, căutînd în ea puterea literei și la ce folosește, căci în Scripturi nimic nu este de prisos.

Iar dacă vrei să afli și altă pildă despre acest lucru, apoi află că fiecare mădular al trupului nostru a fost creat de meșterul Dumnezeu

278. *Ier.* 44, 22.
279. *Rom.* 9, 33.
280. *Is.* 28, 16.
281. *Mt.* 12, 36.
282. Afirmare clară a inspirației verbale.

pentru o lucrare oarecare, însă nu tuturor le este dat să știe care este puterea și întrebuințarea fiecăruia din mădulare. Într-adevăr, numai aceia dintre medici care se ocupă cu anatomia pot să spună, în acest fel, despre fiecare parte cît de mică, spre ce folosință a fost creată de Pronie. Presupune, deci, că și Scriptura este totalitatea plantelor sau este un trup complet al Cuvîntului. Dacă nu ești nici botanist al Scripturii, nici anatomist al cuvintelor profetice, să fii convins măcar de faptul că nici din cele scrise nu este de prisos, iar cînd nu afli rațiunea celor scrise, de vină ești mai curînd tu decît Sfînta Scriptură. Să servească aceste cuvinte drept introducere generală, putînd fi de folos pentru întreaga Scriptură, ca să se îndemne cei ce doresc să fie atenți la citirea ei și să nu lase să treacă nici o literă necercetată și neexplicată.

XI

TREBUIE SĂ CĂUTĂM HRANA PE TOATE PAGINILE SCRIPTURII CELEI DE DUMNEZEU INSUFLATE ȘI SĂ NE FERIM DE SPUSELE ÎNFUMURATE ȘI TULBURĂTOARE ALE DEFĂIMĂRILOR ERETICE, ÎMPĂRTĂȘINDU-NE DIN COMORILE TUTUROR CĂRȚILOR SFINTE, FĂRĂ SĂ NE SMINTIM, CUM FAC CEI NECREDINCIOȘI

(din al XX-lea tom la Iezechiel)

1. «Iar despre voi, oile Mele, așa zice Domnul Dumnezeu : Iată voi face judecată între oaie și oaie, între berbec și țap. Oare nu vă este de-ajuns că pașteți pășunea cea bună, iar ce rămîne o călcați în picioarele voastre și beți apa curată, iar pe cea care rămîne o tulburați cu picioarele voastre, așa că oile Mele sînt nevoite să se hrănească cu ceea ce este călcat de picioarele voastre și să bea ceea ce este tulburat de picioarele voastre ?» [283].

După ce aseamănă între ele oile cu berbecii și caprele cu oile, zicînd că este un obicei al Scripturii să scoată înțelesul cuvenit din compararea lor, autorul adaugă :

Să cercetăm pe cît ne este cu putință ce înțeles tainic se ascunde și aici. Toată pășunea cea bună, cred eu, și toată apa cea limpede închipuie totalitatea Scripturilor Sfinte. Apoi, deoarece unii admit că anumite cuvinte ale Scripturii sînt ziditoare, iar de altele se feresc ca și

283. *Iez.* 34, 17—19.

cum n-ar fi aducătoare de mîntuire, ci s-ar asemăna cu cei care, după ce au păscut păşunea cea frumoasă în locurile pe care şi le-au ales şi după ce au băut apa cea limpede, acolo unde au socotit-o mai bună, ei calcă în picioare restul păşunii şi tulbură şi apa rămasă, lor li se aseamănă, pe de o parte, cei ce admit numai Noul Testament şi în schimb leapădă pe cel Vechi, iar, pe de altă parte, cei ce susţin că din Vechiul Testament unele cuvinte sînt inspirate de o putere mai dumnezeiască şi mai înaltă, iar altele numai de o putere inferioară. Păstorul declară însă între oile sale proprii pe cei care nu se trufesc, ci mănîncă şi unde au călcat şi ceilalţi cu picioarele şi care nu se simt umiliţi să bea şi apa tulburată de picioarele oilor celor rele sau poate de picioarele ţapilor şi ale oilor, care n-au socotit de demnitatea lor să se numere între oile din partea dreaptă.

2. Aşadar, noi, care cerem prin rugă să fim oi ale Păstorului, să nu ne ferim niciodată să paştem şi acele cuvinte din Scriptură, care par a fi dispreţuite numai pentru că au fost călcate în picioare de aceia, care nici nu pot, dar nici nu vor să folosească păşunea întreagă. Dar, chiar dacă ar fi sub picioarele lor puţină apă tulburată, fiindcă ei amestecă nişte încurcături urîte în cuvîntul cel curat al Scripturii, noi, oile Păstorului, nu ne ferim să bem apa tulburată de picioarele acelora, din pricina tulburării pe care ei au adus-o Cuvîntului. Şi să veghezi foarte atent, căci Scriptura se adresează nu numai celor ce au tulburat apa, ci şi celor ce au mîncat păşunea cea călcată în picioare, ca şi cum aceştia ar fi cei mai buni : «Şi oile Mele sînt nevoite să pască iarba călcată în picioarele voastre şi să bea apa tulburată de picioarele voastre» [284]. Dar noi niciodată să nu călcăm în picioare păşunea proorocilor şi să nu tulburăm apa Legii. Fiindcă unii greşesc şi în privinţa păşunii evanghelice, şi a apei apostoliceşti, încît, dintre cuvintele Evangheliei, pe unele le pasc ca pe o păşune bună, pe altele le calcă în picioare. Dintre cuvintele apostoleşti, sau le dezaprobă pe toate, sau pe unele le admit, iar pe altele le leapădă. Dar noi să ne hrănim din toate cuvintele evanghelice şi să nu călcăm în picioare nici unul, să bem din toate cuvintele apostoleşti şi să păzim, întrucît depinde de noi, apa curată, iar în necredinţa lor, şi aşa destul de tulburată, să nu tulburăm nicicum pe cei ce nu ştiu să înţeleagă bine cuvintele.

284. *Iez.* 34, 19. Se are în vedere gnosticismul marcionit.

XII

SĂ NU SE DESCURAJEZE CEL CE VA CITI SFINTELE SCRIPTURI ŞI NU VA ÎNŢELEGE OBSCURITĂŢILE AFLATE ÎN ELE SUB FORMA DE ENIGME ŞI PARABOLE

(Din omilia a XX-a la Iosua)

1. Astfel de lecturi sînt de cel mai mare folos pentru cel ce poate înţelege adevărata parte de moştenire împărţită de Isus Navi fiilor lui Israel şi pentru cel ce-i în stare să urce pînă în ţara sfîntă, ţara adevărată şi cu adevărat bună şi care, la simpla pomenire a numelor, e în stare să şi înfăţişeze cele ce se moştenesc prin acele locuri. Dar pentru că e greu să afli pe cineva care să tragă un astfel de folos, vom îmbărbăta pe cititori să nu se descurajeze la auzitul celor citite. Iată, vom arăta şi motivul, pentru ce adică să nu-şi piardă cugetul la citirea acestor lucruri.

După cum cîntările magice au în ele o anumită putere lăuntrică şi cel vrăjit cade sub povara lor, chiar dacă nu le înţelege, căci e vorba de un fel de vrăji a căror pronunţare aduce trupului şi sufletului ori influenţe rele, ori bune, tot aşa, crede-mă, nu există cîntec magic mai puternic decît simpla înşirare a numelor din Sfînta Scriptură. Există în noi, într-adevăr, forţe deosebite, dintre care cele mai bune se alimentează din aceste cîntări oarecum magice, căci sînt înrudite între ele şi, chiar dacă nu le înţelegem, ele pun stăpînire pe sensul cuvintelor, făcînd să crească în noi puterea lor, încît să devină colaboratoare cu noi la viaţă. Că în noi există astfel de puteri nebiruite, şi încă numeroase [285], ne-o arată aceste cuvinte ale Psalmilor : «Binecuvintează, suflete al meu, pe Domnul şi toate cele dinlăuntrul meu, numele cel Sfînt al Lui» [286]. Există în noi, aşadar, mulţime de puteri care au pus stăpînire pe sufletele şi pe trupurile noastre şi, dacă ele sînt sfinte, atunci citirea Sfintelor Scripturi le este de mare ajutor şi le dă putere, chiar dacă înţelegerea noastră nu-i lucrătoare, după cum scrie despre cel ce vorbeşte în limbi, «duhul meu se roagă, dar mintea mea este neroditoare» [287].

Înţelege, aşadar, că dacă se întîmplă ca mintea să nu fie roditoare, atunci puterile lucrătoare din sufletul nostru, puterea de înţelegere şi

285. A se vedea în volumul prim omilia 20, 1 în traducerea latină desigur mult amplificată. Ideea e aceeaşi.
286. *Ps.* 103, 1.
287. *I Cor.* 14, 14.

tot ce este în noi, află în Sfintele Scripturi şi în aceste liste de nume o anumită hrană duhovnicească, o hrană care face să crească puterea lucrătoare din noi.

Dar după cum puterile binelui sînt, aşa-zicînd, subjugate, întrajutorate şi întărite de aceste nume din Scripturi, tot aşa şi puterile răului din noi sînt parcă atrase şi biruite de cîntecele dumnezeieşti şi, odată învinse, se domolesc.

2. Dacă cineva din voi a văzut vreodată cum sînt adormite prin încîntare viperele sau alte sălbăticiuni veninoase, n-are decît să ia această pildă din Scriptură : cînd citeşte din ea fără s-o priceapă, cititorul se descurajează şi-şi pierde cumpătul. Să creadă numai că viperele şi fiarele veninoase care se află în el îşi pierd puterea în faţa leacurilor aduse de doctori, adică în faţa înţeleptului Moise, a înţeleptului Isus Navi şi a înţelepţilor şi sfinţilor prooroci.

Aşadar, să nu ne pierdem nădejdea cînd auzim Scripturile pe care nu le înţelegem, ci să ne fie nouă după credinţa noastră [288], pentru că noi credem că toată Scriptura ne este folositoare [289], întrucît ea este insuflată de Dumnezeu. Şi, într-adevăr, faţă de aceste Scripturi va trebui să spunem ori una, ori alta din acestea două : ori că nu sînt insuflate de Dumnezeu, pentru că nu ne sînt folositoare — cum presupune cel necredincios — ori că, aşa credincios cum eşti, admiţi că, fiind insuflate, ele sînt folositoare sufletelor.

Şi-apoi trebuie bine ştiut că ceea ce ne este de folos ne vine adeseori fără s-o simţim. Ni se recomandă adeseori să luăm vreun aliment ca să ne ascută vederea. Şi cînd îl luăm, desigur că nu simţim imediat că ochiul nostru s-ar simţi mai bine, dar după o zi sau două, cînd alimentul care urma să ne întărească vederea a fost asimilat, simţim acum pe piele proprie că vederea noastră s-a îmbunătăţit. Acelaşi rezultat l-am putea constata cu ajutorul altor alimente şi la multe alte mădulare ale trupului.

Să crezi, aşadar, şi despre Sfînta Scriptură că-ţi foloseşte sufletului, chiar dacă mintea n-a cules din Scripturi toate roadele după o singură şi întîmplătoare lectură ! Căci această citire farmecă şi atrage puterile din noi, hrănind pe cele bune şi nimicind pe cele rele.

288. *Mt.* 9, 29.
289. *II Tim.* 3, 16.

XIII

CÎND ŞI CE FEL DE ÎNVĂŢĂTURI FOLOSITOARE SE POT SCOATE DIN FILOSOFIE PENTRU EXPLICAREA SFINTELOR SCRIPTURI?

(o scrisoare a lui Origen către ucenicul său Grigorie)

1. Multe salutări întru Domnul, prea distinsul meu domn şi prea cucernicul meu fiu, Grigorie [290], din partea lui Origen.

După cum bine ştii, numai prin sîrguinţă şi prin cultivarea unor înclinări şi deprinderi bune se poate omul înţelepţi, numai în chipul acesta poate fi cu putinţă realizarea aşa-zisului scop ultim propus de el în viaţă. Din aceste bune înclinări ai putea ajunge un desăvîrşit jurist roman ori un filosof din secta celor mai celebri filosofi greci. Eu însă aş prefera să-ţi închizi întreaga putere a talentului în cele ale creştinismului, şi încă s-o faci în mod creator. În acest scop ţi-aş dori să aduni din toate domeniile care să-ţi fie de folos în documentarea ta creştină [291], de pildă chiar din geometrie şi din astronomie, care se vor dovedi folositoare la explicarea Sfintelor Scripturi, aceasta pentru că, după cum spun ucenicii filosofilor despre geometrie şi muzică, despre gramatică, retorică şi astronomie că sînt auxiliarele filosofiei, tot aşa să zicem şi noi că şi filosofia ne este de folos în creştinism.

2. Tocmai aceasta ni se dă să înţelegem după cuvîntul Domnului la cartea Ieşirii: «să se spună fiilor lui Israel să ceară fiecare de la vecinul său şi de la prietenul său vase de argint şi de aur şi haine, pentru ca, prădînd pe egipteni, iudeii să aibă din ce să-şi ridice altar de închinare Domnului» [292]. Căci din cele furate de fiii lui Israel de la egipteni

290. S-a crezut multă vreme că Grigorie, destinatarul cunoscutei scrisori a lui Origen, ar fi fost Grigorie Taumaturgul, venerabila figură care într-adevăr a fost un mare admirator al lui Origen căruia i-a adresat un entuziast *Cuvînt de mulţumită*, editat între altele de P. Koetschau la Freiburg i. Br. în 1894, iar mai nou, în 1969, în colecţia «Sources chrétiennes» de H. Crouzel. Recent, P. Nautin respinge identificarea lui Grigorie Taumaturgul cu acest Grigorie căruia Origen i-a adresat scrisoarea de faţă şi care studia dreptul şi filosofia. De fapt, în scrisoare se spune că în oraşul unde studia erau şcoli celebre atît pentru drept, cît şi «şcoli de filosofie de diferite secte», care numai Alexandria putea fi, iar întrucît îi pune în vedere să nu se lase amăgit de înclinări spre erezie şi idolatrie ca Ader Idumeul altădată, reiese că Grigorie era un palestinian, căruia îi recomandă să studieze şi filosofia, dar mai presus de toate Sfintele Scripturi ale creştinilor, care-l pot îndruma şi la virtute.

291. Cu alte cuvinte, Origen recomandă tineretului o pregătire cît mai umanistă, din toate domeniile (ἐγκύκλιος παιδεία), dar ceea ce nu trebuie uitat e, «ca să-ţi fie cît mai de folos în documentaţia creştină». Mulţimea studiilor auxiliare e de-a dreptul revelatoare pentru a putea aprecia personalitatea uriaşă a celui mai mare scriitor creştin dinaintea capadocienilor, dar în acelaşi timp şi pentru recomandarea în educarea tineretului.

292. *Ieş.* 11, 2; 12, 35 ş.u.

au fost confecționate cele din Sfînta Sfintelor și anume chivotul legii cu acoperemîntul lui, apoi heruvimii, altarul tămîierii și vasul de aur în care se păstra mana sau pîinile îngerilor [293]. Și toate acestea se pare că au fost confecționate din cel mai curat aur egiptean. Apoi, în afară de acestea, sfeșnicele dinlăuntrul catapetesmei erau și ele tot din aur, la fel și cele din fața catapetesmei, ca și masa cea de aur pe care stăteau pîinile punerii înainte, întocmai ca și peretele despărțitor, de o parte și de alta a Sfintei și a Sfintei Sfintelor. Iar dacă cel de al treilea și al patrulea din aceste lucruri erau de aur, desigur că tot din același material s-au făcut și vasele. Dar și din argint egiptean au fost confecționate unele obiecte. Căci pe cînd petreceau încă în Egipt, fiii lui Israel au dobîndit și aceea că s-au perfecționat atît de mult în cele necesare cultului divin, încît se pare că din haine egiptene și-au procurat toate cele de trebuință pentru ei, după cum spune și Scriptura, adică perdelele cusute, împletite și țesute cu înțelepciune dumnezeiască, îmbrăcăminți și tot felul de catapetesme și la ușile din afara și dinlăuntru altarului.

3. Dar ce-am folosi să înșirăm fără rost tot ce au preluat fiii lui Israel de la egipteni, obiecte care egiptenilor nu le-au mai fost de trebuință, dar pe care, datorită harului lui Dumnezeu, le-au făcut să fie de folos credinței? Căci, într-adevăr, limpede ne arată Sfînta Scriptură în cîte răutăți au căzut fiii lui Israel de pe urma științelor lumești ale egiptenilor, atunci cînd ne-a lăsat să înțelegem că petrecerea lor împreună a însemnat lipirea evreilor de cele lumești deodată cu ocolirea legii lui Dumnezeu și a slujirii ei în acest fel. Căci Ader Idumeul, atîta vreme cît s-a aflat în pămîntul lui Israel, nu gustase din pîinile egiptenilor și nu-și confecționase idoli; cînd însă s-a învrăjbit cu Solomon, s-a coborît în Egipt și, înstrăinîndu-se de înțelepciunea lui Dumnezeu, s-a înrudit cu Faraon luînd de soție pe sora femeii lui și, născîndu-i-se un fiu, l-a crescut între copiii lui Faraon. Pentru care pricină, chiar și după ce s-a întors din Egipt, a făcut-o pentru a înstrăina poporul de la Dumnezeu, sfătuindu-l să-și facă vițel de aur, zicîndu-le: «Iată, Israile, aceștia sînt dumnezeii tăi, care te-au scos din Egipt» [294].

Luînd așadar învățătură din întîmplarea aceasta ți-aș spune că rareori a tras cineva folos din știința Egiptului și, venind cineva de acolo, rareori și-a mai adus aminte să ridice templu lui Dumnezeu, ci cel mai adesea s-a făcut frate cu idumeul Ader. Aceștia sînt cei care,

293. Pentru enumerarea tuturor amănuntelor a se vedea cartea *Ieșirii* de la cap. 16, 33—40, 33.

294. Ader Idumeul (sau Hadad, *III* Regi 11, 14—22) este, ca și Ieroboam, fiul cel rău al lui Solomon, care s-a lăsat corupt de plăcerile vieții și ale idolatriei egiptene, de care Origen vrea să ferească pe Grigorie. *III Regi*, 12, 28.

plecînd de la învăţăturile elinilor, au dat în cugetări eretice, făcîndu-şi parcă viţei de aur în Betel, cu toate că acest nume vrea să însemneze «casa lui Dumnezeu» [295]. Şi mi se pare că însuşi cuvîntul acesta ne-ar da să înţelegem că plăsmuirile minţii lor le iau drept scripturi în care sălăşluieşte însuşi cuvîntul lui Dumnezeu, întrucît în chip simbolic sînt numite Betel! Ba, mai spun că ar fi plăsmuit şi un al doilea dumnezeu în cetatea Dan [296]. Iar despre ţinuturile lui Dan se ştie că sînt cele din urmă şi anume cele mai apropiate de graniţele celor necredincioşi, după cum reiese din descrierile lăsate de Isus Navi, şi cum m-am convins că aproape de păgînism sînt toate plăsmuirile adepţilor lui Ader.

4. Aşadar, domnul meu şi fiul meu, să dai atenţie în primul rînd citirii Sfintelor Scripturi. Dar să fii cu grijă, căci la citirea celor sfinte trebuie să fim cu multă atenţie, ca să nu spunem sau să gîndim ceva nesocotit despre ele. Fii cu atenţie la citirea celor sfinte, cu grijă statornică şi cu multă bunăvoinţă de a bineplăcea lui Dumnezeu, bate la uşile cele închise [297] şi ele ţi se vor deschide de către Portarul despre care a spus Iisus: «acestuia portarul îi va deschide» [298]. Şi, în dorul după lectura sfîntă, să cauţi cu bunăcuviinţă şi cu multă credinţă înţelesul curat al cuvintelor sfinte, care pentru mulţi oameni pare ascuns. Nu înceta însă să baţi şi să cauţi, căci cel mai necesar lucru în înţelegerea lucrurilor sfinte este rugăciunea. Căci cu gîndul la ea ne-a spus Mîntuitorul nu numai: «Bateţi şi vi se va deschide», ci şi «căutaţi şi veţi afla», dar mai ales «cereţi şi vi se va da» [299].

Iată dar de ce mi-am luat îndrăzneala să-ţi scriu din dragoste părintească. Dacă îndrăzneala mea a fost bună sau rea, Dumnezeu va şti şi cel ce are parte de Duhul lui Dumnezeu şi de Duhul lui Hristos. Să ai parte şi tu şi fără încetare să te bucuri de această participare, nu numai ca să spui că «ne-am făcut părtaşi ai lui Hristos» [300], ci şi că ne-am făcut părtaşi lui Dumnezeu [301].

295. *III Regi* 12, 29. Imitarea sau plăsmuirea idolilor e vizată de Origen şi în omilia XVI, 9 la Ieremia, de care am vorbit în volumul prim.

296. *Ios.* 19, 40—48.

297. Despre Scriptura asemănată cu o casă, ale cărei camere erau toate închise a mai vorbit Origen şi în pasajul cu explicarea psalmului 1 (în acest volum, capitolul II).

298. *In.* 10, 3.

299. *Mt.* 7, 7.

300. *Evr.* 3, 14.

301. Părtăşia la viaţa Treimii Sfinte este o idee adeseori subliniată de Origen în scrisul său. A se vedea indicele.

XIV

PENTRU CEI CE NU VOR SĂ GREȘEASCĂ FAȚĂ DE ADEVĂR ÎN INTERPRETAREA SCRIPTURII, SÎNT DE CEA MAI MARE NECESITATE INTERPRETĂRILE LOGICE, CARE TREBUIE ARMONIZATE CU TRADIȚIA, AȘA CĂ NU SE POATE SĂ SPUNEM DINAINTE FĂRĂ O CERCETARE AMĂNUNȚITĂ CUM TREBUIE SĂ FIE ÎNȚELESE TEXTELE

(din tomul al treilea la cartea Facerii) [302]

1. «Și a făcut Dumnezeu pe cei doi luminători mari, luminătorul cel mai mare pentru cîrmuirea zilei și luminătorul cel mai mic pentru cîrmuirea nopții, și stelele. Și le-a pus Dumnezeu pe tăria cerului, ca să lumineze pămîntul și să cîrmuiască ziua și noaptea» [303].

Trebuie să cercetăm dacă este același lucru expresia «pentru cîrmuirea zilei» cu : «să cîrmuiască ziua» și paralela «spre cîrmuirea nopții» cu : «să cîrmuiască noaptea», — cum se înțelege îndeobște. Căci și Akyla [304], păstrînd identitatea dintre expresii, a pus în introducerea sa «spre stăpînire» în loc de «spre cîrmuire», iar în loc de «a cîrmui» a pus «a stăpîni». Dar zic cei ce trebuie să cerceteze prezicerile că în citatele în care se împreună substantivele și atributele, lucrurile sînt preexistente numirilor și substantivelor, iar atributele s-au ivit doar pe măsură ce au apărut și numele lucrurilor [305]. Ei zic că numele era și atribut și iau ca pildă numele «înțelepciune» despre care spun că e o însușire a celui ce gîndește. Dar, în același timp, înțelepciunea raportată la noi înșine e și *cumpătare*, de la verbul *a fi cumpătat*. Ei afirmă că întîi a preexistat înțelepciunea, iar apoi, din faptul gîndirii, s-a ajuns la verbul *a gîndi*. Acestea le menținem și noi așa, deși aș putea arăta unora că facem acest lucru împotriva intenției Scripturii, căci Dumnezeu, Cel ce a făcut luminătorii, l-a pus pe cel mare spre cîrmuirea zilei, iar pe cel mic spre cîrmuirea nopții. Și i-a pus «pe tăria cerului», nu la începutul zilei și al nopții, ci ca să cîrmuiască ziua și noaptea. Iar faptul că Scriptura dă întîietate substantivelor, în ordinea și conform cu legile gramaticale ale textului, și numai după aceea aplică și atributele, m-a făcut să înțeleg că acest lucru nu este așa totdeauna pentru cel care este cu luare aminte

302. În ultima «listă a operelor lui Origen» P. Nautin (*Origène, vie et oeuvre*, Paris, 1977, p. 245) a uitat să înșire și acest fragment din lucrarea în 13 volume «In Genesim».

303. *Fac.* 1, 16.

304. Unul din editorii textului biblic, a cărui versiune a avut-o Origen în vedere la compararea și stabilirea textului «critic» al Septuagintei.

305. Se resimte aici controversata problemă a întîietății universaliilor «ante rem» sau «post rem».

la text. Şi mai cu seamă Akyla, care are ambiţia să tîlcuiască magistral, n-a făcut altceva decît a tradus substantivele şi atributele lor.

2. Să ştiţi că, aşa stînd lucrurile, pe care le admitem cu greu, să prezentăm o chestiune morală, precum se şi cuvine, vorbind fie despre Dumnezeu, fie despre natură, pe care să o indicăm fără amănunte şi să limpezim astfel citatul după logică [306]. N-ar fi oare drept să ascultăm întîi cuvintele cu sensul lor propriu şi abia după aceea să stabilim înţelesul lor tainic? Dar iată unde este piedica cea mare: necunoaşterea logicii. Pentru că nu scoatem din text omonimele, echivocurile, catahrezele, înţelesul propriu şi explicaţiile. Astfel, din necunoaşterea omonimului substantivului «lume», unii au ajuns să gîndească despre Făcătorul nişte lucruri de hulă. Ei nu înţeleg la ce se referă citatul: «toată lumea zace sub puterea celui rău» [307]. Că Ioan zice acestea aici cu referire la cele pămînteşti şi omeneşti. Dar unii, crezînd că cuvîntul *lume*, în sens propriu, însemnează totalitatea celor din cer şi de pe pămînt, ajung să exprime nişte idei foarte cutezătoare şi lipsite de evlavie cu privire la Dumnezeu. Ei nu pot nicidecum să arate în ce chip luna, stelele şi soarele, care se mişcă într-o ordine atît de minuţioasă, «zac în cel rău». Sau dacă îi facem să ajungă la cuvîntul: «Iată Mielul lui Dumnezeu, Care ridică păcatele lumii» [308], ei înţeleg că expresia «lume» ar însemna că, de jos şi pînă sus, ar fi plină de păcate, că adică pe pămînt sînt numai păcate. Cei cu intenţii bune îşi dau seama cum trebuie înţelese aceste cuvinte, dar cei gîlcevitori le răstălmăcesc prosteşte, stăruind în judecata lor cea rea, din pricină că nu cunosc omonimia. Şi iarăşi, dacă s-a mai zis: «Dumnezeu era în Hristos, împăcînd lumea cu Sine însuşi» [309], niciodată nu vor putea aplica acest citat la lumea întreagă, adică la totalitatea lucrurilor aflătoare în cosmos, şi mai cu seamă nu vor putea să demonstreze ipotezele lor. Căci şi ei sînt de părere că acest cuvînt trebuie cercetat şi considerat ca omonim. Şi din toată nesiguranţa interpretărilor răutăcioase, din toată explicarea forţată a momentelor şi a altor nenumărate lucruri, putem lua multe exemple de încăpăţînare în interpretările lor.

306. κατὰ τὸν λογικὸν τόπον, vrea să spună că Origen recomandă şi folosirea argumentelor de ordin raţional în ermineutica sa. Se vede că era familiarizat cu logica aristotelică, de unde a luat pasajele despre rolul sinonimelor, omonimelor, echivocurilor, catahrezelor. M. Harl, în «Epektasis» Daniélou, p. 305 ş.u.

307. *I In.* 5, 19.

308. *In.* 1, 29.

309. *II Cor.* 5, 19.

Am făcut această digresiune ca să arăt că, după părerea mea, cei ce nu vor să greşească în adevăratul înţeles al dumnezeieştilor Scripturi trebuie neapărat să înţeleagă lucrurile conform logicii obişnuite. Aşa şi acum, am vrut să explicăm deosebirea dintre cuvintele: *«la începutul nopţii»* şi *«spre cîrmuirea zilei şi a nopţii»*.

XV

ÎMPOTRIVA FILOSOFILOR PĂGÎNI CARE BATJOCORESC GRAIUL SIMPLU AL SFINTELOR SCRIPTURI, SPUNÎND, PE DE O PARTE, CĂ CHIAR ŞI PASAJELE FRUMOASE DIN BIBLIE AU FOST FORMULATE ÎNTÎI DE CĂTRE ELINI, IAR, PE DE ALTĂ PARTE, CĂ ŞI MÎNTUITORUL A FOST URÎT LA TRUP. ŞI CARE E PRICINA DEOSEBIRILOR SUB CARE E ÎNFĂŢIŞAT DOMNUL

(Din cărţile VI şi VII împotriva lui Celsus, cel ce a scris împotriva creştinilor).

1. În această a şasea carte, pe care o încep, prea cucernice Ambrozie, mi se cere să resping acuzaţiile îndreptate de Celsus împotriva creştinilor, iar nu împrumuturile lui din filosofie, după cum ar crede cineva. Într-adevăr, Celsus citează multe pasaje mai ales din Platon, comparîndu-le cu pasaje din Sfintele Scripturi, în stare să impresioneze şi pe un om cult, susţinînd că toate acestea au fost mai bine formulate de către eleni, şi aceasta «fără să mai fie vorba de vreo ameninţare sau vreo făgăduinţă din partea lui Dumnezeu ori a Fiului lui Dumnezeu» [310]. La aceasta răspund că e de datoria slujitorilor adevărului să ajute un număr cît mai mare de oameni şi, pe cît cu putinţă, să atragă la ei, prin iubire, pe toţi oamenii, atît din cei culţi, cît şi din cei fără carte, şi încă nu numai eleni ci şi barbari, căci e o mare fericire să poţi întoarce (de la rău) pînă şi pe cei mai sălbatici şi pe cei mai simpli. Aşadar e limpede că trebuie să avem grijă să ne exprimăm într-un grai pe înţelesul tuturor şi în stare să se facă auzit de toţi. Dimpotrivă, dacă am alunga, ca pe nişte sclavi, pe cei fără carte, care nu sînt în stare să guste plăcerea unui grai oratoric şi eleganţa compoziţiilor, nepurtînd grijă decît de ascultători pasionaţi de literatură şi de ştiinţe, ar însemna să reducem ceea ce e în folosul tuturor semenilor la un domeniu cu totul strîmt şi neînsemnat.

2. Am făcut aceste sublinieri ca să apăr, împotriva acuzelor lui Celsus şi a altora, simplitatea graiului Sfintei Scripturi, care pare în-

310. Vom vorbi despre citaţiile din Platon atunci cînd vom prezenta lucrarea *Contra lui Celsus*. Deocamdată aici, în Filocalie, Platon este citat de 7 ori (a se vedea ediţia Robinson, p. 263).

tunecată în comparaţie cu strălucirea compoziţiei literare [311]. Proorocii noştri, Iisus şi apostolii Săi şi-au propus un mod de a propovădui care cuprinde nu numai adevăruri, dar care are şi puterea de a atrage minţile mulţimilor, încît odată convertiţi şi instruiţi, ei s-au ridicat, fiecare după puterile lui, la adevăruri ascunse sub expresii, care numai în aparenţă sînt simple. Şi chiar dacă ar trebui să spun că stilul elegant şi rafinat al lui Platon şi al imitatorilor săi s-a arătat util — atît cît a fost — numai unui număr restrîns de cititori, totuşi cei care au învăţat şi au scris într-un grai mai simplu, mai practic şi mai popular s-au arătat utili unui număr de oameni cu mult mai mare. De aceea nu prea vedem operele lui Platon decît în mîinile celor pe care-i socotim învăţaţi, pe cînd Epictet e admirat pînă şi de oamenii din mulţime, dornici să găsească la el influenţă binefăcătoare, pentru că simt că învăţăturile lui îi fac mai buni.

Spunînd acestea nu învinuim pe Platon, căci cei mai mulţi dintre oameni au scos multe învăţături folositoare din operele lui, ci vreau să demonstrez şi mai mult ceea ce a spus Pavel: «Cuvîntul meu şi propovăduirea mea nu stăteau în cuvinte convingătoare ale înţelepciunii omeneşti, ci în dovada Duhului şi a puterii, pentru ca credinţa voastră să nu fie în înţelepciunea oamenilor, ci în puterea lui Dumnezeu» [312].

3. Cuvîntul dumnezeiesc îşi are puterea lui de convingere, mai sublimă decît cea a elenilor cu toată dialectica ei. Şi această demonstraţie dumnezeiască Apostolul o numeşte «dovadă a Duhului şi a puterii» [313], «a Duhului» prin proorociile capabile să rodească credinţă în cititor, mai ales cînd e vorba de persoana lui Hristos; iar «a puterii», prin neîntrecutele minuni ce-i puteau dovedi existenţa prin această raţiune, între multe altele, că adică încă sînt vii urmele ei în cei ce-şi orînduiesc viaţa după cerinţele acestui cuvînt.

4. Mai declară Logosul divin că simpla pronunţare a unui cuvînt, oricît de adevărat ar fi el şi vrednic de crezare, nu-i destul ca să atingă sufletul omenesc dacă nu i se iveşte o putere dată de Dumnezeu celui care vorbeşte şi un har care străluceşte în cuvintele sale, adevărat dar al lui Dumnezeu, împărtăşit celor al căror cuvînt are putere. Tocmai acest lucru îl spunea proorocul în psalmul 67: «Domnul va da celor ce vestesc cuvînt cu putere multă» [314]. Presupunînd că, în unele puncte,

311. Una din acuzaţiile de seamă aduse de Celsus şi de alţi detractori ai creştinismului în frunte cu Iulian Apostatul a fost şi aceea că limbajul creştinilor, inclusiv al Bibliei, este prea simplu, prea nemeşteşugit. De aceea cîteva din fragmentele «Filocaliei» abordează tocmai această problemă.

312. *I Cor.* 2, 4—5.

313. *I Cor.* 2, 4.

314. *Ps.* 67, 12.

învățăturile ar fi identice între eleni și între cei care propovăduiesc Evanghelia noastră, ele nu au totuși aceeași putere de a atrage sufletele și a le îndemna să vieţuiască după ele. Iată de ce ucenicii lui Iisus, oricît de puțin cunoscători ai filosofiei grecești au fost ei, au străbătut multe ținuturi ale lumii, influențînd, după cuviință, pe toți cei care-i ascultau, spre bună plăcerea Logosului, iar în măsura în care libertatea îi îndemna să primească virtutea, ei progresau tot mai mult în ea.

5. «*Să se înfățișeze, dar, vechii bărbați și cei înțelepți* înaintea celor care pot să-i înțeleagă! Mai ales că Platon, fiul lui Ariston, în una din scrisorile lui, tratează despre natura Binelui Suprem și declară că acesta e cu totul inexprimabil, că se produce spontan, în urma unui lung contact, țîșnind din suflet ca o flacără vie» [315].

Ascultînd aceste cuvinte ale lui Celsus, te convingi de frumusețea lor, căci Cel ce le-a făcut această descoperire e Dumnezeu și tot El este și Cel care i-a învățat pe toți tot ce-i bine. Or, și noi afirmăm că cei ce au conceput adevărul despre Dumnezeu, fără să pună în aplicare religia acestui adevăr, suferă pedepsele păcătoșilor. Iată în ce cuvinte se exprimă Pavel despre această problemă: «Mînia lui Dumnezeu se descoperă din cer peste toată fărădelegea și peste toată nedreptatea oamenilor care țin adevărul lui Dumnezeu în robia nedreptății. Pentru că ceea ce este cunoscut despre Dumnezeu este vădit între ei: căci Dumnezeu le-a vădit lor. Cele nevăzute ale Lui se văd de la facerea lumii, înțelegîndu-se din făpturi, adică veșnica Lui putere și dumnezeire, așa ca ei să fie fără cuvînt de apărare. Pentru că, cunoscînd pe Dumnezeu, nu L-au slăvit ca pe Dumnezeu, nici nu I-au mulțumit, ci s-au rătăcit în gîndurile lor și inima lor cea neînțelegătoare s-a întunecat. Zicînd că sînt înțelepți, au ajuns nebuni. Și au schimbat slava lui Dumnezeu celui nestricăcios întru asemănarea chipului omului celui stricăcios și al păsărilor și al celor cu patru picioare și al tîrîtoarelor» [316].

După cum ne spune Sfînta Scriptură, ei «țin adevărul în robie» crezînd că «Binele Suprem este inefabil» și adaugă: «se produce spontan, în urma unui lung contact, țîșnind din suflet ca o flacără vie», iar după aceea se hrănește pe sine însuși.

6. Dar cei care au scris atît de frumos despre Binele Suprem vin din Pireu să se închine Artemidei ca unei zeități și să vadă serbarea populară celebrată de cei de jos [317]. După ce au filosofat în modul acesta despre suflet și după ce au descris cu de-amănuntul starea viitoare a sufletului care a vieţuit virtuos, ei trec de la aceste idei sublime, pe care Dumne-

315. Platon, *Epist. VII*, 341 c—d (citat după Robinson).
316. *Rom.* 1, 18—23.
317. Platon, *Republica* I, 327 A.

zeu li le-a descoperit, sfîrşind prin a gîndi la lucruri mărunte şi josnice, cum e, de pildă, sacrificarea unui cocoş în cinstea lui Asclepios [318]. S-au gîndit şi ei la lucrările cele nevăzute ale lui Dumnezeu şi îşi vor formula şi ei idei în legătură cu crearea lumii şi a lucrurilor văzute, de unde se vor fi ridicat apoi la realităţile spirituale, văzînd, nu fără noblеţe, «veşnica Lui putere şi dumnezeire», dar şi-au pierdut bunul simţ în urma cugetărilor lor deşarte, iar inima lor rătăcită se tîrăşte aşa-zicînd în neştiinţă, atunci cînd e vorba să aducă cinstirea cuvenită lui Dumnezeu. Şi se poate vedea la aceşti oameni mîndri de înţelepciunea şi de teologia lor cum se închină unui chip oarecare de om muritor, ca să cinstească, zic ei, această divinitate coborînd uneori împreună cu egiptenii pînă la păsări, la animale cu patru picioare sau la cele tîrîtoare. Dacă despre unii ai impresia că s-ar fi ridicat deasupra acestor lucruri, îţi vei da seama totuşi curînd că ei au schimbat adevărul lui Dumnezeu pe minciună, s-au închinat şi «au slujit făpturii în locul Făcătorului» [319]. Drept aceea, întrucît înţelepţii şi învăţaţii Eladei s-au înşelat în cinstirea zeilor, «Dumnezeu a ales pe cele nebune ale lumii ca să ruşineze pe cei înţelepţi ; Dumnezeu a ales pe cele slabe ale lumii, ca să le ruşineze pe cele tari ; Dumnezeu şi-a ales pe cele de neam de jos ale lumii, pe cele nebăgate în seamă, ca să strice pe cele ce sînt» [320] şi aceasta, desigur, «ca nici un trup să nu se laude înaintea lui Dumnezeu».

Dar şi înţelepţii noştri, Moise cel dintîi şi proorocii după el, ştiau că Binele Suprem este cu totul inexprimabil. Şi întrucît Dumnezeu descoperă doar celor ce sînt vrednici de El şi gata să-L primească, ei au scris că Domnul s-a arătat, între alţii, lui Avraam, lui Isaac şi lui Iacob. Dar cu ce însuşiri, în ce stare, în ce mod şi căruia dintre noi s-a mai arătat? Iată o problemă pe care au lăsat-o s-o rezolve cei ce pot să arate ei înşişi că sînt asemenea celor cărora s-a arătat Domnul Dumnezeu, pe care nu L-au putut vedea cu ochii lor trupeşti, ci doar cu inima lor curată, căci, după cum ne spune Iisus, «fericiţi cei săraci cu inima că aceia vor vedea pe Dumnezeu» [321].

7. Cît despre spusa «îndată ca ţîşnind dintr-o flacără, aşa apare o lumină în suflet», acest lucru Logosul l-a ştiut cel dintîi, după cum zice proorocul : «lămuriţi-vă pe voi înşivă din lumina cunoştinţei» [322], iar Ioan Evanghelistul, care a trăit pe lîngă El, zice la rîndu-i : «Ceea ce s-a făcut» era viaţă în Cuvînt «şi viaţa era lumina oamenilor, lumina

318. Platon, *Faedon* 118 a.
319. *Rom.* 1, 25.
320. *I Cor.* 1, 27—28.
321. *Mt.* 5, 8.
322. *Os.* 10, 12.

cea adevărată, care luminează pe tot omul» [323], lumina adevărată și înțelegătoare și care e «lumina lumii». Căci «El a strălucit în inimile noastre ca să strălucească cunoștința slavei lui Dumnezeu pe fața lui Hristos» [324]. De aceea un prooroc foarte vechi, cu mai multe generații înainte de Cirus, pe care l-a precedat cu 14 generații, a putut zice în profețiile sale: «Domnul este luminarea mea și mîntuitorul meu; de cine mă voi teme?» [325]; «Făclie picioarelor mele este legea Ta și lumină cărărilor mele» [326]; «Însemnatu-s-a peste noi lumina feței Tale, Doamne» [327]; «Întru lumina Ta vom vedea lumină» [328]. Spre această lumină ne îndeamnă Logosul în cartea lui Isaia: «Luminează-te, luminează-te, Ierusalime, că vine lumina ta, și slava Domnului peste tine a strălucit» [329]. Și același scriitor proorocea venirea lui Iisus, Cel ce va întoarce poporul de la închinarea la idoli, la statui și la demoni: «poporul care locuia întru întuneric va vedea lumină mare și voi, care locuiți în umbra morții, lumină va străluci peste voi» [330].

Vezi, dar, ce deosebire este între cuvîntul îngrijit al lui Platon în legătură cu Binele Suprem și între cuvintele proorocilor care vorbesc de lumina fericiților. Să nu uiți că virtutea trîmbițată de Platon n-a ajutat în nici un chip vre-o religie curată a celor ce l-au citit, ba nici măcar pe el, oricît de pătrunzătoare a fost concepția lui despre Binele Suprem, în vreme ce graiul nemeșteșugit al dumnezeiești lor Scripturi a umplut de iubire dumnezeiască pe cei ce fac din ele îndeletnicirea cititorilor celor adevărați. Și aceasta pentru că la ei această lumină e hrănită de ceea ce se numește în unele pilde untuldelemn care întreține lumina candelelor celor cinci fecioare înțelepte.

8. Să auzim acum ce vrea să spună Celsus mai departe, atunci cînd zice: «Voi aveți și o poruncă după care nu se îngăduie să te răzbuni pe cel ce te-a jignit. Dacă ți-a dat cineva o palmă peste un obraz, ziceți voi, întoarce-i și pe celălalt. Acest frumos sfat este foarte vechi, voi l-ați reînviat doar într-o formă mai grosolană». Platon pusese de mult pe Socrate să-i spună lui Criton: «Nedreptatea nu trebuie săvîrșită în nici un chip». La care Criton răspunde și el: «Nu, cu nici un chip». Socrate continuă: «Atunci trebuie să admitem că dacă cineva a fost nedreptățit, nu se cuvine ca el să răspundă printr-o nedreptate, așa cum

323. *In.* 1, 4
324. *Mt.* 5, 14.
325. *Ps.* 26, 1.
326. *Ps.* 118, 105.
327. *Ps.* 4, 6.
328. *Ps.* 35, 9.
329. *Is.* 60, 1.
330. *Is.* 60, 2; *Mt.* 4, 16.

cred cei mulți, de vreme ce nedreptatea nu trebuie săvîrșită cu nici un chip». La care confirmă și Criton : «Așa se pare» [331].

Față de aceste lucruri și de toate cele pe care le prezintă drept convingere generală, deoarece el nu poate făgădui adevărul și nu-l poate ascunde, Celsus afirmă că și grecii ar fi învățat aceleași lucruri ca și noi. La toate acestea trebuie spuse următoarele : Dacă o învățătură e folositoare și conținutul ei sănătos, atunci una din două : fie că ea va fi fost exprimată de greci prin Platon sau prin gura altui înțelept grec, fie că o aflăm la iudei prin Moise sau prin alți prooroci, ori poate la creștini în cuvîntările rostite de Iisus sau în explicările unuia din apostolii Lui. Dar pentru aceasta nu trebuie criticat sau respins ceea ce se învață la evrei ori la creștini pe motivul că aceste lucruri au fost propovăduite și de către greci, cu atît mai puțin cu cît se poate dovedi că scrierile evreilor sînt mai vechi decît scrierile grecilor [332]. Și nici nu trebuie să ne închipuim că o sentință pe care o întîlnim îmbrăcată în haina elegantă a limbii grecești ar fi mai de preț decît una asemănătoare, pe care au exprimat-o evreii sau creștinii în mod simplu și mai nemeșteșugit. Dealtfel, primul fel de scriere venerabilă a evreilor, de care s-au folosit proorocii și în care ni s-au transmis cărțile sfinte, nu-i nici el cu totul lipsit de frumusețe și minunată compoziție, tipice limbii ebraice.

9. Iar dacă ni se cere să dovedim că aceleași învățături au fost mai frumos exprimate de proorocii iudei sau în sfintele cărți ale creștinilor, atunci, oricît s-ar părea că-i de necrezut, sîntem pregătiți s-o facem. Ca să confirmăm acest lucru, putem lua ca exemplu felul mîncărilor și al pregătirii lor. Să luăm de pildă o mîncare sănătoasă, cu putere nutritivă deosebită și care să dea tărie, dar care e pregătită într-un anumit fel și încărcată cu garnituri dulci și delicioase, încît nu se potrivește cu gustul oamenilor simpli, cum sînt țăranii sau muncitorii și săracii, care nu-s obișnuiți cu astfel de gusturi și care plac numai bogătașilor și îmbuibaților. Și acum să presupunem că nici acea mîncare nu-i chiar atît de bine pregătită, cum ar fi așteptat-o cei dornici de mîncăruri speciale, ci doar așa cum s-au obișnuit săracul de la oraș, săteanul de la țară ori în general majoritatea oamenilor. Dacă s-ar presupune, mai departe, că mîncarea pregătită într-un anumit fel e numai pe placul gastronomilor, celor pretențioși, pe cînd de ceilalți nu va fi mîncată, pentru că lor li se pregătea în alt fel, și anume pentru a le asigura mai multă vigoare și tărie, în acest caz despre ce fel de mîncăruri vom crede

331. Platon, *Criton* 49 b., trad. de C. Noica (București, 1974), p. 69.
332. Teza obișnuită apologeților creștini, îndeosebi lui Origen.

că sînt mai indicate şi mai folositoare binelui obştesc : cele care sînt rezervate doar învăţaţilor sau cele care se dovedesc mai potrivite marelui public ? Dar să mai presupunem şi că mîncarea ar fi la fel de sănătoasă şi de hrănitoare, fie că ar fi fost pregătită într-un fel, fie în celălalt. Ei bine, e limpede ca lumina zilei că iubirea de oameni şi grija pentru binele comun sînt mai bine servite de un doctor care doreşte să dea şi să păstreze sănătatea multora decît de unul care e înclinat să facă acest lucru numai pentru cîţiva inşi.

10. Iar dacă am înţeles bine pilda aceasta, atunci trebuie s-o aplicăm pe tărîmul hrănirii spirituale a fiinţelor cugetătoare. În cazul acesta, vă rugăm să fiţi atenţi dacă nu cumva Platon şi ceilalţi bărbaţi înţelepţi ai grecilor se aseamănă prin frumoasele lor sentinţe cu acei doctori care acordă atenţie numai straturilor superioare ale societăţii, dispreţuind pe omul de rînd. În acelaşi timp, proorocii evreilor şi ucenicii lui Iisus se feresc de frumoasele şi strălucitoarele întorsături de fraze şi afirmaţii sau, cum se exprimă Scriptura, de «înţelepciunea omenească» sau de «înţelepciunea cea după trup» [333], care are înclinare spre o limbă cît mai întunecată, dîndu-şi silinţa ca, pe cît se poate, hrana să fie împărtăşită în folosul cît mai multor suflete. În această privinţă, proorocii şi apostolii îşi potrivesc limbajul şi felul de exprimare puterii de înţelegere a omului de rînd şi se feresc de expresiile străine acestuia, pentru ca nu cumva, prin înfăţişarea neobişnuită a acestor expresii, să provoace plăcere şi înclinare de a pleca urechea la învăţăturile lor.

Şi rămînînd tot la exemplul de mai sus, dacă hrana duhovnicească se aşteaptă să provoace virtuţile răbdării şi ale blîndeţii în cei care o gustă, atunci cum n-am prefera mai curînd acest limbaj care prin aceste virtuţi trezeşte progresul multilateral în locul celui care nu face mai răbdători şi mai blînzi decît doar pe cîţiva inşi, dacă peste tot recunoaştem că ar face şi atîta ? Dacă Platon ar dori să împărtăşească învăţături bune şi folositoare unor oameni care cunosc numai limbile egipteană şi siriacă, atunci el ar trebui să înveţe mai întîi limbile lor, căci numai cînd va fi în stare să «barbarizeze» mai bine, cum se exprimă grecii, va putea cultiva pe aceşti oameni, iar nu vorbindu-le în limba sa maternă, căci atunci s-ar lipsi de posibilitatea de a învăţa pe egipteni şi pe sirieni ceva ziditor. Tot astfel a găsit de bine şi Dumnezeiasca Fire, care nu poartă grijă numai de cei ce au primit educaţie şi cultură grecească, ci şi de ceilalţi oameni aflaţi în simplitatea omului de rînd, pentru ca, în felul acesta, prin utilizarea unui mod de exprimare cunoscut lor, să trezească şi atenţia celor neştiutori şi mai puţin cultivaţi, iar, odată cîşti-

333. *I Cor.* 2, 5 ; *II Cor.* 1, 12.

gaţi şi primiţi (de Dumnezeu), uşor se va trezi şi în ei dorinţa de a face cunoştinţă şi cu adevăruri mai adînci ascunse în Sfînta Scriptură. Căci e uşor de înţeles, pentru oricine citeşte în ea, că multe din cele relatate acolo au un înţeles mai adînc decît poate părea la început, dar acest înţeles îl vor surprinde numai cei care vor închina cuvîntului sfînt o studiere atentă şi înţelesul lor va apărea cu atît mai limpede cu cît mai mare va fi rîvna şi silinţa de a se preocupa de el.

11. Reiese aşadar, din cele observate pînă aici de Celsus, că prin vorbele mai simple ale lui Iisus : «Cui te loveşte peste obrazul drept, întoarce-i şi pe celălalt, iar celui ce voieşte să se judece cu tine şi să-ţi ia haina, lasă-i şi cămaşa» [334], El a dat o astfel de poruncă, indiferent de felul în care a formulat-o, încît pentru o viaţă omenească ea s-a dovedit mai lucrătoare şi mai binecuvîntată decît ceea ce spune Platon în Kriton-ul său. Căci pe acesta nu-l pot înţelege nu numai oamenii de rînd, dar nici măcar cei ce s-au bucurat înainte de o pregătire ştiinţifică deosebită înainte de a începe studiul filosofiei, care la greci este în mare cinste. Dealtfel, vom băga de seamă că porunca potrivit căreia se cere să îndurăm cu răbdare nedreptatea nu se pierde şi nu se înrăutăţeşte în urma faptului că e formulată în cuvinte simple, aşa încît şi de aici se vede că cele spuse de Celsus au fost doar bîrfeli. Dar pentru aşa ceva credem că am vorbit destul.

Şi din nou să revenim la cartea a VI-a ca să respingem atacul lui Celsus despre faptul că Iisus ar fi fost urît la făptură, cum zice el însuşi în continuare :

12. «Întrucît Duhul Sfînt era sălăşluit în trupul Lui, s-ar fi căzut ca cel puţin să fi întrecut pe toţi ceilalţi prin statură şi prin frumuseţe, prin forţă ori prin glas, sau măcar prin puterea de convingere a graiului. Pentru că era cu neputinţă ca un trup cu mult mai dumnezeiesc decît celelalte trupuri să nu le depăşească în nici un chip. Or, făptura trupească (a lui Iisus) nu numai că nu se ridica cu nimic deasupra alteia, ci se spune chiar că era mică, urîtă, grosolană».

Avem din nou impresia, şi aici, că atunci cînd vrea să ponegrească (învăţătura lui) Iisus, Celsus recurge la citate din Scriptură ca şi cum el însuşi (Celsus) s-ar fi arătat că crede în ele ; acolo, însă, unde s-a văzut că tocmai Scripturile contrazic pe acuzator, el ne dă să înţelegem că nici nu le cunoaşte.

Or, după părerea generală, chiar dacă Scripturile spun despre Iisus că era urît la chip, totuşi nu spun că El ar fi fost grosolan, cum afirmă

334. *Lc.* 6, 29 ; *Mt.* 5, 40.

Celsus, după cum nici n-avem vreun indiciu că ar fi fost mic de statură. Iată cum se exprimă proorocul Isaia atunci cînd vesteşte că nu va veni într-o înfăţişare plăcută şi nici de o frumuseţe suprafirească : «Cine va crede ceea ce noi am auzit şi braţul Domnului cui se va descoperi ? Crescut-a înaintea noastră ca o odraslă şi ca o rădăcină în pămînt uscat ; nu avea nici chip, nici frumuseţe ca să ne uităm la El şi nici o înfăţişare ca să ne fie drag. Dispreţuit era şi cel din urmă dintre oameni» [335]. Se vede că Celsus a auzit de aceste cuvinte, pentru că le-a crezut favorabile acuzării. În schimb, el n-a dat atenţie şi altor cuvinte, celor din psalmul 44 şi modului în care sînt rostite acolo : «Încinge-Te cu sabia Ta, peste coapsa Ta, Puternice, cu frumuseţea Ta şi cu strălucirea Ta. Încordează-Ţi arcul, propăşeşte şi împărăţeşte» [336].

13. Să zicem că n-a citit proorocia sau că a citit-o, dar a fost derutat de cei care o interpretează greşit, ca şi cum psalmistul n-ar fi rostit aici o proorocie la adresa lui Iisus Hristos. Dar ce-ar spune de acelaşi citat folosit tocmai în Evanghelie, unde însuşi Iisus, după ce «a urcat într-un munte înalt, deosebi», «S-a schimbat la faţă înaintea ucenicilor» [337] şi S-a înfăţişat în chip măreţ, într-un timp cînd s-au arătat şi «Moise şi Ilie» [338] vorbind despre plecarea Lui din lume aşa cum avea să se împlinească ea în Ierusalim ? Zică, dar, unul din prooroci «văzutu-L-am şi n-avea nici chip, nici frumuseţe» [339], Celsus însuşi înţelege că această proorocie se referă la Iisus. Cu toate acestea, el rămîne orb cînd e vorba de tălmăcirea ei şi nu vede că, cu multe sute de ani înainte de naştere, tocmai înfăţişarea sub care va veni Iisus a fost tema unei proorocii şi e o puternică dovadă că acest Iisus, cu toate că nu era prea frumos la arătare, este însuşi Fiul lui Dumnezeu [340]. Iar despre o altă proorocie care vorbea despre farmecul şi frumuseţea Lui, Celsus nu vrea să admită că ea se referă la Iisus Hristos. Dacă s-ar putea reproduce limpede din Evanghelie că «n-avea nici chip, nici frumuseţe, dispreţuit era şi cel din urmă dintre oameni», ai înţelege că spusele lui Celsus nu sînt luate din profeţi, ci din Evanghelie. Dar întrucît nici Evangheliile, nici apostolii nu afirmă că Iisus «n-avea nici chip, nici frumuseţe», iată-l silit să admită pe faţă că proorocia s-a realizat totuşi în

335. *Is.* 53, 1—3.
336. *Ps.* 44, 4—5.
337. *Mt.* 17, 1 ş.u.
338. *Lc.* 9, 30.
339. *Is.* 53, 2.
340. A se vedea G. Sotiriu : Χριστὸς ἐν τῇ τέχνῃ, Atena, 1914

(Iisus) Hristos, fapt care nu mai îngăduie nici o altă acuză împotriva lui Iisus [341].

14. Dar să revenim din nou la o afirmaţie a lui: «întrucît Duhul Sfînt era sălăşluit în trupul Lui, s-ar fi căzut cel puţin să fi întrecut pe toţi ceilalţi prin statură sau prin glas, ori măcar prin puterea de convingere a graiului Său». Cum se face că nu vede el că superioritatea făpturii Sale era pe măsura capacităţii lor de a-L înţelege şi că tocmai de aceea se arătase El sub înfăţişarea care îngăduie fiecăruia să se poată apropia de El? Nu-i de mirare, aşadar, că materia, care prin firea sa e supusă schimbării, stricării şi transformării, aşa cum vrea Creatorul, şi în stare să primească orice calitate îi conferă Cel ce a plăsmuit-o, odată e în starea de care s-a spus că «n-avea nici chip, nici frumuseţe», iar altădată e atît de măreaţă, de izbitoare şi de încîntătoare încît, privind strălucitoarea ei frumuseţe, să facă pe cei trei apostoli care însoţiseră pe Iisus să cadă cu feţele la pămînt [342]. Dar Celsus va zice că poate acestea-s plăsmuiri care nu se deosebesc deloc de închipuiri, întocmai ca şi celelalte istorisiri ale minunilor lui Iisus [343].

15. Împotriva celor afirmate de Celsus trebuie spus că orice istorisire, chiar dacă ar fi reală, dacă ai vrea s-o prezinţi ca şi cum ea într-adevăr ar fi avut loc, şi în acest scop să-i dai o reprezentare cît mai plauzibilă, e un lucru din cele mai grele şi în anumite cazuri de-a dreptul cu neputinţă. Să zicem, de pildă, că s-ar spune că războiul troian n-a avut loc pentru simplul motiv că se ţese şi un episod care nu poate fi crezut, anume că un oarecare Ahille e fiul zeiţei mării, Tetis, şi al muritorului Peleu, în timp ce Sarpedon ar fi fiul lui Zeus, Askalafos şi Ialmenos ai lui Ares, Enea al Afroditei. Cum s-ar putea verifica realitatea tuturor acestor lucruri, dată fiind mai ales încurcătura în care ne pune născocirea care se împleteşte, nu ştiu cum, cu părerea recunoscută, aproape generală, că războiul din Troia dintre eleni şi troieni va fi existat cu adevărat? [344] Să mai presupunem că n-am crede în aventurile lui Oedip, ale Iocastei şi ale fiilor lor Eteocle şi Polinice, pentru că a intrat în povestire şi sfinxul, o corcitură între o tînără fecioară şi un leu. Cum să le verifici realitatea?

Orice cititor chibzuit al acestor istorii, care vrea să se ferească de a cădea în greşeli, va deosebi, pe de o parte, ceea ce merită aprobarea

341. Iisus este totuşi cel prezis de prooroci. Prea puţin importă tradiţia celor două forme (urît, frumos), *C. Cels* I, 48; II, 64.

342. *Mt.* 17, 6.

343. *C. Cels,* III, 27.

344. «Cei vechi n-au pus niciodată la îndoială existenţa războiului troian». Enciclopedia civilizaţiei greceşti, Bucureşti, 1966, p. 559. Să fie Origen între cei dintîi care neagă acest lucru?

lui, tălmăcindu-le în chip alegoric şi căutînd să surprindă scopul celor care au făurit astfel de închipuiri, iar, pe de altă parte, va refuza să creadă în existenţa altora care au fost scrise doar din complezenţă pentru unii. Aceste observaţii preliminare, în legătură cu viaţa lui Iisus, pe care o relatează Evanghelia, sînt făcute nu ca să chemăm pe cei cu suflet treaz la o credinţă simplă şi nesocotită, ci cu ţinta de a dovedi că cititorii trebuie să judece lucrurile în chip sănătos şi abia după o cercetare adîncă să se apropie oarecum de intenţia celor ce le-au scris, ca să înţeleagă în ce scop a fost prezentat fiecare lucru.

16. Celsus spunea că apostolii lui Hristos sînt oameni declasaţi, recrutaţi dintre cei mai nemernici «vameşi şi pescari».

La această învinuire voi răspunde şi eu că, în dorul lui de a combate creştinismul, Celsus îţi face impresia că odată ia de bun ce spune Scriptura, interpretînd-o după voia lui, iar altă dată nu mai crede nicicum în Evanghelii, pentru simplul motiv de a nu admite divinitatea limpede afirmată în ele. Or, s-ar fi căzut ca, după ce a văzut cîtă dragoste au creştinii faţă de adevăr, chiar şi atunci cînd istorisesc lucruri mai puţin plăcute, să le dea crezare şi atunci cînd istorisesc fapte dumnezeieşti.

17. Pentru că, dacă apostolii n-ar fi fost sinceri ci — aşa cum crede Celsus — ar fi scris doar scornituri, atunci ei n-ar mai fi istorisit nici despre «lepădarea» lui Petru [345], nici despre «smintirea» celorlalţi [346] ucenici ai lui Iisus. Iar în cazul acesta, dacă aşa s-au petrecut lucrurile, cine ar putea să aducă vreo vină Evangheliei? Cu toate că în aparenţă astfel de fapte ar fi trebuit să fie trecute cu vederea, întrucît evangheliştii aveau de gînd să înveţe pe cei ce vor citi Evangheliile să dispreţuiască moartea ca să mărturisească creştinismul, totuşi, cînd au văzut că puterea cuvîntului Evangheliei depăşeşte cu mult pe oameni, ei au istorisit şi fapte de felul acestora, ştiind că, de bună seamă, ele nici nu vor tulbura pe cititori şi nici nu vor da prilej de lepădare.

18. Dar cuvîntul are un înţeles şi mai tainic, anume că diferitele chipuri în care se arăta Iisus trebuie puse în legătură cu firea Logosului dumnezeiesc, adică într-un fel s-a arătat mulţimilor şi cu totul altfel celor ce sînt în stare să-L urmeze pe muntele înalt, de care am vorbit. Căci pentru cei ce se află încă la poalele lui şi care nu se simt încă pregătiţi să-l urce, Cuvîntul «n-are nici chip, nici frumuseţe», căci pentru ei chipul în care li s-a arătat nu era de prea mare cinste, ci cu mult mai prejos decît L-ar fi putut arăta graiurile omeneşti, pe care unii i-au nu-

345. *Mt.* 26, 34.
346. *Mt.* 26, 31.

mit «fii ai oamenilor». Căci pe bună dreptate s-ar putea spune că discursurile filosofilor, care sînt şi ele nişte «fii ai oamenilor», par mult mai împodobite decît Cuvîntul lui Dumnezeu, care a fost propovăduit mulţimilor, cuvînt care, într-un fel, pare chiar o «nebunie a propovăduirii» [347]. Şi din pricina acestei nebunii aparente a propovăduirii, cei ce se opresc în contemplarea lor numai la atîta, zic : «ne-am uitat la El şi nu avea nici chip, nici frumuseţe». Totuşi, celor care Îl urmează şi care au primit putere să-L însoţească chiar şi pe «muntele cel mai înalt deosebi», li se arată într-un chip mai dumnezeiesc. Ca şi Petru altădată, aceştia văd în această arătare Biserica zidită de Logosul dumnezeiesc, o lucrare atît de închegată încît «nici porţile iadului nu o vor putea birui» [348] şi aceasta pentru că a fost înălţată de însuşi Cuvîntul «din porţile morţii» [349] pentru ca să vestească toate laudele Domnului în porţile fiicei Sionului. Iar dacă există şi din aceia care-şi datorează naşterea unor cuvinte spuse cu glas puternic, se ştie că aceştia nu duc nevoie nici de tunet duhovnicesc [350].

19. Privite de jos, şi hainele Sale sînt altele, iar nu albe ca lumina. De te vei sui însă pe muntele cel înalt, vei vedea lumina şi vei vedea hainele Sale strălucind. Hainele Cuvîntului sînt cuvintele Scripturii, aceste cuvinte sînt veşmîntul gîndirilor dumnezeieşti. Aşadar, după cum Cuvîntul pare jos, dar după ce se înalţă se schimbă la faţă şi I se face faţa Lui ca soarele, tot aşa se schimbă şi veşmintele şi cămaşa Sa. Cînd le priveşti de jos, ele nu sînt albe, nu sînt strălucitoare. Dacă însă te sui la înălţime, vei vedea frumuseţea şi lumina hainelor şi faţa lui Iisus, Celui schimbat la faţă. Vezi, nu cumva aflăm în Evanghelii ceva asemănător despre Mîntuitorul ? Căci istorisirea felului cum s-a născut, cum a urcat neamul Lui pînă la Avraam şi s-a zămislit trupeşte din sămînţa lui David alcătuieşte tocmai «Cartea neamului lui Iisus Hristos» [351]. Dar cele mai dumnezeieşti şi mai mari lucruri despre Dînsul şi pe care El însuşi le-a propovăduit, le mărturiseşte Evanghelistul Ioan atunci cînd zice : «Socotesc că nici în lumea întreagă n-ar fi încăput cărţile ce s-ar fi scris» [352]. Şi faptul că n-ar încăpea cărţile în toată lumea nu trebuie înţeles cu referire la numărul mare al scrierilor, după cum zic unii, ci la însemnătatea faptelor. Măreţia acestor fapte, nu numai că nu poate fi scrisă, ci nu poate fi nici propovăduită în vreo limbă omenească, nici nu poate fi tălmăcită în vorbiri ori în graiuri trupeşti. De aceea şi Pavel

347. *I Cor.* 1, 21.
348. *Mt.* 16, 18.
349. *Ps.* 9, 13.
350. *Mc.* 3, 17.
351. *Mt.* 1, 2.
352. *In.* 21, 25.

cînd va ajunge să învețe cele dumnezeiești, iese afară din lumea noastră pămîntească și e răpit pînă la al treilea cer [353], ca de acolo să poată auzi acele cuvinte nespuse. Căci aici pe pămînt el a propovăduit tocmai cele ce i-au fost spuse acolo, în al treilea cer, despre care crede că sînt Cuvîntul lui Dumnezeu, al Cuvîntului celui întrupat, care, întrucît e Dumnezeu, «era la Dumnezeu» [354], dar se vestește ca «deșertîndu-Se pe Sine» [355].

Căci după ce s-a întrupat, noi vedem pe pămînt Cuvîntul lui Dumnezeu purtînd trup omenesc. Prin Sfînta Scriptură, Cuvîntul se face trup [356], ca să se sălășluiască între noi, iar odată ce ne vom fi lăsat capul pe pieptul Cuvîntului [357] întrupat, vom putea și merge după El, cînd se urcă pe muntele cel înalt și vom putea zice și noi că «am văzut slava Lui» [358]. Ba chiar și alții, nu numai cei ce s-au culcat pe pieptul Lui și care L-au urmat cînd s-a suit pe muntele cel înalt, vor zice : «Am văzut slava Lui», dar aceștia nu vor putea spune niciodată cuvintele : «Slavă, ca a unuia născut din Tatăl, plin de har și de adevăr». Căci acest cuvînt se potrivește numai lui Ioan și celor asemenea lui.

Cei care, potrivit cu altă tîlcuire mai înaltă, vor fi în stare să urmeze pașilor lui Iisus, Celui ce s-a suit pe munte și Și-a schimbat înfățișarea Lui pămîntească, unii ca aceia vor cunoaște și ei o schimbare la față cu fiecare cuvînt al Scripturii. Dar pe cît se arată de simplu la vorbă atunci cînd se adresează mulțimilor, pe atît e de ridicat și de schimbat la față Iisus înaintea celor cîțiva ucenici care-L pot urma spre înălțimi și care sînt foarte puțini, cărora li se arată ca rațiunea cea mai înaltă și mai desăvîrșită, ce conține cuvintele Înțelepciunii celei ascunse în taină, dar pe care Dumnezeu a rînduit-o mai înainte de veci, spre slava drepților Săi [359]. Dar de unde să înțeleagă Celsus și vrăjmașii Cuvîntului dumnezeiesc, atunci cînd cercetează învățăturile creștine fără dragoste de adevăr, că diferitele chipuri în care s-a arătat Iisus au o singură voință ? Eu însă zic că fiecare din cele două etape ale vîrstei și-a avut voința ei : una cu care a lucrat mai înainte de patima Sa, iar alta cu care a lucrat după învierea Sa din morți.

353. *II Cor.* 12, 2 ș.u.
354. *In.* 1, 2.
355. *Fil.* 2, 7.
356. *In.* 1, 14.
357. *In.* 13, 25.
358. *Mt.* 17, 1.
359. *I Cor.* 2, 7.

XVI

DESPRE CEI CE ATACĂ CREŞTINISMUL PE MOTIVUL CĂ SÎNT ÎN EL DEZBINĂRI

(Din cartea «*Contra lui Celsus*», III, 12)

1. După aceea, drept cauză împotriva doctrinei noastre, Celsus reproşează ivirea dezbinărilor în creştinism, zicînd: «Abia se propagă în masă, că în curînd se şi dezbină din nou şi se divizează, fiecare dorind să-şi aibă grupul său». Şi continuă: «Şi abia dacă s-au despărţit de mulţime şi din nou se ceartă între ei. Într-un cuvînt, în comun nu au decît numele, măcar de ar fi şi acela! Poate ruşinea singură dacă-i mai ţine să fie împreună, pentru rest fiecare e separat».

La aceasta vom răspunde că nu există sector de activitate, oricît de serios şi de folositor vieţii s-ar dovedi el, în care să nu existe diferite secte. Oricît ar fi medicina de folositoare şi de necesară neamului omenesc, mult s-a discutat în ea despre modul de vindecare a trupurilor; de aceea — după părerea tuturor — şi în problemele medicinei găsim la greci numeroase şcoli sau eresuri. În ce mă priveşte, cred că acelaşi lucru îl aflăm şi între barbari, mai ales la cei care s-au dedicat medicinei. Dar şi filosofia, care făgăduieşte adevărul şi cunoaşterea lucrurilor cîte există, întrucît ne recomandă cum să trăim şi încearcă să ne înveţe care anume lucruri sînt folositoare neamului omenesc, şi în ea spiritele se împart asupra multor probleme, de aceea şi în filosofie s-au ivit o sumedenie de secte, dintre care unele mai vestite, altele mai obscure. Dar şi iudaismul a dat prilej naşterii ereziilor, din pricina interpretării diferite a scrierilor lui Moise şi a cuvintelor proorocilor. La rîndul său, şi creştinismul s-a revelat oamenilor ca ceva neîntrecut nu numai în ochii adunăturilor de sclavi — cum crede Celsus — ci şi a multora dintre învăţătorii greci; de aceea a fost cu neputinţă să nu se ivească şi secte, în orice caz, nu din pricina poftei de dezbinare şi de rivalitate, ci pentru că mulţi din aceşti învăţaţi şi-au dat silinţa să înţeleagă tainele creştinismului. Datorită acestui fapt, întrucît cuvintele au ajuns să fie interpretate diferit, cuvinte pe care, dealtfel, toţi le socoteau dumnezeieşti, s-au născut sectele, cărora li s-au şi dat numele acelora a căror admiraţie pentru originea doctrinei nu i-a împiedicat să fie atîţaţi într-un fel sau altul, din motive plauzibile, spre vederi divergente. Dar nici de medicină nu ştiu să fugă cineva pe motivul că sînt mai multe şcoli medicale, nici filosofia nu poate fi urîtă pentru motivul că, dorind ceva mai bun, îţi ascunzi ura pentru celelalte şcoli filosofice. Şi tot aşa, nici

la iudei nimeni nu trebuie să fie osîndit pentru părerile diferite cuprinse în cărţile lui Moise şi în cele ale proorocilor.

2. Dacă aşa stau lucrurile în celelalte sectoare, de ce n-am fi oarecum îngăduitori şi cu sectele dintre creştini ? Despre ele mi se pare că a vorbit minunat Pavel atunci cînd a spus : «Căci trebuie să fie între voi şi eresuri, ca să se învedereze între voi cei încercaţi» [360]. Căci după cum om «încercat» în medicină este cel versat în diferite şcoli medicale şi care examinează atent pe cele mai multe, alegînd apoi pe cea mai bună, după cum şi în filosofie procedează corect cel care nu-şi declară preferinţele pentru un sistem mai bun pînă ce nu s-a adîncit în cele mai multe din ele, tot aşa aş zice că cel mai înţelept creştin este acela care examinează cu grijă atît eresurile iudeilor, cît şi pe ale creştinilor. Dar oricine osîndeşte învăţătura creştinismului din pricină că în el mai sînt şi secte, acela ar trebui să osîndească şi învăţătura lui Socrate, din a cărui şcoală au derivat multe orientări, dintre care unele foarte puţin asemănătoare cu celelalte. Tot aşa ar trebui blamate învăţăturile lui Platon, din pricină că Aristotel a încetat să mai cerceteze şcoala lui, ca să deschidă alta nouă, cum am spus-o mai înainte. Dealtfel, mi se pare că şi Celsus a ajuns să cunoască unele secte, care n-au cu noi comun nici măcar numele lui Iisus. Poate să-i fi venit la urechi [361] despre eresurile numite ale ofienilor (sau ofiţilor) şi caianiţilor sau dacă va mai fi fost vreuna din cele care s-au îndepărtat total de învăţătura lui Iisus. Dar din toate acestea nu se poate aduce nici o învinuire învăţăturii creştine.

3. Să admitem că unii dintre noi tăgăduiesc că Dumnezeul creştinilor e acelaşi cu al iudeilor. Acesta însă nu-i un motiv de a învinovăţi pe cei ce dovedesc, tocmai prin aceleaşi Scripturi, că există unul şi acelaşi Dumnezeu atît pentru evrei cît şi pentu păgîni. Pavel o spune limpede, ca unul care a trecut el însuşi de la iudaism la creştinism : «Mulţumesc lui Dumnezeu, pe care Îl slujesc ca şi strămoşii mei — într-un cuget curat» [362].

Să mai admitem, totodată, că ar exista şi o a treia categorie, cei pe care unii îi numesc psihici, alţii pnevmatici. Mi se pare că e vorba de ucenicii lui Valentin. Ce concluzie se poate scoate de aici contra noastră, care aparţinem Bisericii şi care osîndim pe cei care-şi închipuie că unele firi omeneşti sînt făcute să se mîntuiască, iar altele să fie date pierzaniei ? Să mai admitem în aceeaşi vreme că unii îşi spun gnostici, cam aşa cum se fudulesc epicureii spunînd că ei sînt filosofi. Or, nici cei care tăgăduiesc Providenţa nu pot fi cu adevărat filosofi, şi nici cei care

360. *I Cor.* 11, 19
361. περιήχετο = a răsunat în jurul nostru.
362. *II Tim.* 1, 3.

fabrică basme străine, criticate de ucenicii lui Iisus, nu pot fi socotiți creștini.

4. Și mai zice Celsus : «Acești oameni se defaimă unul pe altul de toate blestemățiile spuse și nespuse, fiind dușmănoși față de orice încercare de împăcare și însuflețiți de ura cea mai cumplită». Am răspuns și pînă acum acestei calomnii : chiar în medicină și în filosofie se găsesc curente și școli care se critică una pe alta. Cu toate acestea, ca unii care urmăm cuvîntul lui Iisus și trăim după poruncile Lui în gînduri și în fapte, «ocărîți fiind, binecuvîntăm, prigoniți fiind, răbdăm, huliți fiind, mîngîiem» [363]. Departe de a vorbi între noi blestemății împotriva celor care au alte păreri decît cele pe care le-am primit noi, ci vom face tot ce ne stă în putere ca să-i schimbăm pe oameni la o viață mai bună, legîndu-i numai de Creatorul lumii și făcînd totul cu gîndul la judecata viitoare. Iar dacă cei ce cred altfel nu sînt convinși de acest lucru, noi respectăm cuvîntul care fixează atitudinea față de ei : «de omul eretic după întîia și a doua mustrare, depărtează-te» [364], știind că unul ca acesta s-a abătut și a căzut în păcat, fiind singur de sine osîndit. Tot așa cei care au înțeles sentințele : «fericiți făcătorii de pace, fericiți cei blînzi» [365], căci unii ca aceștia nu pot urî pe cei care falsifică adevărurile creștinismului.

XVII

ÎMPOTRIVA ACELORA DINTRE FILOSOFI CARE SUSȚIN CĂ NU ESTE NICI O DEOSEBIRE ÎNTRE A DA NUME DE DUMNEZEU CEL PESTE TOATE ZEULUI GRECILOR, NUMIT ZEUS, ȘI TOT AȘA ȘI ZEULUI SUPREM AL INDIENILOR, PRECUM ȘI AL EGIPTENILOR

(Din cartea I către Celsus)

1. Celsus declară mai departe : «Acești paznici ai caprelor și ai oilor au crezut într-un singur Dumnezeu, pe care-l numesc Cel preaînalt sau Adonai sau Uranios sau Savaot sau oricare alt nume de pe lume care le place, dar despre care nu știu nimic mai mult decît numele lor» [366]. Iar mai departe continuă așa : «N-are nici o importanță faptul că-i numit Dumnezeu Cel peste toate sau Zeus, cum îi zic grecii, sau «un zeu oare-

363. *I Cor.* 4, 12.
364. *Tit* 3, 10.
365. *Mt.* 5, 9.
366. A se vedea comentariile lui M. Borret la acest pasaj (*Origène, Contre Celse*, tome I, Paris, 1967, p. 135).

care», cum îi spun indienii, sau iarăşi «un zeu oarecare», cum îi spun egiptenii».

La acestea trebuie să răspundem că problema se leagă de originea adîncă şi misterioasă a numelor [367]. Sînt, adică, numele, aşa după cum crede Aristotel, ceva convenţional, ori, după părerea stoicilor, sînt ele izvorîte din natură ?, primele numai imitînd obiectele care stau la originea numelor, părere după care propun ei anumite principii de etimologie ? Ori, dacă nu (potrivit învăţăturii lui Epicur, deosebită de a stoicilor) numele există în mod firesc, cei dintîi oameni inventînd aceste numiri după asemănarea cu obiectele ? Dacă am putea stabili în problema aceasta natura numelor «active», din care unele sînt în uz la înţelepţii Egiptului, la învăţaţii dintre magii Persiei, a brahmanilor ori a şamanilor dintre filosofii Indiei, şi aşa mai departe pentru fiecare popor ; dacă am fi în stare zic, să dovedim că ceea ce se numeşte magie nu e, după cum cred adepţii lui Epicur şi ai lui Aristotel, o practică cu totul fără temei, ci după cum dovedesc oamenii pricepători în această îndeletnicire, un sistem închegat, ale cărui principii se cunosc foarte puţin, vom zice atunci că numele de Savaot, Adonai şi celelalte, transmise de evrei cu multă veneraţie, ne sînt date după o ştiinţă misterioasă şi divină, atribuită Creatorului lumii. Din pricina aceasta, numele respective îşi fac efect cînd sînt rostite într-o înşiruire specială, care le înlănţuieşte, întocmai cum alte nume rostite în limba egipteană la adresa anumitor demoni, au efect într-un anumit domeniu, sau altele, în dialectul persan, adresate altor forţe, şi tot aşa la fiecare popor. Şi tot aşa s-ar afla că numele demonilor pămînteni care au în puterea lor anumite regiuni sînt pronunţate într-un anumit fel, aşa cum se potriveşte cu dialectul locului şi al poporului. Aşadar, cel care are în acest sector o înţelegere mai deplină, fie şi mai restrînsă, îşi va da silinţa să potrivească, pe cît posibil mai exact, fiecare nume la realitatea respectivă, pentru ca să înlăture primejduirea celor ce aplică greşit numele lui Dumnezeu materiei neînsufleţite sau care leagă invocarea Binelui, a Cauzei prime, a virtuţii ori a frumuseţii de bogăţia oarbă, de menţinerea echilibrului dintre carne, sînge sau os, a sănătăţii sau a ceea ce s-ar numi noblеţea de naştere.

2. Poate că nici nu există primejdie mai mică în coborîrea numelui lui Dumnezeu şi al Binelui la ceea ce nu trebuie decît să schimbi numele aşezate după un principiu misterios şi să aplici numele a ceea ce-i rău la ceea ce-i bine şi de la ceea ce-i bine la ceea ce-i rău. Şi las la o parte faptul că numele lui Zeus ne aduce aminte imediat de fiul lui Cro-

367. În legătură cu originea numelor Origen s-a exprimat adeseori *(Îndemn la martiriu,* 48 ; *C. Cels,* V, 45—46 etc.). El se pronunţă pentru o soluţie teistă. Mai la îndemînă, în acest volum *Despre rugăciune,* 24, 2.

nos şi al Rheii, de soţul zeiţei Hera, de fratele lui Poseidon, de tatăl Atenei şi al zeiţei Artemida, de seducătorul fiicei sale Persefona [368], după cum numele de Apollo evocă pe fiul Letei şi al lui Zeus, pe fratele Artemidei şi pe vărul lui Hermes şi toate celelalte ficţiuni ale înţelepţilor lui Celsus, autori ai acestor doctrine antice şi teologi ai Greciei. Ce distincţie arbitrară e şi aceea să dai ca nume propriu pe acela de Zeus, iar nu pe cel de Cronos ca tată şi pe Rhea ca mamă! Şi aceleaşi observaţii se pot aplica şi celorlalţi pretinşi zei. Dar această critică nu atinge deloc pe cele care, pentru oarecare raţiune misterioasă, dau lui Dumnezeu numele de Sabaot, de Adonai sau un altul.

Dacă ar putea cineva să-şi formeze o idee asupra semnificaţiei misterioase a numelor, ar putea spune multe şi în legătură cu numirile adresate îngerilor lui Dumnezeu : Unul are numele Mihail, altul Gavriil, un al treilea Rafail, după funcţiunile pe care le au în toată lumea, de a împlini voia lui Dumnezeu Cel peste toate. Într-o asemenea filosofie a numelor are ceva de spus şi numele lui Iisus : s-a văzut deja că numele Lui scoate multe duhuri necurate din suflete şi din trupuri şi promovează virtutea în cei din care au fost alungaţi demonii.

La problema numelor mai trebuie adăugat şi ceea ce relatează specialiştii în cazurile de incantaţii : pronunţarea lor într-o limbă apropiată însemnează împlinirea a ceea ce incantaţia promite, pe cînd traducerea lor în altă limbă duce la pierderea puterii şi a efectului lor. Ele nu desemnează numai însuşirile lucrurilor respective, ci şi pe cele ale intonaţiei cu care au fost făcute. Tot aşa vom înţelege, prin consideraţii de acest fel, şi faptul că creştinii se străduiesc pînă la moarte să se ferească de a da lui Dumnezeu numele lui Zeus sau pe al altui zeu de al oricărui popor, mărturisind simplu «Dumnezeu», cu sau fără vreun alt atribuit lîngă El : Creator al lumii, al cerului şi al pămîntului, Care a trimis neamului omenesc pe cutare sau cutare înţelepţi sau prooroci ; aşa că, chiar şi cînd e folosit încă un atribuit lîngă El, efectul Lui miraculos creşte şi mai mult.

Ar fi mai bine să mai spunem şi alte lucruri în legătură cu numele, împotriva celor care cred că ar trebui să fim indiferenţi faţă de întrebuinţarea lor. Dacă-i adevărat că e admirat de Platon pentru afirmaţia sa din dialogul Fileb : «Respectul meu, Protarh, pentru numele zeilor e adînc» [369], atunci cînd interlocutorul lui Socrate numise plăcerea drept zeu, cu cît mai bucuros vom aproba evlavia creştinilor care nu dau Creatorului lumii nici unul din numele folosite în mitologie?

368. A se vedea în legătură cu demascarea imoralităţii zeilor homerici între altele Atenagora, *Solie* (în această colecţie).

369. Platon, *Fileb* 12 b. (citat după Robinson, p. 92).

Și în tomul al cincilea tot despre firea numelor.

3. Și întrucît Celsus gîndește că e indiferent să numești pe Zeus cu atributul de «Cel prea înalt», «Zen», de «Adonai», de «Savaot», de «Amon», cum fac egiptenii, sau Papeos, cum fac sciții, să mi se mai îngăduie cîteva cuvinte în legătură cu această problemă, aducîndu-i aminte cititorului de cele spuse înainte [370]. Repet, dar, și aici că ființa numelor nu se reduce la definițiile convenționale ale celor care le dau, cum ar crede Aristotel. Căci limbile aflate în uz între oameni nu-și au începutul de la oameni, după cum ne putem convinge cînd analizăm textul cîntecelor populare compuse de autorii anonimi ai fiecărei limbi în parte și felul pronunțării lor. Am spus mai înainte că numele care au putere deosebită într-o anumită limbă își pierd puterea ei de expresivitate și de sonoritate atunci cînd le traducem în altă limbă [371]. Așa spune practica zilnică, anume cine și-a primit de la naștere un nume în limba greacă, aceluia nu-i mai poți da aceeași expresivitate cînd îl traduci în limbile egipteană, latină ori în alta, fapt dovedit ori de cîte ori ai încerca să-l rechemi cu vechiul nume. Dar nici dacă ai traduce în grecește numele unui latin, tot n-ai putea pretinde să aibă aceeași putere de expresivitate de la început.

4. Dacă așa stau lucrurile cu numele comune, atunci ce să zicem de numele atribuite, într-un fel sau altul, divinității? De pildă, există în grecește o traducere a numelui lui Avraam, o însemnare a numelui lui Isaac și un sens legat de numele lui Iacob. Dar dacă într-o invocație sau într-un jurămînt pomenește pe «Dumnezeul lui Avraam, Dumnezeul lui Isaac și Dumnezeul lui Iacob», atunci formula își face efectul, fie prin însăși formularea acestor nume, fie prin puterea lor. Căci și dracii se biruie și sînt învinși la simpla pomenire a acestor nume. Dar dacă zici: «Dumnezeul tatălui ales din ecou» [372], «Dumnezeul rîsului», «Dumnezeul dublării», nu spui cu nimic mai mult decît ai mai înșirat un nume lipsit de putere. Și n-ar avea mai multă putere nici dacă ai traduce în grecește sau în altă limbă numele lui Israel; în schimb, păstrîndu-l pe acesta și punîndu-l în legătură cu ceea ce știu oamenii cunoscători, se poate realiza efectul făgăduit invocărilor făcute în limba respectivă. Același lucru s-ar putea spune despre numele Sabaot, adeseori întrebuințat în formulările de rugăciuni. Traducîndu-l prin cuvintele «Dumnezeul Puterilor, Dumnezeul oștilor, Cel Atotputernic» — pentru că traducătorii îi dau diferite însemnări — efectul va fi nul, în timp ce dacă-i păstrezi sonori-

370. C. *Cels* I, 24—25,
371. C. *Cels*, I, 25.
372. Filon, *De gigant*, 64 (citat după Borret, *Origène, Contre Celse*, III, Paris, 1969, p. 131—133).

tatea lui tipică vei obține rezultatul dorit, așa spun cunoscătorii. Același lucru, și despre Adonai. Dar dacă în traducerea greacă nici Sabaot și nici Adonai n-au nici un efect în genul celor semnificate de numele lor, atunci cum vor fi ele lipsite de eficacitate și de putere cînd crezi că e indiferent dacă-i invoci sub numele de Zeus cel preaînalt, Zen, Adonai sau Savaot !

5. După ce au ajuns să cunoască astfel de taine și altele de felul lor, Moise și proorocii au oprit și să «se mai pomenească numele altor dumnezei» [373] de către gurile obișnuite și să se roage numai Dumnezeului celui peste toate și nici să-și aducă aminte de ei într-o inimă deprinsă a se feri de orice deșertăciune a gîndurilor și vorbelor. Acesta-i motivul pentru care sîntem în stare să răbdăm mai bucuros oricîte nedreptăți decît să recunoaștem pe Zeus ca Dumnezeu. Ci noi sîntem de părere că nu-i identic cu Sabaot, ci că, departe de a fi o divinitate, el nu-i decît un demon căruia îi place să fie numit așa, dar în realitate e vrăjmaș al omului și al Dumnezeului celui adevărat. Și chiar dacă egiptenii ne propun să ne închinăm lui Amon, amenințîndu-ne că altfel vom fi pedepsiți, declarăm că mai bine vom muri decît să socotim pe Amon ca Dumnezeu, căci se știe că la egipteni el era doar un nume obișnuit în practicile demonice. N-au decît să creadă sciții că Papeos al lor e dumnezeul lor suprem ; noi însă nu vom numi pe Dumnezeul nostru cu numele de Papeos, care se vede că-i și el tot numele unui demon stăpîn peste deșerturi, peste neamurile și limba sciților. În schimb, nu greșim dacă vestim numele Dumnezeului celui Atotputernic și în limbile scită, egipteană și în oricare alta.

6. Tot așa vom refuza să numim pe Dumnezeul nostru cu numele zeului soarelui, Apollo, ori al lunii, Artemis. Ci arătînd cinstire curată Creatorului a toate și preamărind frumusețea făpturilor Lui, noi nu înjosim nici numele Lui, nici al lucrurilor dumnezeiești, acceptînd spusa lui Platon din opera sa Fileb [374], care nu vrea să socoată că plăcerea ar putea fi numită zeu : «Cinstea mea, Protarh, pentru numele zeilor este adîncă», deci tot așa întindem și noi cinstirea adusă lui Dumnezeu și făpturilor Lui minunate pînă acolo încît refuzăm, chiar și dacă s-ar spune sub forma alegoriei, orice basme de acest fel prin care s-ar putea corupe tineretul.

373. *Ieș.* 23, 13 ; *Ps.* 15, 4.
374. Platon, *Fileb* 12 b (citată și mai sus, nota 369).

XVIII

ÎMPOTRIVA ACELORA DINTRE FILOSOFII GRECI
CARE DECLARĂ CĂ ȘTIU TOTUL,
ACUZÎND CREȘTINISMUL CĂ PROMOVEAZĂ NEPREVĂZUTUL
ATUNCI CÎND PREFERĂ «NEBUNIA» ÎN LOCUL ÎNȚELEPCIUNII
PE MOTIV CĂ NICI UN FILOSOF SAU OM CULT N-AU FOST
ȘCOLIȚI MAI TEMEINIC DE IISUS, CI EI AU RĂMAS DOAR NIȘTE PESCARI
ȘI VAMEȘI DE CEA MAI JOASĂ CLASĂ, PROȘTI ȘI NESIMȚIȚI,
BĂRBAȚI, FEMEI ȘI COPII CARE SE PLECAU
ÎNTRU TOATE PREDICII LUI

(Din tomurile I și III ale cărții «Contra lui Celsus»)

1. După aceea Celsus îndeamnă *«să nu primim nici o învățătură decît dacă-i îndrumată de rațiune și de judecată, întrucît greșeala e greu de ocolit dacă aprobi învățătura în chip necontrolat»*. El îi aseamănă pe aceștia cu *«cei ce cred, fără judecată, în preoții servitori ai zeiței Cibela și în ghicitorii de profesie, în închinătorii lui Mithra și ai lui Sabazios sau în oricare din arătările unor demoni ai zeiței Hecate. Căci după cum printre oamenii ticăloși prinde teren ignoranța, la cei ușor de înșelat, pe care-i pot conduce după cum le place, tot așa zice că stau lucrurile și la creștini»*. Și mai spun unii că *nevrînd nici să dea, nici să ceară socoteală despre ceea ce cred* [375], *creștinii au obicei să spună : «nu cerceta, ci crede, căci credința te va mîntui»*. Și se mai spune că le place să repete : *«Înțelepciunea este în veacul acesta o nebunie, pe cînd nebunia este o fericire»*.

La acestea trebuie răspuns : dacă ar fi cu putință ca toți oamenii să-și părăsească preocupările vieții și să și le dedice filosofiei, atunci nici un om n-ar trebui să mai urmeze altă cale decît aceasta. Căci, să nu spun cuvînt de laudă, se vor afla și în creștinism destule cercetări privitoare la credință, destule explicări ale enigmelor profetice, ale parabolelor evanghelice și ale multor altor fapte și învățături cu însemnătate simbolică. Dar dacă din pricină că sînt prea mulți cei care, mînați de obligațiile vieții, sau din slăbiciunile omenești nu sînt în stare să-și închine existența numai cugetării filosofice, mă întreb : pentru a veni în ajutorul mulțimilor, ce altă metodă mai potrivită s-ar putea găsi decît cea lăsată popoarelor de către Iisus ? Și mă întreb, iarăși, în legătură cu mulțimea credincioșilor care au scăpat din valurile nesfîrșite ale fărădelegilor în care se bălăciseră înainte : ce-ar fi fost mai bine pentru ei : să păsească la o schimbare a felului de viețuire, chiar dacă n-au

375. S-a crezut că ar fi existat un grup printre gnostici care refuzau să recunoască uzul rațiunii în viața creștină. Clement Alexandrinul, *Stromate* I, 9, 41.

apucat să şi-l fundamenteze cu toată logica raţiunii, cîştigîndu-şi sprijin prin mijlocirea credinţei în pedepsirea greşelilor, respectiv în răsplătirea faptelor bune, ori să amîne convertirea lor numai prin credinţă pînă cînd ar sosi momentul să verifice totul pe temeiuri raţionale? Dacă n-ar fi avut ajutorul simplu al credinţei, e limpede că, în afară de cîţiva inşi, nici un om n-ar fi putut ajunge la o viaţă îmbunătăţită, ci ar fi rămas în decadenţă extremă [376].

Aşadar, pe lîngă alte mărturii, mai ales ale ajutorului dumnezeiesc, dragostea de oameni a Cuvîntului dumnezeiesc este aceea care trebuie luată în considerare. Căci omul credincios niciodată nu va crede că fără ajutorul lui Dumnezeu ar veni vreun doctor de trupuri, care a însănătoşit pe mulţi bolnavi, să petreacă prin oraşe şi printre popoare, aceasta tocmai fiindcă ştie că nici o binefacere nu vine peste oameni decît dacă este mijlocită de Dumnezeu. Dar dacă Cel ce a purtat grijă de trupurile mulţimilor şi le-a redat sănătatea nu vindecă fără ajutorul lui Dumnezeu, atunci cu cît mai mult nu va fi adevărată lucrarea Celui ce a tămăduit, a schimbat şi a desăvîrşit sufletele atîtor mulţimi, aducîndu-le sub ascultarea lui Dumnezeu Cel peste toate, învăţîndu-le să-şi modeleze faptele după voia Lui şi să se ferească de tot ceea ce e împotriva voii Lui şi aceasta pînă la cele mai mici vorbe, fapte şi chiar gînduri?

2. Dealtfel, la nesfîrşitele observaţii îndreptate împotriva credinţei creştine trebuie să răspundem că noi o socotim pe aceasta de mare folos mulţimilor şi că îi învăţăm să creadă, chiar dacă nu au putut fi cu totul convinşi raţional, pe cei ce nu pot lăsa totul deoparte şi să urmeze fundamentarea teoretică a învăţăturii; dar, de fapt, şi cei care ne acuză sînt în aceeaşi situaţie, chiar dacă n-o mărturisesc. Căci din cei care s-au îndreptat spre filosofie şi s-au lansat cu toată fiinţa lor spre una din şcolile filosofice, fie în mod întîmplător, fie pentru că au crezut că apropierea de un anumit filosof e mai uşoară, oare cum s-ar fi putut hotărî cineva la care anume curent filosofic să se ataşeze, dacă nu l-ar fi crezut pe unul superior celorlalte? Căci alegerea unui dascăl din şcoala stoică, platonică, peripatetică, epicureică sau de orice altă orientare nu se face imediat după ce ai ajuns să audiezi învăţăturile tuturor acestor filosofi şi ale diferitelor lor şcoli, nici după ce ai cunoscut condamnarea unora

376. Meditînd asupra consideraţiilor lui Origen în legătură cu valoarea morală a credinţei, vrînd-nevrînd îţi merg gîndurile la cugetările lui Pascal: «aş fi părăsit plăcerile dacă aş fi avut credinţă. Dar mai bine ar trebui spus că ai avea credinţă imediat după ce vei fi părăsit plăcerile. De aceea tu trebuie să începi cel dintîi» (ed. Brunschwigg, p. 444). În orice caz «credinţa simplă» de care vorbeşte Origen aici este o putere sufletească neaşteptată, prin care, ca şi în «epistola lui Diognet» (cap. VII, trad. rom. p. 342), se afirmă prezenţa lui Dumnezeu în lume. Pasajul acesta cuprinde unele din cele mai frumoase pagini ale scrisului lui Origen.

și argumentarea altora, ci pe temeiul unei înclinări de care aproape nu-ți dai seama, ferindu-te poate de a mărturisi că vii să practici, de pildă, stoicismul după ce ai părăsit pe celelalte, ori că vrei să îmbrățișezi platonismul de ciudă că alte curente s-au putut gîndi să-l egaleze, ori să preferi școala peripatetică pentru marele său suflu umanist și pentru marea lui generozitate cu care ea știe să preamărească valorile umane mai mult decît pe altele [377]. În același timp, tulburați de atacul lor principal împotriva Providenței, pe motivul că în mîna ei se află atît grija față de cei răi cît și față de cei buni, unii acceptă orbește tăgăduirea hotărîtă a Providenței și aleg învățătura lui Epicur și a lui Celsus.

3. Or, dacă, așa cum spune argumentul, trebuie să credem în spusele întemeietorilor de școală elenă sau barbară, de ce nu mai bine în Dumnezeul Cel peste toate și care ne învață că numai Lui trebuie să ne închinăm, lăsînd la o parte restul, care, ori că nu există, ori, dacă există, e vrednic să i se aducă doar cinste, dar în nici un caz închinare sau respect? Despre aceste lucruri, cel care are nu numai credință, ci privește sau analizează problemele și cu rațiunea, va prezenta el însuși argumentele care-i vin în minte și de care s-a convins după o cercetare amănunțită. Cum să nu fim dar mai îndreptățiți să credem mai mult în Dumnezeu decît în argumentele raționale, cînd, și așa, toate faptele omenești se bazează mai mult pe credință? Cine ar pleca în călătorie pe mare, cine ar lua vreo hotărîre de căsătorie sau de naștere de prunci, în fine, cine ar arunca sămînța în brazdele pămîntului dacă n-ar crede că vor ieși lucrurile bine, cu toate că s-ar putea întîmpla și contrarul, și chiar se și întîmplă?

Și, cu toate acestea, tocmai credința într-un rezultat fericit și pe potriva dorințelor este cea care dă oamenilor curajul întreprinderii de a ieși din nesiguranță și din pericol. Dacă nădejdea și credința într-un viitor mai fericit sînt în stare să mențină viața pînă și în împrejurările cele mai critice, atunci cum n-ar fi ele cu atît mai mult acceptate rațional de cel care, mai presus decît marea pe care călătorește, decît ogorul pe care-l seamănă, decît femeia pe care o ia în căsătorie, ori mai presus decît alte împrejurări omenești, crede în Dumnezeu-Tatăl care a creat toate și în Cel care, cu o neasemuită dăruire de Sine și cu măreția unui suflet dumnezeiesc, a avut curajul să propovăduiască această învățătură la toți locuitorii pămîntului, cu prețul celor mai mari primejdii și

377. Oricît de umanist este, aristotelismul e mult inferior creștinismului cînd caută să definească fericirea numai în funcție de bunuri exterioare *(Etica Nicomanică* I, 13). Împotriva îngustimii acestui orizont Origen s-a exprimat adeseori în pasajele din «Filocalie», între altele în cel privind Com. ps. 4, despre care va fi vorba în capitolul XXVI.

printr-o moarte izbăvitoare, deşi socotită ca nelegiuită, pe care le-a îndurat pentru mîntuirea oamenilor, învăţînd pe cei care s-au lăsat convinşi de la început să se pună în slujba acestei învăţături să îndrăznească, în ciuda tuturor primejdiilor şi a ameninţării permanente de a fi omorîţi, să străbată întreg pămîntul ca să vestească mîntuirea oamenilor ?

4. Dar să ne spună acest acuzator al credinţei creştine cu ce argumente întăritoare a fost silit să accepte că au fost multe nimiciri prin foc, multe înecări prin potop de ape şi că, în cele din urmă, au fost cataclismele inundaţiei de pe vremea lui Deucalion şi a aprinderii cu foc din vremea lui Faeton ? Iar dacă ne pune înainte tema dialogurilor lui Platon, noi vom răspunde că nici nouă nu ne e greu să spunem că în sufletul curat şi credincios al lui Moise, care se ridicase mai presus decît toată făptura şi ajunsese să se unească cu Făcătorul lumii întregi, sălăşluia un duh dumnezeiesc, care a prezentat lumii adevărul despre Dumnezeu cu mult mai limpede decît Platon şi decît ceilalţi înţelepţi greci sau barbari. Şi dacă ne cere să formulăm temeiuri pentru această credinţă, să ne prezinte el cel dintîi o parte din formulările lui lipsite de dovezi şi apoi vom dovedi şi noi că afirmaţiile noastre sînt întemeiate.

5. Ca să-şi documenteze mitul nimicirilor prin foc şi apoi prin apă, Celsus n-are decît să se inspire de la egipteni, pe care el îi numeşte «oameni de o înaltă înţelepciune», înţelepciune ale cărei dovezi sînt dobitoacele necuvîntătoare cărora li se închină şi argumentele care dovedesc că cinstirea adusă acestor animale sfinte e logică şi plină de taine şi de mistere ! Iată, dar, că lăudîndu-se cu învăţătura lor despre animale, egiptenii au ajuns să prezinte temeiuri teologice, făcîndu-se astfel înţelepţi nevoie mare ! Dar chiar şi cînd ar admite Legea şi pe legiuitorul iudeilor, chiar dacă ar recunoaşte că există un singur Dumnezeu, Creator al lumii întregi, în ochii lui Celsus şi ai semenilor lui ai mai puţină trecere decît ai coborî divinitatea nu numai în rîndul vieţuitoarelor cugetătoare şi muritoare, ci şi a celor necugetătoare, ceea ce întrece şi basmele metempsihozei în legătură cu sufletul, care cade din înaltul cerului şi coboară pînă la dobitoacele lipsite de raţiune, şi încă nu numai în cele domestice, ci pînă şi în fiarele cele mai sălbatice. Şi dacă văd pe egipteni mitologizînd, spun că ei filosofează cu ajutorul enigmelor şi misterelor ; în schimb, dacă Moise scrie istorii adevărate pentru un popor întreg, lăsînd drept moştenire istorisiri, legi şi învăţături, se crede că acestea ar fi fabule goale, lipsite de orice înţeles mai înalt ! Iată dar care este părerea lui Celsus şi a epicureilor !

6. Celsus mai declară textual : «*Dacă creştinii ar vrea să răspundă la întrebările mele (nu că eu aş căuta să mă documentez, pentru că eu cunosc totul, ci pentru că mă adresez tuturor în mod egal), bine ar face ! Dar dacă — aşa cum fac adeseori — n-ar vrea să mă primească spunînd : «nu cerceta, ci crede mai întîi !» — atunci voi fi nevoit să expun esenţa adevărată a învăţăturii pe care o profesează şi sursa din care provine ea*».

La această culme a lăudăroşeniei, va trebui să răspundem : dacă ar fi citit vreodată cu adevărat pe proorocii despre care cei mai mulţi mărturisesc că sînt plini de enigme şi de expresii neînţelese, dacă ar fi studiat parabolele evanghelice, ca şi cealaltă parte a Scripturii, Legea, cărţile istorice ale evreilor sau cuvîntările apostolilor, ori dacă ar fi vrut să adîncească, printr-o lectură pasionată, înţelesul acestor cuvinte, atunci n-ar mai fi avut atîta îndrăzneală să declare că «cunosc tot». Nici eu, care mi-am închinat atîţia ani cercetării acestor probleme, n-aş spune «cunosc totul», pentru că iubesc adevărul. Dintre creştinii noştri nici unul n-ar zice : «cunosc toate» problemele filosofiei lui Epicur, nici n-ar îndrăzni să spună că cunoaşte tot platonismul, mai ales cînd ne gîndim cît de multe diferenţe sînt pînă şi între cei care au scris despre ele.

Cine ar putea fi, dar, atît de îndrăzneţ încît să spună că «cunosc totul» din stoicism ori din aristotelism ? Măcar dacă ar fi spus asemenea vorbe nişte oameni din popor, care nu-şi dau seama de ignoranţa lor. De aceea să nu se creadă că «cunosc totul» şi că au avut ca dascăli astfel de oameni ! Purtarea lui Celsus ne aduce aminte de aceea a unuia care a petrecut prin Egipt, unde înţelepţii dau fel de fel de explicări filosofice tradiţiilor pe care le cred de origine divină, în timp ce mulţimea care cunoaşte doar din auzite cîteva mituri, a căror valoare doctrinară o ignoră, se mîndreşte peste măsură cu acele filosofii. Ei bine, omul care a petrecut acolo doar printre oamenii de jos, cum ar putea crede că «cunoaşte totul» din învăţătura egiptenilor, de vreme ce n-a ascultat pe nici unul din preoţii mari ai ţării şi nici n-a primit nici una din învăţăturile secrete ale egiptenilor ? Or, ceea ce am vorbit despre înţelepţii şi profanii egiptenilor s-ar putea aplica şi la perşi : şi acolo există iniţieri interpretate raţional de învăţaţii lor, dar care sînt practicate de popor în forme văzute, mult mai superficial. La fel s-ar putea spune şi despre sirieni, despre indieni, ca şi despre toţi care au mituri şi cărţi sacre.

7. Întrucît însă Celsus se leagă de expresia folosită adeseori la creştini, că înţelepciunea ar fi un rău în viaţa aceasta, pe cînd nebunia ar fi o fericire [378], trebuie răspuns că în realitate el defaimă învăţătura noas-

378. A se vedea mai sus, în acest capitol XVIII, 1.

tră pentru că n-a citit corect textul de la Pavel, care spune : «dacă i se pare cuiva între voi că este înţelept în veacul acesta, să se facă nebun, ca să fie înţelept, căci înţelepciunea lumii acesteia este nebunie înaintea lui Dumnezeu» [379]. Dar Apostolul nu spune simplu : înţelepciunea e nebunie înaintea lui Dumnezeu, ci «înţelepciunea acestei lumi» şi nu orice înţelepciune ! Nici n-a zis : «dacă i se pare cuiva între voi că este înţelept, să se facă nebun», ci «să se facă nebun în acest veac ca să fie înţelept». Aşadar, noi înţelegem prin «înţelepciune a acestui veac» orice filosofie plină de credinţe greşite faţă de ceea ce susţin Scripturile. Dar nu spunem că nebunia este o fericire sau un bine în general, ci doar atunci cînd te faci nebun pentru acest veac [380]. Aceasta e ca şi cum am spune-o despre un adept al platonismului pentru că crede în nemurirea sufletului, dar susţine şi metempsihoza [381], pentru care se face de ruşine în ochii stoicilor care batjocoresc aderarea la credinţa lor, sau a peripateticilor, care aduc osanale nesfîrşite lui Platon, ori a epicureilor, care denunţă cu glas mare superstiţia celor ce admit o Providenţă divină şi situează pe Dumnezeu deasupra universului întreg !

Să mai adăugăm şi aceea că, după cum cere Scriptura, e mai bine să accepţi o credinţă prin gîndire şi prin înţelepciune decît printr-o credinţă simplă, dar că în anumite împrejurări Logosul o doreşte şi pe aceasta din urmă, pentru ca să nu laşi pe oameni cu totul descumpăniţi. Căci, după cum mărturiseşte Pavel, un autentic ucenic al lui Iisus «de vreme ce întru înţelepciunea lui Dumnezeu lumea n-a cunoscut prin înţelepciune pe Dumnezeu, a binevoit Dumnezeu să mîntuiască pe cei ce cred prin nebunia propovăduirii» [382]. De unde rezultă cu toată evidenţa că în înţelepciunea lui Dumnezeu se cade să se facă cunoscut Dumnezeu. Şi întrucît nu s-a făcut aşa, Dumnezeu a găsit de bine mai apoi să mîntuiască pe credincioşi nu pur şi simplu prin nebunie, ci prin «nebunia propovăduirii». De aici se face că vestirea lui Iisus Hristos cel răstignit e o nebunie a propovăduirii, după cum a spus Pavel şi în alt loc, după ce luase cunoştinţă de ea : «noi însă propovăduim pe Hristos cel răstignit, pentru iudei sminteală, pentru păgîni, nebunie. Dar pentru cei chemaţi, şi iudei şi elini, pe Hristos, puterea lui Dumnezeu şi înţelepciunea lui Dumnezeu» [383].

379. *I Cor.* 3, 18 ş.u.

380. «Le christianisme est une sagesse ? Non, un fait. Tout le salut est dans ce fait : Le Fils de Dieu en croix». A. B. Allo, *Première epître aux Corinthiens*, Paris, 1938, p. 16.

381. Încă un loc clar în care Origen combate metempsihoza, de care a fost osîndit adeseori.

382. *I Cor.* 1, 21.

383. *I Cor.* 1, 23.

Iar la sfîrșitul primului volum, în legătură cu acuza că nici un înțelept sau învățat n-au fost pregătiți de Hristos, următoarele :

8. Din cîte putem cerceta cinstit și cu grijă despre activitatea apostolilor, reiese că ei propovăduiau creștinismul cu putere dumnezeiască și reușeau astfel să aducă pe oameni la cuvîntul lui Dumnezeu. Nu aveau nici darul de a vorbi frumos și nu stăpîneau nici măiestria de a împodobi predica lor cu podoabe de grai ales și dialectic, ca grecii, care erau în stare să farmece pe cei ce-i ascultau, căci mi se pare că dacă Iisus ar fi ales oameni cu multă învățătură înaintea oamenilor, în stare să prindă și să exprime idei scumpe mulțimilor ca să facă din ei colaboratori ai învățăturii Sale, foarte repede ar fi ajuns să fie bănuiți că predică după metoda filosofilor dintr-o anumită școală, iar vestirea evanghelică și-ar fi pierdut, în acest caz, tot farmecul ei dumnezeiesc. Învățătura și predica ar fi constat, în acest caz, din discursuri de logică convingătoare, rostite într-un grai și într-o compoziție literară meșteșugită.

În acest caz, învățătura noastră s-ar sprijini — asemeni tuturor celorlalte doctrine filosofice din lume — numai pe «înțelepciunea oamenilor», iar nu pe «puterea lui Dumnezeu» [384]. Dar cînd vezi pe pescari și pe vameși că n-au deprins nici o măiestrie școlară specială — așa cum ni-i descrie Evanghelia și cum îi vede Celsus, într-adevăr, lipsiți de orice pregătire — și totuși sînt încurajați nu numai să apere credința în Hristos față de atacurile iudeilor, ci și să o predice celorlalte popoare și să le cîștige, atunci cum să nu te întrebi : de unde la ei atîta putere de convingere ? căci mulțimile nu aveau nevoie de cuvîntări meșteșugite. Și cine n-ar recunoaște că făgăduința «veniți după Mine și Eu vă voi face pescari de oameni» [385] a dus-o la îndeplinire Iisus însuși, prin apostolii Săi ? Chiar Pavel însuși, după cum am spus-o mai înainte, o mărturisește cu aceste cuvinte : «Cuvîntul meu și propovăduirea mea nu stăteau în cuvinte convingătoare ale înțelepciunii dumnezeiești, ci în dovada Duhului și a puterii, pentru ca credința noastră să nu fie în înțelepciunea oamenilor, ci în puterea lui Dumnezeu» [386]. Căci după cum s-a spus prin prooroci, atunci cînd vestesc, prin cunoașterea lor de mai înainte, propovăduirea Evangheliei, «Mîntuitorul va da cuvîntul celor ce vestesc cu putere multă, Împăratul puterilor poporului iubit» [387] ca să se împlinească această proorocie, căci «repede aleargă cuvîntul Lui» [388]. Și, într-adevăr, vedem că «în tot pămîntul a ieșit vestirea lor și la marginile

384. *I Cor.* 2, 4.
385. *Mt.* 4, 19.
386. *I Cor.* 2, 4—5.
387. *Ps.* 67, 12.
388. *Ps.* 147, 4.

lumii cuvintele lor» [389]. Iată de ce se umplu de putere cei ce ascultă Cuvîntul lui Dumnezeu cel vestit cu putere, mărturisind-o prin hotărîrea lor, prin purtarea şi chiar prin lupta lor dusă pentru adevăr pînă la moarte.

E drept că există însă şi oameni cu suflet gol, chiar dacă ei mărturisesc că cred în Dumnezeu prin Iisus Hristos. Nelăsîndu-se stăpîniţi de puterea lui Dumnezeu, aceştia nu se leagă de cuvîntul dumnezeiesc decît de formă. Dar cu toate că am pomenit adineauri un cuvînt rostit de Mîntuitorul în Evanghelie, n-aş sta la îndoială să-l folosesc şi aici, ca să subliniez deplina preştiinţă dumnezeiască arătată de Mîntuitorul în legătură cu vestirea Evangheliei şi puterea cuvîntului ei, care cîştigă sufletele credincioşilor chiar şi cînd măiestria dascălilor nu-i prea mare, subjugîndu-i cu putere dumnezeiască. Căci zice Iisus : «Secerişul e mult, dar lucrătorii sînt puţini. Rugaţi, deci, pe Domnul secerişului să scoată lucrători la secerişul Său» [390].

9. Întrucît Celsus a numit pe apostolii lui Iisus «oameni răi şi compromişi, vameşi şi pescari din cei mai ticăloşi», voi răspunde şi la aceasta, căci lui îi place uneori să accepte ce spun Scripturile pentru ca să atace creştinismul, iar alteori nu mai crede în Evanghelii pentru ca să nu admită divinitatea Fiului anunţată în toate Scripturile. Or, s-ar fi căzut, după ce a văzut sinceritatea scriitorilor şi felul cum descriu aspectele mai puţin avantajoase, să le creadă şi sub aspectul lor divin. Scrie doar în epistola sobornicească a lui Barnaba [391], din care probabil că Celsus s-a informat ca să spună că apostolii lui Iisus erau oameni răi şi foarte ticăloşi, că Iisus «şi-a ales ucenicii Săi din oamenii peste măsură de păcătoşi». E drept că, potrivit Evangheliei după Luca, însuşi Petru a zis către Iisus : «Ieşi de la mine, Doamne, că sînt om păcătos» [392]. Mai mult, Pavel declară în epistola către Timotei, ca unul care a ajuns mai la urmă decît toţi apostol al lui Iisus, că «e vrednic de crezare cuvîntul că Iisus Hristos a venit în lume să mîntuiască pe cei păcătoşi, dintre care cel dintîi sînt eu...» [393]. Şi, atunci, de ce să pară ciudat că, pentru a arăta oamenilor că are putere să vindece sufletele, Mîntuitorul a ales oameni răi şi ticăloşi, dar pe care i-a făcut să înainteze în virtute atît de mult, încît au ajuns să fie daţi pildă pentru cei pe care i-a adus la Evanghelia lui Hristos ?

389. *Ps.* 18, 5.
390. *Mt.* 19, 37—38.
391. Barnaba, *Epistola* V, 9 (traducere românească, Bucureşti, 1979, p. 119) : = ales oameni peste măsură de păcătoşi» (*Mt.* 9, 13).
392. *Lc.* 5, 8.
393. *I Tim.* 1, 15.

10. Dacă s-ar cuveni să facem creştinilor reproşuri pentru viaţa anterioară convertirii lor la creştinism, atunci desigur că ar trebui să acuzăm şi pe Fedon, oricît de mare filosof a fost, pentru că Socrate, după cum mărturiseşte istoria, l-a scos dintr-un loc de pierzanie şi l-a antrenat să studieze filosofia. Mai mult, viaţa desfrînată dusă de Polemon, urmaşul lui Xenocrate, ar fi cazul s-o punem pe seama filosofiei [394]. Or, atunci cînd la aceste două cazuri raţiunea este cea care s-a arătat vrednică, îndemnîndu-i să iasă din păcate atît de grele, în care căzuseră (deşi printre greci nu mai ştiu altul afară de Fedon şi de Polemon, care să fi trecut dintr-o viaţă de desfrîu la una de practicare a filosofiei), în cazul lui Iisus nu numai cei doisprezece (ucenici) de demult, ci fără încetare, şi în număr tot mai mare, cei care au devenit astfel un cor de înţelepţi spun cu privire la viaţa lor sufletească : «pentru că şi noi eram altădată fără de minte, neascultători, amăgiţi, slujind poftelor şi multor feluri de desfătări, petrecînd viaţa în răutate şi pizmuire, urîţi fiind şi urîndu-ne unul pe altul ; iar cînd bunătatea şi iubirea de oameni a Mîntuitoruluï nostru Dumnezeu s-au arătat, am ajuns ceea ce sîntem prin baia naşterii celei de a doua şi prin înnoirea Duhului Sfînt, pe care le-a vărsat din belşug peste noi» [395]. Pentru că Dumnezeu a trimis pe Cuvîntul Său şi i-a vindecat pe ei şi i-a izbăvit din stricăciunile lor, cum ne-a învăţat proorocul în psalmii săi [396].

Şi aş mai putea adăuga încă un caz : ca să stăpînească patimile, dar fără să aibă pretenţia că expune un adevăr de credinţă, Hrisip [397] încearcă, în cartea sa *Arta de a te vindeca de patimi*, să tămăduiască, potrivit îndrumărilor unor anumite şcoli filosofice, pe cei ale căror suflete căzuseră în puterea patimilor, zicînd : dacă plăcerea a devenit un scop, atunci în direcţia aceasta trebuie tratate patimile ; dacă sînt trei feluri de bunuri, tot pe această cale trebuie să scăpăm de patimi şi pe cei stăpîniţi de ele. Dar cei ce acuză creştinismul nu văd cîte patimi şi cîte valuri de răutăţi au fost stîrpite şi mai ales cîte năravuri sălbatice au fost îmblînzite pe urma învăţăturii noastre creştine. Ar fi fost de datoria celor ce propovăduiesc slujirea binelui comun să-şi arate recunoştinţa lor faţă de această Evanghelie, care a reuşit, printr-o nouă metodă, să scoată pe oameni din atîtea păcate, confirmînd, dacă nu adevărul celor spuse, cel puţin utilitatea lor pentru neamul omenesc.

394. Despre Fedon şi Polemon vezi Diog. Laerţios, *Viaţa şi doctrinele filozofilor*, trad. C. Balmuş, Bucureşti, 1963, 2, 9, 105 ; 4, 3, 16.

395. *Tit* 3, 3—4. O plastică formulare a argumentului moral în legătură cu divinitatea creştinismului.

396. *Ps.* 106, 20.

397. Hrisip, *Arta...*, VII, 51, citat după Borret (*Origène, Contre Celse*, I, p. 256—257).

11. Învăţînd pe apostoli să nu riște în chip temerar, Iisus le-a spus : «cînd vă urmăresc pe voi în cetatea aceasta, fugiţi în cealaltă, dacă vă prigonesc şi acolo, atunci fugiţi într-a treia» [398]. El le-a dat pildă să ducă o viaţă ordonată, purtînd grijă să nu înfrunte primejdiile cu prea mare uşurătate, la momente nepotrivite şi fără socoteală. Dar şi aici Celsus desfigurează şi calomniază pe Hristos afirmînd, prin gura unui iudeu din scrisoarea sa : «*Cu apostolii Tăi, Tu fugi dintr-un loc în altul!*».

12. Şi iată ce acuză mai aduce lui Iisus evreul lui Celsus : *De ce a fost nevoie, atunci cînd erai încă prunc, să fugi în Egipt ca să scapi astfel de tăiere ?* Şi celelalte...

Dar noi credem în Iisus, Cel care a zis : «Eu sînt Calea, Adevărul şi Viaţa» [399] şi alte cuvinte de felul acesta, pe care le spune, pentru că se afla încă în trup omenesc : «Voi căutaţi acum să Mă ucideţi pe Mine, Omul care v-am spus adevărul» [400]. Mărturisesc că fraza în felul acesta va fi fost redactată : datorită purtării Sale de grijă, Mîntuitorul a binevoit să vină în lume ca om şi trebuia să nu se expună în chip nepotrivit la primejdia morţii. Acesta a fost motivul pentru care a fost condus de părinţii Săi, îndrumaţi de un înger al lui Dumnezeu... [401].

13. Ce e ciudat în aceea că, odată intrat în firea umană, Iisus a fost ocrotit în timpul respectiv, după rînduiala omenească, pentru ca să ocolească primejdiile, nu pentru că acest lucru n-ar fi fost posibil şi în alt chip, ci pentru că se cuvenea să se recurgă la căi şi rînduieli omeneşti, pentru ca să se salveze ? Şi a fost mult mai bine că pruncul Iisus a ocolit uneltirea lui Irod, plecînd cu părinţii în Egipt pînă ce-a murit cel ce urmărea sufletul pruncului [402], încît Providenţa, veghind asupra lui Iisus, n-a împiedicat deloc libertatea lui Irod de a dori să ucidă pruncul, ori să nu plaseze în jurul lui Iisus «casca iadului» [403], de care vorbesc poeţii, sau altceva de felul acesta, sau să nu-i urgisească cu foc, ca pe cei din Sodoma, pe duşmanii care căutau să-L omoare. Un chip cu totul ieşit din comun şi prea bătător la ochi pentru salvarea Lui ar fi fost piedică în calea planului Său de a învăţa ca om, mărturisit încă de Tatăl ca Dumnezeu, căci, aşa cum îl vedeau oamenii, era în El ceva dumnezeiesc, pentru că, de fapt, şi era Fiul lui Dumnezeu, Dumnezeu Logosul, puterea

398. *Mt.* 10, 25. Se pare că citatul a fost cunoscut de Origen în două redactări, una mai lungă şi cealaltă mai scurtă. Se ştie că în veacul IV va fi folosit adeseori de Sfîntul Atanasie cel Mare, mai ales în *Apologia de fugă* (traducere românească, St. Bezdechi, Cluj, 1947, p. 79 ş.u.).

399. *In.* 14, 6.

400. *In.* 8, 40.

401. Textul «Filocaliei» se întrerupe aici, spre a fi reluat peste cîteva rînduri.

402. Şi Justin Filozoful a răspuns în «Dialogul» său la această întrebare (Cap. 102 ; p. 227).

403. Homer, *Iliada*, V, 845.

lui Dumnezeu și înțelepciunea lui Dumnezeu, Cel pe care-L numim Hristos [404]. Dar nu-i acum timpul să scriem despre ființa și firile din care era format Iisus cel întrupat, problemă care ar forma, așa zicînd, o temă familiară creștinilor.

14. Aș spune că acuza îndreptată împotriva lui Iisus și a ucenicilor Lui amintește de o istorie legată de viața lui Aristotel: Văzînd că urma să se adune un tribunal care să-l învinuiască de impietate din pricina unor teze din filosofia sa, pe care atenienii le socoteeau primejdioase, el s-a retras din Atena și și-a mutat școala la Halkis, după ce s-a scuzat față de prietenii săi prin aceste cuvinte: «Să plecăm din Atena, ca să nu dăm iarăși atenienilor prilej să se încarce cu o nouă crimă, ca aceea asupra lui Socrate, ci să-i ferim de a doua impietate împotriva filosofiei» [405].

Și iarăși din cartea a III-a a tratatului «Contra lui Celsus»

15. Celsus mai citează împotriva noastră cîteva observații făcute de unele persoane, care se numesc pe ei creștini, dar care au idei cu totul contrare învățăturii lui Hristos și care nu pot fi numărați printre cei prea inteligenți, ci printre cei mai ignoranți. Iată ce susțin ei: *«Nimeni din cei care au învățat carte și nici un înțelept sau om cuminte să nu stea printre noi, căci astfel de însușiri sînt socotite de noi păcat; în schimb, cine n-are carte, e neștiutor, nătîng și nebun, aceștia să vină cu toată îndrăzneala. Recunoscînd că numai astfel de oameni sînt vrednici de Dumnezeu, ei arată că nu doresc și nu pot convinge să vină la ei decît pe nerozi, pe cei de neam slab și imbecili, adică pe sclavi, femei și copii».*

La acestea răspundem că, chiar dacă Iisus ne îndeamnă la cumpătare atunci cînd zice: «Oricine se uită la femeie, poftind-o, a și săvîrșit adulter în inima lui» [406], și ar vedea, între alții, pe cîțiva așa-ziși creștini că trăiesc în desfrîu, desigur că acela ar avea drept să-i disprețuiască pentru viața lor potrivnică învățăturii lui Hristos, dar ar proceda foarte nerațional dacă vina adusă acelor oameni ar arunca-o asupra învățăturii Domnului. Tot așa, dacă s-ar constata că învățătura creștină, mai mult decît altele, îndeamnă la înțelepciune, ar trebui să fie înfruntați cei care, pentru a-și apăra neștiința lor, se leagă nu de unele acuze ca cele întîlnite în scrierile lui Celsus, căci nici nu există astfel de acuze, nici chiar în gura celor simpli și neștiutori, ci de altele,

404. *I Cor.* 1, 24.
405. Diog. Laertios, *Viața...*, 5, 1, 5.
406. *Mt.* 5, 28.

de foarte mică importanță, în stare să-i întoarcă de la praticarea înțelepciunii.

16. Că Logosul divin așa ne vrea, să fim înțelepți, reiese atît din scrierile vechi ale iudeilor, care mai sînt încă în uz la noi, dar nu mai puțin din cele scrise după Hristos și care toate sînt recunoscute de Biserici ca inspirate. Căci scrie în Psalmul 50, în rugăciunea îndreptată de David către Dumnezeu: «Cele nearătate și cele ascunse ale înțelepciunii Tale mi-ai arătat mie» [407], iar despre Solomon știm că a cerut înțelepciune și că a primit-o. Și urmele înțelepciunii lui se pot recunoaște în scrierile pe care le-a lăsat, scrieri cuprinzînd în puține cuvinte o profundă înțelepciune. Ai putea afla în ele atît elogii ale înțelepciunii, cît și îndemnuri spre trăire înțeleaptă. Căci atîta era de înțelept Solomon încît și regina din Saba, auzind de numele lui Solomon și de numele Domnului, a venit să-l încerce prin întrebări enigmatice. Și i-a vorbit spunîndu-i tot ce era în inima ei, iar Solomon i-a dat răspuns la toate întrebările. Și n-a rămas nici o întrebare la care împăratul să nu-i fi dat răspuns. Și a văzut împărăteasa din Saba toată înțelepciunea lui Solomon și toate averile lui. Și a zis ea către împărat: «adevărat este ce am auzit eu în țara mea de lucrurile tale și de înțelepciunea ta, însă eu nu credeam vorbele pînă ce n-am venit și n-am văzut cu ochii mei și iată nici pe jumătate nu mi se spusese; tu ai înțelepciune și bogăție mult mai mare decît am auzit eu» [408]. Căci se și scrie despre el: «Și a dat Dumnezeu lui Solomon înțelepciune și pricepere foarte mare și cunoștințe multe ca nisipul mării. Și era înțelepciunea lui Solomon mai presus de înțelepciunea tuturor celor vechi și mai presus de toată înțelepciunea egiptenilor. Și era mai înțelept decît toți oamenii» [409], și celelalte.

Iată dar cum vrea Cuvîntul să existe înțelepți printre credincioși, încît, pentru ca să pună la încercări priceperea ascultătorilor, a formulat unele adevăruri în formă de ghicitori ascunse, altele ca parabole, iar altele sub formă de probleme. Că zice careva dintre prooroci, Osea, la sfîrșitul cărții sale: «O, Osea, de ar fi cineva înțelept ca să priceapă acestea, și ager ca să poată pătrunde cuvîntul cel adînc!» [410]. Iar Daniil și cei robiți împreună cu el atîta s-au preocupat cu științele în care se îndeletniceau înțelepții de la curtea din Babilon, încît se arătaseră «de zece ori mai isteți» decît toți [411]. Se mai vorbește în cartea proorocu-

407. *Ps.* 50, 8.
408. *III Regi* 10, 5—7.
409. *III Regi* 4, 29.
410. *Os.* 14, 10.
411. *Dan.* 1, 20.

lui Iezechiil, adresîndu-se căpeteniei Tirului care se ţinea tare priceput în filozofie : «Iată, tu îţi închipui că eşti mai înţelept decît Daniil şi că nu sînt taine ascunse pentru tine» [412].

17. Dacă vii la cărţile scrise după (înălţarea lui) Iisus, vei găsi mulţimile credincioşilor ascultînd pildele ca unii care se aflau «afară» şi erau vrednici numai de învăţături exoterice, în vreme ce ucenicii participă «în deosebi» la explicarea esoterică (mai adîncă) a pildelor, Căci «ucenicilor Săi le lămurea (Iisus) toate deosebi» [413], preferînd mulţimilor pe cei care erau dornici să asculte mai de-aproape înţelepciunea. Celor ce cred în El le făgăduieşte că le va trimite înţelepţi şi cărturari, zicînd : «Iată trimit la voi înţelepţi şi cărturari şi dintre ei vor ucide»[414]. Iar Pavel, înşirînd harismele dăruite de Dumnezeu, a pus la loc de frunte cuvîntul de înţelepciune, iar pe locul al doilea, ca urmînd după el, cuvîntul cunoştinţei, iar în rîndul al treilea, şi mai jos, credinţa. Şi pentru că punea cuvîntul mai presus decît săvîrşirea minunilor, aşează «darurile tămăduirilor şi facerii de minuni» [415] într-un loc mai prejos decît harismele cuvîntului. Iar în Faptele Apostolilor mărturiseşte însuşi Ştefan despre ştiinţa bogată a lui Moise, informîndu-se din scrierile vechi, la care n-au putut ajunge mulţimile, căci zice : «Şi a fost învăţat Moise în toată înţelepciunea egiptenilor» [416]. De aceea, şi cînd a ajuns să facă minuni, îşi închipuiau că parcă nu le săvîrşea cu putere dată de la Dumnezeu, ci după învăţăturile agonisite de la egipteni, în care se specializase. Tocmai această bănuială a mînat pe rege să cheme înţelepţii Egiptului şi pe sofişti şi pe vrăjitori [417], care şi-au dat pe faţă neputinţa lor faţă de înţelepciunea lui Moise, care întrecea toată înţelepciunea egiptenilor.

18. Se pare că cele scrise Corintenilor aveau în vedere pe greci, care se umflau cu înţelepciunea elinească şi care au adus pe unii la părerea că învăţătura creştină n-ar vrea să ştie de cei înţelepţi. Dar să audă cel care crede aşa ceva că, vrînd să contrazică pe oamenii răi, Logosul declară că ei nu sînt înţelepţi în privinţa celor care pot fi cunoscute, împotriva celor nevăzute şi chiar a celor fără de sfîrşit, ci sînt înţelepţi faţă de cei ce nu se preocupă decît de cele bazate pe simţuri şi că întreaga lor înţelepciune se reduce la orizonturile lumii acesteia. Tot astfel, în mulţimea învăţăturilor cîte se cunosc e o mare deosebire. Unele recunosc numai lumea materiei şi a simţurilor. Chiar cînd vorbesc de

412. *Iez.* 28, 3.
413. *Mc.* 4, 11.
414. *Mt.* 23, 34.
415. *I Cor.* 12, 8—9.
416. *Fapte* 7, 22.
417. *Ieş.* 7, 11.

ființe mai înalte, le înțeleg tot în chip material. După ei, în afară de materie nu există nimic. De o existență a spiritelor nevăzute sau fără de corpuri nu vor să știe. Această înțelepciune o denumește Pavel ca «înțelepciune a lumii», care va fi nimicită și dovedită ca nebună. Ea e numită pe scurt «înțelepciune a acestei lumi» [418].

Dar există și alte învățături, care îndepărtează sufletul de la poftele spre cele pământești, înălțîndu-l spre fericirea cu Dumnezeu și spre împărățirea cu El. Aceștia propovăduiesc disprețuirea, ca vremelnice, a tuturor celor sensibile și vizibile, nevoindu-se spre cele nevăzute [419] și ținind spre cele ce nu se văd și spun că aceasta este înțelepciunea lui Dumnezeu. Și, ca unul care iubește adevărul, Pavel zice despre înțelepții greci în legătură cu unele afirmații, dealtfel juste, ale lor: «Cunoscînd pe Dumnezeu, ei nu L-au slăvit ca Dumnezeu, nici nu I-au mulțumit» [420]. El mărturisește mai departe că ei au cunoscut, într-adevăr, pe Dumnezeu, dar le mai spune că acest lucru n-ar fi fost cu putință fără ajutorul lui Dumnezeu, adăugînd: «Căci Dumnezeu le-a vădit lor», făcînd aluzie, cred, la cei ce se ridică de la cele văzute la cele nevăzute: «Cele nevăzute ale Lui se văd de la facerea lumii, înțelegîndu-se din făpturi, adică veșnica Lui putere și dumnezeire, așa ca ei să fie fără cuvînt de apărare, pentru că, cunoscînd pe Dumnezeu, nu L-au slăvit ca pe Dumnezeu și nici nu I-au mulțumit» [421].

19. Apostolul zice în alt loc: «priviți chemarea voastră, fraților, că nu mulți sînt înțelepți după trup, nu mulți sînt puternici, nu mulți sînt de neam bun. Ci Dumnezeu și-a ales pe cele nebune ale lumii ca să rușineze pe cei înțelepți; Dumnezeu și-a ales pe cele de neam de jos ale lumii, pe cele nebăgate în seamă, ca să strice pe cele ce sînt, ca nici un trup să nu se laude înaintea lui Dumnezeu» [422].

S-au ridicat, drept aceea, unii care să creadă că nimeni dintre oamenii culți, dintre cei înțelepți ori dintre cei cu judecată nu trec la credința noastră. Dar și împotriva acestora vom putea spune că nu s-a zis «nici un înțelept după trup», ci «nu mulți sînt înțelepți după trup». Și apoi e limpede că între condițiile cerute pentru episcopi, descriind ceea ce trebuie să fie un episcop, Pavel a fixat-o și pe cea de dascăl, cînd spune că trebuie «să fie destoinic și să îndemne la învățătura cea sănătoasă și să mustre pe cei potrivnici» [423] pentru ca, prin înțelepciunea din

418. *I Cor.* 2, 6.
419. *Rom.* 1, 21. Plastică rezumare a crezului lui Origen. Desigur, nu în genul unei argumentări cosmologice, ci în sensul unei viziuni de pnevmatologizare a vieții.
420. *Rom.* 1, 21.
421. *Rom.* 1, 19—21.
422. *I Cor.* 1, 26—29.
423. *Tit* 1, 9.

el, să închidă gura grăitorilor în deşert şi a celor înşelători. Şi, după cum e preferat la episcopie omul căsătorit o singură dată în locul celui căsătorit de două ori, unul «fără de prihană» faţă de cel prihănit, unul treaz faţă de unul care nu e, unul cuminte faţă de unul care nu-i cuminte, unul cuviincios faţă de altul care nu-i deloc, tot aşa cere de la cel preferat pentru acest scaun ca să fie «destoinic să înveţe pe alţii» «şi să mustre pe cei potrivnici». Cum ar putea, dar, cu bună credinţă, să ne atace Celsus spunînd: *«nimeni din cei care au învăţat carte, nici un înţelept sau un om cuminte să nu stea între noi»?* Dimpotrivă, noi zicem că oricine a învăţat carte, orice înţelept sau om cuminte este binevenit. Să vină, desigur, şi cel ce e fără şcoală, incult, nesimţit, prunc chiar! Căci dacă vine, Logosul pe toţi îi tămăduieşte, pe toţi îi face oameni vrednici de Dumnezeu.

20. Mincinoasă e şi acuza că dascălii învăţăturii creştine n-ar vrea să convingă decît oameni nerozi, de neam slab şi imbecili, sclavi, femei şi copii. Logosul îi cheamă pe toţi, ca pe toţi să-i facă mai buni. Dar îi cheamă şi pe cei superiori altora, căci «Hristos este Mîntuitorul tuturor oamenilor şi mai ales al celor credincioşi»[424], fie că ei sînt dintre inteligenţi, fie din cei mai simpli. Hristos ne este «jertfă de ispăşire (către Tatăl) pentru păcatele noastre, dar nu numai pentru ale noastre, ci şi pentru ale lumii întregi»[425]. E de prisos, dar, să vrei să răspunzi lui Celsus pentru spusele lui: *«Dealtfel, ce rău este să fii educat în cele mai bune învăţături, să fii înţelept şi să dovedeşti acest lucru? Ar putea fi aceasta o piedică spre cunoaşterea lui Dumnezeu? N-ar fi mai curînd un ajutor şi un mijloc mai potrivit pentru a ajunge la adevăr?».*

Desigur că nu-i nici un rău să fii cu adevărat om învăţat, pentru că învăţătura este calea spre virtute. Cu toate acestea, ca să numeri printre cei învăţaţi şi pe cei care propovăduiesc dogme rătăcite, n-ar aproba nici chiar învăţaţii greci. Nici după învăţătura noastră creştină, ştiinţa răutăţii nu poate fi numită înţelepciune. Or, «ştiinţă a răutăţii» propagă, ca să zic aşa, cei cu învăţături rătăcite şi cei care se înşeală cu sofisme. De aceea aş spune că, la aceşti oameni, o astfel de învăţătură e mai curînd neştiinţă decît ştiinţă. Şi apoi, cine n-ar recunoaşte că e un bine să te dedici învăţăturilor superioare? Dar ce anume vom numi învăţături superioare dacă nu pe cele adevărate şi care ne îndeamnă la virtute? Mai mult, dacă-i indicat să fii prudent, atunci nu mai puţin să te şi manifeşti ca atare, cum zice Celsus. Şi, departe de a

424. *I Tim.* 4, 10.
425. *I In.* 2, 1—2.

fi un obstacol în calea cunoașterii lui Dumnezeu, cultura și sîrguința după învățături mai bune, ca și înțelepciunea, sînt un ajutor. Mai curînd decît lui Celsus, nouă ni se cade să spunem, mai ales dacă prin aceasta combatem epicureismul.

21. Dar să vedem ce spune mai departe Celsus: *«Iată-i în piețele publice pe cei care-și divulgă secretele și care-și fac de cap cu gălăgia lor. Niciodată ei nu s-ar apropia de o adunare de oameni cuminți și să îndrăznească să susțină acolo frumoasele lor mistere. În schimb, cît ce văd tineri, o grămadă de sclavi, o strînsură de imbecili, se reped într-acolo și îndată se umflă în pene».*

Iată în ce chip ne calomniază, asemănîndu-ne cu cei care-și divulgă secretele și care-și fac de cap prin piețele publice! Ce secrete divulgăm noi? Sau ce altceva similar, noi, care atunci cînd ne adunăm citim din textele sfinte și le explicăm, îndemnînd la credincioșie față de Dumnezeul Cel peste toate și la virtuțile înrudite, ferindu-ne să disprețuim pe Dumnezeu și să săvîrșim vreo faptă contrară rațiunii? Chiar și filosofii ar dori să poată aduna, precum creștinii, atîția ascultători la lecțiile lor, ca să-i îndemne la virtute! Așa au făcut mai ales mulți dintre filosofii cinici [426], care înjghebau discuții publice cu toți trecătorii. Credeți oare că așa fac și creștinii cînd strîng în jurul lor oameni pe care nimeni nu-i socoate culți, cînd își adună și-și strîng auditorii de pe la colțuri de stradă și de pe la încrucișări de drumuri, asemănîndu-i cu cei care întrețin cu năzdrăveniile lor, prin piețele publice, un public numeros? Sînt convins că nici Celsus, nici vreunul din aderenții săi, nu crede pasibili de pedeapsă și de reproș pe cei care și-au făcut o datorie a iubirii de frate din luminarea mulțimilor celor neștiutoare.

22. Iar dacă nu-s vinovați, să vedem dacă nu cumva creștinii cheamă mai mult (decît filosofii) mulțimile la cinstea cea desăvîrșită. Filosofii care-și țin discursurile în plină stradă nu-și aleg auditorii, ci numai dacă vrea cineva, aula rămîne în picioare și ascultă. Creștinii, în schimb, scrutează înainte, pe cît le stă în putință, inimile celor ce doresc să fie primiți în rîndul aderenților lor. Ei îi pregătesc în mod individual și în chip deosebit și abia atunci sînt aceia primiți ca auditori, după ce au dat destule mărturii că nutresc intenția de a duce o viață cinstită. Ei formează un grup aparte de începători, care urmează să fie inițiați și care n-au primit încă simbolul curățirii; apoi alt grup, al celor care au dat cele mai bune mărturii despre hotărîrea lor de a

426. Nu e locul să insistăm aici asupra acuzațiilor multiple aduse învățăturii și vieții creștinilor de către filosofii păgîni. A se vedea P. Labriolle, *La réaction payenne. Etude sur la polémique antichrétienne du I-e au VI-e siècles*, 6 ed., Paris, 1942.

nu vrea altceva decît ceea ce e îngăduit pentru creştini. Printre ei, unii sînt rînduiţi să controleze viaţa şi purtarea celor care urmează să fie primiţi în comunitate [427], oprindu-i de la legături cu oameni vinovaţi de păcate ascunse, dar primind cu toată inima pe ceilalţi, pentru ca în fiecare zi să-i facă mai buni.

Un procedeu similar dovedesc ei şi faţă de cei păcătoşi, mai ales faţă de cei cu viaţă desfrînată, pe care-i exclud din comunitate. Poate că Celsus îi aseamănă pe creştini cu cei care întreţin în pieţele publice poporul de rînd cu beţiile şi scamatoriile lor. Venerabila şcoală a pitagoreilor socotea morţi pe cei care călcau învăţătura lor şi îi treceau pe piatra de mormînt ca apostaţi de la credinţă [428]. În schimb, creştinii îi deplîng ca pe nişte defuncţi, pentru că sînt ca nişte pierduţi şi morţi faţă de Dumnezeu, pe cei ce s-au lăsat biruiţi de o viaţă de plăceri sau de alte păcate. Dacă unul dovedeşte o schimbare serioasă, după un timp mai îndelungat decît cel de la prima iniţiere, creştinii îl primesc din nou, ca şi cum ar fi un înviat din morţi, dar nu pun în nici o dregătorie de conducere a «Bisericii lui Dumnezeu» pe cei care au căzut după ce fuseseră primiţi în creştinism.

23. Oamenii cu care ne aseamănă Celsus, care divulgă secretele lor şi ţipă prin pieţele publice, nu s-ar apropia niciodată, zice el, de adunările oamenilor serioşi cu îndrăzneala de a divulga misterele lor frumoase, dar dacă văd tineri, o grămadă de sclavi, o strînsură de imbecili, s-ar repezi într-acolo şi s-ar umfla acolo în pene. Celsus nu face decît să ne insulte, cum fac femeile pe la răspîntii, cu singurul scop de a înjura pe trecători. Căci noi facem tot ce-i cu putinţă ca adunările noastre să cuprindă la şedinţe oameni serioşi şi, în felul acesta, nu avem îndrăzneala să afişăm în public tainele noastre cele mai frumoase şi mai dumnezeieşti, de vreme ce dispunem de auditori cuminţi. Tocmai că ţinem ascunse şi trecem sub tăcere tainele noastre cele mai adînci, mai ales cînd vedem oameni mai simpli şi care au încă nevoie de învăţătură, cum zicem noi, cei hrăniţi «cu lapte».

Căci scris este în epistola lui Pavel al nostru către corinteni, ai căror greci încă nu-şi îndreptaseră năravurile : «Cu lapte v-am hrănit, nu cu bucate, căci încă nu puteaţi (mînca) şi încă nici acum nu puteţi, fiindcă sînteţi tot trupeşti. Cîtă vreme este încă între voi pizmă şi ceartă şi dezbinări, nu sînteţi oare trupeşti şi nu umblaţi după om ?» [429]

427. Despre etapa de pregătire pentru primirea în creştinism Origen ne oferă multe informaţii. A se vedea la indici «Biserica», «membrii ei», «catehumenii».

428. Idee amintită şi în C. *Cels* II, 12 ; Clement Alexandrinul, *Stromatele* V, 57, 2—3. Desigur aici se face aluzie la problema «lapsi»-lor, pe care Celsus o exploatează.

429. *I Cor.* 3, 2—3.

Și același apostol, știind că unele adevăruri formează hrana sufletului mai desăvîrșit, pe cînd sufletele începătorilor se aseamănă cu laptele copiilor, zice în alt loc: «căci voi aveți nevoie de lapte, nu de hrană vîrtoasă. Pentru că oricine se hrănește cu lapte este nepriceput în cuvîntul îndreptării, de vreme ce este prunc. Iar hrana tare este pentru cei desăvîrșiți, care au prin obișnuință simțurile învățate să deosebească binele și răul» [430]. Or, dacă sînt valabile aceste adevăruri, se va putea oare admite că mărețele adevăruri ale credinței noastre n-ar fi propovăduite într-o adunare de oameni inteligenți și serioși ori că, dimpotrivă, învățătorii noștri ar trăda sfintele și venerabilele noastre taine dacă ar vedea înaintea lor o grămadă de copii, de sclavi ori de imbecili și ar etala în fața lor astfel de spectacole? Dimpotrivă, pentru oricine ar examina ținuta Scripturilor noastre, e limpede că, împărtășind ura populației josnice față de neamul creștinilor, Celsus se exprimă fără control și bazîndu-se pe minciuni.

24. Noi mărturisim că, tocmai contrar față de ce spune Celsus, vrem să educăm pe toți prin cuvîntul lui Dumnezeu în așa fel încît să împărtășim și tinerilor îndemnuri potrivite vîrstei lor și să arătăm sclavilor cum s-ar putea încuiba și în ei duhul libertății și să fie astfel și ei înălțați prin lucrarea Cuvîntului. Propovăduitorii creștinismului declară destul de apăsat că «sînt datori și elinilor și barbarilor și învățaților și neînvățaților» [431]; în același timp, ei nu tăgăduiesc că trebuie să tămăduiască și sufletele celor neștiutori, pentru ca, pe cît e cu putință, să dobîndească și ei o mai bună înțelegere, să asculte de cuvîntul lui Solomon: «Voi, cei simpli, învățați curățenia și voi, cei nebuni, înțelepțiți-vă» [432]. «Cine e neînțelept să intre la mine și cine este lipsit de înțelepciune să umble pe calea priceperii. Veniți și mîncați din pîinea mea și beți din vinul pe care eu l-am amestecat cu mirodenii, părăsiți neînțelepciunea ca să rămîneți cu viață și umblați pe calea cea dreaptă a priceperii» [433].

Și aici aș mai putea adăuga un răspuns la atacurile lui Celsus: oare filosofii nu invită și pe tineri să le asculte prelegerile? Nu îndeamnă oare pe tineri să părăsească viața destrăbălată, îndrumîndu-i spre bunuri mai înalte? Ce-ar fi dacă am reproșa și noi filosofilor că au îndemnat pe sclavi să urmeze virtutea, cum face Pitagora cînd vorbește de Zalmoxis, ori Zenon despre Perseu, și, mai ieri-alaltăieri, cei ce au îndrumat pe Epictet spre filosofie? Sau n-avem și noi drept, o, gre-

430. *Evr.* 5, 12—14.
431. *Rom.* 1, 14.
432. *Pilde* 8, 5.
433. *Pilde* 9, 4—6.

cilor, să chemăm la filosofia noastră pe tineri, pe sclavi, pe cei de jos ? Cînd facem acest lucru, oare nu din iubire față de om îl facem, ca unii care vrem să vindecăm cu doctoria credinței orice ființă cugetătoare și s-o familiarizăm cu Dumnezeu Cel ce a creat toate ? [454].

25. Dacă am zice așa ceva, ar urma că din cauza mulțimii oamenilor simpli, care se lasă conduși de legile lor, nici un om cu cap n-ar mai asculta, de pildă, de un Solon, de un Licurg, de un Zalenkos sau de alt legiuitor, mai ales dacă prin «om cu cap» am înțelege pe omul virtuos. Într-adevăr, în aceste exemple legiuitorii au împlinit ce le-a părut mai de folos, înconjurînd popoarele lor cu disciplină și cu legi deosebite : tot așa și Dumnezeu, legiferînd în Iisus pentru oamenii de pretutindenea, îndrumează și pe oamenii lipsiți de cultură, în măsura în care e cu putință, să-i conducă spre mai bine. După cum am spus-o mai înainte, Dumnezeu cunoștea bine acest lucru, cînd a grăit prin Moisi : «Ei M-au întărîtat la gelozie prin cei ce nu sînt Dumnezeu și au aprins mînia Mea prin idolii lor ; îi voi întărîta și Eu pe ei printr-un popor, le voi aprinde mînia printr-un neam fără pricepere». Aceeași era și gîndirea lui Pavel, cum s-a spus mai sus : «Dumnezeu și-a ales pe cele nebune ale lumii ca să rușineze pe cei înțelepți» [435], numind «înțelepți» în sens mai general pe toți cei pe care progresul exterior al științelor nu i-a împiedicat să se întunece în politeismul ateu, pentru că «zicînd că sînt înțelepți, au ajuns nebuni și au schimbat slava lui Dumnezeu celui nestricăcios întru asemănarea chipului omului celui stricăcios și al păsărilor și al celor cu patru picioare și al tîrîtoarelor» [436].

26. Ne mai acuză Celsus spunînd că predicatorii noștri se adresează numai celor nepricepuți și proști. I s-ar putea răspunde : pe cine numești «proști» ? Strict vorbind, orice om rău e un prost [437]. Dacă numești proști pe cei răi, atunci, în dorința de a cîștiga pe oameni prin filosofie, vei căuta să cîștigi pe cei răi, sau pe cei aleși ? Dar aceștia s-ar putea să nu fie aleși, din moment ce au îmbrățișat filosofia ; prin urmare, au rămas cei răi ; dar dacă sînt răi, atunci ei sînt și proști. Și astfel va trebui să cîștigi și tu din aceștia pentru filosofie, de unde urmează că și tu cauți din cei proști. După părerea mea, chiar dacă umblăm după cei pe care tu îi numești proști, noi facem ca medicul

434. Ca într-o sinteză a întregii polemici avute cu răutățile lui Celsus, Origen rezumă concepția sa în aceste vorbe : «oare nu din iubire față de om facem noi toate pentru ca să vindecăm prin doctoria credinței orice ființă cugetătoare și s-o familiarizăm cu Dumnezeu ?». Mai pe larg cînd vom prezenta întreaga problematică creștină, așa cum reiese ea din opera apologetică a lui Origen.

435. *I Cor.* I, 27. Origen se referă la un pasaj anterior *(C. Cels* II, 78).

436. *Rom.* 1, 22—23.

437. Cicero, *Tusc.* 4, 54 (Citat după Borret, vol. III, p. 167).

filantrop care caută pe bolnavi ca să le aducă doctorii şi să-i refacă. Dar dacă numeşti proşti pe oamenii cu minte mai redusă şi mai neputincioasă, atunci îţi voi răspunde că chiar şi pe aceştia voi încerca, pe cît îmi stă în putinţă, să-i fac mai buni, fără să mă gîndesc să înjghebez o comunitate numai din astfel de oameni. Mai curînd caut minţi agere şi pătrunzătoare, pentru că aceştia sînt în stare să urmeze lămurirea tainelor şi a semnificaţiilor ascunse ale Legii, ale proorocilor şi ale Evangheliilor [438], pe care tu le-ai disprețuit pe motiv că n-ar cuprinde nimic de valoare din pricină că n-ai cercetat înţelesul pe care îl cuprind ele şi n-ai încercat să pătrunzi intenţia scriitorilor.

XIX

CĂ CREDINŢA ÎN DOMNUL NOSTRU (IISUS HRISTOS) N-ARE NIMIC COMUN CU CREDINŢA ABSURDĂ ÎN SUPERSTIŢII; EA E VREDNICĂ DE LAUDĂ ŞI DE LA ÎNCEPUT S-A SPRIJINIT PE NOŢIUNILE CELE MAI GENERALE. SE MAI RĂSPUNDE ŞI CELOR CARE NE ÎNTREABĂ DE CE NUMIM DUMNEZEU PE IISUS CARE A AVUT TRUP MURITOR?

(Din acelaşi tom III al cărţii «Contra lui Celsus»)

1. Credinţa în Antinoos sau [439] în altul din cei ca el, care sînt cinstiţi drept zei fie în Egipt, fie în Grecia, aş putea spune că e o credinţă fără noroc, pe cînd credinţa în Iisus se vede că aduce noroc, şi pe bun temei: e aducătoare de noroc mai ales pentru oamenii de jos, dar e bine întemeiată şi pentru numărul redus al celor învăţaţi. Dacă spun acest lucru în sens obişnuit, despre o credinţă care fericeşte pe om, aceasta nu mă împiedică să caut originea acestei credinţe la Dumnezeu şi să aflu de ce oamenii care vin pe lume nu primesc în mod egal aceleaşi daruri. Dealtfel, şi grecii vor spune că chiar pentru cei pe care-i cred cei mai înţelepţi, norocului datorează ei cel mai adeseori faptul că au avut, de pildă, astfel de dascăli şi că au întîlnit pe cei mai buni, pe cînd alţii învăţau opinii contrare şi că şi-au făcut educaţia între elite. Căci mulţi sînt crescuţi într-un astfel de mediu, în care nu le este dat să primească nici măcar o imagine a adevăratelor bunuri, ci rămîn din prima lor copilărie pe lîngă oameni mărunţi, printre dascăli

438. Din nou Legea, proorocii şi Evangheliile ca rezumat al Scripturii.

439. Antinoos, adolescentul de care se îndrăgostise împăratul Adrian, dar care a ajuns să fie înghiţit de apele Nilului, cu care ocazie s-a spus că n-a murit, ci doar că apele l-au răpit făcînd din el un fel de zeu, a cărui memorie a fost legiferată de acelaşi împărat. Despre imoralitatea cultului său — simbol al homosexualităţii — vorbeşte Origen în mai multe locuri (*C. Cels* III, 36—37; VIII, 9). Apologeţii fac şi ei adeseori amintire despre el, începînd de la Sfîntul Iustin Martirul (*Apol.* I, 29 etc.). Desigur, toţi creştinii erau revoltaţi cînd s-au putut face comparaţii între Hristos şi astfel de imoralităţi.

imorali sau în alte împrejurări nenorocite, ceea ce împiedică sufletul lor să privească spre mai sus. De bună seamă că Providența își are temeiurile ei în legătură cu aceste inegalități, dar identificarea lor cu greu o pot face oamenii.

Iată ce am crezut de cuviință să răspund la cele de mai sus pentru ca să resping obiecțiunile lui Celsus cînd zice : «*Atît de mare e puterea credinței, odată intrată în om, încît îl angajează, indiferent cum a ajuns în el*». Ar trebui, într-adevăr, să subliniem că diferența de educație explică deosebirile de credință la oameni, din care unii sînt, din acest punct de vedere, mai fericiți, alții, dimpotrivă, mai nefericiți. De aici urmează că ceea ce se numește fericire sau noroc, pe de o parte, sau nenoroc, pe de alta, să pară că, chiar pentru oamenii culți, acest lucru i-ar face mai înțelepți și i-ar face să creadă mai ușor învățătura.

2. Dar să luăm în considerare și următoarele cuvinte ale lui Celsus, atunci cînd spune că odată intrată în om, credința creștină pune stăpînire pe el, legîndu-l de Hristos. E foarte adevărat că credința creștină a adus în om un astfel de devotament. Dar oare nu de aceea se dovedește credința aceasta atît de vrednică de laudă, pentru că credem în Dumnezeu, Domnul și Creatorul a toate, și pentru că îi sîntem recunoscători că ne-a condus la această credință și pentru că mărturisim că fără ajutorul lui Dumnezeu ea nimic n-ar fi început și nimic n-ar fi dus la desăvîrșire?

Noi mai credem și în sinceritatea Evangheliștilor, pe care o deducem din evlavia și conștiinciozitatea de care dau ei dovadă în scrierile lor, unde nu-i nici urmă de falsificare, de înșelăciune, de plăsmuire sau de impostură. Sîntem convinși că sufletele acestor oameni, de care nu s-a legat nimic din meșteșugirile deprinse la greci de sofistica artificială, vicleană și subtilă, precum nici arta oratoriei, obișnuită prin tribunale, n-ar fi fost în stare să făurească istorii care să convingă pe cineva să creadă și să-și rînduiască viața după această credință. Mă mai gîndesc, totodată, că Iisus anume a vrut să se folosească de astfel de oameni ca dascăli ai învățăturii, ca să nu dea loc la cine știe ce sofisme ascunse [440], ci să sară în ochii celor capabili să înțeleagă cum că sinceritatea de intenție a sfinților scriitori, însoțită, ca să zicem așa, de o mare simplitate, au făcut mai mult decît tot potopul de cuvinte măiestrit împreunate, decît întorsăturile de fraze elegante, decît urmarea strictă a frazelor și a figurilor de stil, cum obișnuiesc grecii.

3. Oare nu-i adevărat că învățăturile credinței noastre se află în concordanță cu bunul simț, pe care l-au primit încă de la naștere și că acest fapt e în stare să schimbe pe cei care au bunăvoință să ne asculte ?

440. C. *Cels* I, 62.

Căci chiar dacă imoralitatea, susţinută de o vastă cultură, a putut sădi în popor ideea că statuile sînt zei, că obiectele de aur, de argint, de fildeş sau de piatră sînt vrednice să fie adorate, totuşi bunul simţ al oamenilor [441] ne cere să ne gîndim că Dumnezeu nu poate fi nicicum o materie stricăcioasă şi nu I se poate aduce închinare, sub forme meşteşugite de oameni, în materii neînsufleţite, care ar fi reproduceri «după chipul» lui ori simboluri ale lui. De aceea trebuie să tragem concluzia că «chipurile acestea nu sînt zei», că aceste obiecte plăsmuite nu se pot compara cu Creatorul, fiind foarte neînsemnate faţă de Dumnezeul cel peste toate, care a creat, susţine şi conduce întreaga lume. Sufletul cugetător, chiar dacă recunoaşte că e înrudit cu Dumnezeu, totuşi acum respinge pe cei care i se păruseră pînă acum că ar fi zei, îndreptîndu-se cu dragoste firească spre Creatorul său şi cu aceeaşi dragoste primeşte pe Cel care cel dintîi a trimis aceste învăţături tuturor popoarelor prin ucenicii pe care i-a ales şi i-a trimis cu putere şi cu însărcinare dumnezeiască să propovăduiască învăţătura despre Dumnezeu şi despre împărăţia Lui.

4. Mai departe, Celsus revine iarăşi, nu ştiu pentru a cîta oară, la vechea acuză împotriva lui Iisus: *De ce credem că El e Dumnezeu, cîtă vreme constă din trup muritor şi cum putem face un act de cult din aceasta?*

E de prisos să mai răspundem şi la acest atac, pentru că am făcut-o mai pe larg înainte [442]. Totuşi să ştie acuzatorii noştri că Cel în care credem cu convingere a existat de la început ca Dumnezeu şi ca Fiu al lui Dumnezeu, Cuvîntul în persoană, Înţelepciunea în persoană şi Adevărul în persoană [443]. Mai afirmăm că trupul Său muritor şi sufletul omenesc care se află în El s-au ridicat la cea mai mare vrednicie, nu numai prin împreunarea lor, ci şi prin unirea şi legătura cu El, împărtăşindu-se din dumnezeirea Lui şi schimbîndu-se în Dumnezeu. Iar dacă cineva se sminteşte din pricină că El are şi trup, acela să-şi aducă aminte de ceea ce spun grecii despre materie [444], care, luată în sine, este fără calităţi, dar despre care toţi recunosc că-i place Creatorului să Se îmbrace în ea şi că ea adeseori îşi părăseşte vechile însuşiri ca să primească altele mai alese şi mai deosebite. Or, dacă o astfel de învăţătură e sănătoasă, atunci de

441. Potrivit unei viziuni împrumutate de la Filon şi de la stoici, problema «noţiunilor comune» sau a bunului simţ se situează ca intermediar între inspiraţia divină şi avîntul sufletului omenesc în drum spre desăvîrşire. (A se vedea *C. Cels* I, 4).

442. *C. Cels* I, 69.

443. Îndrăzneaţa formulare a divinităţii Mîntuitorului, «în persoană», cum reiese şi din *omilia* 8, 2 la *Ieremia* (a se vedea volumul prim).

444. În legătură cu preţuirea materiei în misterul întrupării a se vedea *Despre principii* II, 1, 4; *Despre rugăciune* 27, 8 (în acest volum). Desigur, problema nu-i fără legătură cu opinia despre eshatologie a lui Origen.

ce ar trebui să ne mirăm că, prin lucrarea Providenţei, calităţile trupeşti ale lui Iisus s-au schimbat în altele eterice şi dumnezeieşti ?

5. Fără să dovedească însuşiri de prea mare dialectician, *Celsus compară trupul omenesc al lui Iisus cu aurul, cu argintul şi cu piatra, afirmînd că el e mai pieritor şi decît aceste elemente.* La drept vorbind, nu-i un lucru pieritor, mai pieritor decît altul tot pieritor, după cum nici unul nepieritor nu-i mai nestricăcios decît altul nestricăcios. Dar admiţînd că trupul lui Iisus e mai stricăcios decît alte elemente, eu nu-ţi voi rămîne dator, spunîndu-ţi că, dacă-i posibil ca materia plauzibilă de orice calitate să-şi schimbe calităţile [445], de ce n-ar fi posibil ca şi trupul lui Iisus să-şi fi schimbat calităţile şi să fi ajuns ce trebuia ca să se sălăşluiască în văzduh şi în ţinuturile de deasupra lui, după ce s-a eliberat de semnele slăbiciunilor trupeşti numite de Celsus «necurăţii» ? O astfel de greşeală n-ar fi trebuit s-o facă un filosof ca Celsus ! Căci ceea ce-i necurat în adevăratul sens al cuvîntului provine din răutate. Or, natura trupului nu-i ceva rău în sine, căci nu însemnează că dacă ai un trup pămîntesc să fii legat şi de răutate, izvorul principal al necurăţiei [446].

XX

ÎMPOTRIVA CELOR CE SPUN CĂ NU PENTRU OM, CI PENTRU FIINŢELE NECUVÎNTĂTOARE AU FOST CREATE LUMEA ÎNTREAGĂ ŞI OAMENII, ÎNTRUCÎT VOINŢA DOBITOACELOR NECUVÎNTĂTOARE E MAI LIPSITĂ DE TULBURĂRI DECÎT A NOASTR A OAMENILOR ŞI CĂ FIIND MAI ÎNŢELEPTE DECÎT NOI, ELE AU ŞI O EVLAVIE OARECARE ŞI O CUNOŞTINŢĂ DESPRE LUCRURILE DIVINE, BA CUNOSC ŞI CE VA VENI ÎN VIITOR. TOT ÎMPOTRIVA LOR : CONTRA METEMPSIHOZEI ŞI A GHICIRII DUPĂ ZBORUL PĂSĂRILOR PRECUM ŞI A ÎNŞELĂCIUNII CU ACEASTĂ GHICIRE

(Din cartea IV, «Contra lui Celsus»)

1. Şi acuza lui Celsus continuă : «*Totuşi, pentru ca să nu discutăm numai despre iudei, căci nu aceasta vreau s-o spun, ci despre întreaga fire, cum am mai amintit* [447], *am să-ţi explic mai pe larg ce anume vreau să zic*». La auzul acestor cuvinte, care cititor modest şi cu bun simţ pentru slăbiciunea omenească n-ar fi tulburat de aroganţa de a se răfui cu întreagă firea prin lăudăroşenia cu care s-a încumetat acest om să-şi

445. Deşi exprimarea nu e cu totul clară (a se vedea şi *In.* XIII, 61), Origen totuşi nu afirmă o coruptibilitate de substanţă a sufletului respectiv a trupului lui Iisus. A se vedea mai pe larg Borret, *op. cit.*, III, p. 99.

446. Corporeitatea nu-i nici rea, nici bună ; numai voinţa dă o astfel de calitate.

447. *C. Cels* IV, 52.

intituleze cartea sa ? Să urmărim dar această discuţie şi să vedem cum explică el întreaga natură.

2. Una din acuzele lui este şi aceea în care ne învinuieşte, în multe chipuri, de faptul că noi am spus că «Dumnezeu pe toate le-a creat de dragul omului» [448]. Or, descriind animalele şi agerimea manifestărilor lor, Celsus pretinde că nu numai de dragul omului, ci şi de dragul animalelor necuvîntătoare a creat El toate. Am impresia că Celsus se exprimă aici ca şi cei care, orbiţi de ura faţă de duşmanii lor, îi bîrfesc tocmai pentru calităţile pentru care sînt admiraţi de cei mai buni prieteni ai lor. Căci, după cum atunci cînd ura orbeşte pe oameni şi-i împiedică să observe că-i judecă pînă şi prietenii lor în acuzele îndreptate împotriva duşmanilor, tot aşa şi Celsus, în întunecimea minţii sale, n-a observat că atacă şi pe filosofii stoici, care nu fără dreptate pun înaintea tuturor fiinţelor necugetătoare pe om şi, în general, natura raţională, în primul rînd pentru binele fiinţelor raţionale. De aceea fiinţele cugetătoare sînt creaturi principale, care joacă rolul unor copii aduşi pe lume, pe cîtă vreme animalele necugetătoare şi neînsufleţite sînt doar ca un înveliş care înconjoară fătul în pîntecele mamei.

Mai mult, după părerea mea, pe cînd în oraşe controlorii mărfurilor şi ai tîrgurilor nu supraveghează decît pe oameni, lăsînd cîinii şi celelalte animale necuvîntătoare să se înfrupte şi ele în drum din ceea ce-i de prisos, tot aşa face şi Providenţa, urmînd, desigur, ca şi cele necuvîntătoare să se bucure de cîte au fost create pentru oameni. De aceea, după cum greşeşte cel ce zice despre controlorii tîrgurilor că ar purta grijă mai mult de oameni decît de cîini, deoarece şi-aşa cîinii adună, în trecere, din ce găsesc de prisos la vînzători, cu atît mai mult Celsus şi cei care cred ca el se fac vinovaţi în faţa lui Dumnezeu, care poartă grijă de fiinţele cugetătoare, cînd declară : de ce ar fi fost create aceste lucruri mai mult pentru hrana oamenilor, decît pentru cea a plantelor, a arborilor, a ierburilor, a spinilor etc. ?

3. Mai întîi, el crede că *«tunetele, fulgerele şi ploile nu pot fi lucrări ale lui Dumnezeu»*, lăsînd prin aceasta să se întrevadă că e ucenic al lui Epicur [449]. În al doilea rînd, el mai adaugă : *«Chiar dacă am admite că sînt lucrări ale lui Dumnezeu, totuşi* — zice Celsus — *ele nu sînt pro-*

448. Toţi apologeţii în frunte cu Iustin *(Apol.* I, 10, 2 ; *Dial.* 41, 1 ; *Epist. către Diognet* 10, 2) afirmă că Dumnezeu a creat totul pentru om, în calitatea lui de chip al lui Dumnezeu şi stăpîn al universului. Stoicismul, deşi propovăduieşte finalitatea în mersul providenţial al lumii, totuşi nu-i vede temeiul în favorul desăvîrşirii spirituale a omului. De aceea făcînd cor cu stoicii Celsus obiectează că omul e cu mult mai slab de la natură decît multe animale, că unele din acestea au chiar o serie de simţuri «morale» care depăşesc în acuitate pe om.

449. Se ştie că epicureii tăgăduiau finalitatea în natură şi în consecinţă originea teistă a fenomenelor meteorologice. Celsus făcea uneori jocul lor.

duse spre a fi hrana oamenilor mai mult decît a plantelor, arborilor, ierburilor şi spinilor».

Ca un adevărat adept al lui Epicur, Celsus acceptă că toate operele create sînt operele întîmplării, iar nu ale Providenţei. Dacă, într-adevăr, aceste lucruri nu sînt făcute mai mult în folosul nostru decît al arborilor şi al ierbii şi al spinilor, e limpede că ele nu provin din Providenţă, care poartă grijă mai mult de noi, decît de arbori, de iarbă, de spini. Dar oricare din aceste presupuneri constituie o impietate şi ar fi o nebunie să formulezi astfel de păreri ca să răspunzi unui om care ne critică pe noi tocmai de impietate! Poate deduce oricine din cele spuse cine-i lipsit de pietate.

El zice mai departe: «*S-ar putea oare spune că ele cresc în folosul oamenilor* (e vorba de plante, de arbori, de ierburi, de spini)? *De ce să pretinzi că ele cresc mai mult pentru oameni decît pentru cele mai sălbatice dintre animalele necugetătoare?*»

S-o spună limpede Celsus: majoritatea celor ce cresc pe pămînt nu sînt opera Providenţei, ci doar un joc oarecare al atomilor este cel care a creat atîtea specii diferite, că, graţie acestui joc, sînt pe lume atîtea soiuri de plante, de arbori, de ierburi asemănătoare, dar că nici o forţă conducătoare nu le-a adus la viaţă şi că originea lor nu se datoreşte unei inteligenţe mai presus de orice admiraţie. Or, noi creştinii, care cinstim numai un singur Dumnezeu, care a creat toate acestea şi pentru care aducem mulţumiri Creatorului că ni le-a rînduit nouă şi pentru noi, după cum şi animalele ni le-a pus la dispoziţie, pregătind tuturor un sălaş atît de nesfîrşit, mărturisim: «Cel ce răsari iarbă dobitoacelor şi verdeaţă spre trebuinţa oamenilor, ca să scoată pîine din pămînt şi vinul veseleşte inima omului; ca să veselească faţa cu untdelemn şi pîinea inima omului o întăreşte» [450]. Ce mirare poate fi că a pregătit hrană pînă şi vietăţilor celor mai sălbatice? Căci pînă şi despre aceste vietăţi au spus alţi filosofi că au fost create ca să pună la încercare fiinţa cugetătoare a omului, cum spune undeva unul din înţelepţii noştri: «Nu este pentru ce să zici: ce este aceasta? Că toate la vremea lor se dovedesc de folos» şi «nu pot zice: ce este aceasta? pentru ce este aceasta? căci toate sînt făcute cu un scop» [451].

4. Mai departe, Celsus tăgăduieşte că Providenţa ar fi făcut răsadurile pămîntului mai mult pentru noi decît pentru cele mai sălbatice vieţuitoare, zicînd: «*Noi, oamenii, ne asigurăm hrana abia cu mari oboseli şi suferinţe, pe cînd ele cresc toate fără semănat, fără oboseli*» [452]. El nu

450. *Ps.* 103, 14—15.
451. *Is. Sir.* 39, 21.
452. Homer, *Odiseea* IX, 109.

vede că Dumnezeu, vrînd ca mintea omului să fie pusă la probă în toate privinţele, pentru ca să nu se lenevească şi să rămînă ignorantă în arte, a creat pe om lipsit, aşa că lipsa însăşi îl constrînge să inventeze îndeletnicirile, unele ca să se hrănească, altele ca să se ocrotească [453]. Pentru cei care n-ar avea de gînd să studieze tainele divine, nici filosofia, ar fi mai bine dacă ar rămîne lipsiţi, pentru ca să-şi întrebuinţeze inteligenţa la inventarea artelor, căci belşugul i-ar fi făcut să-şi nesocotească cu totul inteligenţa.

Aşadar, lipsa de ceea ce-i necesar vieţii, aceea a produs cultura cîmpului, viticultura, grădinăritul, tehnica construcţiilor şi a fierului, precum şi fabricarea uneltelor necesare cîştigării hranei. Lipsa de adăpost a produs ţesătoria, după ce materialul a fost dărăcit şi tors, apoi arta de a construi şi aşa s-a ridicat inteligenţa pînă la arta arhitecturii. Lipsa celor necesare a făcut să se transporte prin navigaţie şi prin cîrmuirea corăbiilor produsele din unele locuri spre altele unde lipseau. Şi tot din astfel de pricini trebuie admirată Providenţa, care a creat fiinţa raţională spre propriul ei folos, oricît de neajutorată ar părea ea cînd o comparăm cu animalele necugetătoare. Fiind lipsite de înclinări spre arte, animalele acestea îşi au hrana de-a gata, dar au şi o ocrotire tot de-a gata, fiind prevăzute cu peri, cu pene, cu solzi, cu scoici.

5. Mai obiectează Celsus apoi şi asupra motivelor de ce omul e superior animalelor şi, în deosebi, de ce tocmai pentru oameni să fi fost create animalele necugetătoare : «*La afirmarea că noi sîntem căpeteniile făpturilor fără raţiune, pentru că le prindem prin vînătoare, pregătindune din ele ospeţe, răspundem : de ce să nu fi fost făcuţi mai curînd noi în folosul lor, pentru că şi ele ne vînează şi ne mănîncă? Mai mult, noi oamenii avem trebuinţă de plase, de arme, de ajutorul mai multor oameni şi cîini în contra animalelor pe care le vînăm, pe cînd lor le-a dat natura, de la început, arme la îndemînă ca să ne supună cu uşurinţă puterii lor*».

Se vede, şi de aici, în ce chip ni s-a dat inteligenţa ca mare ajutor şi ca armă mai puternică decît orice armă cu care ni se pare că sînt prevăzute oricare din fiarele sălbatice. În orice caz, deşi mai slabi la trup decît multe animale şi cu mult mai mici decît unele din ele, prin inteligenţă noi le întrecem şi pe cele mai sălbatice şi prindem la vînătoare

453. Faţă de tabloul sumbru descris de Lucreţiu atunci cînd opune pe om superiorităţii feroce a animalelor (*De rerum natura* V, 205—234), Virgiliu şi stoicii prezintă pe om în perspectivă optimistă făcîndu-l factor de progres prin munca lui neobosită şi prin perfecţionarea sa tehnică (*«Georgicele»*, *«Eneida»*). Răspunzînd atacurilor epicureice ale lui Celsus, Origen se apropie de stoici şi de crezul progresist al istoriei.

chiar şi elefanţi uriaşi [454]. Pe cele pe care natura le-a făcut uşor de îmblînzit, noi le domesticim prin blîndeţe. Împotriva celor care nu pot fi îmblînzite sau care, odată domesticite, nu s-ar părea că ne sînt de vreun folos, ne apărăm, pentru siguranţa noastră, prin aceea că le ţinem închise, iar dacă avem nevoie să ne hrănim din ele, le sacrificăm ca şi pe animalele domestice. Creatorul le-a rînduit, aşadar, pe toate în folosul «animalului cugetător» şi a inteligenţei sale naturale. Şi în alte împrejurări ne folosim, de pildă, de cîini la paza oilor ori a vitelor, a caprelor şi a caselor. La alte treburi se folosesc boii pentru lucrarea cîmpului, la alte împrejurări înjugăm alte animale pentru dusul poverilor. Se spune că rasele de lei, de urşi, de pantere, de mistreţi şi de alte animale de acest gen ne-au fost date tot pentru a dezvolta curajul în noi.

6. Apoi Celsus se adresează celor ce sînt conştienţi că sînt mult superiori animalelor necugetătoare, zicînd : «*La afirmaţia voastră că Dumnezeu v-a dat puterea să prindeţi animalele sălbatice şi să vă folosiţi de ele, noi observăm că, probabil, înainte de a fi existat oraşe şi meserii, precum şi asociaţii, arme sau năvoade, oamenii erau aceia care erau răpiţi şi devoraţi de animale, iar nu animalele de oameni*» [455]. Chiar dacă oamenii prind fiare şi fiarele răpesc pe oameni, vezi ce mare deosebire este între biruinţa inteligenţei asupra forţei sălbatice şi crude şi între apărarea contra cruzimii fiarelor fără folosirea inteligenţei. Şi cînd zice : «Înainte de a fi existat oraşe şi meserii ori legături omeneşti» se vede că Celsus uită ce a spus mai înainte : «*Lumea e necreată şi nepieritoare şi numai lucrurile pămînteşti sînt supuse potopurilor şi incendiilor, dar nici ele nu cad în acelaşi timp în aceste calamităţi*». Dar atunci, întrucît nu se poate vorbi de o lume necreată şi nici să-ţi închipui că ea ar avea un început, nu s-ar putea găsi nici un timp anumit în care să fi existat peste tot oraşe şi meserii ! Să ne închipuim că Celsus ar fi de o părere cu noi în această privinţă, cu toate că n-ar fi împăcat măcar cu el şi cu cele ce le-a spus mai înainte. Întrucît ar reuşi el să dovedească cum că la început oamenii erau răpiţi de animale şi devoraţi de ele, pe cînd fiarele nu erau încă răpite de oameni ? Pentru că dacă lumea există mulţumită Providenţei şi Dumnezeu orînduieşte toate, atunci era necesar ca micile scîntei a ceea ce era neamul omenesc să fi fost prezente la începutul existenţei, puse sub paza fiinţelor superioare sub forma unei legături

454. Se resimte influenţa stoicismului în această afirmare a puterii cu care omul întrebuinţează în folosul său puterea şi simţurile deosebite ale animalelor. A se vedea de pildă Cicero (*De natura deorum* II, 60, 151 etc.) citat după Borret, *op. cit.*, IV, p. 379.

455. Imagine asemănătoare celei invocate de Lucreţiu (*op. cit.*, V, 932 ; 967) în traducere română de T. Naum, Bucureşti, 1961, la paginile 302—303.

sociale oarecare între firea divină şi oameni. Este ceea ce poetul din Askra a compus cînd a spus :

«Căci erau pe atunci banchete şi adunări comune
Între zei nemuritori şi între oameni muritori» [456].

7. Doar şi cuvîntul lui Dumnezeu, transmis de Moise, ne prezintă pe ceilalţi oameni ca ascultînd glasul dumnezeiesc şi mesajele divine şi ca avînd cîteodată impresia că văd pe îngerii lui Dumnezeu venind să-i cerceteze. Se cădea, într-adevăr, ca la începutul lumii firea omenească să fie ajutată mai mult, pînă în momentul cînd, prin progresul lor pe drumul cunoaşterii şi al altor virtuţi, ca şi prin inventarea artelor, oamenii au putut trăi prin ei înşişi, fără să aibă nevoie de ajutor şi de îndrumarea continuă, manifestată în chip tainic, a slujitorilor voinţei dumnezeieşti. Prin urmare, nu-i adevărat că la început oamenii erau răpiţi şi devoraţi de fiare, nici că fiarele îi prindeau pe oameni.

Tot de aici reţinem şi alt cuvînt, tot aşa de eronat, al lui Celsus : *«din acest punct de vedere, Dumnezeu a supus pe oameni fiarelor»*. Dar Dumnezeu n-a supus pe oameni fiarelor ; dimpotrivă, El a îngăduit ca fiarele să fie prinse cu ajutorul inteligenţei oamenilor şi a iscusinţelor descoperite contra lor prin inteligenţă. Căci nu fără ajutor dumnezeiesc au inventat oamenii mijloace de asigurare împotriva fiarelor, ca să le stăpînească.

8. Dar acest om vestit nu vede cîţi filosofi admit existenţa Providenţei şi spun că ea face totul pentru fiinţele cugetătoare, străduindu-se din toate puterile să răstoarne învăţături atît de folositoare spre a împăca aceste afirmaţii creştine cu cele ale filosofiei. El nu vede ce pagubă şi ce piedică pentru credinţă provin din aceea că admitem că în faţa lui Dumnezeu omul nu-i cu nimic mai mult decît o furnică ori decît o albină. El spune textual : *«Chiar dacă oamenii par să întreacă fiinţele raţionale pe motivul că au clădit oraşe şi că au un regim politic cu dregătorii şi guverne, aceasta nu dovedeşte nimic, căci şi furnicile şi albinele au aşa ceva* [457]. *Cel puţin albinele au o regină cu suită şi cu servante, se bat, cîştigă bătălii, omoară pe cei învinşi, au oraşe şi chiar întăriturî, îşi împart responsabilităţile şi judecă pe cele leneşe, în tot cazul vînează şi pedepsesc pe bondari»*.

Nici aici Celsus n-a văzut superioritatea acţiunilor săvîrşite de raţiune şi reflexiune faţă de cele care provin dintr-o fire fără raţiune şi din simpla ei structură naturală. Astfel de acte nu pot fi explicate printr-o

456. Hesiod, fragm. 82 (216). Citat după Borret, *op. cit.*, IV, p. 383.
457. Virgiliu, *Georgicele* IV, 67—68, în traducere română de G. Coşbuc, Bucureşti, 1927, p. 127.

raţiune prezentă în cei ce le săvîrşesc, pentru simplul motiv că n-o au. Dar fiinţa supremă, Fiul lui Dumnezeu, împărat a tot ce există, a creat o fire fără raţiune, care, chiar fără să cugete, asistă fiinţele care nu s-au învrednicit să aibă raţiune.

Între oameni s-au ridicat oraşe cu multe meşteşuguri şi cu legi anumite. Dar regimuri, dregătorii, cîrmuiri printre oameni sînt socotite fie, în sens strict, ca virtuoase după fiinţa şi activitatea lor, fie, într-un sens mai larg, în vederea imitării celor dintîi pe cît mai fidel posibil. Dacă aruncăm privirea asupra celor dintîi, aflăm că, într-adevăr, ei au dat legi bune, au organizat state, dregătorii, cîrmuiri. Dar la fiinţele fără raţiune e cu neputinţă să aflăm măcar ceva din toate acestea, oricît ar vrea Celsus să aplice la furnici şi la albine expresii «raţionale» şi folosite pentru orînduirile raţionale cum sînt oraşele, regimurile, dregătoriile, cîrmuirile. În privinţa aceasta nu trebuie să apreciem mai mult decît trebuie furnicile şi albinele, căci ceea ce fac ele nu fac cu reflecţiune ; în schimb, sîntem datori să admirăm firea divină, care-şi întinde pînă la animalele fără raţiune un fel de imitare a fiinţelor cugetătoare, poate cu gîndul de a ne face de ruşine, pentru ca la vederea furnicilor să devenim mai sîrguincioşi şi mai cruţători cu lucrurile care ne sînt de folos şi, luînd seama la albine, să ascultăm şi noi de stăpînire, luînd şi noi parte în mod cuviincios la lucrările obşteşti folositoare salvării oraşelor.

9. Poate că chiar felul cum se luptă albinele ne învaţă că războaiele dintre oameni — dacă vreodată ar fi necesare — trebuie să fie juste şi ordonate. La albine nu sînt oraşe, nici cetăţi, în schimb au faguri cu căsuţe exagonale, pe care şi le fabrică în chip original, pentru că oamenii au trebuinţă de miere în multe ocazii,ca leac pe mădularele bolnave sau ca hrană sănătoasă. Dar nu trebuie să comparăm procedeele albinelor contra bondarilor cu judecăţile făcute în oraşe împotriva celor leneşi şi răi, nici cu pedepsele care li se dau. Dar, dacă aşa cum am zis, trebuie oricum să admirăm natura, în schimb trebuie să admitem că omul care e capabil să îmbrăţişeze lumea întreagă şi să aducă ceva ordine în ea, conlucrînd cu Providenţa, împlineşte nu numai lucrări ale Providenţei lui Dumnezeu, ci şi ale prevederii umane.

10. Vorbind despre albine, ca să coboare, pe cît se poate, nu numai între noi, creştinii, ci şi între toţi ceilalţi oameni oraşele, regimurile, dregătoriile, cîrmuirile, războaiele de apărare a patriei, Celsus mai adaugă, în continuare, un «panegiric» în cinstea furnicilor. Scopul lui este să coboare «*grijile pe care şi le iau oamenii pentru a se hrăni*» şi, prin comparaţie cu furnicile, să coboare şi «*prevederea lor pentru iarnă*», ca şi cum n-ar exista nimic aşa de înalt ca prevederea iraţională cu care le

crede dotate pe furnici. Dar pe care oameni din cei simpli şi care nu-s în stare să pătrundă natura tuturor acestor lucruri nu i-ar întoarce Celsus, pe cît ar putea, spre ajutorarea furnicilor încărcate cu poveri şi să împărtăşească chinul lor cînd zice : «*furnicile iau una de la alta poverile atunci cînd le văd obosite*» ?

Într-adevăr, cel ce duce lipsă de cuvînt, de învăţătură raţională şi nu pricepe nimic din toate acestea, va putea zice : întrucît noi nu întrecem cu nimic pe furnici, şi chiar cînd îi ajutăm pe cei obosiţi să-şi ducă sarcinile prea grele, de ce să luăm această sarcină inutilă ? Furnicile, vieţuitoare fără raţiune, nu se pot supăra dacă le compari în munca lor cu oamenii. Dar oamenii, pe care îi face în stare să priceapă felul în care e batjocorită prietenia lor cu ceilalţi, riscă să fie jigniţi şi supăraţi de vorbele lui Celsus. În pofta lui de a îndepărta de creştinism pe cititorii tratatului său, el n-a văzut că împiedică şi pe necreştini să sufere împreună cu cei care poartă cele mai grele sarcini. Dacă ar fi fost un filosof simţitor faţă de binele comun, Celsus ar fi trebuit să evite să sustragă, în acelaşi timp, şi creştinismul şi credinţele utile şi comune oamenilor şi, în măsura posibilului, să susţină bunele învăţături comune creştinismului şi celorlalţi oameni.

Dar chiar şi dacă «*furnicile ridică saci cu grăunţe puse ca rezervă ca să nu încolţească, ci să rămînă peste an pentru hrană*» nu trebuie să ne închipuim că pricina ar fi un plan raţional făcut de furnici, ci natura, mama tuturor fiinţelor, care a rînduit atît de bine chiar şi vietăţile lipsite de raţiune încît nici pe cea mai mică n-a lăsat-o cu totul lipsită de urmele acestei «raţiuni» care vine de la natură. Poate că măcar aici nu vrea s-o spună Celsus în cuvinte acoperite — căci în multe puncte se pricepe să platonizeze — că toate sufletele sînt de aceeaşi specie şi că cel al omului nu întrece cu nimic pe al furnicilor şi pe al albinelor. Asta-i logica sistemului care face să coboare sufletul din bolta cerului nu numai pînă la trupul omenesc, ci chiar şi pînă la alt corp. Creştinii nu vor subscrie însă aici, căci ei au înţeles că sufletul omenesc a fost făcut după chipul lui Dumnezeu şi văd clar imposibilitatea, pentru natura plăsmuită după chipul lui Dumnezeu, ca ea să piardă toate însuşirile Lui şi să se acopere cu altele, după chipul a nu ştiu ce, în nişte fiinţe necugetătoare.

11. Şi mai zice iarăşi : «*furnicilor care mor, cele rămase vii le aleg un alt loc, care ar fi pentru ele ca un mormînt familial*» [458]. La aceasta trebuie spus că cu cît laudă Celsus mai mult animalele fără raţiune, cu atîta preamăreşte el mult mai mult — vrînd-nevrînd — opera Logosului

458. Pliniu, *Ist. Nat.* 11, 30, 110.

ordonator al tuturor lucrurilor şi face să răsară şi mai mult iscusinţa oamenilor în stare să coordoneze, prin raţiune, darurile superioare ale naturii fiinţelor celor fără raţiune. Dar de ce să le zicem : fiinţe fără raţiune ? Celsus nu consideră ca fiind fără raţiune fiinţele pe care opinia generală le declară fără raţiune. Cel puţin pe furnici, el nu le crede fără raţiune, el care se fudulește să vorbească de natura universală şi care susţine, chiar prin titlul cărţii sale, că spune adevărul ! Iată în ce termeni se exprimă el, ca şi cum furnicile ar dialoga între ele : «*Şi tot în chip natural, cînd se întîlnesc, ele stau de vorbă între ele şi de aici vine faptul că ele nu-şi greşesc drumul ; aşadar, există la ele o plenitudine de raţiune, noţiuni comune ale anumitor realităţi universale, sunet specific, evenimente, simţire semnalizată*».

În realitate, conversaţia dintre o persoană şi alta se face printr-un grai care exprimă ceea ce se intenţionează şi ceea ce istorisesc adeseori evenimentele ; dar ca să vrei să atribui aşa ceva şi furnicilor, oare n-ar fi lucrul cel mai de rîs ?

12. Celsus nici nu roşeşte măcar subliniind, pentru urmaşii săi, schimonosirea doctrinei sale : «*Dac-ar privi cineva din înaltul cerului pe pămînt, ce deosebire ar putea găsi între activităţile noastre şi ale furnicilor şi albinelor ?*» După ipoteza sa, a privi din înaltul cerului spre activităţile de pe pămînt ale oamenilor şi ale furnicilor n-ar însemna oare să-ţi mărgineşti privirile numai asupra făpturii trupeşti a oamenilor şi a furnicilor, fără să mai ţii seama, pe de o parte, de principiul conducător raţional şi pus în mişcare de cuget, iar, pe de altă parte, de principiul conducător lipsit de raţiune şi pus în mişcare în chip iraţional prin imbold şi reprezentare, datorită unei dispoziţii firești (a instinctului) ? Dar ar fi absurd ca, privind din înaltul cerului spre pămînt, să vrei să-ţi fixezi ochii de la o aşa de mare distanţă asupra corpurilor oamenilor şi furnicilor fără să preferi să vezi mai curînd esenţa principiilor lor directoare şi izvorul raţional şi neraţional al imboldurilor lor. E limpede că a privi numai izvorul tuturor acestor tendinţe înseamnează să vrei să vezi şi diferenţa şi superioritatea omului nu numai asupra furnicilor, ci şi asupra elefanţilor. Căci aruncîndu-şi din înaltul cerului privirea peste fiinţele fără raţiune, oricît de mare ar fi corpul lor, nu vei vedea alt principiu (dacă mi-e permis s-o spun) decît al lipsei de raţiune. În fiinţele raţionale, dimpotrivă, se va vedea Logosul comun tuturor oamenilor, fiinţelor divine şi cereşti şi poate şi Dumnezeului suprem însuşi. De aici expresia Scripturii despre o făptură «după chipul lui Dum-

nezeu», căci chipul Dumnezeului suprem este Logosul Său sau Cuvîntul [459].

13. De aici, ca şi cum s-ar încăpăţîna să înjosească şi mai mult neamul oamenilor, asemuindu-l vieţuitoarelor necugetătoare, Celsus se zbate să scoată din unele trăsături mărturii care ar dovedi o superioritate oarecare în fiinţele lipsite de raţiune, declarînd că chiar şi puterile magiei s-ar găsi în cîteva din aceste fiinţe neraţionale, în aşa fel că oamenii n-ar putea să se fălească în chip deosebit, nici să pretindă că deţin superioritatea asupra fiinţelor necugetătoare.

Iată cum se exprimă el: *«Dacă oamenii se laudă şi cu puterile magiei, să nu uite că tocmai aici şerpii şi vulturii au mai multă ştiinţă decît ei; ei cunosc multe din leacurile contra otrăvurilor şi a bolilor, ca şi virtutea anumitor pietre, pe care le întrebuinţează ca să-şi salveze pruncii. Oamenii, dacă le află, se cred în posesia unor mari comori».*

Mai întîi, nu ştiu de ce dă numele de magie cunoaşterii contra otrăvurilor naturale, pe care unele animale, fie că le-au experimentat direct, fie că le percep în chip firesc, căci de fapt, cuvîntul magie are un alt înţeles. Cu toate acestea, călcînd pe urmele lui Epicur, el vrea să acuze fără să dea să se înţeleagă că pricepe ceva din practicarea vrăjitoriei; acceptînd că unii oameni, vrăjitori sau nu, se laudă cu cunoaşterea acestor secrete, ar fi un motiv să spunem că şerpii au mai multă ştiinţă decît oamenii în această privinţă, pentru că întrebuinţează mărar [460] pentru a li se ageri vederea şi a se mişca mai iute, fapt care pentru ei este un dar natural, provenind nu din cugetare, ci din conformaţia lor organică? În chip firesc, oamenii n-ajung nicicum la felul de a acţiona al şerpilor; singură experienţa ori raţiunea sau uneori exercitarea raţionamentului ştiinţific dacă pot realiza aşa ceva. Tot aşa, dacă vulturii, ca să-şi salveze puii lor în cuib, le aduc acolo o «mamă» [461] pe care o găsesc, de ce să tragi concluzia că vulturii au o ştiinţă, şi chiar o ştiinţă mai mare decît cea a oamenilor, care abia prin experienţă şi prin raţionament au descoperit acest ajutor dat în chip firesc vulturilor?

Dar să zicem că şi alte contra-otrăvuri ar fi cunoscute de animale. Ce dovadă avem că această cunoaştere a lor nu le vine de la natură, ci că raţiunea ar fi cea care le-ar descoperi-o? Căci dacă ar fi aşa, atunci ea n-ar descoperi numai acest leac singur la şerpi sau, să zicem, un al doilea, al treilea, la vulturi, şi aşa mai departe la alte animale, ci tot-

459. *Col.* 1, 15. De reţinut ultimele cuvinte: «În fiinţele raţionale se va vedea Logosul comun tuturor oamenilor, fiinţelor divine şi cereşti şi poate şi Dumnezeului suprem însuşi».

460. Pliniu, *Ist. Nat.* 8, 99.

461. Pliniu, *Ist. Nat.* 10, 12; 36 etc.

odată şi leacuri pentru oameni. În realitate, fiecare animal, fiind înclinat de la natură spre întrebuinţarea exclusivă a anumitor leacuri, e limpede că la ele nu înţelepciunea sau raţiunea, ci structura specifică a firii creată de Logos este cea care le face să recurgă la aceste leacuri pentru salvarea speciei lor.

14. Iar dacă aş vrea să mai continui discuţia cu Celsus, m-aş folosi de cuvîntul din Pildele lui Solomon, care sună : «Patru sînt animalele cele mai mici de pe pămînt şi care sînt mai înţelepte : furnicile, neam fără putere, care îşi agonisesc vara hrana lor ; dihorii, neam slab, care-şi clădesc în stînci locaşul lor ; lăcustele, care nu au rege şi totuşi ies toate în stoluri ; şopîrla, care se poate prinde cu mîna şi care pătrunde în palmele regilor» [462]. Cu toate acestea eu nu mă leg de înţelesul ocolit al cuvintelor, ci după titlu (şi cartea e intitulată «Pilde») eu le pătrund ca pe nişte enigme. E obicei la aceşti autori să împartă în diferite clase, din care una sînt pildele, fie ceea ce are un înţeles ocolit, fie ceea ce are un înţeles tainic. Iată de ce chiar şi în Evanghelii e scris că Mîntuitorul însuşi a zis : «Acestea vi le-am spus în pilde, dar vine vremea cînd nu vă voi mai grăi în pilde» [463]. Aşadar, nu furnicile sensibile au o ştiinţă mai înaltă decît a învăţaţilor, ci cele care sînt desemnate sub forma Pildelor. Şi tot aşa trebuie să spunem şi de restul animalelor. Dar Celsus e de părere că scrierile iudeilor şi ale creştinilor sînt foarte simpliste şi vulgare şi crede că o interpretare alegorică ar forţa textul pe care l-au pus acolo scriitorii. Iată o dovadă că ne-a ponegrit în zadar, de unde putem scoate şi o combatere a argumentului său despre vulturi şi şerpi, pe care îi socoate mai învăţaţi decît pe oameni.

15. Dar Celsus vrea să arate şi mai pe larg că în neamul omenesc cunoştinţele despre divinitate nu sînt deosebite de ale celorlalte fiinţe muritoare, întrucît pînă şi unele animale fără raţiune posedă noţiuni despre Dumnezeu, în vreme ce chiar între cei mai ageri la minte dintre oamenii de pretutindeni, dintre elini sau barbari, există atîtea dezacorduri cînd e vorba de Dumnezeu.

Iată cum grăieşte el : *«Dacă s-ar crede că omul trebuie situat deasupra celorlalte fiinţe pe motivul că numai la el întîlnim noţiuni despre Dumnezeu, atunci cei care sînt de această părere să fie atenţi că chiar şi acest privilegiu îl vor revendica şi multe dintre animale. Şi nu fără temei. Într-adevăr, ce lucru l-ai putea socoti mai dumnezeiesc decît prevederea şi anunţarea viitorului ? Ei bine, tocmai acest lucru îl învaţă oamenii de la alte animale, în special de la păsări, şi toţi cei care înţeleg*

462. *Pilde* 30, 24—28.
463. *In.* 16, 25.

semnele pe care le dau ele sînt ghicitori. Deci dacă păsările şi toate celelalte vieţuitoare care ghicesc viitorul îl prevăd printr-un dar de la Dumnezeu şi ni-l predau prin semne, reiese că prin însăşi natura lor ele sînt cu mult mai aproape de Dumnezeu, cu mult mai ştiutoare şi mai scumpe lui Dumnezeu. Unii oameni inteligenţi spun chiar că între păsări există conversaţii, desigur mult mai sfinte decît ale noastre [464], *că le exprimă chiar prin cîteva cuvinte de ale lor şi că ar avea cunoştinţă de ceea ce s-a vorbit, lucru pe care l-ar putea dovedi prin fapte, întrucît ne anunţă că păsările ar fi zis că merg acolo sau dincolo, că fac cutare sau cutare lucru, după care ar aduce dovada că ar fi fost şi ar fi executat ceea ce au prevăzut. Mai mult, nici o altă vietate nu pare mai credincioasă jurămîntului şi mai ascultătoare de divinitate decît elefanţii, desigur pentru că au o oarecare cunoştinţă despre Dumnezeu»* [465].

Iată cum prezintă el lucrurile, dîndu-le ca verificate o serie de probleme discutate de filosofii atît greci, cît şi barbari, care au descoperit sau au învăţat de la unii demoni secretele păsărilor şi ale altor animale, prin care se zice că unele puteri de ghicire au fost împărtăşite oamenilor. Într-adevăr, cel dintîi lucru pe care trebuie să-l ştim este să precizăm dacă există sau nu o artă de a surprinde semnele şi în general dacă se poate ghici ceva prin mijlocirea animalelor. Al doilea lucru asupra căruia partizanii ghicitului prin păsări sînt dezbinaţi, e temeiul de la care se pleacă la ghicit : unii acceptă că anumiţi demoni sau zei «ghicitori» transmit animalelor impulsurile lor, în speţă păsărilor, diferitele lor zboruri sau diferitele lor mişcări, pe cînd alţii cred că «sufletele» lor sînt mai divine şi mai indicate în acest scop, ceea ce-i foarte puţin probabil.

16. Întrucît voia să dovedească aici că animalele necugetătoare sînt mai divine şi mai înţelepte decît oamenii, Celsus ar fi trebuit să arate în chip mai amănunţit dezvoltarea acestei arte divinatorii, prezentîndune apoi şi o justificare mai clară a ei, adică să fi combătut fără discuţie temeiurile celor care tăgăduiesc existenţa unei arte a ghicitului, să nimicească şi temeiurile celor care atribuie demonilor sau zeilor mişcările revelatorii ale animalelor, în sfîrşit, să aducă dovezi că sufletul vieţuitoarelor necugetătoare e mai divin. Dacă şi-ar fi arătat astfel competenţa sa filosofică în aceste grele probleme, m-aş fi silit să mă împotrivesc argumentelor sale. Aş fi tăgăduit din capul locului să cred că animalele necugetătoare sînt mai învăţate decît oamenii, după cum aş fi dezvăluit şi minciuna că ar trebui să recunoaştem animalelor noţiuni despre divi-

464. Filostrat, *Vita Apol.* 4, 3 (citat după Borret, *op. cit.*, IV, p. 404).
465. Idee reluată şi în alt loc (IV, 98).

nitate mai sfinte decît ale noastre, precum și că ele întreţin conversaţii sfinte între ele.

În schimb, el învinuiește credința creștină în Dumnezeul cel peste toate și vrea să ne facă să credem că sufletele păsărilor au noțiuni mai divine și mai clare decît cele ale oamenilor. Dacă așa ceva ar fi adevărat, atunci păsările au de la Dumnezeu noțiuni cu mult mai clare decît Celsus și nici nu-i de mirare dacă el înjosește atît de mult pe om. Și apoi, dacă-i urmărim gîndirea, păsările ar avea idei mai nobile și mai dumnezeiești nu numai decît noi, creștinii, sau decît iudeii care folosesc aceleași Scripturi ca și noi, ci chiar și decît teologii grecilor, căci și aceștia erau oameni! După Celsus, soiurile de păsări care ar avea darul de a ghici ar fi înțeles mai bine natura divinității decît Ferekide, Pitagora, Socrate sau Platon! Și ar fi trebuit să ne înscriem și noi la școala păsărilor, pentru ca, după concepția lui Celsus, așa cum împărtășesc ele cunoașterea viitorului, tot așa să elibereze pe oameni de îndoielile asupra divinității, împărtășindu-le noțiunea clară care le-a fost dată.

17. Dar, între altele, ar trebui să mai spun cîteva cuvinte asupra acestei probleme, pentru ca să arăt că părerea sa rătăcită e o dovadă de nerecunoștință față de Creatorul său. Căci, în calitatea lui de om sau, cum se spune în Psalmi, «omul în cinste fiind, n-a priceput» [466], Celsus, nefiind mulțumit dacă-l punem în rîndul păsărilor și al altor vietăți fără minte, dar pe care le crede în stare de a ghici viitorul, s-a coborît mai jos ca ele, și, pe cît i-a stat în putință, a înjosit întreg neamul omenesc, întrucît acesta are despre divinitate o înțelegere mai puțin vrednică și mai puțin ridicată chiar decît viețuitoarele fără rațiune.

Mai întîi să căutăm, așadar, dacă există sau nu există o artă a ghicitului prin mijlocirea păsărilor sau a altor animale crezute ca potrivite pentru acest scop. Căci motivul, deopotrivă de plauzibil pentru amîndouă posibilitățile, e important. Pe de o parte, sîntem sfătuiți să nu credem în ghicit, de teama de a nu ocoli cuvintele dumnezeiești și a merge să întrebăm păsările. Pe de altă parte, se dovedește, prin mărturia clară a multora, că mulți au fost salvați de la foarte mari primejdii pentru că au crezut în aceste ghicitorii prin păsări. Dar să acceptăm pentru moment un temei pentru știința ghicitului, pentru că, chiar și în acest caz, se dă pe față celor care cred în ea, cu toată această acceptare, că omul are o superioritate netăgăduită asupra animalelor necugetătoare, chiar dacă ele sînt indicate pentru ghicit, și că între el și ele nu se poate face nici o comparație.

466. *Ps.* 48, 12; 21.

Trebuie spus, aşadar, că chiar dacă ar exista în animale o fire divină în stare să prevadă viitorul, şi anume în stare să meargă pînă acolo încît să făgduiască pînă şi primului venit ceea ce i se va întîmpla, totuşi nu e limpede că ele îşi cunosc mai dinainte destinul. Dacă l-ar cunoaşte, ele s-ar feri să zboare tocmai acolo unde oamenii au întins împotriva lor laţuri şi plase, unde arcaşii le urmăresc ca să le fie ţintă în zbor şi să le ochească cu săgeţi. Şi tot aşa e de sigur despre vulturi că, dacă ar şti mai dinainte atacul asupra puilor, fie din partea şerpilor care urcă spre ei ca să-i omoare, fie din partea oamenilor care îi prind să se distreze, nu şi-ar face cuib acolo unde ar fi expuşi atacului lor. Şi, în general, niciodată nici unul din aceste animale n-ar fi prins de oameni, pentru că ele sînt mai înţelepte şi mai divine decît oamenii.

18. Dar să presupunem chiar că păsările duc lupte între ele şi că — după cum spune Celsus — păsările «ghicitori» şi celelalte animale necugetătoare ar avea o natură divină şi cunoştinţe despre divinitate şi o putere de a prevedea viitorul, ele l-ar prezice altora. Atunci nici păsărica de care vorbea Homer nu şi-ar fi făcut cuib tocmai acolo unde balaurul avea să o mănînce pe ea şi pe puii ei şi nici şarpele din aceeaşi poezie nu s-ar fi lăsat să fie prins de vultur. Iată pasajul minunatului Homer în legătură cu cel dintîi: «Atunci mi s-a arătat o îngrozitoare viziune. Un balaur cu spatele aprins, grozav la vedere, chemat la lumină chiar de Zeus din Olimp, ţîşnind de sub altar, s-a avîntat spre platan. Acolo odihneau în cuib puii golaşi de vrabie deasupra pe creanga clătinîndă şi se alipeau sub frunze opt, iar al nouălea era la mama care-l clocea. Numai mama plîngînd zbura în jur pînă ce fiara capu-şi întoarce şi de aripă o prinse, dar după ce pe pui îi mîncase şi pe soaţa vrăbiorului, iacă apăru un semn de la Domnul care-l trimise: căci în stîncă l-a schimbat fiul ascunsului Cronos. Noi stăteam doar în jur şi ne miram de apariţie, cîtă căruntеţe grozavă intră în jertfele cereşti» [467].

Despre cel de al doilea se istoriseşte în alt loc: «Căci o pasăre apăru să-i îmbărbăteze spre ziduri, un vultur ce zbura sus spre stînga armatei, un şarpe puternic înroşit purtînd în pliscu-i încă viu şi sbătîndu-se, dar fără să fi uitat plăcerea luptei, căci vulturului care-l ţinea îi străpunge pieptul la gît, răsucind apoi capul în jos; vulturul se învîrteşte în jos puternic chinuit de dureri şi cum cade în mijloc la pămînt grămadă şi totuşi răsunînd puternic scapă în bătaia vîntului. Îngroziţi văzură troienii în jur şarpele în agonie zăcînd în praf ca semn al îngrozitorului scut al tatălui zeilor» [468].

467. Homer, *Iliada*, II, 308—321.
468. Homer, *Iliada* XII, 200—209.

Avea vulturul darul ghicitului, pe cînd şarpele (despre care la fel se credea) să nu-l fi avut ? Cum adică ? dacă-i uşor de dovedit că deosebirea dintre ei e întîmplătoare, atunci nu se poate trage concluzia că nici unul, nici celălalt n-aveau acel dar ? Şi am mai putea găsi nenumărate exemple de acest soi care ne-ar convinge că vieţuitoarele n-au în ele însele un astfel de dar, ci, după cum spun atît poetul Homer cît şi cei mai mulţi dintre oameni :

«Fost-a chemat la lumină chiar de Zeus din Olimp» şi anume într-un sens figurat pe care şi Apollo îl foloseşte pentru uliu, căci se spune : uliul e sprintenul trimis al lui Apollo [469].

19. După noi, unele duhuri rele, tiranii sau uriaşii, dacă pot spune aşa, făcîndu-se urgisiţi înaintea divinităţii celei adevărate şi a îngerilor cerului, rod pe pămînt în jurul corpurilor îngroşate şi necurate. Avînd ceva din puterea de a scruta viitorul şi fiind lipsite de trupuri pămînteşti, aceste duhuri au o înclinare anumită spre aceste lucruri, vrînd mai ales să abată neamul omenesc de la Dumnezeul cel adevărat. Se introduc în acest scop în cele mai lacome şi mai crude animale şi în altele mai viclene, îndemnîndu-le să săvîrşească acţiunile pe care le vor ei şi cînd le vor, îndreptînd manifestările acestor animale fie spre zboruri, fie spre mişcări de un fel sau altul, pentru ca, răpiţi de puterea de a ghici, familiară unor vieţuitoare fără raţiune, oamenii să înceteze de a mai căuta pe Dumnezeu, care umple întreagă lumea, şi să mai cultive evlavia curată, ci să decadă prin cugetările lor pînă la pămînt, pînă la păsări şi şerpi, ba chiar pînă la vulpi şi lupi. Într-adevăr, oameni cunoscători în acest domeniu au băgat de seamă că prezicerile cele mai eficace vin de la animale de acest soi, căci diavolii nu au asupra animalelor mai blînde o putere atît de mare ca cea pe care o exercită ca să mişte aceste animale pe baza unei înrudiri în răutate, care la aceste animale nu-i răutate propriu-zisă, ci doar una părută.

20. Astfel, între alte lucruri minunate pe care le aflu la Moise, voi semnala ca vrednică de admiraţie şi cunoştinţa lui despre diferitele firi ale vieţuitoarelor şi, drept urmare, a faptului că a învăţat de la Dumnezeu adevărul asupra lor şi asupra duhurilor înrudite cu fiecare animal sau, pentru că le-a aflat prin înaintarea lui în înţelepciune, el a declarat în lista animalelor necurate pe toate cele pe care egiptenii şi celelalte popoare le socoteau înzestrate cu daruri pentru ghicire, iar ca animale curate, pe toate cele care nu sînt de acest soi. După Moise, sînt socotite între necurate lupul, vulpea, şarpele, vulturul, şoimul şi cele înrudite

469. Homer, *Odiseea* XV, 526.

cu ele [470]. Şi, în general, nu numai în Lege, ci şi în profeţi se poate afla că aceste animale sînt date ca pildă pentru păcatele cele mai urîte şi că niciodată lupul şi vulpea nu sînt pomenite între cele curate. Se pare, aşadar, că există o înrudire între fiecare soi de duhuri şi între fiecare specie de animale. Şi după cum printre oameni există unii mai tari decît alţii, indiferent de însuşirea lor morală, în acelaşi chip şi unele duhuri pot fi mai tari decît altele. Unii folosesc anumite animale ca să înşele pe oameni după voinţa celui pe care Scripturile îl numesc «stăpînul lumii acesteia» [471], iar alţii fac ghicitorie cu ajutorul altor animale. Şi pînă acolo merge blestemăţia duhurilor, încît unele folosesc nevăstuici la prezicerea viitorului! Dar judecă tu însuţi, ce e mai bine să spui: că Dumnezeul cel peste toate şi Fiul Său îndeamnă păsările şi celelalte vieţuitoare să ghicească, ori că cei care le îndeamnă (şi nu atît oamenii, chiar dacă aceştia sînt de faţă) sînt ei înşişi duhuri rele sau, cum i-au numit Scripturile noastre, «duhuri necurate»?

21. Dacă, într-adevăr, «sufletul» păsărilor e divin pentru că prevestesc viitorul, cu cît mai mult nu vom zice atunci cînd prevestirile au fost primite de oameni, că divin este sufletul care ascultă aceste vestiri! După autorii elini, divin era sufletul acelei sclave de la moară, care spune despre peţitorii Penelopei (cum ne spune Homer): «Ce n-au gustat în aceasta şi ultima zi la masa lor la noi!» [472] Ea era divină în timp ce marele Ulisse, prietenul Athenei, cum îl numeşte Homer, nu era divin; el s-a bucurat cînd a înţeles prezicerea vestită de morăriţă după spusa poetului:

«Mult s-a bucurat divinul Odiseu de această prezicere!» [473]

Dacă păsările au un suflet divin şi simt pe Dumnezeu sau, cum zice Celsus, pe zei, atunci desigur şi noi, oamenii, cînd strănutăm o facem pentru că în noi e prezentă o divinitate care dă sufletului putere de prezicere. Acest lucru e confirmat de mulţi oameni. De unde aceste cuvinte ale poetului: «Dar a strănutat şi i-a făcut o mare urare» şi apoi cuvintele Penelopei: «Nu vezi tu? Fiul meu a strănutat la toate cuvintele tale» [474].

22. Adevărata divinitate nu întrebuinţează pentru cunoaşterea viitorului nici animale fără raţiune, nici orice fel de oameni, ci pe cele mai sfinte şi mai curate dintre sufletele omeneşti, pe care le inspiră şi le dă dar de proorocire. De aceea, între alte minunate cuvinte cuprinse în Legea lui Moise, trebuie puse şi acestea: «Să nu vrăjiţi, nici să nu

470. *Lev.* 11.
471. *In.* 12, 31; *II Cor.* 4, 4.
472. Homer, *Odiseea* IV, 685; XX, 116; 119.
473. Homer, *Odiseea* XX, 120.
474. Homer, *Odiseea* XVII, 541.

ghiciți» [475]. Și în alt loc : «Căci popoarele acestea, pe care le izgonești tu, ascultă de ghicitori și de prevestitori, iar ție nu-ți îngăduie aceasta Domnul Dumnezeul tău» [476]. Și imediat după aceea : «Prooroc dintre frații tăi va ridica Domnul Dumnezeul tău» [477]. Și vrînd cîndva să-i întoarcă printr-un ghicitor de la obiceiul ghicitului, pune să vorbească duhul prin gura lui : «Căci nu este vrăjitorie în Iacob, nici farmece în Israel, la vreme se va spune lui Iacob și lui Israel cele ce vrea să plinească Dumnezeu» [478].

Recunoscînd deci valoarea acestora și a altora, noi ținem să cinstim și porunca aceasta, care are un înțeles tainic : «Păzește-ți inima mai mult decît orice» [479] pentru ca nici unul din duhurile rele să nu intre în cugetul nostru și pentru ca nici unul din duhurile potrivnice să nu întoarcă după placul lui închipuirile noastre. Ci ne rugăm «să strălucească în inimile noastre cunoștința slavei lui Dumnezeu» [480], Duhul lui Dumnezeu care sălășluiește în gîndurile noastre, sugerîndu-ne imagini vrednice de Dumnezeu «căci cîți sînt mînați de Duhul lui Dumnezeu sînt fii ai lui Dumnezeu» [481].

23. Trebuie să știm, dar, că prezicerea viitorului nu-i numai decît lucru dumnezeiesc ; prin sine însăși, această prezicere este lucru indiferent, de ea pot avea parte și răi și buni. Cunosc mai dinainte, datorită iscusinței lor doftoricești, și medicii, chiar cînd unii din aceștia au purtare rea. Tot așa și cîrmacii corăbiilor, fie ei cît de păcătoși, prevestesc semnele și furia vînturilor și schimbările vremii, bazîndu-se pe experiența lor și pe observație. Dar nu-mi închipui că ar fi vreun temei să socotești că ele ar fi dumnezeiești atîta vreme cît ei, din punct de vedere moral, sînt răi. E mincinoasă, deci, afirmația lui Celsus : «ce am putea declara mai dumnezeiesc decît prevederea și prezicerea viitorului ?» Tot așa e minciună să zici că în multe animale s-ar resimți ideî despre Dumnezeu, căci nici o vietuitoare din cele fără rațiune n-au nici o idee despre Dumnezeu. E minciună, în sfîrșit, să spui că animalele fără rațiune sînt mai aproape de unirea cu Dumnezeu. În realitate, printre oameni, cei care sînt încă răi, chiar dacă ar fi ei în culmea progresului, rămîn departe de unirea cu Dumnezeu. Numai adevărații înțelepți, adică cei care-și trăiesc sincer credința, numai ei sînt cei mai aproape de unirea cu Dumnezeu. Așa erau proorocii noștri și Moise, cărora Scriptura le-a adus mărturie pentru cea mai mare curățenie, cînd a spus :

475. *Lev.* 19, 26.
476. *Deut,* 18, 14.
477. *Deut.* 18, 15.
478. *Num.* 23, 23.
479. *Pilde* 4, 23.
480. *II Cor.* 4, 6.
481. *Rom.* 8, 14.

«Numai Moise singur să se apropie de Domnul, iar ceilalți să nu se apropie» [482].

Dar ce nesocotință e să fim acuzați tocmai noi de nelegiuire, spunîndu-se nu numai că animalele necugetătoare sînt mai învățate decît firea omenească, ci și că sînt mai dragi lui Dumnezeu, Cel care nu și-ar întoarce atenția de la om pentru care șarpele, vulpea, lupul, vulturul și șoimul sînt mai scumpe înaintea lui Dumnezeu decît natura omenească! Ar urma, după afirmația lui Celsus, că, dacă într-adevăr animalele sînt mai scumpe înaintea lui Dumnezeu decît oamenii, aceste animale plătesc mai mult în fața lui Dumnezeu decît Socrate, Platon, Pitagora, Ferekide și ceilalți filosofi, pe care el i-a preamărit înainte. Și i s-ar putea face și o urare: dacă într-adevăr aceste animale sînt mai scumpe înaintea lui Dumnezeu decît oamenii, n-are decît să ajungă și Celsus în ceata celor scumpi lui Dumnezeu, asemănîndu-se celor pe care îi crede mai scumpi lui Dumnezeu decît oamenii! Și să nu creadă că ceea ce spun e blestem, iar nu urare! Căci cine n-ar dori să se asemene întru totul celor de care-i convins că sînt mai plăcuți lui Dumnezeu și s-ajungă și el măcar tot atît de plăcut Domnului ca și ei?

24. Ca să arate că discuțiile dintre ele, ale animalelor necugetătoare, sînt mai nobile decît ale noastre, Celsus nu pune istoria aceasta pe seama primilor veniți, ci pe seama celor inteligenți [483]. Dar cei inteligenți cu adevărat sînt cei serioși, căci nimeni din cei răi nu e inteligent! Iată cum se exprimă el: *«Unii oameni inteligenți spun chiar că între păsări există conversații, desigur mai sfinte decît ale noastre și că ar avea cunoștință de ceea ce s-a vorbit, lucru pe care l-ar putea dovedi prin fapte, întrucît ne anunță că păsările ar fi declarat că merg acolo sau dincolo, că fac cutare sau cutare lucru, după care ar aduce dovadă că ar fi fost și ar fi executat ceea ce au prevăzut».*

În realitate, nici un om inteligent n-a istorisit așa ceva și nici un înțelept n-a spus că discuțiile animalelor necugetătoare ar fi mai sfinte decît conversațiile oamenilor. Și dacă am examina concluziile la care ajunge Celsus, e clar că, după el, conversațiile animalelor fără rațiune ar fi mai sfinte decît discuțiile venerabile ale lui Ferekide și Pitagora, Socrate și Platon, și ale altor filosofi. Ceea ce, luat în sine însuși, nu e numai greu de crezut, ci de-a dreptul absurd. Ca să poți crede că ar exista persoane care din ciripiturile încurcate ale păsărilor ar deduce că ele ar declara dinainte că merg acolo sau dincolo și că execută cutare sau cutare lucrare, aș spune că așa ceva și duhurile rele îl arată

482. *Ieș.* 24, 2.
483. Lactanțiu, *Div. inst.* V, 17. (Citat după Borret, *op. cit.*, IV, p. 427).

oamenilor prin semne ; scopul lor este să înşele pe om, să-i coboare duhul de la cer şi de la Dumnezeu spre pămînt şi chiar mai jos.

25. Nu mă pot dumiri cum a auzit Celsus vorbindu-se despre jurămîntul elefanţilor, despre care ar şti că sînt cu mai multă credincioşie faţă de Dumnezeu decît noi şi că au şi o cunoştinţă despre Dumnezeu. Cunosc şi eu numeroase şi minunate lucruri care se povestesc despre firea acestui animal şi despre blîndeţea lui, dar nu-mi aduc deloc aminte să fi vorbit cineva despre jurămintele elefanţilor [484], afară doar de cazul cînd Celsus ar fi denumit drept jurămînt firea lor blîndă şi felul lor parcă protocolar de a se comporta cu oamenii din clipa în care ajung sub ascultarea lor, dar nici acest lucru nu corespunde adevărului. Oricît de rar s-ar întîmpla, s-a relatat despre elefanţi şi despre blîndeţea lor recunoscută, totuşi ei devin uneori atît de cruzi faţă de oameni încît au săvîrşit ucideri şi din această pricină au fost osîndiţi să fie omorîţi, viaţa lor nemaifiind socotită utilă.

Şi apoi, ca să arate că berzele au o nevinovăţie mai copilărească decît oamenii, Celsus citează ceea ce se istoriseşte despre această pasăre în legătură cu *recunoştinţa ce o au puii lor faţă de mamele care le hrănesc,* [485] dar nici ei nu fac acest lucru ca şi cum şi-ar da seama că sînt datori s-o facă, ci numai dintr-un instinct firesc, probabil pentru ca prin acest exemplu necontrolat al lor, animalele fără raţiune să ruşineze pe oameni în ce priveşte nerecunoştinţa acestora faţă de părinţii lor. Dacă şi-ar fi dat seama cîtă deosebire este între a face acest lucru prin controlul raţiunii şi între a-l executa în chip natural, instinctiv, n-ar mai fi spus că şi berzele sînt mai recunoscătoare şi mai conştiincioase decît oamenii.

Ca şi cum s-ar fi simţit obligat să arate evlavia animalelor necugetătoare, Celsus mai oferă în această privinţă încă un exemplu : «*pasărea din Arabia, Foenix, care după ce a trăit acolo mulţi ani emigrează în Egipt şi duce cu ea cadavrul părintelui ei, pe care-l învelește într-o coroană de smirnă ca într-un mormînt şi apoi îl aşează în locul unde se află templul soarelui*». E adevărat că se istoriseşte aşa, [486] dar chiar dacă ar fi adevărat, faptul poate fi explicat uşor în chip firesc. Bunătatea Providenţei reiese poate şi din deosebirea dintre animale, ca să arate oamenilor varietatea structurală dintre fiinţele din lumea aceasta, inclusiv la păsări. Ea a lăsat şi această pasăre unică pentru ca să se preamărească prin ea nu animalul, ci Creatorul ei.

484. Pliniu (*Ist. Nat.* 8, 2—3) spune că elefanţii ar adora luna.
485. Aristotel, *Ist. anim.* 10, 13. (Citat după Borret, *op. cit.*, IV, p. 429).
486. Herodot, *Istorii* II, 73, trad. F. Vanţ. Ştef, vol. I, Bucureşti, 1961, p. 164—165.

26. Din toate acestea, iată ce concluzie scoate Celsus: *«Nu pentru om au fost create toate, nici pentru lei, pentru vultur sau pentru delfin, ci pentru ca această lume să se desfăşoare ca o lucrare a lui Dumnezeu completă şi desăvîrşită în toate amănuntele ei. De aceea, toate lucrurile sînt în aşa fel rînduite, nu unele pentru altele, şi nici unele contra altora, ci armonizate toate între ele. De acest întreg poartă grijă Dumnezeu, niciodată Providenţa nu-l părăseşte, nu se va înrăutăţi. Dumnezeu nu-l recheamă la sine după un răstimp, nu se tulbură din pricina oamenilor, nici din cauza maimuţelor sau a şoarecilor, nu ameninţă nicicum aceste fiinţe, din care fiecare şi-a primit o menire la locul ei».*

Să răspundem pe scurt la acestea.

Cred că am demonstrat prin cele de pînă acum că toate au fost făcute pentru om şi pentru toate fiinţele cugetătoare. Căci, în primul rînd, de dragul fiinţei cugetătoare au fost create toate. Poate el spune, Celsus, că nu pentru om, nici pentru leu şi nici pentru alt animal pe care-l aminteşte. Vom zice şi noi: «nu de dragul leului, nici al vulturului, nici al delfinului a făcut Dumnezeu aceste lucruri, ci de dragul omului, a acestui animal raţional, cu scopul ca lumea să se desfăşoare ca o lucrare a lui Dumnezeu completă şi desăvîrşită în toate amănuntele ei».

La aceste concluzii subscriem şi noi pentru că sînt frumoase. Dar Dumnezeu poartă grijă nu numai de întreg, cum zice Celsus, ci în afară de întreg, în mod deosebit, şi de fiecare fiinţă în parte. Niciodată Providenţa nu va părăsi întregul. În cazul cînd o parte a întregului se înrăutăţeşte în urma păcatului fiinţei raţionale, Dumnezeu va avea grijă s-o curăţească şi s-o readucă după un timp la (unitatea) întregului. Desigur că nu se tulbură nici din pricina maimuţelor ori a şoarecilor, în schimb supune judecăţii şi pedepsei pe oamenii care calcă în picioare legile fireşti. Le adresează ameninţări prin proroci şi prin Mîntuitorul, care a petrecut pe pămînt de dragul întregului neam omenesc, pentru ca cei care pleacă urechea la aceste avertismente să se întoarcă, iar cei care nu ascultă cuvintele de chemare să-şi primească pedepsele cuvenite; şi se cade ca, în acelaşi timp, Dumnezeu să prevadă, pentru binele întregii lumi, un tratament şi o îndreptare foarte aspră celor cărora se cuvine [487].

487. Unele din cele mai frumoase pasaje scrise de Origen despre rolul Providenţei în istoria mîntuirii omului şi a universului.

XXI

DESPRE LIBERTATEA VOINȚEI, REZOLVAREA ȘI TĂLMĂCIREA AFIRMAȚIILOR BIBLICE CARE AR PĂREA CĂ AR ANULA-O

(Din cartea a III-a «Despre principii»)

1. Întrucît în propovăduirea bisericească [488] se cuprinde și învățătura despre dreapta judecată a lui Dumnezeu, care, din clipa în care e acceptată, îndeamnă pe cei care ascultă și cred în adevărul ei să trăiască cinstit și să se ferească în orice clipă de păcat, convinși fiind că stă în puterea noastră să săvîrșim fapte vrednice de laudă ori de mustrare, e bine să stăm de vorbă puțin, în chip special, și despre libertatea voinței, pentru că e vorba de o problemă din cele mai necesare. Dar, ca să înțelegem ce este libertatea voinței (sau liberul arbitru) e necesar mai întîi să examinăm noțiunea ei, pentru ca, odată lămurit acest lucru, să se poată dovedi cît mai limpede obiectul cercetării noastre [489].

Dintre lucrurile supuse mișcării, unele își au în ele însele cauza mișcării [490], dimpotrivă, altele primesc mișcarea numai din exterior. Primesc mișcarea numai din exterior lucrurile care se pot transporta, cum sînt lemnele, pietrele și întreaga lume materială, care se menține laolaltă numai prin consistența ei. Trebuie scoasă din discuția prezentă obișnuința de a defini drept «mișcare» și descompunerea corpurilor, pentru că ea nu aduce nici un folos problemei de care ne ocupăm. Au în sine principiu de mișcare animalele și plantele, cu un cuvînt toate ființele care sînt menținute laolaltă datorită sufletului sau firii lor, între care unii pun și metalele, iar în afară de acestea unii socot că și focul și-ar avea principiu de mișcare în sine, precum și izvoarele [491]. Dintre cele care au principiu de mișcare în sine, despre unele se spune că se mișcă «prin sine», despre altele «de la sine»: ființele dotate cu suflet se mișcă «de la sine», cele lipsite de suflet, «prin sine». Ființele însuflețite se mișcă «de la sine» prin aceea că se ivește în ele o imagine care provoacă un impuls. Și la unele animale formarea acestor repre-

488. În ἐκκλησιαστικὴ κήρυγμα se cuprindeau atît regula credinței, cît și temeiul antropologiei creștine, care e libertatea voii omenești. Termenul e pomenit adeseori de Origen, *C. Cels* I, 7; *Despre principii*, prefața etc.

489. În fundamentarea doctrinei despre libertatea voinței se resimte influența platonismului și stoicismului.

490. Platon, *Faedr.* 245 E. Origen, *Despre rugăciune* 6, 1 (în acest volum).

491. ἕξις (pentru anorganice), φύσις (pentru plante), ψυχὴ (pentru animale), λόγος (pentru om), cam așa prezintă Origen (*Despre rugăciune*, 6, 1—3) deosebirea între diferitele categorii de lucruri și ființe din natură. Cît despre mișcarea lor, unele se dezvoltă «din sine» — plantele (ἐξ αὐτοῦ), altele «de la sine» — animalele (ἀφ' ἑαυτοῦ). Cît despre om, ca ființă cugetătoare, el acționează «prin sine» δι' αὐτοῦ sau mai ales ἐφ ἑαυτοῦ. Termenul ἐφ' ἡμῖν este clasic la el pentru autodeterminare, liberul arbitru. Metalele și izvoarele erau considerate ca avînd energie proprie. De aici izvorul alchimiei medievale. Tot așa focul.

zentări (sau acestor imagini) impulsul sau instinctul [492] e provocat de capacitatea de reprezentare care acţionează sistematic şi planificat. Aşa se naşte în păianjen o reprezentare aproape automată a ţesutului, iar drept urmare apare instinctul de a ţese, unde puterea de reprezentare a animalului duce în mod ordonat acolo, încît el lucrează fără să-i mai trebuiască din altă parte vreun ajutor. Tot aşa e cazul şi cu albina în stare să fabrice fagurele de miere.

2. Pe lîngă puterea de reprezentare, fiinţa cugetătoare are şi raţiune, care judecă aceste reprezentări respingînd [493] pe unele şi acceptînd pe altele, pentru ca fiinţa însufleţită să fie condusă de ea însăşi. Pe de altă parte, întrucît în natura raţiunii există capacitatea de a judeca binele şi răul, în baza acestei capacităţi judecăm ce este bine şi ce este rău alegînd binele, respectiv evitînd răul, fiind vrednici de laudă dacă ne dedicăm săvîrşirii binelui sau fiind vrednici de mustrare dacă urmăm calea opusă. Nu trebuie să uităm, cu toate acestea, că partea covîrşitoare a puterii fireşti este prezentă şi la animale, desigur într-o măsură mai mică sau mai mare, aşa încît, de pildă, această capacitate la cîinii de vînătoare şi la caii de luptă s-apropie, ca să zicem aşa, de acţiunile raţionale. E adevărat că apar şi anumite impulsuri externe care nu depind de noi, dar decizia de a acţiona într-un fel sau altul depinde numai şi numai de raţiunea noastră şi care, în urma premiselor existente în ea, ne angajează, respectiv ne îndeamnă, fie spre acţiuni bune şi cuviincioase [494], fie spre altele contrare lor.

3. Iar dacă zice cineva că impulsul din exterior este de aşa natură încît ar fi cu neputinţă să i te împotriveşti tocmai din pricina felului cum se prezintă, acela să bage de seamă la propriile lui afecţiuni şi simţiri, dacă nu cumva inima sau forţa noastră conducătoare se hotărăşte spre o anumită acţiune de învoire, de aprobare ori de înclinare tocmai din anumite motive [495]. Căci spre a da un exemplu, pentru un bărbat care şi-a propus [496] să trăiască cumpătat şi să se abţină de la legături trupeşti, nu femeia care îl vede şi îl îndeamnă să-şi calce legămîntul e cauza aparentă şi suficientă pentru acţionarea împotriva propunerii sale, căci el se dovedeşte totuşi că e desfrînat din clipa în care

492. ὁρμή, impuls, noţiune stoică.
493. ἀφορμή, prilej, motiv ; repulsie.
494. τὸ καλὸν şi τὸ καθῆκον (= binele şi bunacuviinţă sau datoria) reprezintă pentru stoici, dar şi pentru creştini, caracterul, în sensul celor spuse de Sfîntul Pavel la Rom. 1, 28.
495. A se reţine în deosebi termenii συγκατάθεσις şi în deosebi τὸ ἡγεμονικὸν pentru a reda «învoirea», puterea conducătoare sau «raţiunea dominantă» în luarea deciziilor, deşi adeseori acest ἡγεμονικὸν nu ţine la Origen atît de mult de raţiune, cît mai mult de inimă. A se vedea, de pildă, indicele grecesc de la «Filocalia», etc.
496. πρόθεσις = propus (Ursache).

consimte la toate aceste solicitări şi la momelile de plăceri, în loc să fie bucuros că se poate împotrivi asalturilor de a-şi călca făgăduinţa. Altul se comportă altfel dacă aceeaşi situaţie se prezintă în faţa unui bărbat mai format şi mai călit: ispitele şi îndemnurile la plăceri sînt prezente şi aici, dar raţiunea este mai matură şi învăţătura lui mai verificată, fiind întărită de precepte care îndeamnă la bine şi care l-au adus de acum să fie stăpîn pe sine, încît respinge ispita şi se eliberează de pofte.

4. Dacă aşa se prezintă cu noi lucrurile, a pune vina pe ispitele din afară şi a ne elibera de orice responsabilitate, declarînd că sîntem asemenea lemnelor şi pietrelor care sînt mişcate numai prin intervenţia agenţilor externi, nu-i nici un merit şi nici măcar plauzibil, căci atunci ar însemna să desfigurăm cu totul conceptul de libertate a voinţei. Căci dacă l-am întreba pe cineva ce-i aceea «libertatea voinţei», el ar răspunde că libertatea aceasta ar consta în a nu fi silit de altcineva sau de altceva de a acţiona altfel decît mi-am propus. În schimb, dacă am vrea să punem vina numai pe constituţia firii, am păcătui contra evidenţei, pentru că educaţia ar putea influenţa pînă şi pe cei mai desfrînaţi şi mai agresivi oameni şi dacă vor vrea să asculte de sfaturi îi va putea chiar schimba, bine ştiind că sfatul şi schimbarea în bine pot aduce mari schimbări (în viaţa omului).

Se întîmplă deseori că cei mai desfrînaţi se fac mai buni decît cei care înainte păreau că sînt liberi de patimi, şi cei mai brutali au ajuns cu timpul atît de blînzi încît oameni care niciodată n-au fost brutali dau acum impresia de bătăuşi în comparaţie cu unii din cei care au trăit totdeauna în blîndeţe. Şi, în schimb, vedem că alţii care au fost din cei mai aşezaţi şi mai cuviincioşi au decăzut şi, din viaţa lor echilibrată şi cuviincioasă, au ajuns prin încurcăturile vieţii la purtări rele[497], încît trăiesc numai în fărădelegi. Şi adeseori desfrîul începe prin viaţă nestăpînită la vîrsta mijlocie a vieţii şi se lasă astfel într-o viaţă dezordonată, acum cînd tinereţea e de mult trecută şi cînd şi aşa tulburările vieţii sînt oarecum mai la ele acasă. Aşadar, o cercetare atentă ne arată că impulsurile exterioare nu le putem evita, nestînd în puterea noastră, dar stă în puterea noastră de a acţiona într-o direcţie sau în alta, cum ne dictează şi raţiunea care decide şi examinează cum trebuie să răspundem solicitărilor din afară.

5. Depinde, dar, de contribuţia noastră proprie ca să ducem o viaţă cinstită şi aceasta o şi cere Dumnezeu de la noi nu ca ceva care vine de la El, dar nici de la altcineva din afară sau, cum cred unii, din pre-

497. Ceva cam în genul celor din *I Cor.* 15, 33: «tovărăşiile rele strică obiceiurile bune».

scripţiile destinului [498], ci decisivă rămîne hotărîrea noastră proprie, după cum mărturiseşte proorocul Miheea, care zice: «Ţi s-a arătat, omule, ceea ce este bun şi ceea ce Dumnezeu cere de la tine: dreptate, iubire şi milostivire şi cu smerenie să mergi înaintea Domnului Dumnezeului tău!» [499]. Tot aşa spune şi Moise: «Viaţă şi moarte ţi-am pus eu astăzi înainte. Alege viaţa ca să trăieşti tu şi urmaşii tăi» [500]. Şi Isaia: «De veţi vrea şi de Mă veţi asculta, bunătăţile pămîntului veţi mînca, iar de nu veţi vrea şi nu Mă veţi asculta, atunci sabia vă va mînca, pentru că gura Domnului grăieşte» [501]. Şi în psalmi: «De M-ar fi ascultat poporul Meu, de ar fi umblat Israel în căile Mele, i-ar fi supus de tot pe vrăjmaşii lor şi aş fi pus mîna Mea pe asupritorii lor» [502], de unde înţelegem să asculte de Dumnezeu şi să meargă în căile Lui.

Dar şi Iisus a zis la fel: «Eu însă vă spun vouă: să nu staţi împotriva celui rău» [503] şi «că oricine se mînie pe fratele său, vrednic va fi de osîndă» [504]. Şi «Oricine se uită la femeie, poftindu-o, a şi săvîrşit adulter cu ea în inima lui» [505]. Şi tot aşa, cînd dă orice alte porunci, vorbeşte ca de la sine înţeles că depinde de noi să ţinem poruncile şi că pe bună dreptate ne facem «vrednici de osîndă» dacă le călcăm. De aici şi cuvîntul «oricine aude aceste cuvinte ale Mele şi le îndeplineşte, asemăna-se-va bărbatului credincios care a clădit casa lui pe stîncă» şi iarăşi: «Oricine aude aceste cuvinte ale Mele şi nu le îndeplineşte, asemănatu-s-a bărbatului care şi-a clădit casa pe nisip» [506]. Şi aşa mai departe. «Şi atunci Împăratul a zis celor de-a dreapta Sa: Veniţi binecuvîntaţii Părintelui Meu, căci flămînd am fost şi Mi-aţi dat să mănînc; însetat am fost şi Mi-aţi dat să beau», anunţînd foarte limpede aceste lucruri ca unor persoane a căror laudă depinde numai de ei, după cum, dimpotrivă, se adresează şi celorlalţi ca unora vrednici de mustrare: «Duceţi-vă de la Mine, blestemaţilor, în focul cel veşnic» [507].

Să vedem acum şi pe Pavel cum discută ca şi cu nişte oameni care au voinţă liberă, putîndu-şi pricinui fiecare pierzarea sau mîntuirea. Iată cum vorbeşte el: «Sau dispreţuieşti tu bogăţia bunătăţii Lui şi a îngăduinţei şi a îndelungii Lui răbdări, neştiind că bunătatea lui Dumnezeu te îndeamnă la pocăinţă? Dar după învîrtoşarea ta şi după inima ta nepocăită îţi aduni mînie în ziua mîniei şi a arătării dreptei judecăţi

498. ἡ εἱμαρμένη, fatum, destinul orb, ceea ce au fixat zeii (Platon, *Faedon* 115 a).
499. *Mih.* 6, 8.
500. *Deut.* 30, 19.
501. *Is.* 1, 19.
502. *Ps.* 80, 12—13.
503. *Mt.* 5, 39.
504. *Mt.* 5, 22.
505. *Mt.* 5, 28.
506. *Mt.* 7, 24, 26.
507. *Mt.* 25, 41.

a lui Dumnezeu, care va da fiecăruia după faptele lui: viață veșnică celor care prin stăruință în faptă bună caută mărire, cinste și nestricăciune, iar mînie și urgie iubitorilor de ceartă, care nu se supun adevărului, ci se supun nedreptății, necaz și strîmtorare peste sufletul oricărui om, care săvîrșește răul, al iudeului mai întîi, cît și elinului; dar mărire, cinste și pace oricui face binele: iudeului mai întîi, cît și elinului» [508]. Așadar, nesfîrșite sînt în Scripturi locurile care confirmă foarte clar libertatea voinței.

6. Întrucît există însă și unele locuri în Vechiul și în Noul Testament care s-ar părea că îndeamnă la concepția opusă [509], anume că n-ar sta în puterea noastră nici să ținem poruncile și să ne mîntuim și nici să le călcăm și să pierim, să citățm și aici cîteva mărturii (din Scriptură) și să le examinăm (după regula credinței) ca să vedem cum se poate rezolva dificultatea, pentru ca pe baza acestor exemple citate, examinînd în chip comparativ toate aceste locuri care par că ar tăgădui libertatea voinței, să putem vedea cum trebuie ele rezolvate. Mai întîi istoria lui Faraon a zguduit pe mulți în felul cum i s-a proorocit, cînd însuși Dumnezeu a făgăduit de mai multe ori zicînd: «Voi învîrtoșa inima lui Faraon» [510]. Or, dacă inima acestuia e învîrtoșată de Dumnezeu și din pricina acestei învîrtoșări păcătuiește, el nu mai este autorul păcatelor sale și, dacă e așa, atunci nici Faraon nu mai are libertatea voinței. Și ar putea spune cineva că, în mod corespunzător, toți cei care pier n-au libertatea voinței și, deci, n-au pierit de voia lor. Chiar dacă scrie la Iezechiel: «Voi scoate din trupul lor inima cea de piatră și le voi da inimă de carne ca să urmeze poruncile Mele și legile Mele să le păzească» [511], totuși ne-am putea face impresia că Dumnezeu a intervenit ca să «urmeze poruncile și să păzească legile», întrucît a înlăturat piedica dinainte, adică «inima de piatră», așezînd temeiuri de îmbunătățire prin «inima de carne».

Dar să vedem și cunoscutul pasaj din Evanghelie cu răspunsul Mîntuitorului la întrebarea, de ce vorbește mulțimilor în pilde: «Ca uitîndu-se cu ochii, să nu vadă și auzind cu urechile să nu înțeleagă, ca nu

508. *Rom.* 11, 4—9.

509. După ce a fundamentat cu argumente raționale și biblice libertatea voii omenești, Origen caută să prezinte acum și obiecțiunile care s-au adus împotriva ei. Acestea provin din partea gnosticilor, care au căutat să atragă pe «cei simpli» dintre creștini, prezentînd așa numitele «cazuri de scandal», din care, spuneau ei, s-ar trage concluzia că libertatea omului nu-i întreagă. Origen analizează pe rînd aceste «ἄτοπα», asupra cărora el mai revine în multe pasaje din «Filocalie», dovadă că problema predestinației era acut discutată. (A se vedea în deosebi pasajele din *Com. la Romani*, apoi din *Omiliile la Ieșire*, la *C. Cîntărilor* etc., în afară de capitolul XXVII și la «indice»).

510. *Ieș.* 4, 21; 7, 3.

511. *Iez.* 11, 19—20.

cumva să se întoarcă şi să li se ierte păcatele» [512]. Mai departe, citatul de la Pavel: «Deci, dar, nu este nimic de la cel care voieşte, nici de la cel care aleargă, ci de la Dumnezeu care miluieşte» [513]. Şi în alt loc: «Dumnezeu este Cel care lucrează în voi, şi ca să voiţi, şi ca să săvîrşiţi» [514]. Şi iarăşi, în alt loc: «Deci, dar, Dumnezeu pe cine voieşte îl miluieşte, iar pe cine voieşte îl împietreşte. Îmi veţi zice deci: de ce mai dojeneşte? căci voinţei Lui cine i-a stat împotrivă?» [515]. «Înduplecarea aceasta nu este de la cel care vă cheamă» [516]. «Dar, omule, tu cine eşti care răspunzi împotriva lui Dumnezeu? Oare făptura va zice celui care a făcut-o: de ce m-ai făcut aşa? Sau nu are olarul putere peste lutul lui, ca din aceeaşi frămîntătură să facă un vas de cinste, iar altul de necinste?» [517]. Chiar şi numai acest citat ajunge ca să pună în încurcătură pe mulţi şi să-i ducă la părerea că omul n-ar avea voie liberă, ci că Dumnezeu este Cel care mîntuieşte şi pierde pe cine voieşte.

7. Să începem mai întîi cu ceea ce i s-a făgăduit lui Faraon, că Dumnezeu îl va învîrtoşa ca să nu slobozească (din robie) poporul iudeu şi cu ocazia aceasta cercetăm şi spusa Apostolului: «Dumnezeu pe cine voieşte îl miluieşte, iar pe cine voieşte îl împietreşte» [518]. De aceste cuvinte se folosesc cîţiva rătăciţi [519], care şi altfel tăgăduiau că ar exista o libertate a voinţei, căci ei admit că unele naturi sînt destinate pierzării şi sînt incapabile de a se mîntui, pe cînd altele se mîntuiesc neavînd capacitatea de a se pierde; în legătură cu cazul prim, ei afirmă că Faraon ar ţine de naturile care sînt destinate pieirii şi că din pricina aceasta e învîrtoşat el de către Dumnezeu, care se milostiveşte de oamenii înduhovniciţi, pe cînd pe cei trupeşti îi învîrtoşează. Dar să vedem ce anume vor să spună aceşti oameni! Îi vom întreba deci dacă Faraon avea sau nu avea fire pămîntească? Dacă răspunsul lor e afirmativ, le vom spune că un om cu fire pămîntească este în orice caz neascultător de Dumnezeu. Dacă era neascultător, de ce ar mai fi fost nevoie să-i învîrtoşeze inima, şi încă nu numai o dată, ci de mai multe ori (cum scrie Scriptura)? Singurul motiv plauzibil ar fi acela că a fost posibil ca totuşi Faraon să fi fost ascultător şi ar fi făcut-o aceasta sub copleşitoarea impresie a minunilor şi a semnelor, dar atunci el nu mai era din fiin-

512. *Mc.* 4, 12; *Lc.* 8, 10.
513. *Rom.* 9, 16.
514. *Fil.* 2, 13.
515. *Rom.* 9, 18—19.
516. *Gal.* 5, 8.
517. *Rom.* 9, 19—20.
518. *Rom.* 9, 18.
519. În text ἑτερόδοξον (e vorba mai ales de gnosticii marcioniţi şi valentinieni) care învăţau că «de la natură» unii dintre oameni sînt sortiţi pieirii (ἀπολλύμενα), alţii mîntuirii (σῳζόμενοι), fără să se poată ajuta cu nimic.

ţele «pămînteşti» [520] şi în cazul acesta Dumnezeu avea trebuinţă de el ca să-şi arate, spre eliberarea mulţimilor, puterea Sa faţă de neascultarea lui nesfîrşită şi pentru aceea Dumnezeu i-a învîrtoşat inima. Acesta ar fi cel dintîi argument împotriva lor spre combaterea părerii că Faraon, prin firea lui, ar fi fost sortit să piară.

În ce priveşte citatul din Sfîntul Pavel, va trebui să facem aceeaşi observaţie. Căci pe cine învîrtoşează Dumnezeu? Pe cei sortiţi să piară? Dar ce s-ar fi întîmplat dacă nu li s-ar fi împietrit inimile? Ar fi fost mîntuiţi, şi în cazul acesta se presupune că ei n-au fost sortiţi de la natură să piară? Dar de miluit pe cine miluieşte Dumnezeu? Nu cumva pe cei sortiţi mîntuirii? Dar în ce măsură au ei nevoie de o a doua îndurare, din moment ce prima dată spre aceasta s-au născut, ca să fie mîntuiţi, pe temeiul firii lor, trebuind să fie în chip obligator sortiţi fericirii? Mai curînd credem că Dumnezeu se milosteveşte de ei pentru că, fără mila Lui, ei ar putea merge la pierzanie, şi anume în acel scop ca să nu aibă loc ceea ce totuşi s-ar fi putut întîmpla: pieirea, ci ca să ajungă în lăcaşurile celor mîntuiţi. Atîta am avut de spus contra lor.

8. Mai trebuie obiectat împotriva celor care cred că au înţeles cuvîntul «a învîrtoşat», punîndu-le următoarea întrebare: după părerea lor, cum lucrează Dumnezeu învîrtoşarea inimii şi cu ce scop? Căci ei trebuie să aibă şi o oarecare idee despre Dumnezeu şi anume că El e drept şi bun, iar dacă nu vor să ştie de aşa ceva, atunci pentru moment facem această concesie că numai El este drept. Dar în acest caz să explice cum lasă ei să se întrevadă că Cel bun şi drept învîrtoşează pe bună dreptate inima aceluia care din pricina învîrtoşării merge spre pierzanie şi cum ar putea fi Cel drept pricină a pieirii şi neascultării celor care sînt pedepsiţi de El din pricina învîrtoşării inimii şi neascultării faţă de El? Cum poate El învinui pe Faraon: «De nu vei lăsa pe poporul Meu, iată, îţi voi ucide pe toţi întîi născuţii în pămîntul Egiptului şi pe întîiul tău născut»[521] şi ceea ce mai este notat prin Moise sub forma de cuvînt al lui Dumnezeu către Faraon? Cine crede că Sfintele Cărţi sînt adevărate şi că Dumnezeu este drept, acela trebuie să se silească, dacă-i priceput, să răspundă la o întrebare: cum e posibil ca, după atîtea citate, să fie înţeles Dumnezeu ca o fiinţă cu totul dreaptă? Dacă ar declara cineva fără nici o jenă şi cu capul descoperit că Creatorul e o fiinţă rea, contra aceluia e necesară o altă argumentare. Dar întrucît ei Îl înţeleg, după cum spun, ca drept, iar noi Îl socotim în ace-

520. în text.
521. *Ieş.* 4, 23; 9, 17; 12, 12.

laşi timp bun şi drept, să vedem cum s-a putut totuşi ca Dumnezeu bun şi drept să învîrtoşeze inima lui Faraon.

9. Priveşte, aşadar, dacă prin mijlocirea unei pilde pe care Apostolul a folosit-o în epistola către Evrei putem face cunoscut cum de e posibil ca printr-o singură acţiune Dumnezeu «pe unul îl miluieşte, pe altul îl împietreşte» [522]! El nu şi-a pus însă în gînd să-i împietrească pentru că are o bună intenţie, care are drept urmare — din cauza temeiului răutăţii, pe care buna intenţie îl întîlneşte şi la om — că răutatea sălăşluită în el se înrăutăţeşte şi de aceea se spune că Dumnezeu împietreşte pe cel care se înrăieşte în răutatea lui. «Ţarina cînd soarbe ploaia ce se coboară adeseori asupra ei şi rodeşte iarbă folositoare celor pentru care a fost muncită, primeşte binecuvîntarea de la Dumnezeu. Dar dacă aduce spini şi ciulini, se face netrebnică şi blestemul îi stă aproape, iar la urmă focul o aşteaptă!» [523]. Aşadar e vorba de o singură lucrare : ploaia.

După această singură lucrare a ploii rodeşte pămîntul cultivat, cîtă vreme pămîntul cel mai părăsit şi mai necultivat nu dă decît spini. S-ar părea că sună necuviincios, dacă ar zice Cel ce face să plouă : Eu am lăsat şi pomii pe pămînt, dar şi spinii. Dar cu toate că acest cuvînt e necuviincios, totuşi e adevărat. Căci dacă n-ar fi fost nici o ploaie, nu s-ar fi făcut nici roade nici spini, în timp ce ea a venit la timp şi în cantitate necesară, au crescut şi unele şi altele [524]. Cum «ţarina, care după ce a sorbit ploaia ce se coboară adeseori asupra ei, aduce spini şi ciulini şi se face netrebnică şi blestemul îi stă aproape». Aşadar bunul ploii s-a răspîndit şi peste pămînt mai rău, dar temeiul răului, care constă din părăsire şi din nelucrare [525], el a adus spinii şi ciulinii. Aşa sînt, dar, şi semnele date de Dumnezeu cu ploaia. În schimb, planurile sînt şi ele ca ţarina lucrată sau părăginită, care de la natură sînt tot una («tot ţarină»).

10. Dacă soarele ar putea avea grai şi ar spune : «eu topesc şi eu usuc», cu toate că topirea şi uscarea sînt acţiuni contrare, după presupunerile noastre n-ar spune ceva fals, întrucît cu o singură putere se topesc fierbinţeala şi torţele pe de o parte, dar pe de alta se usucă şi noroiul. Tot aşa a făcut şi lucrarea cea unică a lui Dumnezeu, care pe de o parte a adus la lumină învîrtoşarea inimii lui Faraon din pricina răutăţii, iar pe de altă parte ascultarea egiptenilor, care erau amestecaţi cu evreii şi care se mişcaseră să plece împreună cu ei. Şi, în-

522. *Rom.* 9, 18.
523. *Evr.* 6, 7.
524. Virgiliu, *Georgicele* 1, 94.
525. Prin cuvintele τὸ ὑποκείμενον (τοῦ κακοῦ) ἡμελημένον καὶ ἀγεώργητον τυγχάνει, Origen vrea să explice originea răului care stă în neconlucrarea cu voia divină.

tr-adevăr, îndată s-a îndulcit inima lui Faraon cînd a zis: «Nu vă duceţi departe, după trei zile să vă întoarceţi, iar pe femeile voastre să le lăsaţi aici» [526] şi altele pe care le-a spus în urma semnelor, drept îngăduire treptată. Prin aceasta se evidenţiază că semnele totuşi au avut o anumită influenţă asupra lui, cu toate că nu i-au putut schimba cu totul planurile. Dar nici reacţiunea aceasta nu s-ar fi produs asupra lui dacă, aşa cum cred cei mai mulţi, n-ar fi acţionat asupra lui cuvîntul lui Dumnezeu : «voi învîrtoşa inima lui Faraon».

Nu-i fără rost să se îndulcească felul de exprimare obişnuit al acestor intenţii. Adeseori se adresează bunii patroni slujitorilor lor cînd aceştia au devenit obraznici din pricină că patronii au fost prea buni şi prea îngăduitori cu ei : «Eu te-am făcut să fii rău ?». Sau «Eu sînt cauza că ai atîtea defecte ?». Într-adevăr, trebuie să înţelegem modul de a vorbi şi să fim atenţi la sensul propriu al celor exprimate şi să nu aducem învinuiri dacă n-am înţeles bine intenţia vorbitorului. În orice caz, Pavel a examinat bine problema atunci cînd se adresează păcătosului : «sau disprepuieşti tu bogăţia bunătăţii lui Dumnezeu şi a îngăduinţei şi a îndelungii Lui răbdări, neştiind că bunătatea lui Dumnezeu te îndeamnă la pocăinţă ? Dar după învîrtoşarea ta şi după inima ta nepocăită, îţi aduni mînie în ziua mîniei şi a arătării dreptei judecăţi a lui Dumnezeu» [527]. Să ne închipuim dar că cele adresate de Pavel celui păcătos sînt adresate lui Faraon şi se va vedea că acest avertisment i se potriveşte întru toate, pentru că în învîrtoşarea inimii şi după inima lui nepocăită îşi adună mînie, dar a cărui încăpăţînare nu s-ar fi dovedit atît de mare şi nu s-ar fi manifestat atît de evident dacă n-ar fi venit peste el semnele minunilor şi dacă ele nu s-ar fi arătat în număr atît de mare.

11. Dar dacă aceste expuneri ar părea puţin convingătoare sau forţate, să vedem şi la prooroci, ce spun cei care au cunoscut mai bine prin viaţa lor bunătatea lui Dumnezeu, mai ales că la început au trăit cinstit şi mai tîrziu au căzut în păcate : «Pentru ce, Doamne, ne-ai lăsat să rătăcim departe de căile Tale şi ne-ai învîrtoşat inimile noastre ca să nu ne temem de Tine ? Întoarce-te pentru robii Tăi, pentru semiţiile moştenirii Tale, pentru ca să moştenim măcar cît de puţin din muntele Tău cel sfînt» [528]. Tot aşa la Ieremia : «Doamne, Tu m-ai aprins şi iată sînt înflăcărat ; Tu eşti mai tare decît mine şi ai biruit» [529]. Aşadar, cînd spune : «Pentru ce ne-ai învîrtoşat inimile noastre ca să nu ne

526. *Ieş.* 8, 23.
527. *Rom.* 11, 4—5.
528. *Is.* 63, 17.
529. *Ier.* 20, 7. A se vedea în volumul prim şi cele spuse de Ieremia, *Omilia* 18, 15.

temem de Tine?» [530] şi cînd şi oamenii spun cînd se roagă cu îndurare, atunci ceea ce s-a exprimat în cuvintele amintite ar suna cam în felul următor: De ce ne-ai cruţat vreme atît de îndelungată şi nu ne-ai pedepsit pentru păcatele noastre, ci ne-ai îngăduit pînă ni s-au îngrămădit păcatele pînă peste cap? Dumnezeu lasă pe oameni de multe ori nepedepsiţi pentru ca valoarea morală a fiecăruia să fie examinată pe baza liberei lui hotărîri.

Aşa trebuie să se distingă cei buni în urma punerii lor la încercare, dar nici cei răi nu trebuie să creadă că sînt trecuţi cu vederea, nu numai de către Dumnezeu, care «ştie toate mai înainte de a se face» [531], ci şi de către fiinţele cugetătoare şi chiar de ei înşişi, căci, în fond, mai tîrziu îşi vor afla şi ei drumul mîntuirii şi n-ar recunoaşte această binefacere dacă nu s-ar fi exprimat asupra lor înşişi o sentinţă de condamnare. Acest lucru e folositor fiecăruia ca să aprecieze cît îşi atribuie lui şi cît harului lui Dumnezeu. Cine n-a simţit slăbiciunea proprie şi Harul lui Dumnezeu, acela îşi va închipui, în clipa cînd primeşte binefacere fără să fi fost pus la încercări şi fără să se fi condamnat şi el pe sine însuşi, că totul s-ar datora strădaniilor proprii, ceea ce în realitate e mai mult un dar al harului ceresc. Această convingere care duce la prezumţie şi la aroganţă va fi din cauza căderii [532]. După părerea noastră, aşa s-au petrecut lucrurile şi în cazul diavolului, care, pe cînd era încă fără cusur, îşi atribuia lui personal toate privilegiile strălucirii. «Căci oricine se înalţă pe sine se va smeri, iar cel ce se smereşte pe sine se va înălţa» [533]. Cîntăreşte, dar, şi aceea că cele dumnezeieşti «sînt ascunse de cei înţelepţi şi pricepuţi» pentru ca, după cum spune Apostolul, «nici un trup să nu se laude înaintea lui Dumnezeu» [534]. Iar faptul că «au fost descoperite pruncilor» şi celor care după vremea prunciei au ajuns la lucruri înalte, aceştia au conştiinţa că nu sînt ei de-a dreptul cauza că au ajuns la fericirea supremă, ci acest lucru se datoreşte bunătăţii negrăite a lui Dumnezeu.

12. Cine judecă aşa, acela dovedeşte că se lasă în seama judecăţii dumnezeieşti şi cînd Dumnezeu se arată îndelung răbdător faţă de unii păcătoşi, atunci nu face acest lucru fără un temei justificat, ci pentru că le era folositor în vederea nemuririi sufletului şi a nesfîrşirii timpu-

530. *Is.* 63, 17.
531. *Sus.* 42.
532. Încrederea prea mare în contribuţia proprie la opera de mîntuire constituie mîndrie, păcatul luciferic. A se vedea la *Numeri* 12, 4 în volumul prim.
533. *Lc.* 14, 11.
534. *Mt.* 11, 25; *I Cor.* 1, 29.

lui dacă nu sînt ajutaţi repede la mîntuire, ci cînd sînt duşi pe încetul spre ea, după ce au săvîrşit destule rele în viaţă. Căci după cum medicii, care putînd tămădui pe cineva mai repede, dar, gîndindu-se că în corp otrava stă ascunsă multă vreme, pregătesc mai întîi altceva decît vindecarea şi fac acest lucru tocmai pentru ca însănătoşirea să fie mai sigură, căci cred că-i mai bine să menţii pe cineva în stare de inflamare sau de boală, pentru ca reînsănătoşirea să fie mai eficace, decît ca bolnavul să pară că-şi revine mai repede, dar mai tîrziu să recidiveze şi vindecarea rapidă să se dovedească a fi fost doar temporară, tot astfel lucrează şi Dumnezeu, care cunoaşte tainele inimii [535] şi care prevede şi ce va fi în viitor [536]: în îndelunga Lui răbdare, lasă curs liber desfăşurării lucrurilor, ba prin influenţe externe elimină chiar şi răul ascuns, pentru ca omul să se purifice, ca unul care primise în el, prin nepăsare, sămînţa răutăţii, aşa încît, dacă vrea să revie la lumină, va trebui să urască răutatea, iar dacă va cădea în mai mari nenorociri, să fie în stare, mai tîrziu, după tratamentul de reconvalescenţă [537] după boală, să-şi recîştige vigoarea sănătăţii sale primordiale. Căci Dumnezeu nu îndrumă sufletele numai în perspectiva să zicem a 50 de ani de viaţă pămîntească, ci în vederea veşniciei celei fără de sfîrşit, pentru că El a creat nestricăcioasă firea cea cugetătoare şi înrudită cu El şi sufletul cugetător nu-i exclus nici el de la vindecare, fiind mărginit oarecum numai la viaţa de aici de pe pămînt.

13. Dar să ne folosim şi aici de o imagine evanghelică. Există, cum ştim, o ţarină pietroasă cu puţin pămînt roditor şi acela doar la suprafaţă; dacă sămînţa cade acolo [538], repede va încolţi, dar după ce a încolţit şi a răsărit soarele, ea se vesteşte şi se usucă. Piatra aceasta este ca şi sufletul omenesc, care se învîrtoşează prin neîngrijire şi, în urma răutăţii, se face ca piatra. Dar se ştie că Dumnezeu n-a creat nici un om cu inimă de piatră, ci omul ajunge în această stare în urma răutăţii sale. De aceea, dacă acuză cineva pe un ţăran că nu seamănă mai devreme sămînţa pe teren pietros, ar putea să-l acuze cineva că pentru că vede că în alt loc pămîntul pietros primeşte sămînţa şi încolţeşte, ţăranul ar putea răspunde: terenul acesta îl voi semăna mai tîrziu, ba îi voi mai da încă şi un preparat care să întîrzie creşterea semănăturii, căci pentru un astfel de teren încetineala şi siguranţa sînt mai bune decît dacă aş semăna prea repede şi superficial. Şi ne vom

535. *Lc.* 16, 15.

536. Asemănarea cu tratamentul medical e repetată de Origen adeseori în lucrările sale (*Despre principii* I, 6, 3). Dar şi în «*Filocalia*» tema revine adesea (de ex. cap. XXVII; *Despre rugăciune* 29, 16 etc.).

537. A se reţine expresia κάθαρσις cu rezonanţă aristotelică (*Polit.* 8, 7).

538. *Mt.* 13, 7.

convinge că țăranul a vorbit bine și a lucrat ca un om priceput. Ei bine, tot așa amînă și Marele Grădinar [539] al întregii firi binefacerea, pe care am fi crezut-o potrivită mai înainte, pentru ca să nu arate că ar face ceva superficial.

Dacă s-ar putea ca să obiecteze cineva: de ce cad unele din semințe într-un astfel de suflet, care n-are decît puțină țărînă, asemenea seminței căzute pe pămînt pietros? Se poate da și aici un răspuns, anume că pentru astfel de suflete care ar dori fericirea înainte de vreme, dar care au bătătorit drumul indicat pentru ea, a fost mai bine că au primit ce și-au dorit, pentru ca, învățîndu-se să-l cunoască astfel, să arate răbdare pentru ca după timp îndelungat să se dedice cu folos cultivării firești.

Căci s-ar putea spune că sufletele noastre sînt nenumărate și nenumărate și calitățile lor: toate mobilurile posibile, toate înclinările, impulsurile și năzuințele. La toate acestea unul singur este cel mai bun chivernisitor, care cunoaște momentele oportune și mijloacele și căile potrivite pentru îndrumare și pentru educare: Dumnezeu și Tatăl a toate, care știe și cunoaște drumul pe care să-l conducă pe Faraon prin toate încercările, servindu-se chiar și de înec, dar nici acesta nu însemnează sfîrșitul planurilor pe care le are în legătură cu Faraon, pentru că înecul nu însemnează deloc nimicirea deplină: «Căci în mîna lui Dumnezeu sîntem și noi și cuvintele noastre și toată înțelepciunea și știința lucrurilor» [540]. Și aceasta ar putea fi destul ca apărare față de învîrtoșarea inimii lui Faraon: «inima lui s-a învîrtoșat» [541], precum și a celuilalt citat: «Dumnezeu pe cine voiește îl miluiește și pe cine voiește îl împietrește» [542].

14. Să examinăm acum și cele spuse de proorocul Iezechiel care zice: «Voi scoate din trupul lor inima cea de piatră și le voi da inimă de carne, ca să urmeze poruncile Mele și legile să le păzească» [543]. Pentru că Dumnezeu, cînd vrea, poate scoate inimile de piatră și pune altele de carne, în așa fel ca omul să țină poruncile Lui și să asculte de legile Lui, pentru că nu stă în puterea noastră să ne eliberăm de rău. Într-adevăr, cînd zice că e scoasă din cineva inima de piatră, nu însemnează altceva decît că e eliberat de răul care împietrește pe cel pe care vrea Dumnezeu. Iar faptul că îi pune inimă de carne ca să urmeze poruncile Domnului și să păzească legile Lui, ce altceva însem-

539. Despre «Marele Grădinar» sub a cărui acțiune providențială Origen prezintă pe Dumnezeu, a se vedea și *C. Cels* IV, 69.
540. *Înț. Sol.* 7, 16.
541. *Ieș.* 7, 14.
542. *Rom.* 9, 18.
543. *Iez.* 11, 19.

neazã decît cã te faci iertător, cã nu te împotriveşti adevărului şi săvîrşeşti fapte bune? Dacă Dumnezeu pe acestea ni le vesteşte să le facem, e limpede că nu stă în puterea noastră să ne eliberăm de rău; şi dacă nu noi sîntem cei care ne străduim să ne «punem o inimă de carne», ci Dumnezeu este Cel ce face acest lucru, atunci nu va depinde de noi să trăim în chip virtuos, ci numai şi numai de harul dumnezeiesc[544].

Aşa va vorbi cel ce tăgăduieşte libertatea voii pe baza înţelesului literal al Scripturii. Noi însă îi vom răspunde că pasajul respectiv trebuie înţeles în chipul următor: cine se află în neştiinţă şi în incultură şi îşi dă seama de lipsurile sale, fie în urma unei avertizări, fie chiar prin sine însuşi, acela se încredinţează în seama cuiva despre care crede că e în stare să-l ducă spre învăţătură şi spre virtute şi, odată ce se încrede în acest învăţător, îi şi făgăduieşte acestuia că va scoate din el neştiinţa şi-i va sădi înlăuntru învăţătura. Lucrul acesta nu trebuie înţeles că, în scopul educării şi ieşirii din neştiinţă, nu i-ar păsa nimic celui care deja s-a pus pe lucru ca să-l tămăduiască duhovniceşte, ci lucrurile stau aşa ca Învăţătorul tocmai pe acela făgăduieşte să-l facă mai bun, care şi-a exprimat el singur dorinţa c-ar vrea aşa ceva.

În acelaşi mod declară şi Cuvîntul lui Dumnezeu că din cei ce se apropie de El va scoate răul supranumit şi «inimă de piatră», desigur, însă, nu împotriva voinţei lor, ci numai după ce aceştia s-au hotărît să se dea pe mîna doctorului. Aşa aflăm că fac cei pe care-i întîlnim în Evanghelii, atunci cînd vin la Mîntuitorul să-L roage de vindecare şi care atunci s-au şi vindecat. Şi cînd se spune, de pildă, «orbii îşi capătă vederea»[545] avem, pe de o parte, străduania bolnavilor care se roagă cu credinţă ca să fie vindecaţi, iar, pe de altă parte, acţiunea Mîntuitorului nostru care constă în redarea luminii ochilor. În chipul acesta făgăduieşte Cuvîntul Domnului să aducă ştiinţă în cei ce vin la El şi cînd inima împietrită, adică răutatea, e scoasă din ei ca să umble întru poruncile dumnezeieşti şi să ţină legile lui Dumnezeu.

15. După acestea e cazul să vedem de pasajul din Evanghelie, unde Mîntuitorul a spus: «de aceea le vorbesc oamenilor afară în pilde, ca uitîndu-se cu ochii să nu vadă şi auzind cu urechile să nu înţeleagă, ca nu cumva să se întoarcă şi să li se ierte păcatele»[546]. Aici adversarul nostru va zice: dacă aceşti oameni ar auzi lucruri mai clare, s-ar converti cu siguranţă, şi anume în aşa fel încît să se facă vrednici să li se ierte păcatele; acum însă nu stă în puterea lor să asculte învăţături mai clare, căci aşa ceva stă în puterea celui

544. τὸ κατ' ἀρετὴν βιοῦν, expresie stoică, Simonetti, *I principi...*, p. 387.
545. *Mt.* 11, 5.
546. *Mc.* 4, 11.

care nu le propovăduieşte nimic mai clar, ca să nu vadă şi să nu înţeleagă. Nu stă, dar, în puterea lor, să se mîntuiască! Or, dacă aşa stau lucrurile, atunci nu au nici voie liberă, pe baza căreia omul se mîntuieşte ori se osîndeşte. Dar împotriva acestei obiecţiuni ar fi uşor să formulăm o părere convingătoare dacă nu s-ar fi spus: «ca nu cumva să se întoarcă şi să li se ierte păcatele» [547], cu alte cuvinte că Mîntuitorul n-ar dori-o pentru motivul că, nefiind desăvîrşiţi şi neînţelegînd tainele mai adînci, Mîntuitorul le vorbea numai în pilde. Aşa cum e formulată fraza «ca nu cumva să se întoarcă şi să li se ierte păcatele» [548], apărarea adevărului e mai grea.

Aici va trebui să observăm mai întîi că acest pasaj e îndreptat împotriva eterodocşilor, care aleg din Vechiul Testament astfel de pasaje în care se manifestă, cum îndrăznesc ei să spună, cruzimea Creatorului sau pofta Lui de răzbunare şi de răsplătire a răului sau, cum am vrea să mai numim această dispoziţie a sufletului, cu singurul scop de a nega bunătatea Creatorului [549]. Totodată ei nu se manifestă în acelaşi fel şi în mod consecvent nici faţă de Noul Testament, pentru că lasă la o parte pasaje asemănătoare cu cele pe care le socotesc condamnabile în Vechiul Testament. În realitate, Mîntuitorul declară în mod deschis în pasajul citat din Evanghelie — cum admit chiar ei înşişi — că de aceea nu vorbeşte clar, pentru ca oamenii să nu se convertească şi, convertindu-se să nu se învrednicească de iertarea păcatelor. În sine, acest pasaj e tot atît de grav ca şi oricare altele corespunzătoare din Vechiul Testament care formează obiect de controversă. Dacă urmăresc să apere măcar Evanghelia, ar trebui să-i întrebăm dacă nu comit cumva o necuviinţă atunci cînd iau atitudine diferită faţă de greutăţi similare: faţă de cele relatate de Noul Testament nu se indignează deloc, ci îşi caută tocmai aici o scuză; dimpotrivă, în Vechiul Testament, la lucruri de acelaşi fel, unde trebuia să se aducă în acelaşi fel o justificare ca şi în Testamentul Nou, ei se afirmă ca acuzatori. Pe temeiul acestor argumente, privind asemănările dintre cele două Testamente, îi vom sili şi noi pe adversari să respecte toate scrierile sfinte ca scrieri ale unui singur Dumnezeu.

Dar e timpul să răspundem, după puteri, la problema propusă.

16. Am spus, examinînd cazul lui Faraon, că uneori o vindecare rapidă nu se dovedeşte în folosul celor vindecaţi, în cazul cînd din răspunderea proprie ar fi ajuns în greutăţi din care ar fi fost eliberaţi prea uşor, şi aceasta pentru că au apreciat prea uşuratic vindecarea răului,

547. *Mt.* 4, 12.
548. *Mt.* 13, 3.
549. Cunoscuta interpretare gnostică, pe care am mai întîlnit-o adesea.

iar, neluînd măsuri de precauţie că ar putea din nou să se îmbolnăvească, au căzut în aceeaşi nenorocire veche! Într-adevăr, Dumnezeu Cel veşnic, care cunoaşte cele ascunse şi care «ştie toate mai înainte de a se face» [550], amînă, în bunătatea Sa, ajutorarea mai rapidă a oamenilor; mai bine-zis, ajutorarea Sa constă în ne-ajutorare, pentru că tocmai acest lucru este spre folosul lor. Acum putem accepta că, potrivit presupunerilor noastre, e vorba aici că şi dacă ar fi ascultat mai bine cele spuse de Mîntuitorul, «oamenii de afară» tot n-ar fi fost statornici în convertirea lor şi că de aceea a dat Domnul sentinţa asupra lor, că ar fi trebuit să asculte mai bine adevărurile mai adînci, ca să nu se întoarcă prea repede şi să se vindece, întrucît cereau iertarea, aşa încît au subapreciat molipsirea de rele ca inofensivă şi uşor de vindecat şi astfel au decăzut din nou şi încă mai repede.

Poate că lucrurile stau şi altfel: ei ispăşeau pedepse pentru păcate anterioare, pe care le-au comis contra virtuţii, pentru motivul că se depărtau de ea şi încă n-au împlinit termenul ce li s-a fixat pentru că au nesocotit purtarea de grijă a lui Dumnezeu, fapt pentru care s-au umplut tot mai mult de răutăţile semănate de ei; în sfîrşit, au fost chemaţi la o pocăinţă mai statornică, fără primejdia de a fugi şi a cădea iarăşi în ceea ce de mult se prăbuşiseră: în osîndă faţă de sfinţenia Binelui şi în dedarea cu totul în braţele răului. «Oamenii de afară», care sînt fără îndoială numiţi aşa ca să se deosebească de «oamenii dinlăuntru», nu sînt prea departe de aceşti «oameni dinlăuntru»: în vreme ce aceştia ascultă limpede şi clar, ceilalţi ascultă în mod confuz, pentru că li se vorbeşte numai în pilde, dar oricum tot ascultă. Mai sînt însă şi alţii care sînt deosebiţi şi de «oamenii de afară» aşa numiţii «oamenii din Tir» [551], de care, deşi se ştia dinainte că «de mult s-ar fi pocăit, stînd în sac şi în cenuşă», atunci cînd Mîntuitorul s-ar fi apropiat de ţinuturile lor, totuşi ei nu ascultă nici ceea ce ascultă «oamenii de afară», probabil din pricină că se îndepărtaseră de vrednicie chiar mai mult decît «oamenii de afară». Într-o altă vreme, după ce «le va fi mai uşor» decît celorlalţi, care n-au primit cuvîntul — care a dat prilej Mîntuitorului să primească pe cei «din Tir» — vor asculta şi ei cuvîntul lui Dumnezeu într-o ocazie mai bună şi atunci se vor pocăi şi ei statornic.

Gîndeşte-te, dar, dacă nu cumva şi noi aspirăm în chip deosebit la păstrarea credinţei şi a respectului faţă de Dumnezeu şi faţă de Unsul Său cînd încercăm în tot chipul, faţă de problemele de asemenea mărime şi gen, să apărăm multilaterala purtare de grijă a lui Dumnezeu, pe

550. *Sus.* 42.
551. *Mt.* 11, 2.

care o exercită în folosul sufletului nemuritor! El ne-ar putea pune întrebarea cam cum a pus-o locuitorilor păcătoşi din Horazim şi Betsaida: cu toate că vedeţi minunile şi auziţi despre învăţăturile lui Dumnezeu, totuşi voi nu vă îndreptaţi deloc, în vreme ce locuitorii din Tir s-ar fi pocăit dacă s-ar fi făcut la ei minunile care s-au făcut la voi.

Ne-am putea întreba atunci: de ce Mîntuitorul a propovăduit în defavoarea Lui unor astfel de oameni, făcînd astfel păcatele lor şi mai grele? Împotriva celor spuse aici se poate răspunde că Mîntuitorul cunoaşte bine dispoziţia sufletească a acelora care acuză Providenţa spunînd că ea e de vină că ei nu au ajuns la credinţă, pentru că nu le-ar fi îngăduit să vadă ceea ce le-a îngăduit altora să vadă şi că nu le-ar fi îngăduit să audă ceea ce au auzit alţii spre folosul lor. Pentru aceea El ripostează că o astfel de justificare nu-i valabilă şi concede că ceea ce pretind acuzatorii Providenţei Lui că, chiar şi acum, după toate cele pe care le promiseseră, ei au rămas totuşi necredincioşi, dovadă că nici acum ei nu se bucură de binevoitoarea Ei înrîurire. Dar aceşti acuzatori ar trebui să înceteze astfel de nerusinări, să se dezobişnuiască de astfel de metode şi să înveţe că Dumnezeu amînă şi tărăgănează uneori a-şi arăta binefacerile faţă de unii oameni prin aceea că nu le îngăduie să vadă şi să audă astfel de lucruri, a căror vedere şi auzire ar fi făcut şi mai mari şi mai grele păcatele celor care, nici după cunoaşterea unor astfel de mărimi şi de vrednicii, nu pot veni la credinţă.

17. Să examinăm acum şi citatul «nu este nici de la cel ce voieşte, nici de la cel ce aleargă, ci de la Dumnezeu care miluieşte» [552]. Vrăjmaşii noştri zic: dacă «nu este nici de la cel ce voieşte, nici de la cel ce aleargă, ci de la Dumnezeu care miluieşte», urmează că mîntuirea nu depinde numai de libertatea voii noastre, ci de condiţiile naturale voite aşa de Creator sau de alegerea Celui care se milostiveşte cînd voieşte. Pe aceşti oameni trebuie să-i întrebăm: a dori binele e un lucru bun sau rău? A alerga cu gîndul să te străduieşti după bine e un lucru de lăudat, ori de osîndit? Dacă vor răspunde că aşa ceva e un lucru de osîndit, vom răspunde, în contradicţie cu orice evidenţă, pentru că chiar şi sfinţii doresc şi se străduiesc spre acest scop, conştienţi că prin aceasta nu fac nici un rău. Dacă, dimpotrivă, ne răspund că e un lucru bun să doreşti binele şi să alergi după el, atunci îi vom întreba, cum ar fi în stare să dorească binele o fire destinată pierzării? Ca şi cum dintr-un pom rău ar ieşi roade bune[553], deşi ştim că a dori binele o poate numai cel bun. În al treilea rînd, ei ar mai putea obiecta că dorirea binelui şi alegerea într-un scop bun ar fi un lucru indiferent,

552. *Rom.* 9, 16.
553. *Mt.* 7, 18. Formularea în felul acesta are în vedere pe marcioniţi.

nici bun, nici rău. Dar la aceasta le răspundem : dacă a dori binele şi a te strădui în scop bun ar fi ceva indiferent, atunci şi eventualitatea contrară, adică a dori răul şi a te strădui să faci rău, ar fi ceva tot indiferent. Or, e limpede că dorirea răului şi alergarea după rele nu poate fi ceva indiferent, aşa încît nu e deloc indiferent nici să doreşti binele şi să te străduieşti după el.

18. Aceeaşi apărare poate fi adusă, cred, şi în legătură cu citatul «nu este nici de la cel ce voieşte, nici de la cel ce aleargă, ci de la Dumnezeu care miluieşte» [554]. Căci zice Solomon în cartea Psalmilor, căci a lui e «cîntarea treptelor», din care luăm acest citat: «De n-ar zidi Domnul casa, în zadar s-ar osteni cei ce o zidesc ; de n-ar păzi Domnul cetatea, în zadar ar priveghea cel ce o păzeşte» [555]. Dar cu acestea el n-a vrut să ne întoarcă gîndul de la zidire şi nici n-a vrut să ne înveţe că n-ar trebui să priveghem ca să păzim cetatea care se află în suflet, ci prin aceasta vrea să facă cunoscut că ceea ce s-a clădit fără Dumnezeu şi ce nu s-a împărtăşit de ocrotirea Lui, în zadar s-a clădit şi în zadar a fost păzit. Pe bună dreptate am putea numi pe Dumnezeu «domn al zidirii» dacă i-am pune inscripţia şi pe Domnul a toate în calitate de comandant al pazei cetăţii. Iar cînd zicem : această clădire nu-i opera celui ce o clădeşte, ci e lucrarea lui Dumnezeu şi nici nu e meritul paznicului cetăţii că ea n-a păţit nimic, ci a lui «Dumnezeu Cel peste toate» care a apărat-o de vrăjmaşi, atunci n-am mai spune nimic greşit şi am fi de aceeaşi părere că, chiar dacă ar fi păţit ceva din partea oamenilor, mulţumirea s-ar cuveni lui Dumnezeu Cel ce pe toate le plineşte. Întrucît voinţa omenească nu e suficientă pentru ajungerea ţintei şi nici alegerea omului, chiar dacă am compara-o cu a unui atlet, spre dobîndirea «răsplăţii dumnezeieştii chemări de sus, întru Hristos Iisus» [556] (căci numai prin ajutorarea lui Dumnezeu se poate ajunge la împlinire), atunci se poate spune pe bună dreptate că lucrurile nu merg nici după «cel care voieşte şi nici după cel care aleargă, ci după milostivirea lui Dumnezeu» [557].

S-ar putea aduce încă un exemplu. Tot în legătură cu clădirea s-ar mai putea spune ceea ce este scris : «Eu am sădit, Apollo a udat, dar Dumnezeu a făcut să crească. Astfel nici cel ce sădeşte nu e ceva, nici cel ce udă, ci numai Dumnezeu care face să crească» [558]. Şi n-ar fi nici potrivit să zicem că ar fi meritul săditorului, ci ar trebui spus că aceasta a fost lucrarea lui Dumnezeu. Desigur, nici lucrarea de de-

554. *Rom.* 9, 16.
555. *Ps.* 126, 1.
556. *Fil.* 3, 14.
557. *Rom.* 9, 16.
558. *I Cor.* 3, 6—7.

săvîrşire a omului nu se săvîrşeşte dacă nu contribuie şi omul la ea ; dar încununarea ei n-o ducem noi la sfîrşit, ci Dumnezeu este Cel ce contribuie cel mai mult [559].

Şi ca să ne convingem cu şi mai multă claritate că la acest lucru s-a gîndit şi Sfîntul Pavel în citatul amintit, să mai luăm un exemplu din arta cîrmuirii corăbiilor. În comparaţie cu bătaia vînturilor, cu liniştea vremii, cu clipirea stelelor, care toate colaborează la siguranţa călătorilor, pentru reîntoarcerea fericită în port, oare cam ce parte de contribuţie îi vom atribui cîrmaciului ? Adeseori, dintr-o sfială cucernică, nici marinarii n-au curaj să spună că ei ar fi salvat corabia, ci totul îi atribuie lui Dumnezeu, nu ca şi cum ei n-ar fi ajutat cu nimic, ci pentru că rolul Providenţei e nesfîrşit mai important decît destoinicia cîrmaciului. De bună seamă că şi la mîntuirea noastră contribuţia lui Dumnezeu este incomparabil mai mare decît ceea ce se atribuie hotărîrii noastre libere [560]. Aceasta e pricina pentru care s-a spus că nu depinde de voinţa noastră ori de alergarea noastră, ci de milostivirea lui Dumnezeu. Căci dacă va trebui să înţelegem cuvintele «nu este nici de la cel ce voieşte, nici de la cel ce aleargă, ci de la Dumnezeu care miluieşte» [561] în sensul pe care-l înţeleg vrăjmaşii noştri, atunci poruncile ar fi de prisos şi ar părea lucru fără sens că însuşi Pavel mustră pe unii pentru greşelile lor, iar pe alţii îi laudă pentru faptele lor bune, dîndu-i ca pildă pentru mulţime. În zadar ne-am mai dedica binelui, în zadar am mai alerga. Or, de bună seamă că nu fără rost şi fără scop dă Pavel anumite sfaturi, certînd pe unii şi lăudînd pe alţii, după cum nu în zadar ne închinăm şi noi viaţa promovării binelui şi alergătorii spre desăvîrşire.

19. În afară de aceasta, iată (ce mai spune Pavel) : «Dumnezeu este Cel ce lucrează întru voi, şi ca să voiţi şi ca să săvîrşiţi» [562]. Unii zic: dacă Dumnezeu este Cel care lucrează în noi, şi ca să vrem, şi ca să săvîrşim, atunci urmează că orice rău am dori şi orice rău am săvîrşi, amîndouă vin de la Dumnezeu, iar dacă aşa stau lucrurile, atunci noi oamenii nu mai sîntem liberi. Şi invers, dacă dorim binele şi săvîrşim fapte din cele mai bune, din clipa în care şi a voi şi a săvîrşi este opera lui Dumnezeu, însemnează că nu noi sîntem cei care săvîrşim aceste lucruri de laudă, ci numai s-ar părea că noi am fi ; în realitate, Dumnezeu este Cel ce le-a

559. Foarte clar formulată teza sinergistă creştină *(Despre principii* II, 3, 3; C. Cels VII, 42).

560. În opera de mîntuire a omului rolul Providenţei e nesfîrşit mai important decît al nostru (ἐπὶ τῆς ἡμετέρας σωτηρίας πολλαπλάσιόν ἐστιν εἰς ὑπερβολὴν τὸ ἀπὸ τοῦ θεοῦ τὸ ἀπὸ τοῦ ἐφ' ἡμῖν).

561. *Rom.* 9, 16.

562. *Fil.* 2, 13.

dăruit. Dar şi după această socoteală urmează că noi nu avem voie liberă. La toate acestea, însă, trebuie să observăm că citatul din Pavel nu spune că a voi răul ar fi de la Dumnezeu şi nici că a voi binele ar fi tot de la Dumnezeu, şi tot aşa nici săvîrşirea binelui sau a răului, ci se vorbeşte numai de voire şi de săvîrşire în general. Căci după cum avem de la Dumnezeu fiinţa însufleţită şi fiinţa de om, tot aşa avem de la El şi voinţa în general, cum spuneam, şi capacitatea proprie de a ne mişca singuri. Prin fiinţa noastră ca fiinţă vie avem capacitatea de a ne mişca, cu alte cuvinte de a ne mişca mădularele, mîinile şi picioarele. Dar, de bună seamă că prin aceasta n-am putea zice că de la Dumnezeu avem şi indicaţia specială să ne mişcăm, de pildă, ca să batem, să ucidem sau să jefuim avut străin, ci de la Dumnezeu am primit doar capacitatea generală de a ne mişca, urmînd apoi ca noi înşine să întrebuinţăm această mişcare spre rău sau spre bine. Tot aşa am primit de la Dumnezeu, în calitate de fiinţe vii, şi capacitatea de a săvîrşi şi voinţa pe care ne-a dat-o Creatorul în acest scop, în schimb noi înşine sîntem cei care întrebuinţăm voinţa, fie spre bine sau spre contrarul ei, şi tot astfel şi capacitatea de a le săvîrşi.

20. Mai departe, în favoarea celor ce susţin că noi nu ne-am împărtăşi de voinţa liberă pare a vorbi acea afirmaţie a Apostolului, care aduce chiar împotriva sa o obiecţie zicînd : «deci, dar, Dumnezeu pe cine voieşte îl miluieşte, iar pe cine voieşte îl împietreşte. Îmi vei zice, deci, de ce mai dojeneşti ? Căci voinţei Lui cine i-a stat împotrivă ? Dar, omule, tu cine eşti care răspunzi împotriva lui Dumnezeu ? Oare făptura va zice Celui ce a făcut-o : de ce m-ai făcut aşa ? sau nu are olarul putere peste lutul lui, ca din aceeaşi frămîntătură să facă un vas de cinste, iar altul de necinste ?» [563]. Căci nimeni nu poate spune : dacă aşa după cum olarul face din frămîntătura lui unele vase de cinste şi pe altele de necinste, tot aşa şi Dumnezeu a creat pe unii spre mîntuire, iar pe alţii spre pierzanie şi acest lucru nu se întîmplă prin noi ca să fim mîntuiţi ori pierduţi, căci se vede că nu dispunem de libertatea voinţei. Celui ce foloseşte citatul în acest mod, îi putem obiecta : ne putem oare închipui că Apostolul se contrazice ? Cred că aşa ceva nu îndrăzneşte nimeni să spună. Or, dacă Apostolul nu vorbeşte ca şi cum s-ar contrazice, ce înţeles are faptul — dacă am urma acestui interpret — că el acuză şi osîndeşte pe incestuosul din Corint ori pe cei care au păcătuit atunci cînd afirmă «şi nu s-au pocăit de necurăţia şi de desfrînarea şi de necumpătarea pe care le-au făcut» ? [564] Cum poate lăuda el pe cei pe care-i laudă

563. *Rom.* 9, 18—21.
564. *II Cor.* 12, 21.

pentru că s-au pocăit, de pildă casa lui Onisifor, de care zice: «Domnul să aibă milă de casa lui Onisifor, căci de multe ori m-a însufleţit şi de lanţurile mele nu s-a ruşinat. Ci venind în Roma, cu multă osîrdie m-a căutat şi m-a găsit. Dăruiască-i Domnul ca, la ziua cea mare, milă să găsească de la Domnul» ? [565]

Acelaşi Apostol nu poate pe de o parte să recomande ca vrednic de osîndă pe un păcătos şi să aprobe ca vrednic de laudă pe altul care s-a purtat bine, iar pe de altă parte să afirme, ca şi cum n-ar fi depins în realitate de noi, că Creatorul e de vină cînd un vas e de cinste, iar un altul e de necinste. Căci cum ar fi raţional să spună: «Noi toţi trebuie să ne înfăţişăm înaintea judecăţii lui Hristos, ca să ia fiecare după cele ce a făcut prin trup, ori bine, ori rău» [566], dacă cei care fac rele se poartă aşa pentru că au fost creaţi vase de necinste, pe cînd cei care trăiesc cinstit săvîrşesc binele pe motivul că de la început au fost creaţi pentru aceasta şi au devenit vase de cinste? Mai departe: Nu se contrazice interpretarea că Creatorul ar fi de vină că un vas e de cinste, iar altul de necinste, după cum reiese din cuvintele citate, cuvinte care fuseseră spuse în alt loc: «într-o casă mare nu sînt numai vase de aur şi de argint, ci şi de lemn şi de lut; şi unele sînt spre cinste, iar altele spre necinste. Deci de se va curăţi cineva pe sine de acestea, va fi vas de cinste, sfinţit, de bună trebuinţă stăpînului, potrivit pentru tot lucrul bun» ? [567].

Aşadar, dacă cel care s-a curăţit devine un «vas de cinste», pe cînd cel care a neglijat să se supună unei purificări ajunge «vas de necinste», atunci în nici un caz nu putem deduce din acest citat că pricina ar fi Creatorul. Căci, în virtutea preştiinţei Sale, Creatorul nu face dintru început pe unii «vase de cinste» sau pe alţii «vase de necinste», căci nici nu condamnă şi nici nu îndreptează de la început pe nimeni datorită preştiinţei Sale, ci El face «vase de cinste» doar pe cei care «s-au curăţit», iar «vase de necinste» pe cei care au neglijat să se curăţească. De aici urmează că între cauzele premergătoare care fac din unii «vase de cinste» ori «de necinste» e chipul de purtare al unuia ca «om de cinste» sau «de necinste» [568].

565. *II Tim.* 1, 16.
566. *II Cor.* 5, 10.
567. *II Tim.* 2, 20—21; A se vedea aceeaşi idee în *Omilia* 14, 2 la *Numeri* (volumul prim).
568. Că preştiinţa lui Dumnezeu nu anulează şi nici nu restrînge libertatea voii omeneşti se poate vedea şi din alte pasaje reproduse în *Filocalia*, de pildă în capitolele XXV şi XXVI.

21. După ce am admis odată că există cauze premergătoare ca vasele să fie de cinste ori de necinste, ar fi oare nepotrivit să revenim la învățătura despre suflet și să ne gîndim că, în această privință, au existat cauze premergătoare că Iacob a fost iubit, iar Esau urît înainte chiar ca Iacob să fi primit un corp și înainte ca Esau să fi ajuns în pîntecele Rebecăi ? [569]. În același timp se vede foarte limpede, cînd e vorba de o materie pierzătoare, că după cum olarul are un singur lut, din care olărește și că din aceeași frămîntătură face el «vase de cinste și de necinste», tot așa are și Dumnezeu o singură substanță generală a sufletelor ca element, că exista o singură frămîntătură pentru ființele cugetătoare și apoi anumite cauze premergătoare au contribuit că unele au ajuns «de cinste» și altele «de necinste». Dacă însă întîlnim la Apostol un grai mustrător : «dar omule, tu cine ești care răspunzi împotriva lui Dumnezeu ?» [570], aceasta ne învață că unul care poate vorbi slobod către Dumnezeu, pentru că e credincios și a trăit în cinste, cu greu va ajunge să audă : «cine ești tu, care răspunzi împotriva lui Dumnezeu ?». Un astfel de om a fost Moise (despre care Scriptura relatează) : «Și Moise grăia, iar Dumnezeu îi răspundea» [571] și cum îi răspunde Dumnezeu lui Moise, așa răspunde și Sfîntul cînd vorbește cu Domnul. Dar cel care nu are acest drept de a vorbi slobod, indiferent că acela-i un rătăcit sau pentru că umblă după astfel de lucruri nu din rîvna de a cunoaște, ci din pofta de ceartă și de aceea întreabă : «de ce ne învinovățește ? Cine poate sta împotriva voii Lui ?» [572] — acest om merită să fie mustrat : «omule, cine ești tu, care răspunzi împotriva lui Dumnezeu ?».

22. În schimb, celor care nu acceptă decît firea și se servesc de acest pasaj, le vom vorbi așa : dacă acceptați că dintr-o singură frămîntătură provin și cei ce se pierd și cei ce se mîntuiesc și că Creatorul celor pierduți e același cu al celor mîntuiți și dacă e bun Cel care creează nu numai pe cei înduhovniciți, ci și pe cei robiți materiei (căci aceasta-i consecința comportării lor), atunci e cu putință ca prin merite premergătoare unul să devină «vas de cinste» și apoi, dacă nu face ceea ce-i potrivit și corespunde unui vas de cinste, să ajungă pentru o altă vreme un vas de necinste. Dar se poate întîmpla și contrariul, ca din motive care provin

569. Aici avem unul din pasajele clare, în care Origen susține preexistența sufletelor. A se vedea și în *Despre principii* I, 7, 4 ; II, 8, 3. Se știe că Ieronim a fost unul din cei care au denunțat învățătura greșită a lui Origen *(Epist.* 124, 8).

570. *Rom.* 9, 20.

571. *Ieș.* 19, 19.

572. *Rom.* 9, 19—20.

dinainte de viaţa aceasta, să devină aici un vas de necinste, dar după ce se îndreaptă «într-o făptură nouă», el va deveni un «vas de cinste» [573], «sfinţit, de bună trebuinţă stăpînului, potrivit pentru tot lucrul bun». Şi dacă cei care acum sînt israeliţi pentru că au vieţuit într-un mod nedemn de noblețea lor, vor decădea din privilegiile neamului lor, adică se vor transforma din vase de cinste în vase de necinste, dimpotrivă, mulţi din cei care acum sînt egipteni şi idumei se apropie prin vieţuire de Israel prin aceea că produc «roade bogate», «vor intra în Biserica Domnului» şi nu se vor mai numi egipteni şi idumei, ci vor fi israeliţi. Astfel, pe motivul că aşa au voit-o, unii progresînd de la rău la bine, în schimb, alţii cad de la bine la rău ; în fine, alţii rămîn în bine sau urcă din bine în mai bine, pe cînd alţii rămîn în rău sau devin şi mai răi pe măsură ce răul se întinde tot mai mult.

23. Într-un loc Apostolul nu ia în considerare ceea ce stă în puterea lui Dumnezeu cînd unul devine «vas de cinste» sau «de necinste», ci ne atribuie nouă totul atunci cînd zice : «de se va curăţi cineva pe sine, va fi vas de cinste, sfinţit, de bună trebuinţă stăpînului, potrivit pentru tot lucrul bun» [574]. În celălalt loc nu ia în considerare ceea ce stă în puterea noastră, ci pare a atribui totul lui Dumnezeu atunci cînd zice : «Oare nu are olarul putere peste lutul lui ca din aceeaşi frămîntătură să facă un vas de cinste, iar altul de necinste ?» [575].

Aşadar cele zise (în amîndouă locurile) nu se contrazic unul pe altul, ci trebuie să le armonizăm, scoţînd şi dintr-una şi din cealaltă o singură învăţătură cuprinzătoare. Nici voinţa noastră liberă nu poate lucra fără (pre)ştiinţa lui Dumnezeu, dar nici (pre)ştiinţa lui Dumnezeu nu ne poate sili să devenim mai buni, dacă nu colaborăm şi noi la bine [576]. Dar nici voinţa noastră liberă lipsită de (pre)ştiinţa lui Dumnezeu şi de capacitatea de a folosi cum se cuvine libertatea nu poate face ca cineva să fie vrednic de cinste sau de osîndă ; dar, nu mai puţin, nici puterea lui Dumnezeu de a dispune singură nu poate să-l facă pe om «vas de cinste» ori «de necinste» dacă nu are, ca să zicem aşa, ca temei de pronunţare a deciziei hotărîrea noastră morală, care înclină fie spre rău, fie spre bine.

573. *II Tim.* 2, 21.
574. *II Tim.* 2, 21.
575. *Rom.* 9, 21.
576. Ca şi mai înainte (*Despre princ.* III, 1, 15, 19) Origen sintetizează aici şi mai pregnant doctrina sinergismului.

XXII

CARE-I ÎNŢELESUL ASCUNS AL DEZBINĂRII SUFLETEŞTI LA FIINŢELE CUGETĂTOARE ŞI LA OAMENI, AŞA CUM POATE FI EA DEDUSĂ DIN IMAGINEA ZIDIRII TURNULUI BABEL ŞI AL AMESTECĂRII LIMBILOR? ÎN CARE SE MAI ATING ŞI ALTE ASPECTE IMPORTANTE ALE ACESTEI DEZBINĂRI, AŞA CUM REIESE DIN STRUCTURA UMANĂ

(Contra lui Celsus V)

1. Dar să vedem şi pasajul următor din cartea lui Celsus: «*Evreii deveniseră un popor aparte, stabilindu-şi legi potrivite obiceiurilor din ţara lor, menţinîndu-le însă şi azi şi păstrînd o religie, care, oricum ar fi, este cel puţin tradiţională. Ei acţionează ca şi ceilalţi oameni, căci fiecare din ei cinsteşte obiceiurile tradiţionale după cum le-a apucat. Şi aceasta nu numai pentru că fiecărui popor îi place să-şi aibă legi diferite şi că e o datorie să păstrezi ce-ai crezut că-i bun comun, ci şi pentru că probabil diferitele părţi ale lumii şi le-au atribuit de la început diferitelor puteri protectoare, după cum şi-au înjghebat şi anumite sisteme de conducere. De atunci, ceea ce s-a făcut în viaţa fiecărui popor s-a executat după voinţa lui, aşa încît ar fi fost ceva necuviincios să încalci legile stabilite de la început de fiecare popor*».

Cu alte cuvinte, Celsus pretinde că evreii, foşti altădată în Egipt[577], au ajuns mai pe urmă un popor deosebit şi şi-au stabilit legi pe care le respectă. Iar ca să nu mai repetăm iarăşi spusele lui, el spune că evreii au ajuns să-şi ţină practicile lor religioase după obiceiul celorlalte popoare care-şi cinstesc tradiţiile lor[578]. Mai mult, el expune şi un temei mai adînc care explică menţinerea acestor obiceiuri la evrei, insinuînd că fiinţele care au ajuns să fie de la început puteri protectoare ale ţării au cooperat cu legiuitorii fiecărui popor la popularizarea legilor lor proprii. Se pare a indica aşadar că fie pămîntul evreiesc, fie poporul lui se află sub tutela unuia sau a mai multor indivizi şi că abia prin colaborarea cu aceştia au fost stabilite legile lui Moise.

2. Şi trebuie, spune el, să respectăm legile nu numai pentru că s-a încetăţenit în mintea diferitelor popoare obiceiul de a-şi fixa legi proprii şi că e o datorie să păstrezi ceea ce s-a hotărît că-i bun comun, ci probabil şi pentru că diferitele părţi ale lumii au fost date în seamă, de la început, unor forţe tutelare şi repartizate ca atare unor anumite forme

577. Idee reluată (*C. Cels.* III, 5).

578. Lege nescrisă (νόμος — νομίζειν), aşa cum se exprima Herodot, legea tradiţională sau «obiectul» era şi în viaţa evreilor un factor de permanenţă deosebită, cu atît mai mult cu cît la temeiul «Legii» lor evreii aveau nu numai tradiţiile poporului, ci şi factorul divin, «legile» date de Dumnezeu.

de conducere. Apoi, ca şi cum şi-ar uita de atacurile aduse evreilor, iată că Celsus îi cuprinde şi pe evrei în aprobarea generală dată tuturor celor ce-şi apără tradiţiile proprii : de atunci, ceea ce s-a făcut în cadrul fiecărui popor, s-a făcut pe dreptate dacă a fost acceptat de popoarele respective. Şi vezi dacă nu exprimă fără ocolişuri voinţa, pe cît depinde de el, că evreii, trăind după legile lor proprii, nu le calcă pentru că aşa ceva ar fi un act necuviincios. Căci spune : ar fi o impietate să calci legile stabilite de la început în fiecare ţinut.

Drept răspuns, aş vrea să întreb pe Celsus sau pe adepţii săi : care ar fi autorul care ar fi repartizat de la început diferitele părţi ale lumii în puterea anumitor forţe tutelare şi anume ţinutul iudeilor şi pe iudeii înşişi aceluia sau acelora cărora le-au fost sortiţi ? Nu cumva Zeus, cum ar spune Celsus, ar fi sortit poporul evreiesc sau ţara lor unuia sau mai multor puteri şi ar vrea ca cel în seama căruia a fost sortită Iudeea, acela să statornicească legile valabile între iudei ? Ori acest lucru se va fi întîmplat fără voia lor ? Orice s-ar răspunde, iată ce judecată încurcată ! Şi dacă diferitele ţinuturi ale pămîntului n-au fost sortite de o singură fiinţă forţelor lor tutelare, însemnează că fiecare, de capul lor şi fără ascultarea unui conducător, şi-au luat cîte o parte din lume. Dar şi aşa ceva e absurd, însemnînd să se tăgăduiască purtarea de grijă a lui Dumnezeu Cel peste toate [579].

3. Şi atunci să explice cine vrea : cum sînt îndrumate diferitele forţe cărora li s-a sortit conducerea şi supravegherea peste diferitele ţinuturi de pe pămînt ? Să ne mai spună cum de reuşesc să execute totul în chip just la fiecare popor dacă aceasta stă doar la dispoziţia diferitelor forţe tutelare ? Dacă aceeaşi justeţe e respectată, de pildă, şi de sciţi, în legătură cu uciderea părinţilor, ori de perşi care nu opresc nici căsătoria mamelor cu fiii lor, nici a taţilor cu fetele lor ? Dar ce rost să strîngem exemple de la autorii care au tratat despre legile diferitelor popoare ca să contestăm afirmaţia că la fiecare popor legile sînt aplicate just în măsura în care sînt aprobate de puterile tutelare ? [580]. Să ne spună Celsus

579. De notat că la repartizarea ţinuturilor de locuit pentru fiecare popor Origen vede acţionînd — ca şi în cazul ocupării Canaanului sub Isus Navi — pe îngeri, iar nu nişte demoni ca fiinţe tutelare, cum afirmau anticii, inclusiv Celsus.

580. Ca să arate superioritatea morală a învăţăturii creştine bazate atît pe Legea Vechiului Testament cît mai ales pe Evanghelia Domnului, Origen pune în comparaţie obiceiurile pline de cruzime şi de nedreptăţi ale popoarelor păgîne, pe de-o parte, şi ale iudeilor şi creştinilor, pe de alta. Ca pilde ale imoralităţilor antice aminteşte uciderea părinţilor la sciţi, incestul la perşi, sacrificarea străinilor la taurizi şi a copiilor la libieni. Desigur pentru creştini, care nu se puteau încadra în prevederile unor astfel de legi conflictul era inevitabil. Ca să dovedească absurditatea unei teze ca cea susţinută de Celsus, care acuza pe creştini şi pe această temă, Origen demască unele obiceiuri absurde (interzicerea mîncării cepei în Egipt, cum spune Plutarh, *Moralia*, 353 f. citat după Borret, vol. V, p. 107).

de ce nu-i cuviincios să calci legile tradiţionale pentru cel care acceptă să se căsătorească cu mama ori cu fiica, ori de ce, dacă sfîrşeşti viaţa prin spînzurare, ajungi la fericire, ori de ce, dacă mori fiind ars în foc, obţii purificarea deplină ? Ori de ce nu-i cuviincios să calci legile ce silesc, de pildă, pe locuitorii din Taurida să ofere pe străini ca victime zeiţei Artemida sau la anumite popoare din Libia să sacrifici prunci zeului Cronos ?

Dacă ne-am lua după judecata lui Celsus, ar fi necuviincios pentru evrei să calce legile tradiţionale care interzic închinarea la alt dumnezeu decît la Creatorul lumii. După el, pietatea n-ar fi divină prin firea ei, ci numai în urma faptului că aşa a fost ea acceptată şi gîndită ; după unii e cuviincios să te închini la crocodil şi să mănînci animale socotite sfinte la alte popoare, după cum la alte popoare e un act de pietate să venerezi viţelul ori ţapul în locul lui Dumnezeu. Aşa că acţiunea unuia ar fi pietate după unele legi, dar ar fi impietate după altele, ceea ce e culmea absurdităţii.

4. Dar poate că mi se va replica : pietatea constă în păstrarea tradiţiilor şi, în orice caz, nu-i nici un păcat dacă nu respecţi tradiţia străinilor. Sau, chiar dacă ar părea necuviincios în ochii altora, n-ar fi un păcat să cinsteşti cum cere tradiţia propriile tale divinităţi, pe de-o parte, iar pe de altă parte să osîndeşti sau să nimiceşti pe acele popoare ale căror legi sînt diferite de ale tale. Dar vezi să nu faci o şi mai mare confuzie în privinţa justiţiei, a pietăţii şi a religiei, atunci cînd nu le defineşti, nici nu le recunoşti, şi să caracterizezi ca oameni religioşi pe cei care îşi conformează viaţa după religia lor însăşi. Or, dacă într-adevăr religia, pietatea şi justiţia sînt lucruri atît de relative încît aceeaşi atitudine e cuviincioasă ori necuviincioasă după cum variază condiţiile şi legile, atunci nu urmează oare că tot aşa ar varia şi cumpătarea sau curajul, prudenţa sau ştiinţa ori alte virtuţi ? Or, atunci nimic n-ar fi mai absurd decît aşa ceva.

5. Pe temeiul acestor exemple, Celsus crede că ar putea conchide astfel : e necesar ca toţi oamenii să trăiască potrivit tradiţiilor lor, căci atunci nu li se va reproşa nimic, pe cînd creştinii care au părăsit vechile lor tradiţii şi nu formează un popor aparte, aşa cum sînt evreii, ar trebui osîndiţi pentru că înclină spre învăţătura lui Iisus. Să ne spună, însă, dacă filosofii care învaţă să nu fii superstiţios sînt şi ei datori să părăsească tradiţiile încît să mănînce mîncăruri oprite în ţările lor, ori dacă o astfel de purtare e potrivnică datoriei ? Căci dacă din pricina filosofiei şi a lecţiilor care opresc superstiţia, li se dă voie, în ciuda tradiţiilor, să poată să mănînce hrană interzisă încă de pe timpul strămoşilor, de ce

atunci să n-o poată face şi creştinii ? Logosul le interzice să se oprească la statui, la imagini sau chiar la creaturile lui Dumnezeu, ci să caute mai sus şi să-şi înfăţişeze sufletul înaintea Creatorului, iar dacă purtarea lor este ca a unor filosofi, de ce să nu fie fără scăderi ? Dacă, pentru a-şi salva teza, Celsus şi aderenţii lui afirmă că pînă şi filosofii trebuie să cinstească tradiţiile, atunci se vor face ei înşişi de rîs, pentru că, de pildă în Egipt, se vor feri să mănînce ceapă pentru ca să respecte tradiţiile sau să consume unele părţi din corp, de pildă capul sau umerii animalului, ca să nu calce obiceiurile din strămoşi... Tot aşa stau lucrurile şi cînd ai fost îndrumat de Logosul divin să adori pe Dumnezeul Cel peste toate dacă din pricina tradiţiilor rămîi jos, lîngă chipuri şi lîngă statui omeneşti, iar dacă refuzi să te înalţi prin voinţă luminată pînă la Creator, te asemeni oamenilor care, cu toate bunurile filosofiei, s-ar teme de ceea ce nu-i de temut şi ar socoti necuviincios să consume astfel de mîncări.

6. Aşadar, dacă am judeca lucrurile mai simplu şi am rămîne la ceea ce spun cei mulţi, răspunsul dat citaţiilor aduse de Celsus ar fi suficient. Dar întrucît cred că şi unele minţi mai critice vor citi acest tratat, mă grăbesc să prezint unele elemente de gîndire mai adîncă în stare să ne ducă la o contemplare mistică şi ascunsă în legătură cu atribuirea de la început pe seama diferitelor puteri tutelare a fiecărui ţinut al universului. Şi mă silesc să arăt, pe cît posibil, că învăţătura noastră e lipsită de lanţul atîtor absurdităţi, căci mi se pare că Celsus s-a înşelat în privinţa unora din raţiunile misterioase ale împărţirii ţinuturilor pămînteşti. Într-un fel, chiar şi istoria grecească ne poate fi de folos aici atunci cînd spune că unii zei din mitologie s-au luptat între ei cînd a fost vorba de Atica şi ne lasă să înţelegem de la unii pretinşi zei din scrierile poeţilor că unele ţinuturi le sînt mult mai familiare decît altele. Dar şi istoria barbară, mai ales cea egipteană, face unele aluzii în legătură cu împărţirea unora din «nomele» sau ţinuturile Egiptului atunci cînd zice că şi Atena, căreia i-a fost sortit oraşul Sais, mai stăpîneşte şi Atica. Învăţaţii Egiptului vor repeta mii de astfel de lucruri, dar nu ştiu dacă cuprind şi pe evrei şi ţara lor în acest partaj şi dacă le sortesc sau nu vreunei puteri. Cît despre mărturiile nescripturistice, cred că sînt suficiente cele spuse pînă aici.

7. Noi susţinem că Moise, care pentru noi e proorocul lui Dumnezeu şi adevăratul Său slujitor, schiţează în felul următor împărţirea popoarelor de pe pămînt în cartea Deuteronomului : «Cînd Cel Preaînalt a împărţit moştenire popoarelor, cînd a împărţit pe fiii lui Adam», El a statornicit marginea neamurilor după numărul îngerilor lui Dumnezeu, «căci partea

Domnului este poporul lui Iacob, Israel este partea lui de moştenire» [581]. Despre împărţirea neamurilor, acelaşi Moise relatează în cartea Facerii sub forma unei istorii : «În vremea aceea era în tot pămîntul o singură limbă şi un singur grai la toţi. Purcezînd de la răsărit oamenii au găsit în ţara Senaar un şes şi au descălecat acolo». Şi puţin mai departe : «Atunci s-a pogorît Domnul să vadă cetatea şi turnul pe care-l zideau fiii oamenilor. Şi a zis Domnul : iată, toţi sînt de un neam şi o limbă au şi iată ce s-au apucat să facă şi nu se vor opri de la ceea ce şi-au pus în gînd să facă. Haidem, dar, să Ne coborîm şi să amestecăm limbile lor, ca să nu se mai înţeleagă unul cu altul. Şi i-a împrăştiat Domnul de acolo în tot pămîntul şi au încetat de a mai zidi cetatea şi turnul» [582]. În cartea numită Înţelepciunea lui Solomon, vorbind despre înţelepciune şi despre cei care trăiau pe timpul împărţirii limbilor, cînd a avut loc împărţirea popoarelor de pe pămînt, se vorbeşte despre înţelepciune : «Cînd popoarele şi-au amestecat nelegiuirile toate de-a valma, înţelepciunea a ştiut pe cel drept şi l-a păstrat fără vină în faţa lui Dumnezeu şi l-a păzit nebiruit, cînd a fost să-l doboare mila de copilul său» [583].

8. E adînc şi tainic cuvîntul ce se leagă de ceea ce se spune în alt loc : «Taina regelui se cuvine s-o păstrezi» [584]. Dar nu se cade să încredinţezi urechilor profane învăţătura despre intrarea sufletelor în trupuri, care nu se datoreşte metempsihozei, căci «nu se cuvine să dăm cele sfinte cîinilor, nici să aruncăm porcilor mărgăritarele» [585]. Căci ar fi o nelegiuire echivalentă cu trădarea sfintelor cuvinte ale înţelepciunii lui Dumnezeu, despre care se scrie atît de frumos : «Înţelepciunea nu pătrunde în sufletul viclean şi nu sălăşluieşte în trupul supus păcatului» [586]. Pentru adevărurile ascunse sub forma unei istorii e suficient dacă le prezentăm în forma acestei istorii ca să îngăduim celor care pot să tragă pentru ei înşişi înţelesul cuvenit.

9. Să ne închipuim aşadar că toate popoarele de pe pămînt se folosesc de aceeaşi limbă dumnezeiască şi că, atîta vreme cît trăiesc în înţelegere unele cu altele, doresc să se folosească mereu de aceeaşi limbă dumnezeiască. Au rămas astfel nemişcate în faţa Răsăritului atîta vreme cît duhul inimii lor simte încă mîngîierea luminii şi strălucirea «luminii veşnice». Dar cînd cugetele se înstrăinează de «lumina Răsăriturilor» şi se îndepărtează de ea, atunci au dat peste «cîmpia din ţara Senaar», cuvînt care în tălmăcire însemnează «scrîşnirea dinţilor», pentru ca să

581. *Deut.* 32, 8—9.
582. *Fac.* 11, 1—2, 5—9.
583. *Înţ. Sol.* 10, 5.
584. *Tobie* 12, 7.
585. *Mt.* 7, 6.
586. *Înţ. Sol.* 1, 4.

arate în chip tainic că şi-au sfîrşit proviziile de hrană ; atunci s-au sălăşluit acolo şi s-au apucat să adune cărămizi, căutînd să unească cu cerul printr-un turn ceea ce nu poate fi nicicum unit şi uneltind prin mijlocirea materiei împotriva a ceea ce-i nematerial. Şi au zis : «Haideţi să facem cărămizi şi să le ardem cu foc !» [587]. Şi astfel învîrtoşează şi întăresc ceea ce era doar lut, căutînd să transforme cărămida în piatră şi lutul în tencuială şi în chipul acesta să înalţe o cetate şi un turn, al cărui vîrf credeau că-l vor ridica pînă la cer, ridicîndu-se prin mîndria lor «împotriva cunoaşterii lui Dumnezeu». Pe măsura în care se depărtaseră cu toţii de Răsărit şi pe măsură ce «foloseau cărămida în loc de piatră, iar smoala în loc de var» [588], ei s-au dat mai mult sau mai puţin în puterea îngerilor celor străşnici în aşa măsură încît pînă la urmă şi-au primit pedeapsa îndrăznelii. Şi astfel aceşti îngeri insuflă de acum fiecărui popor o altă limbă, conducîndu-i apoi cum merita pînă în ţinuturile de la marginile pămîntului, pe unele în locuri cu climă fierbinte, pe altele în locuri cu climă îngheţată, dar grele deopotrivă de cultivat atît la unii, cît şi la alţii, la unii cu regiuni pline de fiare sălbatice, la alţii cu mai puţine vietăţi.

10. Apoi, după cum putem deduce înşine, din istorisirea care are şi o anumită doză de adevăr istoric, dar mai are şi un înţeles ascuns, trebuie să înţelegem că unii au păstrat limba lor primordială, pentru că nu s-au depărtat de Răsărit, ci rămîn şi azi legaţi de acest Răsărit şi în limba lui, aşa cum trebuie să deducem că numai aceia au moştenit partea Domnului şi poporului său, numele lui Iacob devenind astfel «partea lui de moştenire, Israel» [589], căci numai ei s-au plecat Stăpînului care i-a primit, pe cînd pe celelalte nu le-a primit decît spre a le pedepsi.

Să băgăm de seamă, atît cît se poate cere de la noi, oamenii, că în lumea celor care au fost împărţiţi Domnului ca parte de alegere, s-au făcut fărădelegi la început mai uşoare, care nu atrăgeau o totală părăsire a celor ce le-au săvîrşit, dar apoi mai numeroase şi încă nu chiar de neiertat. Desigur, trebuie să înţelegem că această stare a durat destul de lungă vreme şi că pe atunci exista încă posibilitatea de îndreptare şi că din cînd în cînd, într-adevăr, unii se şi îndreptau. Mai trebuie observat că în comparaţie cu păcatele săvîrşite, oamenii fuseseră lăsaţi în stăpînirea forţelor conducătoare ale altor regiuni. Loviţi mai uşor prin cazne şi pedepse aşa zicînd de îndreptare, unii s-au reîntors în ţinuturile lor, dar trebuie să spunem că pe urmă ei au îndurat asuprirea foarte aspră a asirienilor şi mai apoi a babilonienilor, cum îi numesc Scripturile. Dar

587. *Fac.* 11, 3.
588. *Fac.* 11, 4.
589. *Deut.* 32.

după aceea trebuie să recunoaştem că, în ciuda pedepselor primite, ei şi-au înmulţit şi mai mult păcatele şi de aceea au fost împrăştiaţi în celelalte părţi ale lumii de către conducătorii altor popoare, care le-au cotropit ţara. Căci conducătorul lor anume îi lasă să fie dezbinaţi de conducătorii altor neamuri, pentru ca, la rîndul lui, parcă din răzbunare personală, după ce a primit puterea de a smulge dintre celelalte neamuri pe cei pe care era în stare, s-o facă cu un anumit scop, dîndu-le legi şi rînduindu-le modul de vieţuire pentru ca să-i conducă spre scopul la care a condus pe aceia din cel dintîi popor, care n-au păcătuit.

Să înveţe dar din această istorie cei care sînt în stare să înţeleagă cu cît stă mai presus decît alte puteri, Cel care a primit în moştenire pe cei care n-au păcătuit de la început. El a reuşit să cheme oameni aleşi din rîndul tuturor popoarelor, să-i mîntuie din mîna celor care puseseră mîna pe ei ca să-i pedepsească şi să-i aducă sub legi şi la un fel de vieţuire care să-i ajute să-şi uite de vechile lor păcate. Dar, cum am spus, această istorie trebuie înfăţişată de noi şi în înţelesul ei ascuns, pentru ca să restabilim adevărurile falsificate de cei care au zis că diferitele regiuni ale lumii au fost sortite de la început unor forţe protectoare, care le-au încredinţat apoi conducătorilor lor şi în felul acesta au fost ele conduse. De la ele a împrumutat Celsus cuvintele citate.

11. Şi întrucît, prin păcatele lor, cei care s-au depărtat de Răsăritul (cel de sus) au fost încredinţaţi unui duh rău în puterea «unor patimi de ocară», «după poftele inimilor lor» [590], pentru ca scîrbiţi de păcat să-l urască, noi nu vrem să subscriem la cele afirmate de Celsus, că din pricina puterilor protectoare, sortite diferitelor ţinuturi ale lumii, ceea ce s-a întîmplat în fiecare ţinut e împlinit pe bună dreptate. În afară de aceasta, noi vom face ceea ce la ele nu-i pe placul acestor forţe. Căci vedem că e socotită drept pietate călcarea legilor stabilite de la început în unele regiuni din cauza legilor superioare şi dumnezeieşti pe care le-a aşezat Iisus, căci El e Cel mai puternic şi ne poate «scoate din acest veac viclean» [591] şi «a stăpînitorilor acestui veac, care sînt pieritori» [592]; dar în acelaşi timp ne-a oprit să ne aruncăm la picioarele Celui care s-a dovedit şi s-a arătat mai curat şi mai puternic decît toţi stăpînitorii, pe care Dumnezeu L-a vestit prin proorocii Săi cînd a zis: «Cere de la Mine şi-Ţi voi da neamurile moştenirea Ta şi stăpînirea Ta, margi-

590. *Rom.* 1, 28.
591. *Gal.* 1, 4.
592. *I Cor.* 2, 6.

nile pămîntului» [593]. El e «aşteptarea» noastră, a celor care am venit «dintre neamuri» [594] pentru că am crezut în El şi în Dumnezeu cel peste toate, Tatăl nostru.

XXIII

DESPRE SOARTĂ SAU ÎN CE CHIP NE PUTEM MÎNTUI PE BAZA FAPTELOR NOASTRE, DAR PE CARE DUMNEZEU LE CUNOAŞTE DE MAI ÎNAINTE. ÎN CE CHIP TREBUIE ÎNŢELES FAPTUL CĂ STELELE NU SÎNT CAUZA EVENIMENTELOR OMENEŞTI, CI NUMAI LE PREVESTESC; OAMENII NU LE POT CUNOAŞTE CU DE-AMĂNUNTUL, CI CHIAR ŞI PREVESTIRILE STAU ÎN GRIJA PUTERILOR CEREŞTI. DE UNDE PROVIN TOATE ACESTEA?

(Fragment din al treilea comentar la Facere
la cuvintele:
«Şi să fie spre semne, ca să deosebească anotimpurile, zilele şi anii» [595]**)**

1. Trebuie să susţinem cu toată tăria că luminoasele corpuri cereşti au fost făcute ca să marcheze diferitele etape cronologice, fiindcă nu există un alt soare, o altă lună şi alte stele. Nu numai multe din popoarele necreştine se înşeală pe tema credinţei în fatalism [596], potrivit căruia ar fi o legătură tainică între mersul întîmplător al astrelor, pe de o parte, şi între naşterea oamenilor la o anumită dată din zodiac, la împrejurările din viaţa popoarelor, a indivizilor, ba chiar şi a celor necuvîntătoare, pe de altă parte. Dar şi unii din cei despre care merge vorba că au crezut în Hristos sînt atraşi de credinţa că faptele oamenilor ar fi determinate, zicînd că e cu neputinţă ca lucrurile să poată decurge altfel decît cum au hotărît astrele prin diferitele lor poziţii. Cei ce răspîndesc o astfel de învăţătură ne duc la concluzia că rolul voinţei omeneşti este fără nici o importanţă, de aceea ar fi fără rost să mai ţinem cont de lauda şi mustrarea cuiva, precum şi de faptele lor bune sau rele. Dar dacă aşa ar sta lucrurile, atunci n-ar mai avea valoare nici învăţătura despre judecata lui Dumnezeu şi nici ameninţările celor păcătoşi care urmau să fie pedepsiţi şi, de bună seamă, nici răsplătirile făgăduite celor buni, pe care urma să-i dăruiască şi să-i fericească cu bunătăţi. Căci atunci, pe bună dreptate, nici una nici alta din toate acestea nu şi-ar mai avea nici un rost.

Dacă cineva ar lua în considerare urmările acestei învăţături, atunci şi-ar da seama că, dacă această doctrină şi credinţă ar fi adevărată,

593. *Ps.* 2, 8.
594. *Fac.* 49, 10.
595. *Fac.* 1, 24.
596. Numai în indicele «Filocaliei» cuvîntul soartă (εἱμαρμένη) îl întîlnim de trei ori (155, 14; 187, 17 şi 189, 25).

atunci nici venirea lui Hristos n-ar mai fi fost posibilă, după cum nici de vreo purtare de grijă prin Lege şi prooroci sau de vreo strădanie a Apostolilor pentru întemeierea Bisericilor lui Dumnezeu prin Hristos nu ar mai putea fi vorba. Nu cumva, după astfel de păreri îndrăzneţe, însuşi Hristos se va fi născut sub imperiul necesităţii, cu care se mişcă astrele şi tot aşa să fi învăţat, să fi activat şi să fi suferit toate, nu doar că Dumnezeu şi Tatăl tuturora I-ar fi dăruit puteri extraordinare, ci pur şi simplu pentru că stelele I le-ar fi dăruit ? Una din consecinţele acestor afirmaţii lipsite de credinţă şi de evlavie este să afirmăm că în loc să credem în Dumnezeu ar trebui să ne lăsăm conduşi de puterea oarbă a aştrilor [597]. Dacă ne-am lăsa convinşi de cele spuse de ei, atunci de ce oare va fi creat Dumnezeu o astfel de lume în care bărbaţi în toată firea să sufere ca femeile, deşi ei nu erau nicidecum vinovaţi de stricăciunea acelora, iar alţii, ajungînd ca nişte animale sălbatice, să se facă prin puterile lor nişte ticăloşi numai fiindcă Dumnezeu a făcut lumea aşa ca să se dedea la fapte crude şi neomenoase, la ucideri şi jafuri ? Ce va trebui să mai zicem despre cele ce se petrec între oameni şi despre cîte răutăţi se comit chiar de către cei mai de frunte dintre ei, mii de crime pe care le dezleagă de orice vinovăţie, prin aceste argumente foarte bune ale «întîmplării», pentru care îl fac pe Dumnezeu răspunzător şi vinovat de toate faptele rele şi stricate ? [598].

2. Unii din ei, acuzînd parcă pe Dumnezeu, susţin că binele e cu totul străin de fiinţa Lui, neavînd nici o legătură cu faptele amintite, pe care le pun numai pe seama demiurgului. Dar nu pot demonstra că ceea ce vor să susţină este drept şi adevărat. Căci, potrivit concepţiei lor, cum s-ar mai putea susţine că este drept un părinte care urzeşte asemenea răutăţi ? În al doilea rînd, trebuie să cercetăm ce anume spun despre ei înşişi ? Oare toate sînt supuse poziţiei astrelor ? sau există şi oameni liberi, în viaţa cărora nu intervine nimic fără voia lor ? Căci, dacă ei afirmă că sînt supuşi aştrilor, e limpede că aştrii sînt cei care i-au făcut să înţeleagă acest lucru, ba în urma acestei mişcări generale va fi înjosit şi Creatorul însuşi, lucru pe care nu-l admit din pricină că şi-au plăsmuit un zeu mai mare chiar decît El.

---

597. În vremea lui Origen şi pînă în evul mediu tîrziu calculele astronomice deveniseră o pasiune, pînă în cercurile celor mai culţi. Numai în limba greacă s-au păstrat sute de volume de scrieri în această privinţă, cum ne informează H. Hunger, *Catalogus codicum astrologorum graecorum*. Cf. H. Hunger, *Die hochsprachliche-profane Literatur der Byzantiner*, vol. II ; *Mathematik und Astronomie*, p. 221—260, München, 1978.

598. Se simte ironia fină în dosul acestor cuvinte. Nu trebuie uitat că în Alexandria mantica păgînă va înscrie şi pe la anii 400 o epocă înfloritoare prin activitatea învăţatei Hypatia şi a tatălui ei Theon. Hunger, *op. cit.*, p. 227.

Dacă însă obiectează că cele privitoare la aştri depăşesc pînă şi legile Creatorului, iar pentru ca spusa lor să nu pară o tăgadă inadmisibilă, să încercăm să ţintim mai cu tărie, prezentînd diferenţa dintre un obiect oarecare, produs de soartă, şi între un altul, liber de condiţii din afară. E limpede pentru cei ce cunosc astfel de cazuri că nu se poate cere nici un răspuns. La cazurile amintite, zadarnice ar fi şi rugăciunile, oricît de lungi ar fi. Căci dacă destinul este cel care hotărăşte fenomenele şi dacă aştrii sînt cauzele lor şi dacă nu poate exista nimic fără amestecul aştrilor, atunci nu mai are nici un rost să rugăm pe Dumnezeu să ne dăruiască ceva. Şi ce rost ar avea să mai lungim vorba, arătînd lipsa de evlavie a celui care îndrumă fără nici un temei atîtea poveşti în legătură cu soarta ? Pentru informare cred că sînt suficiente cele spuse.

3. Din ce parte să începem cercetarea citatului : «a aşezat luminători ca să fie spre semne», momentan nu ştim, dar îmi va veni în minte. Cei ce învaţă adevărul într-o problemă oarecare înfăţişează lucrurile în chip veridic, cum au fost ele în realitate, căci aşa le-au cunoscut, fiind martori oculari la ele şi ca unii care au văzut cu ochii lor suferinţa şi activitatea celor ce au pătimit şi au acţionat, aşa după cum le cunosc, ascultînd pe cei ce descriu nu cauzele acelor fenomene, ci decurgerea fenomenului însuşi. Să dăm acum cuvîntul celor ce pot să scrie de pe urma acţiunilor lor, istorisind cele ce au făcut şi cîte au suferit, dar precizînd şi neparticiparea la acele fapte ale unora care n-au avut atingere cu ele. Deci, dacă cineva ia informaţia de la un om care n-a avut nimic comun cu desfăşurarea evenimentelor, atunci se întîmplă una din următoarele alternative : sau nu-şi dă seama că cel ce l-a informat nu este nicidecum autorul acelor fapte, oricîte ar fi ele, despre care i s-a spus că s-au întîmplat sau care ar urma să aibă loc în curînd (în cazul acesta crezînd că cel ce l-a informat ar fi acţionat însuşi), sau că el va săvîrşi acele fapte despre care i s-a spus că s-au întîmplat sau că vor avea loc. În acest caz e limpede că el va crede greşit.

De pildă, dacă cineva, citind profeţia care arată dinainte despre trădarea lui Iuda, va crede că acea profeţie este pricina faptului care s-a împlinit mai apoi, fiindcă el din profeţie a aflat că se vor realiza cele proorocite despre Iuda. Dar, iarăşi, dacă se va crede că nu-i de vină profeţia, va învinui pe autorul ei care, în ultimă instanţă, este însuşi Dumnezeu, care a inspirat proorocia. După cum, dar, cuvintele care prooroceau despre fapta lui Iuda, cînd le cercetăm mai bine, arată limpede că nu Dumnezeu este cauza trădării lui Iuda, ci cunoscînd Dumnezeu mai dinainte ceea ce avea să facă răutatea aceluia, Dumnezeu l-a lăsat să lucreze, tot astfel, dacă cineva se adînceşte în gîndul că Dum-

nezeu este înainte văzător şi şi-a exprimat raţiunile prevederilor Lui, acela înţelege că pricinile faptelor nu stau nici în cel ce le cunoaşte dinainte, nici în cuvintele care exprimă raţiunile acestei înainte-cunoaşteri (a lui Dumnezeu).

4. Cît despre faptul că Dumnezeu cunoaşte cu mult dinainte tot ce va fi, acest lucru îl putem înţelege ca pe o axiomă limpede a puterii Sale şi fără Sfintele Scripturi, chiar numai din ideea despre Dumnezeu. Dar dacă trebuie să dovedim acest lucru şi din Scripturi, sînt foarte multe proorocii care îl exemplifică. Despre situaţia Susanei, Dumnezeu, care cunoaşte toate înainte de a fi ele, iată cum se exprimă prin gura Susanei : «Dumnezeule cel veşnic, Cunoscătorul celor ascunse, care ştii toate mai înainte de a se face, Tu ştii că minciuni au spus ei asupra mea» [599]. Mai limpede au fost descrise în legătură cu un rege minunile şi faptele care aveau să se împlinească cu mult mai tîrziu. Iată cum sună proorocia din cartea a III-a a Regilor : «Şi a aşezat şi Ieroboam o sărbătoare în luna a opta în ziua cincisprezece a lunii, în Bethel, asemenea cu sărbătoarea care era în Iuda şi a adus jertfe pe jertfelnic. Tot aşa a făcut şi la Bethel, ca să aducă jertfe viţeilor pe care-i făcuse» [600]. Şi puţin mai jos, iată ce zice : «Şi iată un om al lui Dumnezeu a venit după cuvîntul Domnului din Iuda la Bethel, în timpul cînd Ieroboam se afla la jertfelnic ca să tămîieze. Şi a grăit cuvîntul Domnului înaintea jertfelnicului şi a zis : Jertfelnice, jertfelnice, aşa zice Domnul, iată că i se naşte casei lui David un fiu, numele lui Iosia ; şi va jertfi pe tine pe preoţii înălţimilor care acum tămîiază înaintea ta şi oase omeneşti va arde pe tine. Şi a dat în ziua aceea şi un semn zicînd: iată semnul după care se va cunoaşte că Domnul a grăit acestea : «Jertfelnicul acesta se va despica şi cenuşa care este pe el se va împrăştia» [601]. Puţin mai pe urmă, Scriptura arată că şi jertfelnicul s-a despicat şi cenuşa de pe el a fost împrăştiată, — după semnul pe care l-a dat omul lui Dumnezeu, prin cuvîntul Domnului.

5. Şi în vremea lui Isaia, care a fost cu mult înainte de robia babilonică, după care robie, Cyrus, regele perşilor, a dat ajutor iudeilor la clădirea templului, care s-a făcut pe vremea lui Ezdra, s-au proorocit despre Cyrus următoarele : «Aşa zice Domnul Dumnezeu către unsul Meu Cyrus, pe care l-am luat de mîna cea dreaptă ca să-l asculte popoarele şi voi zdrobi puterea regilor şi voi deschide uşi înaintea lui şi cetăţile nu se vor închide dinaintea lui. Eu voi merge înaintea lui şi munţii îi voi preface în şesuri, voi zdrobi porţi de aramă şi zăvoare de fier voi frînge. Şi îţi voi da comori ascunse, îţi voi deschide taine ne-

599. *Sus.* 42.
600. *III Regi* 12, 32.
601. *III Regi* 13, 1—3.

văzute, ca să cunoşti că Eu sînt Domnul Dumnezeu, Cel ce cheamă numele Său Dumnezeul lui Israel. Pentru fiul Meu Iacov şi pentru alesul Meu Israel te voi numi cu numele Meu şi te voi primi» [602]. Din cuvintele acestea se vede limpede că din pricina poporului, căruia Cyrus îi făcuse bine, Dumnezeu i-a dăruit lui, care nu cunoştea religia evreiască, să domnească peste multe popoare. Acestea le putem cunoaşte şi din istoricii greci, care au scris întîmplările proorocite despre Cyrus.

Încă şi în cartea lui Daniil, i se arată lui Nabucodonosor, care pe atunci era rege, domniile care aveau să urmeze după el. Şi i se arată prin figură : domnia babilonienilor este numită «de aur», a perşilor «de argint», a macedonenilor «de aramă», a romanilor «de fier». Şi iarăşi, la acelaşi prooroc, evenimentele din timpul lui Darius şi al lui Alexandru, regele macedonenilor, şi al celor patru diadohi, deci şi din timpul lui Ptolemeu care avea să domnească în Egipt, care a fost poreclit Lagon, s-au proorocit în chipul următor : «Şi iată, un ţap venea de la apus pe deasupra feţei pămîntului şi ţapul avea un corn între ochi. Şi a venit pînă la berbecul cel cu două coarne pe care l-am văzut stînd în faţa rîului Ubal şi s-a năpustit spre el cu toată tăria puterii lui. Şi l-am văzut cum s-a apropiat de berbec, s-a întărîtat împotriva lui şi a lovit berbecul şi i-a sfărîmat cele două coarne, iar berbecul nu avea putere să i se împotrivească. Şi l-a aruncat la pămînt şi l-a călcat în picioare şi nu era cine să scoată pe berbec din puterea ţapului. Şi ţapul a crescut foarte şi cînd a ajuns puternic, cornul său cel mare s-a sfărîmat şi am zărit patru coarne crescînd în locul lor spre cele patru vînturi ale cerului. Şi din unul din ele a ieşit un corn mic, care a crescut afară din cale către miază-zi şi apus» [603].

Ce să mai zic despre proorociile cu privire la Hristos, că locul naşterii Sale va fi Betleemul, că va creşte în Nazaret, că va fugi în Egipt, că va face minuni şi apoi în ce chip va fi trădat de Iuda, cel chemat la apostolie ? Desigur toate acestea sînt semne ale preştiinţei lui Dumnezeu. Dar Mîntuitorul Însuşi zice : «Cînd veţi vedea Ierusalimul înconjurat de oşti, atunci să ştiţi că s-a apropiat pustiirea lui» [604]. Căci El a prezis sfîrşitul Ierusalimului, dărîmarea lui care avea să fie mai pe urmă.

6. Este timpul să arătăm că nu întîmplător cunoaşte Dumnezeu lucrurile mai înainte, pentru ca să spunem şi de aştri că au fost aşezaţi să fie semne deosebitoare. Trebuie să înţelegem că stelele sînt rînduite să se mişte în aşa chip încît cele numite planete (mobile) să se mişte în faţa celor fixe. Acestea devin semne de cunoaştere pentru fiecare întîm-

602. *Is.* 45, 1—3.
603. *Dan.* 8, 5 ş.u.
604. *Lc.* 21, 20.

plare în parte și despre toate în general, prin mișcările lor. Acestea nu urmează să le cunoască oamenii (căci omului îi e dat să cunoască cu mult mai mult decît ar fi omenește posibil să cunoască din mișcarea stelelor ce ar avea de făcut sau de suferit în viață), ci mișcările astrelor urmează să le cunoască puterile cerești, care din mai multe motive trebuie să le știe, după cum vom arăta mai departe. Emancipîndu-se oamenii de poruncile date și nevrînd să ia învățătură nici din căderea îngerilor [605], care și-au călcat și ei rînduiala lor, necum să se înțeleagă de pe urma căderii neamului omenesc în păcat, învață lucruri greșite despre stele, susținînd că cei de la care primesc semnele sînt pricina acelor evenimente, despre care rațiunea nu afirmă decît că stelele le anunță. Despre aceste două lucruri vom discuta îndată pe scurt, cît vom putea mai cu grijă. Va fi vorba, așadar, de următoarele patru probleme: 1. Dacă Dumnezeu cunoaște din veac faptele fiecăruia, atunci mai poate depinde de noi mîntuirea ? 2. Modul în care trebuie înțeles rolul stelelor în viața oamenilor e că ele nu sînt determinante, ci cel mult semnificative ; 3. Omului nu-i este dat să cunoască în amănunte astfel de lucruri, așa ceva e numai de resortul puterilor mai mari decît el ; 4. Iar în al patrulea rînd vom cerceta de ce a făcut Dumnezeu semnele, ca să le cunoască numai puterile cerești.

7. Acum să vedem prima chestiune. Mulți dintre autorii greci, observînd lucrurile cu multă chibzuință, susțin că tot ce se întîmplă e supus necesității [606] și că dacă Dumnezeu cunoaște dinainte toate, rolul voinței omului în opera sa de mîntuire e inexistent. În chipul acesta ei au îndrăznit să susțină o dogmă peste măsură de nelegiuită, la care au mai adăugat, cum spun ei, tocmai ceea ce era mai de laudă la Dumnezeu, adică anulînd cu totul rolul voii omenești, motiv pentru care nu mai știi de ce trebuie admirată virtutea și de ce trebuie osîndit păcatul. Ei susțin că dacă Dumnezeu știe din veac despre cutare om că va fi nedrept și va săvîrși nedreptățile cutare și cutare, iar cunoașterea lui Dumnezeu este nemincinoasă, atunci omul acela va fi în realitate nedrept și va săvîrși cu adevărat fărădelegi, după cum era prevăzut că le va face. El nu va putea săvîrși decît fapte rele, fiind predestinat să nu poată săvîrși alte fapte decît cele pe care Dumnezeu știe din veac că le va face acel om. Iar dacă omul nu poate să facă altceva, atunci nimeni nu-l poate mustra că nu face imposibilul. În cazul acesta învinovățim zadar-

605. Desigur se gîndește la cele relatate de Isaia 14, 12.

606. Prin καταναγγάζω = constrîng (citat în Filocalie de mai multe ori, 195, 14, 198, 28, a se vedea și Migne, *P.G.*, II, 86), Origen caută să exprime concepția greșită a celor ce cred în predestinație, în destin. Pe bună dreptate se întreabă el : în acest caz de ce ar mai trebui amintită virtutea și condamnat păcatul ?

nic pe cei nedrepți. După cum, dar, omul e predestinat spre nedreptăți și spre alte feluri de păcate, tot așa se întîmplă și la cei predestinați să facă așa numitele fapte bune. Acei cugetători greci spun că urmarea faptului că Dumnezeu știe viitorul este că mîntuirea nu depinde de noi.

8. Împotriva acestor gînditori trebuie să spunem că, atunci cînd Dumnezeu a început să zidească lumea, n-a făcut nimic fără cauză și El străbate cu mintea Lui fiecare eveniment viitor, văzînd că, dacă a acționat într-un anumit fel, atunci și consecințele vor fi de același fel, iar dacă le-ar săvîrși în alt fel, atunci și răsplata va fi alta, după cum e temeiul. Și așa se vor desfășura lucrurile pînă la sfîrșitul lumii, prevăzînd cu veacuri înainte toate cîte vor avea loc, dar fără să fie nicidecum cauză a fenomenelor pe care le cunoaște. După cum atunci cînd cineva vede o altă persoană că merge împleticindu-se pe drum alunecos și dacă, fără să știe, se întîmplă ca persoana aceea să alunece și să cadă, cel ce a văzut-o alunecînd nu este vinovat de alunecarea aceea, tot așa trebuie să înțelegem că și Dumnezeu care știe dinainte pe fiecare cum se va comporta, vede și cunoaște și cauzele pentru care va fi într-un fel sau altul, știind dinainte că va comite un păcat sau că va săvîrși cutare faptă bună. Dar trebuie să spunem că nu prestiința lui Dumnezeu este pricina celor viitoare. Căci Dumnezeu nu are nici un amestec cu păcatul, cînd păcatul va fi săvîrșit. Este paradoxal, într-adevăr, să spunem că viitorul ar fi cauza felului în care Dumnezeu îl prevede. Căci un fapt se întîmplă nu fiindcă Dumnezeu îl știe, ci tocmai fiindcă urma să se întîmple îl știe Dumnezeu că așa va fi.

Este nevoie aici de o explicație amănunțită. Căci dacă cineva ar tîlcui cuvintele «Oricum, tot se va întîmpla», prin faptul că trebuie neapărat să se întîmple așa cum soarta a hotărît-o, nu i-am da dreptate. Noi susținem că nu era neapărat nevoie ca Iuda să se facă vînzător, numai fiindcă Dumnezeu știe dinainte că Iuda va fi vînzător. Căci în proorociile despre Iuda sînt descrise mustrările și suspinurile care arată răutatea lui în fața orișicui. Dar nu s-ar fi proorocit împotriva lui cuvinte de hulă dacă ar fi fost silit să trădeze, chiar dacă el n-ar fi voit-o, după cum, tot așa, nici apostolii n-ar fi fost făcuți apostoli dacă ar fi fost siliți la așa ceva. Vezi dacă nu cumva tocmai acest lucru reiese și din cuvintele pe care le citățm și care sună așa: «Și nici să aibă orfanii lui miluitor», «pentru că nu și-a adus aminte să facă milă și a prigonit pe cel sărman, pe cel sărac și pe cel smerit cu inima, ca să-l omoare. Și a iubit blestemul și-i va veni lui, și n-a voit binecuvîntarea și se va depărta de el» [607]. Dacă cineva va explica citatul cu «oricum, tot va fi»,

607. *Ps.* 108, 14.

zicînd despre cutare lucru că așa va fi, cu toate că ar putea să fie și altfel, vom admite că acesta este adevărul. Căci nu se poate să mintă Dumnezeu. Dar s-ar putea ca și Dumnezeu să conceapă cele ce s-ar putea întîmpla, dar nu s-au întîmplat, ca la niște lucruri care ar fi posibil să se întîmple, ori nu.

9. Dar să încercăm să fim mai clari. Dacă se admite, pe de o parte, că Iuda e apostol la fel cu Petru, se acceptă implicit că Dumnezeu gîndea despre Iuda că avea să rămînă la fel cu Petru. Dacă, pe de altă parte, a fost cu putință ca Iuda să devină trădător, atunci a fost cu putință și ca Dumnezeu să gîndească despre Iuda că avea să fie trădător. Dumnezeu, cunoscînd dinainte ambele alternative posibile, știe și aceea că numai una dintre alternative se va putea realiza. El a cunoscut dinainte realitatea, că adică Iuda avea să fie vînzător. Dar faptul despre care Dumnezeu avea cunoștință ar fi putut să fie altul. Și dacă ai spune despre cunoașterea lui Dumnezeu că ea știe că omul cutare va săvîrși fapta cutare, tot așa am putea spune și contrarul. Dintre cele două alternative, Dumnezeu știe pe care o va alege omul. Căci precum nu este posibil ca omul să se teamă de cineva, dacă nu i-ar porunci Dumnezeu, este important în aceeași măsură să se accepte despre cineva că poate și să nu asculte de aceeași părere, căci izvorul groazei nu vine din faptul că ești om, ci din faptul că poți și să te înțelepțești, dar și să te pierzi [608].

Întrucît aceste două facultăți există în om, cel ce nu ia seama la cuvintele educative va cădea sub puterea răului. În schimb, cel ce caută cu adevărat binele și vrea să trăiască în conformitate cu el, e stăpînit de tendința spre mai bine. Dacă cel dintîi s-a aruncat numai în plăceri, desigur că el nu se zbate să mai caute binele, pe cînd celălalt, fiind mînat de bunul simț și de sfaturile bune, se zbate să se convingă ce anume ar fi mai bine. Cu alte cuvinte, unul alege plăcerea, nu doar că n-ar putea s-o respingă, ci nici măcar nu încearcă să se lupte cu ea, pe cînd celălalt o disprețuiește, văzînd cîtă urîțenie se ascunde în ea.

10. Cît despre faptul că prestiința lui Dumnezeu nu determină evenimentele în legătură cu care e pusă, pe lîngă cele zise mai înainte, vom mai adăuga cîteva. În multe locuri din Scriptură Dumnezeu poruncește proorocilor să predice pocăința, fără să dea să se înțeleagă dinainte că ascultătorii se vor întoarce de la păcatele lor sau vor rămîne în ele. Astfel, la Ieremia se spune : «Poate vor asculta și se vor pocăi» [609]. Dumnezeu nu zice acest lucru fiindcă nu știe dacă evreii se vor pocăi sau

608. A se reține afirmația : «izvorul groazei nu vine din faptul că ești om, ci din faptul că poți să te și mîntuiești, dar să te și pierzi».

609. *Ier.* 26, 3.

nu, ci exprimă prin aceste cuvinte egalitatea ambelor posibilităţi, pentru ca nu cumva, anunţîndu-şi preştiinţa, să facă pe ascultători să se descurajeze, prezentîndu-le slova Sa ca pe ceva care vine în chip forţat. Ca şi cum întoarcerea de la păcate nu ar fi depins de ei, ci ca şi cum tocmai preştiinţa divină ar fi pricina păcatelor.

Şi iarăşi, dacă unii, fără să cunoască binele pe care Dumnezeu îl ştia dinainte, ar fi fost în stare să se împotrivească şi să se lupte cu răutatea pentru a trăi în virtute, acestora preştiinţa lui Dumnezeu le-ar fi devenit pricină de izbăvire. Ei nu s-ar mai fi împotrivit cu tărie păcatelor, dacă, oricum, ce s-a prezis tot s-ar fi întîmplat. Şi astfel, binele prevăzut de Dumnezeu le-ar fi fost o piedică în calea binelui. Aşadar Dumnezeu, ca un bun purtător de grijă al tuturor celor din lume, pe bună dreptate ne-a privat de darul de a putea cunoaşte viitorul. Căci cunoaşterea celor viitoare presupune formarea unor păreri proprii care ne obligă să luptăm împotriva răutăţii, fără să cedăm păcatului, căci altfel am deveni foarte curînd robii lui. Dar oricîtă trudă s-ar cere cuiva la săvîrşirea unor fapte bune şi frumoase, preştiinţa totuşi i-ar vesti că, oricum, binele acela se va împlini. Dar spre realizarea binelui avem nevoie de putere şi de deosebită încordare. Însă faptul că ştim dinainte că binele există, acceptăm orice nevoinţă în vederea lui. Căci altfel, nu vom avea interes să facem nici bine, nici rău.

11. Fiindcă am spus că Dumnezeu ne-a orbit cu privire la viitor, trebuie să cercetăm dacă putem întări acest sens cu un verset din Cartea Ieşirii : «Cine a făcut pe om mut sau surd — sau cu vedere sau orb ? Oare nu Eu, Domnul Dumnezeu ?» [610]. Or, ca să-l fi făcut pe acelaşi om şi văzător şi orb, trebuie neapărat să-l fi făcut văzător al celor prezente, dar nevăzător al celor viitoare. Dar ceea ce zice despre surd şi mut, nu e timpul să le tîlcuim acum. E drept că motivul celor mai multe fapte de ale noastre e independent de noi, fapt pe care-l mărturisim şi noi. Dacă la cele independente de noi nu se întrunesc anumite condiţii, atunci nici anumite fapte, care depind de noi, nu se vor împlini. Dar iarăşi, se realizează şi unele fapte, care depind de noi, dar a căror cauză este independentă de voia noastră. Dacă unele din faptele independente de noi nu se realizează, atunci nu se vor săvîrşi nici anumite fapte care depind de noi. Iar dacă noi facem o faptă cu voia noastră, ca urmare a celor întîmplate mai înainte fără voia noastră, ar fi cu putinţă ca să facem alte fapte decît cele pe care le-am făcut, ca o urmare a celor întîmplate mai înainte. Dacă cineva se întreabă ce procentaj reprezintă participarea voii noastre la fapte care au loc realmente şi la care mai rămîne şi loc

610. *Ieş.* 4, 11.

de a nu le imita pe de-a-ntregul, acela se vede că a uitat partea din lume care conține societatea omenească. Și cu aceasta cred că am arătat destul de amănunțit că prestiința lui Dumnezeu nu predestinează în nici un fel desfășurarea faptelor viitoare.

Și din nou despre aceeași problemă

(din cartea a II-a «Contra lui Celsus»)

12. Celsus crede că ceea ce s-a prezis prin vreo prestiință se întîmplă din pricină că a fost prezis. Noi, însă, nu sîntem de această părere, ci spunem că nu cel care prezice e cauza faptului care are să se întîmple din motivul că a fost prezis, ci evenimentul viitor (care s-ar fi întîmplat și fără să fi fost prezis) este cel care oferă văzătorului pricina de a-l prezice. Mai mult, totul e viu în prestiința proorocului : se poate ca un lucru să se întîmple, după cum tot așa se poate ca el să nu se întîmple, dar una din două totuși se va întîmpla. Noi nu zicem că prezicătorul anulează posibilitatea ca ceva să se întîmple sau nu, sau, cum am zice cu alte cuvinte, cutare lucru trebuie neapărat și între orice împrejurări să se întîmple, pe cînd altceva n-ar fi cu putință să se întîmple. Observația aceasta se potrivește la orice proorocie care are în vedere lucruri ce depind de noi, chiar dacă ele se pot citi în Sfintele Scripturi sau în istoriile grecilor. Concluzia greșită sau, cum se exprimă logicienii, concluzia falsă nu ar fi deci deloc falsă, după părerea lui Celsus, cu toate că falsitatea apare în ochii oricărui om care judecă.

Ca să se înțeleagă acest lucru, voi cita din Scriptură proorociile care privesc pe Iuda, sau cuvintele Mîntuitorului nostru, cu care prevestea El trădarea acestuia, iar din istoricii greci răspunsul oracolului dat lui Laios (socotind momentan că pasajul ar fi autentic, întrucît, oricum, el nu atinge problema noastră. În psalmul 108, se pun în gura Mîntuitorului următoarele cuvinte în legătură cu Iuda : «Dumnezeule, lauda mea n-o ține sub tăcere. Că gura păcătosului și gura vicleanului asupra mea s-au deschis» [611]. Dacă vei cîntări bine conținutul psalmului, vei afla că în el s-a prevestit trădarea Mîntuitorului precum și aceea că pricina acestei trădări e în Iuda, care se face vrednic de blestemele rostite asupra lui din cauza răutății lui. El suferă această pedeapsă pentru că «nu și-a adus aminte să facă milă și a prigonit pe cel sărman și sărac». Și-ar fi putut, așadar, aduce aminte «să facă milă» și să nu prigonească pe cel pe care-l prigonea, dar, deși ar fi putut-o, departe de a o face, a trădat, așa că e vrednic de blestemele pe care le conține proorocia îndreptată împotriva lui.

611. *Ps.* 108, 1—2.

Iar dintre greci voi cita oracolul făcut lui Laios în modul de mai jos, pe care cîntăreţul l-a rostit prin cuvinte asemănătoare. Iată ce-i zice omul care a prevestit viitorul : «Fereşte-te să însămînţezi, pe toţi zeii în brazda roditoare. De vei face un copil, acesta te va omorî şi toată casa ta se va prăbuşi în sînge» [612]. Şi de aici se vede limpede că Laios ar fi putut să nu însămînţeze «în brazda roditoare» căci prezicătorul nu i-ar fi poruncit un lucru imposibil. Dar era posibil şi să însămînţeze. Nici una, nici cealaltă nu se impuneau în mod silit. Şi pentru că nu s-a ferit să nu însămînţeze «în brazda roditoare», urmarea a fost că, pentru că a însămînţat, a suferit nenorocirile tragice ale lui Oedip, ale Iocastei şi copiilor lor.

13. Aşa-zisul «argument leneş» e un sofism ca şi cel pe care-l adresăm prin ipoteză unui bolnav şi pe care-l facem să-şi schimbe părerea de a căuta medic pentru refacerea sănătăţii. Iată formularea lui : dacă soarta vrea să te însănătoşezi, ori chemi tu doctorul, ori nu-l chemi, te vei vindeca. Dar dacă soarta nu vrea să te vindeci, ori vei chema doctor, ori nu vei chema, nu te vei vindeca. Soarta, însă, este ori să te vindeci — ori să nu te vindeci. În zadar vei chema doctorul. Dar la acest argument ţi se poate opune altul. Dacă soarta-ţi spune că vei avea un copil, atunci ori te apropii de o anumită femeie, ori nu te apropii de ea, tu tot vei procrea. Dar dacă soarta nu-ţi făgăduieşte urmaş, atunci ori te apropii de o femeie, ori nu te apropii, tu tot nu vei procrea. Soarta ta însă era ori să procreezi, ori nu. Aşadar, în zadar te mai şi apropii de o femeie. Numai cît, în acest exemplu, pentru că nu-i nici mijloc şi nici posibilitate să procreezi fără să te apropii de o femeie, urmează că nu în zadar te apropii de o femeie. Tot aşa, dacă medicina e mijlocul de a te vindeca, atunci va trebui să recurgi la doctor şi e greşit să spui : «e în zadar să chem un doctor» [613].

Am prezentat toate aceste argumente din pricina prea înţeleptului Celsus care a zis : «Dacă a prezis aceste evenimente ca un Dumnezeu, atunci ar fi trebuit neapărat ca prezicerea să se fi întîmplat». Dacă prin «neapărat» el înţelege «în chip necesar», l-am contrazice, pentru că e tot atît de probabil ca evenimentul să nu se întîmple. Dar dacă prin «neapărat» ar vrea să spună că «va avea loc», atunci nimic nu împiedică să fie adevărat, chiar dacă-i posibil să nu se întîmple ; oricum, acest lucru nu afectează raţionamentul. Într-adevăr, din prezicerea exactă făcută de Iisus în legătură cu trădarea sau renegarea lui Iuda nu rezultă că

612. Euripide, *Fenicienele* 18—20. Cazul a fost mult discutat de cercetători. A se vedea notele lui M. Borret la *Origène, Contre Celse,* tome I (Paris, 1967), p. 340—341.

613. Şi acest caz a provocat multe discuţii. Cicero, *De fato* 12, 28, Leibnitz, *Teodiceea,* prefaţa, citat după Borret, p. 342—343.

prezicerea a fost cauza purtării lui păcătoase și nelegiuite. I-a văzut însă sufletul lui nelegiuit căci «El Însuși cunoștea ce era în om» [614] și după ce a văzut ce e în stare și pînă unde l-a dus lăcomia și lipsa de credincioșie pe care nu trebuia s-o arate față de învățătorul său, zice între altele : «Cel ce a întins cu Mine mîna în blid, acela Mă va vinde» [615].

Din tomul al treilea la Cartea Facerii :

14. Dar va trebui să arătăm și despre stele că nu sînt nicidecum cauzele acțiunilor omenești, ci ele pot fi cel mult semnificative [616]. E clar că dacă cineva ar socoti poziția unei stele drept cauză a unor evenimente omenești, acela va trebui să indice motivul acestui lucru. Or, nu poziția în care se află azi un astru e cea care ar putea fi socotită pricină a unor evenimente din trecut, fie ele fapte din afară, fie fapte legate de oameni, pentru că orice cauză trebuie să fie mai veche decît efectul ei. Iar după învățăturile celor care susțin influența astrelor, se pare că astrele se referă la fapte omenești mai vechi decît poziția lor acutală. Ei susțin că înțeleg, bunăoară, soarta omului după felul cum înclină aștrii spre vertical, deducînd binele sau răul numai în general sau prezicîndu-l chiar în amănunte după animalele din zodiac. Cred că e de importanță să se știe pe care anume din stele a întîlnit-o orizontul dinspre răsărit, care dinspre apus, care dinspre miazăzi și care dinspre miazănoapte. Și, după ce au stabilit astrele despre care cred ei că sînt semnificative, combină configurația viitoare a pruncului după clipa în care s-a născut. Ei cercetează nu numai viitorul după clipa nașterii celui în chestiune, ci și trecutul, adică despre cele dinainte de nașterea lui, despre neamul și semința lui, despre tatăl său, oricum ar fi fost el, bogat sau sărac, întreg la trup sau schilav, cu năravuri bune sau rele, cu avere sau fără, avînd cutare sau cutare faptă. La fel se orientează și după mamă și, unde e cazul, și după frații mai mari.

15. Să zicem că în legătură cu cunoașterea prezentului ei se apropie, într-adevăr, de ceva real, cu toate că mai tîrziu vom dovedi că nici

614. *In.* 2, 25.
615. *Mt.* 26, 23.
616. După cum notează Robinson la aparatul critic (pag. 202), pasajul acesta se regăsește parțial și în cunoscuta lucrare a lui Eusebiu de Cezareea, *Praeparatio evangelica liber VI caput XI*; Migne, *P.G.* 21, 496—505, text care se acoperă cu cel din «Filocalia», dar numai de la paginile 202—207, restul de la 207—210 (cap. XXIII, 19-21) păstrîndu-se numai aici, în «Filocalia». Cînd Eusebiu încheie pasajul luat din Origen afirmă «acestea le-am luat din acel vestit bărbat». De fapt, în cartea VI Eusebiu are încă reproduse o serie de alte pasaje din unii filosofi greci, mai ales Hrisip și Alexandru de Afrodisia, ale căror opinii în legătură cu influența astrelor asupra vieții, deci despre predestinație, le combate. Așa a intercalat Eusebiu și de la Origen acest pasaj care tratează despre aceeași problemă.

acestea nu sînt preziceri adevărate. De aceea să-i întrebăm pe cei ce susţin că faptele oamenilor sînt determinate de stele, cum se poate ca poziţia actuală a astrului să influenţeze faptele din trecut ale cuiva? Dacă aşa ceva este de neînchipuit, fiindcă nu putem afla adevărul despre clipa în care au fost săvîrşite faptele mai vechi, — atunci este limpede că nu stelele cu mişcările lor anumite pe cer sînt cele care au pricinuit evenimentele petrecute înainte ca stelele să aibă poziţia respectivă. Iar dacă este aşa, cel ce poate admite adevărul despre stele presupune despre viitor exact ce am spus despre trecut: el va declara adevărul, că stelele nu sînt cauză a evenimentelor, ci numai nişte indicatoare. Dacă zice cineva că stelele nu cauzează trecutul, ci alte mişcări au fost cauzele faptelor trecute, iar mişcarea de acum a astrelor numai le indică, atunci nici despre viitor nu s-ar putea deduce decît lucruri semnificative în legătură cu poziţia stelelor la naşterea cutăruia sau cutăruia.

Luaţi seama însă ce deosebire este între a concepe că un lucru este produs de stele şi între a lua în seamă doar ceva ca semnificativ pentru el. Neputînd să sesizeze această deosebire, ei aprobă pînă la urmă, cu multă cumineţenie, că nici un eveniment omenesc nu este produs ci, cel mult, prevestit de stele, aşa cum am zis mai sus. Iar dacă vede că nici trecutul şi nici viitorul nu sînt determinate de astre, atunci omul va trebui să admită că acest lucru îl face numai raţiunea lui Dumnezeu printr-un cuvînt profetic. Căci dacă, precum am arătat mai înainte, nu ne tulbură faptul că Dumnezeu ştie mai înainte ce va face fiecare, tot astfel nici semnele pe care le-a rînduit Dumnezeu ca să prevestească cele viitoare nu împiedică libertatea noastră. Ci, ca într-o carte în care este scris viitorul, aşa conţine cerul întreg prevestirea celor viitoare, parcă ar fi o carte a lui Dumnezeu [617]. Căci, în rugăciunea lui Iosif, aşa s-ar putea înţelege cuvîntul lui Iacov: «Căci am citit pe întinderea cerului cîte se vor întîmpla nouă şi fiilor noştri» [618]. Poate şi citatul următor: «Cerul se va strînge ca un sul de hîrtie» [619]. E limpede că acele cuvinte, care conţin semne despre viitor, au fost lăsate în suspensie şi se vor împlini precum au fost spuse, la fel cum s-au împlinit şi proorociile, a căror realizare a fost cunoscută prin rezultat. Aşa încît rolul stelelor e cel mult să indice după cuvîntul care zice: «A pus stelele spre semne». Iar Ieremia, adresîndu-se parcă nouă şi făcîndu-ne să ne temem de pre-

617. În text: Cerul — carte a lui Dumnezeu (ὁ πᾶς οὐρανὸς οἱονεὶ βίβλος ὢν Θεοῦ). Robinson notează drept referinţă pentru acest text un comentar iudeu «Test. Aser» 7.
618. *Is.* 34, 4.
619. *Is.* 34, 4.

vestiri și poate bănuind că de aici începe frica, zice : «Nu vă înfricoșați de semnul din cer» [620].

16. Dar să vedem și al doilea argument la teza că stelele nu cauzează ci, cel mult, indică evenimentele.

Plecînd de la mai multe cazuri de ursire la naștere, am putea trage concluzii pentru un caz sau altul. Fac o ipoteză, admițînd că cunoașterea lor se poate aplica la oameni. Să luăm cazul unui om care a fost prins și jefuit de tîlhari, care apoi l-au omorît. Ei zic că chiar dacă ar avea mai mulți frați, se poate cunoaște încă de la naștere, după prevestirea stelelor, și anume după semnele de la naștere, care va fi cel care va fi omorît de tîlhari. Și tot așa spun că s-ar putea deduce, după felul nașterii, cine-i tatăl lui, nașterea tatălui lui, a mamei, a soției, a fiilor, a casnicilor și a prietenilor lui, ba chiar și a ucigașilor lui. Dar cum să fie posibil ca din atîtea nașteri să fie conținută în poziția stelelor numai nașterea cutăruia sau cutăruia ? În orice caz, nu este de crezut că poziția astrelor la nașterea unui oarecare om poate fi cauza evenimentelor viitoare prin care va trece acel om, ci cel mult doar indicatoare. Căci este de-a dreptul nebunesc să afirmi că felul cum s-a născut fiecare să constituie pricina omorîrii lor, așa încît din cincizeci de nașteri diferite, una să conțină prezicerea că individul cutare sau cutare va fi omorît de tîlhari !

Nu știu, de pildă, cum ar putea să se susțină pînă la urmă din poziția stelelor la nașterea iudeilor care aveau să fie tăiați împrejur la cea de a opta zi cîți vor fi mutilați și schingiuiți, căzînd de arșiță și de răni, avînd nevoie toți deodată de medic, pentru ca să revină la viață ! Iar ismaeliții din Arabia se taie împrejur la treisprezece ani, după cum se povestește despre ei. Și iarăși despre unii din etiopieni se zice că-și jupoaie pielea de pe oul genunchiului, iar amazoanele își taie amîndoi sînii. Cum determină stelele mutilările la aceste popoare ? Cred că nu vom putea răspunde nimic la aceste chestiuni pînă nu vom stabili adevărul.

Tot așa nu știu cum au alunecat oamenii atît de jos să susțină ghicirea viitorului după zborul păsărilor sau după măruntaiele animalelor care, nici ele, nu conțin cauza, ci sînt cel mult niște indicii, după cum nici din cititul astrelor nu se poate trage vreo concluzie asupra zilelor de naștere. Căci, atît cît se poate cunoaște — și admitem că se poate — vine de acolo de unde vine și puterea cunoașterii. Cum am putea cunoaște trecutul după astre, după zborul păsărilor sau după măruntaiele animalelor jertfite sau după sucitul stelelor ? Cred că aceste argumente vor fi

620. *Ier.* 10, 2.

deocamdată suficiente ca să înlăture credința că astrele sînt cauza evenimentelor omenești.

17. Și acum să cercetăm dacă este adevărat ceea ce am admis, ca nefiind potrivnice rațiunii, anume că oamenii pot înțelege ce sînt mișcările astrelor, dar și semnele care se arată prin aceste mișcări. Specialiștii în materie susțin că pentru a cunoaște viitorul după horoscop, trebuie să știm nu numai sub ce semn al zodiacului este cutare stea, ci și în ce grad al lui și în ce minută. Specialiștii mai susțin că acest lucru trebuie stabilit pentru fiecare planetă, cercetînd relația ei cu stelele fixe. Și iarăși, zic ei, trebuie să știm nu numai care era înclinarea zodiacului față de orizont, ci și dacă era de două sau trei minute pe oră. Deci în ce fel, — o oră conținînd într-un cuvînt o jumătate de zodie, — poate cineva să calculeze un minut, dacă nu are ca punct de plecare împărțirea orelor? Dar după ce se știe despre cineva că s-a născut la orele patru și jumătate, și un sfert și șapte, opt sau nouă șaisprezecimi și o treizecișidoime? Căci precizarea datelor depinde foarte mult nu numai de cunoașterea unei ore întregi, ci și a unei părți infime dintr-o oră. Cînd se nasc doi gemeni, distanța de timp dintre nașterea lor este doar de o clipită, dar cîte alte schimbări nu survin mai tîrziu între ei prin acțiunile lor diferite? Și aceste schimbări intervin fără nici o legătură cu poziția stelelor și a horoscopului din zodiac, care este la orizont. Deosebirile nu sînt percepute de cei ce pretind că au observat ceasul nașterii, căci nimeni nu poate susține că între nașterea celor doi gemeni a trecut a treizecea parte dintr-o oră sau cît o mai fi trecut. Să le fie însă iertată uitarea orei exacte a nașterii!

18. Se vorbește și de un principiu potrivit căruia ciclul zodiacului se mișcă întocmai ca și planetele, de la apus la răsărit, făcînd un circuit o dată în o sută de ani și că, în acest lung interval, poziția celor douăsprezece semne ale zodiacului se schimbă. Dar unul este zodiacul în gîndul omului și altul cum apare el pe cer. Cei ce cred în stele zic că influențele lor se află nu din zodiacul cum apare el pe cer, ci din cel inteligibil, ceea ce nu este de conceput. Dar să admitem că ar fi adevărat că mai degrabă se orientează după zodiacul inteligibil decît după cel real, de pe cer. Dar ceea ce ei numesc temperament la cei aflați într-o anume configurație a stelelor, mărturisesc ei înșiși că nu le servește la mîntuire; fiindcă s-a întunecat astrul care, ca să zic așa, s-a dovedit mai rău decît altul. Se va întuneca într-o măsură mai mică sau mai mare, din pricină că a răsărit altul mai bun și mai luminos. Iarăși trebuie spus că, neputînd fi văzută apariția astrului bun din pricina apariției altuia mai rău, se prevestesc rele în urma poziției astrului celui rău, care se

vede mai bine. De aceea socot că oricine cunoaşte cît de cît locurile astrelor nu poate pretinde că stăpîneşte taina lor, pentru că aceasta nu este nicidecum dată oamenilor ; ci tot ce pot este să sesizeze unele indicii. Chiar dacă cineva dobîndeşte experienţă în această ştiinţă, va face mai mult conjuncturi, fiindcă cei ce cred că este vreo siguranţă în toate acestea cad chiar din pricina propriilor lor scrieri în care susţin că astrul este cauza producătoare a evenimentelor. Tocmai pentru că aceste lucruri nu stau în puterea omului, se exprimă faţă de fiica haldeilor care, în ciuda tuturor, se laudă cu astrologia : «Să iasă la iveală şi să te izbăvească cei care măsoară cerul şi iscodesc stelele, care în fiecare lună nouă spun ceea ce se va întîmpla» [621]. De aici aflăm că nu toţi pot să ştie acestea, oricît de mult ar vrea. Nu pot să prevestească ce va aduce Domnul asupra fiecărui popor.

19. Acum am tîlcuit proorocia după sensul ei literal. Iar dacă ei zic că Iacov a citit pe bolta cerului ce avea să se întîmple fiilor săi, oricît ne-ar contrazice cineva, că noi susţinem cele potrivnice Scripturii, noi afirmăm că omul nu poate înţelege semnele date de aştri. Iar dacă despre Iacov se spune că a citit pe bolta cerului ceea ce va veni peste fiii (lui), noi răspundem că e posibil ca unii înţelepţi din zilele noastre să aibă mai mult duh decît este în firea omenească şi să fie instruiţi în ştiinţele oculte, nu ca oameni, ci ca dumnezei, cum zice şi Pavel : «Am auzit cuvinte de nespus, pe care nu se cuvine omului să le grăiască» [622]. Întrucît cunosc schimbările de rotaţie şi schimbările vremilor, ciclurile de ani şi poziţiile aştrilor, ei prevestesc limpede tainele dumnezeieşti, după voia lui Dumnezeu, din descoperirea Duhului. Dealtfel, nici Iacov însuşi nu era un om de rînd, căci încă de la naştere a apucat de călcîi pe fratele său. Şi chiar în cartea din care am luat citatul, mărturiseşte despre sine că este comandantul oştirilor Domnului şi a primit din vechime numele de Israel. Acest lucru îl recunoaşte Arhanghelul Uriil slujindu-i lui Iacov în trup şi aducîndu-i aminte de el.

20. După acestea rămîne să cercetăm şi să demonstrăm credincioşilor că luminătorii cerului sînt puşi ca semne, dar că în acelaşi timp au fost şi îndrăgiţi de cei curioşi de a cunoaşte soarta oamenilor. Aici vrem să arătăm cu ce scop le-a pus Dumnezeu ca semne pe cer. Mai întîi pot zice că gîndurile minţii celei măreţe a lui Dumnezeu îmbrăţişează cunoaşterea integrală despre fiecare obiect existent, încît nici un lucru, oricît de mic ar fi în realitate sau în virtualitate, nu scapă dumnezeirii Sale, iar slava Lui se întinde pînă dincolo de orice spaţii oricît

621. *Is.* 47, 13.
622. *II Cor.* 12, 4.

ar fi de nesfîrşite la număr, şi oricît de întinse, pe care le cuprinde numai El singur în Sine. Mărirea Lui nici nu poate fi vădită în întregime cu dovezi, dar credem în ea, fiindcă este potrivită cu raţiunea nenăscută şi mai presus de toată firea. Scopul slavei Lui este ca ea să fie înţeleasă de cei mari, atît de oameni, cît şi de sufletele sfinţilor, care s-au izbăvit de legăturile vremelnice şi anume ca şi cum Dumnezeu ar fi făcut pe bolta cerească, prin rotaţia cerurilor, litere şi desene, ca să le citească cei ce au fost instruiţi în această artă şi vor mai fi instruiţi despre planurile lui Dumnezeu.

Nu-i de mirare deci că, pentru a-şi arăta mărirea, Dumnezeu săvîrşeşte unele fapte pentru ajutorarea aleşilor Săi, după cum deducem din Scriptură, cînd s-a adresat lui Faraon : «Pentru aceasta te-am ridicat ca să arăt în tine puterea Mea şi să se vestească numele Meu în tot pămîntul» [623]. Căci dacă Faraon «a fost cruţat, ca să se arate puterea lui Dumnezeu şi numele Lui să fie vestit în tot pămîntul» [624], înţelege cît de mare arătare a puterii lui Dumnezeu conţin semnele cereşti. Căci toate întîmplările din veac şi pînă la sfîrşitul lumii au fost scrise pe cer, în cartea cea vrednică a lui Dumnezeu.

În al doilea rînd, sînt de părere că semnele cereşti sînt încredinţate puterilor de sus, care au în seamă purtarea de grijă de cele omeneşti, dintre care pe unele numai să le ia la cunoştinţă, pe cînd pe altele le duc la îndeplinire. Tot aşa în cărţile noastre, unele adevăruri au fost scrise numai ca să le luăm la cunoştinţă ; aşa sînt adevărurile despre facerea lumii şi despre alte taine. Alte adevăruri au fost scrise pentru ca, după ce le-am cunoscut, să le transpunem în practică, precum sînt cele despre poruncile şi rînduielile lui Dumnezeu. E posibil ca literele cereşti, pe care desigur că îngerii şi puterile dumnezeieşti le ştiu descifra bine, să conţină şi unele indicaţii pe care le vor putea desprinde şi trimişii şi slujitorii lui Dumnezeu, pentru ca să se bucure de cunoaşterea unora din ele, iar pe altele, primindu-le ca pe nişte porunci, să le împlinească.

21. Dar nu vom greşi zicînd că cerul şi stelele au legătură cu cele scrise în Lege. Dacă pînă şi puterile mai slăbănoage ale omului sînt în stare să împlinească ceva din ceea ce s-a prezis şi arătat pe cer, nu trebuie neapărat să credem că cei ce înfăptuiesc asemenea fapte le fac numai pentru că şi-au adus aminte de vrerile lui Dumnezeu. Ci, precum cei nedrepţi, fiindcă n-au aflat dinainte că Dumnezeu este cel nedreptăţit de ei, săvîrşesc nedreptatea din viclenia lor, tot astfel puterile potrivnice, — deoarece Dumnezeu cunoaşte dinainte viclenia oamenilor

623. *Rom.* 9, 17.
624. *Ieş.* 9, 16.

și a puterilor răuvoitoare — își împlinesc propria lor preferință rușinoasă. Totuși sfinții îngeri, duhurile slujitoare care au fost trimise să slujească oamenilor, se pare că, înțelegînd poruncile ca dintr-o lege scrisă a lui Dumnezeu, săvîrșesc binele cu rînduială, știind ce, cum și cît trebuie să facă [625]. Căci nu ar avea nici un rost ca ei, avînd fire dumnezeiască, să vină prin sorț, nu printr-o hotărîre proprie, să facă ceva pentru Avraam și să lucreze ceva pentru Isaac sau să mîntuiască de primejdii pe Iacov sau să se oprească deseori asupra duhului cutărui sau cutărui prooroc.

Deci, pentru ca să nu facă acestea la voia întîmplării, ei citesc cartea lui Dumnezeu. Și în felul acesta ei fac ce trebuie, fac lucrul care li se cuvine să-l facă. Însă, precum am spus mai înainte, cele săvîrșite de noi sau față de cîte săvîrșesc asupra noastră puterile cele potrivnice, din propria noastră voință le facem. Cînd o nesocotim, greșim. În schimb, cînd ascultăm de ea facem fapte bine plăcute lui Dumnezeu. Dar să nu uităm că nu le putem săvîrși dacă nu ne ajută și îngerii și cărțile sfinte și slujitorii cei sfințiți.

ȘI CLEMENT ROMANUL, UCENICUL APOSTOLULUI PETRU, ȘI-A EXPRIMAT CONSIMȚĂMÎNTUL ÎN CHESTIUNEA DE FAȚĂ, AFIRMÎND ÎN CONVORBIREA LUI CU PĂRINTELE DIN LAODICEEA, EXPUSĂ ÎN «CĂLĂTORIILE SALE», CĂ A DESCRIS CEVA FOARTE FOLOSITOR ÎN SCOPUL ACESTOR CUVINTE, CARE PAR A FI DIN AL PATRULEA CAPITOL DIN CARTEA FACERII [626]

22. Și Părintele a zis: Iartă-mă, fiule, cuvintele tale de ieri m-au făcut să fiu de acord cu tine, pentru că sînt adevărate. Însă puțina mea credință și conștiință mă chinuiește ca o pară de flacără cînd îmi dau seama că trebuie să mi se împlinească toate cele prevestite de la nașterea mea.

La care eu am răspuns: Gîndește-te, Părinte, ce soi de învățătură este astrologia, asupra căreia îți atrag atenția. Astrologic vorbind, se

625. Despre importanța angheleologiei în opera lui Origen vom vorbi mai pe larg în legătură cu lucrarea «Despre principii». A se vedea Daniélou, *Origène*, Paris, 1948, p. 207 ș. urm.

626. După cum reiese din acest titlu, fragmentul de față a fost pus imediat după pasajul din Comentarul la Facere în legătură cu combaterea astrologiei. Aceeași idee se păstrează și aici. Titlul fragmentului spune că textul lui a fost luat după *Recunoașterile* lui Clement Romanul, «ucenicul apostolului Petru, care și-a exprimat și el consimțămîntul pentru aceleași păreri împreună cu un oarecare «părinte din Laodiceea». Pasajul pare a fi fost citat de Origen însuși din operele lui Clement. S-ar putea ca Origen să fi făcut numai extrase din opera lui Clement, care se păstrează numai în traducerea latină a lui Rufin. Oricum, Sfinții Vasile și Grigorie nu au exceptat-o de a face parte din «Filocalie». Tema e aceeași ca și în pasajul anterior. A se vedea observațiile lui Robinson (pag. L). Textul n-a fost aflat între omiliile lui Origen.

cere așa: spune-mi, întîi de toate, ce necazuri mi s-au întîmplat în timpul cutare și cutare, iar în al doilea rînd aș vrea să știu, prin influența căror stele mi s-au întîmplat acele rele?

La acestea astrologii îți vor răspunde că sub influența lui Cronos sau a lui Marte sau a altuia dintre aștri s-au înrăutățit vremurile, din pricină că la data aceea astrul respectiv va fi fost privit printr-un pătrat sau prin diametrul lui sau că s-au suprapus astrele sau au venit prea aproape unul de altul, că a fost la mijloc o anumită înclinare a astrului sau mai știu eu cîte alte prostii. Pe lîngă acestea, astrul norocos nu era în conjuncție cu cel rău, ori nu se putea zări, ori era prea departe, ori încă nu-i putea preciza poziția, ori se afla în eclipsă, ori se afla în dosul unei stele neluminoase. Și astfel, el tot invoca într-una la pretexte, pentru care credea că are la îndemînă dovezi. Eu însă, după acest argument, înaintînd în demonstrație, voi susține contrariul și anume că tocmai în vremea respectivă mi s-a întîmplat ceva bun, cu toate că tu zici că mi se întîmplase ceva rău. Se vede că totul depinde din al cui horoscop este scoasă întîmplarea. Și el o ține înainte că totuși lucrurile sînt așa cum le-a prezis, și că tu te înșeli; iar el, din multele poziții va găsi una, două, trei sau mai multe, care să fi fost favorabile și din care zice că s-a întîmplat acel bine, căci este imposibil ca la nașterea oamenilor să nu corespundă o oră astrală la mai mulți, din care unele astre să stea bine, altele în aceeași oră să stea rău.

Dar zodiacul are părți egale, deși diferite, avînd aplicații fără număr, iar despre aplicații poate să zică fiecare ce vrea. Căci precum în visele cele nesigure cîteodată nu vedem nici un înțeles, iar după ce s-au realizat în bine sau în rău tragem concluzia respectivă care ne convine mai mult, tot așa nu trebuie să ne temem cît timp visele nu s-au împlinit pe față, căci abia după realizare se mustră pe ei înșiși zicînd că nu evenimentul cutare sau cutare era să aibă loc într-adevăr, dar nici noi nu am știut cînd.

Se întîmplă, așadar, să greșească și cei mai știutori, pentru că nici ei nu știau, precum ți-am spus ieri. Ei nu pot să precizeze nici care anume e cauza, după cum nu pot spune nici ce dorim să facem și ce nu. Cît despre noi, cei instruiți în taina aceasta, știm că motivul acestor lucruri ne este limpede: avînd libertatea conștiinței, uneori ne lăsăm în seama dorințelor și sîntem biruiți; alteori, vrînd să stăpînim dorința, sîntem biruitori. Dar astrologii, necunoscînd tocmai această taină și crezînd că cunosc de la început toate intențiile, s-au rătăcit, inventînd anul

climatic, punînd în locul libertăţii voinţei întîmplarea oarbă, aşa cum ţi-am arătat adineauri. Iar tu, dacă mai ai ceva de adăugat la acestea, vorbeşte.

Şi încuviinţînd, Părintele a zis : Nimic nu-i mai adevărat decît ceea ce ai zis tu.

XXIV

DESPRE MATERIE. EA NU ESTE FĂRĂ ÎNCEPUT, DAR NICI NU ESTE CAUZA RĂULUI

(Din «Praeparatio evangelica» a lui Eusebiu Palestinianul, cuvîntul IV) [627]

1. Cred că îţi dai seama că nu pot exista două principii necreate. Dacă eşti de aceeaşi părere, atunci să socotim acest adevăr drept o premisă a cuvîntului nostru. Trebuie oricum să afirmăm unul din aceste două adevăruri : sau că Dumnezeu este despărţit de materie, ori, dacă nu, El nu se deosebeşte de ea. Dacă cineva ar vrea să afirme că materia este acelaşi lucru cu Dumnezeu, ar face din ea un principiu necreat. Or, se ştie că fiecare din cele necreate va fi o parte din Dumnezeu şi, fiind deci părţi unul altuia, nu pot exista două principii necreate, ci unul singur, alcătuit din diferite părţi. Căci nici pe om, deşi are diferite părţi, nu-l împărţim în mai multe fiinţe, ci, precum cere raţiunea, zicem că omul a fost creat de Dumnezeu ca o fiinţă care constă din mai multe elemente. Tot aşa, dacă Dumnezeu n-ar fi despărţit de materie, atunci n-ar exista decît un singur principiu necreat. Dacă, însă, cineva afirmă că Dumnezeu este despărţit de materie, atunci ar fi necesar să se admită ceva la mijloc, între Dumnezeu şi materie, fapt care ar şi arăta că ele sînt deosebite între ele. Căci nu e cu putinţă să deosebeşti un lucru de altul dacă nu există cei doi între care se face comparaţia. Aşa stau lucrurile şi cînd vorbim de doi şi cînd vorbim de mai mulţi.

Dacă am afirma că există două principii necreate, atunci am putea ajunge la ideea că există chiar trei. În acest caz ar trebui să întrebăm dacă ele sînt sau nu despărţite între ele ori dacă sînt sau nu fiecare unite cu principiul cel mai apropiat. Căci dacă cineva ar vrea să susţină că sînt unite, va primi răspunsul pe care l-am spus. Dacă va zice iarăşi

627. A se vedea pe larg în studiul introductiv al lui Robinson (pag. XL—L) problema modului în care a fost receptat în Filocalie acest fragment din opera Sfîntului Metodie de Olimp, trecut prin filiera eusebiană. Tema lui fundamentală — expusă ca un dialog — este esenţa materiei şi problema originii răului din lume şi din om. Se resimt în el idei platonizante mai ales în ce priveşte veşnicia materiei. În schimb, se resimte — chiar împotriva crezului lui Origen — subliniat faptul că nu poate preexista nimic afară de Dumnezeu. Structura argumentaţiei se resimte — dincolo de forma dialogului — de specificul discuţiilor sofistice.

că sînt despărţite, în mod necesar nu va evita realitatea despărţirii. Dacă, însă, ar zice cineva că există un al treilea mod de existenţă al celor necreate şi anume că Dumnezeu nu este nici despărţit de materie, nici contopit cu ea, ca o parte dintr-un întreg, ci că Dumnezeu se află pretutindeni, inclusiv şi acolo unde există materia, sau că şi materia s-ar afla pretutindeni unde există Dumnezeu, unul ca acela să audă cele ce urmează. Dacă zicem că materia este în loc de Dumnezeu, atunci trebuie neapărat să recunoaştem că Dumnezeu este despărţit şi mărginit de materie. Dar atunci ar trebui ca şi Dumnezeu să se comporte dezordonat ca şi materia, să se schimbe mereu încoace şi încolo, neputînd rămîne neschimbat potrivit voii Lui, ci încontinuu mînat de schimbarea materiei. Ba ar mai trebui să zicem şi aceea că Dumnezeu este dintre principiile rele. Căci dacă materia a fost odată netocmită şi că Dumnezeu este Cel care a organizat-o, alegîndu-i proprietăţile după voia Sa, atunci ar trebui să zicem şi aceea că a fost un timp în care şi Dumnezeu s-ar fi aflat între cele neorganizate.

Pe bună dreptate aş întreba acum : oare Dumnezeu cuprinde materia sau mai degrabă este numai într-o parte a ei ? Dacă ar vrea cineva să afirme că Dumnezeu se află numai într-o parte a materiei, atunci afirmă că El este cu mult mai mic decît materia. Iar dacă Dumnezeu în întregime este numai o parte a materiei, atunci El nu este despărţit de materie. Or, dacă ar susţine cineva că Dumnezeu este în materie, cu toate că e diferit de ea, atunci cum ar mai putea zice apoi că Dumnezeu a creat-o ? Trebuie să admită sau că a fost o restrîngere a lui Dumnezeu, în timpul căreia El a creat materia de care apoi s-a despărţit, sau că a creat în acelaşi timp şi materia şi pe Sine, neavînd loc unde să se despartă de ea. Iar de va zice cineva că materia este în Dumnezeu, acela va trebui, de asemenea, să cerceteze care din ei este cel care s-a născut, separîndu-se unul de celălalt şi trăind oarecum în văzduh, separaţi şi despărţiţi, şi ca totuşi Dumnezeu să poată fi un mediu al fenomenelor care se petrec în El ? Sau dacă nu cumva materia este în Dumnezeu, oarecum într-un singur loc, aşa cum se află apa în pămînt ?

Dacă am zice că Dumnezeu există ca şi cum s-ar cuprinde în văzduh, atunci trebuie să afirmăm că El este divizibil. Dacă zicem că este ca apa pe pămînt, iar materia era netocmită şi neorînduită, avînd pe lîngă asta şi defecte, atunci reiese că Dumnezeu este un izvor de neorînduieli şi de rele, ceea ce mi se pare a fi nu numai necuviincios, ci de-a dreptul greşit. Se vede că tu vrei să existe materia numai ca să nu faci pe Dumnezeu creatorul relelor. Dar, vrînd să fugi de acest lucru, declari că El este stăpînul răutăţilor. Dacă zici, aşadar, că îţi închipui materia necreată ca fiind alcătuită din lucruri create, atunci ţi-aş putea spune

multe ca să dovedesc că nu se poate ca materia să fie necreată. Dar deoarece ai declarat că existența răului este cea care duce la o astfel de bănuială, atunci văd că trebuie să purcedem la o cercetare mai amănunțită a acestei chestiuni. Căci, pe de o parte, după ce ne-am lămurit o dată care este problema pe care o discutăm, și anume originea răului, iar, pe de alta, că nu este tot una să-L faci pe Dumnezeu răspunzător de relele de pe pămînt, recunoscînd desigur că materia e mai prejos de El, mi se pare că o astfel de bănuială trebuie înlăturată.

2. Așadar spune-mi, este oare materia aceasta netocmită coexistentă cu Dumnezeu și din ea să fi creat El ființa lumii ?

— Așa cred.

— Dar dacă materia nu avea proprietăți (însușiri) pe cînd lumea a fost făcută de Dumnezeu și încă cu diferite proprietăți, atunci Creatorul proprietăților este Dumnezeu ?

— Da.

— Deoarece te-am auzit zicînd mai înainte că este cu neputință să se nască ceva din neființă, răspunde-mi la întrebarea următoare : nu ți se pare că proprietățile lumii s-au născut din altele existente ?

— Se pare că da.

— Sînt aceste însușiri ceva diferit decît esențele lucrurilor însele ?

— Desigur.

— Deci, dacă Dumnezeu n-a creat proprietățile din alte proprietăți preexistente și dacă ele nu sînt nici esențiale lucrurilor, trebuie să zicem că Dumnezeu le-a făcut din neființă. Dar atunci nu ți se pare de prisos să-mi spui că-i cu neputință să preamărești ceva ce a fost făcut de Dumnezeu din neființă ? Dar să nu mergem în această privință mai departe. Doar în vremea noastră vedem oameni care realizează cîte ceva din nimic, cu toate că în astfel de cazuri de cele mai multe ori ei nu fac altceva decît transformă cîte un lucru din altul. Așa să luăm de pildă exemplul arhitecților, căci și ei clădesc orașe din ce nu era oraș și construiesc corăbii din ce nu era corabie. Dar dacă ar crede cineva că substanța din care s-au făcut orașe și corăbii există independent, unul ca acela ar greși în judecata sa. Căci nu substanța este cea care construiește orașe sau corăbii, ci știința despre substanță. Iar știința nu se naște dintr-o știință preexistentă, ci se naște din ceva ce nu a preexistat. Mi se pare că vrei să-mi răspunzi că artistul își exercită arta pe care o are într-o substanță preexistentă. Dar cred că este bine să adaug că nici la om substanța nu crește dintr-o artă preexistentă, căci lăsată în puterea ei, ea nu-i capabilă să dea omului știință. Să dea știință nu poate decît perceperea schimbărilor care se petrec în substanță, căci omul ar putea exista și fără arhitectură, dar arhitectură n-ar exista dacă n-ar fi existat

înainte omul. De aici, trebuie să conchidem că oamenii sînt cei care au creat artele din nimic.

Şi acum, dacă am arătat că aşa stă lucrul la oameni, cum nu s-ar fi cuvenit ca Dumnezeu să facă din nimic nu numai proprietăţile lucrurilor ci şi substanţele însele? Aşadar, este clar că se pot face şi lucruri din nefiinţă. Aceasta a dovedesc şi substanţele.

3. Dar fiindcă tu vrei să cercetezi originea relelor, voi ajunge şi la acest punct. Iată ce te voi informa pe scurt. Ce crezi, relele sînt substanţe sau însuşiri ale unor substanţe?

— Mi se pare că este bine să le zicem însuşiri ale unor substanţe.

— Dar materia era la început fără calităţi şi fără formă?

— Aşa am înţeles.

— Atunci, dacă relele sînt însuşiri ale unor substanţe, pe cîtă vreme materia era fără însuşiri şi întrucît tu ai declarat că Dumnezeu este Cel care a făcut însuşirile, ar urma că tot Dumnezeu a făcut şi relele. Dar, fiindcă nu-L putem face pe Dumnezeu răspunzător de rele, mi se pare că e de prisos să punem laolaltă materia şi pe Dumnezeu. Dacă mai ai ceva de spus la acestea, ia cuvîntul şi vorbeşte. Dacă însă cercetarea noastră îşi are motivul în dorul de a ne contrazice, a doua oară nu aş mai îndrăzni să discut aşa ceva; dacă însă cercetăm cuvintele mai mult din prietenie şi spre folosul celor din jurul nostru, atunci consimt bucuros să examinăm mersul discuţiilor.

Cred că hotărîrea mea îţi este limpede, precum şi rîvna mea în urmărirea raţionamentelor, căci nu vreau cu tot dinadinsul să biruiască minciuna, ci vreau să fie scos în evidenţă adevărul după o cercetare amănunţită. Se ştie bine că şi tu eşti dispus la aceasta. De aceea nu trebuie să ne fie greu să întrebuinţăm metoda prin care crezi că putem afla adevărul. Întrebuinţînd cea mai bună metodă, nu te vei folosi numai pe tine însuţi, ci şi pe mine, în cele pe care nu le ştiu. Mi se pare că reiese limpede că şi relele sînt nişte elemente. Căci nu văd cum ar putea ele exista în afara substanţelor.

4. Deci, fiindcă aşa zici că relele sînt substanţe, trebuie să cercetăm ce fel de substanţe sînt. Ţi se pare că substanţa este de natură materială?

— Aşa mi se pare.

— Dar această compoziţie materială există prin sine, fără să trebuiască nici un element cu ajutorul căruia să înceapă să existe?

— Aşa este.

— Crezi că relele sînt acţiuni ale unei cauze?

— Aşa mi se pare.

— Şi lucrările îşi datorează începutul numai cînd apare agentul sau elementul activ?

— Da.

— Iar dacă nu este agent, nu va fi nici cine să acționeze?

— Nu va fi.

— Deci, dacă substanța este de natură materială și aceasta nu are nevoie de o cauză ca să înceapă să existe, iar, pe de altă parte, relele sînt acțiuni ale unui agent, iar acțiunile au și ele nevoie de un agent ca să se producă, atunci relele nu sînt substanțe. Dacă relele ar fi substanțe, iar omorul este un rău, atunci și omorul ar fi substanță. Dar omorul, desigur, este o acțiune a cuiva, ceea ce înseamnă că omorul nu-i substanță. Dacă numești agenții substanțe, atunci subscriu și eu; ucigașul este și el om și, întrucît este om, e și substanță. Însă omorul pe care-l face el nu este o substanță, ci o acțiune a substanței. Numim pe om, cînd rău, pentru că ucide, cînd bun, pentru că face bine. Și aceste numiri se împletesc cu substanța în urma evenimentelor la care este supusă ea. Însă evenimentele nu formează substanța însăși. Căci substanța nu este nici ucidere, nici curvie, nici altul din relele de acest fel, ci precum de la *gramatică* s-a format substantivul *grămătic*, de la *retorică* s-a format *retor*, de la *medicină*, *medic*, fără a fi substanțe nici medicina, nici retorica, nici gramatica, ci și-au primit definiția din accidentele întîmplate substanței, tot așa au găsit oamenii cu cale ca să fie numite lucrurile așa, fără ca substanța să fie una cu ele. Tot așa și substanța a primit numirea de la rele, fără ca aceste rele să fie substanță.

Dacă inventezi în mintea ta pe altcineva care să fie răspunzător de relele din oameni, întrucît lucrează în ei și le dictează să facă răul, este și acesta rău, fiind un agent al răului. Și acela este numit rău, fiind creatorul relelor. Dar omul care le face nu este el însuși răul, ci rele sînt numai acțiunile lui, iar din acțiunile lui își primește numele și i se zice *rău*. Dacă l-am confunda pe om cu acțiunile lui și omul ar face omoruri și curvii și furturi și cîte asemenea altele, el s-ar confunda cu faptele acestea rele. Iar dacă faptele rele sînt omul însuși, iar după ce le-a făcut au o ființă proprie, cînd încetează relele ar trebui să înceteze și omul de a fi rău. Oamenii sînt autorii relelor, cauza existenței și a inexistenței lor. Dacă susții că relele sînt acțiuni ale omului, omul are răutatea din faptele lui, nu din elementele care-i alcătuiesc substanța. Răul se numește *rău* după accidentele întîmplate substanței, iar acestea nu sînt substanța însăși; tot așa de la rău în sine, s-a numit omul rău, precum de la medicină și-a primit numele medicul. Iar dacă omul rău există după felul cum acționează el, iar acțiunile sînt începutul existenței, atunci omul de la început a fost rău și acțiunile lui de la început au

fost rele. Dacă așa ar sta lucrurile, atunci nici omul, nici relele nu sînt fără început, deși omului i se pare că relele s-au născut înaintea lui.

5. Ai vorbit destul pentru un ucenic, prietene, căci la cele ce s-au exprimat mai înainte mi s-a părut că și tu consimți. Într-adevăr, dacă materia ar fi lipsită de însușiri, iar Dumnezeu ar fi creatorul însușirilor și însușirile materiei ar fi rele, atunci ar urma că Dumnezeu ar fi autorul relelor. Dar și aceea mi se pare a fi minciună să spun că materia nu are proprietăți, căci nu se poate vorbi despre o substanță că ar fi lipsită de proprietăți, pentru că nu în aceea constă substanța, în a nu avea proprietăți, fiindcă materia numai așa poate fi descrisă, acesta fiind însuși caracterul proprietăților materiei. Mie mi se pare că însușirile materiei provin din nesfîrșit. Căci așa, și ele decurg din materie, pentru ca Dumnezeu să nu fie răspunzător de rele, ci materia să fie pricina tuturor acestora.

Prietene, îți aprob rîvna și laud hărnicia cu care vorbești. Ia seama, însă, la toți savanții, că ei au adus argumente complexe și le-au cercetat cu de-amănuntul. Dacă cel ce a cercetat mai întîi a tras o concluzie împotriva acțiunii, dînd prilej celui cu care vorbea să tragă concluzia cum vrea, lucrul acesta încurcă pe ascultător. Dacă ceva poate fi spus bine, să spunem acum.

Se va întîmpla una din două: sau ascultînd un lucru foarte bun, dar care nu ține de subiectul stabilit, vei avea mult folos, sau vei mustra pe cel care vorbește că nu spune ce a hotărît să spună. N-ai spus adevărul cînd ai afirmat că materia din infinit are însușiri diferite. Dacă ar fi așa, atunci ce anume a făcut Dumnezeu? Dacă răspundem că Dumnezeu este făcătorul substanței, înțelegem că El a preexistat. Iar dacă zicem că e creatorul și al proprietăților, am afirma că și acestea există de-sine-stătătoare. Așadar, mi se pare de prisos să spunem că Dumnezeu este și creatorul substanței, care există, dar și al proprietăților, care nu există. Și ca să nu se pară că mi-aș fi pregătit mai dinainte argumentarea, răspunde-mi la o întrebare: în ce mod spui tu că Dumnezeu este creator? Oare numai întrucît a preschimbat substanțele în ceea ce ele încă nu erau, cu toate că existau atunci, dar erau altfel decît au devenit pe urmă? Sau fiindcă a lăsat substanțele așa cum erau ele mai înainte, dar a schimbat proprietățile lor?

6. Mie nu mi se pare că s-a produs o schimbare a substanțelor. Asta n-ar fi avut rost!

Eu zic că s-a produs o schimbare a însușirilor ei, iar în legătură cu această schimbare zic că Dumnezeu este Creatorul. Și, ca să iau un exemplu la întîmplare, precum se zidește o casă din pietre, fără ca să putem zice că pietrele nu și-ar mai păstra calitatea lor de piatră din

clipa în care sînt zidite în casă, ci doar că acolo s-au transformat într-o casă printr-o lucrare de compunere, adică schimbînd doar modul de folosire a proprietăţilor anterioare ale pietrelor, tot aşa îmi pare că, păstrînd mai departe substanţa, Dumnezeu a făcut o schimbare a proprietăţilor şi, prin urmare, Dumnezeu a creat şi lumea aceasta.

Deci, fiindcă îmi spui că Dumnezeu a dat doar o nouă întrebuinţare acestor însuşiri, răspunde-mi scurt la o întrebare: spune-mi dacă şi ţie ţi se pare că relele sînt proprietăţi ale substanţelor?

— Aşa mi se pare.

— Au fost la început aceste proprietăţi în materie, sau au început doar de la un moment dat să existe?

— Mărturisesc că proprietăţile sînt nenăscute ca şi materia.

— Nu susţii că Dumnezeu a făcut o schimbare de proprietăţi?

— Ba da.

— Oare în bine sau în rău?

— Mi se pare că trebuie să zic în bine.

— Deci dacă relele sînt proprietăţi ale materiei, iar Dumnezeu a schimbat proprietăţile ei în mai bine, trebuie să căutăm originea relelor. Căci proprietăţile n-au rămas cum au fost din fire. Dacă la început proprietăţile nu erau rele, dar mai pe urmă, prin schimbarea de la Dumnezeu, au devenit rele, Îl fac pe Dumnezeu vinovat de existenţa răului. Căci El ar fi schimbat însuşirile care nu erau rele, în altele rele. Oare nu ţi se pare că Dumnezeu a schimbat în mai bine pe cele rele şi numai pe celelalte, care erau indiferente, le-a schimbat pentru buna rînduială a lumii?

— Aşa am crezut şi eu de la început.

7. Cum zici că El a lăsat proprietăţile lucrurilor rele aşa cum erau? Cum adică, ca unul Care a putut să le suspende Dumnezeu n-a vrut sau n-a avut puterea s-o facă? Dacă vei zice că a putut, dar n-a vrut-o, atunci va trebui să-L declari răspunzător de proprietăţile rele. Căci, deşi putea să facă să nu mai fie rele, le-a lăsat cum erau, şi mai cu seamă cînd a început să organizeze materia. Iar dacă lui Dumnezeu nu-i pasă de fel de materie, atunci n-ar fi responsabil şi a lăsat-o să rămînă cum era. Dacă a creat o parte din materie, organizînd-o, iar altă parte a lăsat-o aşa, deşi ar fi putut s-o schimbe şi pe aceea în mai bine, mi se pare că poate fi făcut răspunzător pentru că a lăsat o parte a materiei să fie rea, spre pierderea celeilalte părţi, pe care a organizat-o. Mi se pare însă că, după acest raţionament, partea de materie neorganizată suferă cea mai mare nedreptate. Căci Dumnezeu a organizat o parte a materiei, deşi ştie relele care vor urma de aici. Dacă cineva cer-

cetează amănunțit realitatea, zice că este foarte greu ca materia să fi suferit mai înainte o stare de neorganizare. Căci nici înainte de a fi diversificată, materia nu avea nici măcar idee despre rău. Acum însă, fiecare parte a materiei are posibilitatea să simtă răul. Și te rog să iei exemplu de la om. Căci, mai înainte de a fi luat chip și de a fi devenit ființă vie, prin arta Creatorului, omul nu a putut concepe relele împotriva firii. Dar după ce a fost făcut de Dumnezeu, omul, luînd contact cu răul, a început să-l simtă. Și ceea ce zici că Dumnezeu a făcut spre binele materiei, s-ar afla că a fost făcut spre răul ei.

Dacă ai zice că Dumnezeu nu poate nici să suspende relele, nici să le facă să înceteze de tot, ai afirma că Dumnezeu este neputincios. Dar, desigur, nu se poate ca Dumnezeu să fie neputincios, nici ca El să se lase stăpînit de frica vreunei ființe mai mari. Dacă vei îndrăzni să afirmi că Dumnezeu este neputincios, mi se pare că îți primejduiești însăși mîntuirea. Dacă vei zice că a fost biruit de frica unei puteri mai mari, atunci recunoști că relele sînt mai mari decît Dumnezeu. Căci ele biruiesc impulsul dat lumii de libera alegere a lui Dumnezeu. Mi se pare fără rost să spui asta despre Dumnezeu. Pentru ce n-ar fi mai curînd relele dumnezei, putînd să biruiască, după cuvîntul acesta, pe Dumnezeu, dacă numim Dumnezeu pe cel ce stăpînește toate?

8. Vreau să te întreb pe scurt și despre materie: era ea un corp simplu, sau compus? Căci felurimea faptelor create mă face să pun o astfel de întrebare la acest subiect. Dacă materia era simplă și de un singur fel, iar lumea este compusă și are o existență din diferite substanțe amestecate, nu poți zice că lumea este făcută din materie și nici corpurile compuse nu pot lua ființă dintr-un singur corp simplu. Căci numele de *corp compus* însemnează un amestec de mai multe corpuri simple. Dacă iarăși ai vrea să numești materia un corp compus, atunci, ai declara-o alcătuită din mai multe corpuri simple. Iar dacă materia a fost compusă din corpuri simple, acele corpuri simple au avut cîndva o existență proprie și din sinteza lor s-a creat materia. De aici se dovedește că materia este creată. Căci dacă materia este compusă, iar corpurile compuse constau din corpuri simple, înseamnează că a fost o vreme cînd materia nu exista, adică mai înainte de a se combina corpurile simple. Dacă a fost o vreme în care materia n-a existat, dar n-a fost nici o vreme în care să nu fi fost ceva necreat, atunci materia nu este necreată. Iar de aici înainte ar fi multe corpuri necreate. Dacă Dumnezeu este necreat

şi corpurile simple din care a fost compusă materia sînt necreate, atunci cele necreate nu vor fi nici unul, nici două, ci mai multe. Nu eşti de părere că din cele ce sînt, nimic nu se opune sieşi (nu intră în contradicţie cu sine) ?

— Ba da.

— Dar apa este opusă focului ?

— Mi se pare opusă.

— Tot aşa se opune întunericul luminii, frigul căldurii şi umezeala uscăciunii ?

— Mi se pare că aşa este.

— Prin urmare, dacă nimic din cîte există nu este în opoziţie cu sine, dar între ele sînt opuse unele altora, ele nu sînt nici o singură materie şi nici dintr-una şi aceeaşi materie. Vreau să te întreb un lucru asemănător : ţi se pare că părţile unui obiect nu se disting între ele ?

— Aşa mi se pare.

— Dar şi focul şi apa şi celelalte toate nu sînt părţi ale materiei ?

— Cred că sînt.

— Cum ? Nu ţi se pare că apa nimiceşte focul, lumina întunericul şi tot aşa celelalte ?

— Aşa mi se pare.

— Deci, dacă părţile unui obiect nu se distrug reciproc, dar acestea se distrug între ele, atunci ele nu sînt unele părţi ale altora. Dacă nu sînt părţi unele altora, atunci nu sînt părţi ale unei singure materii, ba chiar nici nu sînt materie. Nici un lucru din cele ce sînt nu poate să se distrugă, conform cu raţiunea contrastului. Căci nici un lucru nu contrastează cu sine însuşi, ci este un alt lucru cu care contrastează. Albul nu formează contrast cu albul, în schimb cu negrul se află în contrast. Tot aşa şi lumina nu contrastează cu ea însăşi, dar faţă de întuneric apare în contrast. La fel şi toate celelalte. Deci, dacă oarecare materie ar exista, ea n-ar contrasta cu ea însăşi. Dar deoarece contrastele există, se dovedeşte inexistenţa materiei.

Toate acestea sînt luate din cartea a VII-a a lui Eusebiu Palestinianul intitulată «Praeparatio evangelica», fiind, după cum se spune, a lui Maxim, un scriitor nu fără însemnătate, între creştini. Cuvînt de cuvînt a fost aflat acest text într-un dialog al lui Origen îndreptat împotriva marcioniţilor şi a altor eretici şi anume Eutropie, afirmînd teza, iar Megethios combătînd-o.

XXV

DETERMINAREA DIN PREȘTIINȚA LUI DUMNEZEU NU DESFIINȚEAZĂ LIBERTATEA VOINȚEI

(Din tomul I exegetic la Epistola către Romani, la cuvintele **«Rînduit pentru Evanghelia lui Dumnezeu»**)

1. În al treilea rînd [628], să considerăm pasajul din epistola către Romani «rînduit pentru vestirea Evangheliei lui Dumnezeu» [629], cît și din epistola către Galateni, unde apostolul, la fel, zice despre sine: «Iar cînd a binevoit Dumnezeu, cel ce m-a ales din pîntecele maicii mele, să descopere pe Fiul Său întru mine» [630]. De aceste citate sînt surprinși cei care nu înțeleg că cele mai înainte rînduite din prestiința lui Dumnezeu sînt cauza împlinirii obiectului prevestit. Ei socotesc că prin aceștia se au în vedere cei mîntuiți încă de la creare prin însăși firea lor. Unii iau cuvintele acestea ca argument împotriva noastră, folosindu-se și de citatul din Psalmi: «Înstrăinatu-s-au păcătoșii din pîntece» [631]. Așadar, la acestea răspund ușor cei ce iau în considerație și cuvintele următoare. Căci citatul continuă: «Înstrăinatu-s-au păcătoșii din pîntece, rătăcit-au, grăit-au minciuni, mînia lor este ca a șarpelui». Ne vom convinge de acest lucru dacă luăm seama limpede că păcătoșii care s-au înstrăinat din pîntecele maicii lor sînt tocmai cei care au rătăcit și au căzut din calea mîntuirii din propria lor vină.

Dar cum au rătăcit și au găsit minciună păcătoșii cei înstrăinați chiar din pîntecele mamei? Desigur, nu se putea dovedi că îndată după naștere păcătoșii au și scos sunete articulate spunînd minciuni. Dar dacă luăm aminte la cuvintele așezate înainte de citatul din epistola pe care o cercetăm, vom putea, înlăturînd explicațiile celor mai simpli, care privesc învinuirea de nedreptate adusă învățăturii dumnezeiești, să apărăm dogma care reiese din faptul că Pavel «rînduit apostol încă din pîntecele maicii sale» a fost destinat și pus de-o parte pentru Evanghelia lui Dumnezeu. Așa se și înțeleg cuvintele: «Știm că Dumnezeu toate le lucrează spre binele celor ce iubesc pe Dumnezeu, celor care sînt chemați după voia Lui. Căci pe cei pe care i-a cunoscut mai înainte, mai înainte i-a și hotărît să fie asemenea chipului Fiului Său, ca să fie El întîi născut întru mulți frați. Iar pe cei pe care i-a ho-

628. Se vede că pasajul respectiv făcea parte dintr-o lucrare mai mare, poate chiar din explicarea unei pericope din cele care se cuprind și aici în «Filocalie», căci în toate se discută problema prestiinței divine care nu contravine libertății de voință a omului.

629. *Rom.* 1, 1.

630. *Gal.* 1, 15—16.

631. *Ps.* 57, 3—4.

tărît mai înainte, pe aceştia i-a şi chemat şi pe care i-a chemat, pe aceştia i-a şi îndreptat ; iar pe care i-a îndreptat, pe aceştia i-a şi mărit» [632].

2. Să luăm seama la ordinea în care sînt aşezate cuvintele : Dumnezeu îndreptează după ce mai întîi cheamă ; pe cei pe care nu i-a chemat, nu-i îndreptează. Dar înainte de chemare El rînduieşte şi după aceea cheamă, căci pe cei pe care nu i-a rînduit nu-i cheamă. Dar, nici măcar nu este începutul chemării şi al îndreptării omului din partea lui Dumnezeu, cu oricîtă încredinţare ar susţine acest lucru cei ce introduc aici argumentul naturii, ci preştiinţa sau înainte cunoaşterea este cea care precedă şi hotărîrea sau rînduirea. Căci zice : «Pe cei pe care i-a cunoscut mai înainte, mai înainte i-a şi hotărît să fie asemenea chipului Fiului Său» [633]. Deci, privind Dumnezeu cu mare grijă înainte spre pornirea celor ce aveau să fie şi înţelegînd impulsul spre cucernicie al unora din contemporanii noştri şi cunoscîndu-le şi dorinţa de a se dedica cu totul vieţii virtuoase, Dumnezeu a ajuns să-i cunoască, în chipul acesta, mai dinainte, bine ştiind că El cunoaşte şi prezentul, dar prevede şi cele viitoare. Şi pe care i-a cunoscut mai dinainte că vor fi astfel, i-a şi rînduit mai înainte să fie după chipul Fiului Său. Aşadar, avem mai întîi pe Fiul lui Dumnezeu, chip al Dumnezeului celui nevăzut, iar chipul acestuia este omul, care e şi numit chip al Fiului lui Dumnezeu. Şi credem că acest chip este sufletul omenesc, pe care l-a luat asupra Sa Fiul lui Dumnezeu şi care, prin virtutea chipului Tatălui, a devenit şi El chip al lui Dumnezeu. Înrudiţi cu acest chip, pe care-l credem icoană a dumnezeirii, a hotărît El să devină cei pe care i-a rînduit mai dinainte, cunoscîndu-i anticipat.

Aşadar, nu trebuie să credem că preştiinţa lui Dumnezeu este cauza celor ce vor veni în viitor. Ci, fiindcă lucrurile se vor întîmpla din pornirile pe care le-a pus în ele autorul lor, Dumnezeu, de aceea le cunoaşte El mai dinainte, pentru că «Dumnezeu le ştie pe toate mai înainte de a fi ele» [634]. Şi, ca unul care ştie toate mai înainte de producerea lor, pe unii oameni i-a cunoscut şi i-a rînduit dinainte să fie formaţi după chipul Fiului Său, în timp ce pe alţii i-a văzut dinainte că se vor înstrăina de Dumnezeu. Iar dacă cineva se va împotrivi acestei concepţii, întrebînd dacă ar fi posibil ca un lucru despre care Dumnezeu a cunoscut mai înainte că va fi, totuşi, să nu se întîmple, răspundem că aşa ceva credem că e cu putinţă. Dar dacă se poate să nu se întîmple acest lucru prevăzut de Dumnezeu, atunci nu este absolut necesar ca el să aibă loc sau nu. Şi în caz că se întîmplă, acest lucru nu se întîmplă în mod absolut necesar, ci ar fi putut şi să nu se întîmple. Chestiunea despre posi-

632. *Rom.* 8, 28—29.
633. *Col.* 1, 15.
634. *Sus.* 42.

bilităţi este considerată ca o îndemînare (exerciţiu) a logicii şi a contemplaţiei, iar pentru ca cel ce şi-a curăţit ochiul sufletului să poată înţelege, urmărind fineţea argumentelor [635], următoarele : Cum, pînă în clipa cînd se petrece ceva, jocul posibilităţilor multiple nu împiedică să se întîmple un anumit eveniment ; producerea evenimentului este numai una din posibilităţi, dar nu era absolut necesar să se producă acel eveniment. Ştiind Dumnezeu mai dinainte că lucrul va fi aşa, el se va produce, nu din necesitate, ci putînd la fel de bine şi să nu se producă. Se va întîmpla întotdeauna, nu că Dumnezeu ar fi făcut o conjunctură, ci că El a cunoscut mai dinainte acel lucru, că va fi cu adevărat.

3. Dar să nu creadă nimeni că trecem sub tăcere ceea ce şi-a rezervat sieşi Domnul : «după voia Lui», ca şi cum ar fi nişte cuvinte supărătoare pentru noi. Căci Pavel zice : «Ştim că Dumnezeu toate le lucrează spre binele celor ce iubesc pe Dumnezeu, celor care sînt chemaţi după voia Lui» [636]. Însă luaţi seama că însuşi Apostolul motivează faptul chemării «după voia Lui», zicînd : «pe care i-a chemat Domnul mai înainte, i-a şi rînduit să fie asemenea chipului Fiului Său». Şi, ce lucru trebuie să îndreptăţească mai mult chemarea lor : oare faptul că aşa a voit Dumnezeu, sau faptul că ei îl iubesc pe Dumnezeu ? Fără îndoială că Apostolul înfăţişează drept cauză a chemării libertatea voii noastre, punînd-o înaintea hotărîrii şi a preştiinţei lui Dumnezeu, atunci cînd zice : «Ştim că Dumnezeu toate le lucrează spre binele celor ce iubesc pe Dumnezeu». Căci aceasta e ca şi cum Apostolul ar fi spus că de aceea le lucrează Dumnezeu toate spre bine, pentru că cei ce iubesc pe Dumnezeu sînt vrednici de această conlucrare [637].

Însă acum vom întreba pe cei ce ne contrazic : Să admitem ipoteza că unele evenimente depind de noi. Îi întrebăm, tocmai pentru că tăgăduiesc liberul arbitru în aşa măsură încît, pînă la urmă, după ipoteza dată, argumentul lor se va dovedi nesănătos. Admiţînd că există liberul arbitru, oare Dumnezeu, care dă impuls pentru cele ce vor fi, ştie dinainte sau nu ştie ceea ce vom face fiecare pe baza liberului arbitru, pe care îl avem ? Dacă zicem că nu ştie dinainte, atunci tăgăduim că raţiunea lui Dumnezeu e măreaţă şi mai presus de toate. Dacă admitem că le ştie pe toate dinainte, îi întrebăm iarăşi dacă preştiinţa lui Dumnezeu este cauza faptelor pe care le vom face, dat fiind că am admis existenţa liberului arbitru ? Sau poate că Dumnezeu le cunoaşte pe toate dinainte întrucît faptele acelea se vor întîmpla, iar în acest caz

635. În text o serie întreagă de expresii ale unui logician : λογικὴ ἐντρεχεία, θεωρίας λεπτότης τῶν ἀποδείξεων.

636. *Rom.* 8, 28.

637. De reţinut expresia συνέργεια — conlucrare (a omului cu Harul divin) care e răspunsul liber al omului la chemarea lui Dumnezeu.

nicidecum cauza lor nu poate fi preştiinţa Sa, din moment ce fiecare din noi avem liberul arbitru? Ba ar mai putea să-mi obiecteze că, nesilit de nimeni, însuşi Creatorul n-a ales să săvîrşească o anumită lucrare, ci alta pe care a voit-o.

4. Cumpănind toate aceste judecăţi şi altele asemănătoare lor, putem menţine şi ceea ce s-a zis: «Bine, slugă bună şi credincioasă, peste puţine ai fost credincioasă, peste multe te voi pune, intră întru bucuria Domnului tău» [638]. Şi tot aşa vom găsi justificate şi cuvintele: «Slugă vicleană şi leneşă... se cuvenea să pui banii mei la zarafi» [639]. Numai aşa îşi păstrează valabilitatea cele spuse pe bună dreptate celor de-a dreapta: «Veniţi, binecuvîntaţii Tatălui Meu, moşteniţi împărăţia cea pregătită vouă de la întemeierea lumii. Căci flămînd am fost şi Mi-aţi dat să mănînc» [640], şi celelalte. Iar celor de-a stînga li se va zice: «Duceţi-vă de la Mine, blestemaţilor, în focul cel veşnic, care este pregătit diavolului şi îngerilor lui, căci flămînd am fost şi nu Mi-aţi dat să mănînc». Abia în felul acesta îşi primesc înţelesul adevărat şi cuvintele: «Pavel chemat şi rînduit pentru vestirea Evangheliei lui Dumnezeu» [641], şi «cel ce m-a ales din pîntecele maicii mele» [642]. S-ar părea că ar conţine o constrîngere atunci cînd zice: «Îmi chinuiesc trupul meu şi îl supun robiei, ca nu cumva altora propovăduind, eu însumi să mă fac netrebnic» [643] şi «Căci vai mie dacă nu voi binevesti» [644].

Reiese limpede de aici că dacă Pavel nu şi-ar fi chinuit şi robit trupul, atunci ar fi vestit oricum Evanghelia, într-un alt mod şi ar fi devenit rău. Şi mai reiese că dacă n-ar fi binevestit ar fi fost pasibil să fie vai de el. De bună seamă că pentru toate aceste pricini l-a ales Domnul încă din pîntecele maicii sale şi l-a rînduit spre vestirea Evangheliei lui Dumnezeu, în urma faptului că Dumnezeu a văzut şi cauza hotărîrii Sale celei drepte, în sensul că Pavel avea să-şi chinuiască şi să-şi robească trupul de teamă ca nu cumva, nepredicînd altora, să se facă el mai rău, dîndu-şi seama că va fi vai de el în caz că nu va binevesti, aşa încît din teamă faţă de Dumnezeu n-a vrut să tacă, ci să binevestească. Şi vom vedea că Cel ce l-a rînduit pe Pavel spre Evanghelie din pîntecele maicii sale a ştiut că acesta va fi «în osteneli mai mult, în închisori mai mult, în bătăi peste măsură, la moarte adeseori, de la iudei de cinci ori va lua patruzeci de lovituri de bici fără una, de trei

638. *Mt.* 25, 21, 23.
639. *Mt.* 25, 26.
640. *Mt.* 25, 34—41.
641. *Rom.* 1, 1.
642. *Gal.* 1, 15.
643. *I Cor.* 9, 27.
644. *I Cor.* 9, 16.

ori va fi bătut cu vergi, o dată bătut cu pietre» [645], ba va suferi cutare şi cutare chinuri, ajungînd şi să se laude cu necazurile, ştiind însă că «suferinţa aduce răbdare» [646], de aceea răbda. Cunoscînd deci mai dinainte toate acestea, Dumnezeu i-a socotit vrednicie de a fi rînduit pentru Evanghelia Sa încă de pe cînd era în pîntecele maicii sale.

XXVI

CARE SÎNT CELE BUNE ŞI CARE CELE RELE ŞI CĂ ACESTE NUMIRI SÎNT PUSE ANUME ŞI CU PRECĂDERE DUPĂ ÎNVĂŢĂTURA LUI HRISTOS, NU DUPĂ PĂREREA LUI ARISTOTEL

(Din comentarul la Psalm 4, despre cuvintele: **«Mulţi zic: cine ne va arăta nouă cele bune ?»** [647])

1. Pentru oameni este de mare importanţă să se cunoască în ce constă binele şi în ce constă răul. Unii susţin că binele şi răul nu depind de liberul arbitru al omului, ca să zicem aşa, ci se mărginesc să spună că fiinţa binelui constă în plăcere, iar a răului în durere. Spre deosebire de aceştia, alţii trag concluzia că binele şi răul depind de liberul arbitru al omului, socotind drept *bine* virtuţile şi faptele conforme cu ele, iar sub *rău* înţelegînd viciile şi faptele care decurg din ele. În sfîrşit, cei din a treia categorie amestecă lucrurile şi susţin că binele şi răul depind atît de libera noastră alegere, cît şi de necesitate. De bună seamă că, atraşi de aparenţa adevărului, cei mai mulţi credincioşi, dornici să se lămurească în problema binelui, ar putea zice pe bună dreptate: «Cine ne va arăta nouă cele bune ?» [648].

Că temeiul binelui e legat de liberul nostru arbitru va mărturisi oricine îşi dă seama de puterea de judecată a omului, întrucît numai binele ar putea fi factorul de pe urma căruia omul ar fi în stare să audă sentinţa: «Bine, slugă bună şi credincioasă, peste puţine ai fost credincioasă, peste multe te voi pune, intră întru bucuria domnului tău» [649]. *Bun* mai este şi ceea ce scoate omul cel bun din inima sa, cum zice Mîntuitorul: «Omul cel bun din vistieria cea bună a inimii sale scoate cele bune» [650]. Într-un cuvînt, tot ce izvorăşte dintr-o intenţie bună e bun, după cum bună e poama bună rodită de un pom bun. Aşa sînt: dra-

645. *II Cor.* 11, 23—24.
646. *Rom.* 5, 3 ş.u.
647. *Ps.* 4, 6.
648. *Lc.* 6, 46.
649. *Mt.* 25, 21.
650. *Ieş.* 15, 26.

gostea, pacea şi bucuria, mărinimia şi curăţia, bunătatea şi credinţa, blîndeţea şi înfrînarea. Iar cele contrare acestora sînt rele.

Dar chiar dacă învăţătura lui Hristos ne învaţă despre ceva că e bine sau rău, acest bine sau rău trebuie examinat şi în raport cu determinarea voinţei noastre. Şi aceasta, cu atît mai mult cu cît, dacă acceptăm ideea destinului, binele sau răul ar fi dintre lucrurile care nu depind de voinţa noastră, după cum vom demonstra din cercetarea care urmează. Dar nici despre faptele în care se confundă libertatea cu predestinaţia nu putem spune că ar fi bune sau rele. Unii cred că, dintre virtuţi, unele sînt privitoare la suflet, altele la trup, altele la viaţa din jurul nostru. La fel cred ei şi despre vicii. Dar privitoare la suflet nu sînt numai virtutea şi faptele bune, ci şi viciul şi faptele rele. Dintre bunurile trupeşti amintim : sănătatea, vigoarea, frumuseţea, iar dintre relele trupeşti : bolile, constituţia defectuoasă, urîţenia. Dintre cele în afara omului sînt : bogăţia, bunul neam, slava. Iar printre rele numărăm : sărăcia, originea umilă şi lipsa de slavă.

2. Unii sînt de părere că şi Scriptura ar spune că atît bunătăţile cît şi relele ar fi de trei feluri. Ei admit că virtuţile şi viciile sînt bunuri şi rele în măsura în care mărturisim şi noi despre virtuţi şi vicii că le-am săvîrşit cu voie liberă, atît spre bine cît şi spre rău, aducînd în acest sens citate, din care să reiasă că atît cele trupeşti cît şi cele zise din afară sînt o dată bune, altă dată rele. Iar despre virtuţi şi vicii, ce să mai vorbim ? Că, pe de o parte, trebuie să alegem cu precădere, dintre faptele morale, dreptatea, cumpătarea, înţelepciunea, curajul şi faptele corespunzătoare acestora, iar, pe de altă parte, să ocolim contrarul lor. Căci nu-i nevoie de exemple din care să se vadă că faptele săvîrşite fără libertate nu pot fi socotite bune, deşi unii caută să arate, prin citate pe care le interpretează literal, că tot bunuri sînt şi cele trupeşti şi exterioare.

Despre acest subiect este suficient să adaug, în afară de cele spuse pînă aici, cîteva cuvinte din Isaia, Levitic şi Deuteronom, care sînt scrise uneori ca o făgăduinţă pentru cei ce păzesc poruncile, iar alteori ca o ameninţare sau ca un blestem pentru cei ce le calcă. De pildă, ca să dovedim din Cartea Ieşirii că sănătatea este un bine şi boala un rău, ajunge să cităm : «De vei lua aminte la poruncile Lui şi de vei păzi legile Lui, nu va aduce asupra ta nici una din bolile pe care le-a adus asupra egiptenilor, căci Eu sînt Dumnezeu care te vindecă» [651]. În acelaşi timp, următorul citat din Deuteronom, spus împotriva păcătoşilor, ne dă să înţelegem că rănile trupeşti şi bolile sînt un rău, iar sănătatea şi vigoarea trupului sînt un bine. Fraza sună astfel : «De nu te vei sili

651. *Deut.* 28, 58—60.

să împlinești toate cuvintele legii acesteia care sînt scrise în cartea aceasta și nu te vei teme de acest nume slăvit și înfricoșător al Domnului Dumnezeului tău, atunci Domnul te va bate pe tine și pe urmașii tăi cu plăgi nemaiauzite, cu plăgi mari și nesfîrșite, cu boli rele și necurmate. Și va aduce asupra ta toate plăgile cele rele ale Egiptului, de care te-ai temut, și ele se vor lipi de tine. Și toată boala, toată plaga scrisă și toată cea nescrisă în cartea Legii acesteia o va aduce Domnul asupra ta, pînă vei fi stîrpit» [652]. Și iarăși, celor care au călcat poruncile li se zice: «Voi trimite asupra voastră groaza, lingoarea, frigurile de care vi se vor secătui ochii și vi se va istovi sufletul» [653]. Pe lîngă acestea, și în Deuteronom amenință Dumnezeu pe cei răzvrătiți împotriva religiei cu urmările de mai sus.

3. Cei ce învață că, după cuvîntul dumnezeiesc, și cele din afara omului sînt bunuri, se folosesc de următoarele cuvinte din Levitic: «De veți umbla după legile Mele și de veți păzi și plini poruncile Mele și le veți împlini, vă voi da ploaie la timp și pămîntul și pomii își vor da roadele lor. Și treieratul vostru va ajunge pînă la culesul viilor, culesul viilor va ajunge pînă la semănat, veți mînca pîinea voastră cu mulțumire și veți trăi în pămîntul vostru fără primejdie» [654] și celelalte. Ei se folosesc și de următoarele cuvinte din Deuteronom: «Dacă tu, după ce vei trece peste Iordan, în pămîntul pe care Domnul Dumnezeul tău ți-l va da, vei împlini cu băgare de seamă toate poruncile Lui, pe care ți le dau astăzi, atunci Domnul Dumnezeul tău te va pune mai presus de toate popoarele pămîntului și dacă vei asculta glasul Domnului Dumnezeului tău, vor veni asupra ta toate binecuvîntările acestea și se vor împlini asupra ta. Binecuvîntat să fii în cetate și binecuvîntat să fii în țarină. Binecuvîntat să fie rodul pîntecelui tău, rodul pămîntului tău, rodul dobitoacelor tale. Binecuvîntate să fie hambarele și cămările tale» [655] și celelalte.

Dimpotrivă, celor fără evlavie li se spune astfel: «Blestemat să fii tu în cetate și blestemat să fii tu în țarină. Blestemate să fie grînarele și cămările tale; blestemat să fie rodul pîntecelui tău și rodul pămîntului tău, rodul vacilor tale și rodul oilor tale» [656]. Și alte numeroase dovezi aduc cei ce văd binele și răul mărginindu-se doar la cele trupești și la cele dinafară de trup. Se leagă pînă și de Evanghelie, spunînd că Mîntuitorul a înlăturat de la oameni orbirea trupească, surzenia și toată slăbănogirea mădularelor [657], toată boala și neputința ca pe niște rele,

652. *Lev.* 26, 16.
653. *Deut.* 32, 24.
654. *Lev.* 26, 3 ș.u.
655. *Deut.* 28, 1—5.
656. *Deut.* 28, 16—17.
657. *Mt.* 4, 23; 9, 35.

dînd în locul celor înlăturate sănătate văzului şi auzului şi orice fel de sănătate şi vigoare. Şi te fac să-ţi ieşi din fire, acuzîndu-ne că nu mărturisim şi noi ca ei, anume că a fi un îndrăcit şi lunatic [658] este un rău, iar contrarele lor ar fi un bine. Ba şi apostolii, primind daruri de vindecări şi lucrare cu putere, prin activitatea lor au făcut bine oamenilor şi i-au mîntuit de rele. Cei ce susţin acestea trec cu argumentarea şi la veacul viitor, spunînd că durerea este un rău, pentru că cei păcătoşi sînt aruncaţi în focul veşnic. Iar dacă durerea este un rău, atunci plăcerea este un bine.

4. Din cele expuse, e limpede că pot fi ruşinaţi cei ce nu sînt în stare să dezlege cele arătate mai sus, anume că ar fi trei feluri de bine şi trei feluri de rău, căci aşa ne-ar fi învăţat cuvîntul Scripturii. În această înşelăciune cad nu numai cei ce cred în adevărul nealterat, ci şi unii dintre propovăduitorii înţelepciunii învăţate de Hristos, care sînt de părere că acestea ar fi fost făgăduinţele Creatorului şi că, dincolo de înţelesul literal, ameninţările nu şi-ar mai avea nici un sens. Împotriva tuturor celor care înţeleg astfel Scripturile, trebuie pusă întrebarea dacă pînă şi proorocii, ale căror păcate nu sînt osîndite, au păzit legea? În situaţia aceasta a fost Ilie cel prea sărman, care n-avea nici pîine de mîncare şi care pentru aceasta a fost trimis la o văduvă din Sarepta Sidonului [659]. Tot aşa a fost şi Elisei [660], care a fost primit în gazdă pentru scurtă vreme la Sunamita şi, după ce i s-a dat acolo un pat şi un sfeşnic, a murit de o boală oarecare. Şi Isaia a umblat gol şi desculţ [661] trei ani şi Ieremia a fost aruncat într-o groapă cu noroi şi mereu batjocorit pînă ce a dorit să locuiască în pustie [662]. Şi tot aşa şi Ioan Botezătorul, cel care a trăit în pustie şi nu mînca nimic afară de acride şi de miere sălbatică [663] şi se încingea cu piele şi se îmbrăca cu păr de cămilă. Or, toţi aceştia mărturisesc că au păzit cu străşnicie Legea.

Ne întrebăm: oare tocmai acelea le-au socotit ei a fi bunătăţi, ce le-au fost date să sufere în viaţă? Neputînd să răspundă clar la această întrebare, ei se vor mărgini să spună că ori au fost înşelătoare făgăduinţele date celor evlavioşi, ori ele trebuie socotite ca avînd un înţeles mai înalt. Iar dacă sînt siliţi să meargă la interpretarea alegorică, îi va osîndi fie concepţia că cei lipsiţi de evlavie sînt ameninţaţi de boli trupeşti şi cu alte rele socotite exterioare, fie făgăduindu-se sănătate trupească şi avere celor care urmează de aproape pe Dumnezeu.

658. *Mt.* 4, 24.
659. *III Regi* 17, 9.
660. *IV Regi* 4, 3; 13, 14.
661. *Is.* 20, 3.
662. *Ier.* 38, 6; 9, 6.
663. *Mt.* 3, 4.

5. Cum să nu pară lucru straniu prețuirea relelor și preamărirea celor ce au parte de ele? Căci dacă necazul ar fi un rău, atunci Apostolul, lăudîndu-se cu necazurile sale, urmează că în realitate se laudă cu relele [664]. Or, acest lucru ar fi o prostie, pe cînd Apostolul, desigur, nu este un naiv. Oare astfel de rele nu formează un exercițiu pentru sfîntul care în toate pătimește necaz, dar nu e strivit, e lipsit, dar nu deznădăjduit, doborît, dar nu ucis, socotit sărac [665], dar îmbogățind pe mulți alții, bănuit că nu are nimic, dar stăpînind toate. Căci a credinciosului este lumea întreagă cu averile ei, pe cînd necredinciosul nu are nici un bănuț al lui. O altă consecință pentru cei ce deduc după Scriptură că ar fi trei feluri de bine, să accepte desigur că sînt trei feluri de rău. Or, se adeverește și spusa proorocilor în legătură cu faptul că drepții au parte mai ales de rele: «Multe sînt necazurile drepților» [666], zice Psalmistul.

Iar pentru cei ce cred că suferința e un rău, socotim potrivit să pomenim de multele întîmplări ale lui Iov. Purtarea lui, după ce a suferit cu noblețe nenorocirile care-l năpădeau, este arătată în cuvintele: «Crezi că pentru altceva m-am purtat cu tine așa decît să te vădesc drept?» [667]. Căci chiar dacă dreptatea lui Iov nu s-a vădit altfel decît prin aceea că a suportat tot felul de nenorociri, cum putem pretinde că ar fi rele motivele care vădesc dreptatea lui Iov? Căci s-ar putea conchide, în cazul lui, că nici diavolul nu este un rău pentru cel sfînt. Deci, pentru Iov diavolul nu era un rău. Fiindcă «Dumnezeu toate le lucrează spre bine celor ce iubesc pe Dumnezeu și care sînt chemați să lucreze după voia Lui» [668].

Pe lîngă toate acestea, afirmăm, împotriva tuturor așteptărilor, că cel drept va avea totuși parte de binecuvîntările bunătăților despre care vorbește Scriptura. Căci multe suferințe ale sfinților, cînd sînt corect cercetate, contrazic acest fel de interpretări. Și este mare prostie să credem că sfîntul ar fi un fel de cămătar, care deschide bancă de schimbat bani multor neamuri [669] și care dă împrumuturi după cetăți și care negustorește intrările și ieșirile banilor, făcînd lucruri neîngăduite. Nicidecum nu este așa. «Argintul său nu l-a dat cu camătă și daruri împotriva celor nevinovați n-a luat» [670] și «cel ce face acestea nu se va clă-

664. *Rom.* 5, 3.
665. *II Cor.* 4, 8—9; 6, 9.
666. *Ps.* 33, 18.
667. *Iov* 11, 3.
668. *Rom.* 8, 28.
669. *Deut.* 15, 6.
670. *Ps.* 14, 5.

tina în veac». Şi după Iezechiel, «dreptul nu dă banii cu camătă, ca să ia camătă» [671].

E o părere peste măsură de greşită a celor neştiutori să crezi că febra vine din pricina păcatelor, cîtă vreme de cele mai multe ori cauzele acestei boli sînt bine cunoscute. Această febră vine fie din cauza mediului înconjurător, fie din cauza apei sau a hranei. Şi dacă sănătatea şi averea sînt o pacoste pentru cei drepţi, atunci nici un nelegiuit n-ar trebui să fie nici sănătos, nici bogat. Ar trebui să căutăm sănătatea sufletului şi bogăţia să fie preţul de răscumpărare a sufletului, cum zice Solomon: «Bogăţia omului slujeşte la răscumpărarea sufletului său» [672]. Dar să ocolim şi sărăcia despre care este scris: «Săracul nu se teme nici chiar de ameninţare». Trebuie să primim rănile şi loviturile şi bolile care ne vin drept urmare a răutăţii şi a negrijii noastre. Căci şi proorocul mustră pe cei ce sînt atinşi de suferinţele trupeşti, zicînd: «Din creştet pînă în tălpile picioarelor nu-i nici un loc sănătos, totul este numai plăgi, vînătăi şi răni pline de puroi, necurăţate, nemuiate cu untdelemn şi nelegate »[673].

6. Acestea sînt de ajuns pentru cei ce sînt de tot neajutoraţi ca, alegînd din ele cuvintele Scripturilor cele atrăgătoare, să le aplice înţelesul important al lucrării Duhului Sfînt. Trebuie să mai adaug la acestea, spre ruinarea acelora care cred că bunătăţile sînt hărăzite numai sfinţilor, iar relele numai păcătoşilor. Anume: motivul unei fapte este de mai mică importanţă decît urmarea ei. Astfel, inciziunile, cauterizările, bandajele care se fac în vederea sănătăţii sînt de mai mică importanţă decît sănătatea însăşi [674]. Oricît s-ar numi ele bune între mijloacele de asistenţă medicală, trebuie reţinut că nu ele sînt binele suprem al doctoriei, ci ele sînt numai mijloace. Iar binele suprem, ne-o spune medicina, este sănătatea trupului. Tot aşa, chiar dacă se cere să ţinem poruncile pentru a dobîndi anumite bunătăţi, suferinţele rămîn legate de trup şi de ceea ce e în jurul nostru. Înseşi faptele bune nu vor fi bunătăţi supreme, ci doar mijloace spre acele bunătăţi.

Va trebui dar să facem deosebire între bogăţia pe care oamenii o socotesc recomandată de Scriptură şi între dreptate, cuviosie, evlavie şi respect şi alte astfel de virtuţi. Dacă nu admitem aceasta, înseamnă că nu cunoaştem importanţa virtuţii omeneşti şi că punem mai mult preţ pe cele materiale decît pe virtute. Este una din cele mai mari absurdităţi că adevărata bogăţie şi sănătate sufletească n-ar consta în

671. *Iez.* 18, 8.
672. *Pilde* 13, 8.
673. *Pilde* 13, 8.
674. Idee reluată adeseori în fragmentele «Filocaliei» (cap. XXI, 12; XXIII, 16; XXVII, 5), ceea ce face dovada culturii medicale deosebite a lui Origen.

practicarea virtuților [675]. Prin astfel de învățături ticăloase, unii au înțeles că și după Înviere [676], potrivit celor dintîi făgăduințe, vom putea să mîncăm iarăși anumite mîncări și să bem anumite băuturi, ba unii zic că vom și procrea. Prin aceasta am ajunge să fim una cu cei care susțin că creștinismul și-a scos învățătura din ce au avut păgînii mai bun, fiindcă, chipurile, cei străini de credința în Hristos ar avea învățături cu mult mai bune!

7. La acestea vom răspunde cu ceea ce am dedus din cercetarea cuvintelor sfinte. Am spus că ne place să zicem că atît binele cît și răul sînt cînd la libera alegere, cînd nu. Nu numărăm printre cele independente de noi nici sănătatea, nici frumusețea, nici bunul neam, nici bunul nume, nici bogăția, ci, pe cît cu putință, am încercat să eliminăm pe scurt grija de cele pămîntești. Dar, în definitiv, trebuie să spunem acum și care sînt bunătățile independente de libera noastră voință. Este adevărat că «de nu va zidi Domnul casa, în deșert s-ar osteni cei ce o zidesc» și «de nu ar păzi Domnul cetatea, în zadar ar priveghea cel ce o păzește» [677]. Casă zidește oricine progresează în virtute, iar grijă de paza cetății arată cel desăvîrșit. Dar zadarnică este munca ziditorului și zadarnică veghea păzitorului, dacă nu va veni Domnul însuși să zidească și să păzească. Dacă binele n-ar depinde de voința noastră liberă, atunci înseamnă că puterea lui Dumnezeu este aceea care continuă zidirea începută de zidar și care construiește împreună cu cel ce nu poate să sfîrșească zidirea.

Aceleași lucruri trebuie înțelese și despre paza cetății. După cum, în cazul unei lucrări agricole, binele ar consta dintr-un amestec de liberă alegere, care cuprinde meșteșugul agricultorului [678], dar și de factorul extern, care nu angajează voința omului, atunci cînd e vorba de temperatura aerului sau de cantitatea de ploaie necesară, tot astfel, din punct de vedere rațional, binele ar fi un amestec de liberă alegere a omului și de inspirație a puterii divine asupra celui care a ales binele. Așadar, la săvîrșirea binelui este nevoie nu numai de libera noastră alegere și de bunăvoința lui Dumnezeu, care este independentă de noi, ci și de stăruința noastră în virtute pentru realizarea binelui. Poate să cadă pînă și omul desăvîrșit dacă ar preamări peste măsură binele și dacă și-ar atribui numai sieși cauza acestui bine, fără să dea slava cuvenită Celui care a contribuit cel mai mult la dobîndirea și păstrarea virtuții.

675. A se reține, spre deosebire de morala aristotelică, socotirea virtuții ca cel mai mare bine.

676. Din nou o mărturisire a preexistenței sufletelor. A se vedea *Filocalia* cap. XIII, 3; XXIII, 13.

677. *Ps.* 126, 1.

678. Zidirea casei, păzirea cetății, grădinăritul, toate trei imagini ale colaborării omului cu Dumnezeu.

Ceva asemănător zice şi Iezechiel despre cel ce a umblat «fără prihană în toate căile lui, pînă ce s-a încuibat în el fărădelegea» [679]. Acelaşi lucru credem că-l aflăm şi la Isaia care vorbeşte de luceafărul de dimineaţă care a căzut din cer [680], el, stea strălucitoare de altădată şi care a fost aruncat pe pămînt. Nu numai cu privire la fiii oamenilor, (cînd e cineva desăvîrşit, dar îi lipseşte înţelepciunea cea de la Dumnezeu, atunci într-adevăr va fi socotit ca un nimic, nu numai dacă ar fi vorba de oameni), ci şi cu privire la cetele de îngeri, începătorii sau oricare altă ceată care, în măsura ajutorului de sus, are şi caracter dumnezeiesc. Deci, văzînd Apostolul că, pentru realizarea binelui, gradul de participare a liberei noastre alegeri este mult mai redus în comparaţie cu puterea lui Dumnezeu [681], zice că sfîrşitul «nu este nici de la cel ce voieşte, nici de la cel ce aleargă, ci de la Dumnezeu care miluieşte» [682]. Nu ca şi cum Dumnezeu ne-ar milui fără să vrem şi fără să ne străduim noi, ci în sensul că voinţa şi alegerea noastră este mult prea puţin în comparaţie cu mila lui Dumnezeu. Şi de aceea trebuie să punem mai mult accentul pe mila lui Dumnezeu decît pe voinţa şi strădania omenească.

8. Deşi s-ar părea că am întrecut măsura, am făcut sublinierea aceasta cu convingerea că ea este necesară pentru înţelegerea citatului «mulţi zic : cine ne va arăta nouă cele bune ?» [683]. Căci, pe măsura posibilităţilor, cuvîntul acesta a arătat celor mulţi care zic : «cine ne va arăta nouă cele bune ?», care sînt cele bune şi evident care sînt şi cele rele şi aceasta pentru ca, prin nevoinţă şi rugăciune, să dobîndim cele bune şi să scoatem pe cele rele din sufletele noastre. Dar fiindcă în vorbirea noastră, aci luăm înţelesul propriu, aci pe cel figurat, nu este de mirare că vom afla cîteodată numirea de bine şi rău aplicate la trup şi la cele din jurul lui, potrivit celor cu învăţături nesănătoase. Astfel, în citatul din Iov «dacă am primit de la Dumnezeu pe cele bune, nu vom primi oare şi pe cele rele ?» [684]. Şi la Ieremia : «rele s-au pogorît de la Domnul asupra porţilor Ierusalimului» [685].

Cu alte cuvinte, dacă am primit pe cele bune şi dulci, care au venit la noi din purtarea de grijă a lui Dumnezeu, oare nu vom primi cu curaj şi pe cele amare şi grele ? În loc de aceste cuvinte, Scriptura zice pe scurt : «Dacă am primit din mîna Domnului pe cele bune, nu vom primi

679. *Iez.* 28, 15.
680. *Is.* 14, 12.
681. Idee adeseori subliniată în Filocalie : πολὺ ἔλαττον τὸ ἡμέτερον προαιρετικὸν τῆς τοῦ θεοῦ δυνάμεως. Mult mai puternică este mila lui Dumnezeu decît contribuţia noastră.
682. *Rom.* 9, 16.
683. *Ps.* 4, 6.
684. *Iov* 2, 10.
685. *Mih.* 1, 12 ; Ier. 17, 27.

oare şi pe cele rele?» În loc ca să apară în text: din purtarea de grijă se vor întîmpla aceste rele Ierusalimului, pentru ca locuitorii lui să se înveţe minte, textul spune scurt: «Rele s-au pogorît de la Domnul asupra porţilor Ierusalimului». Cei ce înţeleg realitatea să nu fie răutăcioşi pentru unele cuvinte şi să înţeleagă că uneori numele şi cuvintele s-au pus în înţeles propriu, conform cu realităţile, alteori sensul este figurat. Deşi Mîntuitorul a vindecat unele boli ale trupului, dăruind oamenilor sănătate, vedere şi auz, noi trebuie să căutăm mai întîi învăţătura pe care aceste vindecări ne-o dau. Căci cuvîntul, prin relatările vindecărilor trupeşti, ne învaţă să vindecăm patimile sufletului. Nu este fără rost, pe lîngă toate acestea, să înţelegem că cele făgăduite s-au întîmplat ca să-i zguduie oarecum pe oamenii de atunci, pentru ca, odată convinşi de puterea doveditoare şi ziditoare de suflet a acestor cuvinte, să ruşineze puterile făcătoare de minuni şi să le supună Învăţătorului[686].

XXVII

COMENTAR
la cuvintele

«Domnul a învîrtoşat inima lui Faraon şi el n-a vrut să le dea drumul»
(De la «Ieşire» şi din «Cîntarea Cîntărilor»).

1. În cartea Ieşirii întîlnim de mai multe ori citatul: «A învîrtoşat Domnul inima lui Faraon» [687] şi «Eu voi învîrtoşa inima lui Faraon» [688].

Aceste cuvinte tulbură aproape pe toţi cei care dau de ele, atît pe cei care nu le admit, cît şi pe cei care zic că sînt de acord cu ele. Celor care nu le admit li se pare, pe lîngă multe alte îndreptăţiri, că citatul ar spune despre Dumnezeu nişte lucruri nevrednice de Dumnezeu. Căci este sub demnitatea de Dumnezeu să facă inima orişicui să se învîrtoşeze, iar pe cel învîrtoşat să-l facă să se învîrtoşeze şi mai mult pînă la nesupunere faţă de voia Celui care l-a învîrtoşat. Şi, zic ei, ce absurditate mai mare ţi-ar trebui decît aceea ca Dumnezeu să facă pe om să nu se supună voii Sale? Or, e clar că nu de aşa ceva a fost vorba în cazul lui Faraon. E limpede că nu din întîmplare a intervenit dezacord între aceste două fapte: că Faraon nu s-a supus poruncii şi că Domnul i-a învîrtoşat inima.

Cei convinşi că Dumnezeu nu-i decît Creator, gîndesc că El miluieşte, ca printr-o tragere la sorţi, pe cine vrea şi învîrtoşează tot pe

686. În legătură cu rolul pedagogic al suferinţei, τὸ θεραπεύειν, socotită preţ al penitenţei, adeseori amintită de Origen în «Filocalie», a se vedea de pildă cap. XIII, 10; XVI, 1; XXII, 7; XXVII, 4; 5; 13. E adevărat că, moralizînd, Origen transpune terapeutica în domeniul sufletului.

687. *Ieş.* 10, 27.

688. *Ieş.* 7, 3.

cine vrea [689], fără să aibă vreo pricină pentru ce anume unul e miluit, iar altul învîrtoşat de El. Ceilalţi, cu idei mai sănătoase, susţin că şi multe alte înţelesuri ale Scripturii le-au rămas ascunse şi că, în ciuda acestui fapt, ei nu s-au clintit din credinţa lor sănătoasă. Iar dintre cuvintele deslușite ale Scripturii, acesta unul este bun. Iar cei ce susţin că Dumnezeu mai este şi altceva decît Creator, îl vor pe Dumnezeu şi drept, dar nu-l vor bun, fiind şi ei îndemnaţi să deosebească dreptatea lui Dumnezeu de bunătatea Sa în chip vulgar şi lipsit de evlavie [690]. Ei cred că, orice ar fi ea, dreptatea este în cineva fără bunătate şi bunătatea este despărţită de dreptate. După propria lor concepţie, ei zic că lui Dumnezeu i-a bineplăcut să învîrtoşeze inima lui Faraon şi s-o facă nesupusă.

Căci dacă Cel drept, care dă fiecăruia ce merită şi a răsplătit pe cei ce se fac mai buni sau mai răi cu răsplata pe care o ştie El că le este pregătită, atunci cum să fie drept cel care ar fi pricinuitorul păcatului lui Faraon? Şi Dumnezeu nu ar fi numai pricina, ci, după cum «dovedesc» ei, împreună lucrător în a-l face pe Faraon cît mai nedrept şi rău. Ei nu pun învîrtoşarea inimii lui Faraon pe seama liberei alegeri a dreptului Dumnezeu. Nu ştiu cum, ori în ce fel ar vrea ei să tîlcuiască, prezintă pe Dumnezeu cel drept ca şi cum n-ar avea alt lucru decît să învîrtoşeze inima lui Faraon. Din pricina aceasta e trist lucru că din citatul de faţă ei găsesc prilejul să insinueze, pe de o parte, că, iată, deşi Dumnezeu e drept, El totuşi învîrtoşează, iar, pe de alta, afirmînd că Făcătorul lumii este rău, deoarece învîrtoşează inimile oamenilor. Dar nefiind în stare nici să dovedească cum că învîrtoşarea cuiva este un act de dreptate, ei nu îndrăznesc nici să susţină despre Făcătorul un lucru atît de lipsit de respect, că adică ar fi rău. Şi atunci recurg la altă cale de interpretare a citatului: «Domnul a învîrtoşat inima lui Faraon» [691]. Renunţînd la interpretarea literală a citatului, ei preferă să ne dea propriile lor cugetări despre dreptatea lui Dumnezeu. Iar la sfîrşit, mărturisesc, deşi cu îndoială, încurcătura în care i-a lăsat citatul acesta.

2. Deci în chestiunea de faţă aceste tîlcuiri îi tulbură pe unii, deoarece cei ce văd lucrurile în sens propriu spun că învîrtoşarea s-a făcut spre pieire, cu alte cuvinte susţin că se dovedeşte cu limpezime ceea ce ei învaţă cu privire la cuvintele: Domnul a învîrtoşat inima lui Faraon.

Dar să ne fie îngăduit să întrebăm: oare un om care a fost făcut spre pieire, n-ar putea săvîrşi vreodată fapte bune, oricîtă împotrivire

689. *Rom.* 9, 18.

690. Desigur se au în vedere gnosticii marcioniţi şi valentinieni despre care ne-a vorbit Origen adeseori în scrierile sale (ἀσεβῶς ἐνεχθέντες ἐν τῷ χωρίζειν δικαιοσύνην τῆς ἀγαθότητος).

691. *Ieş.* 10, 27.

spre cele bune ar opune firea din el? Voi întrebați, ce nevoie era în legătură cu pieirea lui Faraon de învîrtoșarea inimii lui, cînd se știe că avea și un fiu? Nu s-a întîmplat oare că tocmai urmarea învîrtoșării a fost ca el să nu mai dea drumul poporului? Căci dacă Faraon n-ar fi fost învîrtoșat, atunci poate tot ar fi dat drumul poporului. Dar ia să poftească să ne răspundă la întrebarea: Ce-ar fi făcut Faraon de n-ar fi fost învîrtoșat la inimă? Dacă el ar fi dat drumul poporului fără să i se fi învîrtoșat inima, ar fi însemnat că n-are fire pierzătoare. Întrucît, însă, el n-a dat drumul poporului, s-a învîrtoșat și mai mult la inimă; dar desigur că nici dacă inima nu i-ar fi fost învîrtoșată, el tot n-ar fi eliberat poporul. Și ce anume ar fi trebuit să facă Dumnezeu împotriva cugetului său atunci cînd i-a învîrtoșat inima? Dumnezeu îi spune deschis care e vina lui: «Pentru că n-ai ascultat de Mine, iată îți voi omorî pe cei întîi născuți ai tăi» [692]. Oare cel ce învîrtoșează caută tocmai pe unul vîrtos să-l învîrtoșeze? Nu, căci e clar că cel ce este odată vîrtos, nu se mai învîrtoșează și numai cel ce este duios își preface duioșia în învîrtoșare. Iar duioșia inimii este ceva de laudă, după Scriptură, precum observăm în multe locuri. Așadar să ni se spună: oare Faraon din bun ce era s-a făcut rău? Și să mi se mai spună și dacă, învinuindu-l Dumnezeu pe Faraon, îi bagă vină fără motiv, sau pe bună dreptate? Dacă-l învinuiește fără motiv, cum poate fi el înțelept și drept? Iar dacă învinuirea nu este zadarnică, atunci Faraon este vinovat de păcatul neascultării. Și dacă este vinovat, vina lui nu provine din firea lui pieritoare, ci din răutatea lui față de Dumnezeu. Desigur, mai trebuie întrebat încă ceva, fiindcă se abuzează de spusele Apostolului în legătură cu cele discutate aici. Zice Sfîntul Pavel: «Deci dar, Dumnezeu pe cine voiește îl miluiește, iar pe cine voiește îl împietrește. Îmi vei zice deci: de ce mai dojenește? Căci voinței Lui cine i-a stat împotrivă?» [693] Cine este cel ce miluiește și împietrește? După cuvîntul Apostolului, aceeași persoană și miluiește și împietrește. Nu-i vorba aici de două persoane diferite. În cazul acesta cei miluiți de Hristos sînt miluiți de Acela care a învîrtoșat inima lui Faraon și zadarnic li s-ar făuri alt Dumnezeu decît acela care, după concepția lor, este un Dumnezeu bun, iar nu unul care și miluiește și învîrtoșează, sau care, după concepția lor, prin faptul că învîrtoșează nici nu mai poate fi Dumnezeu bun.

3. Toate acestea le-am cercetat anume mai amănunțit împotriva celor care, fără nici o cercetare, își îngăduie să răstălmăcească și să atace simplitatea alor noștri. Căci am început să arătăm că nici în cele ce cred ei despre Dumnezeu, nici în învățătura lor despre natură nu sînt

692. *Ieș.* 4, 23.
693. *Rom.* 9, 18—19.

de acord cu cuvîntul verificat al lecturii biblice. Iar noi ne-am convins din multe izvoare, din Sfintele Scripturi, din lucrarea şi rînduiala făpturilor celor peste măsură de mari, că există un singur Dumnezeu, creator al celor văzute şi nevăzute, al celor vremelnice şi veşnice, unul şi acelaşi întru totul, Părinte al Domnului şi Mîntuitorului nostru, Dumnezeu care e şi bun şi drept şi înţelept [694]. Şi spre acea ţintă să conducem interpretarea Scripturilor, ca să arătăm că toate vin de la Dumnezeu cel bun, drept şi înţelept, iar nu ca fiind rodul întîmplării, cum se gîndesc cei ce au alunecat de pe calea dreptei judecăţi. Şi chiar dacă cuvintele noastre nu pot exprima deplin toată bunătatea, dreptatea şi înţelepciunea, noi totuşi rămînem datornici lui Dumnezeu, Mîntuitorul nostru [695].

4. La fel gîndim şi despre citatul : «A învîrtoşat Domnul inima lui Faraon»[696]. Cuvîntul lui Dumnezeu este un medic sufletesc care se foloseşte de metodele terapeutice cele mai diferite, potrivite cu felul bolnavilor şi întotdeauna foarte oportune. Dintre metodele terapeutice, unele aduc mai mari osteneli şi dureri celor aflaţi în tratament, altele sînt mai puţin dureroase. Şi, tot aşa, dintre medicamente unul este neaşteptat de bun, altul cunoscut de mai înainte, unul cu efect mai rapid, altul mai lent. Felul tratamentului mai depinde şi de gradul căderii în păcat, anume dacă omul s-a cufundat mai adînc în păcate sau numai s-a atins de ele, ca să zic aşa, precum mărturiseşte Scriptura cea de Dumnezeu insuflată despre fiecare. Deşi mai mult amare, tratamentele prescrise poporului cer osteneli mai mari sau mai mici în vederea întoarcerii sau a îndreptării, a canonisirii mai uşoare sau mai grele, privaţiuni mai lungi sau mai scurte. Acest lucru se arată prin cuvintele : «Nu voi pedepsi pe fetele voastre pentru că au fost ticăloase, nici pe nurorile voastre că s-au desfrînat, că ele însele merg laolaltă cu desfrînatele şi aduc jertfă la un loc cu ticăloasele, pînă ce, sătule, se vor întoarce de la acelea spre care tindeau şi, vrînd să le verse, nu vor mai putea, pentru că prea mult s-au îmbuibat cu ele. Ele vor cădea în durerile cele mari»[697]. Căci cu mare întîrziere vin să se vindece femeile care nu se tem să cadă pentru a doua oară în aceleaşi păcate, dacă întîmplător au fost slobozite de relele care urmau păcatelor. Iar Făcătorul Dumnezeu ştie dispoziţia sufletească a fiecăruia şi mai ştie, precum i se cuvine

694. Marcioniţii desfigurau atît învăţătura despre Dumnezeu, cît şi pe cea despre firea omului. Aici avem o minunată prezentare a Dumnezeului creştinilor, care e bun şi drept în acelaşi timp.

695. În genul celor spuse la *Lc.* 17, 10.

696. *Ieş.* 10, 27.

697. *Os.* 4, 14.

numai Lui, să dea tratamentul în deplină cunoştinţă de cauză, ce şi cînd trebuie să facă pentru fiecare bolnav.

5. Dar precum în unele boli trupeşti, după ce răul şi-a făcut loc în adîncul fiinţei, medicul îl scoate la iveală prin nişte medicamente anume şi ia la cunoştinţă cauza bolii, provocînd în chip artificial inflamaţii grave şi umflături mai rele decît le avea bolnavul înainte de începerea tratamentului, precum au obiceiul să facă medicii cu cei muşcaţi de vreun animal turbat sau de vreo boală asemănătoare, tot aşa cred eu că face Dumnezeu cu răutatea cea încuibată în adîncul sufletului. Cum ar zice medicul: în loc de calmare voi provoca o inflamaţie, forţînd prin umflături să se producă undeva un abces grav. Cînd va auzi pe medic spunînd aşa ceva, bolnavul nu-i va băga vină, pentru că este un expert, ci îl va lăuda ca acţionînd realist, pe faţă, în vreme ce altul îl va învinui că nu se pricepe în ale medicinii fiindcă provoacă febră şi abcese în loc să vindece. Tot aşa a zis Dumnezeu: «Eu voi învîrtoşa inima lui Faraon» [698]. Cînd aude un astfel de cuvînt, unul îl consideră dumnezeiesc, vrednic de demnitatea Celui care a zis aceste cuvinte, deducînd din ele însăşi bunătatea lui Dumnezeu. Ele ne încredinţează cel mai bine despre mîntuirea poporului prin mijloace paradoxale.

În al doilea rînd, se vor convinge înşişi egiptenii cînd vor vedea, plini de uimire, cele întîmplate evreilor. Căci zice: «A ieşit împreună cu ei mulţime de oameni de felurite neamuri» [699]. Mai greu de tîlcuit, poate mai adînc şi mai spre folos s-a făcut cuvîntul acesta pentru Faraon însuşi, care nu-şi mai ascundea otrava şi nu-şi mai stăpînea pornirea, ci le dădea frîu liber, dîndu-le pe faţă. Poate că ele atrăgeau faptele, pentru ca toate clocotele răutăţii din el înălţîndu-se, să aibă un copac mlădios care să poarte răutăţile lui Faraon. Copacul avea să se usuce pe urmă, cînd Faraon cu oştirea lui aveau să se cufunde în mare, nu ca să piară definitiv, cum ar putea crede cineva, ci ca cel lepădat să fie uşurat de păcate şi să se coboare în iad în pace, nu într-o agonie sufletească îngrozitoare.

6. Dar s-ar părea greu de crezut pentru oricine aşa ceva şi ar presupune că citatul este forţat şi că Faraon ar fi avut vreun interes să-i fie învîrtoşată inima şi să se împlinească într-însul toate cele scrise, pînă şi înecarea în mare. Însă poate vom putea în cele din urmă să întărim încrederea în acest citat şi să ocolim neîncrederea. «Multe sînt bătăile păcătoşilor» [700], zice David, iar fiul său ne învaţă că «Dumnezeu

698. *Ieş.* 7, 10.
699. *Ieş.* 12, 38.
700. *Ps.* 31, 11.

ceartă pe fiul pe care-l iubește» [701]. Mai zice David, proorocind despre făgăduința privitoare la Hristos și la cei ce cred în El: «De vor părăsi fiii lui legea Mea și după rînduielile Mele nu vor umbla, de vor nesocoti dreptățile Mele și poruncile Mele nu vor păzi, cerceta-voi cu toiag fărădelegile lor și cu bătăi păcatele lor, iar mila Mea nu o voi lua de la ei» [702]. Deci harul Domnului cercetează pe cel nelegiuit cu toiagul, iar pe cel păcătos cu bătăi. Căci nici un păcătos care nu cunoaște bătaia nu va ajunge nicicum să învețe și să se îndrepte. Tocmai de aceea și amenință Dumnezeu, zicînd că, chiar dacă păcatele locuitorilor Iudeii vor fi mari, El tot nu va pedepsi pe fiicele lor că s-au ticăloșit, nici pe nurorile lor că s-au desfrînat. Și în alt loc zice: «Oricît te-am curățit, tu tot necurată vei fi, de acum înainte nu te vei mai curăți de murdăria ta pînă cînd nu-Mi voi potoli mînia Mea asupra ta» [703]. Deci păcătuiesc cei pe care Dumnezeu nu-i ceartă, de aceea face acest lucru, ca să zic așa, mai curînd înțepîndu-i decît mustrîndu-i.

7. Trebuie să observăm că la sfîrșitul amenințărilor proorocului împotriva poporului, este adăugat acel «Și vor cunoaște că Eu sînt Domnul» [704]. Dar amenințările nu vizează numai pe israeliți, ci și pe egipteni și asirieni și pe celelalte popoare, dușmani ai poporului evreu. Aceste cuvinte sînt scrise și în cartea Ieșirii, la sfîrșitul multor pasaje care sînt pline de amenințări. Căci zice: «vor cunoaște toți egiptenii că Eu sînt Domnul» [705]. Ceea ce vrea să însemneze că de aceea au venit asupra egiptenilor greutățile și pedepsele, ca să cunoască și ei pe Domnul. Iar în cartea Macabeilor aflăm tot așa: «Rog pe cei ce vor citi această carte să nu se îngrozească din cauza acestor suferințe, ci să cugete că aceste munci nu sînt spre pieire, ci spre învățătura neamului nostru. Că dacă Domnul nu lasă multă vreme pe cei care lucrează fărădelege, ci degrabă îi aruncă în munci, este semn de mare binefacere. Că pe cînd la alte neamuri cu îndelungă răbdare așteaptă Domnul pînă ce vor ajunge la plinirea păcatelor și apoi să-i muncească, asupra noastră așa a socotit că este bine ca ...certîndu-ne cu nevoi, să nu părăsească pe poporul Său» [706].

Căci dacă este semn de mare binefacere să fii pedepsit pentru păcate, atunci și Faraon, fiind pedepsit cu învîrtoșarea inimii și certat împreună cu poporul său, însemnează că nici el n-a fost pedepsit în

701. *Pilde* 3, 12.
702. *Ps.* 33, 30—31.
703. *Iez.* 24, 13.
704. *Iez.* 7, 27.
705. *Ieș.* 7, 5.
706. *II Mac.* 6, 12—15.

zadar şi nici spre răul lui. Căci David, imitînd oarecum pe Dumnezeu, conform cu timpurile în care trăia, a poruncit lui Solomon să-l pedepsească pe Ioab pentru răul pe care-l făcuse lui Abner, fiul lui Her. Să-l omoare pentru greşelile lui. Apoi adaugă David: «Să nu se coboare căruntețea lui cu pace în locuința morților» [707]. Este limpede că, după cum menționează textul ebraic, «prin pedepsire avea să se odihnească în pace», nu-i mai erau de folos durerea şi pedepsirea, pentru că încă în această viață îl amenințase Dumnezeu cu plecare pe de pămînt. Tot aşa înțelegem şi noi «din Scripturi» că orice amenințare, durere şi pedeapsă, care sînt trimise de la Dumnezeu, nu vin niciciînd spre paguba celor care suferă, ci întotdeauna spre folosul lor. Şi cu toate că I se atribuie lui Dumnezeu păcate din cele mai grave cum sînt mînia şi urgia, aşa cum se spune despre El că are mînie şi urgie, că mustră şi bate: «Doamne, nu cu mînia Ta să mă mustri pe mine, nici cu urgia Ta să mă certi» [708], totuşi cel ce se roagă aşa nu are nevoie să ceară mustrare prin mînia lui Dumnezeu, nici certare prin urgia Lui, cu toate că s-ar fi cuvenit în adevăr să fie mustrat cu mînia lui Dumnezeu şi certat cu urgia Sa.

8. Iar ca să facem cuvintele acestea mai lesne de admis, ar fi bine să pomenim şi cîteva cuvinte din Noul Testament, unde Domnul zice: «Foc am venit să arunc pe pămînt şi cît aş vrea să fie acum aprins!» [709]. Fiul bunului Dumnezeu a zis aşa, nu fiindcă focul pe care a venit să-l arunce pe pămînt n-ar fi fost mîntuitor şi nu ar fi aparținut celui care mîntuieşte pe oameni, ci a făcut ca şi Petru care a omorît cu cuvîntul pe Anania şi Safira, cei ce păcătuiseră, minținд nu pe oameni, ci pe Dumnezeu [710], clădind intenționat nu numai pe credința după cele văzute a credincioşilor lui Hristos, ci a zidit chiar şi pe cei ce aveau să moară. Voia să-i curățească printr-o moarte năpraznică şi să-i dezlege de trup pe neprevăzute, avînd pentru aceasta şi puțină îndreptățire, căci jumătate din averile lor o dăduseră pentru nevoia celor lipsiți. Tot aşa şi Pavel, cînd a orbit pe proconsulul Sergius Paulus, prin cuvîntul său, l-a întors prin durere la cinstirea lui Dumnezeu, zicîndu-i: «O, tu cel plin de toată viclenia şi toată înşelăciunea, fiule al diavolului, vrăjmaşule a toată dreptatea, nu vei înceta de-a strîmba căile Domnului cele drepte? Şi acum, iată vei fi orb, nevăzînd soarele pînă la o vreme» [711]. Şi oare la care vreme s-a gîndit dacă nu la aceea cînd, lovit

707. *III Regi*, 2, 6.
708. *Ps.* 37, 1.
709. *Is.* 12, 40.
710. *Fapte* 5, 4.
711. *Fapte* 13, 10—11.

şi chinuit din pricina păcatelor, avea să se pocăiască şi să devină vrednic să vadă soarele în două feluri, atît cu ochii trupeşti ca să fie propovăduită puterea lui Dumnezeu, prin faptul că şi-a recăpătat şi el vederea, cît şi sufleteşte, căci prin credinţă avea să aibă parte de evlavie şi cultul creştin.

Dar şi Dimas şi Hermogene, pe care Pavel i-a dat pe mîna satanei, ca să se înveţe să nu mai hulească [712], la fel au fost şi ei pedepsiţi să primească întocmai ca şi cei amintiţi mai înainte. Şi pe incestuosul din Corint care luase pe soţia tatălui său l-a dat Apostolul în mîna satanei [713], spre pieirea trupului, pentru ca să se mîntuie duhul din el la ziua Domnului. Nu este deci de mirare că tocmai din bunătate a rînduit Dumnezeu cele pentru Faraon cel învîrtoşat, trimiţînd asupra sa atîtea pedepse spre sfîrşitul vieţii acestuia. Atîta am crezut de cuviinţă să spun despre cuvintele: «A învîrtoşat Domnul inima lui Faraon» [714]. Iar dacă altcineva, păstrîndu-şi respectul faţă de Dumnezeu, va afla alte înţelesuri mai potrivite, care să nu excludă evlavia şi să aibă şi mărturia Sfintei Scripturi, atunci folosiţi mai bine tîlcuirile acelea decît pe ale mele.

9. Dar uneori sînt cazuri cînd trebuie intervenit pe loc, pentru că, după cum în cazuri de muşcături de animal turbat, cu riscul de a provoca stări dureroase şi umflături, doctorii fac incizii pe porţiunea respectivă, pentru ca nu cumva răul să se întindă şi mai mult în organismul omului, tot aşa intervine şi Dumnezeu în cazuri de patimi ascunse şi încuibate în adîncul inimii, acţionînd ca un doctor în viaţa exterioară a omului, aducîndu-i în chip văzut şi eficace vindecarea, chiar dacă aceasta va veni ceva mai tîrziu. La acestea cred că ne îndrumă citatul din Deuteronom, în care se spune: «să-ţi aduci aminte de toată calea pe care te-a povăţuit Domnul Dumnezeul tău prin pustie de acum patruzeci de ani, ca să te smerească, să te încerce şi să afle ce este în inima ta şi de ai să păzeşti ori nu poruncile Lui. Te-a smerit, te-a pedepsit cu foamea şi te-a hrănit cu mana pe care tu nu o cunoşteai şi pe care nu o cunoşteau nici părinţii tăi, ca să-ţi arate că nu numai cu pîine trăieşte omul, ci că omul trăieşte şi cu tot cuvîntul ce iese din gura Domnului» [715]. Aşadar să nu uiţi că Dumnezeu te loveşte şi te încearcă numai ca să cunoască ce zace în adîncul inimii tale şi cum ai să reacţionezi în afară, după toate aceste certări. Tocmai acest lucru l-a vestit lui Iov Domnul prin furtunile şi încercările pe care i le-a

712. *I Tim.* 1, 20.
713. *I Cor.* 5, 5.
714. *Ieş.* 10, 27.
715. *Deut.* 8, 2.

trimis, zicînd: «au strici judecata Mea şi Mă faci pe Mine vinovat, ca să te arăţi pe tine drept?» [716]. Şi n-a zis: «să te faci drept», ci «să te arăţi drept». Căci dacă aşa erai înainte de încercări, atunci tot aşa te-ai arăta şi cînd ele vin peste tine.

Şi iarăşi, în alt loc, pe aceeaşi temă, din însemnările la cartea Ieşirii.

10. Zicea odată cineva dintre ai noştri, vrînd să încurajeze această cugetare, că adeseori, în bunătatea lor, stăpînii buni obişnuiau să zică slugilor care greşiseră: eu te-am stricat! eu te-am făcut rău!, dînd prin aceasta să se înţeleagă că bunătatea şi răbdarea lor s-a dovedit prilej de mai mare răutate, ca şi cum ar spune careva din defăimători că stăpînul a mărturisit că el a făcut-o rea pe sluga respectivă. Tot aşa s-a făcut şi din bunătatea lui Dumnezeu prilej de învîrtoşare a lui Faraon, atunci cînd s-a spus că i-a învîrtoşat Dumnezeu inima. Dar el va fi încurajat din cuvîntul apostolic cînd l-a înţeles (cum se cuvine): «sau disprețuieşti tu bogăţia bunătăţii Lui şi a îngăduinţei şi a îndelungii Lui răbdări, neştiind că bunătatea lui Dumnezeu te îndeamnă la pocăinţă? Dar după învîrtoşarea ta şi după inima ta nepocăită, îţi aduni mînie în ziua mîniei şi a arătării dreptei judecăţi a lui Dumnezeu, care va da fiecăruia după faptele lui» [717]. Acelaşi apostol grăieşte în aceeaşi epistolă către Romani: «Dacă Dumnezeu, voind să-şi arate mînia şi să facă cunoscută puterea Sa, a suferit cu multă răbdare vasele mîniei Sale gătite spre pieire» [718] ca din îndelungă răbdarea lui Dumnezeu să se aducă şi să se facă vase ale mîniei. Căci dacă, pe temeiul îndelungii Lui răbdări, n-a pedepsit Dumnezeu pe păcătoşi, ci i-a miluit, tot El i-a adus cumva, prin îndelunga Lui răbdare, să fie vase ale mîniei şi, prin aceasta, le-a învîrtoşat inima. Iar cînd nici în urma atîtor semne şi minuni care s-au făcut, Faraon tot nu s-a lăsat convins, ci s-a opus cu şi mai mare vrăjmăşie, cum să nu-l osîndească să fie şi mai învîrtoşat şi mai necredincios printr-o învîrtoşare şi necredinţă dovedite prin săvîrşirea minunilor? Tot aşa se spune şi în Evanghelii: «spre judecată am venit în lumea aceasta» [719]. Căci Mîntuitorul nu şi-a fixat să vină în lume să facă judecată, ci urma să vină să judece pe cei ce n-au crezut Lui nici după atîtea semne cîte a făcut. Pentru că a

716. *Iov* 40, 3 (după traducerea Sfîntului Sinod din 1914 sensul corespunde textului citat de Origen, pe cînd în ediţia din 1975 el nu corespunde).
717. *Rom.* 2, 4—5.
718. *Rom.* 9, 22.
719. *In.* 9, 39.

fost «pus spre căderea şi spre ridicarea multora» [720], dar desigur nu ca şi cum venirea Lui ar fi fost pricina căderii lor.

11. Apoi şi altele. Aşa sînt minunile care se fac cu cei care-L primesc şi care cred în El, după cum s-a întîmplat cu cei amestecaţi cu egiptenii, poporul peste care s-a pogorît mila Domnului. În schimb, celor care nu cred le învîrtoşează Dumnezeu inimile, lucru pe care ni-l pun înainte, în chip asemănător, şi cele scrise în Evanghelie, acolo unde unora li se pare că Mîntuitorul ar fi pricina relelor: «Vai ţie, Horazime! Vai ţie, Betsaido! căci dacă în Tir şi în Sidon s-ar fi făcut minunile care s-au făcut la voi, de mult s-ar fi pocăit, stînd în sac şi în cenuşă. Dar Tirului şi Sidonului mai uşor le va fi în ziua judecăţii decît vouă. Şi tu, Capernaume...» [721] şi celelalte. Mîntuitorul, ca unul ce cunoaşte mai dinainte necredinţa celor din Horazim, a celor din Betsaida şi a celor din Capernaum şi că mai uşor le va fi celor din Sodoma decît acelora, la ziua judecăţii, de ce oare a săvîrşit minunile acestea în Horazim şi în Betsaida atunci cînd a văzut că celor din Tir şi celor din Sidon le va fi mai uşor la ziua judecăţii decît acestora?

Şi apoi din nou altele:

12. «Dar tu să zici lui Faraon: aşa zice Domnul, Israel este fiul Meu, întîi născutul Meu. Îţi zic dar: lasă pe poporul Meu să Mi se închine; iar de nu-l vei lăsa, iată îţi voi ucide pe fiul tău cel întîi născut» [722]. Trebuie spus celor ce zic că acestea sînt ale dreptului Dumnezeu şi că primesc prea uşuratic cuvintele privitoare la învîrtoşarea inimii lui Faraon. Dar cum poate fi numit drept cel ce învîrtoşează inima regelui ca să nu dea drumul poporului şi care ameninţă că, în caz că nu-l va elibera, va ucide pe fiul lui cel întîi născut? Şi acum mărturisesc cu durere că Dumnezeu este Cel ce l-a făcut rău pe Faraon. Şi acum, din nou, din alte pricini se vor întoarce şi se vor întrista că nu se robesc literei, care într-adevăr nu poate salva dreptatea Creatorului, pentru că din clipa în care sînt constrînşi şi siliţi să examineze aceste lucruri, vor trage concluzia că nu mai pot învinui pe Creator, ci vor trebui să spună doar că este bun. Trebuie avut grijă, aşadar, să înţelegem cele la care s-a gîndit Domnul cînd a spus: «Domnul a învîrtoşat inima lui Faraon» [723] şi dacă sînt adevăr ori

720. *Lc.* 2, 34.
721. *Lc.* 10, 13—15.
722. *Ieş.* 4, 22—23.
723. *Ieş.* 10, 27.

minciună cele ce credem că s-au spus de către Moise cel insuflat de Dumnezeu. Căci în caz că ceea ce a spus el e minciună, atunci nu-s adevărate nici spusele lui în legătură cu poporul lui Dumnezeu însuşi, iar dacă-i adevărat, atunci să înţeleagă că de bună voia Sa a făcut cele ce scrie: «iar de nu-l vei lăsa...» [724]. Şi în alt loc «pînă cînd nu vei vrea să te smereşti înaintea Mea?» [725] Ce oare? Pînă cînd nu vei vrea să te smereşti înaintea Mea? Pe faţă i se aduce vină lui Faraon că nu s-a ruşinat, dar nu că n-a fost în stare, ci că n-a vrut. Cum a spus şi mai înainte Moise însuşi: «să cunoşti că al Domnului este pămîntul. Dar tu şi slujitorii tăi nu vă temeţi încă de Domnul Dumnezeu» [726]. Ceea ce vrea să spună că, pînă la urmă, tot se vor teme. Iar în cazul acesta se vor declara împăcaţi şi eţerodocşii cu bunătatea lui Dumnezeu, dar nici despre firea omului nu vor mai spune că-i sortită pierzaniei.

Tot din volumul II la «Cîntarea Cîntărilor».

13. În acest pasaj să iei aminte şi la următoarele: Soarele, care e alb şi străluceşte, pare a fi pricină că unele lucruri par negre. Propriu-zis, nu soarele în sine însuşi este pricina înnegririi, ci în raport cu lucrul înnegrit. Tot aşa, nu Domnul este Cel ce a învîrtoşat cîndva inima lui Faraon, ci cauza acestei învîrtoşări este faptul că viaţa evreilor era supusă la chinuri de către Faraon prin muncile cele grele la cărămidă şi la olărie [727]. Evreii nu munceau pe munţi şi pe dealuri, ci pe loc şes. Faraon, devenind cu totul trupesc prin răutatea sa, a vrut să aibă vase frumoase de ceramică şi a pus evreii să lucreze olărie. Dar olăritul nu avea un început bun. Căci Faraon a fost uscat de razele lui Dumnezeu care a cercetat pe Israil, precum lutul olarilor se usca la soare. Căci astfel trebuie tîlcuit acest pasaj şi un traducător bun aşa urmează să transcrie întîmplarea dintr-o limbă în alta. Asta e bine pentru cine înţelege că evreii nu gemeau nici din pricina cărămizii [728], nici a olăriei, ci din pricina muncilor. Strigătele lor s-au înălţat la Dumnezeu nu pentru olărie, ci tot pentru munci. De aceea a şi auzit Dumnezeu suspinele lor. Dumnezeu n-ar fi ascultat suspinele evreilor dacă ei ar fi strigat doar din pricina confecţionării cărămizilor şi a altor lucrări pămînteşti, nu din aceea a chinurilor la care erau supuşi.

724. *Ieş.* 4, 23.
725. *Ieş.* 10, 3.
726. *Ieş.* 9, 29—30.
727. *Ieş.* 1, 14.
728. *Ieş.* 2, 23 ş. urm.

A. INDICE SCRIPTURISTIC

Facere :

1, 3 : Rug. XXIV, 5 : 251
1, 5 : Filoc. T, 17 : 318
7 : Rug. XXXIII, 2 : 289
9 : Rug. XXIV, 5 : 252
11 : Mat. X, 19 : 48 ; Rug. XXIV, 5 : 252
16 : Filoc. XIV, 1 : 357
20 : Mat. X, 11 : 30 ; Rug XXIV, 5 : 252
21 : Mat. X, 11 : 30
22 : Luc. XI, 1 : 98
24 : Rug. XXIV, 5 : 252 ; Filoc. XXIII, 1 : 450
27 : Luca VIII, 2 : 92 ; XXXIX, 5 : 131
2, 8 : I, 17 : 318
16 : VII, 2 : 344
3, 1 : Rug. XXIX, 18 : 281
8 : Rug. XXIII, 5 : 247 ; Filoc. I, 17 : 318
9 : Mat. X, 14 : 35
23 : Ioan XXIX, 176 : 164
3, 24 : Luca XXIV, 1 : 116
4, 5 : Rug. XXIX, 18 : 281
7 : Mat. X, 14 : 35
16 : Rug. XXVIII, 6 : 248 ; Filoc. I, 17 : 319
6, 12 : Luca XXI, 7 : 123
9, 20 : Rug. XXIX, 18 : 231
11, 1, 2 : Filoc. XXII, 7 : 448
29 : Filoc. I, 9 : 350
12, 1 : Luca XXII, 5 : 113
17, 14 : Filoc. I, 18 : 319
19, 18 : Rug. XXVII, 13 : 264
30 : Filoc. I, 9 : 311
37 : Rug. XXVII, 13 : 264
38 : Rug. XXVII, 13 : 264
22, 17 : Filoc. I, 27 : 326
23, 3 : Filoc. I, 21 : 321
25, 9 : Filoc. I, 21 : 321
23 : Rug. V, 4 : 210
26, 13 : Luca XI, 2 : 99
27, 1 : Rug. XIX, 18 : 281
27 : Mat. X, 6 : 23
28 : Rug. XV, 44 : 235
28, 12 : Rug. XI, 3 : 223
28, 20-2 : Rug. 111, 1 : 206
39, 7 : Rug. XXIX, 18 : 281
40, 22 : Mat. X, 22 : 53
29 : Filoc. I, 20 : 321
48, 16 : Rug. XXXI, 5 : 286
48, 22 : Filoc. I, 20 : 321
49, 10 : Mat. X, 20 : 52 ; Filoc. I, 3 : 305 ; XX, 11 : 450
16 : Ioan XXI, 18 : 182
50. 13 : Filoc. I, 20 : 321

Ieşire :

1, 14 : Filoc. XXVII, 12 : 500
2, 23 : Filoc. XXVII, 12 : 500
3, 4 : Luca XI, 4 : 100
5 : Ioan XIX, 106 : 178 ; 107 : 181
14 : Rug. XXIV, 2 : 249
4, 11 : Filoc. XXIII, 12 : 458
21 : Filoc. XXI, 6 : 425
23 : Filoc. XXI, 8 : 427 ; XXVII, 12 : 499 ; 500
7, 1 : Ioan XXVII, 96 : 175
3 : Filoc. XXI, 6 : 425 ; XXVII, 1 : 490
5 : Filoc. XXVII, 7 : 495
10 : Filoc. XVII, 6 : 494
11 : Filoc. XVIII, 17 : 391
14 : Filoc. XXI, 13 : 432
8, 8 : Rug. III, 2 : 205 ; 206
17 : Rug. VIII, 3 : 206
28 : Rug. VIII, 3 : 206
23 : Filoc. XXI, 10 : 429
30 : Rug. VIII, 3 : 206
9, 16 : Filoc. XXIII, 20 : 466
17 : Filoc. XXI, 8 : 427
27 : Rug. VIII, 3 : 206 ; 280
29 : Filoc. XXVII, 12 : 500
33 : Rug. VIII, 3 : 206
10, 3 : Filoc. XXVII, 12 : 500
17 : Rug. VIII, 3 : 206
27 : Filoc. XXVII, 1 : 490 ; 1 : 491 ; 4 : 492 ; XXVII, 8 : 497 ; 499
11, 2 : Filoc. XIII, 2 : 354 ; XXII, 7 : 447
12, 4 : Filoc. XXI, 8 : 185
12 : Filoc. XXI, 8 : 427
38 : Filoc. XXVII, 5 : 494
35 : Filoc. XXII, 2 : 354
13, 3 : Luca XIV, 7 : 105
14, 15 : Ioan XVIII, 101 : 176
15, 16 : Luca XXII, 10 : 115
17 : Mat. XI, 14 : 66
26 : Filoc. XXVII, 1 : 482
16, 29 : Filoc. I, 18 : 320
19, 5 : Rug. XXVII, 7 : 260
19 : Luca XI, 4 : 100 ; Filoc. XXI, 21 : 441
20, 5 : Filoc. I, 8 : 310
7 : Rug. XXIV, 3 : 249
12 : Filoc. I, 20 : 321
18 : Luca I. 4 : 80
23, 13 : Filoc. XVII, 5 : 378
20 : Luca X, 7 : 97
24, 2 : Filoc. XX, 23 : 418
25, : Filoc. I, 9 : 314
40 : Filoc. I, 13 : 315
31, 18 : Ioan XL, 280 : 186
32, 32 : Filoc. V, 6 : 339
32, 11 : Rug. XIII, 3 : 230
34, 20 : Filoc. T, 28 : 327
34, 23 : Luca XIV, 7 : 105

Levitic :

4, 2 : Rug. XXVIII, 9 : 271
11, : Filoc. XX, 20 : 416
13 : Filoc. I, 18 : 319
12, 2-4 : Luca XIV, 6 : 105
17, 11 : Rug. XXIX, 2 : 272
18, 5 : Luca XXXIV, 1 : 124
19, 26 : Filoc. XX, 20 : 417
26, 3 : Filoc. XXVI, 3 : 484
10-11 : Mat. X, 15 : 40
27, 1 : Rug. III, 4 : 206

Numeri :

6, 1 : Rug. III, 4 : 207
1, 2 : Rug. III, 4 : 207
13 : Rug. III, 4 : 207
21 : Rug. III, 4 : 207
11, 4-6 : Rug. XXIX, 13 : 278
10 : Rug. XXIX, 13 : 278
18-20 : Rug. XXIX, 13 : 278
19-20 : Rug. XXIX, 14 : 278
23, 25 : Filoc. XX, 22 : 417
27, 17 : Ioan I, 1 : 144
30 : 2-5 : Rug. III, 4 : 207

Deuteronom

1, : 31 : Mat. X, 14 : 35
4, 16-17 : Luca VIII, 3 : 93
24 : Luca XXVI, 1 : 116
6, 4-5 : Luca XXXIV, 1 : 124
5 : Luca XXXIV, 1 : 124
13 : Luca XXX, 4 : 123
7, 13 : Luca XXXIX, 3 : 130
8, 2 : Filoc. XXVII, 9 : 497
3 : Rug. XXIX, 17 : 280
3-5 : Luca XXVI, 5 : 118
15 : Rug. XXIX, 17 : 280
9, 9-10 : Rug. XXVII, 4 : 259
18 : Rug. XIV, 3 : 230
10, 12 : Luca XXXIX, 6 : 132
22 : Filoc. T, 27 : 326
14, 3 : Rug. XXVIII : 12 : 263
5 : Filoc. I, 18 : 319
15, 9 : Rug. X, 2 : 220
15, 6 : Filoc. XXVI, 5 : 486
16, 16 : Rug. XX, 2 : 24 ; XXVII, 16 : 266
18, 14 : Filoc. XX, 22 : 417
15 : Filoc. XX, 22 : 417
22, 6 : Ioan II, 7 : 173
23, 1 : Rug. XX, 1 : 240
3 : Rug. XX, 1 : 240
25, 4 : Filoc. I, 13 : 314
27, 26 : Filoc. IX, 1 : 346
28, 1-5 : Filoc. XXVI, 3, 484
16 : Filoc. XXVI, 3 : 484

58 : Filoc. XXVI, 2 : 483
30, 14 : Rug. XXV, 1 : 252
30, 19 : Filoc. XXII, 5 : 424
32, 21 : Filoc. I, 4 : 305
2-3 : Rug. XXIV, 3 : 250
32 : Filoc. XXII, 10 : 448
6 : Rug. XX, 1 : 243
8—9 : Filoc. XXII, 7 : 447
18 : Rug. XXII, 1 : 243
29 : Rug. XXII, 1 : 243
21 : Filoc. V, 4 : 305
22 : Luca XXVI, 2 : 117
43 : Rug. XV, 3 : 233
32, 43 : Rug. 3 : 233
33, 24 : Filoc. XXVI, 2 : 484

Iosua

10, 12 : Rug. XIV, 5 : 231
13, 21 : Filoc. T, 22 : 323
19, 40—48 : Filoc. XIII, 3 ; 356

Judecători

8, 26 : Rug. XXIX, 3 : 273
11, 30-31 : Rug. IV, 2 : 208
13, 6 : Rug. XIII, 2 : 226
16, 30 : Rug. XIV, 5 : 231

I Regi

1, 1 : Mat. X, 18 : 44
9-10 : Rug. IV, 1 : 208 ; Rug. XIII, 2 : 225
11 : Rug. IV, 2 : 208 ; XIV, 4 : 230
20 : Rug. XVI, 3 : 235
2, 25 : Rug. XXVIII, 9 : 268; 271
12, 16 : Rug. XIII, 5 : 228
18 : Rug. XIII, 5 ; 228
15, 11 : Filoc. I, 8 : 310
16, 14 : Filoc. VI, 2 : 342
19, 18 : Filoc. I, 8 : 310 ; 316

II Regi

7, 18-22, Rug. XXX, 3 : 289

III Regi

2, 6 : Filoc. XXVII, 7 : 496
4, 23 : Ioan, XL, 281 : 186
29 : Filoc. XVIII, 16 : 390
32-33 : Filoc. V, 3 : 337
5, 4 : Ioan, XXXIX, 270 : 185
17-18 : Ioan, XXXIX, 266 : 183
29—32 : Ioan, XXXIX, 269 : 184
6, 1 : Ioan, XXXIX, 271 : 187
2 : Ioan, XL, 275 : 186
8 : Ioan, XL, 278 : 186
10 : Ioan, XL, 179 : 186
16-17 : Ioan, XL, 285 : 186
7, 1-13 : Ioan, XLI, 285 : 187
8, 11 : Ioan, XXXIX, 264 : 182
10, 5—7 : Filoc. XVIII, 16 : 390
12, 29 : Filoc. XIII, 3 : 356
32 : Filoc. XXIII, 4 : 453
13, 1—2 : Ioan, XXI, 118 : 18
1-3 : Filoc. XXIII, 4 : 453
17, 1 : Mat. XI, 18 : 44
17, 9 : Filoc. XXVI, 4 : 485
18, 19 : Rug. 317 (note)
19, 16 : Mat. X, 18 : 44
23, 15 : Rug. VI, 20 : 214

IV Regi

4, 3 : Filoc. XXVI, 4 : 485
13, 14 : Filoc. XXVI, 4 : 485
20, 1 : Rug. XIII, 2 : 225
23, 15 : Rug. VI, 5 : 214

II Cronici

31, 35 : Rug. XXIX, 5 : 274

Estera

3, 7 : Rug. XIII, 2 : 225
4, 1 : Rug. XIII, 2 : 225
17 : Rug. XIV, 3 : 230
6, 3 : Rug. XVI, 3 : 235

Iov

1, 5 : Rug. XVIII, 10 : 271
9-11 : Rug. XXX, 2 : 282
22 : Rug. X, 1 : 220
2, 4-5 : Rug. XXX, 2 : 282
9 : Rug. XXX, 2 : 282
10 : Rug. X, 1 : 220 ; Filoc, XXVI, 8 : 489
3, 7 : Rug. XIII, 4 : 228
8 : Filoc. I, 5 : 307
7, 1 : Rug. XXIX, 2 : 272
11, 3 : Filoc. XXVI, 5 : 486
14, 2 : Rug. XVII, 2 : 237
4-5 : Luca, II, 1 : 83 ; XV, 3: 103
40, 3 : Filoc. XVII, 9 : 498
8 : Luca, XXVI, 4 : 118
19 : Rug. XVI, 5 : 256

Psalmi

1, 1 : Filoc. II, 3 : 331
2 : Mat. X, 15 : 30 ; Luca XXXIX, 2 : 130
2, 8 : Filoc. XXII, 22 : 450
4, 1 : Rug. XXX, 2 : 282
4, 5 : Filoc. V, 8 : 310
6 : Ioan XIX, 104 : 177
Rug. IX, 2 : 212 ; Filoc. XV, 7 : 363 ; XXVI, 1 : 482 ; XXVII, 8 : 489
5, 3 : Rug. XII, 2 : 224
9 : Rug. VIII, 1 : 217
9, 13 : Filoc. XV, 18 : 370
10, 7 : Ioan, XIX, 103 : 177
11, 6 : Filoc. II, 4 : 331
12, 4 : Filoc. VIII, 1 : 384
14, 6 : Filoc, XXVI, 15 : 486
15, 4 : Filoc. XVII, 6 : 378
17, 28 : Rug. XXIX, 2 : 272
18, 4 : Mat. X, 16 : 41
5 : Filoc, XVIII, 8 : 386
19, 8 : Rug. XIII, 3 : 226
21, 2 : Mat. XV : 38
21, 6 : Luca, XIV, 8 : 106
24 : Rug. XV, 3 : 234
23, 8 : Luca X, 3 : 96
24, 1 : Rug. XX, 2 : 219
24, 1 : Rug. IX, 2 : 218
25, 2 : Rug. XXIX, 5 : 273 ; 287
26, 5 : Filoc. XV, 7 : 363
Mat. X, 15 : 38
27, 3 : Rug. XXXIII, 4 : 290
29, 1 : Rug. XXIV, 4 : 250
30, 18 : Rug. XXIV, 5 : 250
31, 11 : Filoc. XXVII, 6 : 494
32, 17 : Rug. XII, 3 : 226
33, 7 : Rug. XXXI, 5 : 286
18 : Rug. XXIX, 3 : 273, 282
19 : Filoc. XXVI, 5 : 486
28 : Rug. XXIX, 3 : 273 ; XXX, 1 : 282
30 : Filoc. XXVII, 6 : 495
34, 18 : Filoc. IX, 2 : 347
35, 9 : Filoc. XV, 7 : 363
36, 12 : Mat. X, 2 : 19
37, 1 : Filoc. XXVII, 7 : 496
5 : Rug. XXXIII, 4 : 289
39, 11 : Filoc. V, 5 : 338
44, 2—3 : Filoc, XV, 12 : 306
2—8 : Filoc. XV, 12 : 367
48, 12 : Filoc. XX, 17 : 413
50, 8 : Filoc. XVIII, 16 : 390
54, 6 : Luca, XXVII, 6 : 121
57, 3 : Rug. V, 4 : 210
4 : Rug. XXI, 2 : 242
3-4 : Filoc. XXV, 16 478
65, 10 : Rug. XXIX, 16 : 280
67, 12 : Filoc. XV, 4 : 360 ; XVIII, 8 : 385
12-13 : Ioan, VIII, 48 : 156 ; 157
14 : Luca, XXVII, 6 : 121
19 : Luca, XXVII, 5 : 121
68, 32 : Filoc. V, 6 : 339
71, 6 : Mat. II, 1 : 15, 1
71, 7-8 : Filoc. I, 5 : 306 ; VI, 1 : 341
73, 15 : Rug. XXVII, 12 : 263
20 : Rug. XIII, 3 : 227
76, 1 : Ioan, XVIII, 101 : 176
77, 1 : Luca, XIV, 7 : 105
29 : Rug. XXVII, 10 : 262
80, 5 : Mat. XI, 2 : 61

12-13 : Filoc. XXI, 5 : 424
874, 4 : Mat. X, 22 : 13 ; 53
89, 1-2 : Rug. V, 4 : 210
4 : Rug. XXVII, 13 : 264
90, 1 : Filoc. II, 5 : 332
13 : Rug. XIII, 3 : 227
94, 8 : Rug. XXVII, 13 : 264
101, 27 : Luca. XXII, 7 : 114
103, 1 : Filoc. XII, 1 : 352
4 : Rug. XXXIII, 2 : 289
5 : Luca XXVI, 1 : *117*
1-8 : Rug. XXX, 2 : 289
14-15 : Luca XXX, 7 : *127* ; Filoc. XX, 3 : 403
25 : Rug. I, 1 : *199*
37 : Luca I, 6 : 82
105, 20 : Rug. XXVII, 2 : 258
Filoc. XVIII, 10 : 387
108, 1 : Rug. III, 5 : 215
1—2 : Filoc. XXIII, 12 : 459
1—7 : Filoc. VII, 1 : 343
7 : Rug. V, 5 : 211
10-11 : Rug. XXIV, 5 : 250
14 : Filoc, XXIII, 8 : 456
109, 4 : Rug. XV, 1 : 233
113, 16 : Luca, XXII, 9 : 114
114, 7 : Ioan, XII, 77 : 161
118, 25 : Rug. II, 2 : 203 ; 28 : Luca, I, 3 : 80
62 : Rug. XII, 2 : 224
105 : Filoc. XV, 7 : 363
119, 7 : Ioan, XXXIX, 267 : 184
120, 4 : Luca, XXXIV, 5 : 126
122, 1 : Rug. XXI, 4 : 248
126, 1 : Filoc. XXI, 18 : 437; XXVI, 7 : 488
127, 3—5 : Luca, XXIX, 3 : 130
140, 2 : Rug. XII, 2 : 224
141, 2 : Rug. XXXI, 1 : 283
147, 14 : Filoc. XVIII, 8 : 385
148, 3 : Rug. VII, 1 : 215

Pilde

1, 6 : Filoc. I, 10 : 312
17 : Rug. XXIX, 16 : 280
24 : Filoc. V, 3 : 337
3, 4 : Luca II, 5 : 85
12 : Filoc. XXVII, 6 : 495
18 : Rug. XXVII, 10 : 262
23 : Filoc. XX, 22 : 417
27 : Ioan XêX, 103 : 177
6, 8 : Filoc. pref. : 300
8, 5 : Filoc. XVIII, 24 : 396
8 : Mat. II, 1 : 152 ; Filoc. VI, 1 : 341
22 : Ioan, IX, 55 : 157
9, 4—6 : Filoc, XVIII, 24 : 396
10, 19 : Rug. XXI, 2 : 242 ; Filoc. V, 3 : 337
31 : Rug. XXIX, 9 : 372
13, 8 : Filoc. XXVII, 6 : 487
15, 17 : Rug. XXVII, 6 : 260
32 : Rug. XXVIII, 7 : 270
20, 13 : Ioan, XLIII, 304 : 192
22, 20 : Filoc, I, 11 : 313
26-27 : Rug. XXVII, 5 : 269
25, 20 : Mat. X, 14 : 37
30, 9 : Rug. XXIX, 5 : 274
24—28 : Filoc. XVIII, 14 : 411

Eclesiast

3, 1 : Mat. X, 10 : 29
5, 1 : Rug. XXXIII, 4 : 248 ; Filoc. I, 28 : 327
4 : Rug. III, 4 : 207
12, 11 : Mat. X, 1 : 17 ; Filoc. VI, 1 : 341
12 : Filoc. IV, 3 : 335 ; V, 1 : 337

Cîntarea Cîntărilor

2, 9 : Rug. XXIX, 9 : 275
10 : Rug. XXIX, 9 : 275

Isaia

1, 1 : Luca, XXI, 1 : 107
2 : Rug. XXVII, 1 : 243
6 : Luca, XXXIV, 6 : 126
15 : Rug. XXXI, 6 : 287
1, 19 : Filoc. XXI, 5 : 424
4, 4 : Luca, XIV, 3 : 103 ; Rug. XXIX, 15 : 279
5 : Filoc. I, 8 : 310
5, 1 : Luca, X, 3 : 95
6, 1 : Ioan, XXIX, 178 : *164*
8 : Ioan, XXIX, 177 : *164*
9 : Ioan, XXIX, 177 : *164*
7, 15 : Filoc, I, 8 : 306
8, 8—9 : Filoc, I, 5 : 306
1-14 : Filoc. I, 28 : 327
11, 6-7 : Filoc. I, 8 : 310
12, 40 : Filoc. XXVII, 8 : 496
14, 12 : Ioan XII, 78 : 61 ; Filoc. I, 25 ; 325 ; 326 ; XXVI, 7 : 489
20, 3 : Filoc. XXVI, 4 : 485
22, 22 : Filoc. V, 6 : 339
25, 8 : Rug. XIII, 3 : 227
28, 16 : Filoc. I, 28 : 327 ; X, 1 : 349
29, 8 : Mat. X, 24 ; 57
11 : 330 ; V, 6 : 339
13 : Ioan, XIX, 109 : 179
14 : Filoc. II, 2 : 330
34, 4 : Filoc. XXIII, 15 : 462
34, 5 : Rug. XXVI : 3 : 254
35, 6 : Mat. XI, 8 ; 68
40, 3-4 : Luca XXI, 5 : *109* ; Ioan, XVII, 95 : 175 ; XXI, 117 : 181
6 : 62 : Ioan, XVIII, 100 : 176
6-8 : Rug. XVII, 2 : 237
7 : Filoc. I, 8 : 310 ; XXIII, 5 : 507
9 : Ioan, X, 169 : 159
42 : 18 Mat. XI, 68
45, 1-3 : Filoc. XXIII, 5 : 454
7 : Filoc. I, 8 : 310
23 : Rug. XXXI, 3 : 285
47, 13 : Filoc. XXIII, 18 : 465
49, 22-23 : Rug. XV, 3 : 233
52, 7 : Ioan, VIII, 51 : 157 ; IX, 63 : 159
53, 2 : Filoc. XV, 12 : 367
4 : Luca, XXXIV, 7 : 127
54, 1 : Mat. X, 23 : 56 ; Luca XXI, 3 : 108
11-14 : Ioan XLII, 295 : 189
15 : Ioan, XLII, 295 : 190
58, 9 : Rug. X, 1 : 219
60, 1 : Filoc. XV, 7 : 363
2 : Filoc. XV, 7 : 363
13-20 : Ioan, XLII, 295 : 189
61, 1 : Filoc. V, 8 : 310
63, 1—3 : Filoc. XV, 12 : 310
17 : Filoc. XXI, 16 : 429
65, 23 : Luca, XXXIX, 3 : 130

Ieremia

1, 1 : Mat. XI, 18 : 44 ; Luca XXI, 2 : 108
7 : Ioan XXX, 184 : 166
3, 23 : Rug. XXIII, 3 : 247
6, 16 : Ioan XIX, 104 : 177
7, 22—23 : Rug. IX, 3 : 219
9, 6 : Filoc. XXVI, 4 : 485
22 : Mat. X, 19 : 49
10, 2 : Filoc. XXIII, 15 : 463
15, 14 : Filoc. I, 8 : 310
17, 21 : Filoc. I, 18 : 320
27 : Filoc. XXVI, 8 : 489
20, 7 : Mat. X, 18 : 45 ; Filoc. XXI, 11 : 429
23, 24 : Rug. X, 2 : 219 ; 220
26, 3 : Filoc. XXIII, 10 : 457
28, 1—17 : Luca, I, 1 : 78
38, 6 : Filoc. XXVI, 3 : 485
44, 22 : Filoc. X, 1 : 349

Iezechiel

2, 3 : Ioan, XXX, 184 : 166
10 : Filoc. V, 6 : 339
27 : Filoc. XXVII, 7 : 495
11, 19—20 : Filoc. XXI, 6, 425 ; 432
18, 8 : Filoc. XXVI, 5 : 487
21 : Mat. X, 11 : 31
23 : Mat. X, 11 : 31

24 : Mat. X, 11 : 31, 32
22, 17 : Mat. X, 13 : 35
20 : Mat. X, 13 : 35
24, 13 : Filoc. XXVII, 6 : 495
26—28 : Filoc. I, 25 : 325
28, 3 : Filoc. XVIII, 16 : 391
15 : Filoc. XXVI, 7 : 489
29, 11 : Filoc. I, 25 : 325
34, 17—19 : Filoc. XI, 2 : 350 ; 351

Daniel

1, 20 : Filoc. XVIII, 16 : 390
6, 11—12 : Rug. XII, 2 : 224
23 : Rug. XIII, 2 : 226
7, 10 : Filoc. V, 6 : 339
8, 5 : Filoc. XXIII, 5 : 454
9, 24 : Filoc. I, 5 : 307
12, 2 : Ioan XI, 74 : 160
3 : Mat. X, 3 : 20
Cînt. trei ităeri
1, 1—2 : Rug. XIV, 4 : 230

Osea

3, 4 : Filoc. I, 2 : 305
4, 14 : Filoc. XXVII, 4 : 493
7, 6 : Rug. XXX, 3 : 283
10, 12 : Filoc. XV, 7 : 362
12, 4 : Filoc. VIII, 1 : 344
14, 10 : Rug. II, 5 : 204 ; Filoc. XVIII, 16 : 390

Amos

1, 1 : Luca, XXI, 1 : 108
3, 6 : Filoc. I, 8 : 310

Miheea

1, 12 : Filoc. XXVI, 8 : 489
5, 1 : Filoc. I, 5 : 306
6, 8 : Filoc. XXI, 5 : 424

Ioil

2, 28 : Mat. X, 18 : 46

Iona

2, 2—4 : Rug. XIV, 5 : 231

Avacum

3, 1—2 : Rug. XIV, 4 : 230

Zaharia

3, 3 : Luca, XIV, 3 : 103
7, 10 : Rug. IX, 3 : 219
9, 10 : Filoc. I, 7 : 310

Maleahi

1, 11 : Rug. XXXI, 4 : 285

Tobit

3, 1—2 : Rug. XIV, 4 : 230
12, 7 : Filoc. XXII, 8 : 447
8 : Rug. XI, 1 : 221
12 : Rug. XI, 1 : 221 ; XXXI, 5 : 286
15 : Rug. XI, 1 : 221

Înţelepciunea lui Solomon

1, 4 : Filoc. XXII, 7 : 447
7, 16 : Filoc. XXI, 19 : 432
17—20 : Luca XXI, 6 : 110
9, 6 : Mat. X, 19 : 49
13—16 : Rug. I, 2 : 199
10, 5 : Filoc. XXII, 5 : 447
13, 15 : Mat. XI, 18 : 68
16, 28 : Rug. XXXI, 1 : 284
17, 1 : Filoc. I, 29 : 328

Înţel. Sirah. Susana

39, 21 : Filoc. XVIII, 3 : 403
42 : Filoc. XXI, 1 : 480 ; 16 : 435 ; XXIII, 4 : 453 ; XXIV, 2 : 479

II Macabei

6, 12 : Filoc. XXVII, 7 : 495
15, 14 : Rug. XI, 1 : 222

NOUL TESTAMENT

Matei

1, 1 : Ioan IV, 22 : 149
2 : Filoc. XV, 19 : 370 ; XXI, 16 : 486
6 : Rug. XXII, 1 : 243
11 : Rug. XXXI, 4 : 285
23 : Filoc. I, 6 : 306
2, 5—6 : Ioan, XXIX, 175 : 164
23 : Mat. X, 16 : 41
3, 4 : Luca, XI, 5 : 101 ; Filoc. XXVI, 4 : 485
5 : Rug. II, 4 : 204
7 : Rug. XXVII, 12 : 263
8 : Rug. XXVIII, 3 : 268
11 : Ioan, XXIX, 179 : 165
17 : Mat. X, 11 : 28, 37
8 : Filoc. I, 17 : 319
11 : 22 ; 33 ; Rug. XI, 2 : 222
12 : Mat. X, 20 : 51 ; Filoc. XXI, 5 : 434
16 : Filoc. XV, 7 : 363
17 : Mat. X, 14 : 37
4, 19 : Filoc. XVIII, 8 : 385 ; XXVI, 2 : 3
24 : Filoc. XXVI, 3 : 484
5, 1 : Mat. X, 9 : 27
1—2 : Rug. XVIII, 3 : 238
8 : Filoc. XV, 6 : 362
9 : Filoc. VI, 1 : 341 ; XVI, 4 : 374
12 : Mat. X, 18 : 47
14 : Mat. X, 3 : 20 ; Filoc. I, 27 : 326, 2 ; XV, 7 : 363
16 : Mat. X, 3 : 21 ; Ioan XXXIV, 211 : 169
17 : Mat. X, 12 : 33
18 : Filoc. II, 4 : 331
19 : Filoc. II, 4 : 331
22 : Filoc. I, 20 : 321 ; XXI, 5 : 424
23—24 : Filoc. II, 2 : 202
26 : Rug. XXIX, 55 : 279
28 : Mat. X, 19 : 481 ; Luca II, 3 : 85 ; Filoc. 1, 19 : 390 ; XVIII, 15 : 389 ; XXI, 5 : 424
29 : Filoc. I, 4 : 320
34 : Filoc. I, 20 : 322
39 : Filoc. I, 19 : 320 ; XXI, 5 : 424
40 : Filoc. XV, 11 : 366
44 : Rug. II, 2 : 201 XXII, 4 : 260 ; Ioan X, 45 : Mat. IX, 65 : 245 ; Rug. 65 :
6, 1 : Mat. X, 16 : 41
2 : Rug. XXVIII, 1 : 267 ; XXXI, 8 : 275
5 : Rug. XIX, 2 : 239
5—8 : Rug. XI, 2 : 241 ; 242
6 : Rug. XX, 2 : 241
6—8 : Rug. XIX, 1 : 242
7 : Rug. II, 2 : 201 ; XXXI, 2 : 242
8 : Rug. V, 2 : 209 ; 237
9 : Rug. XXII, 3 : 244
9—10 : Rug. XVIII, 2 : 238
11 : Rug. XXVII, 1 : 257 ; XXVII, 16 : 266
12 : Rug. XXVIII, 8 : 270
13 : Rug. XXIX, 1 : 272 ; XXIX, 11 : 276 ; 14 : 278
14 : Rug. IX, 1 : 217
20 : Luca II, 4 : 85
21 : Mat. X, 14 : 38
27 : Luca XI, 2 : 99
6, 33 : Rug. II, 2 : 201
7, 6 : Mat. X, 9 : 27 ; Filoc. XXII, 7 : 447
7 : Mat. X, 9 : 27 ; Filoc. XIII, 4 : 356
8 : Mat. X, 9 : 27
18 : Mat. X, 11 : 31 ; Filoc. XXI, 17 : 436
22 : Filoc. I, 2 : 304
24 : Luca XXIV, 4 : 118 ; Filoc. XXI, 5 : 424
24—28 : Filoc. I, 3 : 80 ; XXVI, 4 : 119
29 : Ioan XXIX, 199

8, 4 : Ioan, XXXIV, 211 : 169
17 : Luca XXXIV, 7 : 127
20 : Mat. XI, 6 : 65
26 : Ioan II, 8 : 173
29 : Mat. XI, 13 : 65
9, 29 : Filoc. XI, 2 : 353
35 : Filoc. XXVI, 3 : 484
38 : Rug. II, 2 : 201
10, 18 : Filoc. XII, 2 : 304
23 : Mat. X, 23 : 55
25 : Mat. X, 15 : 75 ; Filoc. XVIII, 11 : 388
28 : Luca XXXVI, 1 : 128
30 : Rug. XI, 5 : 223
11, 2 : Filoc. XXI, 16 : 435
11, 3 : Mat. X, 20 : 51 ; Luca XXVII, 3 : 120 ; Ioan VI, 29 : 151
11, 5 : Mat. X, 22 : 67 ; Ioan VIII, 47 : 156 ; Filoc. XXI, 14 : 433
9 : Mat. X, 22 : 53 ; Rug. II, 5 : 204
10 : Ioan XVIII, 99 : 176
11 : Mat. X, 22 : 53 ; Luca X, 7 : 97 ; Ioan XIX, 112 : 180 ; 181
12 : Ioan, XIX, 105 ; 178
13 : Mat. X, 20 : 51 ; Ioan XIX, 112 : 165
14 : Mat. X, 20 : 50 ; Ioan XXX, 181 : 165 ; XIX, 114 : 180
25 : Mat. X, 20 : 39 ; Filoc. XXI, 11 : 430
28 : Luca XXXIV, 7 : 127 ; XXXVI, 1 : 128
29 : Luca VIII, 5 : 93
12, 2 : Mat. X, 20 : 51
36 : Filoc. IX, 1 : 349
42 : Mat. X, 17 : 42
13, 3 : Filoc. XXI, 15 : 434
7 : Filoc. XXI, 13 : 431
11 : 14 : 23 : Mat. X, 4 : 22
16 : Ioan XLIII, 302 : 191
17 : Ioan XLIII, 302 : 191
24—43 : Filoc. pref. 301
34 : Mat. X, 4 : 22
36 : Mat. II, 1 : 17
37 : Mat. X, 2 : 18
38 : Mat. X, 2 : 18 ; 19
42 : Mat. X, 4 : 19 ; 20
43 : Mat. X, 4 : 19 ; 20 ; 21
44 : Mat. X, 4 : 21 ; 9 ; Filoc. I, 26 : 326
45 : Mat. X, 3 : 24 ; 26 ; 27
47 : Mat. X, 10 : 29 ; 32 ; 33
49—50 : Mat. X, 12 : 33
51 : Mat. X, 13 : 35
52 : Mat. X, 14 : 36 ; 39 ; 25
53—54 : Mat. X, 16 : 40 ; 41 ; 42
55 : Mat. X, 17 : 42
56 : Mat. X, 16 : 42 ; 43
57 : Mat. X, 17 : 41 ; 44 ; 44
58 : Mat. X, 19 : 47
14, 1—2 : Mat. X, 20 : 49 ; 50
3 : Mat. X, 20—21 : 51 ; 52
4 : Mat. X, 21 : 52 ; 53
12 : Mat. X, 23 : 55
13 : Mat. X, 23 : 55
14 : Mat. X, 25 : 55 ; 56 ; 58
15 : Mat. XI, 1 : 58 ; 59
16 : Mat. XI, 2 : 59
17 : Mat. XI, 2 : 60
19—20 : Mat. XI, 3 : 62
21 : Mat. XI, 3 : 61
22 : Mat. XI, 5 : 63
24 : Mat. XI, 6 : 64
27 : Mat. XI, 6 : 65
30 : Mat. XI, 6 : 65
31 : Mat. X, 19 : 47
33—34 : Mat. XI, 6 : 65
15, 7 : Ioan XIX, 189 : 179
13 : Mat. XI, 14 : 66
14 : Mat. XI, 14 : 67
24 : Luca XXXIV, 4 : 125 ; Ioan XLII, 295 : 190 ; Filoc. I, 24 : 324 ; 26 : 326
16, 14 : Mat. X, 20 : 51
18 : Filoc. IV, 2 : 336 ; XV, 18 : 370
17, 1 : Filoc. XV, 19 : 371
6 : Filoc. XV, 14 : 367 ; 368
15 : Rug. XIV, 6 : 232
20 : Mat. X, 20 : 47 ; 48
18, 10 : Rug. XI, 5 : 223
32—35 : Rug. XXVIII, 6 : 270
19, 17 : Rug. XV, 3 : 233
21 : Mat. X, 6 : 24
27 : Mat. X, 3 : 24
28 : Mat. XI, 4 : 63
37—38 : Filoc. XVIII, 8 : 386
20, 29 : Luca XXXIX, 4 : 131
21, 25 : Mat. XI, 20 : 50
40 : Mat. XI, 3 : 66
41 : Mat. X, 2 : 24
43 : Mat. X, 23 : 55
22, 29—30 : Luca XXXIX, 2 : 130
32 : Rug. XVI, 1 : 234
40 : Luca XXXIV, 1 : 124
23, 8 : Ioan III, 19 : 148
14 : Filoc. II, 3 : 330
33 : Luca VIII, 3 : 92
34 : Filoc. XVIII, 16 : 391
24, 14 : Filoc. I, 2 : 304
20 : Rug. II, 2 : 201
35 : Filoc. I, 2 : 304
25, 21 : Ioan XIX, 105 : 178 ; Filoc. XXIV, 4 : 481—482
26 : Filoc. XXV, 4 : 481
29 : Mat. X, 19 : 47
35 : Rug. XI, 2 : 222
40 : Ioan XI, 68 : 160
41 : Filoc. XXI, 5 : 421 ; 481
26, 13 : Ioan XI, 68 : 160 ; Filoc. XXIII, 13 : 461
31 : Filoc. XV, 17 : 369
34 : Filoc. XV, 17 : 369
41 : Mat. X, 2 : 19 ; Luca XI, 3 : 99
27, 1 : Mat. X, 2 : 52
28, 18 : Rug. XXVI, 4 : 255
19 : Mat. X, 18 : 46

Marcu

1, 1 : Ioan XLII, 295 : 162
35 : Rug. XII, 2 : 225
3, 17 : Filoc. XV, 18 : 370
4. 11 : Filoc. XVIII, 9 : 391 ; XXI, 15 : 433
12 : Filoc. XXI, 6 : 426
5, 28 : Mat. X, 4 : 48
30 : Mat. X, 4 : 22
6, 1 : Mat. X, 19 : 41
6, 5 : Mat. X, 19 : 47 ; 48
8 : Ioan XIX, 107 : 178
14 : Mat. X, 20 : 49
15 : Mat. X, 20 : 51
6, 18 : Mat. XI, 22 : 53
39—40 : Mat. XI, 3 : 63
10, 18 : Rug. XV, 31 : 233
11, 25 : Rug. II, 2 : 202
32 : Mat. X, 20 : 50
12, 30 : Rug. XXVIII, 3 : 267

Luca

1, 1 : Luca I, 1 : 79 ; I, 2 : 80
1—4 : Luca I, 1 : 78
3 : Luca I, 6 : 82
6 : Luca II, 1 : 83
7 : Filoc. II, 4 : 331
8 : Rug. X, 2 : 221
13 : Rug. XIV, 3 : 230
15 : Ioan XXX, 180 : 165
17 : Mat. X, 20 : 50 ; Ioan XXXIX, 164 ; XIX, 114 : 175 ; 20 : XVII, 97 : 175 ; 180
35 : Mat. X, 17 : 42 ; Luca VII, 2 : 88 ; XIV, 8 : 106
38 : Mat. I, 2 : 15
39 : Luca VII, 1 : 87
42—43 : Luca VII, 5 : 88
44 : Luca VII, 5 : 89 ; XI, 4 : 100 ; Ioan XXX, 180 : 165
46 : Luca VII, 8 : 91 ; VIII, 1 : 91
49 : Luca VIII, 6 : 94
50 : Luca VIII, 6 : 94
56 : Luca X, 1 : 95
67 : Luca X, 1 : 95
73 : Luca X, 3 : 96

74 : Luca X, 4 : 96
75 : Luca X, 4 : 96
76 : Luca X, 5 : 97 ; XI, 4 : 100
79 : Mat. X, 9 : 28
80 : Luca X, 6 : 97 ; XI, 1 : 98
80—82 : Luca XI, 1 : 98
2, 1—2 : Luca XI, 6 : 101
9—11 : Ioan XII, 76 : 161
14 : Ioan XII, 76 : 161
21 : Luca XIV, 1 : 102 ; XIV, 2 : 103
22 : Luca XIV, 3 : 103 ; XIV, 7 : 105
24 : Luca XIV, 9 : 106
29 : Ioan XLII, 304 : 192
34 : Filoc. XXVII, 10 : 499
3, 1 : Mat. X, 21 : 52 ; Luca I, 2 : 80 ; XXI, 2 : 108
1—4 : Luca XXI, 1 : 107
2 : Luca XXI, 1 : 108
4 : Luca XXII, 1 : 111 ; Ioan XVII, 95 : 175
5—8 : Luca XXII, 1 : 111
6 : Luca XXII, 5 : 112
7 : Luca XXII, 5 : 113
8 : Luca XXI, 4 : 109 ; XXXII, 8 : 114 ; Filoc. XVIII, 9 : 386
16 : Luca XXIV, 1 : 117 ; XXV, 3 : 198
17 : Luca XXV, 1 : 116
18 : Luca XXVII, 1 : 119
18—22 : Luca XXVII, 1 : 169
21—22 : Luca XIV, 10 : 107
22 : Luca XXVII, 5 : 121
4, 5 : Luca XXX, 1 : 122
5—8 : Luca XXX, 1 : 122
18—21 : Ioan X, 66 : 159
19 : Rug. XX, 1 : 241
5, 8 : Filoc. XVIII, 9 : 386
6, 12 : Rug. XII, 1 : 225
14 : Mat. X, 19 : 49
23 : Mat. X, 18 : 26
29 : Filoc. XV, 11 : 366
45 : Ioan XIX, 105 : 177
46 : Filoc. XXVI, 1 : 482
7, 28 : Luca XI, 5 : 100 ; XXVII, 2 : 120 : 181
28—30 : Ioan XXI, 118 : 180
32 : Mat. X, 22 : 53
37 : Ioan XI, 67 : 159
8, 8 : Filoc. VI, 1 : 341
10 : Filoc. XXI, 6 : 426
14 : Ioan XI, 72 : 160
46 : Mat. X, 19 : 48
9, 7 : Mat. X, 20 : 49
8 : Mat. X, 20 : 51
14 : Mat. XI, 3 : 63
20 : Mat. X, 6 : 23
30 : Filoc. XV, 13 : 367
10, 4 : Filoc. I, 19 : 320
13 : Filoc. XXVII, 11 : 499
18 : Rug. XXVI, 5 : 256
19 : Rug. XIII, 4 : 227, 307
20 : Luca XI, 6 : 101
21 : Rug. XIV, 5 : 231
25—27 : Luca XXXIV, 1 : 124
11, 1 : Rug. XIII, 1 : 225 ; 238
2 : Rug. XV, 1 : 232 ; 238
3 : Rug. XXVII, 1 : 254 ; 257 ; 266
4 : Luca XXI, 4 : 109 ; Rug. XXVIII, 1 : 267 ; 2 : 270 ; 271 ; 272
5—6 : Rug. X, 2 : 220
8 : Rug. X, 2 : 220
10 : Ioan XXXVI, 219 : 172
52 : Filoc I, 10 : 312 ; II, 2 : 330
12, 44 : Luca, XXVI, 2 : 117
49 : Luca XXVI, 1 : 117
13, 7—8 : Mat. X, 9 : 29
26—27 : Filoc. V, 2 : 304
14, 11 : Luca XVIII, 6 : 94 ; Filoc. XXI, 11 : 430
28 : Ioan II, 6 : 173
15, 7 : Rug. XX, 1 : 221
16, 15 : Filoc. XXI, 12 : 431
22 : Rug. XXIX, 5 : 274
25 : Rug. XIX, 2 : 239
17, 4 : Rug. XXVIII, 7 : 270
10 : Filoc. XXVII, 2 : 493
20—21 : Luca XXXVI, 2 : 129
21 : Mat. X, 14 : 37 ; Luca XXXVI, 1 : 128 ; Rug. XXV, 1 : 252
19, 11—27 : Luca XXXIX, 6 : 132
17 : Filoc. I, 24 : 325
20, 21—26 : Luca XXXIX, 1 : 129
27—40 : Luca XXXIX, 1 : 129
35 : Mat. XI, 14 : 67
21, 20 : Filoc. XXIII, 5 : 454
22, 27 : Rug. XI, 3 : 222
40 : Mat. X, 2 : 19 ; Rug. II, 2 : 201 ; XXIX, 11 : 276
24, 12 : Ioan VI, 30 : 152
16 : Mat. X, 17 : 44
18—21 : Ioan VI, 30 : 152
20 : Filoc. XXIII, 5 : 454
32 : Ioan VIII, 50 : 156
42 : Mat. XI, 2 : 60

Ioan

1, 1 : Mat. XI, 17 : 43 ; Ioan XVII, 94 : 174 ; Rug. XXV, 1 : 252
2 : Mat. X, 2 : 19 ; 37 ; Filoc. I, 13 : 316 ; 328 ; XV, 19 : 371
3 : Luca VI, 82 :
4 : Filoc. XV, 7 : 363
6 : Ioan XXIX, 175 : 164 ; 175
7 : Ioan XXIX, 179 : 164 ; XXXV, 212 ; 165 ; 170
9 : Luca XXI, 3 : 109
1, 12 : Rug. XXI, 2 : 244
14 : Rug. XXVII, 14 : 259 ; Filoc. XV, 19 : 371
15 : Ioan XXXV, 212 : 170 ; XVIII, 100 : 176
16 : Filoc. I, 28 : 327
19 : Ioan XXXV, 214 : 170
21 : Ioan XXI, 115 : 181
23 : Ioan XVIII, 99 : 176 ; XIX, 103 : 177 ; 178
26 : Rug. X, 2 : 220
26-27 : Ioan XXXV, 215 : 170
29 : Ioan III, 17 : 148 ; IV, 21 : 149 ; XXXV, 216 ; 171 ; Filoc. XIV, 2 : 358
33 : Ioan XXIX, 165 : XXXV, 217 : 171
35 : Mat. X, 1 : 17
35—38 : Ioan XXXV, 218 : 171
38-39 : Mat. : X, 1 : 17
39 : Ioan XXXV, 219 : 171
41 : Ioan VI, 30 : 152 ; VI, 31 : 152 XXXV, 220 : 172
42 : Ioan XXXV, 222 : 172
1, 45 : Ioan VI, 30 : 152
51 : Rug. I, 3 : 223
2, 6 : Filoc. I, 12 : 314
11 : Rug. XVI, 3 : 235
19 : Ioan XLIII, 298 : 190
21 : Ioan XLI, 287 : 128 ; XLII, 296 : 190
22 : Luca XIV, 7 : 105 ; Ioan XLIII, 298 : 190 ; XLIII, 299 : 192
22-23 : Luca XXVII, 5 : 121
24-25 : Mat. X, 14 : 35
25 : Filoc. XXIII, 13 : 461
3, 5 : Luca XIV, 5 : 104 ; XXIV, 2 : 116
9 : Rug. XXII, 3 : 244
29 : Rug. XVII, 2 : 236
30 : Luca XXI, 3 : 109
4, 24 : Luca XXVI, 1 : 116 ; XXVI, 1 : 117 ; Ioan VI, 35 : 153
25 : Ioan VI, 29 ; 152
35 : Rug. XIII, 5 : 228 ; Filoc. IX, 2 : 347
35 : Luca XXI, 3 : 10
39 : Ioan XIX, 109 : 179 ; Filoc. V, 5 : 338
44 : Rug. XXIX, 8 : 239 ; 275
46 : Ioan XIX, 109 : 179

6, 2-3 : Ioan XXXV, 213 : 170
9 : Mat. XI, 2 : 60
6, 25 : Mat. XI, 3 : 61
26 : Rug. XXVII, 2 : 257
27 : Rug. XXVII, 2 : 258
28 : Rug. XXVII, 2 : 258
29 : Rug. XXVII, 2 : 258
32 : Rug. XXVII, 2 : 258
34 : Rug. XXVII, 3 : 258
35 : Rug. XXVII, 3 : 258
51 : Rug. XXVII, 3 : 258 ; 259
58 : Rug. XXVII, 4 : 259
7, 15 : Mat. XI, 17 : 44
7, 17 : Mat. 28
37 : Ioan XVII, 95 : 175 ; XVIII, 100 : 176
12 : Ioan IV, 22 : 149 ; IX, 53 : 157
40 : Filoc. XVIII, 12 : 388
48 : Luca XXXIV, 5 : 126
56 : Ioan XXXIV, 208 : 168
9, 39 : Filoc. IX, 2 : 348 ; XXVII, 10 : 498
10, 3 : Filoc. XIII, 4 : 356
8 : Mat. X, 14 : 38 ; Luca XXXIV, 4 : 125
9 : Ioan IV, 22 : 149 ; VIII, 51 : 157 ; IX, 54 : 157 ; XXXIV, 209 : 169
11 : Ioan IV, 22 : 150
41 : Mat. X, 20 : 51
11, 25 : Ioan, IV, 22 : 149 ; VIII, 47 : 156 ; IX, 54 : 157
42 : Rug. XIII, 1 : 225
12, 3 : Ioan XI, 67 : 159
31 : Luca XXX, 3 : 123 ; XXXIX, 5 : 131 ; Filoc. XX, 20 : 416
13, 1 : Rug. XXIII, 1 : 246
3 : Rug. XXIII, 1 : 246
25 : Filoc. XV, 19 : 371
14, 6 : Luca VII, 7 : 90 ; Ioan VIII, 51 : 157, IX, 53: 157 ; XIX, 105 : 177 ; XIX, 106 : 177 ; XIX, 107 : 178 ; Filoc. XVIII, 12 : 388
8 : Ioan IV, 22 : 149
9 : Luca I, 4 : 81
23 : Luca XXII, 4 : 112
14, 23 : Rug. XXIII, 1 : 246; 252
28 : Rug. XXIII, 1 : 246
15, 1 : Mat. XI, 6 : 66
15 : Rug. I, 2 : 200
25 : Filoc. IX, 2 : 347
16, 5 : Rug. XXIII, 1 : 246
11 : Mat. XI, 16 : 66
23 : Rug. XV, 2 : 233
25 : Filoc. X, 14 : 411
17, 1 : Rug. XIII, 1 : 225
3 : Luca XXXIV, 1 : 124
11 : Mat. X, 18 ; 46 ; Filoc. VIII, 3 : 345
19, 5 : Ioan XI, 70 : 160
26 : Ioan IV, 23 : 150
36 : Mat. X, 22 : 54
20, 13 : Filoc. I, 20 : 321
20, 17 : Rug. XXIII, 1 : 246
29 : Ioan XLIII, 301 : 190
30 : Luca XXVII, 2 : 119
21, 25 : Luca XXVI, 2 : 119 ; XXV, 5 : 121 ; Ioan X, 61 : 158 ; Filoc. IV, 336 ; XV, 19 : 370

Fapte

1, 5 : Luca XXIV, 1 : 115
8 : Mat. X, 18 : 46 ; Ioan XXXIV, 211 : 169
16 : Filoc. VII, 2 : 343
20 : Rug. V, 6 : 211
2, 22 : Luca I, 3 : 80
38 : Luca XIV, 5 : 104
3, 10 : Ioan XVIII, 102 : 177
4, 13 : Mat. X, 14 : 35
5, 4 : Filoc. XXVII, 8 : 496
12 : Filoc. V, 5 : 307
7, 22 : Filoc. XVIII, 17 : 391
7, 52 : Mat. X, 18 : 44
60 : Rug. XIV, 5 : 232
8, 33—35 : Ioan XV, 85 : 163 Ioan XI, 71 : 160
9, 4—5 : Mat. X, 16 : 41 ; 15 : Luca XXXIX, 3 : 130
10, 9 : Rug. XII, 2 : 224
11 : Rug. XII, 2 : 224
14 : Rug. XXVII, 12 : 263
11, 8 : Rug. XXVII, 12 : 263
12, 11 : Mat. X, 22 : 55
13, 10—11 : Filoc. XXVII, 8 : 496
46 : Mat. X, 18 : 46
14, 22 : Rug. XXIX, 3 : 273
16, 3 : Ioan VII, 42 : 155
25 : Rug. XII, 2 : 225
20, 7—10 : Filoc. V, 3 : 337
22 : Ioan XI, 69 : 160
21, 23 : Rug. III, 4 : 207
24 : Ioan VII, 42 : 155
25 : Filoc. XV, 19 : 370
22, 20 : Rug. VI, 5 : 215

Romani

1, 1 : Filoc. XXV, 1 : 478 ; XXIV, 4 : 481
3 : Luca X, 2 : 95 ; 10, 18 : 41
14 : Filoc. XVIII, 24 : 396
2. 16 : Ioan IV, 25 : 150 ; IX, 56 : 158 ; XIII, 79 : 162
18—23 : Filoc. XV, 5 : 361 ; XVIII, 18 : 392
20 : Mat. XI, 18 : 68 ; Filoc. I, 30 : 329
21 : Filoc. XVIII, 18 : 392
22—24 : Rug. XXIX, 12 : 276
23 : Mat. XI, 18 : 45 ; Rug. XXIX, 14 : 278
24 : Rug. XXIX, 16 : 280
22—25 : Filoc. XVIII, 19 : 304 ; 334
25 : Filoc. XV, 6 : 362
26—27 : Rug. XXIX, 12 : 276 ; 279 ; Filoc. XVIII, 25 : 397
28 : Rug. XXIX, 12 : 276 ; Filoc. XXII, 4 : 440
2, 4—5 : Filoc. XXVII, 9 : 498
5 : Luca XXII, 7 : 114
14 : Filoc. IX, 2 : 347
16 : Ioan XI, 7 : 162 ; Filoc. V, 6 : 340
23 : Mat. X, 18 : 45
28 : Ioan, VII, 41 : 154 ; Filoc. I, 22 : 323 ; 30 : 368 ; 329
29 : Luca II, 5 : 85 ; Ioan I, 1 : 144 ; VIII, 41 : 154 ; Filoc. I, 12 : 314
3, 2 : Mat. X, 6 : 24
21 : Filoc. IX, 3 : 348
4, 2 : Rug. XXVII, 5 : 259
4, 5 : Filoc. XXVII, 10 : 498
5, 3 : Filoc. XXV, 4 : 482 ; XXVI, 5 : 482 ; 486
13 : Filoc. IX, 2 : 347
6, 8 : Luca XIV, 1 : 102
10 : Luca XIV, 1 : 102 ; 6 : 106 ; Ioan IX, 58 : 158
12 : Luca XXX, 1 : 122 ; XXX, 4 : 123 ; XXXVI, 2 : 129 ; Rug. XXV, 1 : 252 ; XXV, 3 : 253
7, 6 : Mat. X, 15 : 40 ; Ioan VI, 36 : 153
7 : Filoc. IX, 1 : 346 ; 2 : 346
14 : Luca VIII, 3 : 93 ; XIV, 6 : 105 ; Filoc. I, 11 : 313 ; IX, 2 : 347
22 : Filoc. I, 23 : 323
8, 5 : Filoc. I, 13 : 314
6 : Mat. XI, 3 : 62
13 : Rug. XIII, 4 : 227
14 : Filoc. XX, 22 : 417
15 : Mat. XI, 14 : 66 ; Rug. X, 2 : 221
16 : Rug. XXII, 3 : 244 ; Filoc. XXVI, 8 : 489
26 : Rug. II, 1 : 201 ; 3 : 202; 203
26—27 : Rug. XIV, 5 : 231
28—29 : Filoc. XV, 1 : 479 ; XXIV, 3 : 479 ; 480 ; XXVI, 5 : 486
29—30 : Rug. V, 5 : 211
37 : Rug. II, 4 : 203

9, 6 : Filoc. I, 27 : 326
8 : Filoc. I, 22 : 323 ; I, 24 : 323 ; 324
11—12 : Rug. V, 4 : 210
16 : Filoc. XXI, 6 : 426 ; XXI, 17 : 436 ; XXI, 18 : 437
17 : Filoc. XXIII, 20 : 466
18 : Filoc. XXI, 9 : 426 ; XXI, 13 : 428 ; 432
18—19 : Filoc. XXI, 7 : 426 ; XXVII, 1 : 492 ; XXVII, 1 : 492
19 : Filoc. XXI, 21 : 426 ; 439
19—20 : Filoc. XXI, 6 : 426 ; 441
21 : Filoc. XXI, 23 : 441 ; 442
22 : Filoc. XXVII, 10 : 498
33 : Filoc. I, 28 : 327 ; IX, 1 : 349
10, 10 : Rug. XXII, 3 : 244
18 : Mat. X, 15 : 24 ; Ioan I, 7 : 145
11, 4 : Filoc. I, 13 : 316
4—5 : Filoc. XXI, 10 : 429
4—9 : Filoc. XXI, 5 : 425
11 : Luca XXII, 2 : 112
25 : Mat. X, 12 : 33
33 : Rug. XXII, 14 : 265 ; Filoc. I, 20 : 322
12, 5 : Rug. XXXI, 5 : 286 ; Filoc. VIII, 3 : 345
6 : Ioan XXI, 116 : 181
13, 7—8 : Rug. XXVIII, 1 : 267
12 : Mat. XI, 6 : 65
14, 2 : Rug. XXVII, 5 : 259 ; 260
10 : Luca II, 7 : 86
15, 19 : Filoc. IV, 2 : 336
16, 25—27 : Filoc. I, 7 : 309 ; 328

I Corinteni

1, 5 : Ioan II, 7 : 173 ; Rug. XVII, 1 : 236 ; XXIX, 4 : 274
10 : Rug. XVI, 1 : 234 ; XXIV, 4 : 250
20 : Rug. XV, 1 : 252
21 : Filoc. XV, 18 : 370 ; 384
23 : Mat. X, 16 : 41 ; Filoc. XVIII, 7 : 384
24 : Filoc. IV, 2 : 374 ; XVIII, 13 : 389
26—29 : Filoc. I, 4 : 306 ; IV, 1 : 334 ; XVIII, 19 : 392
27 : Filoc. XVIII, 25 : 397
27—28 : Filoc. XV, 6 : 362 ; XVIII, 19 : 430
30 : Ioan XI, 59 : 161 ; Rug. I 2 : 199 ; XXV, 1 : 252
2, 2 : Ioan VII, 43 : 155 ; IX, 58 : 158
4 : Ioan VIII, 49 : 156 ; Filoc. IV, 1 : 334 ; XV, 3 : 360 ; XVIII, 8 : 385
5 : Filoc. XV, 10 : 309 ; 360 ; 365 ; 385
6 : Rug. XXI, 2 : 242 ; Filoc. I, 7 : 309 ; XVIII, 18 : 392 ; XXII, 11 : 449
6—7 : Ioan XXXIX, 266 : 183 ; XLI, 286 : 188 ; Filoc. I, 11 : 313
7 : Mat. X, 4 : 23 ; Filoc. I, 13 ; 315 ; XV, 19 : 328 ; 371
9 : Rug. XXVII, 17 : 266
10 : Rug. II, 4 : 203 ; Filoc. I, 14 : 316 ; 322
11 : Rug. I, 3 : 200
12—13 : Rug. I, 2 : 200
13 : Mat. X, 15 : 38 ; Filoc. II, 3 : 331
14 : Luca XXXVI, 1 : 128
16 : Ioan IV, 24 : 150 ; XLI, 286 : 188 ; Filoc. I, 10 : 312
3, 1 : Mat. XI, 2 : 62
2 : Rug. XXVII, 5 : 259
6—7 : Filoc. XXI, 18 : 437
17 : Rug. XXIX, 6 : 274
18 : Filoc. XVIII, 7 : 384
22 : Rug. XXVII, 17 : 266
4, 11 : Luca XXXVI, 3 : 129
11—12 : Rug. XXIX, 4 : 273
12 : Filoc. XVI, 4 : 374
13 : Luca XXXIV, 9 : 127
19 : Ioan VIII, 49 : 156
5, 4 : Rug. XXXI, 5 : 286
5 : Filoc. XXVII, 8 : 497
6, 3 : Mat. X, 13 : 19
17 : Luca XXXVI, 1 : 128 ; Rug. XXVI, 3 : 255
7, 3 : Rug. XXVIII, 4 : 268
7, 5 : Rug. II, 2 : 202 ; XXVIII, 4 : 268
6 : Rug. XXXI, 4 : 286
12 : Ioan III, 16 : 148
17 : Ioan I, 3, 16 : 148
18 : Filoc. I, 19 : 320
8, 18 : Luca I, 6 : 82
9, 9 : Filoc. I, 13 : 314
16 : Filoc. XXV, 4 : 481
20 : Ioan VII, 42 : 155
27 : Filoc. XXV, 4 : 481
10, 4 : Luca I, 3 : 85 ; XXV, 5 : 118 ; Filoc. I, 13 : 315
11 : Ioan VI, 34 : 153 ; Filoc. I, 13 : 315
13 : Rug. XXIX, 2 : 272
16 : Mat. X, 25 : 58
17 : Filoc. VIII, 2 : 345
18 : Mat. X, 18 : 44 ; Ioan I, 7 : 149 ; Filoc. V, 4 : 306 ; 323
11, 1 : Mat. X, 15 : 39
4—5 : Rug. II, 2 : 202
19 : Filoc. XV, 2 : 373
29 : Mat. X, 25 : 58
30 : Mat. X, 24 : 57
12, 3 : Rug. XXII, 3 : 244
7 : Rug. XVI, 2 : 235
8—9 : Filoc. XVIII, 17 : 391
10—11 : Mat. X, 19 : 48
26 : Rug. XI, 2 : 222
13, 1 : Ioan XIX, 109 : 179
9 : Mat. XX, 28 : Rug. XXV, 2 : 252
10 : Mat. X, 9 : 28
10—12 : Ioan XLII, 304-309 : 192
11 : Mat. XI, 4 : 62
12 : Rug. XI, 2 : 222
14, 8 : Ioan XIX, 109 : 179
14 : Filoc. XII, 1 : 352
15 : Rug. II, 4 : 203 ; XII, 1 : 224
21 : Filoc. IX, 2 : 347
15, 9 : Rug. VI, 5 : 215
10 : Rug. VI, 5 : 215
14 : Luca XXXVI, 1 : 128
20 : Rug. XVI, 6 : 257
25—26 : Ioan XXXIX, 267 : 183
28 : Rug. XXV, 2 : 253
15, 41—42 : Mat. X, 3 : 20
42—44 : Luca XIV, 5 : 104
44 : Luca XIV, 5 : 104 ; XXXVI, 1 : 128
49 : Luca XXXIX, 6 : 132 ; Rug. XXII, 1 : 245 ; XXIII, 4 : 248 ; 256
53 : Rug. XXV, 3 : 253
55 : Rug. XXV, 3 : 253

II Corinteni

1, 8—9 : Rug. XXI, 3 : 273
12 : Filoc. XV, 10 : 365
2, 4 : Filoc. IV, 2 : 334
3, 2 : Mat. X, 15 : 38
6 : Filoc. IV, 2 : 336 ; 2 : 341 ; V, 7 : 341
7 : Mat. X, 9 : 28 ; 39
10 : Mat. X, 9 : 28
11 : Mat. X, 9 : 28
12 : Filoc. XV, 10 : 365
15 : Ioan VI, 33 : 153 ; Filoc. I, 6 : 308
16 : Mat. X, 14 : 37 ; Luca XXVI, 1 : 117
17 : Luca XXVI, 1 : 117
18 : Rug. IX, 2 : 218
4, 4 : Mat. X, 24 : 56 ; 66 ; 67 ; Filoc. IV, 2 : 334 ;

XX, 20 : 416
6 : Mat. XI, 8 : 67 ; Filoc. XX, 22 : 417
7 : Ioan IV, 24 : 150 ; Filoc. I, 7 : 308 ; IV, 2 : 334
8 : Rug. XXX, 1 : 282
8—9 : Filoc. XXVI, 5 : 486
16 : Mat. X, 9 : 39
18 : Mat. XI, 6 : 64
5, 10 : Luca II, 7 : 86 ; Filoc. XXI, 21 : 440
19 : Ioan IV, 20 : 149 ; Filoc. XIV, 2 : 358
6, 9 : Filoc. XXV, 5 : 486
14 : Rug. XXV, 3 : 253
16 : Mat. X, 9 : 40
18 : Luca VI, 12 : 82 ; Ioan III, 16 : 147
10, 2 : Ioan XLIII, 30 : 191
3 : Rug. XIII, 4 : 227
11, 2 : Mat. I, 2 : 2 ; 62 ; Filoc. XIII, 3 : 345
23—24 : Filoc. XXIV, 4 : 482
24—25 : Rug. XXIX, 4 : 273
28—29 : Rug. XI, 2 : 222 ; XXIX, 4 : 273
12, 2 : Ioan II, 9 : 146 ; Filoc. XV, 19 : 371
4 : Rug. I, 2 : 200 ; Filoc. II, 3 : 203 ; XXIII, 19 : 465
6—7 : Rug. II, 2 : 201
7 : Rug. VI, 5 : 215 ; XXIX, 5 : 274
21 : Filoc. XXI, 20 : 439
25 : Rug. XXIX, 5 : 274
13, 1 : Mat. X, 15 : 39
3 : Filoc. I, 24 : 324
4 : Mat. X, 22 : 54

Galateni

1, 1—2 : Rug. XXII, 2 : 259
4 : Rug. XXV, 1 : 252 ; Filoc. XVII, 11 : 449
15 : Rug. VI, 5 : 215 ; Filoc. XXV, 1 : 478 ; XXV, 4 : 481
19 : Mat. X, 17 : 43
2, 20 : Luca XXII, 2 : 112 ; Ioan IV, 23 : 150
3, 10 : Filoc. IX, 1 : 346
19 : Ioan II, 209 : 168 ; Filoc. IX, 1 : 346
24 : Filoc. IX, 1 : 346
4, 1 : Mat. X, 9 : 28
1—2 : Rug. XXII, 2 : 243
2 : Mat. X, 9 : 28 ; Ioan VII, 37 : 153
4 : Mat. XX, 28 ; Luca XIV, 7 : 105 ; Ioan VII, 37 : 154
4—6 : Rug. XXII, 2 : 244
5 : Luca XIV, 7 : 105
6 : Rug. II, 3 : 203
21 : Filoc. I, 13 : 315 ; IX, 1 : 347
24 : Mat. X, 14 : 36
26 : Luca XXI, 3 : 108 ; XXIX, 4 : 131 ; Filoc. I, 24 : 324
5, 8 : Filoc. XXI, 6 : 426
9 : Ioan VI, 33 : 153
17 : Rug. XXIX, 1 : 272
22—25 : Luca XX, 8 : 114
6, 8 : Rug. XIX, 2 : 240

Efeseni

1, 3 : Luca XXXIX, 3 : 130
4—5 : Rug. V, 5 : 211
2, 7 : Rug. XXVII, 15 : 265
8 : Mat. X, 20 : 49
12 : Mat. X, 17 : 41
19 : Mat. X, 1 : 18
20 : Ioan XXXIX, 268 : 184
3, 11—15 : Rug. XXXI, 3 : 285
17 : Luca I, 3 : 80
20 : Rug. VI, 1 : 214
4, 5 : Filoc. VIII, 2 : 345
6 : Rug. V, 2 : 209
13 : Mat. X, 4 : 21
4, 20 : Rug. XXVIII, 30 : 268
22 : Mat. X, 15 : 39
5, 27 : Luca II, 2 : 84 ; Rug. XX, 1 : 240
30 : Ioan XXXIX, 263 : 182
6, 2 : Filoc. I, 20 : 321
12 : Mat. XI, 6 : 65 ; Luca XXXVI, 5 : 131 ; Rug XXVI, 1 : 254

Filipeni

2, 6—8 : Mat. X, 2 : 14
7 : Filoc. XV, 19 : 371
10 : Rug. XXXI, 3 : 303 ; 4 : 285
13 : Filoc. XXX, 6 : 438 ; 13 : 490
3, 8 : Mat. X, 9 : 27 ; 28
14 : Rug. XV, 2 : 253 ; Filoc. XXI, 18 : 426, 437
19 : Mat. XI : 66
20 : Mat. 38 ; Rug. XXII, 5 : 245 ; XXVI, 6 : 256. 256
21 : Rug. II, 3 : 203
4, 13 : Rug. V, 4 : 210

Coloseni

1, 6 : Ioan XXXIX, 269 : 184
13 : Luca X, 4 : 96
15 : Mat. XI, 17 : 44 ; Luca VIII, 2 : 92 ; Ioan IV, 27 : 151 ; XXXIX, 264 : 135 ; XLI, 286 : 182 ; Filoc. XX, 12 : 410 ; XXV, 1 : 478
19 : Ioan X, 60 : 158
20 : Luca X, 3 : 96
23 : Luca I, 3 : 80
24 : Ioan XXXIX, 263 : 182
2, 3 : Mat. X, 5 : 23 ; Rug XX, 2 : 241 ; Filoc. I, 27 : 326
7 : Luca I, 3 : 80
9 : Luca XIV, 1 : 102 ; Ioan X, 60 : 158
11 : Filoc. IV, 2 : 334
15 : Mat. X, 18 : 44
26 : Filoc. I, 13 : 315
3, 5 : Rug. XXV, 3 : 253

I Tesaloniceni

2, 14—15 : Mat. X, 18 : 45
5, 14 : Filoc. I, 20 : 322
17 : Rug. XII, 1 : 234 ; XXII, 5 : 245

II Tesaloniceni

2, 3 : Ioan XXX, 182 : 166
4 : Mat. XI, 6 : 65
11 : Ioan XXX, 182 : 166
3, 1 : Mat. X, 11 : 41

I Timotei

1, 15 : Filoc. XVIII, 9 : 386
20 : Filoc. XXVII, 8 : 497
2, 1 : Rug. IV, 2 : 229
8 : Rug. IX, 1 : 217 ; XXXI, 1 : 283 ; XXXI, 4 : 284 ; 285
8—10 : Rug. II, 2 : 202
9—10 : Rug. IX, 1 : 218
3, 6 : Luca VIII, 5 : 94
16 : Mat. X, 16 : 41 ; Ioan XXXIV, 210 : 169
4, 10 : Filoc. XVIII, 20 : 393
13 : Mat. X, 15 : 38
6, 11 : Ioan II, 9 : 146

II Timotei

1, 3 : Filoc. XVI, 3 : 373
16 : Filoc. XXI, 20 : 440
20 : Filoc. I, 29 : 328
2, 3—5 : Luca XI, 3 : 99
20 : Filoc. XXI, 20 : 440 ; 442
21 : Filoc. XXI, 22 : 440 ; 442
3, 11 : Ioan III, 16 : 148
12 : Mat. X, 18 : 46
16 : Ioan III, 16 : 148 ; Filoc. XII, 2 : 353
4, 11 : Mat. X, 2 : 14

Tit

1, 9 : Filoc. XVIII, 19 : 392
2, 8 : Mat. X, 22 : 54
3, 3—4 : Filoc. XVIII, 10 : 387
10 : Filoc. XVI, 2 : 374

Evrei
1, 7 : Luca XXVI, 1 : 117 ; Ioan XII, 74 ; 161
14 : Rug. VI, 4 : 214
3, 14 : Filoc. XIII, 23 : 356
4, 14 : Ioan II, 11 : 146
5, 6 : Ioan II, 11 : 146
12—14 : Rug. XXVII, 5 : 259 ; Filoc. XVIII, 23 : 396
6, 1 : Mat. X, 10 : 28 ; 29 ; Filoc. I, 7 : 309
7 : Filoc. XXI, 9 : 428
6, 17 : Luca X, 4 : 96
7, 11 : Ioan II, 11 : 146
26 : Ioan XXXIV, 209 : 168
8, 5 : Ioan VI, 34 : 153 ; XLIII, 299 : 191 ; Filoc. I, 13 : 314 ; 315 ; 329
9, 5 : Ioan XLII, 296 : 190
10, 1 : Mat. X, 15 : 38 ; Luca XIV, 6 : 105 ; Rug. XXVII, 14 : 265 ; Filoc. I, 6 : 308 ; 13 : 308 ; 313 ; 314

Evrei
11, 12 : Filoc. I, 27 : 326
27 : Mat. X, 18 : 46
37 : Mat. X, 18 : 46
12, 22 : Filoc. I, 24 : 324
23 : Luca VII, 8 : 90
13, 8 : Rug. XXVII, 13 : 264

Iacob
2, 18 : Ioan VII, 41 : 155

I Petru
1, 12 : Mat. X, 12 : 34
17 : Mat. X, 12 : 18
2, 5 : Ioan XXXIX, 266 : 183
7 : Filoc. I, 28 : 327
22 : Luca XIV, 1 : 102 ; XXVII, 5 : 121
3, 4 : Ioan I, 1 : 144
4, 1 : Luca VI, 8 : 94
11 : Luca II, 6 : 83 ; 7 : 87 ; VIII, 7 : 91 ; 94 ; X, 7 : 98 ; XXI, 17 : 101 ; XIV, 10 : 107 ; XXI, 6 : 111 ; XXIV, 2 : 115 ; XXVI, 5 : 119 ; XXVII, 6 : 121 ; XXXIV, 9 : 129 ; XXXIX, 6 : 132
12 : Luca XXX, 4 : 123
5, 8 : Mat. X, 2 : 19
15 : Mat. I, 2 : 14

II Petru
1, 19 : Mat. X, 22 : 53

I Ioan
2, 1 : Ioan, XXXIV, 209 : 168
1—2 : Filoc. XVIII, 20 : 393
19 : Mat. XI, 1 : 58
23 : Ioan XXXIV, 208 : 168
3, 5 : Rug. XXII, 2 : 244
8 : Rug. XXII, 4 : 245
9 : Rug. XXII, 2 : 244
5, 16 : Rug. XXVIII, 10 : 271
5, 19 : Filoc. XIV, 2 : 358

Iuda
8 : Mat. X, 24 : 57

Apocalipsa
1, 20 : Rug. XI, 3 : 223
2, 8 : Rug. XI, 3 : 223
12 : Rug. XI, 3 : 223
3, 7 : Rug. XI, 3 : 223 ; Filoc. II, 1 : 330 ; 339
12 : Ioan XLII, 295 : 190
20 : Ioan IV, 25 : 151
5, 1—3 : Filoc. V, 5 : 339
1—5 : Filoc. II, 1 : 330
5 : Filoc. V, 5 : 339
7, 2—5 : Ioan I, 2 : 144
10, 10 : Filoc. V, 6 : 340
14, 1—5 : Ioan I, 3 : 145
6—7 : Ioan XIV, 84 : 162
16 : Ioan VII, 39 : 154
19, 16 : Luca VIII, 7 : 94
20, 15 : Luca XI, 6 : 101
22, 13 : Ioan IV, 23 : 150

B. INDICE REAL ŞI ONOMASTIC

A

Aaron : Rug. III, 2 : 205
Abel-Mehola : Matei X : 18 : 44
Abilenias : Luca XXI, 2 : 108
Acarnania : Matei X, 7 : 26
Acuze aduse creştinismului şi creştinilor, după «Filocalie» : XVIII, 9 : 386
— ele pleacă din ură : XX, 2 : 402
— creştinismul ar fi o adunătură de sclavi : XVI, 372—373
— creştinii se urăsc între ei : XVI, 3 : 373—374
— că religia creştină n-ar fi cu nimic superioară celei greceşti, egiptene ori indiene : XVII, 1 : 374—375
— că ar promova neprevăzutul sau ignoranţa : XVIII, 1 : 379—380
— apostolii ar fi oameni din cei mai compromişi : XVIII, 9 : 386
— că apostolii ar fi laşi : XVIII, 11—13; 388—390
— că creştinii ar urî ştiinţa şi cultura : XVIII, 7 : 383—384 ; XVIII, 15 : 389—390 ; 18 : 391—392
— că creştinii ar recruta numai oameni inculţi : XVIII, 26 : 397—398
— că ar afirma că toate le-a creat Dumnezeu numai de dragul omului : XX, 1—26 : 402—420
— contradicţii în acuzele aduse : XX, 6 : 405—406
— creştinii nu s-ar încadra în legalitatea stabilită de forţele tutelare ale societăţii respective : XXII, 1—2 : 443—444
(a se vedea şi «Celsus»).
Adam : Luca XXXIV, 3 : 125 ; Ioan XXIX, 164 : 164 ; Rug. XXIII, 3 : 247 ; Filoc. I, 17 : 318 ; 23 : 334 ; VIII, 2 : 344
Adamatios : (Origen) Luca, prolog 76
Ader (idumeul) : Filoc. XIII, 3 : 355
Adonai : Filoc. XVII, 1 : 374 , 2 : 376 ; 3 : 377 ; 4 : 378
Afrodita : Filoc. XV, 15 : 368
agricultura : Mat. X, 19 : 48
Ahaz : Luca XXI, 1 : 107
Ahile : Filoc. XV, 15 : 368
Aialon : Rug. XIV, 5 : 231
Akyla : Filoc. IX, 2 : 347
albine : Filoc. XX, 8—9 : 406—407 ; XXI, 1 : 422

Alexandria : Ioan II, 13 : 177 ; Filoc. prefaţa 301 ; V, 1 : 335
Alexandru (cel Mare) : Filoc. XXIII, 5 : 454
amazoane : Filoc. XXIII, 16 : 463
Ambrozie : Ioan II, 9 : 146 ; Rug. II, 1 : 200 ; VI, 1 : 212 ; XXXIV, 1 : 290
Aman : Rug. IV, 2 : 208 ; XIII, 2 : 225 ; Filoc. XVII, 3 : 377
Amos : Luca XXI, 1 : 107
Ana : Luca XXI, 2 : 108 ; Rug. II, 5 : 204; IV, 1 : 208 ; XIII, 2 : 225 ; XIV, 4 : 230; XVI, 3 : 235
Anania (prooroc mincinos) : Luca I, 1 : 78
Anatot : Mat. X, 19 : 45
Andrei (apostolul) : Mat. X, 1 : 17
Animale curate şi necurate : Filoc. XX, 19—24 ; 415—418
Antihrist : Luca XXX, 1 : 122
Antiohia : Ioan III, 16 : 148
antropomorfism : Filoc. I, 17 : 318—319
anul jubiliar : Mat. XI, 4 : 63
Apocalipsa : Mat. X, 15 : 38 ; Ioan XLII, 295 : 190
apocrif, apocrife : Filoc. prefaţa 301—302
«Apostolul» vezi «Pavel»
apostoli : Mat. X, 14 : 36
apostolii lui Iisus : «oameni declaraţi» Filoc. XV, 16 : 369 «au înţelepciunea pescarilor» Filoc. XVIII, 8 : 385 ; «viaţa lor morală» Filoc. XVIII, 9:386
Arabia : Filoc. XX, 25 : 419 ; XXIII, 16 : 463
Ares : Filoc. XV, 15 : 368
argument, argumentare : Filoc. V, 2 : 335; XVIII, 2—3 : 380—381 ; XX, 14 : 411 ; XXIII, 4 : 453 ; 16 : 463 ; XXIV, 1 : 469 «în sprijinul moralităţii vieţii creştine» XVIII, 3—4 : 381—383 «argument leneş» sau sofism : XXIII, 13 : 460—461
arhiereul Legii Vechi : Ioan II, 9 : 146 «după rînduiala lui Melchisedec» vezi «Iisus Hristos»
Arie : Filoc. prefaţa, pag. 301
Ariston, tatăl lui Platon : Filoc. XV, 5 :361
Aristotel : Filoc. XVI, 2 : 373 ; XVII, 1 : 375 ; XVII, 3 : 377 ; XVIII, 14 : 389
artele : Filoc. XX, 4 : 404
Artemida (zeiţa) : Filoc. XVII, 2 : 376 ; XVII, 6 : 378 ; XXII, 3 : 445
asirieni : Filoc. XXII, 7 : 447
Askalafos : Filoc. XV, 15 : 368
Asklepios : Filoc. XV, 6 : 362
Askra : Filoc. XX, 6 : 406
astrologie : Filoc. XXIII, 1 : 450—451 ; 6 : 454 ; XXIII, 22 : 467
astronomie : Filoc. XIII, 1 : 354
Atena (oraş) : Filoc.XVIII, 14 : 389 ; XXII, 6 : 446
Atena (zeiţa) : Filoc. XVII, 2 : 376 ; XVIII, 14 : 389 ; XX, 21 : 416
Atica : Filoc. XXII, 6 : 446
Avacum : Rug. XIV, 4 : 230
Avraam : Luca X, 3 : 96 ; XXII, 8 : 114 ; 10 : 115 ; Ioan IV, 22 : 149 ; XXXV, 208 : 168 ; XXXIX, 271 : 185 ; Filoc. I, 9 : 311 ; 13 : 315 ; 20 : 321 ; 23 : 324 ; XV, 6 : 362—363 ; 19 : 370 ; XVII, 4 : 377 ; XXIII, 21 : 467
Azer : Luca I, 1 : 78

B

Baal : Filoc. I, 3 : 315
Balaam : Luca XIV, 9 : 106
Babilon : Mat. I, 1 : 14 ; Filoc. I, 25 : 325 ; XVIII,16 :390
babilonieni : XXII, 10 : 448 ; XXIII, 5 : 454
babilonieni după duh : Filoc. I, 25 : 325
barbari (popoare negreceşti) : Filoc. I, 2 : 305—306 ; XV, 1 : 359 ; 10 : 365 ; XX, 14 : 459
Betel : Filoc. XIII, 3 : 356 ; XXIII, 4 : 453
Betleem : Filoc. I, 5 : 306 ; XXIII, 5 : 454
Betsaida : Filoc. XXI, 16 : 436 ; XXVII, 11—12 : 499
binele (fiinţa şi originea lui) : Mat. X, 11 : 31 ; X, 12 : 32 ; X, 14 : 36 ; Filoc. XXIII, 2 : 451 ; XXVI, 1 : 482 ; XXVI, 7 : 488
binele moral : Filoc. XXI, 2 : 422
binele moral dorirea lui : Filoc. XXI, 17 : 436
binele : căderea din el : Filoc. XXI, 22 : 441—442
binele comun : Filoc. XX, 10 : 408
Binele Suprem : Filoc. XIII, 1 : 354 ; XV, 5 : 361 ; XXVI, 6 : 487
Binele Suprem invocarea lui : Filoc. XVIII, 1 : 380
Biserica, biserici
— fiinţa ei : Mat. X, 2 : 17—19 ; X, 13 : 33 ; X, 18 : 45 ; XI, 3 : 62
— unitatea ei : Mat. I, 1—2 : 19
— în general : Luca I, 1 : 79 ; II, 1 : 83 ; II, 2 : 84 ; VII, 8 : 90 ; XXXIV, 3 : 125; Ioan II, 14 : 147 ; III, 16 : 148 ; 18 : 148 ; Filoc. prefaţa 302 ; I, 9 : 311 ; X, 1 : 350
— lăcaş de rugăciune : Rug. XI, 3 : 223 ; XXIII, 1 : 246 ; XXIX, 7 : 274 ; XXXI, 5 : 287
— cler (presbiteri, pastori şi învăţători, membrii ei) : Mat. XI, 18 : 67 ; Ioan III, 18—19 : 148 ; XXXIX, 268 : 183 ; Filoc. I, 23 : 324 ; II, 1 : 330
Biserica (comuniunea sfinţilor) : Ioan XXXIX, 263—264 ; 182 ; XLII, 304 : 192 ; Rug. VI, 5 : 215 ; XI, 4 : 223 ; XV, 3 : 233 ; XXVI, 3 : 254 ; XXXI, 5 : 286
— comunităţi individuale : Mat. X, 25: 58
— prigonirea ei : Mat. X, 18 : 46 ; X, 23 : 54—55
— dezbinările din ea : Filoc. XVI, 1—2: 372—373

— din iudei : Filoc. I, 26 : 325
— din neamuri : Filoc. I, 4 : 305 ; 26, 325
— lui Hristos : Filoc. V, 7 : 340 ; XVI, 3 : 373 ; XVIII, 25 : 397
— se bazează pe succesiune apostolică : Filoc. I, 9 : 311
— casă de oaspeți : Mat. XI, 11 : 67 ; Luca XXXIV, 7 : 127
Blesila : Luca prefața 77
Bosfor : Mat. X, 7 : 25 ; X, 7 : 26
Botezul
— al lui Ioan : Mat. X, 20 : 79
— lui Iisus : Luca VII, 1 : 87 ; XI, 4 : 100 ; XIV, 5—6 : 104—105 ; XIV, 10 : 107 ; XXI, 3—4 : 109—110 ; XXII, 5—8 : 113—114 ; XXIV, 1—2 : 115—116 ; XXVII, 5 : 121 ; Ioan XXIX, 178 : 164
— copiilor : Luca XIV, 5—6 : 104—105
brahmani : Filoc. XVII, 1 : 375
Bretania : Mat. X, 7—8 : 24—26

C

Caiafa : Luca XXI, 2 : 108
Caianiți : Filoc. XVI, 2 : 373
Cain : Rug. XXIII, 4 : 248 ; XXIX, 18 : 281 ; Filoc. I, 17 : 319 ; 23 : 324 ; IX, 2 : 347
Capernaum : Filoc. XXVII, 11 : 499
catehumenat, catehumeni : Mat. XI, 18 : 67 ; XXI, 4 : 109—110 ; Filoc. XVIII, 22—23 ; 394—395
cărturari (știutori de carte) : Mat. X, 14 : 36 ; X, 15 : 38
cărți multe : Filoc. V, 1—3 ; 335—336 ; 6 : 339—340
Celsus : Filoc. XV, 1 : 359 ; 2 : 359 ; 5 : 361 ; 8 : 364 ; 12 : 366 ; 13 : 367 ; 14 : 368 ; 16 : 369 ; 17 : 369 ; XVI, 1 : 372 ; 2 : 373 ; XVII, 1 : 375 ; 2 : 376 ; 3 : 377 ; XVIII, 1 : 379 ; 2 : 380 ; 5 : 382 ; 9 : 386 (lipsit de bună credință !) ; 12 : 388 ; 15 : 387 ; 20 : 393 ; 21 : 394 ; 23 : 395 ; 24 : 396 ; 26 : 397 ; XII, 4 : 400 ; 5 : 401 ; XX, 1 : 401 ; 2 : 402 ; 4 : 403 ; 6 : 405 ; 8 : 406 ; 10 : 407 ; 11 : 408 ; 12 : 409 ; 14 : 411 ; 16 : 412—413 ; 17 : 413 ; 18 : 414 ; 21 : 417 ; 23 : 417 ; 25 : 419 ; 26 : 420 ; XXII, 1 : 443 ; 3 : 445 ; 5 : 446 ; 11 : 449
Cezar August : Luca XI, 101
Cibela (zeița) : Filoc. XVIII, 1 : 379
Cicero : Luca, prolog 77
Ciril al Alexandriei : Filocalia, prefața 301
Cirus : Filoc. XV, 7 : 363 ; XXIII, 5 : 453
Clement Romanul : Filoc. 1, 1 : 303 ; XXIII, 22 : 467
Conjuncția stelelor : Filoc. XXIII, 22 : 467
Conlucrarea voinței omului cu Harul (*sinergism*) ; Filoc. XXIV. 3 : 472
Contemplare mistică : Filoc. XXII, 6 : 446
Contradicții (nepotriviri) : Filoc. prefață, 301 ; I, 267 ; 326 ; II, 5 : 332 ; VI, 1 : 341 ; X, 1 : 349—350 ; XXI, 9—11 : 428
Corb care croncănește (Sf. Ambrozie) : Lc. prolog, 77
Corint : Mat. 10, 24 : 57 ; XI, 3 : 62
Cortul mărturiei : Filoc. T, 9 ; 311 ; 13 : 315 ; XIII, 2 : 355.
Credința creștină (în general) rodul ei : Mat. X, 19 : 47 ; X ; 14 : 57 ; XI, 6 : 64 ; Filoc. XVIII, 2 : 380 ; 3 : 381—382
Credința și rațiunea, Lc. I, 3 : 95
Credința desăvîrșită : Ioan II, 11 : 146 ; XLII, 299—300 : 191 ; XLIII, 305 ; 192
Creștere trupească și duhovnicească : Lc. XI, 1—4 : 98—100
Creștini (în general) : Mat. XI, 5 ; 63
— dintre iudei, I, T, 7 : 145
— dintre păgîni, Ioan I, 7 : 145
— de azi, Ioan VI, 35—153 ; Luca 8. 6 : 94 ; Luca, XXI, 2 : 108
— mai simpli («mulțimile») : Filoc. I. 9 : 311 ; 11, 313
— cu înțelegere sensibilă («psihici») : Filoc. I, 11 : 313 ; XVI, 3 : 373
— ce desăvîrșiți («pnevmatici») : Filoc. I, 11 : 313, XVI, 3 : 373
— se înmulțesc tot mai tare : Filoc, XVIII, 10 : 381
— în adunările lor promovează moralitatea : Filoc. XVIII, 23 : 395
— nu ne putem ruga numai cu mintea dacă nu ne ajută și Duhul : Rug. I. 2 : 199—200
— numai Tatăl primește ruga deolină Rug. XV, 1, XVI, 3 : 232—235
— condițiile unei bune rugăciuni :
a) transpunerea în prezența lui Dumnezeu : Rug. XX, 1—2 : 240—241
b) iertarea și starea de nepătimire · Rug. IX, 1—3 : 217—218
c) să fie statornică : Rug. X, 1—2 : 219—220 ; XII, 1—2 : 224
— să ne rugăm măcar de trei ori pe zi : Rug. XII, 2 : 224
— să nu cerem lucruri mărunte : Rug. XIV, 1 : 229
— să nu cădem în multa vorbire (poliloghie) : Rug. VIII, 1 : 216 ; XXI, 1—2 : 241—242
— Părțile formale ale rugăciunii :
a) îndreptarea spre Răsărit : Rug XXXII, 1 : 288—289
b) de regulă în Biserică : Rug. XXXII, 5 : 288
c) prin ridicarea mîinilor : Rug. XI, 1 : 221 ; XII, 2 : 224 ; XXXI, 2 : 283
d) ținuta trupească : Rug. XXXI, 1—3 : 283—284
e) explicarea rugăciunii «Tatăl nostru» după variantele de la Matei și Luca : Rug. XVIII—XXX, p. 237—282

— rugăciunea este calea cea mai sfîntă pentru cunoaştere: Filoc. XIII, 4: 356
Rusalii (Cincizecimea): Mat. X, 18: 46, XI, 4: 63
creştinismul (originea lui divină şi efectele lui în viaţa socială), Filoc. I, 2: 304; VII, 6—7: 93; XVIII, 8: 385; 10: 387; XIX, 2: 399; XX, 10: 407—408
Criton, Filoc. XV, 8: 363; 11: 366
Crocodil (cinstirea lui) Filoc. XXII, 3: 445
Cronos, Filoc. XVII, 2: 376; XX, 18: 414; XXII, 3: 445; XXIII, 32: 468
cunoaşterea prin raţiune şi ştiinţă, Mat. I, 6: 23; 24
cunoaşterea cosmologică, Filoc. XIV, 5: 361
— logică sau raţională (incompletă): Filoc. I, 7: 308—309; II, 3: 331; IV, 1: 333; VI, 1: 341; XVIII, 5: 382
— cunoaşterea suprafirească (a lui Dumnezeu): Lc. VII, 6: 90
— ea se dobîndeşte prin contemplare şi aplicare: Lc. I, 5: 82; Filoc. I, 7: 308; XV, 7: 363; XXIII, 20: 465—466
— contemplarea viitorului nu stă în puterea noastră: XXIII, 12: 459—460
Cuvîntul lui Dumnezeu (vezi «Iisus Hristos fiul lui Dumnezeu» Mîntuitorul); Cuvîntul sfînt (cuvinte, harisma cuvîntului): Filoc. V, 44: 337—338; 7: 380; XVIII, 7: 384—385

D

Dan (seminţie): Ioan I, 3: 144; XXI, 118—181, Filoc. XIII, 3: 356
Daniel: Mat. X, 3: 20; Rug. XII, 2: 224; XIII, 4: 227; XIV, 4: 230; Filoc. XXIII, 5: 454; XVIII, 16: 390
dans: Mat. X, 22: 52—53
dar (Darul lui Dumnezeu): Rug. I, 1—2: 199
Darius: Filoc. XXIII, 5: 454
dascăli: Filoc. XVIII, 19: 392
datorii plăcute: Rug. XXVIII, 2—7: 267—269
David (cel îndemînatic la degete): Mat. II, 2: 61; Lc. X, 2: 95; Ioan IV, 22: 149; VIII, 48: 156; XII, 76: 166; Rug. XX, 2: 241; XII, 2: 224; XXXIII, 3: 288; Filoc. I, 22: 323; 29: 367; II, 1: 399; V, 5: 338—339; VII, 2: 243; XV, 19: 370; XVIII, 16: 390
Demiurgul: Filoc. XXIII, 2: 451—452
desăvîrşirea: Ioan II, 12: 147; IV, 23: 150; VII, 42: 155
destin: Filoc. XXI, 5: 424; XXIII, 1: 450; XXIV, 1: 469
determinism: Filoc. XXI, 3: 422
— părut: Filoc. XXI, 6: 425; XXIII, 1: 450; 6: 455; 10: 458
Deucalion: Filoc. XVIII, 4: 382
dialectică: Filoc. XV, 3: 360; XVIII, 8: 385; XIX, 5: 401
diavolul: Mat. X, 2: 19; Lc. XXX, 1—3: 122—123; Ioan XXIX, 183: 166; Rug II, 2: 200; XXX, 2: 282; Filoc. prefaţa 341; I, 25: 325—326; XVII, 1: 375; XX, 19: 415—464; XXII, 9: 448
disciplina areană: Filoc. XVIII, 1: 380
Dositei Samarineanul: Filoc. I, 18: 320
Dumnezeu, Domnul (Unul în fiinţă): Mt. I, 1: 15; X, 3: 20—21; 5: 22; 9: 27; 6: 64; Lc. Prolog, 76; I, 4: 85—86; 6: 87; II, 2—4: 84; 5: 85; VII, 2: 87; 3; VIII, 1: 91; XIV, 9: 106; XXII, 1: 111; XXVI, 1—2: 117—118; 5: 119; XXVII, 4: 121; XXXIV, 1: 124; XXI..., 3: 125; Ioan I, 2: 144; 4: 81; 149; II, 9: 150; II, 12: 151; III, 16: 153; IV, 24; 154; VII, 38: 154; IX, 52: 157, IX, 57: 158—162; XII, 77: 164; ... 304: 191; Rug. I, 1: 199; II, 1: 200; II, 2: 202; IV, 2: 208; V, 2: 209; 4: 224; 6: 225; VI, 4: 228; VIII, 1: 216; X, 1: 220; XIII, 2: 225; 4: 242; 5: 243; XV, 1: 232; XVI, 1: 230; XVII, 1: 251; XIX, 2: 231; XIII, 3: 244; XXIII, 3: 244; XXIV, 1: 248; XXV, 1: 251; XXVI, 5: 256; XXVII, 9: 265; XXVII, 12: 280; XXVIII, 9: 288; XXIX, 4: 291; XXIX, 12: 295; XXXI, 1: 300; XXXI, 7: 287; Filoc. prefaţa, 301; X, 2: 304; 7: 308; 17: 318; 23: 324; 28: 367; IV, 1: 373; VIII, 1—2: 384—385; XV, 5: 361; XVI, 3: 416; XVIII, 1: 380; XX, 3: 403; 23: 466; XXI, 7: 476; 10: 479; 13: 422; XXIII, 9:
— nu-i autorul relelor: Filoc. XXIII, 1: 380
Dumnezeu Tatăl: Mat. X, 3: 21; X, 4: 7; XI, 2: 60; 6: 50; 15: 51; Lc. VII, 7: 90; XXII, 4: 112; Ioan I, 3: 144; I, 6: 145; XXXIX, 205: 167; Rug. I, 2: 199; II, 4: 204; V, 5: 211; XXXI, 3: 285; Filoc. I, 9: 311; 23: 324; XVIII, 3: 381; XX, 20: 416; XXII, 11: 458
Dumnezeu Fiul (Unul născut, Mîntuitorul, Mesia etc.): Mat. X, 18: 44; XXIII, 23: 40; 24: 41; XI, 5: 65; XI, 6: 66; Lc. I, 4: 81; X, 1: 95; X, 3: 96; VII, 1—2: 91; 6: 93; XI, 6: 104; «Înscrierea Lui» — XXXIV, 3: 125; Ioan II, 11: 146; X, 65: 159; XXXIV, 199: 166; XXXIX, 205: 168; XXXIX, 211: 169; XXXV, 212: 170; XXXVI, 221: 172; Rug. II, 3: 203; V, 4: 209; 5: 211; VI, 5: 214; XII, 1: 225; XIII, 3: 226; XV, 2: 233; XIX, 2: 239; XXIII, 2: 245; XXVI, 3: 259; XXVII, 4: 258; XXVIII, 5: 286; XXXI, 3: 303; XXXIII, 1: 307; 4: 308; Filoc. prefaţă, 300; I, 14: 355; (Chenoza Lui); 28: 326; («Fiul lui Dumnezeu»): XV, 13:

367; XIX, 7: 400; XX, 8: 407; XXI, 16: 413; XXIV, 2: 471
— Divinitatea Fiului: Filoc. XV, 19: 370; XVIII, 19, 4; 380; XXIII, 7: 334
— Făptura Lui trupească a fost urîtă sau frumoasă?: Filoc. XV, 12: 366—367
— Istoricitatea vieții Lui: Filoc. XV, 15: 368—369
— De ce cinstesc creștinii pe Hristos care a avut și trup: Filoc. XIX, 4: 400
Dumnezeu Duhul Sfînt: Mat. X, 17: 42; 18: 46; Lc. prolog, 78; I, 1: 84; VII, 34: 92; X, 1—2: 95; XIV, 10: 107; XXII, 1: 111; XXIV, 1: 115; XXIV, 3: 117; XXVII, 5—6: 121—122; Ioan X, 66: 159; XV, 89: 163; XXXIX, 179—180: 165; XXXIX, 208: 168; XXXIX, 217: 171; XLIII, 300: 191; Rug. II, 3: 204; 6: 205; IX, 2: 217; XIII, 5: 228; XV, 2: 248; XXII, 3: 259; XXVIII, 3: 285; XXXIII, 1: 307; Filoc. prefața: 300; I, 9: 311; 23: 324; 357; II 4: 371; VII, 2: 383; XV, 2: 408; XXVI, 6: 546
Dumnezeu Cel Întreit: Rug. I, 1: 199; Filoc. prefața, 300

E

ebioniți: Filoc. I, 24: 324
Eden: Ioan XXXIX, 176: 164; Rug. XXIII, 4: 248; Filoc. I, 17: 318
educația și credința religioasă: Filoc. XIX, 1: 399—400
Efraim: Filoc. I, 8: 310; Ioan X, 39; 271: 185
Egipt: Lc. I, 6: 83; X, 7: 97; Rug. XIII, 4: 227; XIV, 2: 229; XXIX, 13: 277; Filoc. I, 25: 325; XIII, 2: 355; 3: 355; XXIII, 5: 454; XXVI, 2: 484; XXVII, 13: 500
egipteni după duh: Filoc. X, 1: 349; XXVII, 5: 494
Elada: Filoc. XV, 6: 362
Eli: Rug. IV, 1: 208; XXVIII, 9: 271
Elisabeta: Luca II, 2: 84; II, 3: 84; II, 5: 90; VII, 1: 91; VII, 3: 88; VII, 4: 89; X, 1: 95; X, 5: 97; Rug. XIV, 3: 230
Elisei: Mat. X, 17: 42; Filoc. XXIV, 4: 485
Enea: Filoc. XV, 15: 368
Epictet: Filoc. XV, 2: 360; XVIII, 24: 396
Epicur (epicurei, epicureism): Filoc. XVI, 3: 373; XVII, 1: 375; XVIII, 7: 384; 20: 393; XX, 3: 402; 13: 410
episcopi: Filoc. XVIII, 19: 392
eretici sau eterodocși (Marcioniți, Valentinieni): Mat. X, 9: 28; X, 15: 34; X, 20: 49; XI, 6: 64; Ioan XXXIV, 199—202: 166—167; Rug. XXIX, 10—12: 275—295; Filoc. prefața, 300—302; I, 8: 310; 30: 329; II, 5: 332; V, 6: 330; XI, 1: 351; XVI, 2: 375; XX, 15: 434
— ereticii care vedeau o deosebire între Dumnezeul Vechiului și al Noului Testament: Filoc. I, 8—20: 316—320; 30: 329
Esau: Rug. V, 4: 210; XXIX, 18: 281; Filoc. XXI, 21: 441
Estera: Rug. XIII, 2: 227; XIV, 3: 230
Eteocle: Filoc. XV, 15: 368
Etiopia: Ioan XV, 85: 163; Filoc. I, 25: 325
Euharistia: Mat. X, 15: 40; XI, 1: 58; XI, 2: 59; XI, 3: 47; Rug. V, 1: 209
Eunomie (eretic): Filoc. prefața, 340
Eusebiu al Cezareei: Filoc. V, 2: 335; XXIII, 22: 467—477
Eusebiu (Ieronim): Luca prolog, 78
Eustohium: Luca prefața, 77
Eutihie: Filoc. V, 3: 377
Eutropie: Filoc. XXIII, 8: 535
Eva: Rug. XXIII, 4: 247; XXIX, 18: 283; Filoc. I, 23: 324
— Simbol al Bisericii: Filoc. I, 23: 324
Evanghelie (în general): Mat. II, 1: 2; X, 15: 40; X, 25: 58; XI, 1: 43; 5: 51; Ioan III, 18: 148; IV, 23: 150; VI, 27—31: 151—152; XI, 69: 160; XII, 76—77: 161; XIII—XV, 79—86: 162—163; Rug. II, 3: 202; XI, 2: 221; XXI, 1: 241; XXIII, 1: 245; XXVI, 2: 254; XXVIII, 9: 271; XXIX, 6: 280; Filoc. I, 5: 307; 16—17: 318—319; 23: 366; IV, 2: 374; V, 2: 375; V, 6: 379—380; XV, 13: 367; 17: 411; XVIII, 9: 438; XXIV, 1: 470; 4: 539
— *ele sînt numai patru (cele canonice):* Mat. II, 2: 16; Luca I, 1: 79; 2: 79
— *cele necanonice sînt mai multe:*
— cea «după egipteni», a «celor 12 Apostoli», a «lui Vasilide», cea «după Toma», «după Matei», necanonică: Luca I, 1—2: 79
— cea după Matei: Mat. II, 2: 16; X 19: 47; XI, 2: 60; Luca I, 1: 79
— cea după Marcu: Mat. I, 1: 14; X, 19: 48; XI, 2: 60; XI, 4: 63
— cea după Luca: Mat. I, 1: 14; XI, 2: 60
— cea după Ioan: Mat. 1, 1: 14; X, 1: 22; XI, 2: 60; Rug. XXXVIII, 9: 271
evangheliști (sinceritatea scrierilor lor). Filoc. XIX, 2: 405
«veșnică»: Ioan I, 17: 148
evrei: Filoc. I, 4: 305; 24: 324; XXII, 1: 443; XXVII, 13: 500 (vezi și «Iudeea», iudei, Israel).
«epistola»: Mat. X, 18: 46
Ezdra: Filoc. XXIII, 5: 453

F

Faeton : Filoc. XVIII, 4 : 382
Faron : Mat. X, 22 : 53 ; Ioan XVII, 96 ; 164 ; Rug. III, 3 : 206 ; XXIX, 16 : 280 ; Filoc. I, 25 : 325 ; XXI, 16 : 434 ; XXIII, 20 : 466 ; XXVII, 1 : 490 ; 2 : 492, 4 : 493 ; 5 : 494 ; 7 : 495 ; 12 : 499 ; 13 : 500
farisei : Mat. X, 20 : 49 ; XI, 14—15 : 67
farmecul stilistic al frazei : Filoc. IV, 2 : 334 ; XIX, 2 : 399
fatalism : Rug. VI, 1 : 212 ; VII, 1 : 215 ; Filoc. XXIII, 1 : 450
feciorie, fecioreinic : Luca X, 3 : 96
Fedon : Filoc. XVIII, 10 : 387
Ferekide : Filoc. XX, 16 : 413 ; XX, 23 : 418
fier : Mat. X, 19 : 48
Filadelfia : Filoc. II, 1 : 330
Fileb : Filoc. XVII, 2 : 376 ; XVII, 6 : 378
Filip (tetrarhul) : Mat. X, 21 : 52 ; Luca XXI, 2 : 108
Filip (diaconul) : Ioan XV, 85 : 163
«Filocalia» : Filoc. prefaţa, 298
filozof, filozofia : Luca VIII, 3 : 93
— folosul ei pentru creştini : Filoc. XIII, 1—2 : 354
— «filozofia creştină» : Filoc. XXIII, 5 : 459
— filozofii greci (pretenţia lor de a cunoaşte totul) : Filoc. XVIII, 6 : 383
— filozofia greacă (folosul ei) : Filoc. XV, 11 : 366 ; XVI, 1 : 414 ; XVIII, 1—2 : 379—380
şcoli diferite (platonici, peripatetici, stoici, epicurei etc.) : Filoc. XVI, 2—4 : 372—373 ; XVIII, 2 : 429
filozofii cinici : Filoc. XVIII, 21 : 380
şcoala pitagoreilor : Filoc. XVIII, 22 : 395
filozofii stoici : Filoc. XX, 2 : 402
filisteni : Rug. XIV, 5 : 231
fraţii Domnului : Mat. X, 17 : 42 ; Luca VII, 4 : 89 ; Ioan IV, 23 : 150
furnicile : Filoc. XX, 8—10 : 406—407 ; 11 : 409

G

galateni : Mat. X, 17 : 43
Galileea : Mat. X, 20—21 : 51 ; Luca XXI, 2 : 108
Gavriil : Mat. X, 20 : 50 ; Ioan XXXIX, 180 : 165 ; Rug. XIV, 4 : 230 ; Filoc. XVII, 2 : 376
geometrie : Filoc. XIII, 1 : 354
Ghibeon : Rug. XIV, 5 : 231
gnostici : Filoc. XVI, 3 : 373
gramatica : Filoc. XIII, 1 : 354 ; XXIII, 4 : 453
Grapte : Filoc. I, 11 : 313
greci (elini) : Filoc. prefaţă, 294 ; XV, 1 : 350 ; 8 : 405 ; XVII, 4 : 476 ; XVIII, 8 : 385 ; XX, 15 : 411 ; XXIII, 5 : 456 ; 12 : 459
Grecia : Filoc. I, 1 : 343 ; XVII, 2 : 418 ; XIX, 1 : 404
— eleganţa limbii : Filoc. prefaţă, 299
grîu (dreapta credinţă) : Filoc. prefaţă, 299
Grigorie (ucenic al lui Origen) : Filoc. XIII, 1 : 354
Grigorie Teologul : Filoc. prefaţă 300, 301, 302, 303

H

haldei : Filoc. XXIII, 18 : 465
Halkis : Filoc. XVIII, 14 : 389
harisma (deosebirea duhurilor) : Luca I, 1 : 79
Harul lui Dumnezeu : Filoc. XXI, 11 : 429 ; 18 : 437
Hebron : Filoc. I, 20 : 321
Hecate : Filoc. XVIII, 1 : 379
Her (tatăl lui Abner) : Filoc. XXVII, 7 : 498
Hers (zeiţa) : Filoc. XVII, 2 : 376
Heracleon : Ioan XX, 108—111 : 177—181 ; XX, 112—115 ; 181—182
Herma (Păstorul) : Mat. I, 2 : 15 ; Filoc. I, 11 : 313
Hermes : Filoc. I, 11 : 313 ; XVII, 2 : 376
Hermogen : Filoc. XXVII, 8 : 496
Hesiod : Filoc. XX, 6 : 496
Hilkis (tatăl lui Ieremia) : Luca XXI, 2 : 108
Hiram (din Tir) : Ioan XXXIX, 272 : 185 ; XLI, 285—287 : 187—188
Homer : Filoc. XX, 18 : 414 ; 21 : 416
Horazin : Filoc. XXI, 16 : 436 ; XXVII, 11—12 : 499
horoscop (zodiac) : Filoc. XXIII, 17—18 : 464 ; 28 : 468
hrană duvnicească : Mat. XI, 1 : 59 ; XI, 3 : 61—62
Hrisio : Filoc. XVIII, 10 : 387
Hristos (vezi «Dumnezeu», «Iisus Hristos», «Mîntuitorul»).

I

Iacob (Patriarhul) : Mat. X, 21 : 58 ; Luca X, 3 : 96 ; Ioan XXI, 118 : 181 ; XLI, 294—189 ; Rug. III, 1 : 205 ; XXIX, 18 : 281 ; XXXI, 5 : 286 ; Filoc. I, 3 : 305 ; 9 : 350 ; 20 : 360 ; 22 : 362 ; 23 : 363 ; 25—26 ; XV, 6 : 362 ; XXI, 21 : 441 ; XXII, 7 : 499 ; 10 : 501 ; XXIII, 5 : 507 ; 15 : 507 ; 19 : 520
Iacob (fratele Domnului) : Mat. X, 17 : 42 ; X, 18 : 43
iad : Filoc. I, 26, 325
Ialmenos : Filoc. XV, 15 : 368
icoană : Mat. X, 11 : 29 ; Rug. XXII, 4 : 245
iconomia Întrupării : Luca XI, 5 : 101 ; XIV, 5 : 105 ; 10 : 107

idol, idolatrie : Luca VIII, 3 : 93 ; XXII, 9 : 115 ; Filoc. I, 4 : 345 ; XIV, 6 : 401—402 ; XVIII, 5 : 382 ; XIX, 3 : 400
idumei : Filoc. XIII, 3 : 355 ; XXI, 22 : 442
Ieftae : Rug. IV, 2 : 208
Ieremia : Mat. X, 12 : 32 ; X, 18 : 44 ; Luca XXI, 2 : 108 ; Ioan XXX, 184 : 166 ; Rug. IX, 3 : 210 ; XI, 1 : 221 ; Filoc. I, 28 : 326 ; XXI, 11 : 430 ; XXIII, 15 : 462 ; XXVI, 4 : 485 ; 8 : 489
Ierihon : Luca : XXXIV, 2 : 124 ; 3 : 125 ; 4 : 125 ; 5 : 126
Ieroboam : Luca XXI, 1 : 108 ; Rug. VI, 5 : 214 ; Filoc. I, 22 : 322 ; XXIII, 4 : 453
Ieronim : Luca prolog 77
Ierusalim : Mat. X, 18 : 46 ; X, 42 ; Luca XIV, 3 : 103 ; 9 : 106 ; XXI, 1 : 107 ; XXXIV, 1 : 124 ; 2 : 125 ; 4 : 125 ; 5 : 126 ; 6 : 126 ; XXXIX, 3 : 131 ; 4 : 131 ; Ioan X, 64 : 159 ; XLII, 291 : 182 ; XLII, 296 : 190 ; Rug. XXXI, 7 : 287 ; Filoc. I, 21 : 324 ; 25 : 325
— Ierusalimul ceresc : Filoc. I, 240 : 325
duhovnicesc : Luca XXXIV, 3 : 131 ; XXXIX, 183 : 265
Ietro : Luca X, 7 : 97
Iezechia : Luca XXI, 1 : 107 ; Rug. XIII, 4 : 297 ; XVI, 3 : 250 ; XXIX, 5 : 291
Iezechiel : Mat. X, 11 : 31 ; 13 : 35 ; Ioan XXXIII, 184 : 166 ; Filoc. I, 25 : 325 ; V, 6 : 339 ; XI, 1 : 350—351 ; XXI, 14 : 433 ; XXVI, 5 : 486
Iisus Hristos : Luca I, 4 : 81 ; VII, 1 : 87 ; 6 : 90 ; VIII, 2 : 92 ; X, 3 : 96 ; 6 : 97 ; XI, 6 : 101 ; XIV, 2 : 102
Trupul Lui avea «o oarecare necurăţie» : Luca XXII, 1 : 111 ; 4 : 112 ; 10 : 115 ; XXVI, 2 : 116 ; XXVII, 3 : 1 ; XXX, 2 : 122 ; XXXIV, 5 : 126 ; 9 : 128 ; XXXIX, 5 : 131 ; Ioan I, 1 : 144 ; I, 3 : 145 ; II, 9 : 146 ; II, 14 : 147 ; III, 18 : 148 ; IV, 22 : 149 ; VI, 29 : 152 ; VII, 37—38 : 153—154 ; IX, 57 : 158—159 ; XI, 71—73 : 160—161 ; XXXIX, 204 : 167 ; XXXVI, 219—220 ; 171—172 ; XX, 109 : 179 ; XLIII, 304 : 191 ; Rug. II, 4 : 203 ; 5 : 204 ; XIII, 5 : 228 ; XV, 2 : 233 ; XVII, 2 : 237 ; XXXI, 3 : 285 ; Filoc. I, 2 : 304 ; 3 : 305 ; II, 3 : 370 ; 5 : 372 ; 5 : 378 ; V, 7 : 340 ; XV, 3 : 360 ; XVIII, 15 : 389 ; XXIII, 1 : 450—451
(a se vedea «Dumnezeu»)
— divinitatea lui Iisus Hristos : Filoc. I, 6 : 347
Ilie : Mat. X, 18 : 44 ; X, 20 : 35 ; Ioan XX, 114 : 180 ; XXXV, 214 : 173 ; XXXIX, 181 : 169 ; Rug. XIII, 5 : 228 ; Fil. XXVI, 4 : 485
Iliria : Filoc. V, 2 : 336
India : Filoc. XVII, 1 : 375
Indieni : Mat. X, 7 : 25 ; XVIII, 6 : 427
Inima : Mat. X, 14 : 35
interpretare :
1) *istorică, literală sau sensibilă :* Mat. X, 13 : 34 ; X, 14 : 35 ; XI, 2 : 60 ; Ioan VII, 41 : 154 ; VIII, 45 : 155 ; XLII, 290 : 188 ; XLIII, 300 : 191 ; Rug. XXIII, 2 : 246
2) *morală :* Mat. X, 5 : 22—23 ; Ioan XXXIX, 179 : 165
3) *duhovnicească (tainică) :* Mat. X, 8 : 26 ; X, 18 : 29 ; XI, 1 : 43 ; XI, 14 : 51 ; Ioan VII, 41 : 154 ; VIII, 44—46 ; 155 ; XL, 273—277 : 186—187 ; XLI, 286—287 : 188 ; XLIII, 299 : 191
4) *tipologică :* Ioan VI, 34 : 153 ; VII, 37—38 : 153—154 ; XXXIX, 175—178 : 164—165 ; XVIII, 98 : 178 ; XXI, 118 : 184
intuiţia primează faţă de raţiune : Filoc. XVIII, 2 : 380 ; 7 : 428
invocarea numelor lui Iisus : Filoc, XVII, 1 : 375 ; 5 : 378 ; XVIII, 2 : 380 ' 4 : 382
Ioan Botezătorul : Mat. X, 1 : 17 ; X, 20 : 49 ; 20 : 35 ; 21 : 51 ; 22 : 37 ; 22 : 38 ; 23 : 39 ; 23 : 40 ; Luca VII, 1 : 87 ; VII, 3 : 92 ; VII, 5 : 93 ; VII, 6 : 93 ; VIII, 1 : 94 ; X, 1 : 98 ; X, 6 : 100 ; X, 7 : 100 ; XI, 4 : 102 ; Luca X, 5 : 97 ; XI, 5 : 100 ; XXI, 1 : 107 ; XXI, 2 : 108 ; XXII, 1 : 111 ; XXII, 5 : 113 ; XXIV, 1 : 115 ; XXVII, 1 : 119 ; XXII, 2 : 120 ; XXVII, 3 : 120 ; XXVII, 4 : 120
— *naşterea şi creşterea lui minunată :* Luca XI, 1—6 : 98—101 ; Ioan VI, 29 : 159 ; XXIX, 175 : 164 ; XXX, 181 : 165 ; XXXV, 212 : 170 ; Rug. XIV, 3 : 229 ; XVIII, 3 : 238 ; Filoc. XXVI, 4 : 485
— *cele şase mărturii :* Ioan XXXIX, XXXIV—XXXV, 212—219 ; 170—171 ; XVII, 94 : 174 ; XVII, 97 : 175 ; XVII, 100—102 : 176 ; XX, 108 : 178
— *înfăţişarea lui :* Ioan XX, 112—114 : 180—181
Ioan : Luca XXI, 1 : 108 ; Filoc. XXVII, 7 : 496
Iocaata : Filoc. XV, 15 : 368
Iona : Rug. XIII, 4 : 228 ; XIV, 4 : 230 ; XVI, 3 : 235
Iordan : Luca XIV, 10 : 109 ; XXI, 3 : 109 ; XXIV, 2 : 116 ; Ioan XXIX, 175 : 164 ; Filoc. XXVI, 3 : 484
Iosia (rece) : Ioan XXI, 118 : 181 : Rug. V, 5 : 211 ; VI, 5 : 214 ; Filoc. XXIII, 4 : 453
Iosif (fiul lui Iacob) : Mat. X, 17 : 43 ; Rug. XXXIX, 18 : 287 ; Filoc. I, 20 : 321 ; XXIII, 15 : 517
Iosif (logodnicul Mariei) : Mat. X, 17 : 42 ; Luca VII, 4 : 88 ; 89 ; XI, 5 : 103 ; Filoc. I, 20 : 321 ; XXIII, 15 : 462
Iosif (fratele Domnului) : Mat. X, 17 : 43
Iosif Flaviu : Mat. X, 17 : 43

Iotam : Luca XXI, 1 : 107
Iov : Luca II, 1 : 83 ; XIV, 3 : 105 ; Rug. X, 1 : 220 ; XIII, 4 : 228 ; XIX, 2 : 232 ; XXIX, 17 : 280 ; XXX, 2 : 282 ; Filoc. I, 5 : 307 ; XXVI, 5 : 486 ; 8 : 489 ; XXVII, 9 : 498
Irod : Mat. X, 21—22 : 49—50 ; Luca XXVII, 3 : 120 ; 4 : 121 ; Filoc. XVIII, 13 : 388
Irodiada : Mat. X, 22 : 53
Isaac : Luca X, 3 : 96 ; Rug. III, 1 : 205 ; XIII, 2 : 240 ; XV, 3 : 250 ; XXIX, 3 : 290 ; Filoc. I, 20 : 321 ; 23 : 363 ; II, 1 : 369 ; XV, 6 : 402—403 ; XVII, 4 : 420 ; XXI, 5 : 473 ; 11 : 480
Isaia : Mat. X, 12 : 32 ; X, 18 : 96 ; Luca XXI, 1 : 107 ; Ioan X, 63 : 159 ; XV, 85 : 163 ; XXX, 178 : 164 ; XXX, 184 : 166 ; XVII, 95 : 175
Isaia : Ioan XXXV, 214 : 170, XVIII, 100 : 179 : XXI, 17 : 184 ; XLII, 291—294 : 191 ; Rug. XIII, 2 : 225 ; XXII, 1 : 258 ; XXXI, 6 : 306 ; Filoc. I, 25 : 364 ; II. 2 : 369 ; V, 6 : 379 ; XV, 7 : 404 ; XV, 12 : 367 ; XVII, 4 : 420 ; XXIII, 5 : 507 ; XXIII, 21 : 522 ; XXVI, 4 : 544 ; XXVI, 8 : 548—549
Isaia apocrif : Mat. X, 18 : 45 ; X, 24 : 57 ; XI, 1 : 47 ; XI, 15 : 52
ismaeliţi : Filoc. XXIII, 16 : 463
ispita : Rug. XXIX, 1—11, 272—276
Israel : israeliţi : Mat. X, 18 : 44 ; X, 13 : 35 ; XI, 1 : 45 ; XI, 2 : 46 ; XI, 3 : 47 ; Luca I, 6 : 97 ; X, 4 : 100 ; 6 : 100 ; XI, 4 : 102 ; XXI, 1 : 109 ; XXXIV, 4 : 125 ; 175 : 164 ; XXXV, 216 : 174 ; XXI, 118 :
Ioan I, 1 : 144 ; I, 5 : 145 ; XXIX, 175 : 164 ; XXXV, 216 : 174 ; XXI, 118 : 184 ; XLIX, 194—295 : 191—192 ; Rug. III, 4 : 266 ; XI, 3 : 222 ; XIII, 2 : 225 ; XV, 1 : 256 ; XXIX, 13 : 296 ; Filoc. I, 3 : 344 ; 3 : 345 ; 13 : 354 ; 22 : 322 ; 24 : 363 ; 24 : 364 ; 25 : 364 ; 26 : 365 ; XII, 1 : 392 ; XIII, 2 : 395 ; 3 : 395 ; 3 : 396 ; XX, 22 : 466 ; XXI, 22 : 493 ; XXII, 7 : 447 ; 20 : 501 ; XXIIII, 5 : 454 ; XXVII, 13 : 562
israeliţi în duh : Filoc. I, 22 : 322—3 (vezi şi «iudei»)
Isus Navi (Iosua) : Mat. X, 17 : 42 ; Rug. XIV, 5 : 231 ; XVII, 13 : 281 ; Filoc. XII, 1 : 152 ; XIII, 3 : 396
istorie : Mat. X, 19 : 47 ; Filoc. XXII, 6 : 498 ; 10 : 501
istoriile greceşti : XXIII, 12 : 459
Itureea: Mat. X, 21 : 52 : Luca XXI, 2 : 108
Iuda patriarhul : Mat. X, 20 : 36 ; XI, 4 : 63 ; Ioan I, 2 : 144 ; Rug. VI, 5 : 214 ; XXIV, 5 : 266
seminţie, regat : Luca XXI, 1 : 107 ; Filoc. I, 3 : 344—345 ; 5 : 341 ; II, 1 : 369 ; V, 5 : 378 ; VII, 1 : 383 ; XVIII, 4 : 506 ; 5 : 507
Iuda, fratele Domnului : Matei X, 17 : 43
Iuda Iscarioteanul : Luca I, 4 : 81 ; VII, 2 : 88 ; XXI, 1 : 109 ; Ioan XI, 10 : 160 ; Rug. V, 5 : 250 ; VI, 5 : 229 ; XXIV, 5 : 266 ; Filoc. VII, 1 : 343 ; XXIII, 3 : 452 ; 3 : 506 ; 5 : 6 : 508 ; 8 : 510 ; 9 : 511 ; 12 : 514
Iuda Macabeul : Rug. XI, 1 : 221.
Iudeea : Mat. X, 20 : 50 X, 18 : 44 ; Luca XXI, 1 : 108 ; XXXIV, 5 : 126 ; Ioan XXIX, 175 : 164 ; XXXIX, 211 : 169 ; XXI, 118 : 181 ; Rug. II, 4 : 204 ; Filoc. I, 22 : 323 ; XII, 25 : 325 ; V, 5 : 338
iudeu : Luca XXXIV, 5 : 126 ; Filoc. I, 12 : 314 ; 18 : 320 ; 23 : 322 ; XVI, 2 : 373 ; XVIII ; 16 : 390 ;
— *după trup* : Filoc. I, 12 : 314 ; 22 : 323
— *«ascuns» (după duh) :* Filoc. I, 12 : 314 ; 22 : 324

Î

Împărăţia cerurilor, a lui Dumnezeu : Mat. X, 1 : 17—20 ; 7—10 ; X : 4 : 21—22 ; 17 ; X, 7 : 24—26
îngenunchere : Rug. XXXI, 3 : 284
îngeri (în general) : Mat. 10, X, 12 : 33 ; X : 34 ; Luca XXXIV, 2 : 130 ; Ioan I, 2 : 144 ; XII, 76 : 16 ; XIV, 83 : 162 ; XVII, 97 : 175 ; XXXIX, 269—270 : 184—185 ; Rug. XI, 4 : 223 ; Filoc. I 24 : 324 ; XXVI, 7 : 489
— *se roagă deodată cu noi :* Rug. VI, 4 : 214 ; XI, 1—4 : 236 ; XVII, 2 : 252
— *buni :* Filoc. I, 14 : 315 ; XXIII, 21 : 452
— *răi :* I, XXIII, 6 : 455
— *îngerii în cete sînt prezenţi printre credincioşi :* Rug. XXXI, 3, 285
— *cum se hrănesc :* Rug. XXVI, 5—11 : 259 ; XXVII, 11—12 : 279.
întîmplarea oarbă : Filoc. XX, 1 : 402 ; XXIII, 6 : 455
înţelepciunea (căutată de creştini) : Filoc. XVIII, 16 : 390
înţelept, înţelepciunea omenească sau egipteană : Filoc. IV, 2 : 334 ; XVIII, 429 ; 16—18 : 390—391
înţelepciunea cărnii (lumească) : Luca XI, 3 : 99
— *cerească, dumnezeiască :* Filoc. XVIII, 8 : 385 ; 18 : 392
învăţătura bună e calea spre virtute : Filoc. XVIII, 20 : 393
— *rea (ipoteze) :* Filoc. XIV, 2 : 359 ; XXIV, 3 : 480
Învierea Mîntuitorului (şi a noastră) : Mat. X, 34 : 57 ; Ioan XLIII, 299 : 191
— *morţilor :* Luca XXXIX, 3—4 : 130
jurămînt : Mat. X, 22 : 53

L

Laban : Rug. XXIX, 3 : 273
Laios : Filoc. XXIII, 12 : 459
Laodicea : Filoc. XXIII, 22 : 468
«lapsi» : Filoc. XVIII, 8 : 385 ; XVIII, 15 : 389 ; 22 : 395
latina (limba) : Luca prolog 77
lege în general : Filoc. IX, 1—3 : 346—359; XXII, 12 : 495—496
Legea mozaică (legea și proorocii) : Mat. X, 8 : 26 ; X, 12 : 32 ; X, 14 : 36 ; X, 15 : 38 ; XI, 3 : 62 ; Luca, XXXIV, 5 : 126 ; 5 : 126 ; 9 : 127 ; Ioan III, 15 : 147 ; Rug. XXIX, 7 : 274 ; Filoc. I, 13 : 314 ; 18 : 319—359 ; 30 : 329 ; IX, 1 : 346 ; 3 : 348 ; XI, 2 : 392 ; XXII, 1 : 473; I, 6 : 307 ; 8 : 319 ; 30 : 329 VI ; 1 : 341; XVIII, 26 : 398 ; XXIII, 1, 453
legea naturală : Filoc. I, 7 : 318 ; IX, 2 : 351
legea duhovnicească : Mat. X, 16 : 40
Levi : Mat. XI, 4 : 63 ; Ioan XXI, 115 : 181; Rug. III, 4 : 206, IV, 2 : 208 ; Filoc. I, 22: 322 ; XXV, 1 : 469 ; 3 : 471 ; XXVI, 1 : 482
Leviatan : Rug. XIII, 4 : 245
levitic, leviți : Ioan, I, 1 : 144 ; II, 9 : 146 ; XXV, 214 : 170 ; XXI, 115 : 181 ; XXXIX, 268 : 184
liberul arbitru (libertatea voii omenești): Mat., X, 11 : 31 ; X, 12 : 32 ; X, 24 : 57 Rug. VI, 1—4 : 210—214 ; XXV, 1 : 251; XXVI, 1 : 254 ; XXIX, 7 : 274 ; Filoc. XXI, 1—23 : 421—444 ; XXIII, 1 : 450; 7 : 455—456
— noțiunea ei: Filoc. XXI, 1: 421—422; XXIII, 22 : 468
Libia : Filoc. XXII, 3 : 452
Licurg : Filoc. XVIII, 25 : 397
limba (o singură limbă) : Filoc. XXII, 9 : 457
originea limbilor : Filoc. XXII, 9—10 : 458
Lisanias : Luca XXI, 2 : 158
Logosul dumnezeiesc : Filoc. I, 16 : 31—318 ; XV, 18 : 364 ; XVIII, 7 : 384; 24 : 396 ; XX, 13 : 410. Vezi și Iisus, Hristos mîntuitorul
Lot : Filoc. I, 9 : 311
Luca (evanghelistul) : Luca prolog 82—83 ; I, 1 : 79 ; 3 : 81 ; 5 : 82 ; 6 : 82 ; II, 3 : 84 ; 5 : 86 ; XXVII, 2 : 119 ; XXXIV, 1 : 124 ; Ioan IV, 22 : 149 ; Rug. XIII, 1 : 225 ; XVIII, 2 : 238 ; XIX, 2 : 239 ; XXII, 3 : 244 ; XXIV, 1 : 249 ; XXVII, 7 : 260; 17 : 266 ; XXVIII 8 : 270 ; XXIX, 1 : 272 ; XXX, 1 : 281 ; Filoc. XVIII, 9 : 386

M

Macabei : Filoc. XXVII, 7 : 495
macedoneni : Filoc. XXIII, 5 : 454
magia : Filoc. XX, 13 : 457—459
magnet : Mat. X, 19 : 48
Maleahi : Ioan XXI, 117 : 181
mantica (arta de a prezice viitorul) : Filoc. XX, 15—23 : 411—418, XXII, 16 : 463
Marcion : Luca XIV, 4 : 104 ; 7 : 105 ; Filoc. V, 6 : 339 ; XXIII, 8 : 456 (vezi și «eretici»)
Marcu (evanghelistul) : Mat. I, 1 : 5 ; X, 4 : 8 ; X, 16 : 22 ; X, 19 : 47 ; Luca I, 1 : 87 ; Ioan IV, 22 : 149 ; XIII, 81: 162 ; Rug. XIII, 1 : 225 : XVIII, 3 : 238; 4 : 240
Mardoheu : Rug. XIII, 2 : 225 ; 4 : 227 ; XVI, 3 : 235
Marea Roșie : Mat. X, 7 : 25
Maria (Maica Domnului) : Mat. X, 17 : 42 ; Luca VII, 1 : 87 ; 3 : 88 (s-a născut cu păcat strămoșesc) ; XIV, 7—8 : 105—106 (pururea fecioria ei) Ioan IV, 23 : 150; XXXIX, 180 : 165 ; XXXIX, 263 : 18
Marte (zeu) : Filoc. XXIII, 22 : 468
martiri : Luca XXVII, 3 : 120 ; XXXIX, 210—211 ; 169—170 (vezi și «persecuții»)
Matei (apostolul) : Luca prolog 77 ; I, 1 : 84 ; Rug. XVIII, 3 : 238 ; XXI, 2 : 242; XXVI, 1 : 254 ; 4 : 255 ; XXVIII, 8 : 270 ; XXXIV, 1 : 290
matera (nu-i veșnică) : Filoc. XXIV, 1—8 : 469—477 nu-i cauza răului Filoc. XXIV, 1—8 : 469—477
Maxim : Filoc. XXIV, 8 : 535, 477
mărturii rațională : Filoc. I, 1 : 302 ; istoria : Filoc. I, 3 : 304
medic, medicina : Luca I, 5 : 82, Rug. XI, 4 : 223—224 ; Filoc. XIV, 9—10 : 365 ; XVI, 1 : 372 ; XVIII, 26 : 397 ; XX, 23 : 417 ; XXI, 12 : 431 ; XX, 13 : 432 XXIII, 13 : 460 ; XXVII, 4 : 493
Megethios : Filoc. XXIII, 8 : 447
Melchisedec : Ioan II, 11 : 146 ; Rug. XV, 1 : 233 ; XXVI, 4 : 256; XXVII, 13 : 264 XXXIV, 1 : 290
meseriile : Filoc. XX, 477 : 403—406
Mesopotamia : Rug. III, 1 : 205
metempsihoză : Filoc. XVIII, 5 : 382 ; 7 : 384 ; XXII, 7 : 447
mierea : Filoc. XX, 9 : 407
Mihail (arhanghelul) : Filoc. XVII, 2 : 376
Mihea : Filoc. I, 5 : 306 ; XXI, 5 : 424
minele sau talanții : Luca XXXIX, 6 : 131—132
minuni : Mat. X, 19 : 47 ; X, 20 : 50 ; Filoc. I, 5 : 306 ; XV, 15 : 410, XX, 13: 410
Misail : Rug. XIII, 2 : 226
Mithras : Filoc. XVIII, 1 : 380
mitologia greacă : Filoc. XXII, 6 : 446
mîncări gustoase : Filoc. XV, 9 : 363—365
duhovnicești : Filoc. XV, 10 : 364—365

Mîntuitorul : (vezi «Iisus Hristos», «Dumnezeu Fiul»)
Moise : Mat. X, 9 : 13 ; X, 18 : 45 ; X, 22: 54 ; XI, 13 : 50 ; Luca X, 7 : 97, XIV, 1 : 102, XIV, 3 : 103 ; XVII, 3 : 120 ; olan II, 14 : 147 ; XXXIV, 211 : 162 ; XXXIX, 200 : 167 ; XVII, 96 : 175 ; XVIII, 101 : 176 ; XX, 109 : 172 ; Rug II, 5 : 204 ; III, 2 : 205 ; 3 : 206 ; 4 : 207 ; XXVII, 3 : 258 ; Filoc. I, 1 : 304; 6 : 307 ; V, 2 : 338 ; XVIII, 4 : 382 ; XX, 7 : 406 ; XXI, 5 : 424 ; XXII, 7 : 447 ; XXVII 12 : 500
muzica : Mat. II, 2 : 16 ; Filoc. XIII, 1 : 354

N

Nabot : Filoc. I, 22 : 323
Nabucodonosor : Rug. XIII, 2 : 226 ; XVI, 3 : 235 ; Filoc. I, 25 : 325
«omul nabucodonosor» : Filoc. I, 24 : 325
Natan : Rug. XXXIII, 3 : 289
Nazaret : Mat. X, 16 : 41; Filoc. XXIII, 5 : 452
necredincioşii : Luca. I, 3 : 81 ; VII, 5 : 89
Neftalim : Ioan XLI, 285 : 187
neghina : Mat. X, 1 : 17
neghina—erezii : Filoc. prefaţa 300
niniviteni : Rug. XIII, 2 : 226
Nod : Rug. XXIII, 4 : 248
Noe : Rug. XXIX, 18 : 281
«noţiuni generale : Filoc. I, 1 : 302
Noul Testament : Luca I, 1 : 79 ; XXVII, 6 : 121 ; XXXIX, 2 : 130 ; Filoc. I, 1 : 302 ; IV, 2 : 334 V, 3 : 336 ; 7 : 340 ; VI, 1 : 341 ; XI, 1 : 351 ; XXI, 15 : 434; XXVII, 8 : 496
numărarea (simbolica ei) : Mat. XI, 3 : 62
numele divine (rostul lor şi originea lor) : Filoc. XVII, 2 : 419 ; 3 : 420
număr, numere (simbolismul lor) : Mat. XI, XI, 2 : 60 ; XI, 3 : 42 ; XI, 5 : 44 ; Ioan XXXV, 220 : 172 ; XXXIX, 270—272 : 184 ; Filoc. I, 12 : 314 III, 1 : 373 ; V, 4 : 338
Nun : Filoc. I, 22 : 323

O

Odiseu : Filoc. XX, 21 : 416
Oedip : Filoc. XV, 15 : 368, XXIII, 12 : 459
ofiţi (eretici) : Filoc. XVI, 2 : 373
Olimp (munte) : Filoc. XX, 18 : 414
Olofern : Rug. XXII, 2 : 226 ; XVI, 3 : 235
Omonimie : Filoc. XV, 2 : 360
omul (are două chipuri) :
— Omul chip al lui Dumnezeu Mat. X, 23 : 56 ; Filoc. XX, 2 : 402
omul chip al Fiului lui Dumnezeu Filoc. XXII, 5 : 446
— e superior tuturor fiinţelor Filoc. XX, 126 : 401—406 ; XX, 2 : 402 (o susţin şi istoricii)
— înduhovnicit : Nat. X, 24 : 57 ; Rug. XXVI, 4 : 255 ; XXVII, 2 : 258 ; Filoc. XXI, 22 : 416—417
inteligenţa omului : Filoc. XX, 4—10 ; 404—408 ; 16—18 : 412—415
— omul tainic sau lăuntric al inimii «cel întru ascuns» Ioan I, 1 148 ; II, 9 : 146 ; VII, 43 : 155 ; Filoc. I, 23 : 323; XXI, 7 : 426
— lărgimea inimi lui : Luca XXI, 6—7: 110—111
— al *bunului simţ* : Filoc. II, 5 : 332 ; IX, 3 : 348 ; XIX, 3 : 400
— chipul omului pămîntesc sau trupesc «sau dinafară» : Mat. X, 15 : 24 ; Luca XXXIX, 5 : 131 ; Ioan II, 9—10 : 146 ; VII, 43 : 155 ; Rug. I, 1 : 199—200 ; XXVII, 2 : 258 ; Filoc. XV, 18 : 370 ; XXI, 16 : 435
— omul şi fericirea lui e scopul creaţiei : Filoc. XX, 1—10 : 401—408
— omul simplu («mulţimile» = necunoscătorii) : Filoc. XV, 2 : 360 XX, 24 : 418
Omilii ţinute duminica în biserici : Luca prefaţă 78 ; VII, 8 : 90, VIII, 3 : 93
Onisifor : Filoc. XXI, 19 : 439
opinia publică : Filoc. II, 5 : 332 ; XIX, 3 : 381 ; XX, 11 : 409
oraşe : Filoc. XX, 6 : 405 ; 8 : 407
Origen : Luca prolog 77 ; Filoc. prefaţă 299, 300, 301, 302 ; XIII, 1 : 354 ; XXIV, 8 : 477
Oseea : Filoc. VII, 3 : 345
Ozia : Luca XXI, 1 : 107

P

Papeos : Filoc. XVII, 3 : 377 ; 5 : 378
parţi : Filoc. I, 17 : 319
patriarhi : Ioan XVIII, 104 : 177
Paula : Luca, prefaţa 77
Pavel («Apostolul») : Mat. I, 1 : 16 ; X, 3 : 20 ; X, 5 : 23 ; X, Luca I, 6 : 82 ; XXXIX, 3 : 130 ; Ioan II, 11 : 146 ; III, 16—19 : 148 ; IV, 21 : 149 ; 25—26 : «151 ; VII, 41 : 154 ; XXXIX, 182 : 165 ; Rug. II, 201 ; VI, 5 : 214 ; IX, 1 : 217 ; XII, 2 : 224 ; XIV, 5 : 231 ; XXII, 2 : 243 ; XXIV, 2 : 249 ; XXV, 1 : 259 ; XXVI, 3 : 253 ; XXVII, 5 : 259 ; 8 : 261; XXIX, 4 : 273—274 ; XXX, 1 : 221 ; XXXI, 5 : 286 ; Filoc. I, 11 : 312 ; 13 : 313 ; VII, 3 : 345 ; IX, 2 : 347 ; XVIII, 25 : 397 ; 9 : 429 ; 485 ; XVII, 2 : 492 ; 10 : 498
păcatul, fiinţa, felurile lui : Mat. X, 24 : 57—58 ; XI, 6 : 64 ; Rug. XXVIII, 1—10: 267—272
păcatul strămoşesc şi urmările lui : Luca VIII, 1 : 9 ; XIV, 1—6 : 102—105 XXX 3 : 123 ; XXXIV, 4 : 125 (universalitatea lui) ; Filoc. XXII, 9 : 447

— lipsit de păcat («drept»): Luca II, 1—3: 83—85
Părinți (sfinți): Filoc. prefața 299
păsări (zborul lor): Filoc. XX, 16: 413
pederastie: Mat. X, 23; 57; X, 24: 58
Pelen: Filoc. XV, 15: 368
Penelopa: Filoc. XX, 21: 416
Pentateuh: Filoc. V, 5: 338
persecuțiile contra creștinilor: Filoc. I, 2: 304
Persefona: Filoc. XVII, 2: 376
Persen: Filoc. XVIII, 24: 396
Persia, perși: Luca XXX, 2: 122; Filoc I, 17: 319; XVII, 1: 375
Petru (Apostolul Petru — Simon): Mat. I, 1: 14; X, 14: 35 X, 17: 42; IX, 6: 64; Ioan IV, 26: 151; 41: 154; XXXVI, 220—222: 172; XXXIX, 266: 183; Rug. XIV, 6: 231; XXIV, 2: 249; XXVII, 12: 263; XXIX, 2: 272 XXXI, 1: 302; Filoc. V, 2: 336; VII, 1: 343; XXIII, 22: 468; XXVII, 8: 496
Pilat: Mat. X, 20—21: 52; Luca I, 4: 86; XI, 1: 108
Pilde (parabole, în general): Mat. X, 1: 17; X, 3: 20; X, 4: 21; X, 13: 34; X, 15: 38—39; Filoc. XVIII, 17: 391
— neghinele: Mat. X, 4—21
— comoara din ogor: Mat. X, 7—25
— mărgăritarul: Mat. X, 10—15; 29—39
— năvodul — Mat. 10, 15—18. (a se vedea «samarineanul milostiv», «minele saul talanții»)
Pireu: Filoc. XV, 6: 361
Pitagora: Filoc. XVIII, 24: 396; XX, 16: 461; 23: 413
Pîinea cea spre ființă (euharistică): Rug. XVII, 1—16: 273—283
— cea de toate zilele: Rug. XXVII, 1—16: 273—283
— cele binecuvîntate de Iisus: Rug. XVII, 2: 274.
pîrga: Ioan I, 7: 145; I, 8: 145; II 13—15: 147; IV, 23: 150
planete (mișcările lor): Filoc. XXIII, 6: 454—455
planete medicale: Filoc. X, 1: 349—350; XII, 2: 353
Platon: Filoc. XV, 2: 360; 3: 360; 5: 361; 7: 363; 8: 364; 10: 365; 11: 366; XVII, 2: 376; XVIII, 4: 383; 7: 384 XX, 16: 413; 23: 418; 24: 419
poeții greci: Filoc. XXII, 6: 446
Polemon: Filoc. XVIII, 10: 387
Polinice: Filoc. XV, 15: 368
politeismul ateu: Filoc. XVIII, 25: 397
— nu poate fi acceptat de creștini: Filoc. XXII, 23: 444
pomul vieții: Rug. XXVII, 10: 262
porunca: Rug. XXIV, 5: 250
Poseidon: Filoc. XVII, 2: 37
Preoție, puterea ei: Mat. XI, 1: 59; Rug. XXVIII, 6—7: 271—272, XXXI, 6: 287
preoți ai Legii vechi: Ioan I, 1: 144; 11, 9—11: 146—150; XXXV, 214: 170, XXI 115: 181; XXXIX, 268: 184
predestinație sau prestiință: Filoc. XXI, 7—22: 477—494; XXIII, 3: 452; 6—7: 454; 10: 457; XXIV, 1—4: 469
preexistența sufletelor: Ioan XXX, 182: 165; Filoc. prefața 301; XIV, 1: 357—358
prestiința nu predestinează: Filoc. XXIV, 2: 469—470
primii veniți, cei simpli: Filoc. prefața
— (vezi și «creștinii»)
prîimiții (primele roade): Ioan II, 13—14: 147
Protarh: Filoc. XVII, 2: 376
Providență divină: Mat. X, 19: 48; Luca XXII, 9: 114; XXXIV, 5—6: 124; Rug. V, 1: 209; Filoc. I, 7: 309—348; 14: 355; II, 5: 372; X, 1: 397; XVI, 3: 416; XXIII, 3: 452; XIX, 1: 399; XIX; 4: 400; XX, 2—3: 402; 6
Prooroci, proorocie: Mat. II, 2: 16; X, 8: 26; X, 15: 38; X, 18: 44—45; X, 19: 48; X, 22: 52, 39—40; Luca VIII, 1: 91—92; X, 1: 95; X, 5—7: 97—98; XI, 5: 100; XXII, 3: 112; XXVII, 3: 120; XXXIX, 3: 130; Ioan I, 8: 145 III, 18: 148; XV, 86: 163; XXXIV, 199: 166; Rug. VI, 4: 214; IX, 2: 218; Filoc. I, 3: 304; 5: 306; 6—7: 347; 10: 351; 15: 356; 22: 363; 28: 366; IX, 3: 348; X, 1: 389—390; XV, 7: 404; 10: 406; XVII, 5: 421; 8: 429 XX, 23: 466; XXI, 11: 480; XXIII, 3: 463; 5: 508; XXVI, 5: 487
prorociri: Ioan XXXIX, 203—206: 167—170; XLII, 297: 190
prooroci mincinoși: Luca I, 1: 78
psalmi: Mat. X, 3: 20; Rug. XXIV, 4: 250; 5: 266; XXVII, 2: 258; XXIX, 2: 272; Rug. XXIV, 4: 250; 5: 251; XXVII, 2: 258
Psalmistul: Filoc. I, 5: 306; V, 5: 338; XII, 1—2: 352—393
Psaltirea: Mat. II, 1: 16
Ptolemeu: Filoc. XXIII, 3: 454

R

Rafael: Rug. XI, 1: 221; XXXI, 5: 286; Filoc. XVII, 2: 376
Raiul: Filoc. I, 17: 309
Ramataim: Mat. X, 18: 44
Rațiunea: Luca I, 3: 80
— rațiunea și instinct (deosebirea între ele) Filoc. XX, 12: 409
— rațiunea și rolul ei în cunoașterea și în viața spirituală: Filoc. XVIII, 1: 379; 10: 431.

— raţiunea ori credinţă : Filoc. XVIII, 1—2 : 379—380 ; 3 : 381
răul (în general) : Mat. X, 11 : 30 ; X, 12 31 ; Rug. IX, 3 : 219 ; XII, 1 : 224 ; XXIX, 1 : 272 ; XXX, 1—3 : 281—283 ; XXXI, 3 : 289 ; Filoc. I, 14 : 316—317 ; XXI, 22 : 441—442 ; XXIII, 2 : 451—452 ; XXVI, 1 : 483
— răul provine din abuzul de libertate : Filoc. XIX, 5 : 401
— răul nu este substanţă : Filoc. XXIII. 4 : 453
Rebeca : Rug. III, 1 : 205 ; Filoc. XXI 21 : 492
restaurarea tuturor (apocatastaza) : Filoc. prefaţă 299
retorica : Filoc. XIII, 1 : 354 ; XXIII, 4 : 453
Revelaţia naturală : Filoc. I, 7 : 308 ; 30 : 329
Revelaţia supranaturală : Filoc. I, 7 : 308
Rhea : Filoc. XVII, 2 : 376
Ruben : Mat. XI, 3 : 761 ; XI, 4 : 63 ; Ioan I, 2 : 144
Rugăciunea (în general) : III, 1—4 : 205—206
— înţelesul ei : Rug. IV, 1 : 205—208
— scopul ei : Rug. V, 1 : 208—209
— rugăciunea : este atît de greu de vorbit despre ea, încît toate persoanele Sfintei Treimi trebuie să ne ajute ca să o putem săvîrşi cuviincios : Rug. I, 6 : 205
— necesitatea o pot tăgădui doar :
— cei care nu admit Providenţa :
V—VI : 209—215
— Şi Domnul Hristos s-a rugat, la fel şi îngerii şi sfinţii : Rug. X, 2 : 220
— felurite rugăciuni : Rug. XIV, 1—6 : 229—232

S

Saba (regina din-) : Filoc. XVIII. 16 : 390
Sabazios : Filoc. XVIII, 1 : 379
saduchei : Mat. X, 20 : 49
Luca XXXIX, 1—3 : 129—131
Sais : Filoc. XXII, 6 : 446
Samaria : Mat. X, 18 : 46
Ioan XXXIX, 211 : 169
Samarianul milostiv : Luca XXXIV, 3—9 : 125—128
Samson : Ioan XXI, 118 : 181
Samuil : Mat. X, 18 : 44 ; Rug. XIII, 2 : 225 ; 5 : 228 ; XVI, 3 : 235
Sara : Rug. II, 1 : 200 ; XXXI, 5 : 286
Sarepta : Filoc. XXVI, 4 : 485
Sarpedon : Filoc. XV, 15 : 368
Saul : Mat. II, 2 : 16 ; Ioan XI, 71 : 160 ; Rug. XXIV, 2 : 249 ; Filoc. I, 8 : 310 ; VI, 2 : 342
Savaot : Rug. IV, 1 : 208 ; Filoc. XVII, 1 : 374 ; 2 : 376 ; 3 : 377
sciţii : Mat. X, 7 : 25 ; Filoc. I, 17 : 319
Scriptură, scripturi sfinte (în general) :
Mat. X, 4 : 21 ; 5 : 23 ; 11—12 : 29—33 ; 13 : 34 ; 14 : 35—36 ; 20 : 50 ; 24 : 57 ; XI, 2 : 60 ; 14 : 66 ; Luca, VIII, 4 : 93 ; XI, 1 : 98 ; 5 : 100 ; XIV, 3 : 103 ; 9 : 106 ; XXVI, 1 : 117 ; 118 ; VII, 1 : 119 ; XXXIV, 5 : 125 ; 129 ; XXXIX, 3—4 : 130—131 ;
Ioan — I, 8 : 145 ; II, 12 : 147 ; VIII, 50 : 156—157 ; XXXIX, 183 : 166 XLIII, 298 : 191 ; XLIII, 304 : 192
Rug. — V, 1 : 209 ; XI, 2 : 222 ; XIII, 4 : 226 ; XV, 3 : 233 ; XXIII, 3 : 247 ; XXIX, 14 : 278 ; XXXIII, 2 : 289
Filoc. — I, 8 : 309 ; 14 : 315 ; 20 : 320 ; 24 : 324 ; 28 : 327 ; 30 : 368 ; II, 2 : 330 ; IV, 1 : 333 ; V, 2 : 335 ; V, 6 : 339 ; VII, 1 : 343 ; X, 1 : 349 ; XII, 1 : 352 ; XIII, 2 : 355 ; XV, 1 : 357 ; XVIII, 6 : 386 ; XX, 20 : 416 ; XXI, 21 : 422 ; XXII, 10—448 ; XXIII, 454 ; XXVII, 5 : 492 ; 3 : 493
caracterul divin (inspiraţia) : Mat. II. 1 : 415—416
Ioan : VI, 34 : 153 ; XXXIX, 265 : 183
Unitatea Sfintei Scripturi : Luca XXVII, 6 : 121—122 ; Ioan : II, 2 : 144
sens literal («după trup») : Luca XXI, 4 : 109 ; XXXIX, 4 : 125 ; XXXIX, 3—3 : 130
sensul moral : Luca XXII, 7 : 113—114
sens duhovnicesc : Luca XXII, 2 : 112 ; XXXIX, 3—4 : 130
sens alegoric : Luca XXI, 5 : 110
Scriptura (în special, după «Filocalie») :
— limbajul e simplu, nesemnificativ : IV, 2 : 334 ; VIII, 1, 383—384 ; XI, 1 : 350 ; XV, 2 : 359 ; 8—9 : 405—416 ; 2 : 445
armonia sau nitatea Vechiului şi Noului Testament : VI, 1—2 : 341—342 ; XI, 1—2 : 351—352 ; XXI, 15 : 434
citirea deasă aduce putere «magică», dar şi înţelegere a tainelor divine : XII, 1—2 : 352 ; XIII, 4 : 356 ; XVIII, 21 : 394
— e pecetluită cu cheia lui David II, 1 : 329 ; V, 5 : 339
— e insipartă : I, 1—26 : 303—325 ; 28 : 327 (insiparţie verbală) II, 4 : 331 ; V, 6 : 339 ; XII, 2 : 394 ; XV, 19 : 412 ; XVIII, 16 : 434 ; XXVII, 1 : 490
— cum trebuie citită şi înţeleasă : I, 8 : 309 ; II, 3 : 331.
— Scriptura se lămureşte prin ea înşăşi : II, 3 : 331 ; XI, 1 : 350—351
— reguli ermineutice : VIII, 1—3 : 344—385 ; IX, 3 : 347
— mărturii scripturistice (locurile paralele) : I, 1 : 303 ; I, 7 : 308 ; V, 5 : 338 ; XXIII, 4 : 453

— lipsit de păcat («drept»): Luca II, 1—3: 83—85
Părinți (sfinți): Filoc. prefața 299
păsări (zborul lor): Filoc. XX, 16: 413
pederastie: Mat. X, 23; 57; X, 24: 58
Pelen: Filoc. XV, 15: 368
Penelopa: Filoc. XX, 21: 416
Pentateuh: Filoc. V, 5: 338
persecuțiile contra creștinilor: Filoc. I, 2: 304
Persefona: Filoc. XVII, 2: 376
Persen: Filoc. XVIII, 24: 396
Persia, perși: Luca XXX, 2: 122; Filoc I, 17: 319; XVII, 1: 375
Petru (Apostolul Petru — Simon): Mat. I, 1: 14; X, 14: 35 X, 17: 42; IX, 6: 64; Ioan IV, 26: 151; 41: 154; XXXVI, 220—222: 172; XXXIX, 266: 183; Rug. XIV, 6: 231; XXIV, 2: 249; XXVII, 12: 263; XXIX, 2: 272 XXXI, 1: 302; Filoc. V, 2: 336; VII, 1: 343; XXIII, 22: 468; XXVII, 8: 496
Pilat: Mat. X, 20—21: 52; Luca I, 4: 86; XI, 1: 108
Pilde (parabole, în general): Mat. X, 1: 17; X, 3: 20; X, 4: 21; X, 13: 34; X, 15: 38—39; Filoc. XVIII, 17: 391
— neghinele: Mat. X, 4—21
— comoara din ogor: Mat. X, 7—25
— mărgăritarul: Mat. X, 10—15; 29—39
— năvodul — Mat. 10, 15—18. (a se vedea «samarineanul milostiv», «minele saul talanții»)
Pireu: Filoc. XV, 6: 361
Pitagora: Filoc. XVIII, 24: 396; XX, 16: 461; 23: 413
Pîinea cea spre ființă (euharistică): Rug. XVII, 1—16: 273—283
— cea de toate zilele: Rug. XXVII, 1—16: 273—283
— cele binecuvîntate de Iisus: Rug. XVII, 2: 274.
pîrga: Ioan I, 7: 145; I, 8: 145; II 13—15: 147; IV, 23: 150
planete (mișcările lor): Filoc. XXIII 6: 454—455
planete medicale: Filoc. X, 1: 349—350; XII, 2: 353
Platon: Filoc. XV, 2: 360; 3: 360; 5: 361; 7: 363; 8: 364; 10: 365; 11: 366· XVII, 2: 376; XVIII, 4: 383; 7: 384 XX, 16: 413; 23: 418; 24: 419
poeții greci: Filoc. XXII, 6: 446
Polemon: Filoc. XVIII, 10: 387
Polinice: Filoc. XV, 15: 368
politeismul ateu: Filoc. XVIII, 25: 397
— nu poate fi acceptat de creștini: Filoc. XXII, 23: 444
pomul vieții: Rug. XXVII, 10: 262
porunca: Rug. XXIV, 5: 250
Poseidon: Filoc. XVII, 2: 37
Preoție, puterea ei: Mat. XI, 1: 59; Rug. XXVIII, 6—7: 271—272, XXXI, 6: 287
preoți ai Legii vechi: Ioan I, 1: 144; 11, 9—11: 146—150; XXXV, 214: 170, XXI 115: 181; XXXIX, 268: 184
predestinație sau prestiință: Filoc. XXI, 7—22: 477—494; XXIII, 3: 452; 6—7: 454; 10: 457; XXIV, 1—4: 469
preexistența sufletelor: Ioan XXX, 182: 165; Filoc. prefața 301; XIV, 1: 357—358
prestiința nu predestinează: Filoc. XXIV, 2: 469—470
primii veniți, cei simpli: Filoc. prefața — (vezi și «creștinii»)
prîmiții (primele roade): Ioan II, 13—14: 147
Protarh: Filoc. XVII, 2: 376
Providență divină: Mat. X, 19: 48; Luca XXII, 9: 114; XXXIV, 5—6: 124; Rug. V, 1: 209; Filoc. I, 7: 309—348; 14: 355; II, 5: 372; X, 1: 397; XVI, 3: 416; XXIII, 3: 452; XIX, 1: 399; XIX; 4: 400; XX, 2—3: 402; 6
Prooroci, proorocie: Mat. II, 2: 16; X, 8: 26; X, 15: 38; X, 18: 44—45; X, 19: 48; X, 22: 52, 39—40; Luca VIII, 1: 91—92; X, 1: 95; X, 5—7: 97—98; XI, 5: 100; XXII, 3: 112; XXVII, 3: 120; XXXIX, 3: 130; Ioan I, 8: 145 III, 18: 148; XV, 86: 163; XXXIV, 199: 166; Rug. VI, 4: 214; IX, 2: 218; Filoc. I, 3: 304; 5: 306; 6—7: 347; 10: 351; 15: 356; 22: 363; 28: 366; IX, 3: 348; X, 1: 389—390; XV, 7: 404; 10: 406; XVII, 5: 421; 8: 429 XX, 23: 466; XXI, 11: 480; XXIII, 3: 463; 5: 508; XXVI, 5: 487
proroci: Ioan XXXIX, 203—206: 167—170; XLII, 297: 190
prooroci mincinoși: Luca I, 1: 78
psalmi: Mat. X, 3: 20; Rug. XXIV, 4: 250; 5: 266; XXVII, 2: 258; XXIX, 2: 272; Rug. XXIV, 4: 250; 5: 251; XXVII, 2: 258
Psalmistul: Filoc. I, 5: 306; V, 5: 338; XII, 1—2: 352—393
Psaltirea: Mat. II, 1: 16
Ptolemeu: Filoc. XXIII, 3: 454

R

Rafael: Rug. XI, 1: 221; XXXI, 5: 286; Filoc. XVII, 2: 376
Raiul: Filoc. I, 17: 309
Ramataim: Mat. X, 18: 44
Rațiunea: Luca I, 3: 80
— rațiunea și instinct (deosebirea între ele) Filoc. XX, 12: 409
— rațiunea și rolul ei în cunoașterea și în viața spirituală: Filoc. XVIII, 1: 379; 10: 431.

Tit : Ioan XXXIX, 272 : 185 ; XLI, 285—287: 187—188 ; Filoc. I, 25 : 325 ; XXVII, 11 : 499
Tobia : Rug. XI, 1 : 221
Tobit : Rug. XIV, 4 : 230 ; XXXI, 5 : 286
Toma (apostol) : Ioan XLIII, 301 : 191
Trahonitis : Mat. I, 22 : 53 ; Luca XXI, 2 : 108
Tradiţiile popoarelor : Filoc. XXII, 1—6 : 443—446
Troia (războiul troian) : Filoc. XV, 15 : 368

Ţ

ţapul (cultul adus lui) : Filoc. XXII, 3 : 445
ţăranul prevăzător : Filoc. XXII, 3 : 444

U

Ulise : Filoc. XIX, 21 : 416
Univers (armonia din el) : Rug. XXIV, 5 : 251
Uranios : Filoc. XVII, 1 : 374
Uzia : Rug. XXII, 7—8 : 277

V

Varnava : Filoc. XVIII, 9 : 386
Valentin, Valentinienii : Filoc. XVI, 3 : 373
Vasile cel Mare : Filoc. 299, 300, 301, 303
Vasilide (eretic) : Luca I, 2 : 79
Veliar : Rug. XXV, 3 : 253
viaţa e ca o trecere pe mare : Mat. XI, 5 : 64—65
Victorin (scriitor şi martir) : Luca, prolog 78
Vifleem : Mat. X, 17 : 42
Viperele (adormirea lor) : Rug. XXVII, 12 : 263 ; Filoc. XII, 2 : 353 : 394
Virtutea, virtuţi (în general) ele sînt dar de la Dumnezeu) : Mat. X, 19 : 47 ; XI, 6 : 64 ; Luca VIII, 5 : 93 ; XXII, 8 : 114 ; XXVI, 5 : 118 ; XXX, 3 : 123 ; Rug. XXVII, 8 : 269 ; Filoc. XXVI, 1—2 : 482—483 ; 6 : 487
viţelul (cultul adus lui) : Filoc. XXII, 3 : 445
vorbărie (poliloghie) : Luca XXI, 2 : 242 ; Filoc. V, 4 : 337
Vulturii : Filoc. XX, 13 : 410 ; 17 : 413 ; 18 : 414 ; 23 : 417

X

Xenocrate : Filoc. XVIII, 10 : 387

Z

Zaharia (preotul) : Luca II, 2 : 84 ; 3 : 85; X, 1 : 95 ; 5 : 97 ; XIV, 4 : 103 ; XXI, 2 : 108 ; Rug. XIV, 3 : 229
Zalenkos : Filoc. XVIII, 25 : 397
Zalmoxis : Filoc. XVIII, 24 : 396
Zenon : Filoc. XVIII, 24 : 396
Zeus : Filoc. XV, 15 : 368 ; XVII, 1 : 374 ; 2 : 375 ; 5 : 376 ; XX, 18 : XXII, 2 : 444
Zevedei : Ioan XIV, 84 : 162

CUPRINSUL

În loc de prefață 5

DIN COMENTARIUL LA EVANGHELIA DUPĂ MATEI

Studiu introductiv 9

Două fragmente din Cartea I 14

Un fragment din Cartea a II-a 15

Din Cartea a X-a 17

A. *Pilde despre Împărăția lui Dumnezeu* 17

1. Pilda neghinelor 17

2. Pilda comorii 21

3. Pilda mărgăritarului 24

4. Pilda năvodului 29

5. Concluzii asupra pildelor despre împărăție 35

B. *Iisus în patria Sa* 49

C. *A reînviat oare Ioan în persoana lui Iisus?* 49

Din Cartea a XI-a 58

4. Prima înmulțire a pîinilor 58

Dumnezeul Evangheliei e altul decît cel al Legii? 66

Și în Biserică se săvîrșesc vindecări 67

DIN OMILIILE LA EVANGHELIA DUPĂ LUCA

Studiu introductiv 69

Prefața Fericitului Ieronim. Începutul prologului prea cuviosului presbiter Ieronim la omiliile Evangheliei după Luca explicate de Origen . . 78

Ieronim către Paula și Eustochia 78

Omilia I

De la începutul Evangheliei pînă la cuvintele «...am găsit și eu calea...» . . 78

Omilia a II-a «Și erau amîndoi drepți...» 83

Omilia a VII-a la cuvintele: «Și în aceste zile...» 87

Omilia a VIII-a la cuvintele: «Mărește suflete al meu...» 91

Omilia a X-a la cuvintele: «S-a umplut de Duhul Sfînt...» 95

Omilia a XI-a la cuvintele: «Iar copilul creștea...» 98

Omilia a XIV-a la cuvintele: «Și cînd s-au împlinit opt zile...» . . 102

Omilia a XXI-a asupra textului: «În al cinsprezecelea an...» . . 107

Omilia a XXII-a la cuvintele: «Orice vale se va umple...» . . . 111

Omilia a XXIV-a la cuvintele: «Eu vă botez cu apă...» 115
Omilia a XXVI-a la textul: «Lopata e în mîna Lui...» 116
Omilia a XXVII-a la cuvintele: «Încă şi alte multe îndemnînd...» . . 119
Omilia a XXX-a Despre a doua ispitire a Mîntuitorului 122
Omilia a XXXIV-a la cuvintele: «Învăţătorule, ce să fac să...» . . 124
Omilia a XXXVI-a la cuvintele: «Cine va căuta să scape viaţa sa...» . 128
Omilia a XXXIX-a Despre ispitirea saducheilor 129

DIN COMENTARIUL LA EVANGHELIA DUPĂ IOAN

Studiu introductiv 133

Din Cartea I 144
A. *Introducere. Poporul lui Dumnezeu* 144
B. *Ce este o Evanghelie?* 151
C. *Conţinutul Evangheliei: Iisus* 156

Din Cartea a II-a 164
A. *Despre valoarea mărturiei Sfîntului Ioan Botezătorul* 164
B. *Proorociile* 166
C. *Martirii* 169
D. *Cele şase mărturii aduse de Ioan* 170
E. *Ucenicii lui Ioan caută şi află pe Iisus* 171

Din Cartea a VI-a 173
A. *Ioan şi «Glasul lui»* 174
B. *Nevoia şi ţelul strigătului* 176
C. *Calea Domnului* 177
D. *Tălmăcirea lui Heracleon* 178

Din Cartea a X-a 182
Despre «Templul» trupului lui Iisus 182
A. *Trupul lui Iisus şi Biserica, locaşuri ale măririi lui Dumnezeu* 182
B. *Încercarea de a raporta la Biserică toate detaliile templului* 183
C. *Credinţa parţială şi credinţa desăvîrşită* 190

DESPRE RUGĂCIUNE

Studiu introductiv 195
Introducere 199
I Neputinţa omenească şi puterea Harului 199
II Pentru că «nu ştim nici să ne rugăm cum trebuie» 200
III Despre rugăciune în general: «Ruga şi Făgăduinţa» 205
IV Înţelesul cuvîntului 207
V Scopul rugăciunii 208
VI Combaterea concepţiei fataliste. Omul e liber în acţiunile sale . . 212
VII Despre necesitatea rugăciunii 215
VIII Modul ideal de rugăciune pretinde transpunerea noastră în faţa lui Dumnezeu 216

IX Iertarea şi starea de nepătimire, condiţii fundamentale ale rugăciunii . 217
X Cînd rugăciunea se face cu mare încredere în pronia dumnezeiască, atunci însuşi Marele Arhiereu Hristos se roagă pentru noi 219
XI Nu ne rugăm singuri. Şi Îngerii şi Sfinţii se roagă pentru noi . . 221
XII Rugăciunea neîncetată este principala armă de luptă împotriva celui rău 224
XIII Precum au fost ascultate rugăciunile Mîntuitorului şi ale drepţilor Legii Vechi, aşa vor fi ascultate şi rugăciunile noastre 225
XIV Cele patru feluri de rugăciuni 229
XV Rugăciunea deplină se adresează numai lui Dumnezeu-Tatăl . . . 232
XVI Să nu cerem în rugăciune bunuri trecătoare, ci veşnice 234
XVII Bunurile cereşti sînt cu mult mai de preţ decît cele pămînteşti . . 236
XVIII Explicarea rugăciunii «Tatăl nostru». Cele două variante ale ei (după Matei şi Luca) 237
XIX Adresarea «Tatăl nostru» presupune meditare, iar nu împrăştiere . . 239
XX O altă condiţie a rugăciunii: interiorizarea 240
XXI Cînd ne rugăm, să nu spunem vorbe multe 241
XXII Înţelesul nou în sens de înfiere — al cuvintelor «Tatăl nostru, Care eşti în ceruri» 243
XXIII Tatăl «din ceruri» nu trebuie înţeles local şi antropomorfic . . . 245
XXIV «Sfinţească-se numele Tău». Ce este un nume? Ce este numele lui Dumnezeu? Ce este «Sfinţirea» Lui? 248
XXV Cuvintele «Vie împărăţia Ta» exprimă dorinţa de a vedea pe Dumnezeu sălăşluindu-se în inimile noastre 251
XXVI «Facă-se voia Ta» se referă la noi personal, apoi la membrii Bisericii şi în fine la fiinţele cereşti 254
XXVII Prin «Pîinea cea de toate zilele» trebuie să înţelegem (ca la îngeri) mai ales pîinea sufletului pe care s-o cerem în continuu 257
XXVIII Cerînd iertarea păcatelor, să nu uităm că toţi sîntem «datornici» şi toţi trebuie să iertăm. Puterea preotului de a ierta păcatele 267
XXIX «Ducerea în ispită» nu trebuie înţeleasă ca ferire de ispite, ci ca asistenţă şi putere de a birui răul după ce ne-am scîrbit de el 272
XXX Mîntuirea de cel rău trebuie cerută după pilda răbdării lui Iov . . . 281
XXXI Recomandări formale: ţinuta fizică în timpul rugăciunii şi locul săvîrşirii ei (mai ales Biserica, unde se realizează astfel comuniunea Sfinţilor) 283
XXXII Despre orientarea spre răsărit 288
XXXIII Despre părţile unei rugăciuni 288
XXXIV Concluzii 290

FILOCALIA

Studiu introductiv 293
Filocalia lui Origen 299
Prefaţă 299
I Despre inspiraţia Sfintei Scripturi şi cum trebuie ea citită şi înţeleasă? Care e pricina neclarităţii ei, a absurdităţii, respectiv a iraţionalităţii unor texte 302

II Din omilia a XXXIX-a la Ieremia 326
I, 2 Din comentariile la psalmul 50. Adaugă în parte și începutul istoriei lui Urie, desprinzîdu-i și înțelesul alegoric 328
I, 3 Din omilia la Levitic 15, îndată după început 329
II Că Sfînta Scriptură e încuiată și pecetluită 329
III De ce cărțile insuflate de Dumnezeu sînt douăzeci și două la număr . 333
IV Despre greșeli de limbă și despre graiul simplu al Sfintei Scripturi . 333
V Ce este multa vorbire și ce sînt cărțile cele multe? Toată Scriptura cea de Dumnezeu insuflată este o singură carte 335
VI Întreagă Sfînta Scriptură este un instrument perfect acordat al lui Dumnezeu 341
VII, 1. Despre însușirile persoanelor din Sfînta Scriptură. 342
VII, 2. Din Omilia a IV-a la Faptele Apostolilor 343
VIII Nu trebuie să ne apucăm să îndreptăm lipsa de acorduri ale frazei și acele cuvinte care pot lipsi din înțelesul literal al Scripturii . . . 343
XI De ce a întrebuințat dumnezeiasca Scriptură aceleași cuvinte în același pasaj, dar în înțelesuri diferite? 346
X Despre cuvintele Scripturii care par a conține pietre de poticnire și pricini de sminteală 349
XI Trebuie să căutăm hrana pe toate paginile Scripturii celei de Dumnezeu insuflate și să ne ferim de spusele înfumurate și tulburătoare ale defăimărilor eretice, împărtășindu-ne din comorile tuturor cărților sfinte, fără să ne smintim, cum fac cei necredincioși 350
XII Să nu se descurajeze cel ce va citi Sfintele Scripturi și nu va înțelege *obscuritățile aflate în ele sub formă de enigme și parabole* . . . 352
XIII Cînd și ce fel de învățături folositoare se pot scoate din filosofie pentru explicarea Sfintelor Scripturi? 354
XIV Pentru cei ce nu vor să greșească față de adevăr în interpretarea Scripturii, sînt de cea mai mare necesitate interpretările logice, care trebuie armonizate cu tradiția, așa că nu se poate să spunem dinainte fără o cercetare amănunțită cum trebuie să fie înțelese textele . . 357
XV *Împotriva filosofilor păgîni care batjocoresc graiul simplu al Sfintelor* Scripturi, spunînd, pe de o parte, că chiar și pasajele frumoase din Biblie au fost formulate întîi de către elini, iar, pe de altă parte, că și Mîntuitorul a fost urît la trup 359
XVI Despre cei ce atacă creștinismul pe motiv că sînt în el dezbinări . 372
XVII Importanța acelora dintre filosofi care susțin că nu este nici o deosebire între a da nume de Dumnezeu cel peste toate zeului grecilor, numit Zeus, și tot așa și zeului suprem al indienilor, precum și al egiptenilor 374
XVIII Împotriva acelora dintre filosofii greci care declară că știu totul, acuzînd creștinismul că promovează neprevăzutul atunci cînd preferă «nebunia» în locul înțelepciunii pe motiv că nici un filosof sau om cult n-au fost școliți mai temeinic de Iisus, ci ei au rămas doar niște pescari și vameși de cea mai joasă clasă, proști și nesimțiți, bărbați, femei și copii *care se plecau întru toate predicii Lui* 379

XIX Că *credința în Domnul nostru (Iisus Hristos) n-are nimic comun* cu credința absurdă în superstiție; ea e vrednică de laudă și de la început s-a sprijinit pe noțiunile cele mai generale 398

XX Împotriva celor ce spun că nu pentru om, ci pentru ființele necuvîntătoare au fost create lumea întreagă și oamenii, întrucît voința dobitoacelor necuvîntătoare e mai lipsită decît a noastră a oamenilor și că fiind mai înțelepte decît noi, ele au și o evlavie oarecare și o cunoștință despre lucrurile divine, ba cunosc și ce va veni în viitor . . . 421

XXI Despre libertatea voinței, rezolvarea și tălmăcirea afirmațiilor biblice, care ar părea că ar anula-o 421

XXII Care-i înțelesul ascuns al dezbinării sufletești la toate ființele cugetătoare și la oameni, așa cum poate fi ea dedusă din imaginea zidirii turnului Babel și al amestecării limbilor 443

XXIII Despre soartă, sau în ce chip ne putem mîntui pe baza faptelor noastre, dar pe care Dumnezeu le cunoaște de mai înainte. În ce chip trebuie înțeles faptul că stelele nu sînt cauza evenimentelor omenești, ci numai le prevestesc 450

XXIV Despre materie. Ea nu este fără început, dar nici nu este cauza răului 469

XXV Determinarea din prestiința lui Dumnezeu nu desființează libertatea voinței 478

XXVI Care sînt cele bune și care sînt cele rele și că aceste numiri sînt puse anume și cu precădere după învățătura lui Hristos, nu după părerea lui Aristotel 482

XXVII Comentar la cuvintele: «Domnul a învîrtoșat inima lui Faraon și el n-a vrut să le dea drumul...» 490

A. *Indice scripturistic* 501

B. *Indice real și onomastic* 510

Cuprins 524

Redactor : CORNELIU ZĂVOIANU
Tehnoredactor : VALENTIN BOGDAN

Dat la cules 20. VIII.1981. Bun de tipar 20.II.1982.
Format 16/17×100. Legat 1/1. Coli de tipar 33. Cd. 280

TIPOGRAFIA INSTITUTULUI BIBLIC ȘI DE MISIUNE
AL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE